

(ప్రీతి).

ప్రీతి తారామాల్యం.

శ్రీమదతిపతి నిఖిల పురుష శేషమీదోషమహిమాలిన
వేదవేదాంత కృతాంతనిరంతర విచిత్రనకరతలావలక
కృతపరావరతత్వ యాథాత్మ్య శ్రీమద్వాసినపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్వికమహాషిక్షణైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేకకారణపరబ్రహ్మభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్

శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-

శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితమ్

శ్రీ శంక భాష్యమ్.

శ్రీమత్పాదాచార్యసంవాసకాదినిబంధనానుసారాన

సంప్రదించినంతయు,

అర్చితసాత్వికతన్వయాబ్జిత సర్వ దృవిణానామ్

తమముకూర్చి స్తుతి-శిరాతాల్లాగు ప్రభువరతా

ముపాగతానాం,

సి. వేద-టాచలఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన

తదేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసీవనవాసినా

తూప్సన్. వేద-టాచార్యేణ

యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య

బెంగళూరు వాగీశ్వరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,

బెంగళూరు బుకుర్-డిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ

ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్.

౧౮౯౨ బెంగళూరు.

(All Rights Reserved.)

రాజస్తేతావదన్యాని పురాణానిసతాంగణి ।
 యావన్నదృశ్యలేసాత్మాచ్ఛ్రమద్భాగవతంపరమ్ ॥
 సంసేవ్యావిబుధైరనంతమహితా స్వర్గాపవర్గాస్తదా
 స్వచ్ఛస్వాదుసదావిశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్ముఖినీ॥
 ఆకల్పంత్రైవిధాతిగాతుకమహా భాగ్యార్థమందాక్షిణీ
 మందానామపిమాద్యశౌంవిజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

శ్లో ॥ శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసా
రసారభాగ్యమ్ | ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్ సకలంభా
గవతీయమేవపద్యమ్ ॥ ౧ ॥ విదితమిదంకిలనిఖితైర్యదిహగజా
రణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ | సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్ర
సాధితంజయతి ॥ ౨ ॥ జాతుసమాశ్రితరక్షాకాతుకవివశీకృ
తాస్తరాత్మానః | సపదిశిరాప్రాస్తమమీస్వపదరజోభిఃప్ర
సాధయామాసుః ॥ ౩ ॥ అద్ధాభాగవతశ్రీసిద్ధాస్తస్థాపకన్వి
దంభాష్యమ్ | నిర్ధార్యనైజపీఠేబద్ధాదరజైస్తదాదిసంగ్రా
హ్యమ్ ॥ ౪ ॥ భద్రామిమాంకృతింత్యంముద్రాపయవెజ్జ
టాచలార్యేతి | తద్దాగపూర్వపత్రప్రద్రావణతస్తథాచికి
మరయమ్ ॥ ౫ ॥ గురుణాయతనేనతామృపణీసరణాల
జ్ఞాతదివ్యవేషినమ్ + కరుణానిధి వేజ్జటాచలార్యో ధర
ణావత్రసమానయత్తదేతత్ ॥ ౬ ॥ రతిమాతసుతేహరాన
రాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ | ఇతిసద్భిర
వశ్యకాంక్షణీయాకృతిరేషాకిలతేనముద్రితాసీత్ ॥ ౭ ॥ * *

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళశ్రీముఖపు.

ఇల్లిశ్రీమతద మొహరిధే.

శ్రీమత్పైరమహంసే పరివ్రాజకాచార్య వర్యవద
వాక్యప్రమాణపారావార పారిణయమనియమా
సనే ప్రాణాయామ ప్రత్యాఘాత ధ్యాన ధారణ
ననాధ్యక్షాంగ యోగగానుష్ఠాననిష్ఠ గరిష్ఠ త
ప శ్చక్రవర్త్యనాద్యవిఙ్కన్న గురు పరంపరా
ప్రాప్త షడ్ధర్మన స్థాపనాచార్య నేకల నిగమా

ಗಮ ಸಾರಕ್ಕದಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ
 ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀ
 ಶ್ವರ ಸದ್ವಿತ್ತಂತ್ರ ಸ್ವತಃತ್ರಾದಿ ರಾಜಧಾನೀ ವಿದ್ಯಾನ.
 ಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾ
 ತೀರವಾಸ ಮುಕ್ತೈಶ್ವಂಗಳಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳ
 ವಾಯಿ ಸಿಂಹಾಸನನಾಥೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗ.
 ಜಾರಣ್ಯ ಜೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯಾ
 ರಾಧಿತ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸುಮನೋವ ನಿವತ್ಸುಸ್ತುಯಮಾನಃ
 ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮ.
 ತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮುಕ್ತೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ
 ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿ
 ಹೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪದಾಚಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯನುಮು.
 ತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತವಿಷ್ಣು ಸ್ವಾಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ
 ಮಧುಕರಾಯಮಾಣ ಜೇರಸ್ವಾಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾ
 ಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮು.
 ದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಸಾಂಕರಕಮಲ
 ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಭೀಃ.

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೊಡ್ಡ ಶೀರ್ಮದ ಅಮಲ್
 ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷ್ಣು
 ಯೋತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂ
 ರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾ ಶಿಷ್ಯಮುಲ್ಲಸಂತ್ಸುತಿತರಾ || ಶ್ರೀಮದ್ಗೊ
 ಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೀ
 ಯೋ ಭಿಷ್ಣುಧೈಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್ ಸಾಂಪ್ರ
 ತಮು-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ
 ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಂಣ್ಯ ಜೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿ
 ಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಮಠದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ

ದ' ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮಃ
 ಚೈಕಾ ಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ವುಪಾಸ್ಯದೇವರಾ ಶ್ರೀಕುಸಾಚಾರ್ಯ
 ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯವರಾ-
 ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸಾರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
 ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತನೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದು ಸಂ-
 ರ್ವಜನ ವಿಧಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು-
 ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
 ಕ್ಕು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರದೆ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
 ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರೈಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರೈದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
 ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪುನಃದೇವಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾರ
 ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ-
 ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೂತ್ರಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅವಹೃತ
 ವಾಯಿತೆಂದು ನಾನು ಕೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ-
 ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
 ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು ಬರೀಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ-
 ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ-
 ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾನು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಫಿ-
 ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
 ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
 ಬಂದೆನು| ದೊಡ್ಡ ಶೀರ್ಷಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ-
 ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅಮಲ್ದಾ-
 ರು ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾಗ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
 ನೀನು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಕ್ಷೇ-
 ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನನಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ
 ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯ್ತಿ| ಯಿದರವಿಷಯ ವಿಸಾರ್ಥಿಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥರ್ಥವೆಲ್ಲ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರ ಪರ್ಣಿ ತೀರ ತೇತಿರುಸತಿ ಹ್ವೇ
ತ್ರಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನು ವರ್ತಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬಮಹನೀ
ಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೂರತದ್ವಾದಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂ
ಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾಶನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನತಂ
ದು ಅದನ್ನು ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಾ
ಯಿರುವದಾಗಿಯು ತಿಳಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾ
ಡಿನೋಡಿದೆವು. ಈ ಭಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿ ಕರಣಗಳಿಗೆ
ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತಪಾಠ್ಯಗಳು ಮ
ತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಪನಿಷದಾದಿಗಳನ್ನೆ ವಿಷಯವಾ
ಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಸಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗ
ಳನ್ನು ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾವ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾವ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯು ಭಾಗವತ
ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯವಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯೆ
ಮುಖ್ಯೋಪಾಸ್ಯ ದೇವರಾಗಿಯು ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾವ್ಯ
ವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾ
ವ್ಯವೆ ಯಿದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಂ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖನಸ
ರ್ವಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಚಕಾ ಚಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂ
ದು ಮ||ಅಮಲ್ದಾರು ವೆಂಕಟಾಚಲ್ಯಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀ
ಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿಧೇವ.

ಶ್ಲೋ||ಜಗದ್ವಿದ್ಯಪದವ್ಯಂದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾಮನಸಿಗೌರವಂ|

ವಿಹಿತಾತೇಶ್ರೀಯೈಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ತೃತಿಃ||

ಬರಸುವೆತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಸುಗುರುವಾರದಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮೋಹರಿಧೆ-

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ತುರಣಯೆಂಬದಾಗಿ ಬಾಳೆಬಂದುಅಕ್ಷರದ್ವ
ಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿಧೆ.

శ్రీయైనమః.

శ్రీమచ్ఛ్రీకభాష్యోదాహృత శ్రీమద్భాగవతతత్త్వోకానాం
సూక్తాధ్యాయ త్త్వోకసంఖ్య వివరణమ్.

—:—

పుటమ్ పదమూర్త్యయపదమపాదే	సం-	అ-	త్వో
౧ యస్సృష్ట్యైదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా	౧౦	౮౭	౫౧
,, నామరూపక్రియాధత్తైసకమాన్	౨	౧౦	౩౬
౩ సవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,, అవతారాహ్యసంఖ్యేయాహరే	౧	౩	౬౬
,, సుహృదస్సర్వదేహినామ్	౩	౨౫	౨౧
,, తపతేసాధవస్సాధ్వీ	౩	౨౫	౨౪
,, జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణమ్	౧౦	౭౦	౪౦
,, యస్త్యిద్విధానామసతామ్	౩	౧౭	౩౧
౪ సుదుశ్చరామిమాంమన్యేయోగచర్యామ్	౧౧	౨౯	౧
,, ప్రియశఃపుష్టరీకాక్షయుజ్జన్తో	,,	,,	౨
,, హస్తతేవణాయుష్యామి	,,	,,	౮
,, అయంహిసర్వకల్పానాంసద్భీచీనో	,,	,,	౧౯
,, భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః	,,	౧౪	౬౧
౫ సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతద్విజ్ఞా	౬	౪	౨౫
,, పరమమజ్జశపరమకల్యాణ	౬	౯	౩౨
,, సత్యంశౌచందయాత్మైన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,, ఏతేచాన్యేచబహవోయస్సిక్	౧	,,	౩౦
,, నారాయణస్త్యంహిసర్వదేహినామ్	౧౦	౧౪	౧౪
౬ పరమమజ్జశాయతనగుణగణకథనోసి	౫	౩	౧౧
౮ తదేవసత్యంతదుమైవమజ్జశమ్	౧౨	౧౨	౫౦
౮ తదేవశోకాణ్ణవశోషణమ్	,,	,,	౫౧
౯ సాత్వికంస్థుభిరూత్తోత్తమ్	౧౧	౨౫	౬౯

౧౧ భగవాన్ బ్రహ్మకారేన్విన్యసత్ప్రసవ్య	౨	౩	౩౪
,, భవభయమపహర్తుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారం	౧౧	౨౯	౪౯
౧౨ ద్వితీయంప్రాప్యనుపూర్వ్యాత్	,,	౧౭	౨౧
,, వైశఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౧౩ నిగమకల్పతరోగశ్చితంఘలం	౧	౧	౩
,, తస్మాదేకేనమనసాభగవాన్	౧	౨	౧౫
,, జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,, బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి	౧	౨	౧౨
౧౪ అథతత్వానీతాపాంగి	౧౦	౫౫	౩౦
,, కోన్వయంసరవైడూర్యః	,,	,,	౩౧
,, మమవాప్యేకజ్ఞోనష్టో	,,	,,	౩౨
,, కథంవాసేనసంప్రాప్తం	,,	,,	౩౩
,, సవవవాభవేదేషః	,,	,,	౩౪
,, వీవంమీమాంసమానాయాం	,,	,,	౩౫
౧౫ భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిః	౧౧	౨	౪౨
౧౬ యేనచేతయతేవిశ్వం	౮	౧	౯
౧౭ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం	౩	౨౬	౧౧
౧౮ సవవభూయోనిజవీర్యనోదితాం	౧	౧౦	౨౨
,, యదాహ్యహంకారఉపాధిరాత్మనః	౧౨	౪	౩౩
,, బుద్ధింద్రియార్థరూపేణ	౧౨	౪	౨౩
,, ప్రాణేంద్రియమనోధర్మాన్	౪	౨౯	౨౫
౧౯ దుఃఖేష్వేకతరేణాపి	౪	,,	౩౨
,, యథాహిపురుషోభారం	౪	,,	౩౩
,, జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్య	౩	౫	౩
౨౦ చరన్తిహ్యవనాకామం	౬	౧౫	౧౫
౨౧ సత్సంగలబ్ధయాభక్త్యా	౧౧	౧౧	౨౪

౧౪ తత్సోపాయసహస్రాదౌ	౭	౭	౩౦
,, త్రవణంకీర్తనంవిస్తోః	౭	౫	౨౩
,, ఇతిపుంసార్పితావిష్ణో	౭	౫	౨౪
,, సుపథాకవేతాసదృశౌసఖాయా	౧౧	౧౧	౬
౧౫ యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య	౧౦	౮౭	౫౦
,, వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా	౧౧	౨౧	౩౬
,, ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౧౬ ఏవంకమకవిశుధ్యా	౫	౭	౭
,, యదత్రక్రియతేకమక	౧	౫	౩౫
౧౭ శ్రేయస్సుతింభక్తిముదస్యతేవిభో	౧౦	౧౪	౪
౧౮ తథాపరేచాత్మసమాధి	౩	౫	౪౬
,, పానేనతేదేవకథాసుధాయాః	౩	౫	౪౫
౩౦ యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౩౧ సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
,, శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలం	,,	,,	౧౭
,, ఇనంభాగవతాపూర్వం	,,	,,	౧౦
,, శూద్రఉత్తమతామియాల్	౪	౨౩	౩౨
,, శూద్రశ్చుద్ధేతపాతకాల్	౧౨	౧౨	౬౫
౩౩ హిత్యాస్వశిష్యాకృతేలాదీన్	౯	౨౨	౨౨
౩౪ శ్రీశూద్రద్విజబంధూనాం	౧	౪	౨౫
,, సంసారిణాంకరుణయాహ	౧	౨	౩
,, నైతఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౩౫ ఇతిభారతమాఖ్యానం	౧	౪	౨౬
,, జన్మాద్యస్యయతోన్యయాల్	౧	౧	౧
,, సర్వవేదాంతసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౩౬ నైతఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯

౩౯ జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,, తతత్త్వవిద్యాయామభవకభావాదారభ్య	౫	౧	౬
,, కౌమారతరేత్పిజ్ఞో	౭	౬	౬
,, రహాగజైత త్తపసానయాతి	౫	౧౨	౧౨
౪౦ ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
,, హింసంధ్రవ్యమయరికామ్యం	౭	౧౫	౪౮
,, ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యమ్	,,	,,	౪౯
,, తైదేర్మసీయావయవైః	౩	౨౫	౩౬
,, తవపరియేచరన్తి	౧౦	౮౭	౨౮
౪౧ తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,, పశ్యేమయిబ్రహ్మణి	౧	౫	౨౭
,, యేనవిష్టావితంబ్రహ్మ	౬	౨	,,
౪౨ భక్తినిపరేశానుభవా	౧౧	౨	౪౨
౪౩ జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
౪౪ త్వదనుపథంకులాయ	౧౦	౮౭	౨౩
౪౫ జీవస్యతత్వ	౧	౨	౧౧
౪౬ జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,, ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధః	౭	౭	౧౯
,, ఏతైద్వాన్దశభిః	౭	౭	౨౦
,, సత్యంశౌచందయాత్మైన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,, ఏతేచాన్యేచబహవా	౧	౧౬	౩౦
౪౭ తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,, ఇదంభగవతాపూర్వం	౧౨	౧౩	౧౦
,, సర్వాగమామ్నయమహాణ్ణవాయ	౮	౩	౧౫
౪౮ వేదాబ్రహ్మత్వవిషయాః	౧౧	౬౧	౩౬
౪౯ జన్మాద్యస్యయతో	౧	౧	౧

౫౪	అభిజ్ఞస్వరాట్	౧	౧	౧
”	యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరః	౧౦	౮౭	౫౧
౫౫	ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం	౧	౧	౧
”	యన్మాయయాగహనయా	౪	౭	౩౦
”	భేజోరేమునయోధాగౌ	౧	౨	౭౬
౫౬	ముముక్షువోఘోరరూపాన్	౧	౨	౨౭
”	ఇమం లోకం తథైవామం	౩	౨౫	౩౯
”	విసృజ్య సర్వానన్యైశ్చ	౩	”	౪౦
”	యేదారాగారపుత్రాప్తాన్	౯	౪	౬౮
౫౭	నకశ్చిన్తత్పరం లోకే	౧౦	౭౨	౧౧
”	మాం ప్రపన్నో జనః కశ్చిత్	౧౦	౫౧	౪౩
”	శృణ్వతాంస్త్వకథాం కృష్ణః	౧	౨	౧౮
”	స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య	౧౧	౫	౪౨
౫౮	శృవణం కీర్తనం విష్ణోః	౭	౫	౨౩
”	శృణ్వన్తి గాయన్తి గుణం త్యభీష్టం	౧	౮	౩౭
౫౯	పురుషవిధోన్వయోత్ర	౧౦	౮౭	౧౮
౬౦	తస్యాపిభగవానేషః	౯	౧౦	౨
౬౫	ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి	౩	౨౯	౨౭
౬౭	సువణం ఘృతం నువాకేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౦	జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్పునః	౧౧	౧౪	౪౫
౭౧	హృదాశీష్ణాన్ చ శిఖయా	”	౨౭	౨౦
౭౨	పాదేషు సర్వభూతాని	౨	౬	౧౯
౭౩	పౌరుషేణాపి నూక్తేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౪	సూర్యశ్చాస్తంగతస్తదా	౧౦	౮౦	౩౭
౭౫	అనుప్రాణంతియం ప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౭౫	నమస్తైశ్రిలోక్యపాలాయ	౪	౨౪	౩౯

—*ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—

౭౮ తస్మాత్సర్వాత్మనారాజక	౨	౨	౩౬
౭౯ సత్యంశౌచందయాత్మైస్త్రిః	౧	౧౬	౨౭
,, ఏతేవాన్యేవబహవో	౧	౧౬	౩౦
౮౦ గుణైగుణైకానభుంజానః	౧౧	౩	౯
౮౧ కోనురాజన్నిద్రియవాక్	,,	౨	౨
౮౨ తస్మైనమోభగవతే	౨	౫	౧౨
౮౩ అహంభవోదత్తభృగుప్రధానాః	౯	౪	౫౭
౮౪ అవిస్త్రితంతంపరిపూర్ణకామం	౬	౯	౨౧
౮౫ కేచిత్స్వదేహస్తహృదయావకాశే	౨	౨	౮
౮౬ అగ్నిష్ఠమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
౮౭ వియతభివాపదస్య	౧౦	౮౭	౩౦
౮౮ సుపర్ణావేతాసదృశౌ ౮౮	౧౧	౧౧	౬
,, సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
౮౯ అహంభవాన్నచాన్యస్తస్త్విం ౮౯	౪	౨౮	౬౨
,, యథాప్రరుషమాత్మానం	౪	౨౮	౬౩
౯౦ సత్త్వంవిహాయమాం	౪	౨౮	౫౫
,, హంసావహంచత్వంచార్య	౪	౨౮	౫౪
౯౧ యస్యావతారగుణకమక	౩	౯	౧౫
,, యస్యహవావత్సరపతన	౫	౨౪	౧౭
,, యన్నామశుక్రమనుకీర్తయేదకస్తాత్	౫	౨౫	౧౧
,, త్వన్నామకస్యచిత్ *			
,, సవైమహాభాగవతసిపరీక్షిత్	౧	౧౮	౧౬
౯౩ జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం	౩	౪	౧౩
౯౪ భక్తుఃప్రీతిత్కైతహం	౧	౧	౧

౯౩ ఇత్య శేషసమామ్నాయ	౧౦	౮౭	౪౪
౯౩ సర్వవేదాన్తసారంహిః	౧౨	౧౩	౧౫
౯౩ విరుద్ధధర్మణోస్తాతస్థితయోః.	౧౧	౧౧	౫
౯౪ హరిహిణాసాక్షాద్భగవాన్	౫	౧౮	౧౪
౯౪ జ్యోతీంషిసత్వానిచిశోద్యమాదీన్	౧౧	౨	౪౧
౯౬ తంయూయంసర్వభూతానామన్తర్యామిణ	౪	౩౧	౨౭
౯౭ దేహానానామనానా	౬	౪	౨౫
౧౦౦ శ్రోతవ్యాదీనిరాజేన్ద్ర	౨	౧	౨
౧౦౦ అన్తబహిశ్చామలమబ్జనేత్రం.	౩	౧౪	౫౦
౧౦౧ వదన్తితత్త్వవిదః	౧	౨	౧౨
౧౦౧ సత్సకలస్యతేబ్రహ్మణ	౪	౧	౩౦
౧౦౧ త్రయాణామేకభావానాం.	౪	౭	౫౪
౧౦౧ నతేమయ్యచ్యుతేఽశేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౨ తస్మాత్సర్వాత్సనారాజన్	౨	౨	౩౬
౧౦౨ వీతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం.	౨	౧	౬
౧౦౨ కస్తస్యమేధ్రం	౨	౧	౩౨
,, సర్వాత్సనోన్తరికరణం	౨	౧	౩౫
,, యదైవధ్యాయతీతేవయం.	౪	౧	౩౦
,, తంత్యావిదామభగవన్	౩	౧౫	౪౭
౧౦౩ అథాస్మదంశసంభూతా	౪	౧	౩౧
౧౦౩ అహంబ్రహ్మచశర్వశ్చ	౪	౭	౫౦
,, త్రయాణామేకభావానాం.	౪	౭	౫౪
౧౦౪ నమద్భాగవతానాంబ్రహ్మణ	౪	౨౪	౩౦
,, యచ్చప్రయాన్త్యనిమిషామృషభా	౩	౧౫	౨౫
,, నతేమయ్యచ్యుతేఽశేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౫ వాత్సనశ్చపరస్యాపి	౩	౨౯	౨౭

౧౦౫	ఆత్మజాయాసుతాచీనాం	౭	౧౫	౬౬
”	అపశ్యతామాత్తతత్వం	౨	౧	౨
౧౦౬	పాతాళమేతస్యహిపాదమూలం	౨	౧	౨౬
”	ఉదరముపాసలేయబుషి	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౭	ఏవంకుటుమ్పంబిభ్రాణ	౩	౩౦	౩౦
౧౦౮	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుయో	౧౦	౮౭	౧౯
”	దిగ్వితారగి-ప్రచేతోశ్చ	౨	౫	౩౦
౧౧౦	అగ్నిముఖంయస్యతు	౮	౫	౩౫
౧౧౨	ఇన్ద్రియోబాహవ	౨	౧	౨౯

—* ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదః*

౧౦౮	పాతాళమేతస్యహి ౧౦౫	౨	౧	౨౬
౧౧౪	యస్యేహవయవైలోకాన్	౨	౫	౩౬
౧౧౫	భూద్యౌఃపవనసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
”	వ్యక్తంవిభోష్టాలమిదంశరీరం ౧౧౬	౭	౩	౩౫
౧౧౬	ఏవంపురాధారణయా	౨	౨	౧
”	త్వమకరణస్వరాట్	౧౦	౮౭	౨౯
౧౧౭	తేనేదమావృతంవిశ్వం	౨	౬	౧౬
”	దేశతఃకాలతోయోసౌ	౩	౭	౫
”	కాలోయంపరమాణ్వదిః	౩	౧౧	౩౮
౧౧౮	దృశ్యస్తేఽన్తగతాశ్చాన్యే ౧౧౯	౩	౧౧	౪౦
”	విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్	౩	౧౧	౪౧
”	యదస్త్రాణ్ణనివయా	౧౦	౮౭	౪౨
”	క్షేత్యాదిభిరేవకిలావృతః	౬	౧౬	౩౭
”	క్వాహంతమోమహదహం	౧౦	౧౪	౧౧
౧౨౦	భగవతోగుణమయఏవ	౫	౧౬	౩౬

౨౦	య త్తద్భగవతోనారాయణస్య	౫	౨౬	౩౮
”	స్థూలనిజితమాత్మానం	౫	౨౬	౩౯
౨౧	కేచిత్స్వదేహోస్తహృదఃసూచకాశే	౨	౨	౮
౧౨౨	ఈక్షేతచిన్తామయమేనమీశ్వరం	౨	౨	౧౨
”	ప్రాణస్యశోధయేన్యాగం	౩	౨౮	౯
”	మనోయథాస్యాద్విరజం	౩౦	౨౮	౧౦
”	ప్రాణాయామైద౯హేద్దోషాన్	౩	౧౧	౧౧
౧౨౫	ధియానిగృహ్యమాణోపి	౩	౧౨	౭
౩౩౩	యస్యాద్యతీర్థగణవిగ్రహామహాన్	౫	౧౭	౨౩
”	శ్రీమద్భగవతేమహామనికృతే	౧	౧	౮
౧౨౭	యద్యద్ధియాతడరుగాయ	౩	౯	౧౧
౧౨౮	అజుష్టమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
”	కాలేనసప్తాప్రళయే	౧౧	౪౧	౩
”	తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ	”	”	౪
”	తేభ్యఃపితృభ్యస్తత్పుత్రాయ	”	”	౫
౧౩౨	ఏకస్తపస్వ్యహమథామృశి	౯	౬	౫౨
౧౩౩	యస్యక్రతుషగీర్వాణైః	౯	౪	౨౬
౧౩౫	వేదేననామరూపాణి	౧౧	౨౧	౬
”	శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ	౬	౧౬	౫౧
౧౪౨	దేవాసురాదయఃక్షత్తః	౩	౧౦	౩౧
”	అస్తహేతేద్ద్రియాథానయ	౨	౯	౩౯
౧౪౬	ధాతాకృతస్థలాహేతిః	౧౨	౧౧	౩౪
౧౪౭	సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూతిం	౯	౨౪	౩౧
౧౫౫	స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధనాం	౧	౪	౨౫
౧౫౭	ఉరుక్రమస్యాంఘ్రి	౮	౨౦	౩౪
౨౧	సత్యంసమీక్ష్యైబ్జభవో	౮	౨౧	౧

౧౫౭	విష్ణోర్నువీర్యగణనాంకతమో	౨	౭	౪౦
"	తత్కథగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలిక్ష్మస్య	౫	౧౭	౧
౧౫౮	ద్వా రేణవక్త్రానుపధేనతత్తమః	౧౦	౮౯	౫౨
౧౫౯	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయో	"	౮౭	౧౯
౧౬౦	వస్తునోయద్యనానాత్వే	౧౧	౧౩	౨౨
౧౬౧	గుణేష్వావిశతేచేతో	"	"	౧౭
"	దృష్టా వ్యమాంతఉపవ్రజ్య	"	"	౨౦
"	జానీతమాగతంయజ్ఞం	"	"	౩౮
౧౬౨	పంచాత్యకేషుభూతేషు	"	"	౨౩
"	మనసావచసాదృష్ట్యా	"	"	౨౪
౧౬౩	గుణేష్వావిశతేచేతః	"	"	౨౫
"	ఏవంభవాఃకబుద్ధ్యనుమేయ	౧౦	౩	౧౭
"	నైతన్మనోవిశతి	౧౧	"	౪౦
"	అత్యమౌమృగయన్త్యధా	"	౭	౨౩
"	గుణేష్వావిశతేచేతో	"	౧౩	౨౫
౧౬౪	గుణేషుచావిశచ్ఛిత్తం	"	"	౨౬
"	జాగ్రత్స్వప్నసుమప్తిశ్చ	"	"	౨౭
"	యహిణాసంస్మృతిబద్ధోయం	"	"	౨౮
"	అహజాగరకృతంబద్ధమ్	౧౧	౧౩	౨౯
"	యావన్నానాథణధీః	౧౧	౧౩	౩౦
౧౬౫	అసత్వాదాత్మనోన్యేషామ్	౧౧	౧౩	౩౧
"	ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
౧౬౬	మయితుర్యేస్థితోజహ్యత్	౧౧	౧౩	౨౮
"	యోజాగరేబహిరనుక్షణ	"	"	౩౨
"	ఏవవిమృశ్యగుణతోమనసస్త్రివృష్టామ్	"	"	౩౩
౧౬౭	జానీతమాగతంయజ్ఞమ్	"	"	౩౮

౧౬౭	ఈశ్వరవిభ్రమమిదమ్	౧౧	౧౩	౩౪
,,	క్రీడాభాండంవిశ్వమిదం	౪	౭	౪౩
౧౬౮	అహంభవోయజ్ఞభిషే	౨	౬	,,
,,	మాయామయేవాసనయాశయానః	౨	౨	౨
,,	హేతుజ్ఞేవోస్యసర్గాదావవిద్యా	౧౨	౭	౧౮
౧౬౯	శ్రియఃపతిర్భజ్యపతిః	౨	౪	౨౦

—*ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థః పాదః*

౧౭౧	ఆత్మానందేద్విజానీయాత్	౭	౧౫	౪౦
,,	ఆహుశ్యరీరంరథమిద్విగ్రయాణి	,,	,,	౪౧
,,	అక్షందశపాణి	,,	,,	౪౨
౧౭౩	యావన్నృకాయరథమాత్మవశో	,,	,,	౪౫
,,	సూక్ష్మేనామస్యహంజీవః ౧౭౪	౧౧	౧౬	౧౧
,,	త్వంబ్రహ్మపరమంవోమ ౧౭౪	,,	౧౧	౨౭
౧౭౪	గన్ధమాత్రమహంభువః	,,	౧౬	౩౩
౧౭౫	యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతే	౧౨	౪	౩౧
,,	బుద్ధీంద్రియాథర్మాపేణ ౧౭౬	,,	,,	౨౩
,,	ఏవంవచోభిభృగవానధోక్షజో	,,	,,	౩౧
,,	ఆత్మానందంతయేదేకమభేదేన			
౧౭౬	హ్యఖ్యాయతేవైదిక	౧౨	౪	౩౧
,,	ఘనోయథారూప్రభవోరూదర్శితో	,,	,,	౩౨
౧౭౭	సర్వేహశత్త్వత్రనుభృత్స్వవస్థితం	౧౧	౫	౧౦
౧౭౮	భూలోకకగ్నితఃపద్భ్యాం ౧౭౯	౨	౫	౪౨
,,	ఇతివాలోకకల్పనా ౧౭౯	,,	,,	,,
౧౮౦	పంచభిగిపంచభిర్భూతః	౩	౬	౧౨
,,	యగికాలఃపంచవింశతః	,,	,,	౧౬
,,	భూతైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩

౧౮౦	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యే	౧౧	౨౨	౯
,,	కేచిక్షడ్వింశతింపాహుః	,,	,,	౨
౧౮౧	కేచిత్సప్తదశపాహుః	,,	,,	౩
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
౧౮౨	నవైకాదశపంచత్రీణ్యాత్థత్వ	,,	,,	౨
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చత్రైజనః	౨	౫	౩౧
,,	పంచభిఃపంచభిమాతః	౩	౬౬	౧౨
,,	మనోబుద్ధిరహజ్ఞాః	౩	౬౬	౧౫
,,	విరాట్ప్రాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౧౮౩	కతితత్వానివిశ్లేశ	౧౧	౨౨	౧
,,	కేచిక్షడ్వింశతింపాహుః	,,	,,	౨
,,	కేచిత్సప్తదశపాహుః	,,	,,	౩
,,	సర్వంన్యాయంయుక్తిమత్వాత్ ౧౮౪	,,	,,	౨౬
౧౮౪	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యే	,,	,,	౯
,,	వాక్యనోగోచరంసత్యం ౧౮౬	,,	,,	౩
౧౮౫	అథతేనంప్రవక్ష్యామి	,,	౨౪	౧
,,	ఆసీద్జ్ఞానమతోఅథః	,,	,,	౨
,,	తస్మాయాథలరూపేణ	,,	,,	౩
,,	తమోరజస్సత్వమితి	,,	,,	౫
,,	దైవాత్మభిరభిమత్యాం	౩	౨౬	౨౦
,,	తతోఽభవస్సహత్తత్వం	౩	౫	౨౭
౧౮౬	స్థిరచరజాతయస్సయః	౧౦	౮౭	౩౦
,,	పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్వానాం	౧౧	౨౨	౮
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతే	,,	,,	౯
౧౮౭	తత్ప్రాధిదైత్యంగదయాపతంతం	౩	౧౩	౩౩
,,	కరోణకణములే	౩	౧౯	౨౫

౧౮౮	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
౧౮౯	ఏకోనారాయణోదేవః	౧౧	౯	౧౬
,,	ఏకఏవాద్విత్తియోధూత్	,,	,,	౧౭
,,	సత్వాదిష్వాదిపురుషః	,,	,,	,,
,,	కేవలానుభవానంద	,,	,,	౧౮
,,	ఆత్మైవతపిదంవిశ్వం	,,	౨౦	౬
౧౮౯	సప్తజీవోవివరప్రసూతిః ౧౯౦	,,	౧౨	౧౭
౧౯౦	అయంహిజీవప్రివృత్	,,	,,	౨౦
౧౯౧	విశ్లేషశక్తిబహుధేవభాతి	,,	,,	౨౦
౧౯౨	పురుషావయవైలోకాః	౨	౮	౧౧
,,	ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతే	౨	౧౦	౩౩
౧౯౩	ధూద్విపవషణసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
,,	దదశ్శక్తివిశ్వంత్రిగుణం	౮	౨౦	౨౨
౧౯౪	త్వయ్యగ్రీతసీత్త్వయిమధ్యతస్మాత్	౮	౬	౧౦
,,	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆది	౧౦	౮౭	౫౧
౧౯౫	ప్రకృతిహ్యసోపాదానం	౧౧	౨౪	౧౮
,,	సప్తవస్వప్రకృత్యేదం	,,	౩	౧౪
౧౯౬	కేవలాత్మానుభావేన	౧౧	౯	౧౯
,,	యథోణాభిహ్యదయాత్	,,	,,	౨౧
,,	కాలవృత్త్యాంతమామాయాం	౩	౫	౨౬
౧౯౭	జానేత్వామస్యవిశ్వస్య	౪	౬	౪౨
,,	త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివ	౪	౬	౪౩
౨౦౦	యస్మిన్యదాపుషురనాభా	౪	౬	౪౪
,,	భవాంస్తుపుంసః	౪	౬	౪౯
,,	తవవరదవరాంఘ్ర	౪	౭	౫౯
౨౦౧	నారాయణపరావేదాః	౨	౫	౫౫

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదే*—

౧౦౫	భగవత్ శ్రోతుమిచ్ఛామః ౨౦౬	౭	౧౧	౨
౧౦౬	నత్వాభగవతే౭జాయ	౭	౧౧	౫
,,	శమోదమస్తపశ్నాచం	౭	౧౧	౨౧
,,	శౌర్యంవీర్యంధృతిస్తేజః	౭	౧౧	౨౨
౧౦౭	దేవగుర్వార్యగోభక్తిః	౭	౧౧	౨౩
,,	శూద్రస్యసన్నతిశ్శాచం	౭	,,	౨౪
,,	స్త్రీణాంతుపతిదేవానాం	౭	,,	౨౫
౧౦౮	బ్రహ్మచారీగురుకులే	౭	౧౨	౧
,,	సాధుపృష్టంమహారాజ	౭	౧౪	౨
,,	గృహేష్వవస్థితోరాజః	౭	,,	౩
,,	శృంగేభగవతో౭భీష్టం	౭	,,	౪
,,	సత్సంగాచ్చనకైః	౭	,,	౫
,,	త్రివర్గంనాతికృచ్ఛ్యేణ	౭	,,	౧౧
,,	వనస్థస్యతువత్యౌమి	౭	౧౨	౧౭
,,	కల్యస్తేష్వపరిత్యజ్య	౭	౧౩	౧
,,	చిభృయాద్యద్యసౌవాసః	౭	,,	౨
,,	ఏకఏవచరేచ్ఛిత్సుః	౭	,,	౩
౧౦౯	భగవత్ శ్రోతుమిచ్ఛామి	౭	౧౧	౨
,,	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
౧౧౦	నత్వాభగవతే౭జాయ	౭	౧౧	౫
,,	ప్రాయేణవేదతదిదం	౬	౩	౨౫
౧౧౧	యస్తస్త్వియాభిహితఃపూర్వం	౧౧	౧౭	౧
౧౧౨	భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రావీర్యం	౫	౧౧	౧౭
౧౧౩	గృహేషుదారేషు	౯	౪	౩౦
౧౧	అసత్సంస్థాసేవితస్త్విత్	౫	౫	౧౩

౧౧౩	తస్మా త్తేనాప్యపాయేన			
„	యథేవేవికృతాభావాః	౧౦	౩	౧౫
„	సన్నిపత్యసముత్పాద్య	„	౩	౧౬
౧౧౬	సత్యవ్రతంసత్యపరం	„	౨	౨౦
„	అసత్సంస్థానేవతస్మిన్	౫	౫	౩౦
౧౧౭	యత్రయత్రమనోదేహే	౧౧	౯	౨౨
౧౧౮	కీటఃపేశస్సృతంధ్యాయః	„	„	౨౩
„	అపరిమితాధువాః	౧౦	౮౭	౩౧
౧౧౯	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
„	ఋశోమదన్యోజగతః	౬	౩	౧౨
౧౨౩	కార్యకారణవస్తైవిక్య	౭	౧౫	౬౪
„	వ్యాసకోసంగ్యనావృతః	౭	౭	౧౯
„	ఇదంహీవిశ్వంభగవాన్ ౨౨౬	౧	౫	౨౦
౧౨౪	తస్మాద్భవస్తమనవద్య	౧౧	౭	౧౮
౧౨౭	యఏషాంపురుషంసాక్షాత్			
౧౨౮	నతోస్త్వ్యనంతాయ	౭	౮	౪౨
„	యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః	౧౦	౮౮	౪౦
„	సవాఇదంవిశ్వమమోఘ	౧	౩	౩౬
„	ప్రవిష్టకణకరంధ్రేణ	౨	౮	౫
„	శ్రుణ్వతాంస్వకథాంకృష్టః	౧	౨	౧౮
౧౨౯	స్వపాదమూలంభజతః	౧౧	౫	౪౨
„	సముద్ధరతియేవిపరం	„	౧౭	౪౩
„	నిరపేక్షంమునింశాస్త్రం	„	౧౪	౧౬
౧౩౦	అవతారాహ్యసంఖ్యేయాః	౧	౩	౨౬
„	యస్త్యద్విధానామసతాంప్రశాస్తయే	౩	౧౭	౩౧
౧౩౧	శివాయబోకస్యభవాయభూతయే	౧	౪	౧౨

౧౩౨	మానుశోచయతస్సర్వః	౧౦	౪	౧౧
౧౩౩	హేతుజ్జేవాన్యోన్యసర్వాదౌ	౧౨	౭	౧౮
,,	చిత్త్రంతవేహితమహామితయోగమాయా	౮	౨౩	౮
౧౩౪	ధర్మస్సాత్మవ్యతోజ్ఞానం	౧౦	౮౯	౧౬

—*ద్వితీయాధ్యాయద్వితీయపాదే*

౧౩౬	భూతైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩
౧౩౮	తమోరజస్సత్వమితి	,,	౨౪	౫
౧౪౫	ఏవంనిరుక్తంక్షీతిశబ్దవృత్తం	౫	౧౨	౯
౧౬౦	ఉపధర్మస్తుపాపండుః	౭	౧౫	౧౩
౧౬౩	భవవృత్తధరాయేవ	౪	౨	౨౮
,,	నష్టకౌచామూఢధియః	,,	,,	౨౯
,,	బ్రహ్మచర్యాస్మృతాంశ్చైవ	,,	,,	౩౦
౧౬౪	తథేతిరాజ్ఞాభిహితం	౯	౯	౧౦

—*ద్వితీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదే*

౧౬౬	యేనస్వరోచిషావిశ్వం	౨	౫	౧౧
,,	ఆత్మస్థంవ్యంజయామాస	౩	౧౨	౩౨
౧౬౭	తామసాదపిధూతాదేః ౧౬౮	౨	౫	౨౫
,,	ఏకస్మిన్నపిద్యశ్యంతే ౧౭౨	౧౧	౨౨	౯
,,	కాలార్ధుణ్యవ్యతికరాత్	౨	౫	౨౨
౧౬౮	తామసాచ్చవికుర్వాణాత్	౩	౨౬	౩౩
౧౬౯	నభసోఢవికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౬
౧౭౧	తేజసస్తువికుర్వాణాత్	,,	౫	౨౮
,,	విశేషస్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౨౯
,,	వాయోరపివికుర్వాణాత్	,,	౫	౩౦
౧౭౨	కాలవృత్తాన్యంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౧౭౩	అన్నేప్రళీయతేమత్యం.	౧౧	౨౪	౨౧
,,	అప్పుప్రళీయతేగన్ధః

౨౭౪	బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ	౨	౧౦	౩౨
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసా	౨	౫	౩౧
,,	తైజసానీన్ద్రియమణ్యేవ	౩	౨౬	౩౨
,,	వైకారికాశ్చవైదేవా	౩	౫	౩౧
౨౭౫	సరోధోత్పత్త్యణుబృహత్	౧౧	౧౦	౯
౨౭౬	నజాతోనమియేతాత్మా ౨౭౮	౩	౨౬	౪
,,	నిషేకగభఃపన్మాని	౧౧	౨౨	౪౮
,,	ఆత్మనిత్యోవ్యయః	౭	౭	౧౯
౨౭౭	నాత్మవపుఃపాథివమింద్రియాణి	౧౧	౨౮	౨౫
౨౭౮	వ్యక్తేగుణవృత్తిరే	౧౦	౨౦	౧౮
౨౮౦	పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం	,,	౧౨	౩౩
౨౮౧	పరకాయంవిశత్సద్ధిః	౧౧	౧౫	౨౩
౨౮౬	త్వత్తోజ్ఞానంహిజీవానాం	,,	౨౨	౨౯
,,	జ్ఞానంత్యస్యతమోభావః			
౨౮౭	ఉత్సోక్తసస్తమఃప్రాయాః	౩	౧౦	౧౯
,,	అహూఅమిదేవవరామరార్చితం	౧౦	౧౫	౫
౨౯౧	కరోతికమక్రియతేచజన్తుః	౧౧	౨౮	౩౧
౨౯౨	సమాధినానైకభవేన			
౨౯౩	యదంఘ్రిభిర్ధ్యానసమాధిభౌతయా	౨	౪	౨౧
౨౯౬	సాక్షాత్పరతఃపరదేవతాయాం	౫	౭	౬
౨౯౬	యేనేషితావాగసవశ్చరన్తి	౧౧	౨౮	౩౬
౨౯౮	ఆత్మమాయామృతేరాజక్	౨	౯	౧
,,	సర్వదేవతాశింగానాం	౫	౭	౬
౩౦౦	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
,,	అక్రామస్సర్వకామోవా	౨	౩	౧౦
౩౦౨	సుప్తావేతాసదృశా ౩౦౪- ౩౩౭.	౧౧	౧౧	౬

౩౦౨	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	౧౧	౨౨	౧౧
,,	ఏకస్యైవమమాంశస్య ౩౧౨	,,	౧౧	౪
౩౦౫	స్వస్వామిభావోధ్రువఈడ్య	౫	౧౦	౧౦
,,	అహంత్యకామస్తవద్భ్రత్యో	౭	,,	౭
౩౦౯	యావన్నకాయరథ	౭	౧౫	౪౫
,,	నోచేత్ప్రమత్తమసంక్రియ	,,	,,	౪౬
౩౦౯	స్వకృతపురేష్యమిష్యబహిరస్తర	౧౦	౮౭	౨౧
౩౧౨	యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదస్వతః	౧౦	౮౮	౪౦

—*ద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః*

౩౨౨	తైజసాత్తులికుర్వాణాత్	౨	౫	౩౧
,,	తతస్సూక్ష్మతమంజ్యోతిః	౧౦	౭౮	౧౦
౩౨౩	తైజసాసీద్ద్రియాజ్యేవ	౩	౨౬	౩౩
,,	జ్ఞానశక్తిఃక్రియాశక్తిః	౨	౫	౩౧
౩౨౪	సహోపరికృతద్వారః	౪	౨౫	౪౫
౩౨౬	బుద్ధిఃపాశ్చతైజసా ౩౨౮	౨	౫	౩౧
౩౨౮	సభసశ్చబ్రతన్మాత్రాత్	౩	౨౬	౩౬
,,	అనుప్రాంతియంప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౩౨౯	దేహేద్ద్రియప్రాణమనోభిమానో	౧౧	౨౮	౧౭
౩౩౦	శరంతుజీవంపరమేవలత్యం	౭	౧౫	౪౨
,,	సుప్తాయామయిజాగర్తి	౪	౨౫	౩౫
౩౩౨	విరాట్పాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౩౩౪	తస్యాగ్నిరాస్యనిభిఃస్పృం	౩	౬	౧౨
,,	వైకారికాస్మనోజజ్ఞే	౨	౫	౩౦
౩౩౫	పునరావివిశుఃఖాని	౩	౨౬	౬౪
,,	చిత్రైసహృదయంచైత్యః	౩	౨౬	౭౨

33౬	దేహేంద్రియప్రాణమనోధియోమీ	౬	౧౬	౨౪
33౭	పురుషేశ్వరయోరతస్రవైలక్షణ్యం	౧౧	౨౨	౧౨
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
,,	విరుద్ధధర్మణోస్తాత	,,	౧౧	౫
,,	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	3౯
33౮	వేదేననామరూపాణి 33౯	౧౧	౨౧	౬
33౯	పురుషోద్దంపినిభిద్య	౨	౧౦	౧౦
3౪౦	తాస్యవాతీతస్వస్థప్తాసు	,,	,,	౧౧
,,	ద్రవ్యంకమణచకాలశ్చ	,,	,,	౧౨
,,	ఏతోనానాత్వమన్విచ్ఛక్	,,	,,	౧౩
,,	అధిదైవమథాధ్యాత్మం	౨	౧౦	౧౪
,,	నామరూపక్రియాధత్తై	,,	,,	3౬
,,	సిద్ధచారణగర్భర్వాక్	,,	,,	3౭
,,	యస్సృష్టేదమనుప్రవిష్ట	౧౦	౮౭	౫౧
,,	సఏవభూయోనిజవీర్య	౧	౧౦	౨౨
3౪౧	నిమిత్తంపరమీశస్య			
,,	సృజ్యంసృజామిసృష్టాహం	౨	౫	౧౭
,,	వైకారికస్త్రివిధోధ్యాత్మ	౧౧	౨౨	3౧
3౪౩	ఏకమేకతరాభావే	౨	౧౦	౯

—*శృతీయాధ్యాయః*—

౨	యదాత్మానమవిజ్ఞాయ	౪	౨౯	౨౬
,,	గుణాభిమానీసతదా	,,	,,	౨౭
,,	శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్టాక్	,,	,,	౨౮
,,	క్వచిత్పుమాక్వచిచ్ఛస్త్రీ	,,	,,	౨౯
,,	దేహేపంచత్వమాపన్నే	౧౦	౧	3౯
,,	మనఃకమమయైన్మాణాం ౪	౧౧	౨౨	3౯

౩ శ్రుతమాన్వీక్షితంబహ్మక	౪	౨౯	౫౬
౫ కమాణ్యారభతేయన	౪	౨౯	౫౮
౫ ఇతివేదవిదాంవాచః	౫	౫	౫౯
౫ యేనైవారభతేకమన్ తృ- ౧౦	౫	౫	౬౦
౪ వ్రజం స్తిష్ఠన్నదైకేన	౧౦	౧	౪౦
౫ ఏవంపంచవిధంలింగం	౪	౨౯	౭౪
౫ సవాసనాత్మావిషయోపరక్తో	౫	౧౧	౫
౬ ఉక్తేనరహితోహ్యేషః	౧	౧౫	౬
౭ కమాణ్యదైవనేత్రీణ	౩	౩౧	౧
౯ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ తృ- ౧౦	౭	౧౫	౫౦
౫ అన్నంరేతఇతిశ్మేష	౫	౫	౫౧
౧౨ తావత్ప్రమాదతేస్వగే తృ-౨౪	౧౧	౧౦	౨౬
౧౬ యస్త్విహపరవిత్తాపత్య	౫	౨౬	౮
౫ ఇహతుపునర్భవే	౫	౫	౩౬
౧౭ కరోత్యవీరతంమూఢో	౩	౩౦	౭
౫ భుక్తైనరోవానారీవా	౫	౫	౨౮
౧౮ యత్రహవాభగవాన్పితృరాజో	౫	౨౬	౫
౫ ఏవంవిధానరకా	౫	౨౬	౩౬
౫ అదన్తిచైకంఘలమస్యగృధ్రా	౧౧	౧౨	౨౩
౫ ఏకస్యైవమమాంశస్య	౫	౧౧	౪
౨౦ నవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
౫ కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౫ నయజ్యమానయాభక్త్యా	౩	౨౫	౧౯
౨౨ జరాయువంశేద్దదజమణ్డజోద్భిజం	౫	౧౮	౩౧
౨౫ సోమోదర్శనపథి	౭	౧౫	౫౦
౨౨ యద్భూతభూతోవిహితః	౧౧	౫	౧౩

౨౬	యదతక్రియ తేకమ	౧		౩౫
౨౭	కమణాదైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
,,	కలిలంచైక రాత్రేణ	౩	౩౧	౨
—*తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*				
౨౯	సపకదామహేష్వాసో ౩౦	౪	౨౬	౩
,,	మోమోపసురమారుహ్య ౩౨	,,	,,	,,
౩౦	దేహలారథ స్త్వింద్రియాశ్వః	,,	౨౯	౨౧
౩౧	యావన్తగపాంసవోభూమేః			
౩౨	తందృష్ట్వ దేవకీదేవీ	౧౦	౮౫	౫౭
,,	మాయామయోయదిగుణః			
,,	సృష్ట్యప్యయకరీంమాయాం			
,,	ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రి	౪	౯	౩౬
౩౬	అన్వీక్షేతవిశుద్ధాత్మా	౧౧	౧౦	౨
,,	భయంద్వితీయాభినివేశతస్సాత్	,,	౨	౩౭
,,	నారాయణపరోమాయాం	,,	౩	,,
౩౯	శ్రుణోతియథమంసోఘటం	౧౨	౬	౪౦
౪౧	యథేషుకారోన్మపతింవ్రజంతం			
౪౨	జన్తోఽక్షేకస్యచిద్దేతోః	,,	౨౨	౪౦
౪౪	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
,,	మాంభజన్తిగుణాస్సర్వే ౪౬	౧౧	౧౩	౪౦
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో ౪౫	౧	౧౬	౩౦
,,	సత్వాజ్జాగరణంవిద్యాత్	౧౧	౨౫	౨౦
౪౫	రూపంయత్తత్ప్రహురవ్యక్తం	౧౦	౩	౨౪
,,	దేహేంద్రియసుహీనానాం	౭	౧	౩౭
,,	దేవావచక్షతగృహీతగదా	౩	౧౫	౨౭
౪౬	మాంభజన్తిగుణాః	౧౧	౧౩	౪౦

౪౬ గాయగూడాదశశతానన	౨	౭	౪౧
,, గుణాత్మనస్తేపిగుణాస్విమాతుం	౧౦	౧౪	౭
,, నాన్తంగుణానామగుణస్యజగ్ముః	౧	౧౮	౧౪
,, యదినసముద్ధరంతి	౧౦	౮౭	౪౦
౪౬ నాహమాత్మానమాశాసే	౯	౪	౬౭
౪౭ నచాన్తర్మబహిర్యస్య	౧౦	౯	౧౩
,, యథైవసూర్యాత్ప్రభవన్తివారః	౪	౩౧	౧౫
౪౮ విష్ణస్త్వాత్మానమాత్మస్థం			
౪౯ చైతన్యోవిశతి ౫౧- ౫౨	౧౧	౩	౪౦
,, నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయ ౫౦త్వ-౫౨	౪	౭	,,
౫౦ ద్యుపతయఏవతే	౧౦	౮౭	౪౨
,, గృహ్యమాణైస్తవమగ్రాహ్యః	,,	౧౦	౩౩
,, మత్నంతిమథ్నామనసాదిదృతువో	౫	౧౮	౩౪
౫౧ స్థిత్యద్భవప్రళయహేతు	౧౧	౩	౩౯
,, యహ్యౌజ్జనాభ	,,	౩	౪౪
౫౨ శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూలం	,,	౩	౪౦
౫౩ పశ్యన్తిమేరుచిరాజ్యేవ	౩	౨౫	౩౫
,, కాలేనసోఽజిపురుషాయుషా	౩	౮	౨౨
౫౪ సారథ్యపారిషద	౧	౧౬	౧౭
,, అహంభక్తపరాధీనో	౯	౪	౬౬
,, సుపణావేతే	౧౧	౧౧	౬
౫౫ విరుద్ధధర్మణోస్తాత	,,	,,	౫
౫౬ కౌస్తుభవ్యపదేశేన	౧౨	౧౧	౧౦
౫౮ స్వకృతపురేష్వమీష్వబహి	౧౦	౮౭	౨౧
,, నామరూపకీయాధత్తై	౨	౧౦	౩౬
,, పాచౌమహీయంస్వకృతైవయస్య	౮	౫	౩౨

౫౯ భక్తస్యవయథాలభైః	౧౧	౨౭	౧౪
,, పరిజానానురాగవిరచిత	౫	౩	౬
౬౦ ఆయామతోవిస్తరతస్సవమాన	౨	౬	౨౭
౬౧ కమలాజాయతేజస్తః	౧౦	౨౪	౧౩
,, తస్మాత్సంపూజయేత్కమ	,,	,,	౧౭

—*తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాదే*

౬౬ నిగమకల్పతరోః	౧	౧	౩
,, యథాహరౌభగవతినృణాం	౨	౭	౫౨
,, శ్రీమద్భాగవతంపురాణం ౧౦౬	౧౨	౧౩	౧౭
,, అతోమహాభాగభవాన్	౧	౫	౧౩
౬౭ ధర్మసిద్ధిస్తే తత్రైతవః	౧	౨	౨
,, ఉదరముపాసతేయఋషి	౧౦	౫౭	౧౯
,, అనధోఽపశమంసాత్మైత్ ౬౯	౧	౭	౬
,, ఉద్ధవస్యచసంవాదో	౧౨	౧౨	౪౩
౬౮ యస్యాంవైశ్శ్రూయమాణాయాం ౬౯	౧	౭	౭
,, నైతత్థలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
,, శ్రీద్ధధానాయభక్తాయ	౩	౩౨	౪౧
,, బహిజాతవిరాగాయ	౩	౪౨	౨
౬౯ పారోహిత్యవృతంచక్రే	౬	౭	౩౯
,, ససంహితాంభాగవతీం	౧	౭	౮
,, హిత్యస్వశిష్యాన్మైలాదీన్	౯	౨౨	౨౨
,, సర్వనేదేతిహాసానాం ౭౧	౧	౩	౪౨
౭౦ ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౭౧ కలిమలసంహతికాలనో	౧౨	౧౨	౬౬
,, దశాష్టాశ్రీభాగవతం	౧౨	౧౩	౫
,, భవభయమపహతుం	౧౧	౨౯	౪౯

౭౧	సగోక్షాస్యాథవిసగోక్ష్య	౧౨	౭	౯
„	దశభిలక్షణైర్యుక్తం	౧౨	౭	౧౦
౭౨	సత్యజ్ఞానానంతానన్దమాత్రై క్ ౭౪ తృణ౯చ	౧౦	౧౩	౫౪
„	ఏక స్తవ్యమాత్మాపురుషఃపురాణః	౧౦	౧౪	౨౩
౭౩	సత్యంపరంధీమహి	౧	౧	౧
౭౬	భూతేషుమీరుద్భవ్తమామౌ	౫	౫	౨౧
„	భవఃపరస్సోభనరించివీర్యః	౫	౫	౨౨
౭౮	ఆత్మానిత్యోవ్యయః ౭౯	౭	౭	౧౯
„	ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వాక్	౭	౭	౨౦
„	అహంమమేత్యతద్భావం	౭	౭	౨౦
„	హేమంయథాగ్రహసు	౭	౭	౨౧
„	అధ్యాత్మవిద్యైష్ట్యగతింలభేత	౭	౭	౨౧
౭౯	సత్యంవిధాతుంనిజభృత్య	౭	౮	౧౮
„	భూతేభ్యస్తవ్యస్త్వైష్ట్యైభ్యో	౭	౩	౩౭
౮౦	నమఃకారణమత్స్యాయ	౧౦	౪౦	౧౭
„	యథాహిరణ్యంసుకృతంపురస్తాత్	౧౧	౨౮	౨౦
౮౧	యథాహంజ్ఞానదోగురుః			
„	స్వానామసుగ్రహయేమాం			
„	యస్యసాక్షాద్భగవతి	౭	౧౫	౨౬
౮౨	శ్రుత్వాత్వమేధైర్యజమానం	౮	౧౮	౨౦
„	తద్వామనంరూపమవధతాద్భుతం	„	౨౦	౨౧
„	నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే	౧౨	౧౧	౪
౮౩	మాయాద్యైర్మహభిస్తతైవః	„	„	౫
„	ఏతద్ధిపారుషంరూపం	„	„	౬
„	నహ్యంతోనంతపారస్య	౧౧	౨౭	౬
„	ధనుషితాతస్యప్రణవంపఠంతి	౭	౧౫	౪౨

౮౪ కథామదీయాజుషమాః ౮౫- ౯౦	౭	౧౦	౮౩
౮౮ దోధూయమానాంతానావం	౮	౨౪	౩౬
,, దోధూయంతేధ్వజాగ్రాణి			
౯౦ తథామద్విషయాభక్తిః	౧౧	౧౪	౧౯
,, కేచిత్తే-వలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౯౧ యపిప్రయాస్యన్నపపారమేష్ఠ్యం ౯౨	౨	౨	౨౨
,, బలోపరోన్యపః			
౯౩ సహేవగచ్ఛేన్ననసేంద్రియైశ్చ	,,	,,	,,
,, స్థితౌముహూతాధామకుణ్ఠ ౯౩	,,	,,	౨౧
౯౩ స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితో	,,	,,	౧౫
౯౬ కుమారోనారదఋభుః	౬	౧౫	౧౬
,, ఏతేపరేచసిద్ధేశాశ్చరన్తి	౬	౧౫	౧౯
౯౭ అండుకోశోబహిరయం	౩	౧౧	౩౯
,, తదాహురక్షరంబ్రహ్మ	౩	౧౧	౪౧
,, వాయ్వాంబుఖాగ్నిక్షీతయస్త్రిలోకా	౬	౯	౨౦
౯౯ భూతసూక్ష్మైశ్చనిమయి	౧౧	౧౫	౧౦
౧౦౦ సాతత్రదవృశేవిశ్వం	౧౦	౮	౩౯
,, భక్తియోగోబహువిధో ౧౦౫	౩	౨౯	౮
౧౦౧ అహంబ్రహ్మచరంధామ	౧౨	౫	౧౧
౧౦౩ సత్యవ్రతంసత్యపరం	౧౦	౨	౨౮
,, కేచిత్స్వదేహాంతః ౧౦౪- ౧౦౫- ౧౦౪	౨	౨	౮
౧౦౫ పరిసరపద్ధతిం	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౬ శ్రవణంకీర్తనం ౧౧౩	౭	౫	౨౩
,, ఇతిపుంసార్పితా	,,	,,	౨౪
,, తచ్ఛృణ్వేవిపరతః	౧౨	౧౩	౧౭
౧౦౭ పుశ్యంత్యదోరూప	౧౨	౩	౧౩

౧౦౭	సవీవపురుష స్తస్మాత్	౨	౫	౩౫
౧౦౮	సవీవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,,	తప్తంతపోవివిధ	౨	౭	౫
౧౦౯	ధ్యాయకసర్వత్రచహరిం	౧౨	౯	౯
,,	భక్తస్యచయథాలబైధిః			
౧౧౦	యతశుహృదయగ్రంథిం	౧౧	౩	౫౧
,,	నహ్యంతోనంతపారస్యగిగి-౧౧౨-౧౧౩	,,	౨౭	౬
౧౧౧	పూజాంతేకల్పయేత్సమ్యక్	,,	,,	౧౧
,,	మాయాద్యైర్నవభిస్తతైవ్	౧౨	౧౧	౫
,,	తవపరియేచరంత్యభిల	౧౦	౮౭	౨౮
౧౧౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ౧౧౪- ౧౧౫	౩	౨౮	౧
౧౧౪	హృదయాంబుజవిష్టరం	౩	౨౮	౧౬
,,	యస్మిన్జనఃప్రాణవియోగకాలే	౧౦	౪౬	౩౩
౧౧౫	మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ ౧౧౬	౩	౨౯	౧౨
,,	లక్షణంభక్తియోగస్య	౩	౨౯	౧౩
,,	యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య			
౧౧౬	నమయ్యావేశితధియాం	౧౦	౨౨	౩౧
,,	కామధియ స్త్వయిరచితా	౬	౧౬	౩౯
,,	సవీవభక్తియోగాఖ్యః	౩	౨౯	౧౫
,,	ముహూర్ముహూర్వక్తిహరేజగత్పతే	౭	౭	౩౭
౧౧౭	సదృగ్ధబీజానుశయో	౭	౭	౩౮
,,	యోమస్త్యజాక్షీతిసుత	౫	౧౪	౪౫
౧౧౮	అహంబ్రహ్మోచవిబుధాః	౧౦	౬౩	౪౪
,,	తంత్యాజగత్త్రిత్యుదయాంత	,,	,,	౪౫
౧౧౯	కలౌకృష్ణంత్యిషాకృష్ణం	౧౧	౫	౩౨
౧౨౦	ఈజేవభగవంతంయజ్ఞ ౧౨౩-త్వ	౫	౭	౫

౧౨౩	యదత్యక్తియ తేకమ	౧	౫	౩౫
,,	ఈశేచభగవ స్తంయజ్ఞ	౫	౭	౧౫
,,	కమాణిచయథాకామం	౪	౨౨	౫౪
౧౨౪	యజ్ఞభాజోయేదేవాస్తా	౫	౭	౬
,,	కమణాకమణిహారః ౧౪౨-త్వ-	౧౦	౪౪	౩౫
,,	చిత్తస్యోపశమోయంపై ౧౪౨-త్వ	,,	,,	౩౬
,,	కమణశుద్ధిమదర్పణం	౧౧	౨౧	౧౫
౧౨౬	పరస్యబ్రహ్మణస్సాక్షాత్	౫	౨౦	౧౬
,,	సంప్రచరత్పనానామోగేషు	౫	౭	౬
౧౨౭	ఏవంకమవిశుద్ధ్యా	,,	,,	౭

—*త్వతీయాధ్యాయస్యచతుర్థఃసంపాదే*

౧౨౯	భక్త్యాహమేవయాగ్రహ్యః ౧౩౪-త్వ	౧౧	౧౪	౨౧
,,	ప్రీయతేమలయాభక్త్యా			
౧౩౩	పరోమదన్యోజగతః	౬		౧౨
,,	యోనామభిర్వాచి	,,	,,	౧౩
౧౩౬	నవేదనాదాననువర్తతేమతిః	౪	౪	౧౯
,,	కమప్రవృత్తంనివృత్త	,,	,,	౨౦
౧౩౮	యత్పాదపఙ్క-జ	౧౦	౩౩	౩౬
,,	శౌచమాచమనంస్నానం	౧౧	౧౮	౩౬
,,	తావత్సమాణికుర్వీత	,,	౨౦	౯
,,	తైదేశనీయావవై	౩	౨౫	౩౬
౧౩౯	వాతాసంచయశాలీన	,,	౧౨	౪౨
,,	న్యాసేకుటీచకః	,,	,,	౪౩
౧౪౦	ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్	౪	౨౯	౪౨
,,	మరీచిరత్తంగిరసః	,,	,,	౪౩
,,	తస్మాన్యాభగవతః	,,	౨౨	౪౩

౧౦౪	యదనుచరితలీలాకమణ్	౧౦	౪౭	౧౫
,,	అధైమాంకమణకతృణాణాం	౧౧	౧౦	౧౪
౧౦౫	ఏవమప్యజ్ఞసర్వేషాం	,,	,,	౧౬
,,	గృహంవనంహాసవిశేత్	,,	౧౭	౩౭
,,	గృహేష్వపస్థితోరాజః	౭	౧౪	౩
౧౦౬	గృహేష్వప్యస్యగతిరియాయాత్	౭	౧౫	౬౫
౧౦౭	గృహేష్వావసంతాచాపి	౪	౩౦	౧౯
,,	జహ్యజ్ఞసాశ్రమ	,,	౨౯	౫౫
౧౦౮	శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధేః	౧౧	౧౯	౩౬
౧౦౯	జగస్యమోహద్ధివిశుద్ధిమంథసో	౪	౪	౧౫
౧౧౦	శశూహ్నిశ్చిద్ధధానస్య	౧	౨	౧౭
౧౧౧	మన్యుర్నితాత్మనఃపుంసః	౩	౨౯	౩౪
౧౧౨	సవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
౧౧౩	ప్రామృచ్ఛితానిచీడాని	౬	౧	౧౫
౧౧౪	యఃప్రాప్యమానుషంలోకం			
,,	విప్రాద్విషడ్గుణయుతాత్	౭	౯	౧౦
౧౧౫	యేస్యేనపాపాయదుపాశ్రయా	౨	౪	౧౫
౧౧౬	అహంత్యకామస్తవభక్తః	౭	౧౦	౭
,,	సత్సంగసహితైతేయా	౧౧	౧౨	౩
,,	విద్యాధరామనుష్యేషు	,,	,,	౪
,,	బహవోమత్సరంప్రాప్తాః	,,	,,	౫
,,	సంసారేస్థితౌతాథోఽపి	,,	౨	౩౦
౧౧౭	గురుశుశ్రూషయాభక్త్యా	౭	౭	౩౨
౧౧౮	సతాంప్రసంగాన్మమవీర్య	౩	౨౫	౨౫
౧౧౯	ఏతత్సర్వంగురౌభక్త్యా	౭	౧౫	౨౫
౧౨౦	జిజ్ఞాసాయాంసంప్రపృతో	౧౧	౧౦	౪

౧౬౧	మానానీహనిలామా	౧౧	౧౮	౧౭
"	తస్మాద్గురుంప్రపద్యేత	"	౩	౨౫
"	తత్రభాగవతాధర్మా	"	"	౨౬
౧౬౨	బుధోబాలకవత్క్రిడేత్ ౧౬౩	౧౧	౧౮	౨౯
"	అత్యక్రీడశ్చాత్మరతో ౧౬౩	"	౯	౩
౧౬౩	అలత్యమాఽఆచారైః	"	"	౧౪
"	స్వలోకేనరతాన్యస్యేత్	"	"	
౧౬౪	యస్త్విహవైరిజవేదపథా	౫	౨౬	౧౪

—* చతుర్థాధ్యాయః *—

౧౬౭	భజస్తేహ్యనసూయవః	౧	౨	౨౭
"	తస్మాత్సర్వాత్మనారాజః	౨	౨	౩౬
౧౬౮	తమేవాత్మానమాత్మస్థం	౪	౨౪	౭౦
"	మూర్తిఽంశఃపురుక్షపయా ౧౬౯			
"	భగవాన్సాశ్రయాశ్రయః	౬	౫	౧౨
౧౬౯	లభానుగ్రహఆచార్యాత్	౧౧	౩	౫౨
"	యావద్వత్సపవత్సకాల్పక	౧౦	౧౩	౧౯
"	మూర్త్యాభిమతయా	౧౧	౩	౫౨
౧౭౦	చ్యౌరక్షణీచక్షురభూత్	౨	౧	౩౦
౧౭౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే	౩	౨౮	౧
"	ఆహింసాసత్యమస్తేయం	"	"	౪
"	హాసంసదాసనజయః	"	"	౫
"	స్వధిష్ఠ్యానామేకదేశే	"	"	౬
"	ఏతైరవైశ్చపథిభిర్మనో	"	"	౭
"	శుచోదేశేప్రతిష్ఠాప్య ౧౭౪	"	"	౮
"	ప్రాణస్యశోధయేన్మాగఽం	"	"	౯
౧౭౪	దేశేశుచాసమేరాజః	౭	౧౫	౩౧

౨౨౮	మయైవబ్రహ్మకౌశూణ్యో ౨౩౦	౧౧	౨౫	౩౬
„	చిత్తంబ్రహ్మసుఖస్పృష్టం	౭	౧౫	౩౫
„	స్కంధముకుద్దాఘ్నిపగూహనం	౧	౫	౧౯
౨౨౯	నయత్రవాచానమనోనసత్వం	౧౨	౪	౨౦
„	నస్వప్నజాగ్రంనచతత్సుమస్తం	„	„	౨౧
„	నయత్రకాలోనిమిషాంపరకిప్రభుః	౨	౨	౧౭
„	సరంపదంవైష్ణవమామనంతి	„	„	౧౮
౨౩౦	ఏతాంగతింభాగవతీం	„	„	౩౧
„	యద్గత్వాననివతేత	౩	౨౭	౨౯

శ్రీమచ్ఛృంగభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	పత్రిక. అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬ బిభ్యేత్	బిభియాత్
౧౧	౧౫ పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪ భిదం	భిదం
౧౧	౮ మేవైత	మేవైతద్య
౧౧	౧౩ కార్తేన్యన	కార్తేన్యన
౧౧	౨౨ షకాని	షకాణి
౧౨	౫ నిర్వృత్య	నిర్వర్త్య
౧౧	౧౨ దశ్యయతి	దర్శయతి
౧౧	౨౩ పడేశే	పదిశే
౧౩	౧౯ మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮ అగ్యే	అగ్నే
౧౧	౨౫ మేష్ష	మేష్ష
౧౬	౧౯ సత్త్వం	సత్త్వం
౧౯	౨ త్వ్యోప్తం	ర్వ్యోప్తం
౧౧	౧౨ ప్రకృతి	ప్రకృత
౧౧	౧౪ స్థైర్యక	స్థైర్యక
౨౦	౧౯ భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౨౧	౧౩ చ్చిహ్నాహ్న	చ్ఛిహ్నా
౨౨	౪-౫ ప్రణతీ	ప్రణతీ
౨౩	౭ స్ర్వాస్త	సర్వాస్త
౨౪	౬ క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨ భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩ శ్చిత్రయా	శ్చిత్రయా

పుటమ్.	పత్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౭	౫	హీయతే	హీయతే
౨౮	౮	శ్రమస్య	శ్రమస్య
౩౦	౧౫, ౧౬	సహస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	స్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తాపో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తాపో	స్తావో
౩౪	౪	విత్ర	వృత్ర
౩౬	౬	నిర్ణితా	నిర్ణితా
౩౭	౨౨	దుచ్ఛరిత	దుచ్ఛరిత
౩౮	౧౫	ధమః	ధమః
౪౦	౨౨	కార్తేస్య	కార్తేస్య
,,	౨౩	శబ్దస్య	శబ్దస్య
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్ర్యత్ర
౪౭	౧౭	జ్ఞాసే	జ్ఞాసే
౫౨	౨	ద్వ్యేదో	ద్వ్యేదో
౫౩	౪	మహాదాది	మహాదాది
,,	౭	జన్మా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మథో
,,	,,	హథో	హథో
౫౬	౨	రథో	రథో
,,	౯	మథో	మథో
,,	౧౭	అత్మాన	అత్మాన
,,	౨౦	మమం	మిమం
౫౮	౯	గమత	గమ్యత
౬౧	౧౮	అభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	వాస్తవ	వాస్తవ

పుటమ్.	పత్తిగ్రా. అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౬౫	౨౧ తస్మై	తస్మై
౬౬	౧౭, ౧౮ సద్దోహా	సద్దోహా
,,	౧౯ పోక్త	పోక్త
,,	౨౧ సద్దోహా	సద్దోహా
౬౯	౯ పరపద	పరమపద
,,	౧౫ న్వత్తి	న్వత్తి
౭౦	౧౪ ర్వత్తి	ర్వత్తి
౭౪	౧౫ సజ్చ	సజ్చర
౭౫	౬ దృష్టా	దృష్టా
౭౮	౨౫ పుష్కరే	పుష్కరే
౮౬	౧౬ వ్యక్	వ్యక్
,,	౧౯ బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
౮౮	౭ వివిత్	వివిత్
౯౦	౨౧ అతత్వ	అతత్వ
,,	౨౪ తత్వ	తత్వ
౯౨	౬ నన్వా	నాన్వా
,,	౧౭ భగవన్త	భగవన్త
౯౫	౭ యతిత్వ	యతిత్వ
,,	౧౧ దివిష్ట	దివిష్ట
,,	౧౯ న్తర్యామి	న్తర్యామి
,,	౨౧ శ్చాయ	శ్చాయ
౯౬	౨౪ కింఞ్చిత్	కింఞ్చిత్
౯౭	౨౦ తథైవే	తథైవై
౯౮	౧౮ ఆస్య	ఆస్య
౧౦౨	౧ రాత్వనా	నా
౨౫	౪ పునా	పునా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముపాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్ష	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రాపం	భగవద్రాపం
౧౦౮	౨౫	శబ్దం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్టి	భగవదధిష్టి
౧౧౦	౫	స్యత్వ	స్యత్వ
,,	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
,,	౧౮	సుష్మానే	సుష్మానే
౧౧౪	౭	ద్యుభ్వాది	ద్యుభ్వాది
,,	౧౨	ద్యుభ్వాద్యా	ద్యుభ్వాద్యా
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	,,	త్థూల	త్థూల
౧౨౩	౯	వేదితవ్యం	(పాతాన్తరం) వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఽనుసన్ధేయా	అనుసన్ధేయా
౧౨౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	దుపాసితవ్య	దుపాసితవ్య
,,	౧౪	మహాః	హాః
,,	౧౬	కాన్స్పెక్	కాన్స్పెక్
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్వరూపం
,,	౧౫	వ్యాప్తిః	ర్వాప్తిః
,,	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
,,	౨౨	భవతీతీహ	భవతీహ
,,	౨౩	పంక్ష	పదం
౧౨౯	౧౯	అత్యోచత	అత్యోచ్యత

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భృగు	భృగు
„	౧౦	ఆపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చతుర్థ్య	చతుర్థ్య
„	౧౮	స్వాహా	స్వాహా
„	„	చతుర్థ్యస్తే	చతుర్థ్యస్తేనే
౧౩౩	౧౯	యాచోక్తా	యాచోక్తా
౧౩౪	„	పూర్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	నామ్య	నామ్య
౧౩౭	౬	బ్రహ్మస్పతి	బ్రహ్మస్పతి
„	౧౩	జ్యోతిష	జ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహే	తహే
„	౧౭	స్వయం	స్వయం
„	౨౪	ణావాచం	ణావాచం
౧౪౧	౨౧	శ్చత	శ్చత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	రిత్యస్య
„	౧౬	మధ్యాది	మధ్యాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసం
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్రియ
„	౭	బహ	బహ
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
„	౨౨	శ్చత్వా	శ్చత్వా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టా	దుపరిష్టా
„	౧౪	కోటాహ	కోటాహ
„	„	వివరేణా	వివరేణా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగ్రహే	పరిగ్రహే
౧౬౦	౧౯	నత్వ	నాత్వ
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాత్మేషే	మిత్యాత్మేషే
౧౬౪	౭	ప్రభవస్తీ	ప్రభవస్తీ
౧౬౬	౫	సుమస్త	సుమస్త
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అధ్యసిత	అధ్యవసిత
౧౬౭	౮	మరుదైవ	మరుదైవ
౧౬౮	౫	సుమ	సుమ
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుత్వతే
,,	౧౫	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వపద	పూర్వపత్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్టాత్
,,	౧౭	బుద్ధి	బుద్ధి
౧౭౭	౧౦	ర్షప్టాన్త	ర్షప్టాన్త
౧౭౯	౨	చోఽధారణే	చోఽవధారణే
,,	౨౧	కల్పితే	కల్పితే
౧౮౦	౯	అహోన్వీ	అహోన్వీ
౧౮౩	౧	నజి	నజి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౪	౬	నితరాణి	నితరాణి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతత్ర	త్యత్ర
”	౨౨	ప్రతివాక్యా	ప్రతిపత్తివాక్యా
”	”	హరిష్య	హరిష్యః
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తరోభాగః
౧౯౦	౧౬	ఘోషణే	ఘోషేణే
౧౯౨	౮	రుషావై	రుషావయవై
౧౯౩	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౯౪	”	స్సార్ధ్య	స్సార్ధ్య
౧౯౫	౧	మత్సేనవ	మృత్సేనవ
”	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౬	౩	ఉపాదానే	ఉపాదానే
౧౯౭	౧	జగదు	జగదు
౧౯౯	౧౦	భగతో	భగవతో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్వాదినా
౨౦౪	౨౦	త్ప్రస్తువః	త్ప్రస్తువః
౨౦౬	౧౨	భగ	భగవ
”	౨౫	మాఢ్యం	మాఢ్యం
౨౦౭	౩	ద్దావస	ద్దావస
”	౬	మహామునీః	మహామునీః
”	౮	తత్సజ్గ	సత్సజ్గ
”	౧౨	మిహాఞ్జసా	మిహాఞ్జసా
౨౦౮	౧	సిసిమభి	సిమభి
”	౨౨	మనుష్ఠే	మనుత్తిమే
౨౦౯	౬	సిసిమ	సిమ
౨౧౦	౧౮	విక్షణత్వం	విక్షణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్యర్థః	పనుత్యర్థః
౨౧౨	౧౨	మత్యాదిచ	మిత్యాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
„	౧౨	ధిష్మాన	దధిష్మాన
„	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౪	౧౦	తత్త్వమసీ	తత్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్యస్య	సత్యస్య
„	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
„	౧౪	పనుత్యర్థః	పనుత్యర్థః
„	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	ప్యసత్వా	ప్యసత్యత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈశ్వర	ఈశ్వర
„	౨౩	అస్మత్త	అసస్మత్
౨౨౦	„	తస్థుష	తస్థుష
౨౨౩	౪	వస్తైక్య	వస్తైవ్య
౨౨౪	౨౪	సరజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౪	౯	లోష్మాది	లోష్మాది
౨౨౬	౩	సృష్టిప్యం	సృష్టిభ్యం
„	౧౭	నికృష్ట	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శృణోత్య	శృణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్యా
„	౪౨	పరాథః	పరాథా
౨౩౭	౧౭	సుఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణౌ	పరిమాణౌ

శ్రుటమ్. ప జ్జి. అశుద్ధమ్.			శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యస్తే
౨౫౩	౭	న్నోషవ	వైషవ
౨౫౪	౪	ద్యోగా	ద్యోగా
౨౫౫	౧౧	ప్రయోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౬	౨	నుపపత్తే	నుపపత్తే
౨౫౭	౧౪	అత్యనో	అత్యనో
౨౫౮	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధిష్ఠతీతి
”	౨౫	ప్రాధానా	ప్రాధానా
౨౫౯	౬	అనుమాను	అనుమాని
౨౬౦	౧౫	యేచచ	యేచ
౨౬౧	౨౦	స్సాన్యశా	స్సాన్యశా
౨౬౨	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౩	౧౯	అహని	అహని
౨౬౪	౧౫	నభసోడ	నభసోథ
౨౬౫	౧౩	ఏన	ఏవ
౨౬౬	౧౧	అన్నం	మన్నం
”	౧౪	దేశాత్యథః	దేశాదిత్యథః
”	౧౯	పుథివ్యా	పుథివ్య
౨౬౭	౧౦	పూర్వ	పూర్వ
”	౧౪	జరథో	జరథో
౨౬౮	౧౫	ఉత్క్రమతి	ఉత్క్రమతి
౨౬౯	”	లలిత్రేణా	లలిత్రేణా
౨౭౦	౬	నిర్వోషు	నిర్వోషు
౨౭౧	౨౪	కతే	కృతే
౨౭౨	౧౫	ఖిణ్ణయకై	ఖిణ్ణయకై

పుటమ్. ప జ్ఞీ. అశుద్ధమ్.			శుద్ధమ్.
౨౯౬	౨	భిధా	భియా
౨౯౭	౧౯	పుణ్య	పుణ్య
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్త్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	త్తదవ	త్తదవ
౩౦౫	౨	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖరేష్వో	ఖరేష్వో
౩౦౮	౧౨	తత్త్వమసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
౩౧౧	౬	౭శిన	౭శిన
౩౧౫	౧౦	రనవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధర్మా	ధర్మా
౩౧౯	౨	కర్ణకృతి	కర్ణకృతి
౩౨౪	౧౩	శ్రోత్ర	శ్రోత్ర
౩౨౫	౨౧	తత్రత్ర	తత్రత్ర
౩౨౭	౧౧	పజ్జర	పజ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్ర	పరతన్త్ర
౩౩౦	౧౨	మాపద్యభ	మాపద్యభ
౩౩౪	౨	నిర్భిన్నం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	త్రివృ	త్రివృ

—:❖:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయ—:❖:—

౧	౧౦	ఓమతదన్తర	ఓమ॥ తదన్తర
౩	౪	ప్రస్తుతః	ప్రస్తుతః
౨	౧౩	భలే	భలే
౪	౨	మపేక్షస్సక్	మపేక్షస్సక్

పుటమ్.	పక్షి-అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫	౧౨ త్రయః	శ్రుతయః
౬	౨౨ ఉక్తేన	ఉక్తేన
౨౨	౨౩ పృథ్వీమానే	పృథ్వీమానే
౭	౪ ప్రవిశంతి	ప్రవిశంతి
౨౨	౧౭ ప్రతియ్యంతే	ప్రతీయంతే
౨౨	౧౯ దుదోచ్ఛిత	దుదోచ్ఛిత
౮	౧౧ దష్టభ్య	దష్టభ్య
౧౧	౧౨ శ్చుత్తిర్హి	శ్చుత్తిర్హి
౨౨	౧౯ మనైవంచ	మనేవంచ
౨౨	౨౧ రూప	రూపా
౧౨	౧౩ మనైవంచ	మనేవంచ
౨౨	౧౯ ప్రవిలీయతే	ప్రవిలీయతే
౨౨	౨౨ అనైవంచ	అనేవంచ
౧౩	౪ అనైవంచ	అనేవంచ
౨౨	౧౯ శయత్వం	శయవత్త్వ
౧౪	౮ అనభక్త్య	అనభక్త్య
౨౨	౧౦-౧౧ స్మృత్యుక్తా	స్మృత్యుక్తా
౧౫	౧౮ దిష్టాకా	దిష్టాకా
౧౬	౧౨ మనిషో	మనిషా
౨౦	౩ నవై	నవై
౨౨	౨౫ సాధారణేతి	సాధారణేతి
౨౧	౧౦ దృష్టద్యమ్	దృష్టద్యమ్
౨౩	౫ సత్సభావః	సత్సభావః
౨౨	౧౪ దాకాకాశాది	దాకాశాది
౨౪	౧౩ తకారా	తకారా
౨౫	౧౫ సమస్తమ్	సమస్తమ్

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యదత్త	యదత్
,,	౧౩	వివిదషన్తి	వివిదిషన్తి
,,	౨౪	త్వత్తి	త్వత్తి
౨౭	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
,,	౨౪	జీవన	జీవేన
౨౯	౮-౯	ద్వితీతీయ	ద్వితీయ
,,	౧౬	సుమప్త్య	సుషుప్త్య
౩౧	౧౮	త్తత్క	త్తత్క
౩౨	౧౯	కంత్వ	కత్వం
౩౬	౫	విర్యయమ్,	విపర్యయమ్,
౩౭	౮	ప్రకృత	ప్రకృ
,,	౧౧	ధిష్ఠాతరి	ధిష్ఠాతరి
,,	౧౩	స్వపా	స్వపా
౩౮	౨౦	త్రిష్ఠతిః	త్రిష్ఠతిః
,,	౨౫	ప్రబోధన	ప్రబోధ
౪౩	౧౬	స్పంస్పతయః	స్పంస్పతయః
౪౫	౯	దేవావచక్షత	“దేవావచక్షత
,,	,,	కేయూ	కేయూ
౪౭	౫	కాజ్ఞ	కాజ్ఞ
,,	౧౮	జగది	జగ”ది
౪౮	౨౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౯	౧౮	శఙ్క	శఙ్క
౫౧	౬	బాహుశ	బాహుశి
౫౩	౫	ప్రసన్న	ప్రసన్న
,,	౯	త్వరాంపశ్యతి	త్వరాంపశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్చిద్ధః	కచ్చిద్ధిరః
౫౪	౧౦	వీశానీశా	విశనీశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనో	ధ్యాయమానః -
,,	౧౪	యదేవేహ	“యదేవేహ
౫౬	౧౩	పనుత్య	పనుత్య
,,	౧౦	వయస్యే	వయస్యే
౬౫	౧౯	విషయవిషయ	విషయవిషయ
౬౬	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్ధధానాయ
,,	౨౨	బృహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భాగవతీం	భాగవతీం.
,,	౨౦	పుత్రా	పుత్రాయ
౭౦	౧౧	తద్వికృత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్యత్రేమే	దన్యత్రేమే
,,	౪	న్నజీహ	నజీహ
,,	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్య	గాయత్ర్యాఖ్య
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్వ్యభా	ద్వ్యభా
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
,,	౫	గృహీతిః	గృహీతిః
,,	౧౭	అధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
,,	౨౦	ధమనా	ధమనా
౭౯	౪	అవధారణమ్	అవధారణమ్
,,	౧౭	స్పృహ్మ	స్పృహ్మ
,,	౧౦	ప్రకాశయ	ప్రకాశయతి
పుటసఖ్య		౬౮	౮౦
౮౦	౧౫	అపతారాః	అపతారాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్జగ్రస్తుం	సజ్జగ్రస్తుం
„	౨౩	సంరహతి	సంహరతి
౮౪	౧౮	సంహ్రియత	సంహ్రియత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
„	౧౨	సుకృత	స్సుకృత
„	౨౪	వస్తాదికం	వస్తాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాల్	త్వాల్
౮౭	౧౧	రుపగాయే	రుపగాయే
౯౦	౧౯	ఉభయ	ఉభయా
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
„	౯	జీజాయకా	జాతీయకా
„	౧౮	వ్యాహారోస్తి	వ్యాహారోస్తి
„	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాస్య	సమాధాస్య
౯౬	౧	అధికారి	అధికారి
„	౨౦	సజ్చరే	సజ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౦	౧౯	తత్ఫటాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	పురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
„	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
„	౧౩	రూపైభవతి	రూపైవభవతి
„	౧౭	పూర్వ	పూర్వ
౧౦౬	౨౧	దష్టాన్	దష్టాన్

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	ప్రతిబద్ధః	ప్రతిబద్ధః
”	౧౩	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
”	౯	ద్భవలీయః	ద్భవలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
”	౨౫	కుర్వస్తీ	కుర్వస్తీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్మ	కరమ్మ
”	౬	వృజ్య	వృజ్య
”	౧౧	శ్చరీరే	శరీరే
”	౧౩	తేక్యే	త్యేకే
”	౧౭	భవతిని- ఖిల	భవతి- నిఖిల
౧౧౭	౩	నసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
”	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
”	౧౨	త్యాదౌ	తాదౌ
౧౧౯	౩	అథ	అథ
”	౧౯	”	”
౧౧౯	౨౧	రామమస్తా	రామమస్త్రాః
౧౨౦	౬	జానాన్యపి	జాన్యపి
”	౧౧	శ్చీయతే	శ్చీయతే
”	౧౮	మధ్యవసీయతే	మధ్యవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్	తద్వ
౧౨౧	౮	విహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్త్యైవ	శక్త్యైవ
౧౨౫	౧౩	చక్షుషామ్	చక్షుషామ్,

పు.	ప.	ఆశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
..	౧౫	చుభి	చుభి
౧౬	..	సమ్మచరత్సు	“సమ్మచరత్సు
..	౨౨	దశవాచ్చ	దర్శనాచ్చ
౧౭౮	౧౭	స్వాతస్త్ర్యేణ	స్వాతస్త్ర్యేణ
౧౭౯	౩	స్వాస్త్ర్యేణ	సాతస్త్ర్యేణ
..	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాః
..	౧౮	శ్చుతిభ్యః	శ్చుతిభ్యః
..	౨౨	మిత	మిత
౧౩౦	౧౬	ఘాతార్థ	ఘాతార్థ
..	౨౨	అగ్ని	అగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్దతే	శబ్దతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యస్తే
౧౩౬	౧౮	ప్యతం	ప్యతం
౧౩౯	౯	ఊర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ
..	౧౬	ప్రాజాపత్యం	ప్రాజాపత్యం
..	౨౧	శిలోఞ్చ	శిలోఞ్చ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్బం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౭	శ్చుతే	శ్చుతేః
౧౪౨	౧౭	క్తిమా	క్తిమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్తత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
..	౨౪	విద్యానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	స్తదక్త	స్తదక్త
..	౧౮	మమాదీని	మమాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనని	మనన్తి
..	౨౧	సంజ్ఞతి	సంజ్ఞతి
..	౨౨	శమదమాదీని	శమదమాదీని

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౭౭	౧౭	చవత	భవత
౧౮౦	,,	సూభోగేన	సుభోగేన
౧౯౦	౧౩.	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృష్ఠి	హృష్ఠ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్చ	తచ్చ
౨౦౭	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	సస్త్య	స్సస్త్య
౨౧౧	౭	త్యూపాసీతే	త్యూపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరణే	దావరణే
,,	౯	నావరణే	నావరణే
౨౧౭	౨౧	రమాత్నో	పరమాత్నో
౨౧౯	౨౬	శుతి	శ్రుతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీప	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధః, యస్తే	యస్తే
,,	౩	దిదిరూపేణ	దిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిజ్గ	లిజ్గ
౨౩౧	౨	విధప	విధప
,,	౧	భిదం	భిధం
,,	౧౪	సుష్మానేన	సుష్మానేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం
౧౫౮		భక్తిఃపునాతిషన్నిష్ఠాః	౧౧ ౧౪ ౨౧
౧౭౯		నావిత్రించప్రాజాపత్యం	౩ ౧౨ ౪౨

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ధ్రువాస్య	ధ్రువాస్య
౧౫౧	౧౪	సుష్టితా	సుష్టితా
”	౧౫	సన్ధాయా	సన్ధాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	“అనాశ్రితః
”	౧౦	ఆనభిభవ	ఆనభిభవ
”	౧౨	కారీణీ	కారీణీ
”	౨౦	తి	తి,
౧౫౩	౧౨	సమృద్ధిభిః	సమృద్ధిభిః
”	౧౪	శ్చక్రద్ధధాన	శ్చక్రద్ధధాన
”	౧౬	ద్వక్రహ్మణో	ద్వక్రహ్మణో
౧౫౭	౩	ఉపప	ఉప
”	౧౩	ఉద్భద్ధం	ఉద్భద్ధం
౧౫౮	౧	ద్విషద్ధుణ	ద్విషద్ధుణ
”	౧౪	ఫలవాప్తి	ఫలవాప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యతే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రీడ	“ఆత్మక్రీడ
౧౬౭	౧౮	ద్భజానా	ద్భజనా
౧౬౮	౧	వర్ధత ఇతి “పిబ	వర్ధత ఇతి “పిబత
”	౬	భవతీ	భవతీతి
౧౬౯	౧	లభ్యా	లభా
౧౭౧	౨౦	ద్భక్రహ్మ	ద్భక్రహ్మ
”	౨౧	క్షత్త	క్షత్త
౧౭౪	౧	శుచా	శుచా
”	౧౦	చిత్తస్యై	చిత్తస్యై

అం.

అం సీతారామాభ్యాంనమః.

* శ్రీమచ్ఛ్రీక భగవత్పాదాచార్య విరచిత *
సర్వ వేదాంతసార మీమాంసా భాష్యమ్.

—* శ్రీమచ్ఛ్రీక భాష్యమ్ *

తం వద్దే సరమాచార్యం పాదకీర్తన మన్తనమ్ ।
శుకశాస్త్రగురుం సీతారామార్యం మనుజాకృతిమ్ ॥

శ్రీకృష్ణమాచార్య విరచిత సర్వ వేదాంత సార మీమాంసా భాష్య
చంద్రికా నర్తత మూలస్థ కఠిన ప్రమేయవ్యాఖ్యా.
వ్యాఖ్యాన ముక్తశ శ్లోకః.

శి

అఖిలనిగమవేద్యం విశ్వజన్మాదిలీలం విధిముఖ సురపద్ద్యం జీవ
రాశీనమీద్యమ్ + భజనపరవశేభ్యోఘక్తిముక్తీచిత్రం సురతరు
భువినస్తం రామభద్రం నమామి ॥ ౧ ॥ మునిగురుశుకతుల్యం ప్రాప్త
తన్నామధేయం ప్రథితసకలవిద్యం వత్సగోత్రప్రదీపమ్ । అజిత
రుచిరలీలాకృష్ణచిత్రంగురుంతం విదిత నిగమకేద్యం భాష్యకారం
నమామి ॥ ౨ ॥ క్వతద్భాష్యం సుధీభావ్యం క్షౌరభధిణః స్తవహమ్ ।
తథాపితత్పాతస్య వ్యాఖ్యానేహం యునక్త్యహమ్ ॥ ౩ ॥
ఏతద్భాష్యాన్వయాచ్ఛ్రీకైర్న మేయంగీరసత్వపి । అప్యవిలంపి
రథ్యామ్భో గణానగ్ణాద్విశుద్ధ్యతి ॥ ౪ ॥ ఏహంస్వాంతభవ
త్తాంతం మహావివృతి వీక్షణే । తత్పూతేతాంతునక్షిప్య క్రియతే
భాష్య చంద్రికా ॥ ॥ ౫ ॥

గ్రంథస్య ప్రారంభః.

—॥॥—

విశ్వయస్స కృతవిభజ్య సతతంజీవైరసంక్షైత్యర్హతం

సకల జగత్కారణకారణభూత ముముక్షూపాస్య శ్రీనారాయణాత్మక పరతత్వసోపకరణ తదుపాసక నిఖిల జీవ తత్ప్రాపకాపాయ తత్ప్రాప్తిరూప ఫల యాథాత్మ్యమనా ద్యనువతమానా జ్ఞానతోనైవం విధా మనవరతం సంసార తాపత్రయాభితప్తానాం జీవానాం స్రవర్య తత్తాపోపశమనీం సాక్షాన్తోక్ష సాధనీం శ్రీనారాయణ చరణారవింద భక్తిమత్పాదయితం శ్రీభగవత్కృష్ణ ద్వైపాయన సమ్ప్రీణిత సర్వ వేదాంత సారాథక నిర్ణాయక న్యాయ కలాపరూప సర్వ వేదాంత సార మీమాంసాఖ్య శాస్త్ర వివరణ పరమకారుణికేన శ్రీహరిణా నియుక్త శ్రీశుకాచార్యపరావతారరూప శ్రీవివత్సకుల తిలకోఽవిరత బృహద్వ్రతః ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస పరమగురు శ్రీశుక భగవత్పదాచార్యభిధాన సర్వవేదాంతసారాత్మక శ్రీమద్భాగవత రాధాంతం నిదిః ధీఘభావాన్భావ్యకారః ప్రారిప్సిత వివరణ విశేషరూపసూత్ర భాష్య ప్రత్యూహ నివృత్త్యాదిసిద్ధయే సర్వవేదాంతసార మీమాంసా నిర్ధారిత జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీల పర తత్త్వాత్మక శ్రీ నారాయణ ప్రణామ లక్షణం మంగళమాచరతి —(విశ్వ) మితి—యః- నారాయః, స్వకృత్మ్. నిజసర్వితమ్, విశ్వమ్- జగత్, బహుధా విభజ్య- నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత్య, తథాచ శ్రుతయః “ యస్సృష్ట్యే దమనుప్రవిష్ట యుషిణా చక్రేపురశ్శాన్తితాః ” ఇతి- “ నామరూప క్రియాధత్తై సకర్తాకర్తృకఃపర ” ఇతి- “ సగ్వాణిరూపాణి విచిత్ర్య ధీరః- నామాకృత్యాగ్రహణయదాస్తై ” ఇతిచ; బహుధా విభాగ మేషః (జీవైరసంక్షైత్యర్హత) మితి, అస్య విశ్వమిత్యనన సమ్పదః,

తస్మిన్నాధు జనావనాయచముహు ధత్తైవ
తారాన్యహూత్ | యత్పదామ్బుజ భక్తవ

తతఃకిమతతహ—(తస్మి) నితి—తస్మిన్- విభక్తనామరూపే విచిత్ర
భాక్తృ భోగ్యవగాత్మకజగతి, హూత్ - అసంఖ్యాయా, ఆవ
తారా- కౌమారాదీ, ధత్తై- కరోతి, తథాచ శ్రుతిః, “సపవ
ప్రథమందేవగి కౌమారంసగమాశ్రితః ” ఇత్యారభ్య “ అవతా
రాహ్యసంఖ్యాయాహరేస్సత్వసంధ్యైజాః | యథావిదాసినగకల్ప్యా
స్సరసస్సృష్టహస్రశః ” ఇతి; కిమర్థమిత్యతతహ—(సాధు జనా
వనాయచ) ఇతి—ఇహ, సాధవః-తితిక్షవః, కారుణికాః; “సుహృద
స్సర్వదేహినా” మిత్యారభ్య “ తపితేసాధవస్సార్ధిన్ సర్వసజ్జః పిని
గతాః ” ఇత్యుపదిష్టవిశేషణాక్రాంతాగ్రాహ్యః, తెచతే జనాశ్చ,
యద్వా “ విష్ణుజనప్రియ ” ఇత్యత్ర విష్ణుజనవత్సాధూనాం జనా
స్సాధుజనాః, భగవద్భక్త భక్తాః, తెషామవసం-రక్షణం, తస్మై,
స్వీయ లీలావతార చరితామృత శ్రవణాదిలక్షణ భక్తిరూపాపాయ
ముత్పాద్య తెషాం మోక్షదానాయేతి యావత్; చాద్భుష్ట దమనా
యేతి సూచయతి; “ జీవన్మయస్సంసరతావిమోక్షణం త్వజ్ఞానతో
నర్థవహఃచ్ఛరీరతః | లీలావతారైస్సవ్యయశగి ప్రదీపకైగి ప్రాజ్ఞాన
యస్తావతమహం ప్రపద్య ” ఇతి, “ యస్తస్త్విధానా మసతాం
ప్రశాంతయే రూపాణిధలై సదనుగ్రహేచ్ఛయా ” ఇతిచ శ్రుతిః,
“ పరిత్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచమమృతామ్ | శర్మసం
స్థాపనాథాయ సన్భూనామియగయగ ” ఇతి స్మృతేశ్చ, సను,
“ బ్రహ్మవిదాప్రీతిపరమ్-తమేవంవిద్వాచమృతఇహభవతి ” ఇత్య
దౌ జ్ఞానస్యాపి మోక్షోపాయత్వ శ్రవణాతీతం భక్తి మాత్రస్య
తదుపాయత్వముక్తవతతహ—(యత్పదామ్బుజ భక్తవ) ఇతి.
అత్ర ఏవేన దుష్కరత్వా జ్ఞానస్య ముక్తిం ప్రతి మాంగాంతరత్వః

అథ తేముక్తిందురాపాంపరై

పాశ్చాత్యుచారణాంతరే - అత ఏవైవం శ్రూయతే “ సుదుశ్చరా
మహామన్యో యోగచర్యామనాత్మనః । యథాజ్ఞాసామ్రామా నిన్ద్య
త్తస్యేంద్రాహ్యజ్ఞాసామ్రామాత్మనః ॥ ప్రాయశః పుణ్డరీకాక్ష యుంజంతా
యోగినోఽనుః । విషీదంత్య సమాధానా న్ననోనిగ్రహకర్షితాః ”
ఇతి ప్రశ్నసోస్యత్తరత్వేన “ హంతతేవణకాయామి మమ ధర్మా
స్సమంగలాకాయాశ్రద్ధయాచరన్తత్యో మృత్యుంజయతిదుర్జయ ”
మిత్యాద్యభ్య “ అయంహిసర్వకల్పానాం సద్భీచీనోమతామమ ” ఇతి
ముక్తిం విశిష్ట (దురాపాంపరై) రితి - పరైః - కర్మభిః, దురాపామ్-
దుష్ప్రపాం, అనేనః కర్మాణామితి తానామ తన్మాగత్వ కథేదిదర్శ
యతి ; అత్ర ఏవకారస్య దురాపాం పరై రిత్యన్యత భిన్నార్థక
త్వాత్పాతతగ పానరుక్త్యం శబ్దాత్, యద్యపి “ బ్రహ్మవిదా
ప్రొతిపరమ్ - తమేవం విద్వానమృతభావభవతి ” త్యత్ర వేదనస్య
మోక్షసాధనత్వమివ ప్రతీయతే తథాప్యపిచేయం భక్తిరేవ వేదాం
తేషు భాగవతసర్వ ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చో
చ్యతే ఇతి భక్తజ్ఞాన సంజ్ఞాకరణభావ్యా దిహ వేదనం స్మరణా
త్మక భగవద్భజనపర మిత్యవగమ్యతే, యద్వా - “ విచిత్రాభ ” ఇతి
స్త్రుతే బ్రహ్మవిద్యే భజనీయత్వేనలభ్యతే అనేనేతి బ్రహ్మవిత్ -
విద్వాన్ భక్త్యతాపివితతే భజనీయత్వేన బ్రహ్మలభతే ఇతివ వ్యుత్ప
త్త్యైహాసజ్ఞానస్య తత్సాధనత్వ మవగమ్యతే, కీన్తు-భక్తైరేవ; ఏతే
న “ నాన్యగిసంధా అయనాయవిద్యతే ” ఇతి భక్తైస్తదుపాయత్వ
ప్రతిషేధగి ప్రతీయత ఇత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, “ భక్త్యాహమేకయా
గ్రాహ్య ” ఇత్యాది సర్వవేదాంత సారగత తద్వాక్య శేషాచ్చ;
కథంతహ్యోష్టాక్షయోగలక్షణస్య జ్ఞానవత్త్వం సూత్రభాష్యయో
దేవయాసేనమోక్షసాధనత్వం ప్రత్యుపాదీతచేద్భావమ్, అష్టాక్ష

స్తంసర్వజ్ఞమహానమామికరుణంనారాయణంసద్గుణమ్॥౧॥

యోగస్యతత్రభాష్యకృతాఅసకృద్దుష్కరతౌష్ఠపపాదనాత్తదభిప్రాయేజ్ఞేవేనాప్తాజ్ఞయోగలక్షణస్యజ్ఞానవత్త్వేనస్తదనుపాయప్రాయత్వంప్రకటికృతమ్, తతశ్చభక్తైరేవాజ్ఞానామోక్షసాధనత్వావగమాత్తమపాయత్వముపపద్యతఇతి విభావనీయమ్; తతస్తంవిశ్వస్పష్ట్యాదికర్తారం విచిత్రకర్తా సంఖ్యైర్జీవీవయక్తస్య జగతస్తత్తజ్జీవకర్తానుగుణం బహుధా విభాజకత్వాప్సిద్ధాం భగవత స్సర్వజ్ఞతామాహ- (సర్వజ్ఞ)మితి- “సర్వంపుమావేదగుణాంశ్చతద్జ్ఞానవేదసర్వజ్ఞమనన్త” మితి, “యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవితే”, ఇతి చ శ్రుతేః, కరుణమ్- పరమకారుణికమ్, తథాచ శ్రూయతే “పరమమగ్ధళపరమకల్యాణ పరమకారుణిక, ఇతి, శ్రీభగవతో నారాయణస్య కల్యాణగుణానామానన్త్యాప్సిచ్ఛిచ్ఛ కథిత మశక్యతయా ఏకొక్త్యా తస్య సర్వగుణ పూర్ణత్వమాహ-(సద్గుణ) మితి-సంతఃసదాతనసత్తాకాః, గుణాః- సత్యశౌచదయాత్మాన్త్యాదయో యస్త్రితమ్, తథాచ శ్రూయతే- “సత్యంశౌచం దయాత్మాన్తిస్యాశస్సంతోష ఆజ్ఞానః, మిత్యారభ్య “ఏతేచాన్యైశ్చబహవో యస్త్రిన్విత్వామహాగుణాః । ప్రాధ్వేమహత్వమిచ్ఛస్థి నేవియన్తిస్తకహేచి, దితి, ఏవం విధ సర్వ సద్గుణ పరిపూర్ణం నారాయణం నమామి- నమస్కరోమి, (నారాయణశబ్దార్థః) నరాణామ్ - జీవానామ్- సమూహేనా-నామ్, తత్-అయనం-స్థానం. యస్యసనారాయణః, యద్వా-నరాత్సంభూతానారాః- ఆపః, తాః అయనం యస్య సనారాయణ ఇతి, తథాచ సర్వవేదాంతసారే శ్రూయతే, ‘నారాయణస్త్యం నహి సర్వదేహినామాత్మస్వధీశోఽఖిలలోకసాక్షీ । నారాయణోక్తంసరభూజలాయనా త్తచ్చాపిసత్యంసచవైవమాయయా,, ఇతి. అత్రీశ్రీభగవతో నారాయణస్య విశ్వ స్పష్ట్యాది లీలా నిరూపణ సమా

రమ్యేణ వ్యాచిఖ్యాసిత వేదాంత మీమాంసాధాన్ సూచితాః, త
 థాహి, తత్ర ప్రథమాధ్యాయ నిషిష్ట నిఖిల జగత్సాగరణకారణ
 త్వాదిగుణకోపాస్య స్వరూపం (విశ్వయస్వకృత)మిత్యనే నాత్ర
 సూచయతి- తథా(విభజ్యబహుధాజీవై)రిత్వాదిపదైమతాంతర
 నిషేధ పూర్వకం ద్వితీయాధ్యాయా ధ్వవసిత సోపకరణోపాసక
 స్వరూపం సూచయతి, ఏవం (యత్పాదామ్బుజభక్త ఏవే) త్యనేన
 తృతీయాధ్యాయ నిణీతం సాక్షాన్తోపాయో భక్తిరేవేత్యేత
 త్సూచయతి, తద్వల్లభతేముక్తి)మిత్యనేనచతుర్థాధ్యాయరాద్ధా
 సైత మోక్షరూప ఫలం సూచయతి. ఏవం వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ
 వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయ చతుష్టయార్థానామిహావగమా
 చ్చికిషిత భాష్యకృతి ప్రతిజ్ఞాచ సూచితా, కేచిన్నిజ మసీషయా
 వేదాంత సూత్రాన్యన్యథా వ్యాచయేదాం భక్తిజ్ఞానాది స్వరూప
 విభాగమిదమిథ్యమిత్యనవగమ్య అప్రాశ్నయోగ లక్షణం జ్ఞానమేవ య
 థోక్త సాక్షాన్నిశ్చేయస సాధనీహూత భక్తియోగత్యేన వర్ణయన్తి
 ఏతన్త తే మోక్ష సాధనస్య దుష్కరత్వా న్తోక్షస్యాపి దుర్లభత్వం
 ప్రతీయతే, అపరేష్యేవమేవ నిజమసీషయా సూత్రాణి వ్యాఖ్యాయ
 మాత్రకా రాభిప్రాయాజ్ఞానేన జ్ఞాన మేకమేవ మోక్ష సాధన
 మితి నిశ్చిన్వానా జీవేషు ఒన్త, మోక్ష, దేవత్వ, మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ,
 పుంస్త్య, స్థావర జగ్గమత్వాదికం సదాతన మితి వ్యవస్థాపయన్తి
 తన్త తే మోక్షోపాయా ద్యనుష్ఠాన మకించితరమేవ, అన్యేషున
 రన్తపరమృతయా విశ్వమిథ్యాత్వవాదినో బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయం
 చ మిథ్యాధూతాశ్చ వచంతస్సంతగ్రహమాదతో మిథ్యాధూతబ్రహ్మ
 త్రాణి న్యాచయేదాం బ్రహ్మ ఏవ మిథ్యాధూతోపాధి వశా
 దేవభూత మనికల్ప్య తస్మైక పరబ్రహ్మత్యేవస్వానుభూయ
 మాన విశ్వ భ్రమజ్ఞాన సంసారానిఖిలదోషానారోప్య మిథ్యా

భూతస్య జీవస్య మిథ్యాభూత శ్రుతిసిద్ధ బ్రహ్మణా సహ మిథ్యా
 భూతైశ్చ జ్ఞానమేవ తస్య మిథ్యాభూత మోక్షోపాయ ఇత్యేవం
 బహువిప్రతిపద్ధ ప్రలాపేనాఖిలాక్షవేదానాకుచీకృత్యా త్తానంమన్యా
 న్నందమనుజాంశ్చ యథోక్త వై శ్రేయసా ధృక్తి మాగాఽద్భుతంశ
 యిత్యాంఽథై తమసినిషజ్జయన్తి, అటోవేదోఽప్యేవం విధాక్షాద్రష్టు
 మపి విధ్యేత్, తథాచ స్వర్యతే, “ విధేత్యుప్సమృతాఽన్వదో మామ
 యం ప్రతలేదితి, “ ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహ
 యేత్ ” ఇతి, తదితలే ఉపాధి సత్యత్వవాదినోఽప్యపాధిమిథ్యావా
 దివ దుపాధివశాద్భ్రష్టాణ ఏవ నానాజీవధావం పరికల్ప్య సత్త్వా
 నైవ స్వానుభూయమాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాది నిఖిలదోషా
 నుపపాదయంతః ఉపాధ్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మైకదేశ భూతానాంజీవా
 నాం తాదృశదోష భూయిష్ట బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయ
 ఇతి పూర్వవచ్చిప్రతిపద్ధం ప్రలపంతగి పూర్వవదధగిపతన్తి, ఏవమే
 వాన్యేపి స్వస్వ మసేషయా సర్వతో వేదవిరుద్ధ రాద్ధాన్తా నుల్ప
 యన్తి, తదేతం సర్వం దర్శితక్రమేణో త్తరోత్తరం పాపీయాసత్పక్ష
 నివహం ముముక్షువో భగవన్నియోగ నిర్వర్తితశ్రుతిసూత్రానువిధా
 య్యఖిల పక్షవసీయస్సుగమ మైతచ్ఛక్త భాష్యావలోకన మాత్రతో
 నాద్రీయంతఇతి మహావిచృతౌ స్థితమత్రగ్రన్థవిస్తరభయాన్నవిశ్వాది
 శబ్దానాం ప్రక్రియా వివక్ష్యతే, అస్మిన్మగ్నశగ్గింఢే ఆదితశ్చక్రికర
 మగణ ప్రయోగైన భగవాన్భిష్యకారస్యైతద్భాష్యాధ్యైతూతాం
 సర్వాపవాదాః ఆకౌస్త ఇతి గమ్యతే; ఏమోమోక్షాది నిఖిలసమ్మ
 ద్రూపత్వాత్॥ ॥౧॥

ఏవం చిక్షీకౌత సర్వవేదాంతసార మేవంసాధాస్య గ్రన్థస్య
 నిష్క్రమ్యాహ సుసమాప్త్యక్షం సర్వసమప్త్యక్షే చైవ తా
 ప్రతాపరూపం మగ్నశమనుష్టాయస్య సూత్రాధాన్తాన్తే భగ

శ్రీబేరాపుర

వన్నియోగ ప్రకారం కథయన్ చిక్షిత్ గ్రంథస్య మహా గ్రంథ
త్వాత్త నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిం పునరాశాస్తే— (శ్రీబేరే) తి—
అత్ర పదాతిరేకణపాదత్రయేణ భగవన్నియోగప్రకారంకథయతి,
శిష్టపాదసతు చిక్షిత్గ్రంథ పరిసమాప్తిరూప మంగళాశాసనమ్,
మంగళం తావ ద్దుగ్ధిఖా సమ్మిన్న సుఖానుభవ రూపమ్, జైషయిక
సుఖస్య సదాదుగ్ధిఖ సమ్మేదా త్తద్వ్యవృత్త్యర్థం తదసమ్మిన్నత్వ
విశేషణమ్, తథాదేహ మంగళపదేన శ్రీభగవద్బీలాకథామృత నిషే
వనాధిగమ్యమాన నిర్వృతిరధిగమ్యతే, “పరమమంగళాయతనగుణ
గణకథనోస్మి, తి, “ తదేవసత్యంతదుహైవమన్యశం తదేవ పుణ్యం
భగవద్గుణోదయమ్ । తదేవరవ్యంరుచిరంనవంనవం తదేవశశ్వత్స
నసోమహోత్సవమ్ ॥ తదేవశోకాణవశోషణంసృణాం యదుత్తమ
స్లోక గుణానువణాన ” మితిచక్రతేః, గుణానువణానస్య యథో
క్త మంగళనిష్పాదకత్వా న్మంగళత్వ ముపపద్యతే, ఎవమేవవందనా
దెస్సాత్పాద్య గ్రంథసమాపనాదిద్వారావా యథోక్త నిర్వృతిహేతు
త్వా త్తత్వముపపన్న తరమ్, తదేవ సత్య మిత్యత్రా పుష్పహేవేతి
నిపాతత్రయేణ “ సాత్వికంసుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థంతురాజసం!
తామసంమోహదైన్యోత్థ ” మిత్యుక్తసాత్వికాదిసుఖత్రయం వ్యావ
త్యతే, ఇహాపి చిక్షిత్ గ్రంథ నిష్పత్త్యాహ పరిసమాప్త్యర్థో
క్త మంగళహేతుత్వాదన్న హేతో పృథివ్యామన్నత్వ నిరదేశవత్సు
వచం మంగళత్వ మితి భావః, తతశ్చ భవబంధం హరతీతి హరిః,
నారాయణో ముక్తిమ్. చిక్షిత్గ్రంథపరిసమాప్తిః, కుర్వ్యాచితి
వాక్యార్థస్సవృద్ధతే; సకథం భూత ఇత్యాకాక్షాయా మాహ—
(భగవా) నితి—“ ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసచ్చక్రియః!
జ్ఞాన జైరాగ్యయోజ్యైవ వజ్రాంభగఇతీరణా ” ఇత్యుక్త సమగ్రే

మద్దిరే నివసతః కారుణ్య వారానిధే ప్రాత్యుత్థస్య

శ్వర్యాది షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణ ఇత్యర్థః, పునస్సూత్ర వ్యాఖ్యాన
నియోజకత్వేన తం విశిష్ట- (యస్యే)తి = యస్య- హారేః, నిగమః-
ఆజ్ఞా, మద్రాపేణ వ్యాసేనసర్వవేదాంతసారాంశ నిర్ణాయకత్వేన
ప్రవర్తితాని వేదాంతసూత్రాణి సమ్యక్ గ్రహ్యచక్షేత్వేన రూపేతి
యావత్; తస్మాద్దేహోరిత్యర్థః, వేదాంతసూత్రాణి - సర్వవేదాంత
సారాంశ నిర్ణాయక న్యాయానీత్యర్థః, వ్యాకుర్వే - వ్యాకరోమి,
వివృణోమి త్యర్థః; కథం భూతస్య? శ్రీబేరా సహితస్య, బేరమ్,
మూర్తిః, “ యథాదేహేతథాదేరన్యాసకమసమాచరేత్ ” ఇతి
వైఖానస తస్మాదౌ బేరశబ్దస్య మూర్త్యభిధాయకత్వ దశనాత్;
శ్రియో బేరమివబేరం యస్యాస్మా తథోక్తా, భూమి దేవీత్యర్థః;
తయాసహితస్య యుక్తస్యేత్యర్థః, పునర్విశిష్ట- (శ్రీబేరా పుర
మద్దిరేనివసత) ఇత్యాది విశేషణైః = శ్రీబేరాయః- భూమిదేవ్యః,
పురే- సగరే, (విషమానే) పంచరే, సదా, నివసతః-తపఃకుర్వాణా
యాస్తస్యావరంప్రదాయ తత్రైవ తత్ప్రీత్యర్థం సదాసన్నిహితస్య,
శ్రియాం భగవత్ప్రీత్యతిశయమాలయ్య భూమిదేవీ తావతగదాచి
త్వస్యాసీలరూప మపోహ్య లక్ష్మీతుల్యకాంతం సమృద్ధ్యస్వస్యాం
భగవత్ప్రీత్యతిశయ సమృద్ధనాథం కలాప గ్రామార్దక్షిణతః క
న్తింఛిత్రైత్ర విశేషే భగవంతం శ్రీహరిముద్దిశ్య తపశ్చచార, తతస్త
న్యైవవరంప్రదాయ తత్ప్రీత్యర్థం తయాసహ తత్రైవ సన్నిహి
తోన్తి తత్త్రైత్ర మాహాత్మ్య ప్రసిద్ధిః ; ఏతదభిప్రాయేణైవ భూదే
వ్యా శ్రీబేరాత్వమ్, తత్తపఃక్షేత్రస్య తత్పరత్వంచ వర్ణిత ఇతి
ధ్యేయమ్, సర్వత్రహేతుః (కారుణ్యవారానిధే) రతికరువైవ
కారుణ్యమ్, [స్వాధేవ్యజ్ఞే] తస్య, వారానిధే-సముద్రస్య, సదా
కరుణాపూర్ణః స్యేత్యర్థః, తార్క్ష్యస్థస్య-గరుడమారుహ్యమస్మి

మదథఁమద్భుతతనో ద్వేదాంత వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహిత
 'స్య యస్య నిగమా ద్వేదాంత సూత్రాన్యహం వ్యాకుర్వే ఝష
 భూషణ స్సభగవాన్ కుర్యా ధర్మర్మజ్ఞశమ్॥ ౨॥ శ్రీమద్భాగవ
 తాభిదం భగవత స్తస్యైవ లీలామృతం సంసారాఖ్యరుగౌషధం

పనూగతస్యేతి యావత్ ; కిమర్థమ్? మదథఁ- మద్విషయే ఆజ్ఞాప
 నాథఁమ్, సూత్రభాష్య మారభస్వేతి మామాజ్ఞాపయితు మితి
 భావః; అద్భుతతనోః- కటకమకుట శ్రీవత్స కౌస్తుభ హారాజులీ
 యక కాంచీ పీతామ్బర నూపురాది విచిత్ర దివాభరణాలజ్యోత
 ప్రాంశు దిప్య మశ్లశ విగ్రహస్యేత్యథః; వేదాంత వేద్యాత్మనః-
 వేదాంతేషు వేద్యుః- భోగాపవగాఢఁ ముపాస్యత్వే జ్ఞేయః,
 ఆత్మా స్వరూపం యస్య ; ఏవగుణ విశిష్టస్య యస్య నిగమాత్,
 వేదాంత సూత్రాణి వ్యాకుర్వే సభగవా నిత్యగ్రే యోజనీయమ్,
 ఝషభూషణః- మకరకుండల భూషితః, అనేన భాష్యారమ్భ నియో
 గావసరే విమృత్తి పచ్చలన్తకర కుండలాభ్యాం గణ్డఫలయో శ్శేషభా
 తితయం దోష్యతయతి॥ ... ॥౨॥

తదేవం బలవ త్తరం మశ్గ శాశాసనేన చిక్షేత సూత్రభాష్య
 గ్రన్థ పరిసమాప్తి సూత్ర నిజేతానాం భగవల్లీలామృత రూపా
 ణాం సర్వ వేదాంత సారాథానాం సుగమత్వంచ సిద్ధవత్కృత్య
 తల్లీలామృత పానమవశ్యం ముముక్షుభిర్గతతవ్యమితివిధత్తై- (శ్రీమ
 ద్భాగవతాభిష) మితి-శ్రీమద్భాగవతమితి అభిధా-సంజ్ఞా,యస్యత
 త్తథోక్తమ్, తస్య -నారాయణ సైవ వేత్యథః;లీలైవామృతం లీలా
 మృతమ్, తలైచ్చగ్భుజమ్? సంసారాఖ్య రుగౌషధమ్- సంసార
 త్యాఖ్యా యస్యాస్తస్యాః, రుజః - మహా రోగస్య, ఆయుర్వేదాభి
 సౌత నిఖిలౌషధ స్స చుచ్చిత్స్యస్యేత్యభావః ; ఔషధమ్-తన్నివర్త
 కమిత్యథః;కిమిదమమృతం దేవాసురైరుద్ధాభితో నిష్పాది తామృత

నిరుపమం నారాయణేనస్వయమ్|సర్వామృతయథువాసముద్భృ
తమిదం వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితో వేదవ్యాస కృతై స్సుసూత్ర చక్షకై
నిత్యంపిబేయద్విజాః||

॥ ౩ ॥

సదృశమ్? న, కింతు, నిరుపమమ్- నిరస్తోపమానమిత్యర్థః, నిరుప
మత్వం దృఢయితుం భాగవతామృతస్యాబ్ధిజామృత వైలక్షణ్యం ద్యో
తయన్నాహ—(నారాయణేనే)త్యాదినా=కీదృగ్భూతేన? సర్వా
మృతయథువా-సర్వే ఆమ్నాయః- శ్రుతయః, భవంతి- అవిగ్భవం
త్యస్తాదితి సర్వామృతయథాః, “యస్యనిశ్చయిత మేనైతద్భగవద్”
ఇత్యాది శ్రుతేః, తేన; సర్వేషామృతయేషు భవతి ప్రతిపాద్యత్వే
నావిభజనతీతివా, తథాతేన, స్వయమ్ - స్వేనైవ, అనేన విశేషణ
ద్వయేన అన్యేషా మేవంవిధామృతోత్పాదనా త్కమత్వం దృఢయతి;
సముద్భృతమ్- సమృక్పరిశోధ్య నిష్పాదితమ్, తచ్చ శ్రూయతే “భగ
వాబ్రహ్మకాన్త్యైరస్మిన్ తిరస్వీత్య మనీషయా । తదధ్యవస్యతూట
స్థో రతిరాత్మస్యోభవేత్ ” ఇతి, “ భవభయమపహతుం జ్ఞాన
విజ్ఞానసారం నిగమ కృదుసజహౌ భృగవ ద్వేదసారమ్ ” ఇతి చ;
కస్తా త్సముద్భృతమ్? వేదాన్త దుగ్ధాబ్ధితో- వేదాన్త ఏవ దుగ్ధాబ్ధిః,
తస్తాత్సముద్భృతమ్, అతోఽబ్ధిజామృతాద్విలక్షణం తతఏవ నిరుపమం
భగవతస్తస్యైవలీలామృత ఖితి యోజనీయమ్, ఏవంఘాతమమృతం
ద్విజాగ్గపిబేయరిత్యావశ్య కోయం విధిః, ద్విజా ఇతి సూత్రార్థవి
చారాత్తకథాప్యే త్రైవణికానామేవాధికారం దశాయతి, పాన
సాధనపాత్రాద్యాహ—(వేదవ్యాసే) త్యాదినా = సూత్రాణ్యేవ చ
షకాని - సముప
స్థానీయాని పాత్రాణి, తైరిత్యర్థః; స్విత్యనేన
“ అల్పక్షర మనర్విగ్ధం సారవత్త్వితోముఖమ్| అస్తోభవనవద్యంచ
సూత్రంసూత్రవిరోధిః ” ఇత్యుక్త లక్షణజాత మత్రైవాస్తీతి ద
శకం, నిశ్చయితేన అస్యామృతస్య స్యాద్వ్యతిశయాదత్త్వే కర

శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యై శ్రీమన్నారాయణాదికాః । అస్త్య
ద్గురూః ప్రణమ్యావ్య సూత్రాథోఽభాష్యతేస్సుభటమ్ ॥ ౪ ॥

త్వం దశాయతః; తదిదమక్తమ్ “యచ్ఛృణ్వితాం రసజ్ఞానాం స్వా
దుస్వాదుపదేపదే” ఇతి. ... ॥౩॥

ఏత తస్యస్య స్వసద్గురూణామనుగ్రహేణైవ నివృత్తమాన
త్వా తత్ప్రణామ పూర్వకం చికిషేత గ్రంథం స్పష్టతరం ప్రతి జా
నీతే—(శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యై) ఇతి = శ్రీమాన్-వైరపే
త్యైది సర్వసద్గుణమాహత్మ్యం, సచాసాగోపాల కృష్ణశ్చ సఅగ్రే
భవం అగ్ర్యః ఏషాంతాః, శ్రీమాన్ శ్రియఃపతిః సచాసా నారా
యణశ్చ, న ఆదిదేహాంతాః, [సమాసాస్తే క ద్రవ్యయః-ఉభయ
త్ర తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఆదిగ్రహణేనబ్రహ్మ నారద
వ్యాస శుకాచార్యైః దత్తయతి; అగ్ర్యగ్రహణేన స్వావ్యవహి
తాచార్యత్వం గోపాల కృష్ణ గురౌదశశయతి, ఏవం భూతమహా
మాహాత్మ్యై అస్త్యగురూః, ప్రణమ్య-ప్రకషేణనత్వా, సామృ
ద్ధం ప్రణమ్యేత్యర్థః; స్సుభటమ్ - స్పష్టం యథాభవతి తథా, సూ
త్రాథోఽభాష్యతే-సూత్రభాష్యం క్రియత ఇత్యర్థః, ఉక్తంచ భా
ష్య లక్షణమ్ “సూత్రస్థం సవమాదాయ వాక్యైస్సూత్రానుసా
రిభిః । స్వపదానిచ వద్యంతే భాష్యంభాష్యవిదోవిదు ” రితి॥ ౪॥

—* శాస్త్రోపాసా తః. *—

అథాదా “ద్వీపయం ప్రాప్యసపూర్వ్యా జ్ఞప్తోపనయనం
ద్విజః । వనకగురుకులేదాన్తో బ్రహ్మశ్రీయూతపాస్వహమ్ ” ఇత్యశ్చ
యనసిధి మనురుధ్య స్వధీత సాంగ సజరసూ స్వాధ్యాయం “వైతథ
లామోపదేశే ” చిత్తత్రోపదిష్టాధికారి లక్షణయక్తం పుణ్యతీర్థ

నిషేవణాదిభి ర్నితాంత మమలస్వాంత మధికృత్య “ నిగమకల్పతరో
 ర్గభితంఘలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబతభాగవతంరస
 మాలయం ముహురసేవా రసికాభువి భావుకాః ” ఇతి శ్రీ భగవ
 ద్గుణగణామృత ద్రవసముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణాదికం
 విధీయతే, ఏతదుచరి చైవ సేవాభిప్రేత్య “ తస్మాదేకేనమనసా భ
 గవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యగతీతితవ్యశ్చ ధ్యేయ గిపూజ్య
 శ్చనిత్యదా ” ఇతి నిత్యదా భగవద్గుణగణ శ్రవణాదికం విధీయతే,
 తయోరంతరాతు “ జీవస్యతత్వ జిజ్ఞాసా నాథో యశ్చేహకర్తృ
 భిఃపదంత తత్తత్సవిద స్తత్త్వం యజ్ఞాన మద్యయమ్॥ బ్రహ్మేతిపర
 మాత్మేతిభగవానితిశబ్దైతే” ఇత్యాదినాభగవద్గుణగణామృతద్రవ స
 ముద్రరూప శ్రీమద్భాగవత శ్రవణా ద్వపకరణ తయా తదగ్ర విచా
 రో విధీయతే; యద్యప్యత్ర తత్వజిజ్ఞాసా కథావ్యేతి విధి స్సాత్వా
 న్నస్మాయతే, తథాపిహ కరుణభిర్మఃపునర్లభ్య స్వగౌణిస్సతు
 జీవస్యనాథః- సపురుషాథః, కింతు తత్వజిజ్ఞాసైః; ఇల్లేపం భగ
 వన్త సామామృత ద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణోప
 కరణ తత్వ జిజ్ఞాసాయాః పురుషాథః హేతుత్వోపదేశాత్ “ త
 ద్విజిజ్ఞాసస్వ-తద్భ్రష్టా ” ఇతి జిజ్ఞాసా విధాయక వాక్య శేషాచ్చ
 సోయం విధి రున్నీయతే, జిజ్ఞాసాయా విచారార్థకత్వంచాగ్రే వత్ప్య
 తే, తత్రేమం విచార విధిమనురుద్ధ్య సర్వవేదాంత సార మీమాం
 సాఖ్యంశాస్త్రం ప్రణిఃఘ రఖిలజగత్క్షేమోదయో భగవా న్పదరా
 యాగిహోత్రాశ్చయనాది గుణయుక్త పేక్షావత్ప్రవృత్తి సిద్ధ్యర్థం
 విషయాన్యసంబంధ చతుష్టయవ చ్ఛ్రీమద్భాగవత శాస్త్రోపకరణ త
 యాఽస్మిన్ సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రేపి తదనుబంధ
 సచ్చిన్తవిచారో నిఠీయ దశయితు మిద మాదా వారభతాధి
 కరః మ్. (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ఇతి, లోకేనావ ద్విచారేణైవ

సద్వేదానంద ముపలభామహే, బ్రహ్మవాదినాం విచార పూర్వ
 కేంద్రనిర్ణయే తాత్పర్యాశయ దశనాత్సర్వోపి వేదాధో వి
 చారైవ సజ్జతవ్య ఇత్వవ గమ్యతే, తథాసతి పశ్చ త్సంశయో
 నోదేవ్యతి, అన్యథా స్వబుద్ధా కదాచిత్పూర్వపక్షయుక్తి భాసేనతి
 విపరీత నిశ్చయ స్సంశయోవా ప్రసజ్యేత, తస్మాన్వైవంభూదితి భా
 వేన వేదేషి తత్ర తత్ర కృతాం విచారాత్క కాధికరణరచనా ముపల
 భామహే, తథాహి; ప్రథమకాణ్డస్య పశ్చిమప్రశ్న నవమానువాకే
 ఒగ్న్యపస్థానవిషయోవిచారశ్చాయితే, “ఉపస్థేయోఒగ్నికర్షో
 పస్థేయా కిత్వాహు షణ్సుష్యాయేన్వైయోహరహరాహృత్యా
 ధైనం యాచతి సఇన్వైత ముపార్చత్యథ కోదేవా సహరహర్యా
 చిష్యతీతి తస్మాన్నోపస్థేయోథోఖిల్వాహురాశివైవైకంయజమానో
 యజత ఇత్యేషా ఖలువై ఆహితాగ్నేరాశీర్యదగ్ని ముపతిష్ఠతేతస్మా
 దుపస్థేయ ” ఇతి. అస్యాయమర్థః, ప్రతిదినం సాయంప్రాతరగ్ని
 హోత్రంపలుత్వా “ ఉపప్రయంతో అగ్న్వ ” మిత్యాదిభిర్నస్తేగ్ని
 క్రియమాణ మగ్నిప్రాధాన లక్షణముపస్థానమిహవిషయః, తతిహం
 కర్తవ్యః ముతనకర్తవ్యః మితివిశయః, నకర్తవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్?
 కుతః, ఉపస్థానేనాగ్నేరుపద్రవప్రసంగాత్, తథాహి; తత్ర స్వల్పం
 హవిషాత్వా ఆయుర్దా అగ్నేస్యాయుషేణ యోజయేదాఅగ్నేః
 సివర్చేషేదేహీ తనూపా అగ్నేః సి తనవంమేపాహ్యగ్నేయస్తేత
 నువాచీనంతన్మత్రప్రసంగిత్యాదిభిర్నస్తేగ్నిరాయురాదీకం యాచమా
 నోయజమానోగ్నింహివాధతే, లోకేషయగ్ని కర్ణిద్ధరిద్రో మనుష్యో
 మనుష్యాదైవ రాజ్ఞేయతిహంచి జ్ఞువీర ఫలాదిక మానీయోపాయ
 నం దత్వా తురాజానం ప్రత్యసత్త్వైకం ధనాదీకం ప్రతిదినం యా
 చమానస్తుపీడయతి, సచ రాజా తస్మైకుస్యత్యేవ, యదా మను
 ష్యేష్వప్యేవంతదా కోనామపుమానగ్న్యదీకమహిప్రభావాణ్దేనా

స్మృతి యాచితుం ధృష్టో భవేత్, తస్మా దగ్న్యపథానం నకర్తవ్య
మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాధాన్తోవిధీయతే, అగ్న్యపథానం కర్త
వ్యమేవ, కుతః “నతత్రజామ్యస్తీత్యాహు ర్వోఽహరహ రుపతిష్ఠ
త” ఇతి వాక్యశేషే దేవానా మాలస్యాద్యభావేన ఫలదానోన్ముఖ
త్వ త్రవణాత్తేషా ముపద్రవాద్యభావగిఖల్వవగమ్యతే, అతపవైవం
భగవద్గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే కర్మానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా స్ర
సంగేస్త్యగ్యతే “దేవాన్భావయతాసేనతేదేవాభావయన్తువః | పరస్ప
రంభావయన్తశ్చేయః పరమవాప్స్యథ” ఇతి, అపిచ “ఆయురాదికమీ
ప్సితమఖిలం మేధూయాత్” ఇత్యాశీజ్జేవ హేతునాయుజమానగి స్ర
జాపతినామకమగ్నిం యజతే, ఆహితాగ్నేర్యజమానస్య మన్తైరు
పసాధిన మేవహేద్యత దేవతానుగ్రహేణాశీః ప్రాపకమ్ ; యత్తూ
క్తం స్వల్పం హవిర్దద్యేతి తత్రహవిషస్వల్పత్వం నేతిబ్రూహః, మ
న్త్రోచ్ఛారణ సామర్థ్యే సేహ హవిషో వర్ధమానత్వాత్; తథా చా
మ్నాయతే, “ధాన్యమసిధినుహిదేవానిత్యాహ- ఏతస్యయజుషోపి
ర్ద్యేణ- యావదేకాదేవతా కామయతే యావదేకా-తావదాహుతిః
ప్రథతే - నహితదస్తి యత్తావదేవస్యాత్ - యావజ్జుహోతీ” తి, త
స్మాద్ధవిషోజమ్బీరాది వైలక్షణ్యేనాగ్న్యవీనాం దేవానాం స్వయా
జక ఫలప్రదానాభిముఖత్వేన చోక్తదోషాభావా దగ్నిరుపస్థేయఇతి
నిఙ్గేయత ఇతి; “ఉపస్థేయోగ్ని” రిక్త్యేవంజాతీయకేషు వాక్యేషు
విచార్యమాణానామితి సూత్రేణ పునః తప్రాప్తి రవగంతవ్యా; తథా
చ విచారాత్కాధికరణస్య “విషయోవిశయశ్చైవ పూర్వపక్షస్త
థోత్తరమ్ । నిర్ణయశ్చేతి పఞ్చాంగం ప్రాప్తోధికరణం విదుః ॥
ప్రయోజనంచపఞ్చాంగం శాస్త్రేధికరణం స్మృతమ్” ఇతివా పా
తః, ఇతి పఞ్చాంగత్వరూప ఫల లక్షణం సమ్యగ్నమ్. ఏవం పఞ్చ
మకాండస్య పఞ్చమ ప్రశ్నే ప్రథమానువాకే అగ్నిచయనగతస్య

కస్యచిత్పశోర్దేవతావిశేషో విచారితః, “ వాయవ్యకార్యాః ౩ సా
జాపత్యా ౩ ఇత్యాహుః ” రితి- తత్తైవ తృతీయానువాకే చీయమాన
స్యాగ్నేరథోముఖత్వముతోర్ధ్వముఖత్వం వేతి విచారితమ్, “ బ్రహ్మ
వాదినో వదంతిన్యజ్ఞగ్నిచ్ఛేతవ్యా ౩ ఉత్తానా ౩ ఇతి ” ఇతి. షష్ఠకాండస్య
ప్రథమ ప్రశ్నే చతుర్థానువాకే హేమామో విచారితః, “ బ్రహ్మవా
దినో వదంతి హేమతప్యందీక్షితస్యగృహం ౩ ఇనహేమతవ్యా ౩ ఇతి ” ఇతి.
తత్తైవ నవమానువాకే క్రీతే సోమేపతితం తృణాదిక మపనేయం
నవేతి విచారితమ్, “ బ్రహ్మవాదినో వదంతి విచిత్ర్య సోమో ౩ నవిచి
త్యా ౩ ఇతి ” ఇతి. తస్మిన్నేవ కాండే తృతీయప్రశ్నే ౭ ష్ఠమానువా
కే అధ్వర్యు యజమానయోగపశుస్పర్శో విచారితః, “ బ్రహ్మవాది
నో వదన్త్య న్వారభ్యః పశూ ౩ ర్వాన్వారభ్యా ౩ ఇతి ” ఇతి. తత్తైవ ప
ఞ్చమప్రశ్నే నవమానువాకే సోమయాగస్య తృతీయ సవనే హార్యో
జననామకం గ్రహం ప్రసృ హేమామో విచారితః, “ తం వ్యచితృజ్ఞాహువా
సి ౩ మాపశాషా ౩ ఇతి ” ఇతి. తత్తైవ షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయానువాకేయ
జ్ఞసమాప్త్యాధారో విచారితః, “ వాసిష్ఠో హసాత్యహవ్యో దేవభా
గం పప్రచ్ఛ యత్స్పృంజయాః జహుయాజినో యాయజ్ఞో యజ్ఞే-య
జ్ఞం ప్రత్యభిష్ఠిషా ౩ యజ్ఞపతా ౩ విత్ ” రి. (ఏతత్ప్రశ్నార్థం) హేదే
వభాగో యత్స్వమ్, బహుయాజిన స్పృంజయా నైయామజః- యా
జితవానసి, సత్త్వం యజ్ఞాంగే “ దేవాగాతువిద ఇత్యేతత్త్వమ్
హేమామే సోమయాగం సమాపితవానసి? ఉత యజమానో జేతి, వాసి
ష్ఠస్సాత్యహవ్యో మురైరభాగనామకమునిపప్రచ్ఛేతి. ఏవం సప్తమ
కాండస్య ప్రథమ ప్రశ్నే సప్తమానువాకే గర్గ త్రిరాత్ర నామకస్య
యాగస్య దక్షిణారూపే గోసహస్రే చరమధేనోరనుగమనమ్? పు
రోగమనంవా? ఇతి విచారితమ్, “ బ్రహ్మవాదినో వదన్తి సహస్రగ్ం
సహస్ర తమ్యస్వేతి ౩ సహస్రతమిగ్ం సహస్రా ౩ ” మితి. తథా

తతైవ పశ్యమప్రశ్నే సప్తమానువాకే కింశ్చిదహగ్ని పరిత్యాజ్యం
 నవేతి విచారితమ్, “ఉత్సృజ్యాంక నోత్సృజ్యాంక మితి మీమాంస
 నై బ్రహ్మవాదినః” ఇతి. ఏవం “ప్రాశ్నాంక నప్రాశ్నాంకమితి” ఇతి
 బ్రాహ్మణాంతరేష్యపి విచారో దృశ్యతే. తథా ఉపనిషత్స్వపి “ఉ
 తావిద్వానముం లోకం ప్రేత్య - కశ్చ నగచ్ఛతీక- ఆహూ విద్వాన
 ముం లోకం ప్రేత్య - కశ్చిత్సమశ్నుతాకఉ” ఇతి. “అథ తత్రాసి
 తాపాక్షీవైదభీవల్లభాపిణీ । అస్తరత్స్వసుతం నష్టం సేహస్ను
 తపయోధరా ॥ కోన్వయంనరవైడూర్యఃకస్యవాకమలేక్షణః । ధృ
 తఃకయాపిజతరేకేయంలభ్యేతకేనవా । మమవాస్యాత్తజ్ఞోనష్టో సీతో
 యస్సూతికాలయాత్ । ఏతత్తుల్యవయోరూపోయఃపిజీవతికుత్రచిత్ ॥
 కథంవానేనసంప్రాప్తం సారూప్యంశృంగేధన్వనః । ఆకృత్యా ౭వ
 యవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః ॥ నఏవ వాభవేదేష యోమేగ
 భాగతోభాకః । అముష్మిన్నీతిరధికా వామస్సురతి మేఘజః ।
 ఏవం మీమాంస మానాయాం వైదభ్యామ్” ఇత్యాదిచ. స్మృతి
 రపి మమర్థమనుగృహ్యతి “ఆషణంధర్తోపదేశంచ వేదశాస్త్రావి
 రోధినా । యస్తకేణానుసన్ధతై సధమణ్వేద నేతరః” ఇతి;
 ఆషణం—నారాయణ బ్రహ్మనారదాది పరమ్యరోపదేశాగతం భగ
 వద్భజనాదికమ్, ధర్తోపదేశమ్ - యాగాద్యనుష్ఠానమ్, తరేణవిచా
 రేణ ఉక్తంచ “ధర్మేప్రమీయమాణేపి వేదేనకరుణాత్మనా । ఇతిక
 తేవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతీ” తి; ధర్మే- భగవ
 ద్ధర్మే, భగవద్భజన ఇత్యర్థః; ప్రమీయమాణే - నిశ్చీయమానే,
 మీమాంసా- విచారః. అసన్ధిగ్నేష్యపి వాక్యేషు మీమాంసయా కింశ్చి
 త్ప్రేత్యయాతిశయో జనిష్యత ఇతి భావేనహి భగవాన్ బాధరా
 యణ స్సర్వ వేదాంతసారమీమాంసాం ప్రావతేయత్, తస్మాదే
 వంవిధ విచారాత్తకమిద మధికరణంవిరచ్యతే, తథాహీ తత్వజ్ఞా

సాకతకవ్యేతి విహితం సర్వవేదాంతసార మీమాంసాశాస్త్రం విషయః, తత్సారంభణీయమ్? అహోన్వీ దనారమ్భణీయమ్? ఇతి విశయః; తత్ర విషయ ప్రయోజనాది సద్భావా నిర్ణయేన తదసమ్భవాన్నారమ్భణీయమితి పూర్వపక్షః - సిద్ధాంతస్తు, అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా, ఇతి. అస్య శ్రవణాదివిధి సమానాథకత్వ ద్యోతనాయకతకవ్యేతి పదమధ్యాహృతం భాష్యకృద్భిః, తతశ్చాత్మభ శబ్ద ఆనంతర్యేభవతి, అతశ్చబ్దోహేనా, బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్సత్రప్రకృత్యాముఖ్యవృత్తితో జ్ఞానవాచిన్యా ప్రత్యయాథవిచార ఫలభూత తాదృశజ్ఞానసహిత భక్తిరేవా జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, “ భక్తిపరేశానుభవో విరక్తి రన్యశ్చైవప్రకపికకాలః । ప్రపద్యమానస్య యథా శ్చతస్సున్యస్తుష్టిపుష్టిగతుదపాయోనుఘానమ్,, ఇత్యత్ప్రవగమ్యతే హిభక్తేర్జ్ఞానైక కాలికత్వేన తత్సాహిత్యమ్; ఇచ్ఛావాచినాతుసక్ ప్రత్యయేన ఇచ్ఛాసాధ్యోవిచారో జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, ముఖ్యయోగప్రకృతిప్రత్యయాథయోగి కేవలజ్ఞానేచ్ఛయో రిసోనుపయోగాల్; ఏవంచాధ్యయనా ద్యనంతరం భక్తిరేవ మోక్ష హేతుత్వాజ్ఞాన వైరాగ్యాగ్గసహిత భగవద్భజనఫలక సర్వవేదాంత సారార్థ విచారణ కతకవ్యఇతి భాష్యకృస్తుఖరిత సూత్రసారార్థ సమ్మత్యాధాన్విచారాత్తత తచ్ఛాస్త్రస్య భగవద్భక్తిరేవవిషయః, తథా భక్తిద్వారా మోక్ష హేతుత్వాదస్య ముక్తిరేవప్రయోజనమ్, తథా అధ్యయనాది మానస్యాధికారి, తథాసమ్మన్తో పుత్రాధికారిణా విషయప్రయోజనయోగికకవ్యత్వ ప్రాప్తవ్యత్వరూపః, ఇత్యేవం విషయాది చతుష్టయా స్తిత్వంబై తచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రీతంభవతి. తద్ధిహాభవతి శాస్త్రారమ్భే హేతుః, తథాహి; సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాత్తకం శాస్త్రమారమ్భణీయమ్, యథోక్త రీత్యా విషయాద్యనబద్ధవత్వత్; అస్మిన్నధికరణే పూర్వపక్షే విషయాది సద్భా

శ్రీభగవతానారాయణేన సర్వదాచేతయమానం ప్రకృతి పురు
షాత్మక మిదంవిశ్వం తేనైవాన్తర్బహిత్వాప్యప్రంసత్పరిపాల్యతే,
(१) తథాచ సర్వవేదాన్తసారే శూన్యతే; యేనచేతయతేవి

వానిణ్యేన ఏతచ్ఛాస్త్రా ప్రవృత్త్యా భక్త్యసీద్ధేర్దోతా సిద్ధిగప్ర
యోజనమ్, సిద్ధాంతేతు తన్నిణ్యేనైత చ్ఛాస్త్ర ప్రవృత్త్యా భక్తి
సిద్ధేర్దోతాపాప్తిగ ప్రయోజనమితి భేదః ; అపిచేహ శ్రవణాది వి
ధ్యాకాంక్షతాభి జీవస్వతత్వజిజ్ఞాసేత్వాది శ్రుతిభి స్స్వవిహితవి
చారాత్మక శాస్త్రాగ్రమ్భకవిషయ ప్రయోజనాదిరూప తదర్థనిణ్య
యాయా స్యాధికరణస్యోత్థాపితత్వాద్ధేతు హేతుమద్భావ శ్రుతి సజ్గ
తిః, ఏవమస్య శాస్త్రాగ్రంభప్రయోజకానుబంధ చతుష్టయ నిణ్యాయా
యోపోద్ఘాతిత్వాచ్ఛాస్త్రా దాద్యోపోద్ఘాతసజ్గతిః, తల్లక్షణంతూ
క్తమ్, “చింతాంప్రకృతసిద్ధ్యథాముపోద్ఘాతం విదుర్భుధాః” ఇతి.
ఏవం విషయప్రయోజనాది సూచితోపాస్య నిణ్యాయకత్వాదుపా
స్య లక్షణాధ్యాయేనా స్త్రైక కార్యకారిత్వం సజ్గతిః, అస్యాధిక
రణస్య ప్రాథమ్యా న్న పూర్వాధికరణ సజ్గతిరపేక్షితవ్యా, ఏవము
పరితనాధికరణానాంత తదధ్యాయేషు యథాసమ్భవం సజ్గతి రూ.
హితవ్యా; తస్మాచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయమితి నిశ్చయతే.

ఏతదథజాతం స్వాంతే సమనుసంధధాన స్తత్ర భగవానఖిలజగత్తే
మోదయన్ పరమకారుణికో భగవాన్ భాష్యకారో వ్యాచిఖ్యాసిత
సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాదిమసూత్రేణైత చ్ఛాస్త్రే యథోక్త
ప్రేక్షావత్ప్రవతక మధికార్యాద్యనుబంధ చతుష్టయం ప్రకృతిపురు
షేశ్వర వివేచన పూర్వక మాదౌ సమ్మక్ప్రవృత్తయితుమారంభతే-
(శ్రీ భగవతానారాయణేన) త్యాదినా-

(१) తేనైవ పరిపాల్యత ఇత్యత్ర శ్రుతిం ప్రమాణ యతి— (త
థాచేతి సర్వవేదాన్తసారే శ్రీపద్భగవతే, అస్యవేదాన్తస్వేన

శ్వం విశ్వంచేతయతే నయమ్ । యోజాగతిః శయానేస్త్రి న్నా-
యంతంవేదవేదసః ” ఇత్యాదౌ. తత్ర ప్రకృతిస్తు స్వభావతో
(†) జడాపిభగవదధిష్ఠితాసతీ స్థూల సూక్ష్మదేహరూపేణ జీ-
వాః(¶)తత్తత్సూక్ష్మానుగుణమావార్యతత్సంస్పృతిహేతుభూతా-
చసతీ పరిదృశ్యమాన(*)సావరణబ్రహ్మాణ్డరూపేణావతిష్ఠతే,
సాహిస్రధానావ్యక్తమాయాఽజాఽవిద్యోపాధిబుద్ధిశబ్దైస్సర్వ-
వేదాస్తేషు వ్యపదిశ్యతే, “యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం

శ్రుతిత్వమగ్రీవత్వితే, శ్రుతిమాహ—(యేన) ఇతి=చేతయతే=చేత-
నీభవతి, చేష్టతఇతి యావత్; సర్వత్ర శ్రుత్యాది ప్రమాణజ్ఞాన-
నం స్వభారత్యా శ్రుతిత్యధానతిచార ప్రదర్శనార్థమితిమన్తవ్యమ్.
(†) (జడాపీ)తి = జడత్వమ్ - అచేతనత్వమ్, అపి శబ్దేన జడవస్తున-
స్సత్తోదేహాదిరూపేణపరిణామాదిప్రవృత్త్యక్షమత్వంద్యోతయతి,
స్థూలత్వమ్- దృశ్యత్వమ్, సూక్ష్మత్వమ్- అదృశ్యత్వమ్, చిత్తైకసమ-
ధిగమ్యమితియావత్; తత్రస్థూలదేహస్థావర జగ్గమరూపః, ఇతర-
దేహస్తు లిక్తశరీరమ్, తత్వనాద్యజ్ఞానవశా త్ప్రకృత్యాది నిఖిల త-
త్వ సూక్ష్మతమాంశజాత ముఖ్యప్రాణేన గ్రాధితంస దశేష జన్మస-
ంభృత పుణ్యపాప వాసనా మయం భవతి, కోశకారవదన్తగఃతో-
జీవ శ్చరాచరలక్షణశరీరాణి గృహాః సదా సంసరతి, తదేహతో-
జీవస్యాత్మనికవియోగో ముక్తిః, తదర్థమేవ భగద్భక్తి రూపోపా-
యశ్శాస్త్రేఘనిధీయతే.

(¶)తత్తత్సూక్ష్మానుగుణమితిభగవతో బైషమ్యనైఘ్నేజ్యేపరిహర-
తి, ఆవార్య- భక్త్యుపకరణ భూతప్రకృతి పురుషేశ్వర వివేక జ్ఞాన-
ప్రతిబద్ధతత్వేనాచ్ఛాద్యేత్యర్థః, తత్సంస్పృతిః - జీవసంస్పృతిః,
(*) (సావరణే) తి = ఆవరణాని - పృథివ్యాదీని పఞ్చ, అ-
హం మహ త్ప్రధానాని పిండిజీవ మషాః.

(*)నిత్యంసదసదాత్మకమ్|ప్రధానంప్రకృతింప్రాహురవిశేషంవిశేష
వత్||“సఏవభూయో నిజవీర్యహాదితాం స్వజీవమాయాంప్రకృతింసి
స్మృతీమ్-జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణామ్-అవిద్యాయా
మస్తరేవతమానా స్వయంధీరాగిపణ్ణితం మన్యమానాః-యదా
హ్యహజ్జార ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తహ్యను స్త
రేత్-బుద్ధిన్ద్రియాథకరూపేణ జ్ఞానం భాతితదాశ్రయ” మిత్యేవ
మాది వేదాన్తేషు ప్రకృతౌ మాయాది శబ్ద నిర్దేశదశనాత్; త
త్రపురుషాస్తు ప్రకృతి విలక్షణౌ అసజ్జేగ్యూ జీవా అవగస్తవ్యాః;
తత్రకేచిద్దేహేన్ద్రియాథకరూపిణీ మిమాం ప్రకృతిమనాదికమవా
సనయా౭౭త్కానంమన్యమానా జన్తాః(౧)|స్తద్ధర్మస్వాత్త్వన్యా
రోప్య యథావాసనంసుకృతదుష్కృత ఏవానవరతం కుర్వాణాస్తా
పత్రయానలజ్వాలావ్యాప్తా స్తత్ప్రతిక్రియా మజానంతో ౭ద్యాపిసం
సరంతోద్భవ్యై, ఏతచ్ఛామ్నామ్నాతమ్(+)|“ప్రాణేన్ద్రియమనో ధ

(*)నిత్యత్వం- త్రైకాలిక సత్తాకత్వం, ఘటాదీనాం నిత్యత్వవాసవృ
త్తనిత్యం సత్తాయాన్తైక్రాలికత్వ విశేషణమ్, ఏతేనప్రకృతే మి
థ్యాత్వవాదోవిధ్వంసితః, సదసచ్చబ్దాభ్యాం సూక్ష్మాసూక్ష్మ శరీ
రాణ్యుచ్యంతే, అవిశేషమ్- ప్రళయే దేహాది ప్రపఞ్చరహితమ్, వి
శేషవత్-స గాదౌ తద్వత్.

(౧)స్తద్ధర్మ- దేహధర్మ, స్వాత్త్వన్యారోప్య- అహమేవజాతోస్తీ
త్వాది మిథ్యాదృష్టిం కృత్వేత్యథః, యథావాసనమ్- ప్రాక్తనస్వ
సుకృత దుష్కృత వాసనామనతిక్రమ్యేత్యథః, తాపత్రయమ్- ఆ
ధ్యాత్వికాది దుగ్గిత్రయమ్, తదేవానలజ్వాలా- తయా వ్యాప్తాః,
ప్రపీడితా ఇత్యథః; తత్ప్రతిక్రియామ్- సమూలతాపత్రయ నివ
తక భగవద్భక్తి రూపోపాయ మిత్యథః.

(+)|ప్రాణధర్మా- యుత్పిపాసాచయః, ఇన్ద్రియధర్మా- అన్ధత్వబధి

మానాత్మన్యధ్యన్యనిగృణే । శేతేకామలవాక్ ధ్యాయన్తమాహ
మితకమకృ” ఏత్యారభ్య “(+)దుగ్ధేష్యేకతరేణాపి దైవభూతా
త్త హేతుషు । జీవన్యనవ్యవచ్ఛేదస్యాచ్ఛేత్తత్ప్రతిక్రియే” తి-
(౧)తత్ర కేచిత్కామయోగో జ్ఞానయోగోవా తాపత్రయానలప్రణ
తీకారోస్తీతి మన్యస్తే, నన ఆత్యంతిక ప్రతీకారో భవతి, తచ్చ
మూతమ్ “యథాహిపురుషోభారం శిరసాగుడుముద్వహన్ । త-
త్సగ్ధేనసఆదస్తే తథాసర్వాగ్ధప్రతిక్రియాః” ఇత్యాదౌ. కింతు భ-
గవద్భక్తిరేవ తాపత్రయానలస్య తద్ధేతోస్సంసారస్యచాత్మనికప్ర-
తీకారోభవతీతి వత్సామః, ఏకే పునజీవా భగవత్కృపాయత్త-
తద్భక్తియోగ నిష్ఠయోగ్ధృతి దేహత్వ గ్రన్థయస్సన్తగ్ధ కృపయైవ
యథోక్త సంసారిణాం భగవద్భక్తిముపదిశ్య సంసృతే రుద్ధధీషణ-
యేహసంపూర్ణై, ఇదంచ స్మయతే “జనన్యకృష్ణా ద్విముఖస్యదై-
వా దధమణీలస్య సుదుగ్ధితస్య । అనుగ్రహయేహ చరన్తి నూనం

రత్వ మూకత్వాదయః, మనోధర్మాః- భయదైన్యాదయః, ఆత్మని-
జీవే, అభ్యస్య- ఆరోప్య, తత్ప్రకారస్తు త్సాధితోస్తి పిపాసితోస్తి
అన్ధోస్తి భీతోస్తి త్యాదిరూపః,

(+)దుగ్ధేషు- ఆధ్యాత్మికాదిదుగ్ధేషుమధ్యే, ఏకతరేణాపి- ఏకేనాపి,
దుగ్ధానా మాధ్యాత్మికాదిత్వ ముపపాదయతే- (దైవే)తి= దైవా-
దయోహేతవో యేషాంతేషు, వ్యవచ్ఛేదో- వియోగః, తత్తత్ప్రతి-
క్రియా- తత్తద్దుగ్ధ ప్రతీకారః, స్యాచ్ఛేదసి, దుగ్ధేషుమధ్యే ఏక-
తరేణాపి జీవన్యనవ్యవచ్ఛేద ఇత్యన్వయః,

(౧)అత్ర వచన్తిజైమినియాగకమయోగస్య ప్రవాహవన్నిత్యదాస్య
గాదిరూప సుఖ ప్రదత్వా త్వేవ దుగ్ధ ప్రతీకార ఇతి, ఏవం
పారజ్వలా అష్టాక్షయోగ రూపజ్ఞానమేవ తత్ప్రకార ఇతి వచన్తి,
తత్తత్త్వం సరసితు మనువదతి (తత్ర కేచిత్త్వి)తి=

భూతాని భవ్యాని జనాదనన్య " ఇతి. "చరన్తిహ్యవనౌ కామం బ్రాహ్మణౌ భగవత్ప్రియాః । మాదృశాం గ్రామ్య బుద్ధీనాం బోధాయోన్నతలిగ్గిన " ఇతిచేవమానిషు. దేహ సప్తస్థా త్పాగ్జీవా నామవస్థితిప్రకారో ద్వితీయశృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసరే వ్యక్తీకరిష్యతే; (+) ఏవంబద్ధము క్తేభ్యో జీవేభ్యో ప్రకృతితత్త్వత్వన్తవిలక్షణ, స్వర్వజ్ఞ, స్వర్వశక్తి, స్వర్వకారణ కారణభూత, స్వర్వ నియంతా, స్వర్వాంతర్యామీ, సర్వోపాస్య, స్వర్వపురుషార్థహేతు, సర్వోపాయవి, త్వర్వసాక్ష్యా, కాశవదఖిలంజగదంత బహిర్వాస్తవ, చ్చిదచిచ్ఛరీరకో, బ్రహ్మరుద్రా ద్యఖిలదేవ వంద్యో, ఆశేష శర

(+) తదేవం ప్రకృతి జీవామిథో వివిక్తా ప్రపంచ్య తద్వైలక్షణ్యేన పరమాత్మస్వరూపం లక్షయతి- (ఏవం బద్ధము క్తేభ్య) ఇత్యాదినా= జీవవైలక్షణ్యమాత్రస్య ప్రకృతావతి ప్రసక్తత్వా తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; తావన్నాతోక్తా జీవేతిప్రసక్తిరిత్య తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; స్వర్వజ్ఞత్వాది విశేష లక్షణోపదేశస్తు సంసారిణాం భగవదుపాసిషోత్పత్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్; స్వర్వకారణాని- ప్రకృత్యాదితత్వాని, తేషాంకారణభూతః, తేషా ముత్పాదకత్వాదితిభావః; స్వర్వనియంతాస్వర్వాంతర్యామీత్యేతాభ్యాం పుష్కరామణ ప్రవేష్టత్వ నియంతృత్వేదశితే, సర్వోపాస్యత్వేహేతు (స్వర్వపురుషార్థహేతు) రితి= (సర్వోపాయవి) దిత్వసేన తత్తత్కార్యావసరే తత్తత్కార్యానుగుణోపాయ కల్పనా చాతుర్యం దశయతి, (స్వర్వసాక్షీ) తి= కమణ ఫల సమృద్ధం దశయతి; " యస్యాత్మా శరీరమ్-యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇతి శ్రుత్తుక్తం స్వశరీరకత్వం ప్రకృతి శరీరకత్వంచ పరమాత్మనో జీవై స్సదానుసంధేయమిత్యాహ—(చిదచిచ్ఛరీరక) ఇతి= బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిల దేవవంద్యైత్యుపాస్యాంతరం వ్యావతయతి; ఆశేష శరణితి దేవతాంతర భక్తానన్యాయం భగ

ణో, ౭కించనాయనో, మహా విధూతిపతి, రవాప్తసమస్తకామ, స్మ
త్యకామ, స్మత్యసజ్జల్యగి, పరకారుణికో, ౭సంఖ్యేయ పరమ క
ల్యాగుణగణపరిపూర్ణః, శ్రీభగవా, (*)న్నారాయణఏవేదమఖిలం
జగత్సృష్ట్యా తత్రానుప్రవిశ్య తత్తజ్జీవ కర్మానుగుణ్యేన విచిత్రత
యా నామరూపే వ్యాకృత్య స్వభక్తానాం మోక్ష దిత్సయా ౭౭వి
మృతాసఖ్యేయావతారోస్త్వి జగతి క్రీడాన్నాస్తే; ఇత్యేవం చి
దచి దీప్యరాణాం స్థితిభవతి. అతస్సత్సజ్జలబ్ధ భగవ త్పదారవిష్ట
భక్తిరేవ ముక్తా వస్తరజ్ఞోపాయ ఇత్యవగ న్నవ్యమ్ ; “ సత్సజ్జలబ్ధ
యా భక్త్యామయిమాంయ ఉపాసితా । సవైమేదాన్తంసద్భి రజ్ఞా
సావిష్టతేపదమ్ ॥ తత్రో పాయ సహస్రాణా మయం భగవతోది
తః । యదీశ్వరేభగవతి భక్తిరైస్సాన్యద్యధారతిః- తమేవం విద్వా
నమృత ఇహభవతి- నాన్యగిపన్థా అయనాయవిద్యతే ” ఇత్యేవంజా.
తీయక శ్రుతిభ్యో భక్తరేవ సంసార మోక్షో పాయ త్వవధార
ణాల్; ఇయం భక్తిస్తావత్, శ్రీమద్భగవతు-ధాత్రవణ కీర్తనా
దిభేదేన నవవిధాభవతి, “ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్త్వరణం పాద
సేవనమ్ । అర్చనం వస్తనం దాస్యం (+)సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుం

వాసేవ ఫలప్రదానేన రక్షతీతిదశయతి; అకించనాయనఇతి శ్రీభ
గవతస్సవభక్తేభ్యో౭స్యత్ప్రేమాస్వదం వస్తు నాస్తీతి దశయతి;
మహావిధూతిపతిః- శ్రీయఃపతిః,

(*)నారాయణ ఏవేత్యేవకారేణ ప్రకృత్యాదే సాన్ఖ్యాదిభి రుక్తం
స్వాతంత్ర్యేణ స్రష్టృత్వం వారయతి;

(+)సఖ్యమ్- భగవతి, “ సుపరాకాపితౌ సదృశౌ సఖాయా ” ఇతి
శ్రుత్యుక్తోపకారిత్వలక్షణ సఖిత్యానుసంధానమ్, అత్మనివేదనమ్-స్వ
స్త్వి భగవత్స్వత్వానుసంధాన పూర్వక తదాయత్తాఖిల ప్రవృత్తిమ
త్వానుసంధానమ్;

సార్పిశావిష్ణో భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా” ఇతిహ్యుపదిశ్యతే; అపి చే
యం భక్తిరేవ వేదాన్తేషు భాగవతధర్మః ఇత్యాత్మవిద్యే త్యుపా
సనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యతే, తతశ్చభక్తాభగవద్ధర్మాది శబ్దవ్యపదేశ
ఉపపన్నోభవతి; తదేత త్సర్వ మభిప్రేత్య న్యాయతే “యోస్యో
త్ప్రేక్షక ఆదిమధ్యసంధానో యోవ్యక్త జీవేశ్వరో యస్సృష్టేష్టదమను
ప్రవిష్టబుష్ణితాచక్రే పురశ్శాస్తితాః । యంసమృద్యజహత్యజామను
శయీ సుప్తగలాయం యథా తంకైవల్యనిరస్తయోని మభయం
ధ్యాయేదజస్రంహరి ” మితి. ఇత్థమేతదర్శత్రిపత్యధాన్ ఏవోత్త
రకాణ్డలక్షణా స్సవేవేదాంతా భవన్తి. న స్వేపంసార్థకత్వా ద్యక్త
ఏవ భవత్యుత్తరకాణ్డః పూర్వకాణ్డస్తుకిమర్థః? ఇతిచే(*) యత్రోచ్యతే,
కాణ్డవ్యయాత్మకి(॥)౨ పౌరుషేయోవేదగకర్తయోగోజ్ఞానయోగో

(*) (అతోచ్యత) ఇతి= అత్ర - అస్యామాశఙ్కానాయాం ప్రా
ప్తాయామ్, ఉచ్యతే-సర్వవేదాన్తః సజ్జగ్రహ నిరూపణేన పరిహృతి
రభిప్రేయత ఇత్యంభః.

(॥) నను “వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా స్త్రికాణ్డవిషయా ఇమే”
ఇత్యత్ర కర్తృకాణ్డో జ్ఞానకాణ్డో భక్తికాణ్డశ్చేతి కాణ్డ త్రయాత్మక
త్వం వేదస్యామృతమ్, కథ మిహాభాషి తస్య కాణ్డ ద్వయాత్మక
త్వమ్? ఇతిచేద్భాధమ్; తథాపిహ జ్ఞానకాణ్డస్య భక్తికాణ్డే౨స్త
ర్భావమభిప్రేత్యతస్య కాణ్డ ద్వయాత్మకత్వమభ్యుభాషీతి సుధీభి ర్వి
భావనీయమ్. (అపౌరుషేయ) ఇతి= పురుషః - జీవాః, తైః ప్రణీ
తా గ్రన్థాగిపౌరుషేయః - స్మృతీహిసానపురాణాదయః; తద్వన్న
భవతీత్యపౌరుషేయః. కిథం తహి సర్వవేదాన్తసారస్యాపౌరు
షేయత్వమ్? “ఇదం భాగవతంనాను పురాణంబ్రహ్మసమ్మితమ్”
ఇత్యాదౌ తస్య పురాణత్వ ప్రతిపత్తిచేదైర్నురతేషమ్, చూడనాపా
దాద్వ్యధికరణోద్భవతే ఇహ్యుక్త్యుత్తరకాణ్డే౨యో అత్రోపాన్తా

శ్రీమ చ్చ క భాష్యే,

భక్తియోగశ్చేత్యేవముపాయ త్రయ బోధనార్థోభవతి; (౧) తత్ర
పూర్వస్థితౌ కాణ్డే కమయోగప్రతిపాద్యతే, సతు నిత్యం నైమి
త్తికం కామ్యం నిషిద్ధంచేతి చతుర్విధోభవతి; “యావజ్జీవమగ్నిహో
తంజుహుయా, దిత్యాదినా విహితంకమనిత్యమ్, “యస్యగృహాన్
సహత్యగ్నయే తామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపే ద్భా
గధేయేనైవైనం శమయతి నాస్యాపరంగృహాన్ దహతీ” త్యాదినా
విహితం కమనైమిత్తికమ్, “చిత్రయానజేతఃశుకామ ” ఇత్యా
దినావిహితంకమ కామ్యమ్, “ తస్మాద్భాగ్యతాయనాపగురేత
సహస్యాన్నలోహితంకుర్యాదితి- తస్మాత్సలవద్వాససానసంవదే
తే” తి- “నకశజ్జంభాక్షయేన్నసురాం పిదేన్నపరదారాన్ గచ్ఛే” దితి
చైవంజాతీయక శ్రుతినిధితం కమనిషిద్ధమ్. (//) తేషు నిత్యనైమిత్తిక

రిష్యమాణత్వాత్ ; వేదాంతత్వం చాగ్రేనిర్వృత్యజి.

(౧) తత్ర- ఉపాయ త్రయమధ్యే, (బహుయాదిత్యాదినే)
త్యత్రాదినా “ ఉచ్యంతమస్తంయన్త ” మితి బ్రాహ్మణ విహిత స
న్ధ్యావందనాదికం గృహ్యతే; “యావజ్జీవ” మితి ప్రతినియత జీవనరూప
నిమిత్తకత్వా దగ్నిసూత్రస్యనిత్యత్వమ్; ప్రతినియతమ్- వ్యవస్థితమ్.

గృహ దాహాద్య నియత నిమిత్తకత్వా త్తామవదిష్టే రైమి
త్తికత్వమ్, అత్రత్యాదినా “ అగ్నయేరతోఘ్న పురోడాశమష్టాక
పాలం నిర్వపేద్ద్యంరతోంసి సచేరన్ ” ఇతి విహితరాతోఘ్న
ప్రొచికం గృహ్యతే. శుకామ మధికృత్య చిత్రరూప గుణ కర్తృ
విధానాదస్య కామ్యత్వమ్, అత్రత్యాదినా “ వాయవ్యగ్ శ్వేతమాల
భేత ఘాతీకామ ” ఇత్యాదినా విహితం శ్వేతపశ్వాలమ్భనాదికం
గృహ్యతే. “ తస్మాద్భాగ్యతాయనాపగురేత ” ఇత్యాది శ్రు
తినిధితకత్వాద్భాగ్యతాపగురతాచే నిషిద్ధత్వమితి ధ్యేయమ్.

(//) తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోగ భలం ప్రిశేధమ్, అకరణ ప్రత్య

యో రనుష్ఠానేనాకరణ ప్రత్యవాయరూపమనృప్తంపరిహీయతే; కా
మ్యానుష్ఠానా దిష్టపాప్తిభవతీతి తద్విధిసమీప ఏవస్వప్త్యం శ్రూ
యతే, “యఏవం విద్వాంశ్చిత్రయా పశుకామోయజతే ప్రప్రజ
యాపశుభిర్నిధునైజాయత” ఇతి. (*) నిషిద్ధకర్మవజ్జనేన రాగ
ప్రాప్త నిషిద్ధకర్తానుష్ఠాన జన్య నరకపాతః పరిహీయతే, తదే
వం విహితం నిత్యాదికం కర్మ విసాయ నిషిద్ధ మాచరతా మవిర
క్తానాం నరకపాత ఏవ భవతి, తథాచ యజ్ఞవల్క్యేనస్మృతమ్
“విహితస్యా ననుష్ఠానాన్నిన్దితస్యచసేవనాత్ | అనిగ్రహాచ్ఛే
ద్వియాణాం నరక పతనమృచ్ఛతీ” తి. అపిచ ఫలాభిసన్ని పూర్వక
మనుష్ఠితమంత రాయా విహితం నిత్యవైమిత్తికం కర్మ స్వగమా
త్ర ఫలప్రదం భవతి, ఫలాభిసన్ని వినామనుష్ఠితంతు నిత్య వైమిత్తికం
కర్మ చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తియోగ లక్షణం ఫలం జనయ
తి, తథాచామ్నాయతే “ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా (*) విశుద్ధసత్వస్యా
న్తహృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషో
పలక్షణే శ్రీవత్స కాస్తుభ వనమాలారి దర గదాభిరుపలక్షితేన నిజ
పురుషహృన్నిఖితేనాత్మనిపురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం
భక్తిరనుదిన మేధమానరయా అజాయతే” తి. (౦) “యదత్రక్రియ
తేకర్మ భగవత్పరితోషణం | జ్ఞానం య త్తదీనంహి భక్తియోగన

వాయ పరిహారిః, స్వగాది ప్రాప్తిః- చిత్త శుద్ధిశ్చేతి; తత్రాద్యం
ఫలమాహ- (తేష్వి)తి-నిత్యాదిషు మధ్యిత్యర్థః.

(*) కామ్యస్యతు కామితమేకమేవఫలమ్, నిషిద్ధకర్మవజ్జనేనస్య
నరక పాప్తిపరిహార ఏవ ఫలమిత్యాహ- (నిషిద్ధకర్మవజ్జనేన) ఇతి.

(*) విశుద్ధ సత్వస్య- శోధిత చిత్తస్య.

(౦) (యదతే) తి= భగవత్పరితోషణమ్. భగవత్పరితోషణ
హేతుకమ్, నతు కామ్యఫలహేతుకమిత్కర్మః.

మ య్మ క భా ష్యే,

మన్వితమ్" (౧)తథా " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిషన్తి" వన్తి యజ్ఞేనచానేన తపసానాశకేనే" తివ; ఏవంనిమోమం కర్తా నుతిష్ఠత ఐహిక భోగాదిక మప్యానుషజ్గికం ఫలం భవత్యేవ, తథా హ్యపస్తప్సున్నరతి ; తద్యథా " ఆచీనిమి త్రేచ్ఛాయాగన్ధ ఇత్య నూత్పద్యతే ఏవంధమణంచర్యమాణమథకామా(+)అనూత్పద్యన్త" ఇతి. తతశ్చైవం పూర్వకాణ్డస్యాపి సాధకత్వేన భవతి, తదేవం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరబ్రహ్మోపాస్తి హేతుత్వేన పూర్వ కాణ్డోప దిష్టయో ర్నిత్యనైమిత్తికయో రనుష్ఠాన ప్రకార స్తుతీయాధ్యాయ చతుర్థపాద వ్యాఖ్యానావసరే సూచయిష్యతే; ఉత్తరకాణ్డేతు జ్ఞా నయోగో భక్తియోగశ్చేత్యేతదుభయం ప్రతిపాద్యతే; ౧ తత్రజ్ఞా నం ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మ తత్వవివేకోఽప్రాక్తియోగ శ్చేతి; తత్త్వా త్మానాత్మవివేకస్థిర పరిచితస్స కథంబిదప్యాక్తియోగే భక్తావేవో పయుక్తశ్చే త్తదుపయోగిత్వా త్సాధకో భవతి, అన్యథా వ్యర్థ ఏవ భవతి; తథాచ శూన్యతే " శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్యతే విభోక్తిశ్యన్తియేకేవల బోధలబ్ధయే । తేషామనుక్లేశచయోవశిష్యతే నాన్యద్యథా ()ఘోలతుషాపఘాతినా"మితి.(౨)తత్రబహుక్లేశసాధి

(౧)కేచిత్ " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిషన్తి" ఇత్యత్ర వేత్తు మిచ్ఛన్తీత్యర్థ లాభేన వేదనం జ్ఞానపరమితి మన్యస్తే, తన్నిరస్య భక్తిపరత్వం ద్యోతయితుమాహ-(తథే)తి= యథా "ఏ వంకర్తవిశుధ్యే"త్వాదిశుత్రగ్రంథకమణ శ్చిత్తశోధనద్వారాభక్త్యుప కరణత్వందర్శయతి తథా "తమేత "మితి శ్రుతిరపిదర్శయతీత్యర్థః. (+)అనూత్పద్యన్తే-అనుషజ్గికత్వేనోత్పద్యన్తఇత్యర్థః. ౧ జ్ఞానంవి భజతే-(తత్రే)తి-ఆత్మా నాత్మవివేక స్సాంభ్యస్త్వైతిజన్య జ్ఞాన సద్భ శః. ()ఘోలతుషాః-అనుత్పన్నతజ్ఞులాశ్శాలయః.(౨)సర్వాభక్త్య భిముఖీ కర్తా మప్రాక్తియోగస్య దుష్కరతాముష్ణాటయన్ ఫలం

తోష్టాశ్చ యోగోపి చిర పరిచితస్స క్రమేణ కథంచి త్సిద్ధ్యతిచేత్స త్వేవ ముపాసకస్య వతఃమానదేహ దతనానంతరం సద్య ఏవమోక్షప్రదోభవతి; యద్యష్టాశ్చయోగినోఽర్చిరాదిలోక గమన ద్వారా మోక్షేచ్ఛాస్యా త్తదాత్మస్తాశ్చయోగో ఽర్చిరాదిలోకమాగేణతం సత్యలోకం ప్రాప్నోయ్య తత్ర భక్తిం జనయిత్వా బ్రహ్మజ్ఞభేదనద్వారా పరమపద ప్రాప్నోభవతి, “తథాపరే చాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వా స్రవ్యం బలిష్ఠమ్ త్వామేవ ధీరాఃపురుషం విశంతి తేషాం శ్రీమస్యాన్నతుసేవయాత” ఇత్యామననాత్; సేవా-భక్తిః, అపిచాస్యాష్టాశ్చయోగస్యాభ్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి విద్యేతి యోగ ఇతిచ వ్యపదేశో వేదాన్తేషుభవతి; (+) సతు ప్రకరణవశాత్ జ్ఞాతవ్యః. తత్ర భక్తియోగస్తు నవవిధోభవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యతమోప్యనాయాసేనైవైకస్త్రిక జన్మని మోక్షప్రదోభవతి, తథాచ శ్రీయతే “పాసేనతేదేవకథాసుధాయాగప్రవృద్ధ భక్త్యా విశదాశయా యే! (—)వై రాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాజ్ఞాసాస్వీయు రకుణ్ఠధిష్ఠ్య” మితి. తదేతత్సర్వం ప్రథమ చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యానావసరేఽతి నిపుణముపపాదయిష్యామః; [※] అతఃకృత్సోఽపివేదసార్థక

ద్వేధాదశకయతి-(తత్రబహుక్లేశసాధిత)ఇతి=సద్యఏవ మోక్షప్రదోభవతీత్యన్తేనైకం ఫలం ప్రదశ్య ద్వితీయంఫలం దశకయతి-(యదీ)త్యాదినా= (+) తహ్యఃష్టాశ్చయోగ భక్త్యోఃప్రాయేణ సంజ్ఞైక్యాత్తద్బోధ స్సజీర్ణ్యేతేత్యత ఆహ- (సతుప్రకరణవశా)చితి= (—)అత్ర (వై రాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధ) మిత్యనేనభక్త్యైకకాలికేజ్ఞానవైరాగ్యే దర్శితే ; వై రాగ్యం, సారో-మూలమ్,యస్యతమ్.

[※] ఏవముపాయత్రయ బోధకత్వాద్వేదస్య సార్థకతా ముపపాదయకవేదార్థసక్లగ్రహ ముపసంహరతి-(అత)ఇతి= అతః-బోక్తృత్వా ఉపాయత్రయ బోధకత్వాదిత్యుభయః.

మ చ్చు క భా ష్యే:

ఇతిసూక్తమ్. అపిచ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మనధికత కమయో
గాద్యుపాయ త్రయ వేదయితృత్వా ద్వేదస్య వేదత్వమపి [౦] ప్రత్యే
తవ్యమ్, యథాపలు: “ప్రత్యక్షేణానుమిత్యావాయస్తూపాయో న
బుధ్యతే । ఏతంవిస్తన్తివేదేనతస్మాద్వేదస్యవేదతే ” తి; [౧]కించవేద
స్యనితృత్వం పామ్రాణ్యంచప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే దేవతా
ధికరణేప్రవత్యతే. నను పూర్వకాణ్డాదప్యశేష పురుషార్థహేతు
భూత భగవద్భక్తియోగసిద్ధేః కిముత్తర కాణ్డేనేతిచేదత్రాప్యవ్య
తే, నహివయ మపునరావతిః లక్షణాత్మనిక పురుషార్థహేతు
రయం భక్తియోగః పూర్వకాణ్డాన్నియమేన భవతీతి బూమికి,
కిన్తు తద్విహితయో ర్నిత్యవైమిత్తిక యోచ్చితశోధన ద్వారా భక్తి
యోగహేతుత్వంక్రమేణకథంచిద్భవతీతి;యేనో[+] క్తశఙ్కాసాహిత్య.
సత్యపి భక్తియోగ సహకారిత్యేనిత్యవైమిత్తికయోః కృషివదన్తరా
య బహులతయా తదనుష్ఠాత్మాణాం ప్రాయేణ చిత్తశుద్ధి దార్ల

[౦] ప్రత్యేతవ్యమ్- జ్ఞాతవ్యమ్. ప్రత్యక్షేతి- నహివినావేదేన
కమయోగాది స్వగౌర్యుపాయ ఇతి ప్రత్యక్షేణ అనుమాన స
ణసేనివా తారికశిరోమణిరవగన్తుం శక్నోతి.

[౧] నను సగాదౌ వేదస్యతదర్థస్యచాభావా దనితృత్వమప్రా
మాణ్యంచ వేదస్య ప్రసజ్యేయాతామ్, ఏవంచసతి వేదగకథం ప్ర
మాణంస త్రోక్తముపాయత్రయం బోధయేదిత్యతలహ-(కిచ్చే)తి-

[+] ఉక్తశఙ్కా- ఉత్తరకాణ్డస్య వైయర్థ్యశఙ్కా. నను త
హి “ యదత్ర క్రియతే కమ భగవత్పరితోషణమ్, జ్ఞానంయత్త
ధీనంహి భక్తియోగసమన్వితమ్ ” ఇత్యాదౌపూర్వకాణ్డావిహితనిషా
మకర్తణో భగవద్భక్తిహేతుత్వశ్రుతిరశ్రద్ధే యాస్యాదతలహ-(స
త్యపి)తి-యద్యపి సమామం కమ భక్తిహేతుః, తథాప్యన్తరా
య బహులతయా తాదృశ కమణ స్తద్దేతుత్వం కాదాచితగంభ

భ్యాదనివార్యతయా స్వగాది ప్రాప్తి ర్భవతీతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ
ప్రాయేణ పూర్వకాణ్డౌత్వ పునరావృత్తి లక్షణా త్యన్తిక పురు
షార్థహేతుభూత భక్తియోగా సిద్ధేరుత్తరకాణ్డోజ్ఞాతవ్యః [] తే
నహిసర్వే సంసారిణోజ్ఞాసాభక్తిం ప్రాప్యత్యంతిక పురుషార్థలక్ష
ణంమోక్షంప్రాప్నువన్తి, [*] సచాత్యన్తికపురుషార్థో భగవద్భక్తా
నాం వతఃమానదేహపతనాన న్తరక్షణమేవ, అజామిశ, ఇభారాజ, శ్రీ
దామ, దధిసారజ్ఞ, ఖట్వాక్లాదీనామివపరమపదప్రాప్తిరూప ఇత్యన్త్య
వసాతవ్యమ్, (*) ఏవంచాశుద్ధచిత్తానాంతఃసాధికసిమామకమా
నుష్యాన సిద్ధ్యర్థం పూర్వకాణ్డో భగవతా నారాయణేన ప్రకా
శితః, ఉత్తరకాణ్డ లక్షణస్సర్వోపే వేదాన్తస్తు శుద్ధచిత్తానాం జ్ఞాన
నయోగ భక్తియోగోభయ సిద్ధ్యర్థం తేనైవ ప్రకాశిత ఇత్యన్త్య
వసితమ్. ఏవం ప్రకాశితేష్వపిసత్సు వేదాన్తేషు తేషాంనిగూఢార్థ
తామభిప్రేత్య శ్రీ భగవాన్నారాయణ స్వయమేవ సర్వ వేదాన్త
సారభూతం ప్రాధాన్యేన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ప్రకాశకం శ్రీమద్భా

వతి; అతో (యదత్రక్రియత) ఇతి యథోక్తా శ్రుతిశ్చ ధ్యేయాస్యా
దేవేతి భావః; అనివార్యతయేతి— తథాచ నిమోమ తయా కర్తా
నుష్యాతుం ప్రవృత్తానా మపి విధిసమీప గతార్థ వాద శ్రవణేనకా
మనా మయాన్తరాయో దయ ప్రసక్తేన తేషాం స్వగాది ప్రాప్తే
రనివార్యత్వం జ్ఞేయమితిభావః.

[౧] తేన- ఉత్తరకాణ్డోనేత్యర్థః.

[*] ఆత్యన్తిక పురుషార్థ స్వరూప మాహ- (సచే) ఇ—చ
శబ్దేన త్వ వ్యాకృయోగినా మర్చిరాదిపథా విలమ్యుపరమపద ప్రా
ప్తిరపి పురుషార్థః ఏవేతి సూచయతి:-అనన్తర క్షణ మేవేత్యత్రా
త్యన్తసంయోగే ద్విత్వయా.

* ఏవంచేతి - మేన్య నాన్తకణ్డేనాన్తకణ్డః.

గవతాఖ్యం శాస్త్ర మాదా స్వనాభిపద్ధ సముద్భవాయ బ్రహ్మణే
 (*) ప్రకాశితవాక్, తథాచతత్రైవద్వాదశసూక్తే శ్రూయతే “స
 ర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవత మిష్యతే | తద్రసామృత తృప్తస్య
 నాన్యత్రస్యాద్రతిః క్వచి ” దితి; “ శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమ
 లం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమ
 ల జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితం నైషక-
 ర్మ్య మావిష్కృతం తచ్చుద్విన్విపతన్విచారణపరో భక్త్యావిముచ్ఛ్యే
 న్నరః ॥ ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఙ్గజే । స్థితాయ
 భవభీతాయ కారుణ్యాత్సమ్ముకాశిత ” మితి చ; తథాచ సర్వ వే
 దాంతసారస్యాపి(†)విప్రపరివ్రాజకన్యాయేనవేదాంతత్వమ్, అపౌరు
 షేయత్వమ్, వేదాంతాదాధిక్యమ్, చ సిద్ధమేవభవతీతిజ్ఞేయమ్; యద్యపి
 సర్వవేదాంతసారే “ శూద్రఉత్తమతామియాత్- శూద్ర శ్మశ్చే
 తపాతకా ” దితిచ శూద్రస్యాపిసర్వవేదాంతసార శ్రవణా [§]భ్యను
 జ్ఞేవప్రతీయతే, తథాపి “శూద్రఉత్తమతామియా” దిత్వాది వాక్యం
 సచుచ్ఛద్రస్యైతత్పూర్వవాక్యోదిత సర్వవేదాంతసారపాఠకశుశ్రూ
 షాదినా బ్రాహ్మణాది జన్మప్రాప్తిలక్షణోత్తమతాప్రాప్తింశ్రావయ
 తీతినిశ్చీయతే; అత్ర దృష్టాంతో నారదః; “పద్యుహవావీతచ్ఛశానం

(*) ప్రకాశితవాక్- ఉపదిష్టవాక్. ప్రసక్తాత్సర్వ వేదాంత
 సారస్య న్యాయ బల సమ్పన్నాం ప్రకృతోపయోగినిం సంజ్ఞా మా
 హ- (తథాచే) తి= (†) విప్రపరివ్రాజక న్యాయేనేతి-యథా పరి
 వ్రాజో విప్రత్వం సిద్ధమ్, తథా సర్వ వేదాంత సారస్య వేదాంత
 త్వం సిద్ధమేవేతి ధ్యేయమిత్యర్థః.

[§] అభ్యనుజ్ఞా- విధిః.
 (పద్యుహవావీతచ్ఛశానం)మితి= శూద్రఇతి యదేతత్ పద్యు
 స్తశాసమ్- పాదబారి స్వభావం పితృవనమేవేతి యోజనా.

చం=వ్యాఅథోఽన్యేతకుతోవేదశాఖా ప్రణయనావసరే ద్వాదశశా
ఖాత్తకస్యాస్య సర్వవేదాంతసారస్యప్రస్తావో నాస్తీతిచే తత్రైవం
ప్రత్యుచ్యేత, వేదశాఖాప్రణయనానంతరంహి శ్రీ నారదోపదేశతో
భగవాన్బాదరాయణో ద్వాదశ శాఖాత్తకం సర్వ వేదాంత సారం
శ్రీ శుకాచార్య మధ్యాపయత్, తథాచ తత్రైవశ్రూయతే “హి
త్వాస్వశిష్యాః పైలాచీ స్ఫగవాన్బాదరాయణః । మహ్యం పుత్రా
యశాంతాయ పరంగుహ్యమిదంజగౌ” ఇతి; తస్మాత్తదానీం తత్ప్ర
స్తావోనాసీదితి. నచ సర్వవేదాంతసారస్య వేదాంతేన శ్రుతిత్వా
తింతత్పాఠస్యోదాత్తాది స్వగోచ్ఛరణ పూర్వకత్వం శ్రూయత ఇ
తి నశఙ్కనీయమ్, కమాఽశ్లశ్రుతిపాఠస్యైవ హ్యుదాత్తాది స్వగో
చ్ఛరణ పూర్వకత్వమావశ్యకమ్, తథాచశీఘ్ర “మన్త్రోహీనస్త్వి
రతో వణతోవా మిధ్యాప్రయుక్తోనతమర్థమాహ । సవాగ్వాజ్ఞో
యజమానంహినస్తియథేన్ద్రశత్రుస్త్విరతోఽపరాధాత్” ఇతి.
(అస్యాథాః) విశ్వరూపనామానం త్వష్టాపుత్ర మిన్ద్రో జఘాన,
సచ త్వష్టా సోమయాగే తమిన్ద్రం నోపాహ్వయత, ఇన్ద్రోఽశ్చ యజ్ఞ
విఘ్నం కృత్వాబలాతోస్సమం పీత్వాజగామ, అవశిష్టేన సోమేనేన్ద్ర
స్యాభిచారం కతుం “స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్య” ఇత్యనేనమ
న్త్రేణాజుహోత్, తత్రశత్రుశబ్దో ఘాతుక మాచక్షే, భోః ఉత్ప
త్యమాన పురుషః త్వమిన్ద్రస్య ఘాతుకోవర్ధస్వేతి తత్పురుష స
మాసాథః=వివక్ష్య మన్తముచ్ఛారితవాన్, తదానీం “సమాసస్యే”
తి సూత్రేణ తత్పురుష సమాసస్యాన్తోదాత్తత్వ విధానాదిన్ద్ర శ
త్రు రితి పదమన్తోదాత్తతయా ప్రయోక్తవ్యమ్, సతు ప్రమాదాత్త
త్వపమాద్యుదాత్తం ప్రాయుజ్ఞా, సచాత్రాఽఽద్యుదాత్తో బహు
వ్రీహి సమాసలభ్యః, “బహువ్రీహాప్రకృత్యాపూర్వపద” మితి
విధానాదిహ పూర్వపదస్యా ద్యుదాత్తత్వ ప్రకృతికత్వాచ్చ; తత

యచ్చాద్ర స్తస్మాచ్చాద్ర సమీపేనా ధ్యేతవ్యం తస్మా చ్చాద్రో బ
హుపశురయజ్ఞేయ ” ఇతి శూద్రస్య వేద శబ్ద శ్రవణ నిషేధాత్,
“ ప్రీశూద్రద్విజఙ్ఘానాం త్రయీన శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రీ

శ్చేద్ద్రీశ్చతుర్వ్యస్యేత్యస్తిన్నథేఁ పర్యవసానా దిద్దేఁగ వధోఽవి
త్రీ ఉదపద్యత, అతస్త్వర వణక విపర్యాసేభ్యః కర్మ కాణ్డా
త్తకోవేదో రక్షేతవ్య ఇతి. తస్మాదకర్తాఙ్గానాం వేదాంతానాం య
థోపదేశముదాత్తాది స్వరోచ్చరణాపేక్షేతి భావః. (అథవా)
అకర్మాఙ్గానామపి వేదాంతానాం కర్తాఙ్గవేదవదుదాత్తాది స్వరో
చ్చరణ పూర్వకపాఠ ఆవశ్యక ఏవ, తథాపి తత్రీ స్వవేదాంతసా
రస్య బ్రహ్మసూత్రాదివత్కచ్చిద్దేశే స్వరోచ్చరణ పూర్వక పాఠో
స్త్యైవ; క్వచిద్దేశేనాస్తి; తావతానకాచిద్ధానిరితి జ్ఞేయమ్.

(అత్రేవంతత్వమ్) “ సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణ
గుహ్య ” మితి శ్రుత్యా జరాయుజాది చతుర్విధ శరీరకాణామపిసం
సారితయా స్వవేదాంతసార శ్రవణాద్యధికార ప్రాప్తావపి శ్రవ
ణాదిక్షమశరీర పరిగ్రహభావేన స్థావరాదీనామివ జాతకర్తాది సం
స్కృతశరీర పరిగ్రహభావేనా త్రైవిణికానాం తచ్చ్రైవణాద్య
ధికారనివృత్తౌ సత్యాం త్రైవిణికేష్వపి “ నైతత్థలాయోపదిశే ”
దిత్వాదినా ఖలాదీనాంతు తచ్చ్రైవణాద్యధికార నివృత్తౌ సత్యాం
ఖలత్వాది దోషవిహీనానాం శ్రద్ధధానత్వాదిగుణ విశిష్టానాంత్రై
విణికానా మేవాధికార సిద్ధ్యతీతి; సహ్యానధికారిభిస్సర్వవేదాంత
సారేఽవలోకితేఽవగతేవాతదథేఁ ప్రత్యవైతి గురుర్మునీనాం భగ
వాన్ బాదరాయణః, కింతు తైస్త దవలోకనాచాకృతే నతేషాం సి
ద్ధ్యేఽభగవత్భక్తిః, యథోక్తా ధికారిభిస్తుకృతే తదవ లోకనాదా
పాప్ర్యత ఏవ భగవద్భక్తిరితి జ్యేయమ్, తస్మాత్సర్వ వేదాంత సా
రస్య వేదాంతత్వం సిద్ధమితి సుమాక్షమ్.

యసిమూఢానాశ్చేయఏవంభవేదిహ ॥ ఇతిభారతమాఖ్యానంముని
నాకృపయాకృత " మితి శూద్రాదీనాం ప్రాయేణ భారత శ్రవ
ణాదిభి రేవాఘ్నదయాధిగమ ఇతి సర్వ వేదాంతసార ఏవామ్నానా
చ్చ; బహుపతుః- పతు సదృశః, తతో బ్రహ్మణ స్సకాశా త్సర్వవే
దాంతసారం శ్రీమద్భాగవతమధీత్య భగవన్నారదో భగవతే బాద
రాయణాయ తదుపదిష్టవాన్, సహిలోకానుగ్రహార్థం మవతీణోన్
భగవాన్ బాదరాయణోస్య స్ఫుటార్థస్యాపి సర్వ వేదాంతసారస్య
క్వచిత్కవచిత్ ప్రదేశేషు మన్త ప్రజ్ఞదురధిగమార్థ తయా ౭ స్తిక్స
ర్వ వేదాంతసారే తదుపయోగిష్వితర వేదాంతేషుచ క్వచి త్కవచి
న్తన్త ప్రజ్ఞ విచికిత్సితార్థానధిగమ్య సమ్యగ్విచార్య రాధాన్తితోప
యోగీతర వేదాంతార్థసహిత సర్వవేదాంతసారార్థ రత్నమణీన్ నిజ
నిమిత్తార్థాయ చతుష్టయ బ్రహ్మ సూత్ర గుణేషు గుమ్భితవాన్,
అతఏ ఋషభయత్ర జన్మాద్యస్యయతోన్వయాదితి; "అథాతోబ్రహ్మ
జిజ్ఞాసా-జన్మాద్యస్యయత" ఇతి చోపక్రమసామ్యం దృశ్యతే, అపిచ
బ్రహ్మసూత్ర నిర్మాతృత్వం భగవతో బాదరాయణస్య మాత్స్యే పు
రాణ వచనేభ్యో౭వగ న్తవ్యమ్, తథా చోక్తం మాత్స్యే " ద్వాప
రే బ్రహ్మశర్వాద్యై రథిన్తో భగవాన్ హరిః । పరాశరాత్సత్యవ
త్యా మవతీణోదయానిధిః॥దృష్టావ్యమన్తమతీన్ ॥ కృష్ణో వేదాన్వ్య
సోగ్ధిరుధాచతాన్ । సేతిహాసపురాణాని ముసీనధ్యాప్య సర్వవిత్ ॥

* ఉభయత్ర- సర్వవేదాంతసారే తదథా విచారాత్తకవేదాంత
సారమీమాంసాయాంచ.

॥ కృష్ణః- కృష్ణదైవపాయనః, తాన్వ్యస్తాన్వేదాన్ పురాణానిచ
వ్యసేతి చకారస్య యోజనా, సర్వవిత్ - సర్వభూత మనోభిజ్ఞః,
ఏతచ్చ వేదవ్యాసత్వాదాహేతుః, సర్వవేదాంతసార ప్రజ్ఞాంతిః-శ్రీ
మద్భాగవతార్థనిణయః, " సర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవతమి

తత్తైవ సర్వవేదాంత సార ప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్ । చకారబ్రహ్మసూ
త్రాణిచతురధ్యాయభేదతః ॥ + తైరేవచ్ఛిన్నసప్తేహాభక్తింప్రాప్య
జనాదనే । అజ్ఞానైవామృతత్వంహి ప్రాప్నువన్తికలౌజనాః” ఇ
త్యాది. సూత్రీ లక్షణం శతస్యతోక్తమ్ “అల్పాక్షరమసద్విగ్ధం సా
రవద్విశ్వతోముఖమ్ । అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రీవిదోవిదు”
రితి. తతస్తేవం సణ్ణితార్థం సర్వవేదాంతసారభూతం శ్రీమద్భా
గవతం శ్రీ భగవాన్నారాయణ శ్రీ శుకాచార్య రూపేణావతీర్ణ్య
హ ప్రభాషితవాః; కిం బహునా తైరేతదుక్తంభవతి, పరమపు
రుషార్థహేతుభూత సత్సజ్జ లబ్ధ భగవద్భక్తి రేవాత్తోత్తారణాయ

ష్యత ” ఇత్యామననాత్ ; తస్యై. బ్రహ్మ సూత్రాణి - బ్రహ్మ
పదోపలక్షిత సూత్రాణి, పరబ్రహ్మమహిమా ద్యుపవణాక సూ
త్రాణీతివా; “అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా ” ఇత్యాది సూత్రాణీత్యర్థః.
(చతురధ్యాయభేదత) ఇతి= “ఉపాస్యోపాసకోపాయోపేయా
నాం లక్షణానితు । వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయైరుక్తాని ము
క్తయ ” ఇతి మహా విప్యతా వర్గభేద వివరణా చ్చతుర్థా మధ్య
యానాం మిథోభేదో ౨వగమ్యతామ్ ;

+ తైరేవ- బ్రహ్మసూత్రైరేవ, భక్తిం ప్రాప్యేజ్యేతచ్ఛైతచ్ఛాస్త్ర
స్యభక్తివిషయకత్వే లిఖమితిజ్ఞేయమ్.

† (అస్యతే) తి= పురాణాంతర ఇత్యర్థః. అల్పాక్షరం శబ్ద
తః, అర్థతస్తు విశ్వతోముఖమ్- బహ్వర్థక గహ్వరమ్, అస్తోభమ్-
ప్రతారణోక్తిరహితమ్, అనవద్యమ్- నిరర్థకాక్షర ప్రయోగాదిప్ర
యోక్తదోష రహితమ్, సూత్రవిదు-సూత్రలక్షణాద్యభిజ్ఞా ఇత్యర్థః,
అల్పాక్షరత్వాది సముచ్చయస్సూత్ర లక్షణం భవతీతి భావః.

(కింబహునే)తి= ఇతఃపరం బహునా ప్రపశ్యేత్తేన కిమ్ ? న
కించీత్ఫలమ్, కిన్తు సారవజ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః.

సర్వైస్సమాప్తానీయేతి సర్వే వేదాంతా ఉపదిశంతి, యథాచైతదర్థ ప్రతిపత్తి స్సర్వేషువేదాంతేషు జీవానాంస్యాత్తథాభగవతాబాదరాయణేన బ్రహ్మసూత్రాణి సమ్ప్రణీతాని, తస్మాదేతదర్థఃస్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థ మధునా తాని బ్రహ్మసూత్రాణి వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి.

సమ్ప్రీతి వ్యాచిఖ్యాసీత సూత్రాత్మకస్యాధ్యాయ చతుష్టయ లక్షణస్య సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రస్యేదమూదిమంసూత్రమ్. —*(హరిః ఓమ్.)*

—* ౧ || సూ|| ఓమ్|| అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా *

అత్రాథశబ్దోమక్ల శార్థ ఆనంతర్యార్థశ్చ, “ఓఙ్ఘోరశ్చైత శబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణిపురా । సాఙ్ఘోన్మఖాచ్చహిర్యాతౌ తస్మాన్మక్లశికాపుభా ” వితి. “ఓఙ్ఘోరశ్చైతశబ్దశ్చ మక్లశావిహకీతితా ” వితి చైవమాదిషు వచనేష్వథశబ్దస్య మక్ల శార్థత్వంహిస్త్యతే, ఆనంతర్యార్థత్వంచాథ శబ్దస్య సుక్తిసంమాజన శ్రుత్యాదౌ దృశ్యతే, సాచైవ మామూయతే, “సుచస్సమ్నాష్టిః-స్రువమగ్రే-పుమాంసమేవాభ్యస్సంశ్యతి మిథునత్వాయ- అభజుహూమ్- అథోవభృతమ్- అథధ్రువా ” వితి. అథ శబ్దార్థఃస్య మక్లశబ్దైత చ్చాస్త్ర ప్రత్యూహ నివృత్త్యాది జనకత్వేన తస్యశాస్త్రేణైక వాక్యతాస్త్యేవ;శాస్త్రస్యాథ శబ్దస్య రీచోపజీవోపజీవకభావసిద్ధేః;అపి చైనాశావలమ్బి ఫల ద్వయ వదిహాథ శబ్దస్యానంతర్యార్థత్వంచోపపద్యతే, యదనంతరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసీతవ్యం తద్వక్తవ్యమ్? ఉచ్య

రీ ఉపజీవ్యమ్- కారణమ్, ఉపజీవకమ్- కార్యమ్, తయోర్భావస్తత్త్వమ్; తస్యసిద్ధిః-నిచ్చయః,తస్మాత్; నను “సకృదుచ్చరితశ్చ బ్రహ్మకృదేవాథః బోధయే ” దితి న్యాయేనతి కథమిహానంతర్యంచాథశబ్దేనాభ్యధాయాత్మతో దృష్టావేనతస్మానంతర్యార్థవత్త్వంసాధయతి- (అపిచైనాశావలమ్బి) తి.

తే,యథా, “అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే” త్యత్ర ధర్మజిజ్ఞాసాపూర్వకా
జ్ఞాధ్యయనం నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షతే, తదనురోధనతత్ర
త్యాగ శబ్దః పూర్వకాజ్ఞాధ్యయనా నస్తర్యం ధర్మజిజ్ఞాసాయా
ఉపదిశతి; ఏవమిహ పూర్వకాజ్ఞాధ్యయనాపేక్షాసామ్యేపి బ్రహ్మజి
జ్ఞాసోత్తరకాణ్డ లక్షణ సర్వవేదాంత తత్సారాధ్యయనం చ విశిష్య
నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షత ఇతి. తథాచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాంత
రపేక్షా నురోధా దథశబ్దేనాథావగత్యంత సాక్ష సశిరసూపేదా
ధ్యయనాద్యానస్తర్య మేవోపదిశ్యతే, † నను ధర్మజిజ్ఞాసానస్తర్య
మేవాథశబ్దేవోపదిశ్యతామ్? మైవమ్, ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసోత్పత్తేరధీతవేద
స్యబ్రహ్మజిజ్ఞాసాహోధప్రసక్తాత్; ‡ శక్యతేహ్యధీతవేదేనప్రాగ్ధర్మ
జిజ్ఞాసాయా ఉద్భవంచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసితు ముపాసితంచ; అతఏవ

§ సాగ్గేతి= శిక్షాకల్పనిరుక్త జ్యోతిష చుద్దో వ్యాకరణానీతి షడ
క్లాని, తైస్సహవతఃత ఇతి తథా; శిరాంసి-సర్వవేదాంతతత్సారా
ణి, తైస్సహవతఃత ఇతి తథా; సదాసావేదశ్చ సశిరసూపేదః, సా
క్తశ్చాసా సశిరసూపేదశ్చ, తస్యాస్థయనమ్- గురూచ్చరణా నూ
చ్చరణమ్, తదానస్తర్య మిత్యర్థః. అధ్యయనాద్యానస్తర్యమిత్యత్ర
అదినా “నైతష్ఠలాయోపదిశే” దిత్వాచి శ్రుత్యుక్త విశేషణసమ్మ
త్త్యానస్తర్యంచ ద్యోతయతీతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేనాధ్యయనాదిమానే
తచ్చాస్త్రస్వాధికారీత్యుక్తం భవతి.

† నను కర్తాణి చిత్త శోధన ద్వారా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాంపేత
చఇతి కృత్వా కర్తా వబోధోపి పూర్వవృత్తం స్యాదిత్యాశయేన శ
ఘతే—(నను) ఇతి.

‡ అకృత.ధర్మజిజ్ఞాసస్వాపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాంసమ్భవయథర్మ
జిజ్ఞాసాయా బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా పూర్వ వృత్తత్వం వ్యభిచరిత మిత్యా
శయే నాహ—(శక్యతేహీ) తి= అస్యోపాసితం చేత్యనేనాన్వయః.

శూన్యతే “ జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా నాథోక్తయశ్చేహకర్మణః ” ఇతి,
 ॥ తతః ఆత్మవిద్యాయామర్చకభావాదారభ్య కృతపరిచయా ఇతి, “కా
 మారతచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మః స్వాగవతానిహ । దుర్లభం మానుషం
 జన్త తదప్యధునివమథణః ” మితిచ; నహ్యత్రాథ శబ్దస్య ధర్మజి
 జ్ఞాసానంతర్య మాత్రార్థత్వ పరిగ్రహే + తద్రీత్యావశ్యమాన
 శ్చేదాసాం శ్రుతీనామథా సామజ్ఞాస్య మియాల్, ఏవంచ సతీకథం
 బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ధర్మజిజ్ఞాసానంతర్యమేవప్రతిక్షేపకథనవాఽథశబ్దో

॥ (త) ఇతి-తే-ప్రైయవ్రతాః కవిమహావీర సవనాః, ఆత్మ వి
 ద్యాయామ్- భగవద్భక్తౌ, ధర్మా భాగవతా - వ్రతాదాది రూ
 పాం భగవద్భక్తిమిత్యర్థః.

+ (తవీర్త్యే)తి= (అస్యాచ్యుతమర్థః) ధర్మజిజ్ఞాసానంతర మేవ బ్ర
 హ్మజిజ్ఞాసా కతః ప్రేతితు “ జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా ” ఇతి “కామార
 తచరే ” డితిచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీనాం భజన విధీనాంచ కృత ధ
 మజిజ్ఞాసః కమారకదాచిష్టయస్సాస్యత్; తదసమజ్ఞానమ్, సహ
 కామారావస్థాయాం ధర్మజిజ్ఞాసీతుండుమలేకమారక; భగవతఃక
 రుణాణావత్వా త్ఫలభత్వాచ్చ కమారమధికృత్య తత్త్వజిజ్ఞాసా వి
 ధిర్భగవద్భక్తి విధి శోచపద్యతే, అపిచ కమః బ్రహ్మజిజ్ఞాసయోర
 భ్యుదయ నిశ్చేయసరూప ఫలభేదా దథ శబ్దస్య కమజిజ్ఞాసానంత
 ర్యాథత్వం దుర్వచమితిజ్ఞేయమ్. ఏతదేవాభినయేనాహ- (ఏవంచ
 సతీ)తి= ఏవమ్-ఉభయోర్మీమాంసయోగిఫలాదివైలక్షణ్యే సతీత్యర్థః,
 ఏతేనజ్ఞానకర్తృభ్యాం మోక్ష ఇతి జ్ఞానకమః సముచ్చయవాదోపిప్ర
 త్యుక్తః, “ రహూగజైతత్తపసానయాతి నచేజ్యయానిర్వపణాన్ల
 హాద్వా । నచ్చన్దసానోతజలాగ్ని సూర్యైర్వి నామహత్పద రజోభి
 షేకమ్ ॥ నకమణానప్రజయాధనేన త్యాగేనైకై అమృతత్వమాన
 శుః ” ఇత్యాది శ్రుతివ్యాకోపచిన్తాల్.

ధర్మజిజ్ఞాసాన న్తర్య మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశేత్? తస్మాద్య
 తోక్తార్థావగమ్యస్త వేదాధ్యయనా ద్యాన న్తర్యమేవాథశబ్దే నోపది
 శ్యత ఇతి స్థిరీకృతమ్. అత ఇతి హేతౌ, యతస్స ద్వేజీవాస్సత్సజ్జతో
 భక్తిమప్రాప్యానాదికమేవాసనయాఽతినశ్వరానథా వహ్నే హి
 కాముష్మిక భోగాసక్తాస్సన్తస్సంసరన్తి; యతశ్చ “ ఏవం లోకం ప
 రం విద్యా న్మత్స్వరంకర్తృనిమిత్తమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసంయథా
 మద్భువనతినా ” మితి, “హింస్రంద్రవ్యమయంకామ్య మగ్ని హే
 త్రాద్యశాన్తిదమ్ । దర్శశ్చపూణమాసశ్చ చాతుర్తాస్యం పశుస్సు
 తః ॥ ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యం హుతఽప్రహుతమేవచే” త్యాద్యాశ్చ
 తయ ఏవాగ్నిహేత్రాది నిఖిలకర్తృణాం ప్రాయేణ నశ్వరఫలద
 త్వమశాన్తిదత్వంచోపదిశన్తి; యతశ్చ “ తైర్దర్శనీయావయవైరుదా
 రవిలాససోసేషిణవామసూక్తైః । హృతాత్తనోహృతప్రాణాంశ్చ
 భక్తిరనిచ్ఛతోగతిమణ్వంప్రయుక్తే - తవపరియేచరన్త్యఖిల సత్త్వ
 నికేతతయా తడతపదాక్రమన్త్యవిగయ్య శిరోనిఋతే ” రిశ్యేవ
 మాద్యా శ్చుతయో భగవ ద్భజనస్యైవానన్త స్థిరాత్మ్యన్తిక పరమ
 పురుషార్థరూప ఫలప్రదత్వముపదిశన్తి. అతో హేతో ర్నిశ్యేయ
 ససాధన భగవ ద్భజనార్థిభిస్సదాచార్యాదథా వగత్యన్తసాక్షి
 సశిరసు-వేదాధ్యయనాన న్తరంబ్రహ్మజిజ్ఞాసా, †కతకవ్యేతి శేషః;

† ననుకతకవ్యేతిశేషాధ్యాహర శ్రమోమాఘాత్, “అథయోగా
 నుశాసన ” మిత్యస్తిన్యోగసూత్రేఽథశబ్ద స్వాధికారార్థత్యాభ్యు
 పగమేన యోగానుశాసనమారభ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, “ మజ్జశాన
 న్తరారఘ్నప్రశ్నకార్యేష్యథో అథే ” త్యాదావప్యథ శబ్దస్వార
 మ్భాథాకత్వం ప్రసిద్ధమ్, అత స్తద్వదిహాధికారార్థకొఽథశబ్దస్వాది
 తిచేన్తైవమ్; అత్రత్యాథశబ్ద స్వాధికారార్థత్యాభ్యుపగమే అధి
 కార్యనుపలక్ష్యే నాస్తికాస్త్రే ప్రేక్షావతాంప్రవృత్త్యసిద్ధే; తత

* జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా-బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, బ్రహ్మచో
త్తరాధికరణై వక్ష్యమాణ లక్షణోనారాయణః, నతువేదాద్యర్థా
న్తరమ్; [బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణిషష్ఠీ-నతు శేషే] జిజ్ఞాసాయాజిజ్ఞాసాన్యా

శ్చ శాస్త్రాగ్రమ్భానిరర్థకస్యాత్, అధ్యాహృతేతు కర్తవ్యప
దేధశబ్దస్యానంతర్యాక్షకత్వేనాధికారి మత్త్యే సూచితే సత్య
స్థితౌశాస్త్రే ప్రేక్షావతాం ప్రవృత్తిస్సేధ్యేత్, తతశ్చసాధకవిషస్యా
చ్ఛాస్త్రాగ్రమ్భః, తస్మాదావశ్యకఃకర్తవ్యపదాధ్యాహరః.

* సమ్ప్రీతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్యవయవాధాన్వదర్శ్య సన్వా
చ్యేచ్ఛాలక్షితేన విచారేణాధ్యాహృత కర్తవ్య పదార్థాన్వయం
కథయితుం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్య ప్రకృతోపయోగి సమాసమాహ-
(జ్ఞాతుమిచ్ఛే)త్యాదినా=తత్ర బ్రహ్మపదస్య “ తేనేబ్రహ్మహృదా-
పశ్యేమయి బ్రహ్మణి కల్పితంపరే - యేన విష్ణావితం బ్రహ్మ వృష
శ్వాం జాయతాత్తనా- సవనా స్ఫుర్హగమయతి ” త్యాది శ్రుతి
షు వేదజీవ బ్రాహ్మణాదిష్వపి ప్రసిద్ధత్వాత్తన్నిరాసాధకం బ్రహ్మ
పదం వ్యాచక్షే-(బ్రహ్మచ)ఇతి.

(ఉత్తరాధికరణై)రితి= జన్తా ద్యధికరణాదిభి రిత్యర్థః, లక్షణ దో
ష మాజకత్వా దీక్షత్య ధికరణేనాపి లక్షణ వివక్షా సూత్ర కార
స్యాస్తీతి జ్ఞేయమ్.

¶ “ బ్రహ్మణోజిజ్ఞాసా ” ఇత్యత్ర కర్మణిషష్ఠీం విహాయశేష
షష్ఠీ పరిగ్రహే శేష శబ్దార్థే సమ్పన్ధసామాన్యే కర్మత్వ రూప
సమ్బంధస్యా స్పృహత తయా బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం “సి
ద్ధమన్నం పరిత్యజ్య భిక్షామటతి దుమతి ” రితి న్యాయానుసారేణా
థాదుక్తం భవతి, అతస్తన్నిరాసాధకమాహ- (బ్రహ్మణ ఇతి క
ర్మణిషష్ఠీ) ఇతి= అథాన్తరం నిరస్యతి- (నశేష) ఇతి= శేషః స
మ్పన్ధ సామాన్యమ్.

పేక్షత్వాచ్చుత్త్రసుసారాచ్చ; † తథాపి “యతోవాఇమానిఘాతా
నిజాయంతే- యేనజాతానిజీవంతి- యత్ప్రియస్త్యభిసంవిశంతి- తద్వి
జిజ్ఞాసస్వ- తద్భ్రష్టే” త్యాది శ్రుతిగప్రత్యక్షమేవబ్రహ్మణోజిజ్ఞా
సాకమత్వం దశయతి, తద్దికమత్వం కర్తృణిషష్ఠీ పక్షే సూత్ర
మనుసత్, యద్యపి శేష వషి పరిగోహపక్షే బ్రహ్మ సమృద్ధ్యభిల
విచారః ప్రతిజ్ఞాతోభవేత్; తథాపి భజనీయత్వేన ముఖ్యస్వపరబ్ర
హ్మణోజిజ్ఞాసా కర్తృత్వే శబ్దతస్సిద్ధేనతి తత్సమృద్ధినా మపి జిజ్ఞాసా
కర్తృత్వమథాసద్ధమేవ భవతి, యథా కురుక్షేత్రం గత ఇతి ముఖ్య
స్యకురుక్షేత్రస్య గమన కమత్వే సాక్షా దుక్తేనతి తత్క్షేత్ర ప్రా
పకమాగవతి= క్షేత్రాణాం గమన కమత్వ మథాసద్ధం భవ
తి తద్యతః; † తస్మాత్కర్తృణిషష్ఠీ. జిజ్ఞాసేత్యత్రనా ప్రత్యయేనేచ్ఛా
ముఖ్యతయోచ్యతే, తత్సాధ్యో విచారస్తు జహ ల్లక్షణ యోచ్యతే,
ప్రకృత్యాతు ముఖ్యతయాజ్ఞానవాచిన్యా “ భక్తిగ పరేశానుభవో
విక్తి రన్యత్రచైవ త్రికపకకాల ” ఇతి శ్రుతి సిద్ధాజ్ఞానైకకాలికా

† శ్రుత్యసుసారతాం సూత్రస్యోపపాదయతి-(తథాపి)తి=త
థాచజ్ఞాధాతో స్సకమత్వతయా తేన ధాతునా సమభివ్యాహృతం
షష్ఠ్యః కమాథకత్వే సిద్ధే శ్రుతిసూత్రయోరైకాధ్యక్షాన్విధ్య
తీతి భావః.

† శేష వషి పక్షం నిరస్యసిద్ధాంత ముప సంహరతి-(తస్మా) ది
తి= తథాచ “ కత్వకమణోగ్గకృతీ ” తి సూత్రేణ విహిత ష
ష్ఠ్యంతస్య బ్రహ్మ పదస్యాబంతయూ కృదంతేనజిజ్ఞాసాపదేన సమా
సే కృతేనతి ప్రత్యక్షే కమణ్యేవ వషి భవతీతి భావః. అథ జిజ్ఞా
సేత్యత్ర ముఖ్యయోః ప్రకృతి ప్రత్యయాథాయో రిసం నుపయోగా
ల్లక్షణయా తదథాకథనముభేనసూత్రస్యఫలితార్థమాహ-(జిజ్ఞాసే
త్యతసస్మి)త్యాదిన్వా తత్సాధ్యః- ఇచ్ఛాసాధ్యః, జహల్లక్షణయేతి=

విషయ విరక్తియుక్తా భక్తిః * రజహల్లక్షణయోచ్యతే, తత్తత్త వి
చారస్య తత్ఫలభూత యథోక్త భక్తిః కమః, అస్మాన్తు పరం బ్ర
హ్మైవకర్త-గోచరత్యర్థః, † ఏవంచ యథోక్తాధ్యయనాద్యధి
కారి గుణసమ్మన్నేన భగవద్భక్తిగోపరమపురుషార్థః హేతుత్వ శ్రీ
తేః జ్ఞానవైరాగ్యజ్ఞానమా కృత భగవద్భక్తిసాధక సర్వ వేదాంత
సారార్థ విచారయాప శాస్త్రాగ్రమ్భః కర్తవ్యమితి సూత్రస్య ఫలి
తోఽర్థః, తథాచామాయతే :: జీవస్య తత్వజిజ్ఞాసా నాథో
యశ్చేహకమఃభిః । వదన్తి తత్త్వవిదన్తత్త్వం యజ్ఞానమద్వయమ్॥
బ్రహ్మైవమతాత్మేతి భగవానితి శబ్దైః, ఇతి. :: జీవస్య తత్వ
జిజ్ఞాసానాథోయశ్చేహ కర్తభిః, రిత్యుదాహృతవాక్యే భక్త్యు
త్పాదనద్వారా పరమపురుషార్థః హేతుపరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్త
వ్యేత్యుక్తమ్, తత్తత్తత్త్వంశయః; * మత్రాబ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి?

మహ్నోక్తాః స్థితివదిత్యర్థః, ప్రకృత్యాత్మితి = జ్ఞానాధాతు నేత్యర్థః,
* అజహల్లక్షణయేతి- ఛత్రిణోగచ్ఛ స్థితివదిత్యర్థః; తత్ఫలభూతేతి-
విచారప్రయోజనభూత పూ ర్వోక్తజ్ఞాన వైరాగ్య సహిత భక్తి
రిత్యర్థః, అస్మాన్స్తీతి- జ్ఞానవైరాగ్యసహిత భక్తేరిత్యర్థః.

సను భక్తిజ్ఞానగోచరత్వం బ్రహ్మణోయ క్తముక్తమ్? తత్క
థముక్తం వైరాగ్య గోచరత్వం తస్య? వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వా
త్; సత్యముక్తం వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వేన బ్రహ్మణో తద్గోచర
త్వాభావేపిహ వైరాగ్యే తద్గోచర బ్రహ్మణి విద్యమానా ను
రాగో లక్ష్యతే, ఏవంచ తాదృశానురాగ గోచరత్వ మేవ పరం బ్ర
హ్మణో వైరాగ్యగోచరత్వంచ తస్యయుక్త మేవోక్తమితి గృహణః;
† ఏవంచేతి- ప్రోక్త విధయా జిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవాధేన సిద్ధత్యర్థ
ః. అస్యయనా చీత్యత్రాచినా పూర్వవ ఫలత్వావై గురౌ రా
హిత్యం శ్రీధరానత్వాచి గుణవత్త్వంచ గ్రాహ్యమ్, * అత్రా-శాస్త్రా

అహింసాస్థి అజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి? ఇతి ఛ త త్రాజిజ్ఞాసితవ్య మితి తావ త్ప్రప్తమ్ ? కుతః జిజ్ఞాసితవ్య మితి కల్పస్య వికల్పా సహ త్వాత్; తథాహి జిజ్ఞాస్యంచేద్ద్రహ్మ తత్త్వం ప్రసిద్ధమ్ ? ఉతా ప్రసిద్ధమ్? యదిస్యా తత్ప్రసిద్ధం తదా ప్రసిద్ధత్వాదేవ తన్నజిజ్ఞా సితవ్యమ్, యదిచాప్రసిద్ధంతస్యో త్తదాసుతరాం నైవశక్యతే తజ్జి జ్ఞాసితమ్, తథాచ బ్రహ్మణగ్నిపునరజిజ్ఞాసి తవ్యత్వేతద్విజిజ్ఞాసాకారం సర్వవేదాంతసార మీమాంసాఖ్యమిదం శాస్త్రమప్యన్తరమృణేయ మిత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాధాంతస్సమభిధీయతే, పరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యమేవ భవతి; ఏ యస్మాదభిధేన్ద్రియప్రవతకత్వేన సామాన్యతగపరం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధమేవాస్తి, తథాపీదృశం పుష్పద్యుమాన బ్రహ్మశబ్దాభిధేయా శేషదోష ప్రతిభూతా పరిమేయాత్యద్భుత సర్వజ్ఞత్వ, సర్వ శక్తిత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సర్వ శరణ్యత్వసత్వకా

రమ్య విషయ ఇత్యర్థః. ౩ తతేతి- పక్షద్వయమధ్య ఇత్యర్థః, కిం తావ త్ప్రప్తమ్- కగపక్షోఽభ్యుపగమనీయత్వేనప్రాప్తఇత్యర్థః- వికల్పసహ త్వాత్ -వత్సమాణవికల్పేననిరస్యమానత్వాదిత్యర్థః.

౪ యస్తాదితి- యస్తాదిన్ద్రియాదిప్రవతకత్వేన సామాన్యతగ ప్రసిద్ధమేవ బ్రహ్మస్తి తస్తాద్విశేష పరిజ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసితవ్య మేవ బ్రహ్మభవతీతి యోజనీయమ్, ఏతేన బ్రహ్మ ప్రసిద్ధి నిబద్ధనవిషయాది సమ్యువా చ్చాస్త్ర మారంభణీయ మిత్యుక్తం భవతి; అత్రపూర్వ పక్షే ప్రాగ్విన్యాయోసద్ధిః, సిద్ధాంతేతుతత్సిద్ధిరితి ఫల భేదః, ఇయంచ మోక్ష సిద్ధిభక్తిద్వారా భవతి, భక్తిచ్చ సర్వ వేదాంత సార శ్రద్ధాదినైవ భవతి, సచ సర్వ వేదాంతసారే శ్రద్ధాదిరితరమతేష్యత్యన్తాశ్రద్ధాది నైవ భవతి, తాదృశేతర మతా శ్రద్ధాదిస్తన్నతనిరాకరణేనైవ భవతి, తన్నత నిరాకరణార్థ శ్చాయం శాస్త్రాంతరమృణే భవతీతి వత్సన్నితరమతా నివశయతి-(తథాపీదృశ)మిత్యాదినా.

మత్స్య, సత్య సజల్పత్వాద్యనన్త కల్యాణ గుణగణ పరి పూణకం
పరంబ్రహ్మవిచార్యానాదికర్తవ్యాసనయాబహవో * విప్రతిపద్యమా
నాదృశ్యస్తే, తథాహి లోకాయతికాజనా జ్యైతస్య విశిష్టం శరీ
రమేవాత్మేతి ప్రతిపద్యస్తే, కేచిద్ద్విగ్రియా జ్యేవాత్మేతి, అన్యే ఛన
మన ఆత్మేతి, అపరేక్షణిక విజ్ఞాన మాత్రమేవాత్మేతి, ఏకేహస్యమి
తి, అపరే దేహాది వ్యతిరిక్త స్సంసారికర్తాభోక్తాస్తీతి, ఇతరే భోక్తౌ
వ కేవల మకర్తేతి, కేచిత్తద్వ్యతిరిక్త ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞో స్తీత్యేవం.
బహవో + యుక్త్యాభాసోపప్తమ్భాసో పప్తమ్భాసన్తోఽన్యథా
ప్రతిపన్నా దృశ్యస్తే, తత్రావిచార్య కిమపి మతం ప్రతిపద్యమా
నో ధీవైశ్రేయసా ద్వత్కనో భ్రీశ్యేత, సంస్మృతించప్రతిపద్యేత,

* విప్రతిపద్యమానాః- విప్రతిపత్తిర్వదన్త ఇత్యర్థః, విప్రతిప
త్తయో నానామతవాదివాక్యాని.

+ యుక్త్యాభాసోపప్తమ్భాః- లోకాయతికాదయః, తేహివేదకా
స్సాన్త్రీణ్యనాదృత్య స్వకపోల కల్పిత యుక్త్యేవదేహత్వ వాదాదికం
వదన్తి, అతస్తేషాంయుక్త్యాభాసో పప్తమ్భత్వమ్, కమమీమాంసకా
దయస్తు నిజమసీమానుసారేణ వేదవాక్యార్థా వణయన్తస్తైర్వా
జ్యైస్సవమతాని దృశయన్తి, అతస్తే వాక్యాభాసోపప్తమ్భ ఇత్యు
క్తమ్, అన్యథా ప్రతిపన్నాః-ప్రోక్త వేదాన్త సిద్ధాన్తవిరుద్ధత్వేన స్వ
స్వమతాన్యవకల్పయన్తో దృశ్యన్త ఇత్యర్థః.

ధీవైశ్రేయసా ద్వత్కనః- నిత్యనిరపేక్షం శ్రేయఏవ వైశ్రేయ
సమ్మోక్షం, తద్ధేతోభాక్తిమాగాదిత్యర్థః,
తథాచైతన్తతమాత్రిత్య దేహత్వవాదాదినాఆత్మతత్వస్యలోపితత్వా
త్తస్య మహాపాతక సమ్భవాదన్ధం తమగిప్రాప్తి రేవభవతీతిభావః;
“త్వమపిసఖంకులాయమిదమాత్మసుహృద్ప్రియవచ్ఛరతి తథోస్తుభే
త్వయిహితేప్రియ ఆత్మనిచ । నబతరమన్యసాం అనదుపాసనయా

తస్మాన్నిశ్చేయసాధికభి రేతేషాం లోకాయతికాదీనాం సమయ ని
రసనముఖేన యథోక్తం సర్వవేదాంతసారోపదిష్ట సత్సమ్ప్రదాయ
మేవ సమాశ్రిత్య పరంబ్రహ్మైవో పాసిత్వా తస్మాన్నిశ్చేయస మ
ధిగంతవ్యమ్, తదభిః బ్రహ్మజ్జ్ఞానా రూపం సర్వ వేదాంత సార
మీమాంసాఖ్య మిదం శాస్త్రప్రపి భగవ దుపాసనాధికభి స్సమార
మ్భణీయమ్, తస్మాత్సమ్మాక్తం భగవతా బాదరాయణేనాచార్యే
ణాథాతోబ్రహ్మజ్జ్ఞానేతి. ¶ అత్రశ్రోతృప్రవర్తనాయాథోక్తా
న్విషయప్రయోజన సమ్బంధాధికారిణః ప్రదర్శయిష్యామః, తథాహి
సంసారబంధాంతోపాయధూత భగవద్భక్తి రేవైతచ్ఛాస్త్రస్య వి
షయః, తాదృశభక్తిద్వారా మోక్షలాభఏవప్రయోజనమ్, సదాచా

త్సహనో యదనుశయభ్ర మస్తు రుభయే కుశరీరభృతః “ ఇతిశ్రు
తేః, “అన్యథాసంతమాత్మానం యోన్యథాప్రతిపద్యతే । కింతేన న
కృతంపాపంచోరేణాత్మాపహరిణే, తిస్త్వతేశ్చ.

¶ అత్ర-అస్తిర్వాచిభ్యాసితసర్వవేదాంతసార మీమాంసాశ్చ
శాస్త్రే, ఏతచ్ఛాస్త్రస్యవిషయఇతి=విషయః ప్రమేయఇత్యర్థః, యే
తు జీవ బ్రహ్మైక్యమస్య శాస్త్రస్య విషయ మిచ్ఛన్తి తన్న తే శా
స్త్రాధికారి తయా జీవస్య సత్యత్వే తస్య పాప్యస్య పరబ్రహ్మణ
శ్చభేదానుపపత్త్వా విషయా సిద్ధేశ్వాస్మిన్సర్వభక్తః ప్రసజ్యేత,
యచి మిథ్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా జీవస్యాపి మిథ్యాత్వ మభిమ
తమ్; తథాపి మిథ్యాధూత జీవబ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య మి
థ్యాత్వేన విషయాసిద్ధేశ్వాస్మిన్సర్వభక్తోదువారః, యదిచ జీవ
బ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య సత్యత్వ మభ్యుపగమ్యతే; తథాచ
జీవస్య పరబ్రహ్మత్వేనావిశేషాత్ బ్రహ్మేవాధికారీస్యాత్, అస్తి
తి చేత్తహి=పరబ్రహ్మణ్వాస్మాద్భీనజ్ఞానవత్త్వాత్సర్వజ్ఞత్వహః, అ
పిచ ఏకాధికారి ముక్తా సర్వముక్తి ప్రసక్తేన అధికార్యంతరాభా

ర్యాదధావబోధాన్తాధీతస్యాసగీరసః వేదాస్తతైః ప్రశక్తిర్భాదిమన్తోఽధికారిణః, తేషాం విషయ ప్రయోజనాభ్యాం సాకం సమ్మేషస్తకతవ్యతారూపః ప్రాస్తవ్యతా రూప శ్చేతి తస్మాద్భూహ్లాజ్ఞాసాకతవ్యే త్యన్యవసితమ్.

జిజ్ఞాసాధికరణం సమాప్తమ్. అ ||౧|| సూ ||౧.

వాత్సునశ్శాస్త్రాగ్రమ్భ భగ్నోదుర్వాసః, తస్మాదధికార్యాద్యసిద్ధ్యా శాస్త్రాగ్రమ్భో భగ్నస్సాగ్రత్, తథాచేదంసూత్రమనర్థక మిత్యేవ మాదయో మతాన్తర దోషా ఏతత్ భావ్యమహ విచితకృచ్ఛిస్సుధీ భిర్విభావితాః. స్యాదేతత్ ఇదం సూత్రం ప్రారిప్సిత శాస్త్రాద్భూస్థినితంసచ్చాస్త్రమారమ్భయతి? ఉతాన్తగతం సచ్చాస్త్ర మారమ్భయతి? నాద్యః, తస్మాప్యారమ్భకసూత్రాన్తరాపేక్షయా ౭నవ స్థా ప్రసక్తాత్; నచ స్వపర నిర్వాహక మిదంసూత్రమితివాచ్యమ్; తథాసత్కుత్తరసూత్ర న్యైవస్వపర నిర్వాహకత్వో పపత్తేస్సాన్విర మ్భేస్సాగ్రమ్భో హేతురిత్సత్తాశ్రయ ప్రసక్తాత్; శాస్త్రబహిష్కృతత్వేన హేయత్వ ప్రసక్తాచ్చ; నాన్యః, అన్తసూత్రస్యాపి శాస్త్రాత్తకత్వేన శాస్త్రన్యైవ శాస్త్రాగ్రమ్భకత్వే. పూర్వవ దాత్తాశ్రయ ప్రసక్తాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, “జీవస్యతత్వజ్ఞానే”తి విచారవిధినాస మారబ్ధమిదం సూత్ర మేతచ్చాస్త్రాన్తగతం సదేవాధ్యయన విధి వచ్చాస్త్రమారమ్భయతి, యథా “తస్మాత్స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య” ఇత్యధ్యయనవిధి స్వాధ్యాయాన్తగత స్సన్నేవ స్వాధ్యాయాధ్యయన మారమ్భయతి, తద్వదితి బోధ్యమ్. అ||౧|| సూ||౧.

ఏవమాదిమసూత్రోక్తాధికార్యాదిమత్వేన సమ్మేళిత మిదం శాస్త్రంవ్యాచక్షోణోభగవాన్భాష్యకారగప్రథమ సూత్రేణ భజనీయతయోక్తస్వపర బ్రహ్మణో లక్షణం నాస్తీత్యాక్షేప సజ్జత్యారబ్ధం “జన్మాద్యస్యయత” ఇత్యుత్తరాధికరణంరచయన్ సర్వవేదా

—❖ ౨॥ సూ॥ జన్మాద్యస్య యతః ❖—

❖ సర్వవేదాంతసారే ఆదావిదమామన్నయతే “జన్మాద్యస్యయతో
న్వయావితరత ఇచ్చాభేష్యభిజ్ఞస్వరాడి”తి. అత్రభవతిఽవిచికిత్సా-
కిమిదం వాక్యం జిజ్ఞాస్య తయా పూర్వసూత్రేణ ప్రతిజ్ఞాతంపరం
బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూప లక్షణేన ప్రతిపాదయితుం నశ-
క్నోతి? కిం శక్నోతి?ఇతి. తత్ర పరబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వేన తస్మిన్
లక్షణ సమన్వయా యోగాద్యథోక్తం వాక్యం జగ జ్జన్మాది కారణ
త్వరూప లక్షణేన పరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి, త
స్మాదస్మిన్ లక్షణం నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, సర్వవే-
దాంతసారామూతం, “జన్మాద్యస్యయతోన్వయా”దిత్యేతద్వాక్యంజ-
గజ్జన్మాదికారణత్వరూప లక్షణేన పరంబ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం శ-
క్నోత్యేవ, యతస్సర్వవేదాంతసారవీవ “ఆత్మానిత్యోఽవ్యయ శ్శుద్ధ
ఏకఃక్షేత్రజ్ఞఆశ్రయః|అవిక్రియస్స వృద్ధః తుర్వాపకోసక్లగ్నావృ-
తః॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానం లక్షణైఃపరైః | ఆహంమమే-
త్యతచ్ఛబం దేహదామోహజంత్యజే “దిత్వాదా నిత్యత్వాది రూ-
పాణాం బహూనాం లక్షణానాం సరమాత్మని సమన్వయేన తైరే-
న లక్షణైఃపరమాత్మనోవేద్యత్వం సమామన్నయతే. యత్తాక్తం
నిర్విశేషత్వేన బ్రహ్మణి లక్షణ సమన్వయోనాస్తీతితన్న, “సత్యం
శౌచం దయా త్వా నిస్త్యాగ స్సన్తోష ఆర్జవ” మిత్యారభ్య “ఏతే
చాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః | ప్రాథ్యామహా

ంతసారాదిమ మక్లగ్నవాక్యమేవ విషయందశయతి- ❖(సర్వవేదాంత
సారే ఆదా) ఇతి. ౩ విచికిత్సా-సందేహః,

యతగ్గికారణా వామన్నయతేతస్మాత్కారణాచ్ఛక్నోతీతిసమ్భంభః.

౪ ప్రతిపితం నిరావృష్టే- (యత్తాక్త) మితి, ఉక్తలక్షణేనభజనీ-
యస్య పరబ్రహ్మణస్స్వరూపేఽవగతే సత్యజ్ఞానా తద్భజన సిద్ధిరేవ

త్వమిచ్చద్ధిర్మవియన్తిస్తకహిచి" దిత్యాదావశేషదోష ప్రతిభా
టా పరిమేయాత్పద్భూతానన్త పరమమక్షగ గుణగణ పరిపూర్ణత్వే
న సవిశేషత్వ మేవహి పరంబ్రహ్మణ ఉపదిశ్యతే, ॥ తస్మాదస్త్యేవ
పస్త్యై బ్రహ్మణి జగతా-రణత్వాది రూప లక్షణ సమన్వయః;
తదథ-మేవ భగవానాచార్యో యథోక్త సర్వవేదాన్తసార వాక్య
సూచితం జగజ్జన్మాదికారణత్వం పర బ్రహ్మణో లక్షణం భవతీతి
పాహ- (జన్మాద్యస్యయత) ఇతి = + జన్మ ఉత్పత్తిరాదిద్యస్యతజ్జన్మా
దీతి, [తద్గుణ సంజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఉత్పత్తి స్థితి లయా స్సమా
సాధః, ప్రవేశ నియమనాదీనాం స్థితావన్తభావాన్మపృథ గు
పదేశః, ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాద్విశ్వస్యాస్యే తీదమానిదేశః; యత ఇతి

సిద్ధాన్తస్య ముఖ్య ఫలమితి సూచయితు మాహ- ॥ (తస్మా) దితి-
పూర్వపక్షేతు తద్భజనాసిద్ధిగ ఫలమితి జ్ఞేయమ్, ఏవముత్ర రాధిక
రణానాం పూర్వ పక్షేష్వపి రాద్ధాన్త ఫలతో విపరీత ఫలాన్యేవ
ద్రష్టవాని.

...

...

*

+ సూత్రావయవాన్వాయచక్ష్టే - (జన్మ ఉత్పత్తి) రిత్యాదినా-
యస్యేత్యన్యపదార్థనిదేశః, సచాత్ర జన్మస్థితిలయరూపః; జన్మస్థితి
లయస్య సమాహారత్వాత్తత్త్వమేకవచనత్వంచ బోధ్యమ్. బహు వ్రీ
హేరన్యపదార్థప్రధానస్య పీతామృతాభ్యామౌదృష్టత్వాద్బహువ్రీ
హి ఘటక పదార్థానా మన్యపదార్థ విశేషణత్వం వ్యక్తమిత్యా
శయేనాహ- (తద్గుణ సంజ్ఞాన) ఇతి- తస్య - సమాసార్థైకదేశ
స్య జన్మనః, గుణత్వేన విశేషణత్వేన సంజ్ఞానమ్-బోధో, యస్త్యై
బహువ్రీహా సతద్గుణ సంజ్ఞానః; † ఇదమా-ఇదం శబ్దేన.

ఏవం సూత్రావయవాన్వాయఖ్యాయ ఫలితార్థం కథయన్ య
త్తదోర్నిత్యయోగ నియమాదిహ యచ్ఛబ్ద శ్రవణేన తచ్ఛబ్ద మధ్యా
ప్యాత్య పూర్వ సూత్రాద్భ్రష్టపదంచానుషజ్య తద్గుణిత వాక్య

చ కారణ నిర్దేశః, * తథాచాస్య నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత
స్య విచిత్రానేక ప్రతినియత సుఖ దుఃఖ భోక్తృభోగ్య వగాత్త
కస్య మనసాప్య నీశ్వరాచిన్త్య రచనస్య విశ్వస్య జన్త స్థితి లయాః
యతస్సర్వజ్ఞా దచిన్త్యాద్భుతాపారవివిధశక్తేః పరమకారణాద్భు
వన్తి తద్భ్రష్టేతి వాక్య శేషః, తథైవ తైత్తిరీయకే శూన్యతే
“ యతోవా ఇమానిధూతాని జాయంతే-యేనజాతాని జీవన్తి - య
త్ప్రీయన్త్యభిసంవిశన్తి-తద్విజ్ఞానస్వతద్భ్రష్టేతి. స్వర్గతేచ
“ యతస్సర్వాణిధూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే । యస్మిన్చప్ర
ళయంయాన్తి పునరేవ యుగత్యయ ” ఇతి. తతశ్చ జగజ్జన్మాది వి
చిత్ర లీలంపరం బ్రహ్మ నిరవశేషేణ సంసారబీజనిహారణాయ భ
జనీయత్వేన జ్ఞాతవ్య మిత్యభిప్రాయః.

§ సమ్ప్రీతియథోక్తంలక్షణంబ్రహ్మణోద్భవభయతుంతాదృశలక్షణాది

శేషం సూత్రేణ యోజయతి-*(తథాచాస్యే)త్యాదినా= ఏతదా
దీని విశ్వ విశేషణాని కారణస్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాభివ్యజ్ఞకా
నీతిబోధ్యమ్.(విచిత్రానేకే)తి-ప్రతినియతాని-వ్యవస్థితాని, సుఖాదీని
యేషామ్; తేచతేభోక్తారశ్చ, భోక్తారో జీవాః, భోగ్యాశ్చబ్దాది
విషయ ప్రపञ్చాః, తదుభయ వగాత్తకస్యే త్యర్థః. తత్రీభో
క్తృకాణాం నిత్యత్వేపి దేహాద్యుపాధి వశాత్ గౌణమేవ కార్యత్వం
భవతీతి తత్వమ్. ఏతేన జగజ్జన్మాదికారణత్వంబ్రహ్మణశ్చక్తేః రజత
త్వమివతటస్థలక్షణ మిత్యేతత్తుచ్ఛీకృతమ్.

§ వేదానామానుషూర్వ్యేణ నామరూపానుష్టారకత్వేన విశ్వ
సృష్ట్యాది ప్రయోజకత్వా త్తదావిర్భావ సాధనత్వే లక్షణత్వేన సీ
ద్ధే తదథానుగుణ్యేన విశ్వం సృజతగి పరబ్రహ్మణగోప్రీక్తంజగజ్జ
న్మాది కారణత్వం దృఢీకృతంభవతీత్యాశయేనోక్తమ్ “శాస్త్రయో
నిచ్ఛాత్”ఇతీదం హేతుసూత్రమదతారయతి—(సమ్ప్రీతి)త్యాదినా.

బోధకశాస్త్రావిర్భావస్థానత్వమపితస్యలక్షణంభవతీత్యభిప్రేత్యాహః

—* 3॥ సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ *

శాస్త్రాణాం యోనిః- అవిభావస్థానమ్, శాస్త్రయోనిర్గమం
బ్రహ్మ, ఉపాంశుగ్రహాది సాదన మస్తే దృశ్యతేహి యోని శబ్దస్య
స్థానపరత్వమ్, తథాచమస్త్రః; “ఏష తేయోనిః ప్రాణాయత్వే” త్వా
దిః, తస్యభావస్తత్త్వమ్, తదపి బ్రహ్మణో లక్షణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్,
తతశ్చ శాస్త్రయోనిత్వాత్ జగత్సారణత్వాదిరూపం లక్షణం త
స్యసిద్ధమిత్యభిప్రాయః, కానిపునశ్చాస్మాదీణి ఉచ్యతే, “శ్రీమద్భాగ
వతంత్వగ్రియం శాస్త్రమిత్యభిధీయతే । ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్య
భారతంపాఞ్చరాత్రకమ్ | యచ్ఛానుకూలమేతేషాంతచ్ఛశాస్త్రంప్ర
కీర్తితమ్ ” ఇత్యాది వచనేభ్యః శ్రీమద్భాగవతాదీనాం ఖలు శా
స్త్రత్వ మవగమ్యతే, తస్మాద్భాగవతాదీన్యేవశాస్మాదీణి భవన్తి, త
థాతేషాంశాస్మాదాం పరంబ్రహ్మైవావిభావస్థానమిత్యవగమ
యన్తిశుభ్రతయః; † “తేనేబ్రహ్మహృదాయ ఆదికవయ” ఇతి, “ ఇదం
భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఞ్చతే । స్థితాయభవభీతాయ కా
రుణ్యాత్సమ్రుకాశిత ” మితి, “ సర్వాగమామ్నాయ మహాణా
వాయే ” తి, “ యోబ్రహ్మణం విదధాతిపూర్వం యోవైవేదాంశ్చ

† మస్త్రీస్యాధ్యయమథః= హే ఉపాంశుగ్రహా? ఏషః-ప్రదే
శః, తే-తవ, యోనిః-స్థానమ్, అతః, ప్రాణాయ-ప్రాణ సం
రక్షణార్థమ్, త్వామ్, సాదయమీతి.

‡ యః- నారాయణః, బ్రహ్మ-సాక్షసశిరసః-వేదమ్, ఆదిక
వయే-చతురాననాయ. ఇదమ్-శ్రీమద్భాగవతమ్. ఆగమాః-శ్రీ
పాఞ్చరాత్రాద్యాః, అమ్నాయాః-సాక్ష సశిరసా-వేదాః, సర్వే
చ తే ఆగమామ్నాయాశ్చ, తేషామ్; మహాణావాయ-అవిభావా
వస్థితిసాధనాయేత్యర్థః.

ప్రహీణోతి తస్మై” ఇతి, “అస్యమహతోభూతస్యనిశ్చలతేజోవైత
ద్వైత్వోద్ధో యజుర్వేద స్సామవేదోధర్వాణీరస” ఇతి, “ఋచస్సా
మానిజజ్జిరే ఛందాగ్నిజజ్జిరే తస్మాత్-యజుస్తస్మాదజాయతే”
తిచైవమాచ్యుః. ‘ఋచస్సామాని జజ్జిర’ ఇత్యత్ర జనేరావిభా
వమాత్రపరత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, నతూత్పత్తిపరత్వమ్, తథానతి వే
దస్య నిత్యత్వా వగమకస్య ‘అతపీవచ నిత్యత్వ’ మితివక్ష్యమాణ
సూత్రస్యానుపపత్తి ర్నస్యాత్. యద్వా-యథోక్తం శ్రీమద్భాగ
వతాది శాస్త్రజాతం యోగిః ప్రమాణంయస్మైతి. తథా “జన్తా
ద్యస్య యతోన్వయాదితరతశ్చే” తి, “సర్వేశ్వర స్సకల జగతా
రణకారణభూత” ఇత్యేవమాది శాస్త్రాదేవహి ప్రమాణాజ్జగజ్జన్తాది
కారణ కారణం నారాయణ ఇత్యధ్యవసీయతే, అత శ్శాస్త్రయోని
త్వం తస్యోక్తమ్; తతశ్చ పర బ్రహ్మణో నారాయణస్య నిఖిల జ
గజ్జన్తాది కారణత్వరూప లక్షణంసిద్ధమ్.

† శాస్త్రయోనిత్వం దృఢయతి.

—* ర||సూ||తత్తు సమన్వయాత్ *

తుశబ్దోఽవధారణే, తత్-పూర్వసూత్రోదితంశాస్త్రయోనిత్వమ్,
బ్రహ్మణీసర్వశ్రుతీనాం ¶ ముఖ్యతయాసమన్వయాత్తస్యైవసిద్ధ్యతి,
తథాచశ్రుతిః “వేదాబ్రహ్మత్వవిషయా ౧ ప్రీకాణ్డవిషయా ఇమే”
ఇతి, “సర్వేవేదాయత్పదమామనస్తీ” తిచ, తథా స్మృతిశ్చ “వేదై

† శాస్త్రయోనిత్వసాధకత్వా త్సమన్వయ సూత్ర మవతార
యతి-(శాస్త్రయోనిత్వ) మితి.

¶ (ముఖ్యతయే)తి- యోగరూఢిరూపవృత్తిభేదేనేత్యర్థః; సమ
న్వయః- తాత్పర్య విషయత్వమ్, తస్యసత్త్వా దిత్యర్థః.

౧ (ప్రీకాణ్డే)తికర్తృజ్ఞాన భక్తికాణ్డవిషయాఇమేవేదా బ్రహ్మత్వవిష
యాః- ముఖ్యతయాబ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదన తత్పరాఇత్యన్వయః.

శ్చసర్వైరహమేవవేద్య^१ ఇత్యేవమాద్యాః ? (అథవా) పరబ్రహ్మణో
జగత్కారణత్వమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మైత్యుచ్యతే సమన్వయ సూత్రమారభ్య
తే, తథాహి, తుశ్చబ్రహ్మార్థే, తత్-జగజ్జన్మాదికారణత్వ రూపం ల
క్షణమ్, బ్రహ్మణఃప్రకృతి మహాదాదితత్వేషు నియన్తృత్వేన సమన్వ
యాద్వ్యతిరేకాచ్చ సిద్ధ్యతి, వ్యతిరేకో సజ్జః; తద్వైవ కిల శూన్య
తే “జన్మాద్యస్యతోన్వయాదితరతశ్చే” తి. తస్మాన్నిఖిలజగజ్జ
న్మాదికారణం పరం బ్రహ్మైవతద్భజన్మాధిభిజ్జిజ్ఞాస్య మిత్యర్థః.
వసీయతే. ...

॥౨॥జన్మాద్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూత్రమ్॥౩॥

† అత్రసాక్ష్యాస్సముత్తిష్ఠన్తి, జన్మాద్యస్యేతిలక్షణతస్మాదప్రధాన
మేవలత్యతే, అత స్త్రిగుణాత్తక్మశేతనంప్రధానమేవ స్వాతంత్ర్య
ణ జగత్కారణంభవతీతివదన్తః. శ్రస్మాత్కారణంప్రధానమేవజగత్క
రణంభవతి? కింవా పరమేవబ్రహ్మ జగత్కారణం భవతి? ఇతి విచికి
త్సాయాం తత్ప్రతిపక్షణాయేదం సూత్రమారభ్యతే,

१ ఏవం సమన్వయ సూత్రేణ శాస్త్రయోనిత్వం దృఢీకృత్య
తద్వైరా జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపలక్షణం బ్రహ్మణి దృఢీకృతమ్,
అథునా సాక్షాదేవ బ్రహ్మణి తాదృశలక్షణ దృఢీకరణ మేత్వన్తర
త్వేన పునస్సమన్వయ సూత్రం వ్యాచక్షే- (అథవే)త్యాదివా. అ॥౨॥

† అథ విశ్వ సృష్ట్యాదికం జడకర్మకమ్, కార్యత్వాత్; వృ
క్షకమ్నవత్; ఇత్యనుమానగమ్యస్య ప్రధాన మైవ పోక్తం జగ
జ్జన్మాది కారణత్వ లక్షణమితి సాక్ష్యావదన్తి, తస్మాదిదం లక్షణం
బ్రహ్మణఃకథం సిద్ధ్యేత్? ఇత్యాక్షేప సజ్జతిముత్తరాధికరణే ద్యోత
యితం సాక్ష్యమతం ప్రస్తోతి— (అత్రసాక్ష్యా) ఇతి=అత్ర-ఏత
ల్లక్షణ సమన్వయ సిద్ధివిషయే, సముత్తిష్ఠన్తి, అక్షేప్తమితిశేషః.

/ తస్మాత్ - ప్రధానస్య జగత్కారణత్వప్రతిభానాదిత్యర్థః.

—* ౫॥ సూ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్. *—

యత్పునరుక్తం సాక్ష్యేగి ప్రధానం స్వాతంత్ర్యేణ జగ
తాగరణం భవతీతనోపపద్యతే, యతఃప్రధానమశబ్దమ్- ప్రధా
నస్యహి స్వాతంత్ర్యేణ జగతాగరణత్వం శ్రుతిప్రమాణ రహితమి
తి యావత్; తతఃస్యహేలోః ఈక్షతేః; ఈక్షతిః- ఈక్షణమ్, నిఖి
ల జగన్నిర్మాణా ద్యనుగుణాలోచయిత్వత్వేన సరజ్జత్వ శ్రుతేరిత్య
ర్థః, ఏవంహి శ్రుయతే “అభిజ్ఞస్వరాడి”తి, “యోస్యోష్ట్రే
క్షక” ఇతి, తథా “సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయే”తి,
తథా “తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- తత్తేజోస్సజతే”
తిచ. నహ్యసాం శ్రుతీనాం సర్వజ్ఞం పరమాత్మానమస్తరా అచేత
నం ప్రధానంవాస్వాతంత్ర్యేణ జగతాగరణ మభిప్రేతమితిశక్యతే
వక్తుమ్; “యోవ్యక్తజీవేశ్వర”ఇతి పరమాత్మసఃప్రధానా ద్యధిష్ఠా
త్వత్వ శ్రుతి విరోధ ప్రసక్తాత్; ‡స్తు సార్వజ్ఞ సత్యసహిష్ణుత్వ స
ర్వశక్తిత్వ సర్వనియంతృత్వాద్యనంత పరమ మక్లశ పరమ కల్పాణ
గుణగణ పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మైవ జగతాగరణత్వే నాభిప్రే
తంభవతీతి వక్తవ్యమ్, తథాసతి కథమచేతనంప్రధానం జగతాగ
రణత్వేన లక్ష్యత, † తస్మాత్పరస్మిన్బ్రహ్మాణి సమన్వితస్య సర్వ జ
గజ్జన్మాదికారణత్వ లక్షణస్య నక్షతిః.

—* ౬॥ సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్ *—

‡ నన్విహాభిజ్ఞ శబ్దో జీవేగౌణఏవ ప్రయుజ్యతే, తస్మాత్స ఏ

† లక్షణేప్రసక్తాశివ్యాప్తి మాజనమేవైతదధికరణప్రయోజన మి
త్యాశయేనాహ- (తస్మా)దితి.

‡ ఏవమ్ “అభిజ్ఞస్వరాట్” ఇత్యత్రాభిజ్ఞ ఇత్యనేన భగ
వతఃపరబ్రహ్మాణో జగజ్జన్మాది కారణత్వ ప్రయోజకం సర్వజ్ఞత్వమ
భిహితమ్, సమ్ప్రతి ‘గౌణశ్చే’ దితి సూత్రేణాభిజ్ఞశబ్దస్యజీవేగా

వ జగతాఽరణ్యేనలక్ష్మ్యత ఇతిచేన్న, కస్మాల్? ఆత్మశబ్దాల్-పూర్వత్రజగజ్జన్మాదికారణత్వేనలక్ష్మ్యతస్యాత్మరత్ర “ధామ్నాస్వేనసదానిరస్త కుహకం సత్యంపః” మితసర్వజ్ఞత్వేన యమాత్మ త్వావగమకశ్రుతేరిత్యర్థః, అత్ర “ధామ్నాస్వేనసదానిరస్త కుహకం” మిత్యనేన సదా ప్రకృతి సమృద్ధి రాహిత్య పవగమయ్య సర్వజ్ఞత్వం భగవత ఉచ్యతే, నహ్యేవం విధ నిరస్త కుహకత్వం జీవస్య సమృద్ధ్యతే, అతఏవైవమామ్నాయతే “యన్మాయయాగహసయాపహృతాత్తబోధాబ్రహ్మదయస్తసుభృతస్తమసిస్వపస్త” ఇతి తతశ్చాయమభిజ్ఞశబ్దః ప్రకృతేముఖ్య ఏవ భవతి, తేనచ పరమాత్మైవగమ్యతే, తస్మాజ్జగతాఽరణ్యత్వరూపస్య పరమాత్మ లక్షణస్య నకాచిత్తుతిః.

॥ ౩ ॥ ఈక్షత్వధికరణం సమాప్తమ్ ॥ సూ॥ ౨ ॥

—* ౨॥ సూ॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాల్ *—

సర్వవేదాంతసారే ఇదమామ్నాయతే “భేజిరేమునయోథాగ్రే భగవంత మథోక్షజ ” మితి. అత్ర విశయః, కిమిహోక్షజ భజన మాత్రం ముముక్షుభిర్గతతత్వ మిత్యభిప్రేయతే? ఆహూస్విత్తదన్యభజనంచతైగికతత్వమ్? ఇతి. “తత్రభేజిరేమునయోథాగ్ర” ఇత్యగ్ర పదసామధ్యాయాదాదా తావన్ముముక్షుభి భగవద్భ్య

ణవృత్తిమాశ్రిత్య తత్ర లక్షణస్యాతి ప్రసక్తి మాశబ్దతే (నన్విహ) ఇతి- ఇహ- ‘అభిజ్ఞస్వరాట్, ఇత్యస్మిన్వాక్యఇత్యర్థః.

తతశ్చేతి- అభిజ్ఞ శబ్దస్య గౌణత్వేనరస్తే సతీత్యర్థః, తేన - అభిజ్ఞ శబ్దేన. అధి॥ ౩॥ సూ ॥ ౨ ॥

అస్యాధికరణస్య జన్మాద్యధికరణవ దుపాస్య లక్షణ కథనేన తత్త్వరూపాభివ్యజ్జకత్వా దుపాస్య లక్షణాధ్యాయే నైక కార్య కారిత్యం సగృహ్య, జన్మాద్యధికరణానంతరేచ యథా జగజ్జన్మాది కారణత్వం పరబ్రహ్మైకనిష్ఠం తథా ముముక్షు జాతమప్తి.

జనం కతవ్యమ్, తతస్తదన్యభజనంచ కతవ్యమిత్యభిప్రేయత ఇ
త్యేవం పాప్తిబ్రూమః, ముముక్షుభి రథోక్షజ భజన మాత్రం క
తవ్యమితీహా భిప్రేయతే, నతుతదన్యభజనంచ, కుతః? తస్మిన్మన్య
మోక్షోపదేశాత్ - “ ముముక్షువోఘోరరూపాన్హి త్వాభూతపతీన
థ । నారాయణకలాశ్శాన్తా భజస్తేహ్య ససూయవ ” ఇత్యుత్తర
త్ర భగవద్భజనమాత్ర నిష్కస్యహి మోక్షఉపదిశ్యతే, ‘యత్తు భేజి
రేమునయోథాగ్ర’ ఇత్యత్ర భగవదన్యభజనంచ ముముక్షుభిఃకతవ్య
తయా అభిప్రేయత ఇత్యుక్తం తదతిమన్దమ్, తత్ర, అగ్రే- ఆదా
విద్యమానా శ్శిష్టా ఋషయః, శుద్ధసత్వమూర్తికం భగవన్త మథో
క్షజమేవమోక్షాయభేజర ఇతి శిష్టాచారగ్గప్రదశికేతః, యేనాగ్రప
దసామథ్యా దన్యభజనంచ ముముక్షుభిగ్ కతవ్య తయాశ్శిష్ట
త, తస్మాన్ముముక్షుభి స్సత్సక్తలబ్ధ భగవద్భజనమాత్రం కతవ్యమి
తి నిశ్చయతే. ... *

—* సూ||౫|| హేయత్వావచనాచ్చ *

నహి యథోక్త భగవద్భక్తి యోగ నిష్ఠానాం హేయత్వ
ముచ్యతే, కిన్తు “ ఇమం లోకం తద్దైవాముమాత్మాన ముభయాన్వి
నమ్ । అత్తానమనుయేచేహయేరాయగ్గపశవోగ్రహః ॥ విస్మయ్య స
ర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్ । భజన్త్యనన్యయాభ్యక్త్యా
తాన్తృత్యోరతిపారయ ” ఇతి. “ యేదారాగారపుత్రాన్ప్రసా
దాన్విత్తమమంప్రియమ్ । హిత్యామాంశరణం యాతాగ్గకథంతా
త్యక్తుమత్సహ ” ఇత్యాది శ్రుతిభిమోక్ష దానాయ భగవద్భజన
చేయత్వమేవ తేషాం ప్రోచ్యతే, * తస్మాన్ముముక్షురేవంవిధ భగవ

పరబ్రహ్మైకనిష్ఠమితి దృష్టాన్త సక్తతి రిత్యవగన్తవ్యమ్.

* భగవతోఽనన్య భక్త్యాభజనీయశ్చ లక్షణ సిద్ధిరీహా ఫలమితి
సూచయితు మాహ—(తస్మాన్)దితి.

ద్భజననిష్ఠో భవేదిత్యభిప్రాయః.

సమ్ప్రీతినర్హేషాం భగవద్భజనావశ్యకత్వప్రదర్శనాయ తన్నిష్ఠానాం ప్రభావ ఉచ్యతే. *

—* ౯॥సూ॥ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్ *

యథోక్త భగవదుపాసకాన్నకశ్చిదభిభవతుం శక్నోతి, కుతః? ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్- యదితేషాం స్యాత్తేనచిదభిభవస్తహి= “నకశ్చిన్నస్వగంలోకే తేజసాయశసాశ్రియా | విధూతిభిర్వాభిభవేద్దేహోపికిముపాధి=వా ” ఇతి, “మాంప్రపన్నోజనగ్గకశ్చిన్నధూయోహ=తిశోచితు ” మితి, “కౌన్తేయ ప్రతిజ్ఞాసీహినమేభక్తఃప్రణశ్యతీ ” తిచ భగవత్కృతప్రతిజ్ఞావిరుద్ధ్యేత, తస్మాదపరిమితబలపరాక్రమప్రదమేవంవిధం భగవదుపాసనమేవ సర్వైకతత్వమ్.

—* ౧౦॥సూ॥ స్వాప్యయాల్ *

అపిచ స్వాప్యయాదపి ముముక్షుభిరేవం భగవదుపాసనంకర్తవ్యమ్, కేవలకృతోఽప్యయస్సాప్యయః- నాశః, “శుశ్వుతాం స్వకథాంకృష్ణగిళుణ్యశ్రవణకీతనః | హృద్యస్తస్థోహ్యభద్రాణి విధునోతిసుహృత్సతా ” మితి, “స్వపాదమూలంభజతగ్నిప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్యహరిఃపరేశః | ౧॥ వికమయచ్ఛోత్పత్తితంకథంచిద్ధునోతిసర్వం హృది సన్నివిష్ట ” ఇతి దైవమాదిషు భగవద్భజనాంతరాయధూత వికమాణి భగవత్తైవహి వినాశ్యంత ఇతిశ్రూయతే, తస్మాద్భగవదుపాసకానాం కథంచిదాపతిత వికమప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానప్రయుక్త శ్రమలేశోపి నాస్తీతి సూచితమ్.

॥౮॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాది త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

౧॥ వికమః- నిషిద్ధాచరణమ్.

అ ॥ ౪ ॥ సూ॥ ౮

పూర్వాధికరణే భగవద్భజనప్రసాదేన చరణాంతరభేదస్యోపస్థితత్వాదుత్తరాధికరణ ఉచ్యతే న్యోపేక్షానమాప్య రూపప్ర

—* ౧౧||సూ|| గతి సామాన్యాత్ *

† తత్రైవేదమామ్నాయతే, శ్రవణంకీర్తనంవిష్టో స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనంవందనందాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమ్, ఇతిపుం సాపిఁ తావిష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణే” తి. నవలక్షణా- నవవిధేత్య భఁఁ, అత్ర శ్రూయమాణానాం శ్రవణ కీర్తనాది లక్షణానాం న వానాం భక్తీనాం కిం మిథస్తారతమ్యం భవతి? కింవాసామ్యమేవభ వతి? ఇతి విశయే *ప్రతిబ్రూమః, అత్ర శ్రూయమాణానాం నవా నామపి భక్తీనాం మిథస్సామ్యమేవ భవతి, కస్మాత్? గతి సామా న్యాత్- గమత ఇతి గతిః- ఫలమ్, నవానామపి భక్తీనాం మోక్ష రూపఫలస్య సమానత్వాదిత్యభఁఁ, తస్మాదన్యతమాపి భక్తిర్హేతుం సాధయతీత్యభిప్రాయః.

...

*

—* ౧౨||సూ|| శ్రుతత్వాచ్చ *

చ శబ్దోఽపా, నఖలు గతిసామాన్య మాసాం భక్తీనాం యు క్త్యామాత్రం బ్రూమః, అపితు శ్రుతత్వా దప్యాసాం తత్సామ్యం బ్రూమః, తథాహి; “ శ్రీణ్యన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీష్ణశస్మరన్తిన స్తవితవేహితంజనాః । తవీవపశ్యన్త్యచిరేణతావకం భవ ప్రవా హోపరమం పదామ్బుజమ్- ఏతావతాల మఘనిహారణాయ పుం సాంసజీ-తఁనం భగవతోగుణ కర్షణామ్నామ్) ఆక్రశ్యపుత్రమ ఘవాన్యదజామిళోపినారాయణేతిమ్రियమాణ ఉపైతిముక్తిమ్ - య జేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్తుచ్యతేహిస” ఇత్యేవమాదిషు శ్రవణాదీ

సజ్గ సజ్గతిం హృదినధాయ తద్రచయితుం సప్తమ సగ-ధే విషయ వాక్యముచాహరతి† (తత్రైవేదమామ్నాయత) ఇతి* “శ్రవణం కీర్తన” మిత్యాదౌ శ్రవణాదీనాం పృథక్పాతా త్తారతమ్యం భవతీ తి పూర్వపక్షే ప్రాప్తీసతి సిద్ధాంతమాహ— (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యా చివా= భ మాగఁస్య సుకరత్వాన్ముముక్షూణాం శ్రవణాదిష్వన్య

నాం గతిసామాన్యం సాక్షాదేవ శూక్రియతే, తస్మా చ్ఛ్రివణాదీ
నాం తారతమ్యం నాస్తీతి సిద్ధమ్. ... *

॥౫॥ గతి సామాన్యార్థికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥.

తదేవ మధికరణపఞ్చకే నాయమర్థ స్సమ్ప్రతిపన్నః, నిఖిల
జగజ్జనకతయా తన్నియ న్నృతయా తత్ప్రేషకతయాచ తదన్తర్బహి
ర్యాప్యప్యవతిష్ఠమానగపరమపురుషో భగవాన్నారాయణ ఏవ ము
ముక్షుభిజ్ఞా సితవ్యోభజనీయశ్చేతి. ‡ ఇతఃపరేణాధికరణేనోపాస్య
మాహాత్మ్య వ్యజ్ఞన ముఖేన తన్నిష్ఠాధికరణమేవ ప్రపఞ్చ్యతే,

—* ౧౩॥ సూ॥ ఆనందమయోభ్యాసాత్ *—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే “ పురుషవిధో ష్వయో
త్రచరమోన్నమయాదిషుయ ” ఇతి. అత్రత్యచరమ శబ్దస్య ఆనందమ
యపరతయా తైత్తిరీయకే శూక్రియతే “ తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞా
నమయాత్ - అన్యోన్తర ఆత్మానందమయ ” ఇతి. సర్వ వేదాన్త సా
రామ్నాత చరమ శబ్దపర్యాయభూతేనాత్రత్యానందమయ శబ్దేనకిం
పరమాత్మైవోపదిశ్యతే? ఆహూస్విత్పరస్మాదాత్మనోన్యోజీవః? ఇతి
~~~~~  
తమాశ్రయణ మపి ముఖ్యఫల మితి దశాయిత మధికరణాభిప్రాయమాహ-\*( తస్మా ) దితి.

‡ తన్నిష్ఠశ్చేత్స్యస్తి స్పృహర్వాధికరణే బ్రహ్మసద్దానుభవ రూ  
ప మోక్షప్రసాదేన శ్రీ భగవత్గృహపరబ్రహ్మణో నారాయణస్య ఆన  
ందమయత్వరూప లక్షణస్య సముపస్థితత్వాత్ప్రసక్త సక్తత్వా తల్లక్ష  
ణం వక్తుముచితన మానందమయాధికరణ మవతారయతి- ( ఇతః  
పరే ) ఇతి- † అత్ర-దేహే, యఃపురుషవిధః- పురుషాకారః, అన్వ  
యః- తేనరూపేణాన్వితశ్చ, అన్నచయాదిషు- అన్నమయ ప్రాణమ  
య మనోమయ విజ్ఞానమయానుందమయేషు, యశ్చరషః- ఆనందమ  
యః, సర్వమితీహ సమ్బన్ధ్యతే.



విచిత్రానామము తరత్ర “తస్యైషవవశారిత్రే” తిశారిత్ర శబ్దేన  
జీవస్యాభిధానా తస్యేవాత్రోక్త పరమ శబ్ద పర్యాయ భూతానన్ద  
మయ శబ్దాభిధేయఇతి కృత్వా యశ్చరమస్సత్వమిత్యస్తి సత్తావే ప  
ర్వవసానాజ్ఞీచేశ్వరాభేదశ్చ సిద్ధ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః,  
పరమాత్మైవేహానన్దమయో భవితు మహతి, కస్మాల్? అభ్యా  
సాత్- పరమాత్మని భిల్వానన్దోభ్యస్యతే, అభ్యాసోనామ-ఆవృత్తిః,  
తథాహి ఆనన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్యైవశూన్యతే “ర  
సోవైసః. రసగ్ హ్యేవానం లభ్యానందీభవతి” తి. అత్ర రస శ  
బ్దేనానన్దమయః పరమాత్మైవోచ్యతే, “నైషానన్దస్య మీమాగ్ం  
సాభవతి- సఏకోబ్రహ్మణ ఆనన్దః- ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-ఆ  
నన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- ఏత మానన్దమయ మాత్మాన ముపస  
జగ్రామ్యే” తిచ. శ్రుత్వంతరేచ “ఏతస్యైవానన్దస్యా న్యాని భూ  
తాని మాత్రాఽపజీవంతి” తి, తథా ‘ సత్యంజ్ఞానమానన్ద” మితి  
చ పరమాత్మనేవ బహుకృత్వ ఆనన్దోభ్యస్యతే, తస్మాత్సవేహాన  
న్దమయ శబ్దేనావగమ్యతే, నతుజీవః; సహీమముపాసిత్వా౭౭నన్దం  
ప్రాప్సుయతి, ‘ ఏష హ్యేవానన్దయాత్” తి శ్రుతేః; యత్త్వానన్దమయ  
నిగమ స్తోకే ‘తస్యైషవవ శారిత్ర ఆత్మే’ త్యత్ర శారిత్ర శబ్దేన జీవా  
భిధాన మిత్యుక్తమ్, తద్విరుద్ధమ్, తత్రజీవస్యాప్రకృతత్వాత్; కింతు  
పరమాత్మనఏవతత్ర శారిత్రత్వముక్తమ్, తచ్చాస్యా విరుద్ధమ్, శారిత్ర  
త్వంహి శరీరాధిష్ఠాత్మత్వమ్, తన్నియ స్తృత్వమితియావత్ ; గీతపున

~~~~~  
ః హేతుంవ్యజ్ఞయన్ సూర్వపక్షం దశయతి- (ఉత్తరత్రే) తి- “అన
స్సేవనభవతి” త్సాకారక నిగమ స్తోకఇత్యర్థః. ౧౧ కర్మాయ త్తమక
ర్మాయ త్తంచేతి ద్వివిధశారిత్రత్వమ్, తత్రాకర్మాయ త్తం శారిత్రత్వంప
రమాత్మనడిపదయితుమాహ- (తచ్చాస్యే) తి- పరమాత్మనఇత్యర్థః,
గీతర్మాయ త్తం శారిత్రత్వం పరమాత్మనప్రతిషేధతి- (నపున) గితి-

జీవాన్మేవ శరీర వశ్యత్వమ్ , జీవ శరీరస్య కర్తాయత్తత్వాత్
 ద్వశ్యత్వమేవ జీవస్య శారీరత్వ ముచ్యతే, అతఏవ తస్య ప్రియాప్రి
 య సంస్పర్శశ్చాయతే, నేశ్వరస్య; “ నహవైసశరీరస్య సతఃప్రి
 యాప్రియయోరపహతి ర స్తి- అశరీరం వావసంతం నప్రియా ప్రియే
 స్పృశత” ఇతి. అశరీరత్వమిహాకమకవశ్యశరీరత్వం జ్ఞేయమ్, *తతః
 శ్చానందమయస్య పరమాత్మనోన్నమయా ద్యౌపనిషదశ్లోక ప్రవాహ
 పతితం శారీరత్వం సజ్జచ్ఛతే, అతఏవహి “ సర్వేషు భూతేషు తి
 ష్ఠా- సర్వభ్యో భూతేభ్యోన్తరోయం సర్వాణిభూతాని నవిదః-
 యస్య సర్వాణిభూతానిశరీర ” మిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణేశూక్రియ
 మాణం సర్వభూత శరీరత్వం పరమాత్మన ఉపపన్నంభవతి, తస్మా
 దిహ శారీరత్వస్య పరమాత్మ స్వేవ పర్వవసానా న్నజీవేశ్వగాభేద
 పున క్రిగచ్ఛోపేతి నిశ్చయతే. ... *

— *౩౩||సూ||వికారశబ్దాన్నేతిచేన్నప్రాచుర్యాత్ *—

నను ‘అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ’ ఇత్యత్యానందమయశబ్దో
 నపరమాత్మానం బోధయితుం శక్నోతి, కింతు జీవమ్, కుతః? అన్న
 రసమయవద్వికారార్థకమయత్ ప్రత్యయశ్రుతేరితి చేన్నైష దో
 షః, తతుః-తః? ప్రాచుర్యాత్- మయటగప్రాచుర్యార్థకతాభ్య
 పగమాత్, “ ఆభేదార్థే వికారార్థే ప్రాచుర్యార్థే మయద్భ
 వే ” ఇతిహి మయ ద్వితీయతే, యథా‘అమృయోమృద’ ఇత్యత్రా
 పాప్రాచుర్యమమ్బుదేవగమ్యతే, యథావా ‘జ్యోతిమయో ర
 విరిత్యత్ర జ్యోతిఃప్రాచుర్యం రవావగమ్యతే, ఏవమానన్దమయ ఇ
 త్యత్రాపి మయటా పరమాత్మచానందప్రాచుర్య మవగమ్యతే, ఇద

* ఏవం విధంశారీరత్వమేవ తైత్తిరీయకో షషషహ పరమాత్మ
 నోభిహితమితి భాషక నిగమయత- (తత్త్వే)౩- తత్త్వే స్వేహ
 కమనశ్చర్వానవేత్యక్షక *

ముపలక్షణమ్, ఆనందమయ ఇత్యత్రి ఆనంద స్వరూపాభేద మయట్పత్రిత్యేతవ్యః, పరమాత్మన ఆనంద స్వరూపత్వాత్ ; తథాచ ఆనంద బ్రహ్మపదయో స్సామానాధికరణ్యంశూయతే “ఆనందోబ్రహ్మేతి వ్యజానా” దితి. యథా “తస్యాపిభగవానేష సాక్షాద్భ్రహ్మమయోహరి” రిత్యత్రమయటా పరబ్రహ్మభేద ఏవ శ్రీహారావవగమ్యతే, తద్వదిహి నన్దమయ ఇత్యత్ర మయటా ఆనందా భేదోపి పరమాత్మస్వవగత్తవ్యః, ఏతే నానంద ప్రాచుర్యం స్వప్రతి యోగ్యత్వతాం పరమాత్మని సూచయతీత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, తతశ్చానందమయశబ్దేన ఆనంద ప్రచుర ఆనందస్వరూపశ్చ పరమాత్మే త్వవధార్యతే, ఏవంసతీహకథం జీవ శబ్దా-౨వతరేత్? తస్మాదిహప్రాచుర్యాభేదార్థయోమయత్.

...

✽

—✽ ౧౫॥ సూ॥ తద్దేతువ్యపదేశాచ్చ ✽—

ఇతశ్చానందమయః పరమాత్మా, యతోన్యైవ పరమాత్మనో జీవాన్దద హేతుత్వం వ్యపదిశతి “కోహ్యేవాన్యాతరఃప్రాణ్యాత్-యదేష ఆకాశ ఆనందోనస్యాత్ - ఏషహ్యేవానందయాతీ” తి శ్చుచిః. ఆనందయాతి- ఆనందయతీ త్యక్షణి, యథా లోకే రాజాదిరన్యాక్ ధనిత్వ మాపాదయన్ స్వయం ప్రచురధనఇతి ప్రసిద్ధ్యతి, తద్వత్పరమాత్మాపి జీవానానందయన్ స్వయం ప్రచురానంద ఇతి ప్రసిద్ధ్యతి, తస్మాదానందమయః పరమాత్మైవ.

...

✽

—✽ ౧౬॥ సూ॥ మాన్త్రవణికమేవచగీయతే ✽—

ఇతశ్చానంద మయః పరమాత్మైవాధ్యవసితః, యత ఉపనిషత్ “బ్రహ్మవిదాపోత్తిపర” మితి భజనీయత్వేన పరంబ్రహ్మసూచయిత్వా తదేవ “సత్సంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే”తిమన్త్రవణోక్తలక్షణత స్సమ్ప్రదర్శ్య “తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత” ఇతి తదేవాత్మశబ్దేన పరామృశ్య ఆకాశాదిస్థాపరజ్జగత్పరమాత్మక

నిఖిల జగత్కారణ తయాచ ప్రదశ్య తస్యసర్వవిలక్షణ త్వేనోపా-
స్యతా ప్రదర్శనాయ 'అన్యోన్తర ఆత్మై' తి ప్రస్తుత్య తత్పరం బ్ర-
హ్మైవ 'అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇతి ఆనంద మయత్వేన ప్ర-
దర్శయతి, అతోమాన్త్రి వణి=కంపరం బ్రహ్మై వేహ తద్బ్రహ్మణే
"అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ" ఇత్యత్రానన్దమయ శబ్దేనగీయతే,
మన్త్రిబ్రాహ్మణయోర్ముక్తమేవ హ్యైకాత్మ్యమ్, ఇతరథా తు ప్రకృ-
తహానాప్రకృత కల్పనారూప దోషఃప్రసజ్యేత, నహి "అన్యోన్త-
ర ఆత్మానందమయ" ఇతి ఆనన్దమయాదన్యోన్తర ఆత్మాస్తీతిపర్య-
తే, ఆనందమయోపాసనమేవహి, సైపాథాగ్గవీవారుణీవిద్యోత్య
గ్రేశ్మాయతే, తస్మాదానన్దమయగపరమాత్మైవ.

ఆనన్దమయ నిగమశ్లోకే శారీరశబ్దః పరమాత్మ పర ఇతి వ్యవ-
స్థాపితమ్, తదేవపునహేత్వన్తరేణ దృఢయతి,

—❖ ౧౭॥ సూ॥ నేతరోనుపపత్తేః ❖—

ఇతరోహ్యత్రమాన్త్రి వణి=కాత్పరస్కాంధాన్త్రి ౭న్యోజీ-
వగపరిగృహ్యతే, సత్విహానశారీర శబ్దాభిధేయో భవితుమహాతి,
కుతః? అనుపపత్తేః "సోకామ యతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి-
సతపోతప్యత-సతప స్తప్తా- ఇదగ్ సర్వమస్మజత- యదిదంకించ- త-
త్సృష్టా-తదేవానుప్రావిశత్- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్ఛాభవ"ది-
త్యాదావానందమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్యైవహి తస్మిలా లక్ష-
ణాని విశ్వసృష్టిప్రవేశనియమనాదీని శ్రూయన్తే, నహిమానిసృష్ట్యా-
దీనీదమిశ్ఠమితి జీవో మనసాపిస్త్యతు=౧ శక్నోతి, కుతగ్గకరిష్యతి, త-
తశ్చ పరమాత్మనోన్యత్ర 'సోకామయత'ఇత్యేవమాది శ్రుత్యుపది-
ష్టానిసజ్జల్పపూర్వాణి సృష్ట్యాదీని నోపపద్యన్తే, అతఏవ ముక్త-
స్యాపి జగద్వ్యాపారవజ= మైశ్వర్యం వత్కృతి "జగద్వ్యాపార-
వజ=౧ ప్రకరణానన్నిహితత్వాచ్చే" తి. అత ఆనందమయనిగమ

శ్లోక శారీరశబ్దగ పరమాత్మానమేవాభిధత్త ఇతిజ్ఞేయమ్, ఓ తస్మాత్పరమాత్మైవేహానందమయ శబ్దేన గీయతే.

—* ౧౮॥సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ *

ఇతశ్చేతరోనానందమయ శబ్దాభిధేయశ్శబ్దః, యతః “ తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞాన మయాత్ - అన్యోస్తర ఆత్మానందమయ” ఇతి, “రసగ్ హ్యేవానం లభ్యానందీభవతీ” తివ జీవ స్యానందమయాచ్ఛేదోవ్యపదిశ్యతే, అత్ర విజ్ఞానమయశబ్దో జీవవచనః, నబుద్ధి మాత్రపరః, అభేదవాచిమయడేహ శూన్యతే, యతో “యో విజ్ఞానే తిష్ఠ” నిత్యస్తర్యామి బ్రాహ్మణం విజ్ఞాన శబ్దేనైవజీవం శ్రావయతి, తస్మాదానందమయగిపరమాత్మైవ. నను “అనద్వాఇవ మగ్రఆసీ” దిత్యస్మిన్నిగమశ్లోకే “యదాహ్యేవైష ఏతస్మి న్నుదర మస్తరంకురుతే - అథతస్యభయంభవతీ” తి జీవేశ్వరయో భేదమనుసన్ధాతుర్భయప్రాప్తిశ్చ స్యాయతే, కస్మాత్పునర్భేద వ్యపదేశ స్సి ధ్యేయో? ఇతి చేన్నైతదేవమ్, * అస్తరంకురుత” ఇత్యత్రాస్తరశబ్ద స్యానమ్బంధ పరత్వావగమాత్; తథాచైతదుక్తంభవతి “యదా, ఏతస్మిన్- పరమాత్మని, ఏషః- జీవః, డీత్- అపి, ఆరమ్ - అల్పమ్, అల్పమస్యస్తరమ్- సమ్బంధాభావమ్, స్వస్యపరమాత్మనశ్చశరీరశరీరభావరూప సమ్బంధమజ్ఞాత్వా స్వస్య పరమాత్మతఃపుథవగస్థానంమన్యత ఇత్యర్థః, అథ- తస్మాత్కారణాత్; తహ్యేవ; తస్యైవ- జీవస్య పరమాత్మనశ్చ శరీర శరీర భావ రూప సమ్బంధ మజ్ఞాత్వా

ఓ భగవతశ్చేహరే ర్భజనాద రాతికయోపయోగ్యానంద మయ త్వలిక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపూర్వపక్ష్యుక్తం దోషాస్తరంబ నిరస్య సూత్రాథఃముసంహరతి- (తస్మా) చితి.

*వాక్యాథాజ్ఞాన ప్రయుక్తం జీవేశ్వరాభేదభ్రమంపదక్షణవర్ణనేనవారయతి- (అస్తర) మిత్యాచినా.

పుత్రగవస్థానం మన్వానస్యః భయమ్- తద్ధేతుస్సంసారోభవతీతి. న
 హ్యత్ర జీవేశ్వరయోరభేద స్రవ్యయఃప్రేక్షావతాం భవతి, అపి చే
 మమేవాథామభిప్రేత్యజీవస్య పరమాత్మ శరీర తయా తస్మి న్ననవ
 రతం ప్రతిష్ఠితిం జానానస్య అభయరూప మోక్ష పాప్రిన్ ఫూర్వ
 స్మిన్ వాక్యేశ్చాయతే, తథాపి “యదాహేవ్యవైషమితస్మి న్నదృ
 శ్యేరాత్మేర్నిరుక్తేనిలయనేభయం ప్రతిష్ఠాంవిధతే, అథసోభయం
 గతో భవతి” తి. ఏతేవైవ ‘ఆత్మనశ్చపరస్యాపియగి కరోత్యన్త
 రోదరమ్ । తస్యభిన్నదృశోమృత్యుర్విదధేభయముల్బణ’ మిత్యేతద్వా
 క్యమపివ్యాఖ్యాతమ్, ఆత్మనః-స్వస్య, పరస్య-పరమాత్మనః, అన్తరోదర
 మిత్యత్రైవిం పదచ్ఛేదః, అన్తరా- ఉత్- అరమితి, అన్తరా- అన్త
 రమ్- శేషంసమానమ్, అపిచేమమథామజ్ఞాత్వా యేవాక్యాభాస యు
 క్త్యాభాసోపప్తమ్భాస్సన్తో జీవేశ్వరయోరభేదం బ్రువతే తత్ప్రత్యా
 ఖ్యానాథామేవ భగవతా సూత్రకారేణ * తత్రతత్ర ‘భేదవ్యపదే
 శాచ్చాస్య’ ఇత్యేవం జాతీయకాని సూత్రాణ్యారస్యన్తే, తస్మా
 న్నేహతత్ప్రత్యాఖ్యానం ప్రపంచ్యతే.

—* ౧౯॥ సూ॥ కామాచ్చనానుమానాపేక్షా *—

కామః-సజ్జల్పః, చశబ్దోఽవధారణే, ‘సోకామయత బహుస్యాం
 ప్రజాయేయేతే’ త్యుపక్రమ్య ‘ఇదగ్ సర్వమస్మజతే’ త్యాదిశ్రుతి రా
 నందమయస్యప్రకృత్యధిష్ఠాతుగి పరబ్రహ్మణ సజ్జల్పాదేవ నిఖిలజ
 గత్సృష్టిభావతీ త్యుపదిశతి, తస్మాదనుమానస్య సాక్షైర్ననుమి
 తస్యాచేతనస్య ప్రధానస్య జగత్సృష్టృత్వమభ్యుపగమ్య కిమానన్దమ
 యశబ్దాభిధేయత్వం సమ్భవతి ఉతనేతి శబ్దాపేక్షాపి నకతవాన్య.

* తత్రతత్ర-ఉపరితన తత్తత్పాదేషు, తథాచోపరితన తత్తత్పా
 దేషుతత్తత్సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే యథోక్తాభేదవాద మణుశఃఖిన్ద
 యిష్యామ ఇతి భావః.

—❖ ౨౦॥ సూ॥ అస్తిన్నస్యచతద్యోగంశాస్తి ❖—

ఇతశ్చ జీవే ప్యానన్దమయ శబ్దశబ్దాః ప్రత్యక్షీర్యతే , యతః, అస్తి-జీవే, అస్య-పరమాత్మనోలాభాదేవ, తద్యోగ- మానందసమ్మన్దమ్, శాస్తి-రసగ్-హ్యేవాయంలభ్యానందీభవతీ త్యాదిశాస్త్రమ్, తస్మాత్పరమాత్మైవా నన్దమయ పదాభిధేయఇతి ప్రతిష్ఠితమ్. నన్విహానన్దమయ శబ్దో నపరంబ్రహ్మభిధాతుమహతి, “బ్రహ్మపుచ్చం ప్రతిష్ఠే” త్యత్యానన్దమయపుచ్చత్వేనహి బ్రహ్మకూయతే, తస్మాద్యతిమపి వస్తానన్దమయ పదమభిదధాత్వితిచేనైవతదేవమ్, యథా “తస్య ప్రాణవ శిరః- వ్యానోదక్షిణగపక్షః- అపాన ఉత్తరగ పక్షః” ఇత్యత్ర ఏకస్యైవ ప్రాణస్య తన్తయాదిశబ్దై స్తన్తయత్వ శిర స్త్వపక్షత్వాన్యపదిశ్యంతే, ఏవమిహాపి పరంబ్రహ్మైవానన్దమయ ప్రియమోద ప్రమోదానన్ద బ్రహ్మశబ్దై రానన్దమయ శిరగ పక్షాత్పుచ్చరూపేణోపదిశ్యతే, తథాచ శాఖాంతరే ప్రియ శిరస్త్యాదీ నామానన్దమయబ్రహ్మస్వరూపత్వమేవకూయతే, తథాపి “తస్య సఏవశిరః - సదక్షిణగపక్షః- సఉత్తరగపక్షః- సఆత్మా - సపుచ్చం ప్రతిష్ఠే” తి. తథా బృహత్సంహితాయాం “శిరో నారాయణః పక్షో దక్షిణస్సవ్యఏవచ | ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ సద్దోహూవాసు దేవకః || నారాయణోఽథసద్దోహూవాసుదేవశ్శిరోపివా | పుచ్చంస జగత్కణిష్ఠోక్తో ఏకఏవతుపఞ్చధా || అక్షాగ్ని త్వేనభగవాన్ క్రీడతేపురుషోత్తమః | ఐశ్వర్యాన్నవిరోధశ్చాచిన్ద్రేతస్త్రిజనాదన” ఇతి. అత్రసద్దోహశబ్దః ‘ఆనన్దఆత్మే’త్యత్ర ఆనన్దశబ్దోక్త మాత్మానమాచక్షే, తస్మాన్న పరమాత్మనోన్య ఆనందమయః, కింత్యయ మేవేతి సిద్ధమ్. ౬॥ఆనందమయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—❖ ౨౧॥ సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ❖—

యథా ప్రాగధికరణే ఆనన్దమయ శబ్దస్య జీవపరత్వం ప్రత్యా

† ఏకాదశసూత్ర ఇదమామ్నాయతే, 'సువణం ఘర్మానువా కేనమహాపురుష విద్యయే"తి. అయంచానువాకశ్చతుహోతృహృదయ సమాఖ్యాతస్తైత్తిరీయకే చతుహోతృ మస్త్రకాణ్డే సమామ్నాయతే 'సువణంఘమంపరివేదవేసమిన్ద్రీస్సాత్తానందశధాచరన్త' మిత్వారభ్య. ఘర్కమ్- ఆదిత్వాన్తర్యామి రూపమ్, అత్ర వేస శబ్దఃకమసీయపరిః, 'వశకాన్తా' వితిన్తరణాత్; దశధా- 'చిత్తిస్సుగీ'తి మన్త్రోక్తచిత్వాదిరూపదశహోత్రీన్తర్యామి తయాచరన్త మిత్యర్థః, తథాచ సువణత్వాది గుణగణ పరిపూణః ఇంద్రీస్సాత్తా సముద్రాద్యన్తస్సచ్చరత్వేనేహ శ్రూయతే, తత్రీసంశయః. కిమిహ శ్చ సముద్రాద్యన్తస్సచ్చరమాణ ఇంద్రీగ పరమాత్మాః ఉతేంద్రాధికార నియుక్తో జీవవిశేషభూతో మరుత్వాఃఇతి. యోగైశ్వర్యాది ప్రభావ సద్భావాన్తరుత్వానేవ స్వ స్వరూపేణ ప్రోక్త సముద్రాద్యన్త స్సచ్చరమాణతయా శ్రూయత ఇతి ప్రాప్తేప్రతిబ్రూమః, ప్రోక్త సముద్రాద్యన్తస్సచ్చరమాణ తయా శ్రూయమాణఇంద్రీగ పారమైశ్వర్య జుష్టపరమాత్మైవభవతుమహతి,

ఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వ మధ్యవసితం తథా సువణం ఘర్మానువాకేపీన్ద్రీఫదస్యేన్ద్రాఖ్యజీవ విశేషపరత్వం ప్రత్వాఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వమధ్యవసీయత ఇతి దృష్టాన్త సజ్జతి మభిప్రేత్యాస్య విషయమాహ- †(ఏకాదశసూత్ర)ఇతి= సువణంఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీకగ్రహణమ్, తథాచ "సువణం ఘమం పరివేదవేస" మిత్వారభ్య పత్యమానోనువాక స్సువణం ఘర్మానువాక ఇత్యర్థః. మహాపురుష విద్యయా- మహాపురుష విద్యాత్మకేన తాదృశానువాకేనేత్సర్గః. శ్చ సముద్ర శబ్దోహృదయవాచీ, సముద్రీవద్ధృదయస్య దురవగాహ త్వాత్; అత ఏవ మనసా సహ సజ్చారస్సజ్జితే. ౧ పారమైశ్వర్యమ్- బ్రహ్మాది నిఖిలజీవనియన్తృత్వమ్,

తత్సాక్షాత్? తద్ధర్మోపదేశాత్ - ఉపదిశ్యంతేహీదేర్ " అన్తః ప్రవిష్టశ్చస్తా జనానాగ్ సర్వాత్మే " త్యాదౌ సర్వజనాన్తగి ప్రవిష్టత్వ సర్వ జన శాస్త్రత్వ సర్వాత్మత్వాది రూపాన్త పరమాత్మధర్మాః, తథా " సమాసీన ఆత్మా జనానామ్ " అన్తగి ప్రవిష్టం క తాన్తరమే తమ్, దేవానాం బంధునిహితం గుహసు-ఇన్ద్రోరాజాజగతోయ ఈ శే- ఆన్తరాచిత్యేమన సాచరన్తమ్- య అన్తఃకోశే భువనం బిభత్తే " త్యాదౌ సర్వమనో నియన్త్రత్వ, సర్వజగత్సృత్వ, సర్వదేవబంధుత్వ, సర్వహృద్భువో వశిత్వ, జగదీశత్వ, ఆదిత్యాన్తర్చరత్వ, అన్తఃకోశ భువన భత్వత్వాది రూపాన్త పరమాత్మ ధర్మా ఇహ లూపదిశ్యంతే, ఏనహీమే " ఇది పరమైశ్వర్య " ఇతి స్వర్యమాణ పారమైశ్వర్యానుగుణా అన్తఃకోశ భువన భత్వత్వయ్యుక్తాన్ సర్వజనాన్తగి ప్రవిష్టత్వాది ధర్మా యోగైశ్వర్య ప్రభావవత్సవ మరుత్వతి శుక్తిభిరుపదేష్టమహాన్త్రితస్మాత్ప్రీతాన్త శ్చూరియమాణ ఇంద్రగి పారమైశ్వర్యజ్ఞప్తగి పరమాత్మైవేతి నిశ్చయతే.

— ❖ ౨౨॥ సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః ❖ —

ఏతదుపరితనానువాకే ' సహస్రశ్రీహాఽపురుష ' ఇత్యా ర్భైశ్చ తదింద్రమహిమానం బహుధోపవర్ణ్యముఖాదింద్రాచ్చగ్నిశ్చ-ప్రాణాద్వాయురజాయతే ' త్యేతదింద్రముఖజత్వేన మరుత్వతో భేదవ్యపదేశాచ్చ, తస్మాదన్యః పరమాత్మైవాయ మింద్రా ఇతి నిర్ధమ్.

౨॥ అన్తరధికరణం. సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

— ❖ ౨౩॥ సూ॥ ఆకాశ స్తల్లిజ్ఞాత్ ❖ —

శిష్యుః పదగోఠార్థభూతమరుత్వత్ప్రసక్తేరిహ సహాతా మాహ- (నహి) ఇతి = సర్వాన్తర్యామిత్వ లక్షణ నిర్ధారితదధికరణ ప్రయోజనమిత్వభి ప్రేత్యైతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాత్)

॥ తత్రైవాయం మన్త్రీ ఆహ్వాయతే ఇంద్రంనిచిక్కుః పరమే
వ్యోమ, నితి. తత్రసంశయః, కిమిహ పరమవ్యోమక శబ్ద నిర్దిష్ట
అకాశో ఘాతాకాశ తయావగమ్యతే? ఆహోస్వీత్, అప్రాకృత
పరమపదమేవావగమ్యతే? ఇతి. తత్రీ ప్రాప్తంతావద్భూతాకాశ
సేనావగమ్యత ఇతి, కుతః? వ్యోమక శబ్దస్య ఘాతాకాశపర్యా
యత్వేన ప్రసిద్ధత్వా త్వరమ శబ్దస్య వైఖల్యవ గమకత్వాచ్చాత్ర
త్యాకాశపర్యాయో వ్యోమక శబ్దో ఘాతాకాశ పర ఇత్యవగమ్య
తఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అకాశ పర్యాయవ త్ప్రీతీయమాన పర
మ వ్యోమక శబ్దేనాప్రాకృతం పరపదమేవావగమ్యత ఇతి, కుతః?
తల్లిక్లాత్ - పరమవ్యోమక శబ్దస్య పారమేశ్వర్య జుష్టప్రస్తుతేన్ద్ర
లక్షణ పరమాత్మానాసత్వ జ్ఞాపకైత ద్వాక్యాదిత్యథః, యత్త్వి
హ పరమవ్యోమపదం ప్రాకృతాకాశ పర్యాయమితితన్న- అత్రీత్య
పరమ శబ్దస్య సర్వోత్కృష్టాప్రాకృత స్వరూప ఘాత పరమ పద
పరత్వాత్; † తస్మాన్ముక్తిస్థానఘాత పరమపదేష్యయమేవేంద్రో-
ధీప్వఇతి నిశ్చిన్వత్తి విపశ్చిత ఇతి భావః.

౮॥ అకాశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*— ౨౮॥ సూ॥† అతఏవ ప్రాణః *—

తత్రైవేదం శూరీయతే “అమృతస్యప్రాణం యజ్ఞ మేతమ్-చ

॥ పరమాత్మ పరేన్ద్రపద సమభివ్యాహారేణ తత్త్వానఘాత ప
రమవ్యోమ ఉపస్థితత్వా త్వస్య సక్లతిం. హృదినిధాయాస్య విష
యమాహ- (తత్రై) వేతి= సువణం ఘర్మానువాక ఏవేత్యథః.

† ముక్తిస్థానాధిపతిత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మిత్యభిప్రీ
త్యాధికరణ ముపసంహరితి- (తస్మా) దితి.

† ఇహముక్తి ప్రస్తావేన తద్రూపామృతసమ్మన్దిప్రాణస్యోపస్థి
తత్వాత్త్వస్య సక్లత్యోత్తరాధికరణమారభ తే- (అతఏవ ప్రాణ) ఇతి.

తుహూత్యూతా మాత్మానం కవయోనిచిక్యః- అన్తః ప్రవిష్టం క
తాఃరమేత " మితి. కిమత్ర ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తిలైజనపరః? ఉ
తాహూ పరమాత్మపరః? ఇతీహ సంశయః, పఞ్చవృత్తౌ లైజన
ఏవ ప్రాణశబ్ద ప్రసిద్ధేయం ప్రాణశబ్దగ్ని పఞ్చవృత్తిపర ఇత్యేవం
ప్రాప్తావిదముచ్యతే, (అతఏవే)తి= ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ ప
ర ఏవభవితు మహాత్మి, కుతః? అతఏవ- "అమృతస్య ప్రాణ" మి
తి ముక్తవగ్ ప్రాప్యమృత పదాభిధేయ మోక్షసమృత్పాణిత్వ
రూప పరమాత్మ లిక్తాదేవేత్యర్థః, *ప్రాణత్వమ్ ప్రాణవ ద్రిక్షక
త్వమ్, తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దగ్నిపరమాత్మపరఇతి నిశ్చయతే.

అ॥ ౯॥ పాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౫॥సూ॥ ధ్య జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ *

ఇసమామూయతే " అజస్రంజ్యోతిర్నభసా సపకదేతీ " తి.
తత్ర సంశయః, కిమహ జ్యోతిగ్ని పదమాదిత్య పరమ్? ఆహూస్వి
త్ ఆదిత్యా న్నర్వత్తి ప్రకృతేంద్ర రూప పరమాత్మ పరమ్? ఇతి.
"సూర్యోజ్యోతి" రిత్వాదా జ్యోతిగ్నిపదస్య ఆదిత్యాదా ప్రసిద్ధి త్రవ
ణాదిద మిహాదిత్యపరమేవ భవతిత్యేవం ప్రాప్తే నీ ప్రతి బూమిః,

* ప్రాణపదువ్యాచక్షాణో మోక్షప్రదానాదినారక్షకత్వ రూ
ప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి - (ప్రాణత్వ) మితి.

ధ్య ప్రపూర్వాధికరణే ఆకాశ ప్రసావేన తత్రసంజ్ఞరమాణస్య
జ్యోతిషస్సంస్తృతత్వా త్ప సజ్జ సజ్జ త్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
(జ్యోతిశ్చరణాభిధానా) దితి-ధ్య " అగ్నిజ్యోతి " రితి వాక్య సమభి
వ్యాహృతత్వేన " సూర్యోజ్యోతి " రితి వాక్యగత జ్యోతిఃపదస్య
హాదిత్యేప్రసిద్ధావపి, "జ్యోతిజ్యోతిషితత్పునః" ఇత్యాదౌపరమాత్మ
నితత్పదస్య ప్రసిద్ధత్వా దత్రత్యజ్యోతిగ్నిపదంపరమాత్మపరమితిభావే
గ సిద్ధా న్నయతి- (ప్రతిబూమి) ఇత్యాదినా.

ఇహ జ్యోతిగపదం ప్రకృతేంద్రలిక్షణపరమాత్మపరమేవ, కస్మాత్? చరణాభిధానాత్ - చరణః - పాదః, స్వత్వ విశిష్టాంశఇతి యావత్; ఉపరితనానువాకేహి ' సహస్రశీర్షాఃపురుష ' ఇతి మమింద్రం ప్రస్తూయ ' సహూమిం విశ్వతోపృత్యే'తి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్య ' పాదోఽన్య విశ్వాభూతానీ ' తి తస్య సర్వభూత పాదత్వా భిధానాది త్యథః, సర్వభూతపాదత్వమ్ - సర్వభూత స్వామిత్వమ్, నహ్యేత త్సర్వభూత పాదాభిధాన మాదిత్య సోపపద్యతే, ' సూర్యోజ్యోతి ' రితి వాక్యంచ, అగ్నిజ్యోతి, రితి వాక్య సమభి వ్యాహారా త్తత్రాదితి పుత్రస్యాదిత్యస్య ప్రకృతత్వా చ్చాదిత్య పరమేవ, తావతా ప్రకృతంజ్యోతిఃపదం కథమాదిత్య పర తామియాత్? అజస్రమాది త్యాంతర్యామి తయానభసార్పణంచాస్యలోకానుగ్రహఃఖణమితి ధ్యేయమ్, ఇదముపలిక్షణమ్, ఏతదుపరి ' సనఇంద్రః కామవరం దదాత్వి'తి తచ్ఛబ్దవిశేషితేంద్రశబ్దేనాస్య పరామర్శాచ్చతత్పదమిహ పరమాత్మపరమేవేతి దృష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదిదంజ్యోతిర్వాక్యంపారమైశ్వర్యజుష్ట ప్రకృతేంద్రరూప పరమాత్మపరమితి నిశ్చయతే.

—* { ౨౬॥సూ॥ ఇంద్రోభిధానాన్నేతి చెన్నతథా } *—
చేతోర్పణిగదాత్తథాహి దశకనమ్.

స్యాదేతత్పూర్వత్ర " హృదాశీష్టాః శిఖయా గాయత్ర్యా చాభిమన్త్రయే " దిత్యాదౌగాయత్ర్యాఖ్య ఇన్ద్రప్రస్తావాత్ ' జ్యోతిర్వైగాయత్రీ ' తి వాక్యశేషాచ్చ తాదృశ గాయత్రీ పరమేవోత్తరత్రీ సువణం ఘర్తానువాకేనేతి స్రవీక గ్రహితానువాకగత జ్యోతిర్వాక్యం నైతదింద్రపరమితిచేన్నాయం దోషః, తథాచేతోపణిగదాత్ - పాద్యాదిపాత్రేషు ప్రత్యేకంగాయత్ర్యాభిమన్త్రణంక

¶ ఇహ శుద్ధజ్యోతిస్సర్వరూపత్వ లక్షణ సిద్ధిఃఫలమితి సూచయన్ ఘాత్రాఘా ముపసంహరితి - (తస్మా) దితి.

తదవ్యమిత్యాకారక చిత్తప్రవేశాధః తథా తత్ర నిగద్యతే, తథా న్యత్ర కరశుద్ధ్యాదా గాయత్యా చాభిమన్త్రణం దృశ్యతే, సతా పతానస్వత్ర గాయత్రీపరత్వం వక్తుంశక్యతే, తస్మాజ్జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మ పరమేవేతి నిశ్చయతే. *

—* ౨౭॥సూ॥ధూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తే శ్చైవమ్ *—

‘పాదేశుస్సర్వధూతానీ’తి * పౌరుషసూక్త బ్రాహ్మణేపిస్సర్వ ధూతానాం పరమాత్మాదిపాదత్వ వ్యపదేశోపపత్తే శ్చ, ఏవమ్-ప్ర కృతం జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మ పరమేవ.

—* { ౨౮॥సూ॥† ఉపదేశభేదాన్నేతిచే
నోఽభియన్తిన్నప్యవిరోధాత్ } *—

సనుచ “పాదోఽస్యవిశ్వాధూతానీ”తి పౌరుషసూక్తేపాద శబ్దః ప్రథమాంతతయోపదిశ్యతే, తద్బ్రాహ్మణే శ్విహాస్సర్వ వేదాంతసారే ‘పాదేశు స్సర్వధూతానీ’తిపాదశబ్దస్సప్తమీ బహువచనాంతతయోపదిశ్యతే, తథాచైవ ముపదేశ భేదాన్న పరమాత్మన స్సర్వధూత పాదత్వముపపద్యత ఇతి చేత్తన్న ఉభయన్తిన్నప్యవిరోధాత్-ముఖతోవతఃత బ్రహ్మక్షత్ర మేతస్యబాహవ ‘ఇతి, “బ్రాహ్మణోఽస్యముఖ మాసీ” దితి చోపదేశ భేదేపి యథా భగవతో బ్రాహ్మణాననత్యే విరోధో నాస్తి తథాఽత్రాప్యపదేశ భేదేపి తస్య సర్వధూతపాదత్యే విరోధాభావాదిత్యుభయః, తస్మాదిహ జ్యోతిర్నివమ పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ... *

అ॥౧౦॥జ్యోతి రధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

* (పౌరుషసూక్తబ్రాహ్మణే)పీతి=పురుషసూక్తవ్యాఖ్యాన విశేషరూప సర్వవేదాంత సారేషీత్యుభయః.

† ఇహ మన్త బ్రాహ్మణ యోరైకార్థ్య మజానత శ్శబ్దము త్పాదయతి సూత్రకారః (ఉపదేశే) తి. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

పురుషసూక్తోపరితనానువాకద్వయస్య 'పారుషేణాహనూక్తేన' తి శ్రుతి గతాపిశబ్దేన ప్రతిక గృహీతత్వాత్తత్ర ద్వితీయా నువా కేయ మారభ్యతే, ... *

—*||సూ||*ప్రాణస్తథానుగమాత్ *

తత్రేదమామ్నాయతే “తదైవత్వం ప్రాణోఅభవః - మహా న్యోగగ్లప్రజాపతే” రితి- అత్రాపి కిం ప్రాణ శబ్దః పఞ్చ వృత్తిప రః? ఉతాహూపరమాత్మ పరవ? ఇతి విశయః, ఏతత్పూర్వత్ర “యదాధారం తంద్రయతేనభతుమ్ - పరాస్య భారంపునరస్త మేతీ” త్యాదౌతంద్ర్యాశరీరభార ప్రహణనాశ పర్యాయస్తప్రా ప్తిశ్రవణాదుత్తరత్ర శ్రూయమాణగ్లప్రాణ శబ్దోపి పఞ్చ వృత్తిప రః? ఇతిచేదత్రోచ్యతే, ఇహ ప్రాణశబ్దగ్ల పరమాత్మ పరవవ భవ తి, కస్మాల్? తథానుగమాత్ - అనుగమః- అనుశ్రవణమ్, “అతఏ వప్రాణ” ఇత్యత్ర పరమాత్మవిక్లాత్ప్రాణశబ్దఃపరమాత్మపరోధ్య వసితః, తథాత్రాపి పరమాత్మవిక్లానుశ్రవణాత్ప్రాణశబ్దఃపరమా త్మపర ఇత్యన్యవసీయత ఇత్యథః, తథాహి; ‘భతానకభ్రీయ మాణోబిభత్తి- ఏకోదేవో బహుధానివిష్ట’ ఇత్యుపక్రమ్య “త్వ

*ప్రతికగృహీతనువణం ఘర్మానువాకగత ప్రాణవాక్యార్థ విచారేణ తథా విధస్య “భతానక భ్రీయమాణో బిభత్తి” ఇత్యనువాకగత ప్రాణవాక్య సోపస్థితత్వా తదథా విచారాథా మారబ్ధసోత్తరాధికరణస్యైతదధికరణేనప్రసక్తసక్తతినూచయత్, పురుష సూక్తోపరితనానువాక ద్వయస్యేతి- “అధ్యసముచ్చత” ఇతి ‘భతానక భ్రీయమాణో బిభత్తి’ తిచ శ్రూయ మాణా నువాక ద్వయస్యేత్యథః, తత్ర తాదృశానువాక ద్వయమధ్యే, త థాచ తత్ర-పూర్వానువాకే విచారణీ యాభావా దుత్తరానువాకే ౭యంప్రాణవాక్యార్థవిచార ఆరభ్యతే.(ప్రాణస్తథానుగమా)దితి.

మేకోసిబహూ ననుప్రవిష్ట ” ఇత్యస్తేష్వసుశ్రూయమాణం జగద్భ
రణాది లిక్లజాతం ప్రాణశబ్దాభిధేయస్య పరమాత్మత్వ మేవానుశ్రా
వయతి, “ యదాధారంతస్త్రియతే సభతుః ” మిత్యత్ర చ పో
క్తం జగద్భరణమేవ వివక్షితమ్, నతు శరీరభరణమ్, తత్ర “ యదా
తస్త్రియతే ” త్యనేన ఆసన్నే సతి ప్రళయావసరే, సః - ఇన్ద్రి
క్షణో భగవాన్, యదాతస్త్రియతే- ఆలస్యలక్షణాంలీలామనుకరో
తి, తదాధారమ్. జగద్భరణాదికమ్, పరాస్య- జగదుపసంహృత్య,
అస్తమేతి- అదృశ్యోభవతి, ఇతి తాత్పర్యోఽవగమ్యతే, నతూక్త
దోషః; యత్తు “ అస్తమేతి ” త్యత్ర అస్తశబ్దోనాశ పర్యాయ ఇ
తి తన్న, “ సూర్యశ్చస్తంగతస్తదే ” త్యాదాయథాఅస్తశబ్దో
ఽదశఃనపరః, తథాఽత్రాపి అస్తశబ్దస్యాదశఃన పరత్వాత్; త
స్మాదిహ ప్రాణశబ్దగ పరమాత్మ పరఇతి నిశ్చీయతే.

—❖ { ౩౦॥ సూ॥ నవక్తు రాత్వోపదేశాదితి } ❖—
చేదధ్యాత్వసమ్పన్న భూమా హ్యస్తిత్

నను ప్రాణవాక్యా త్పూర్వత్ర ‘ ప్రాణాపానావజిరం సఞ్చ
న్తా ” విత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య సఞ్చవృత్తిపరత్వవ త్తదుపరితన ప్రా
ణవాక్యే శ్రూయమాణ తత్పదమపి సఞ్చవృత్తి పరంస్యాదితి చేత్త
న్న, కుతః? వక్తురాత్వోపదేశాత్- [వక్తురితి కతఃరిషష్టి] “ పా
ణాపానావజిరంసఞ్చరన్తా ” విత్యత్ర అపాన పద సమభి వ్యాహా
రాత్తత్పదం సఞ్చ వృత్తిపరమేవ, తథాపి తత్పూర్వత్ర “ త్వం భ
తామాతరిశ్వా ప్రజానామ్- త్వం యజ్ఞస్త్యమువే వాసిసోమః-త
వదేవాహవమాయ న్నిసర్వే- త్వమేకోసి బహూననుపవిష్ట ” ఇత్యా
దివాక్యేషు త్వం పదవక్త్రా వేద పురుషేణ ఉత్తరత్ర “ తద్వై త్వం
ప్రాణోఅభన ” ఇతి పరమాత్మన ఏవోపదిశ్యమానత్వాదిహ ప్రా
ణశబ్దః పరమాత్మ పర ఏవాధ్యవసీయతే, కిమిత్యేవ ముపదిశ్యతఇతి.

నచి న్తసియమ్, ఏవంచేద్యస్తి “త్వంభతామాతరిశ్వాప్రజానామ్-
త్వంయజ్ఞస్తవమువేవాసిసోమః- తవదేవాహవమాయ న్రిసర్వే - త్వ
మేకోసిబహుననుప్రవిష్ట” ఇత్యుపదిశ్యమానార్ధాత్త సమృద్ధభూ
మాసామజ్ఞస్య మియాత్, అత్రార్ధాత్త సమృద్ధభూషన్పదేన నిఖిలజీ
వాన్తర్యామితయాపరమాత్మన శీస్తత్సమృద్ధ బాహుశ్యంవివక్షితమ్.
—* ౩౧॥ సూ॥ శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవత్ *—

కించ “తద్వైత్వం ప్రాణోఅభవ” ఇత్యయముపదేశః, “అ
సుప్రాణంతియం ప్రాణాగ్ని ప్రాణంతం సర్వజస్తుభు | అపానంతమ
పానన్తి నరదేవమివానుగా” ఇత్యాది శాస్త్ర దృష్ట్యైవకృతః,
తావతా ిమిహాయాతమవద్యమ్, శాస్త్ర దృష్టిరిహ యథోక్త శా
స్త్ర పర్యాలోచనయా ప్రాణస్యాపి భగవానేవ ప్రాణైశ్చైత్యథా
నుసన్ధాన లక్షణా, వామదేవత్ - యథా వామదేవః - రుద్రః,
“ఞ్నమస్త్రై లోక్యపాలాయ సహఓజోబలాయచే” తి భగవన్తం
వాయు రూపేణస్తువ స్తుపదిశతీ త్యథః. ... *

—* { సూ॥ ౩౨॥ జీవముఖ్యప్రాణలిక్ష్గాన్నేతిచేన్నోపా
ననాత్రై విధ్యాదాశ్చితత్వాదిహ తద్యోగాత్ } *—

ననుచప్రపూర్వానువాకేహి “ప్రాణాద్వాయురజాయతే”
తి వాక్యే విరాట్పురుషగత ముఖ్య ప్రాణ ప్రస్తావాత్తస్య పశ్చిమ
త్తితయా సపవ తదుపరితనా దుపరితనేఽన్తిన్ననువాకే ప్రాణ వా

శీ తత్సమృద్ధ బాహుశ్యమ్- తేషామ్- నిఖిలజీవానామ్, సమృద్ధబా
హుశ్యమ్ - దేహేన్ద్రియ ప్రాణమనోధీప్రసరణకత్వ మితియావత్.

ఞ్ త్రైలోక్యపాలాయ-త్రైలోకోన్యోపలక్షితాఖిలలోకప్రాణేన
తద్రక్షకాయ, సహఓజో బలాయ-మనఃపదీన్ద్రియ శరీర శక్త్యభివ్య
జ్ఞకాయ, తథాచాన్తబహిష్క ప్రాణబాహ్యవాయురూపేణావస్థి

కృత్యస్తూయతే, నమమాత్మేతి చేనైతదేవమ్, కస్మాత్? ఉపాస
నాత్తైవిధ్యాదాశ్రితత్వాత్- సువణం ఘర్తాసువాకే పురుష సూ
క్తాత్కతదుపరితనానువాకేతదుపరితనాదుపరితనేచాస్మిన్ననువాకే
పారమైశ్వర్యజుష్టేంద్రియాపేణమహాపురుషరూపేణనిఖిలజగద్భర్తృ
రూపేణచ క్రమాత్రివిధోపాసనాయా ఆశ్రితత్వాదిత్యర్థః, తథా
చేహప్రాణత్యేనోపాసన యోగాత్ప్రీతిం ప్రాణవాక్యం పరమా
త్మపరమితిసిద్ధమ్. ||౧౦|| ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧౧||

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వందరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప.

రమగురు నిర్దాశిత, శ్రీమద్భగవత రాధాన్త, శ్రీ శుక.

భగవత్పదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వందరాయణ స

ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే.

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమగి పాదః.

ప్రథమపాదస్థసముదిత సూత్ర సమ్మే. ౩౭||

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

తాయేత్యర్థః. అనున ఆద్యఖిలేంద్రియ శక్తిప్రదత్వలక్షణసిద్ధి రిహాఫల,
విత్వభిప్రీత్యాధికరణముపసంహరతి (తథాచే) తి=సిద్ధమ్-నిశ్చితమ్.

ప్రథమధ్యాయస్య ప్రథమగి పాదః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిష్టాభ్యాం నమః.

—* ౧॥సూ॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్ *

* తదేవంప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదే నిఖిల జగజ్జన్మాదీ కా
రణధూతగ్గపరమాత్మా శ్రీ భగవాన్నానాయణ ఏవ ముముక్షుభి ర
వశ్యం జ్ఞాతవ్యో భజనీయశ్చేతి వేదాంతార్థం నిర్ణేయ పునస్తద్వృ
ద్ధీకరణాయ తదర్థరూపో భజనీయమహిమాచవిచార్యోపవణిః తః

సర్వత్ర భజనీయం హృద్గుహావిష్టం సుఖాభిదమ్ | విరా
ద్రాపంభజేరామ మస్తర్వామ్యాదిరూపిణమ్ || ఆద్యాధ్యా
యాదిమేపాదే భజనీయత్వమీరితమ్ | విష్ణోద్విత్తీయపాదే
స్త్రి స్థూలోపాస్యత్వమీరితమ్ || తథాత్మతీయపాదేఽస్య
సూక్ష్మోపాస్యత్వచిత్తనమ్ | చతుర్థేతు త్రిపాదార్థం స
ఞ్చిస్తేతివదంభిదా || ... *

* అస్య పాదస్య పూర్వపాదవదుపాస్య లక్షణాభి వ్యజ్ఞతత్వా
దుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే చైకకార్య కారిత్య రూప సక్లతి స్సుస
తైవ, పూర్వస్త్రి పాదే తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భక్తిప్రసావాధు
త్తరపాదే తత్సాధక భగవత్కృపల రూపోపాసనాక్ల తద్రూపవిచా
రస్య ప్రస్తూయమానత్వా చ్ఛానయోః పాదయో హేతుహేతు
మద్భావ సృజితీరితి సూచయితుం పూర్వ పాద వృత్తమనూద్యోత్త
రపాద నిర్దేశ్యమాణార్థం ప్రస్తాతి- (తదేవ) మిత్యాదినా
తద్వృద్ధీకరణాయ- శ్రీభగవతో నారాయణస్యముముక్షుభిర్భజనీయ
త్వ స్థిరీకరణార్థమిత్యర్థః. తదర్థ రూపః-వేదాంతార్థ రూ
పః, భజనీయ మహిమాచ- భజనీయస్య శ్రీభగవతో లక్షణాత్మజ్ఞా

అథ ద్వితీయ పాదే శ్రీ భగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ తస్యజీవన్యవ మిథోభేద ప్రదర్శనముభేన దహరవిద్యా భ్య భగవత్పూర్వరూపోపాసన విచార సాధకో భగవత్కృణ రూప గోచర విచార ఉపక్రమిష్యతే, తత్రాదా , తస్మిన్మస్య మోక్షో పదేశాది ” త్యతీత పాదే భగవద్భజన మవశ్యం కతకవ్య మిత్య క్తమ్, కిం తత్ర భగవ ద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమో స్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదమారభ్యతే- (సర్వత్రే) తి- భగవద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమో నాస్యైవ, కస్తా త్? సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్- సర్వవేదాన్తసారే “ తస్మా త్స్వ ర్వాత్ నారాజః హరిస్సర్వత్రసర్వదా | శ్రోతవ్యకీర్తితవ్యచ్చస్త తకవ్యశ్చేచ్ఛణాభయ ” మితి భగవద్భజనస్య యథాసమ్భవం స ర్వదేశకాలేషు కతకవ్యత్వేన ప్రసిద్ధత్వోప దేశాదిత్యర్థః.

సద్వయంత్యాది గుణగణశ్చేత్యర్థః, మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ- ల ఊడాత్త కగుణగణ ప్రకాశనార్థమ్. ... *

* తత్ర పూర్వపాదస్థ తస్మిన్మధికరణే భగవద్భజన ప్రసాదేన స్మృతస్య తదనుష్ఠాన సమయాదేరేతత్పాదా ద్యధికరణే వక్ష్యమాణత్వాదస్య తస్మిన్మధికరణేన ప్రసక్త సక్లతిం ద్యోతయితుమాహ- (తత్రాదా) వితి= కిం భగవద్భజనం దేశకాల విశేషవీవ కతక వ్యముత సర్వత్ర సర్వదా కతకవ్య మితి విశయా భిప్రాయః=(విశ యే)ప్రాప్తఇతి. ... *

“ తత్ర “ ప్రమ-రేమధురాయంచే ” తి శ్రవణాదిరూప భజ నే దేశకాల విశేష విధానా ద్దేశకాల విశేషవీవ భగవ ద్భజనం క తకవ్యమితి పూర్వపాదేన ప్రాప్తే సతి సిద్ధాన్త మాహ-(ఇదమా రభ్యతే) ఇతి- మాత్రపదానివ్యాచక్షే-(సర్వవేదాన్తసార)ఇత్యాది తా-యత్తు ‘ ప్రమోరేమధురాయా ’ మితి వచనం తత్తు ప్రమా-

—* ౨॥ సూ॥ * వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ *—

“సత్యంశావం దయాతా నిస్త్యాగస్సన్తోపరిజంవ” మిత్యా
రభ్య “ఏతేచాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రా
ధ్యామహత్వ మిచ్ఛద్భి ర్మవియన్తిన్తకహించి” దితి ప్రాథమా
యత్వేన వివక్షిత పరమ మశ్శతానన్త గుణగణ పరిపూర్ణస్య భగ
వతో వాసుదేవస్య సర్వత్ర సన్నహితత్వా త్తద్భక్తిరపి సర్వదా క
తుఃముపపద్యతే, “అతోత్సన్తం దేశకాలవిశేష నియమాపేక్షాం
వినా సర్వదాపరమాదరేణ భగవద్భజనం కతవ్యమిత్యభిప్రాయః,
(యద్వా)గుణ శబ్దేన ఇన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, “గుణై గుణౌ స్సభు
జ్జ్ఞాన” ఇత్యాదౌ గుణశబ్దేన్ద్రియావగమాత్; తతశ్చ ‘కోనురా
జస్మిన్ద్రియవాన్తుకున్దచరణామ్బుజమ్ । నభజేత్సర్వతోమృత్యు రు
పాస్య మమరోత్తమై ’ రిత్యేది వేదాన్తవాక్యైర్భగ వతఃథాత్ర
వణ కీర్తనాది రూప భక్తుపయోగిత్యేన వివక్షితానాం శ్రోత్రా
దీనా మిన్ద్రియాణా మనిత్యే భజనోపయోగిదేహ ఏవోపపత్తేశ్చ
త్సన్తం దేశకాల నియమాపేక్షా మనాదృత్య సదా భగవద్భజనం
కతవ్యమిత్యాశయః. ... *

౧॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౩॥ సూ॥ అనుపపత్తేస్తునశాదీరః *—

రాది త్కేతస్య శ్రవణాది రూప భగవద్భక్త్య భివర్ధకత్వసూ
చనపరమ్. సతుప్రొక్త భక్తా దేశకాల నియమ ప్రవేశన పరమి
తి ధ్యేయమ్. హేత్వన్తరమాహ - * (వివక్షితే)తిఏవతత్సాత్రిం
వ్యాచక్షే (సత్యంశావ)మిత్యాదినా. ... *

“భగవద్భజనే సౌకర్యా దాదరాతిశయ సిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫ
లమితి వక్తు మభిప్రాయమాహ- (అత)ఇతి= ప్రొక్తత్వా వివక్షి
తగుణోపపత్తేరిత్యర్థః. ౨॥౧॥ సూ॥౨॥

¶ ఇదమామ్నాయతే హిరణ్య గభాస్సమవతతాశ్రేఘ్నా తస్యజాతగపతరేక ఆసీ " దితి. అత్ర హిరణ్య గభాస్య ప్రాక్స్య జ్ఞే రేక త్వేనావస్థానోపదేశా త్తస్య జగతాగరణత్వమవగమ్యతే, అ తస్య ముముక్షూపాస్యత్వం స్యాత్? ఆహూస్విత్పరమాత్మనవవ? ఇత్వాశబ్దః * తద్వ్యదాసముఖేన భగవతగపరమ పురుషస్యైవ స్థూణానిఖన న్యాయేనముముక్షూ పాస్యత్వందృశీకర్తుమిదమత్రాహూ సూత్రమ్- (అనుపపత్తేస్త్వి) తి = తుశబ్దశ్చజాగ్రభ్యదాసాథః, శారీరః - కమవాశ్యశరీర సమృద్ధిజీవవిశేషో హిరణ్యగర్భః, ముముక్షూపాస్యో నభవతి; కుతః? తస్య జీవత్వేన ముఖ్య జగతాగరణ త్వానుపపత్తేః, తథాచ తస్య ముఖ్య జగతాగరణత్వానుపపత్తిస్స ర్వవేదాంతసారే శూన్యతే " తస్మైనమో భగవతే వాసుదేవా యధీమహి । యంతాయయాదుర్జయయా మాఽబ్రువన్తిజగద్గురు "

¶ శ్రీ భగవతో నారాయణస్య ముముక్షూపాస్యత్వా జ్ఞేపం స మాధాతు మారబ్ధత్వాదస్య పూర్వాధికరణేనాజ్ఞేప సజ్గతిం హృది నిధాయవిషయ ముదాహరతి (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

† సంశయమాహ-(అత)ఇతి-ఏవమాపాత ప్రతీతిసమ్భవాదిత్యర్థః.

* తత్ర పూర్వపక్షోత్థాన ప్రకారం 'హిరణ్యగభా' ఇతిశ్రు తౌ తస్య జగజ్జ్ఞాది కారణత్వేన సర్వజ్ఞత్వశ్రేవణాన్ముముక్షూపా స్యత్వం తస్యైవ స్యాదితి తంవృద్ధస్యభగవాన్ సూత్రకార సిద్ధాంతయతీత్యాహ- (తద్వ్యదాసముఖేనే)త్యాదినా=(స్థూణానిఖనన్యా యేనే) తి= అస్యాయమథః, యథాగతేనహిత మూలాఉచ్చి తాగ్రానిభాత్యమానా స్థూణాస్థిరీకరణాథాం కింఞ్చి చ్చాలయిత్వా తనస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియతే. తద్వద్భగవతో ముముక్షూపాస్యత్వంచా లయిత్వా తనస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియత ఇతి. సూత్రపదాని వ్యాచక్షేప్త = (తు శబ్ద) ఇత్యాదినా.

మిత్యాదిషు. యోయమ్ “*హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్ర” ఇతి మ
 న్త్రస్సహి తైత్తిరీయకే “అద్యు స్సహితో హిరణ్యగర్భ ఇత్య
 ప్తా” వితియాజ్ఞికోఽనిషదన్తగతత్వే నాభిమతశ్చే త్సాక్షాత్పర
 మాత్మ పరవీచమన్తవ్యః, తత్ర పరమాత్మనవీచ ప్రకృతత్వాత్; య
 దిత్వాగ్నేయకాణ్డాన్తగతత్వే నాభిమతస్సాన్య త్రదాపి హిరణ్యగ
 ర్భాఖ్య చతుర్ముఖ శరీరక పరమాత్మ పరవీచ సమన్తవ్యః, తత్ర
 “ప్రజాపతిర్వై హిరణ్యగర్భ” ఇతి వాక్యశేషసర్వాలోచనయా
 ప్రజాపతేగప్రకృతత్వేపి తస్యముఖ్య జగతాగ్రణత్వానుపపత్తేః;

* “హిరణ్యగర్భ” ఇతి మన్తస్తైత్తిరీయకే ఉత్తరకాణ్డే “అ
 ఘ్నస్యపార” ఇత్యస్యాం యాజ్ఞికోఽనిషది పత్యతే, తథాపూర్వ
 కాణ్డే ‘యుజ్మానః ప్రథమ’ మిత్యస్మి న్నాగ్నేయకాణ్డేచ పత్యతే,
 ఉభయత్రాపి సపరమాత్మ పర ఇత్సాహ- (యోయంహిరణ్యగర్భ)
 ఇత్యాదినా- (యదిత్వాగ్నేయ కాణ్డాన్తగతత్వేన) తి- అగ్నేయ
 కాణ్డాపిమ ‘యుంజానఃప్రథమ’ మితి ప్రశ్నాష్టమానువాకాన్తర్గ
 తత్వేనేత్యథః, ‘యుంజానఃప్రథమ’ మిత్యాదేరాగ్నేయకాణ్డత్వం
 చకాణ్డానుక్రమణికాయాం ప్రాజాపత్య సామ్య కాణ్డాను క్రమణా
 దూర్ధ్వం ప్రాగైవ్య దేవకాణ్డానుక్రమణాత్, తదుక్తమ్ “శా
 ఖాదిం యజమానంచ హోత్యూ హశాత్రంచదార్శికమ్ । తద్విధిం
 పితృషేధంచనవాహుఃకస్యతద్విద ” ఇతి. (అస్యాథః) శాఖాదిః -
 ‘ఇషేత్వే’ తి ప్రశ్నః, యజమానమ్ - ‘సంత్యాసించామీ’ త్యా
 ద్యనువాక వటగమ్, హోతారః- ‘చిత్తిస్సుగ్రిగితి ప్రశ్నః, దార్శి
 కం హశాత్రమ్- ‘సత్యంప్రపద్య’ ఇతిప్రశ్నః, తద్విధిః- తేషాంశా
 ఖాదీనాం చతుర్థాం మన్త కాణ్డానాం బ్రాహ్మణాని, తత్రీశాఖా
 దేవ్యాస్త్రామ్, తృతీయస్యా’ మిత్యాది ప్రశ్నద్వయం యజమా
 న శాస్త్రమ్, ‘యథావైసభ్యతసోమే’ ర్భాగభ్య ‘దేవసవి

(చమ్)తుఃప్రసువే' త్యసావాకపర్యంతం హౌత్య బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయా
ష్టక ద్వితీయ తృతీయ ప్రపాఠకౌ హౌత్య బ్రాహ్మణమ్ 'విశ్వరూపా
వై త్యాష్ట్ర, ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్. పితృమేధః- 'పరేయవాగ్ స'
మితి ప్రశ్నః, కన్య-ప్రణాపతేః, ఏతాని నవకాణ్డాని, ప్రాజాపత్యా
ని- ప్రజాపతినా దృష్టానీత్యర్థః. ... *

' అధ్వరప్రభృతిత్రీణి తద్విధి ర్వాజపేయకే । సవాశ్శు క్రియ
కాణ్డేచ సౌమ్యాన్యేకాదశాబ్రువన్ ॥ (అస్మాథః) " అధ్వరప్రభృ
తిత్రీణి " త్యత్ర అధ్వరకాణ్డమ్- 'ఆపఉన్తస్తు' ఇత్యాది ప్రశ్న ద్వ
యమ్, గ్రహకాణ్డమ్- " ఆదదేగ్రావాసీ " దిత్వాది ద్విచత్వారిం
శదనువాకాః, దాక్షిణకాణ్డమ్- 'ఉదుత్యం జాతవేదస' మిత్యను
వాకత్రయమ్, ఇతి త్రీణికాణ్డాని ; తద్విధిః- తేషా మధ్వర కాణ్డాదీ
నాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణాని, తత్రాధ్వరకాణ్డబ్రాహ్మణ మనువా
క త్రయాధిక ' ప్రాచీన వంశ ' మిత్యాది ప్రశ్న త్రయమ్, గ్రహ
కాణ్డ బ్రాహ్మణం తత్రీత్య చతుర్థ ప్రశ్న చతుర్థా నువాక మార
భ్య ప్రశ్న ద్వయమ్, దాక్షిణకాణ్డ బ్రాహ్మణమ్ " స్వగాయవా
ఏతాసీ ' తి షష్ఠప్రపాఠకః, వాజపేయకే ఇతి ద్వివచనా తన్నన్త్ర
బ్రాహ్మణ కాణ్డే సూచ్యేతే, తన్నన్త్ర కాణ్డమ్ 'దేవసవితుగప్రసువ'
ఇత్యాదికమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవావైయథాదశ' మిత్యా
ని, సవాః- 'త్రివృత్ స్తోమో భవతీతి ప్రశ్నః, శుక్రియ కాణ్డే ఇతి
పూర్వవ ద్వివచనా తన్నన్త్ర బ్రాహ్మణకాణ్డే సూచ్యేతే, శుక్రియ
కాణ్డమ్ " నమోవాచ " ఇత్యాది ప్రవగ్న్య మన్త్ర కాణ్డమ్, త
ద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవావై సత్రమాసతే' తి ప్రశ్నః, తాన్యే
కాదశకాణ్డాని, సౌమ్యాని- చంద్రస్పృహనీత్యర్థః, అబ్రువన్-ప్రా
హ్మణీత్యర్థః. ... *

' ఆధానం తద్విధించాగ్నిహూత్రం నక్షత్రీయం తథా । ప్రా

(చమ)యశ్చిత్తించ పునరాధేయ ముఖ్యాదిసప్తకమ్|తద్విధింవింశతిం
ప్రాహురాగ్నేయానిమనీషిణః' || (అస్యార్థః) ఆధానమ్-ఉద్ధన్య
మాన, మితి ప్రశ్నః. తద్విధిః- ఆధాన బ్రాహ్మణమ్, ప్రథమాష్ట
కప్రథమప్రశ్నః; అగ్నిసౌమత్రమ్- అగ్నిసౌమత్ర బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీ
యాష్టక ప్రథమ ప్రశ్నః; నక్షత్రయః-ప్రథమాష్టక పంచమప్రశ్నః,
పాయశ్చిత్తిః-ప్రథమాష్టక చతుర్థఃప్రశ్నః, పునరాధేయమ్-ప్ర
థమకాణ్డ పంచమః ప్రశ్నః ప్రథమాష్టకతృతీయప్రశ్న ప్రథమాను
వాకశ్చ; ఉఖ్యాది సప్తకమ్- 'యుంజానఃప్రథమ' మిత్యాది ప్ర
శ్న సప్తకమ్, తద్విధిః- ఉఖ్యాది సప్తప్రశ్న బ్రాహ్మణాని 'సావి
త్రాణిపహాతీ' త్యాది ప్రశ్నసప్తకమ్, తాన్యేతానివింశతికాణ్డా
న్యాగ్నేయాని- అగ్నినా దృష్టానీత్యర్థః, ప్రాహుః - అద్యాపివ
చ నీత్యర్థః. ... *

‘స బ్రాహ్మణో రాజసూయగ్ని పశుబన్ధాన్సహేష్టిభిః । ఉపా
నువాక్యం యాజ్ఞాశ్చ మేధస్తద్విధిరేవచ ॥ సత్రాయణంచోపహూ
మా స్సుక్తానిచ సహేష్టిభిః । సాత్రామణీస్సహాచ్ఛిద్రాపశుమేధ
శ్చ షోడశ ॥ వదన్తివైశ్వదేవాని కాణ్డానిబ్రహ్మవాదినః ॥’

(అస్యార్థః) రాజసూయః - 'అనుమత్యైపురోడాశ' మితి
ప్రశ్నః, తద్బ్రాహ్మణాని - ప్రథమాష్టక షష్ఠ సప్తమాష్టమ ప్ర
శ్నాః, ఏతత్ప్రశ్న త్రయమనుబ్రాహ్మణమితి చోద్యతే; పశుబన్ధాః-
'వాయువ్యగ్ శ్వేత' మితిప్రశ్నః, ఇష్టయః- 'ప్రజాపతిఃప్రజాఅస్య
జత- తాస్యష్టా ఇన్ద్రాగ్ని' త్యాదిప్రశ్నత్రయమ్, ఉపానువాక్యమ్-
'ప్రజా పతి రకామ యతే, త్యాది తృతీయ కాణ్డ ప్రశ్న పంచ
కమపి, యాజ్ఞాః - ద్వితీయకాణ్డ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ ప్రశ్నో
క్త కామ్యేష్టినాం చాతుర్తాస్యస్యచ యాజ్ఞాఃపురోనువాకాదిరూ
పాః 'ఇషేత్వే' త్యాది త్రయో వింశతి ప్రశ్నానామన్తిమానువా

* తస్మాద్భగవాన్నారాయణఏవ ముముక్షుభి రుపాస్యః.

—* ౪॥ సూ॥ కర్మకర్మవ్యపచేత్ *—

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూ పాస్యత్వం నాస్తీ త్యవగమ్యతే, యతస్సర్వవేదాంతసారే “ అహంభవోదమభ్యగుప్రధానాః ప్రజే శభూతేక సుదేశ ముఖ్యాః । సర్వేవయంయన్నిగమప్రపన్నా మూ ర్ధ్వపీతం లోకధురంవహం ” ఇతి శారీరాణాం బ్రహ్మాది నిఖి లజీవానాం భగవదాజ్ఞప్తకమకత్కత్వం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాన్న ముక్షూపాస్యత్వం భగవత ఏవోపపన్నతరమ్.

—* ౫॥ సూ॥ శబ్దవిశేషాల్ *—

కాః, అశ్వమేధః- ‘ జీమూలస్యేవభవతీ ’ త్యాది తత్ప్రతిత్తోక్తమ ప్రకాణ్డః, తద్విధిః- తద్బాహ్మణమ్, సాక్షగ్రహణ్యేష్ట్యాద్యుజతే, ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సత్కాయణమ్- ‘ ప్రజననం జ్యోతి ’ తి త్యాది సప్తమకాణ్డ ప్రశ్నసంభృతమపి, ఉపహామః- ‘ జుష్టోదమూ నా ’ ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సూక్తాని- ‘ వాయవ్యగోశ్వేతమాలభే త ’ ఇతి ప్రశ్నోక్తకాప్య పశూనాం పపా ప్రచారాదిషు యాజ్ఞా పురోనువాకరూపః ‘ పీవోన్నా ’ మితి ప్రశ్నః, ఇప్తయః- ‘ అగ్ని ర్నుపాతు ’ ఇత్యాద్యనువాక త్రియమ్, తద్బాహ్మణరూపో ‘ అగ్ని ర్వాఅకామయతే ’ త్యాద్యర్థప్రశ్నః, సాత్కాయణీ- ‘ స్వాద్వీంత్యే ’ తి ప్రశ్నః, అచ్ఛిద్రమ్- ‘ సర్వాకవాషష ’ ఇతి ప్రశ్నః, పశుః- ‘ అష్టాన్తిత్వే ’ తి ప్రశ్నః, మేఘః- ‘ బ్రహ్మణేబ్రాహ్మణమాలభత ’ ఇతి ప్ర శ్నః, తాన్యేతాని యోజకకాణ్డాని, వైశ్వదేవాని-విశ్వదేవయుషి దృష్టానీత్యర్థః, యాజ్ఞీకోవ్యనిషల్- ‘ అస్మిన్యపార ’ ఇతి ప్రశ్నః.

* శ్రీ భగవతో నారాయణస్య జగతాఽరణ్యేన ముముక్షుభజ నియత్నరూప లక్షణస్థిరీ కరణ మేవైత దధికరణ ఫలమిత్యభి ప్రేత్య సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాదితి..

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వ మనుపపన్నతమ మిత్య-
వగమ్యతే, యస్తాత్ “ అవిస్మితంతం పరిపూర్ణకామం శ్వేదైవ
లాభేన సమం ప్రశాన్తమ్ । వినోపసహకార్యరణంహి చాలిశ శ్శ్వ-
లాక్ష్మితీలాతివితతిన్ని ” మిత్యాద్యామూయోవిశేషతః పరమా
గ్నానోన్యత్ర ముముక్షూపాస్యత్వ మపహసతి, తస్మాద్భగవా న్నా-
చార్యః పద ముముక్షూపాస్యత్వేన ప్రతిపత్తవ్యం.

—* ౬॥ సూ॥ స్త్రోతేచ్చ *—

అపిచ భగవ దుపాసకానా మేవ సంస్మృతి తరణం స్మర్యతే.
‘ చైవీహ్యేషా గుణమయీ మమసూయాదురత్యయా । మామేవయే
ప్రపద్యంతే మాయామేతాంతరన్విత ” ఇతి.. తస్మాచ్ఛ్రీ తదుపాసన
మేవ ముముక్షూకామావశ్యకమితి సిద్ధమ్.

యదుక్తం భగవత స్సర్వతోపాస్యత్వం తద్విషయే శబ్దాః ము-
త్వాద్యనిరాచక్షే, ... *

—* { ౭॥ సూ॥ అభాకౌకస్తాత్తద్వ్యపదేశాచ్చనేతి } *—
చేన్ననిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ

నను “కేచిత్స్వదేహో నైహృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం
పురుషంవసంత ” మిత్యత్రహిచ్చి భగవతోభాకౌక స్త్వప్రతీయతే,
అభాకౌక స్త్వమ్ - అల్పాయతన వతిత్వమ్, హృదయాకాశస్య
ప్రాదేశమాత్రత్వాత్; తథా “ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్స్ఫుర-
టమాలిన ” మితి తస్య పరమాత్మన ప్రద్యోపదేశశ్చ భవతి, తద్వ్య-
పదేశః- స్వల్పాకారవ్యపదేశఇత్యర్థః, తతఃచైతాభ్యాంశారీరవత్ప-
రిచ్ఛిన్నతయావగతస్య పరమాత్మనోన సర్వతోపాస్యత్వం యుక్త-
మితి చేన్నైషషదోషః, యతోనిచాయ్యత్వాదేవమ్ - ఉపాస్యత్వాద్దే-
వోదేవమ్, భగవాన్స్వభక్తేషు కృషయా స్వయమేవ స్వల్పాకారశ్చ.

* ఏషః-అభాకౌకస్తాదిరిత్యర్థః

భవతి, కిమేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ భగవద్రూపమ్? వ్యోమవత్- భగవద్రూప మాకాశవద్ధిభవతి, యథా ఆకాశస్సర్వం జగదన్తర్భూర్వాప్యపి తద్వదిదం పరమాత్మ స్వరూప మవగన్తవ్యమ్, తథా చామ్నాయతే “వియతఇవాసదస్యతవశూన్యతలాందధత ” ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, యథా సప్తద్వీపాధిపతేరాఘవస్యా యోధ్యా స్థిత్యపేక్షయా తదధిపతిత్వం సూపపన్నతమం భవతి, ఏవం నిఖిలం జగదన్తర్భూర్వాప్యవతిష్ఠతోపి భగవతో నారాయణస్యహృదయవతిత్వాపేక్షయాఽభావోక్తస్త్వ ముపపన్న తమం భవతీతి. తస్మాదస్య సర్వతోపాస్యత్వం నవిరుద్ధ్యతే.

సర్వత్ర విద్యమానత్వా ద్భగవతఃకర్మ ఫలాదన ప్రసక్తి మాశక్యవారయతి.

—* ౮॥ సూ॥ సమ్మోగప్రాప్తిరితిచేన్నవై శేష్యాత్ *

స్వాదేతత్పరమాత్మనోవ్యోమవత్సర్వగతత్వాభ్యుపగమే * తత్ర తత్ర సత్వాత్సుఖదుఃఖాత్క కర్మ ఫలసమ్మోగప్రాప్తిరితి తస్యప్రసక్త్యేతిచేన్నైతదస్తి, కుతః? వై శేష్యాత్- విశేషఏవవై శేష్యమ్, [స్వార్థేష్యజ్ఞప్రత్యయః] ॥సర్వచేతనాపేక్షయాపరమాత్మసస్సవి

* తత్రతత్ర సత్వాత్ తత్తజ్జీవ హృదయేషు విద్యమాన త్వాత్.

॥ ధర్మాధర్మయో స్సాన్వశ్రయేసుఖదుఃఖాత్కస్వఫలో త్వాదకత్వాత్తదృశ ధర్మాదిరిశ్వరేనాస్తీతి వక్తుం హేతుముపబ్రహ్మయతి. (సర్వచేతనే) తి=అత్ర వదన్తిజీవేశ్వరాభేదాభిమానః, ఏకస్యైవ బ్రహ్మణఃపాధిసమృద్ధాసమృద్ధాభ్యాం భేదాజ్జీవేశ్వరయో ర్ఛోక్తృత్వాభోక్తృత్వోపపత్తిరితి. త ఇమే అర్థజరతీయన్యాయమనుసరన్తి, (అస్యాయమర్థః) ఏవోభిమానీ పురుషో జీర్వమాణాయాఅపి నిజయోపితోర్థం ముఖమాత్రంవా ఆజీణంకామయత ఇతి, తద్వదేవ జీవేశ్వరాభేదాభిమానినో బ్రహ్మైకదేశధూతానాం జీవానామేవ స

తస్మిన్ధ నిరస్తకుహకత్వాపహతపాప్తత్వాది గుణవిశేషా దిత్యర్థః.

కఃపునస్తహికర్తృఫలసమ్మోక్షాః? తత్రాహ.

—* ౯॥ సూ॥ అత్రాచరాచరగ్రహణాత్. *

జీవఏవ కర్మఫల సమ్మోక్షా ప్రత్యేతవ్యః, కుతః? చరాచరగ్రహణాత్ - కర్తృఫల సమ్మోక్షాగారథామేవ ఖలుకాలకర్మ గుణాధీన చరాచరలక్షణాని శరీరాణి జీవాగృహ్యంతి, న త్రీవశ్యరః- కస్తాత్పుచక్రివ్యస్య సమ్మోగప్రాప్తిస్సాన్యతే, తస్మాజ్జీవ ఏవకర్మఫలాత్తా నిశ్చయతే, తథాచామాయతే “ సుపణావేతా సద్భూతా సఖాయా యద్యచ్ఛయా కృతసిదౌచవృత్తే । ఏకస్తయోఃఖాదతిపిప్పలాన్మమన్యోనిరన్యోపి బలేన ధూయాన్ - సయదజయా త్వజామనుశయీతగుణాన్చృషావజ్భజతి సరూపతాంతదను మృత్యుమపేతభగః । త్వయతజహసి తా మహిరివత్పచమాత్త భగోమహసి మహీయసేష్వగుణితేఽపరిమేయ భగ ” ఇతి. . . *

—* ౧౦॥ సూ॥ ప్రకరణాచ్చ *

జీవ చరిగృహీత దేహనాం కర్మఫలాదన సాధనీభూత ప్రకృష్టచక్షురాదికరణవత్ప్రాచ్య జీవఏవాత్మేతి సిద్ధమ్, తస్మాద్భగ్విదినిభిజీవై స్మి భగవాన్నారాయణ ఏవ మోక్షార్థం భజనీయఇ

మ్మోగ ప్రాప్తిరేతత్ బ్రహ్మగతికామయ న్నగ్నినహి తయోవాన్స్తవమహేష్వశ్యేష్య ఏకస్యైవ భోక్తృత్వమితీశక్యతే వత్తుమ్, నహి దేవవత్తైకదేశస్సాన్య భోక్తృత్వే తస్య భోక్తృత్వం నాస్తీతిశక్యతే వత్తుమ్, యద్యపి సర్వగతానకదేవవాదే జీవేశ్వరయోర్భేదసత్వాదీశ్వరస్య కర్తృత్వభావేన సమ్మోగప్రాప్తిస్సుపరిహారా, తథాప్యభేదవాదేసామన్యపరిహారైవ, అనస్తతేశ్చావ్యతికర ఇత్యాదౌతన్త తేకర్తృభోగాదిసామన్యస్య వత్సమాణత్వాత్; తస్మాదత్తత మీశ్వరస్య సమ్మోగ ప్రాప్తిరేతత్ స్తీత్యన్తన్త తమేవ. అ॥౯॥సూ॥౧॥

త్యధ్యవసీయతే. ౨॥శారీరానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—ఁగం॥సూ॥॥గుహంప్రవిష్టావాత్సనాహితద్దర్శనాత్ *—

ఇదమామూయతే “ అహంభవా న్మచాన్యస్తస్య త్వమేవాహం విచక్ష్యభో । ననౌపశ్యన్తి కవయశ్చిద్రంజాతు మనాగపి ॥ యథాపురుషమాత్మాన మేకమాదశఁ చక్షుషోః । ద్విధాభూత మవేక్షేత తథైవాన్తరమావయో ” వితి. తత్ర కిం జీవాత్ పరమాత్మనోరితరేతర మథాన్తరత్వ వివిక్షాస్తి? ఉతస? ఇతి విశయేప్రాప్తేపతతి స్ఫుటముత్తరమ్, (గుహం ప్రవిష్టా) వితి= “ అహంభవా న్మచాన్యస్తస్య త్వమేవాహం విచక్ష్యభో । ననౌపశ్యన్తి కవయ ” ఇత్యత్ర జీవాత్పరమాత్మనోరితరేతర మథాన్తరత్వ వివిక్షాస్యేవ, కుతః? గుహం ప్రవిష్టావాత్సనాహి= హి- యస్తాత్, జీవాత్పరమాత్మనా ఇతరేతర మథాన్తర తయైవ హృద్గుహం ప్రవిష్టావాసాత్, కస్తాత్మనరిదమవగమ్యతే? తద్దశనాత్ - దృశ్యతే హృథాన్తర తయా జీవేశ్వరయో గుహం ప్రవేశః “ ఋతం పిబన్తా సుకృతస్యలోకే గుహం ప్రవిష్టా పరమే పరాధ్యే ” ఇతి, “ ద్వాసుపతాన్సయజ్ఞాసఖాయా సమానం వృతం పరిష స్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్యాద్వత్స్వస్మన్ననో అభిచాకళితి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మర్వా-సుపతాన్వేతాసదృశా సఖాయా

॥ అథ శ్రుత్యన్తర బలేన జీవేశ్వరయోరభదప్రతీతేన కథమిశ్వరే జీవ సమ్భాగ ప్రాప్తికస్యా చిత్వాక్షేప సగత్యో త్తరాధి కరణ మారభతే-(గుహంప్రవిష్టా)వితి= (విశయేప్రాప్త) ఇతి= అత్రనాన్యోతోస్తి ద్రష్టావాన్యోతోస్తి ప్రేరణా నాన్యోతోస్తి మత్తే’ ఇ, సలత్తాతత్వమసీతిచవాక్యశేషే తయోరేకగుహేభావిహిమితయో రథాన్తరత్వ వివిక్షావాస్త్యతో జీవసమ్భాగ ప్రాప్తిగ పరమాత్మనిస్యాచిత్పూర్వవృతం నిరసితుంసిద్ధా న్తయం (పరిషస్ఫుటము త్తర)

యదృచ్ఛయా కృత సీదౌచ వృత్తే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిష్టలాన్న
 మన్యోనిరన్యోపి బలేన ఘాయా ” నిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతి
 ఘ. అథాన్తరత్వమ్- స్వరూపతో భేదః, యద్యపి ‘ఋతంపిబంతా’
 విత్వత్ర శ్రుతియమాణం ఋతపానంతావతర-మకఫల భోగః , త
 త్తుజీవాత్త పరమాత్మనోస్సమానమివ దృశ్యతే, తథాపి ‘ ఛత్రిణోగ
 చ్చత్రి’త్వత్రవకేనాపిఛత్రిణా బహూనా మచ్ఛత్రిణామపి ఛత్రిత్వ వ్య
 వహరః, సదృశ్యతే, ఏవమిహైకేనాపి ఋతంపిబంతాజీవేనపిబదపిబంతా
 జీవేశ్వరావజహల్లక్షణాయాపిబంతావిత్వచ్యేతే, * అన్యథా “తయో
 రన్యోపిపిబంతాస్వాద్వత్త్యనశ్చన్నన్యో అభిచాకశీతీ” తి, ఏక స్తయోః
 ఖాదతిపిష్టలాన్న మన్యోనిరన్యోపి బలేనఘాయాని ” త్యాది శ్రుతి
 రుపమద్వైత, ¶ తతశ్చ “అహంభవాన్నచాన్యస్తస్త్వం త్వమేవాహంవి
 చక్ష్యథో । ననౌపశ్యంతి కవయ శ్చిద్రంజాతుమనాగమీ ” త్యాద్వ్య
 పదేశో జీవేశ్వర శరీరత్వేన తస్మిన్ననవరత మవస్థానం ప్రత్యా
 యయన్ తయోమిథోథాన్తరత్వ మవగమయతి, ‘అహంభవా’
 నిత్యాదివాక్యస్థపదయోజనాతు, భో జీవ- అహమ్- నారాయణః,
 నచ భవాన్ - కదాచిదపి జీవాత్మాన భవామి, కిన్తు త్వతోన్యః ప
 రమాత్మైవాస్మీత్యర్థః, త్వమపి చాహమ్ - కదాచిదపి పరమా
 త్మాన భవసి, కిన్తు మతోన్యోజీవాత్మైవభవసీత్యర్థః, ఇతిత్వ
 మేవ విచక్ష్య - కమకఫలాదనానదనాభ్యా మావయోభేదం సమ్య
 జ్ఞీశ్చినుహి, యతఃకవయః, నౌ- ఆవయో సమృద్ధినిః, యథోక్తా

మితి- * (అన్యథే)తి- పిబత్వదస్య లాక్షణికత్వాభావ ఇత్యర్థః.

¶ ‘అహంభవా’నిత్యాది విషయ వాక్యపదయోజనాం వక్ష్యన్ ప్ర
 థమం తత్తాత్పర్యాథ- మవగమయతి (తతశ్చే) త్యాదినా = తతశ్చ
 ‘ఋతంపిబంతా’ విత్యాది బలేవత్తర వాక్య శేషేభ్యోజీవేశ్వరయో
 వాన్తవభేదస్య సిద్ధత్వేన పూర్వపక్షస్య నిరస్తత్వాదిత్యర్థః.

భా= స్తరత్వస్య, చీద్రమ్, భేదమ్, అన్యధాత్వమ్, జాతు - కదాపి,
మనాక్ - ఈషదపి, సపశ్యన్తి, కింతు జీవేశ్వరయో భేదమేవ పశ్య
స్తీత్యర్థః, (అత్రదృష్టాంతః) (యథాపురుష) ఇతి = యథా లోకే
దపణద్రష్టాపురుషః, ఆదర్శ చక్షుషోః- గ్రాహ్యగ్రాహకయోః,
అత్తానమ్- స్వరూపమ్, ప్రకృతివికారత్వేనైకమపి, ద్విధాభూతమ్-
మిథోథా= స్తర భూతమేవ, ఈక్షేత- మన్యతే, అభేదాభ్యుపగమే
ఆదర్శ చక్షుషో గ్రాహ్య గ్రాహకత్వా నుపపత్తే రిత్యాశయః,
తదైవ జీవేశ్వరయో రావయో ర్నిత్యత్వేనైక జాతీయత్వేపి, అన్త
రమ్ - భేదమ్, అవేక్షసేతి. *తతశ్చ దృశ్యత్వ ద్రష్టృత్వాజ్ఞత్వ సర్వ
జ్ఞత్వాది భర్తృ భేదాజ్ఞీవేశ్వరయోరావయో మిథోథా= స్తరత్వం
పశ్యన్నామేవభజసేతి భావః, తతస్తాత్తయోస్సాన్నిభావికమేవ భవ

* యత్తా క్తమ్ 'నాన్యోతో స్తి ద్రష్టే' త్యాది వాక్యంతస్యానుమర్థః,
అతః- అస్మాత్పుర్వత ద్రక్పతాదన్తర్యామిణిపరమాత్మనోవినా,
తదన్యోజీవోద్రష్టానా స్తి- భగవదనుగ్రహమన్తరేణ అత్తా నాదేదృష్ట
వ్య' ఇత్యాది శ్రుతివిహితం పరమాత్మదర్శనాదికం కర్తుం జీవోనశక్తో
తీత్యర్థః, యదా అతః- అస్మాత్పుర్వత్రాన్తర్యామి బ్రాహ్మణే ద్రక్ప
తాదన్తర్యామిణో నారాయణాత్, అన్యోద్రష్టా- జీవః పృథివ్యాదిని
యన్తా, నా స్తి- సభవతి, 'అసఘపే' తిస్త్వేతి; కింతు పరమాత్మైవ, ఉ
పాసనాధి: పరమాత్మ సాక్షాత్కరణశీల త్యాజ్ఞీవస్య ద్రష్టృత్వం జ్ఞేయ
మ్, ఏవమేవ: నాన్యోతో స్తి శ్రోతే, త్యాచాద్రష్టవ్యమ్: స అత్తా తత్వమసీ,
త్యత్ర తత్వమసీ తిపదం చిన్దతాం న కశ్చిదాయాసః, 'తత్త్వమసీ' తిపదచ్చి
దాంతు పరమాత్మ జీవవాచినో స్తత్త్వం పదయోస్సాన్నిమానాధికరణ్యం
'వాయువస్థే' త్యత్ర వత్సవాయుపదయోరివ గౌణమిత్యంశాధికరణే వ
త్వతే, తస్మాన్న 'తత్త్వమసీ' త్యేతదహంభవా, నిత్యస్య వాక్యశేషతా
నున్యతీతి ధ్యేయమ్. తేవమ్ 'అహంభవా' నీతి శ్రుత్యన్తరేపి జీవేశ్వర

త్యథా నైరత్యమితి నిశ్చయతే.

...

✽

—✽ ౧౨॥ సూ॥ విశేషణాచ్చ ✽—

‘అహంభవా’ నిత్యేత త్పుర్వస్థినాన్వయే “ సత్త్వంవిహాయ మాం బద్ధో గతో గ్రామ్యమతిమహీ ” మిత్యత్ర శూన్యమాణా త్పరమాత్మవియోగ నిబద్ధన బద్ధత్వ విశేషణాచ్చ జీవస్య పరమాత్మ నోథా నైరత్యం సిద్ధమ్.

...

...

✽

—✽ ౧౩॥ సూ॥ అన్తర ఉపపత్తిః ✽—

అన్తరమ్-భేదః, జీవేశ్వరయోభేదేనతిహి భేదాలమృజీవం ప్రతి “ హంసావహంచత్వంచార్య సఖాయామానసాయనా ” వితి పరమాత్మోపదేశ ఉపపద్యేత, నహ్య సత్యతోచితాజీవేశ్వరభేదస్య, యద్యచితా తహి జీవ బద్ధ మోక్షస్యా ప్యసత్య త్వా పాతేన అహం భవా, నిత్యాద్యుపదేశస్యానర్థక్యం పునశ్చేత, తస్మా త్త యోరథా నైరత్యమ్.

...

...

✽

—✽ ౧౪॥ సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ ✽—

‘సఖాయామానసాయనా’ వితి పరమాత్మ జీవాత్మనోః పృథ క్తేన మనోవస్థాన సఖిత్యాదివ్యపదేశాచ్చతయోరథా నైరత్వా వగమః.

...

...

...

✽

—✽ ౧౫॥ సూ॥ సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ ✽—

శ్రోతృకీర్తయితృసుఖ ప్రదనారాయణ రామకృష్ణ గోవింద ముగున్ద వాసుదేవేత్యాదిశ్రవణమశ్శరణామధేయవత్త్వాదేవచ భగవ తో జీవాదథా నైరత్యం స్పష్టం భవతి, అజస్ర సుఖానుభవ రూ పమోక్షఫలప్రదత్వమేవ భగవన్నామ్నం సుఖవిశిష్టత్వముచ్యతే, త యోరభేద గన్ధస్యా ప్రతీతేః పరమాత్మని ప్రసక్తాం సమ్భాగ ప్రా ప్తిరూచీకృత్య భగవత ఉపాస్యత్వాధాయక జీవేశ్వర భేదార్థవ సాయ ఏవైరవధికరణ ఫలమితి సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

థాచ శ్రూయతే “యస్యావతారగుణకర్మవికల్పనాని నామాని
యేనువిగమేవివశాగృణన్తి | తేనైకజన్మశమలంసహసైవ హిత్యా
సంయాన్త్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్ద్యే-యస్యహనావత్సతప
తన ప్రస్థలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభి గృణక్తురుషగ్గి కర్మబన్ధ
నమజ్జసావిఘనోతి - యన్నామశ్శ్రుతమనుకీర్తయే దకస్మాదాతో
వా యదిపతితః ప్రలమృతన్వా | హన్త్యంహస్యపదన్యథామశేషమ
న్యంకంశేషాద్భగవత ఆశ్రయేన్త్యముత్సః - త్వన్నామకస్య చిదను
బ్రువత స్సపాలాలోకా నమన్త్యసరన్తి కృతాన్తపాశాః | బు
ద్ధ్యైశదమృతస్యలోక ఇహత్కలాంకం సంయాన్తితేచరణసిద్ధమషస్సు
పణికా ' ఇత్యేవమాదిషు. జీవేశ్వరయో రథాన్తరత్వా భావే
కకస్య నామకీర్తయిత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్తయో
మిథోభవత్యేవాథాన్తరత్వమ్. ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ అతఏవచబ్రన్తా *

అపాచః, యత ఏవైవం భగవతో నిరతిశయ సుఖప్రదనామ
శేయవత్త్వ మవధారిత మతఏవ, బ్రన్తా- వేదోపి, 'తేషాం హ్యస్య
స్థవిరస్యరామ-అస్యజానన్తో నామచిద్వివక్తన-బృహత్తేవిష్ణో సుమతిం
భజామహ' ఇతి నామ సజీత-తేన భగవన్తం ముపాన్త ఇత్స్వ
థః. ఇతశ్చ తయోరథాన్తరత్వ మిత్యాహ.

—* ౧౭॥ సూ॥ శ్శ్రుతోపనిషత్క-గత్యభిధానాచ్చ *

“సవైమహాభాగవతగ్గి పరీక్షిశ్యే రాపవగాభ్య మదభ్రీబుద్ధిః
జ్ఞానేనవైయానిశితబ్ధితేనభేజే ఖగేన్ద్ర స్థజపాదమూల” మిత్యాది
దిషు, శ్శ్రుతోపనిషత్కానామ్. శ్శ్రుతసన్న్యవేదాన్త సా రాశామ్, శ్రీ
విష్ణురాతాదీనామ్, భగవత్పాదారవిన్ద గత్యభిధానాచ్చ, జీవేశ్వర
యోరథాన్తరత్వ మవగన్తవ్యమ్, సహ్యసతిభేదే జీవేశ్వరయో రే
వం గన్త్యగమ్యభావాభిధేయేత, 'జ్ఞానేనవైయానిశితబ్ధితేన' త్యత

జ్ఞానశబ్దస్సర్వవేదాంతసారస్వరూపంశ్రీమద్భాగవతమేవాచక్షే,
 'జ్ఞానంపరంమంత్రహిమావభాసం యత్సారయోభాగవతం వదంతీ'
 త్యత్ర సర్వవేదాంతసారే జ్ఞానశబ్దదశకనాత్; తతశ్చ జ్ఞాయతే
 అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యాకరణేభ్యుడవగతవ్యః; సర్వవేదాంతసారేణైవ
 హి చివచిక్విత్వాణాం యాథాత్మ్యంసమవగమ్యతే, తథాచామ్నా
 తమ్ 'ధర్మః ప్రోక్షితైతవోత్ర పరమో నిమత్సరాణాం స
 తాం వేద్యం వాస్తవమత్రవస్తు శివదంతాపత్రయోన్ములనమ్! శ్రీమ
 ద్భాగవతే మహామునికృతే కింవాపరైర్విశ్వరస్సద్యోహృద్వవరుధ్యతే
 త్ర కృణిభి శ్మశ్రూపుభిస్తత్త్వా' దితి. స్యాదేతత్కథమిహ సాత్రే
 ణోపనిషత్-శబ్దేన సర్వవేదాంతసారః ప్రతీతిః? ఉచ్యతే, యథా
 అతస్మిన్సనముఖ 'బ్రహ్మకమితా' విత్యత్ర బ్రహ్మక శబ్దేన సర్వవేద
 శిరస్సానీయోపనిషత్ప్రతీయతే, ఏవమిహా పునఃపనిషత్-శబ్దేన ఉ
 పనిషత్సూక్తసానీయం సర్వోపనిషత్సారభూతం శ్రీమద్భాగవ
 తం ప్రతీయతే, అత ఏవామ్నాయతే "ఇత్యశేషసమామ్నాయపు
 రాణోపనిషద్రస" ఇతి, 'సర్వవేదాంతసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యతా
 ఇతిచ. తస్మాదస్త్రైవ జీవాత్మ పరమాత్మనో స్వరూపభేదః.

౩॥ గుహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౧౮॥సూ॥॥అనవస్థితేరసచ్ఛవాచ్చ నేతరః*—

అస్త్రైవ జీవేశ్వరయోభేద ఇత్యుక్తమ్, తత్రేయ మపరా
 భవతి విచారణా, కింజీవేశ్వరయోరితరేతరమథాన్తరత్వం ఘటప
 టయోరిపపుకవస్థితయోః ప్రత్యేతవ్యమ్? ఆహాస్త్విచ్చరీరశరీర

॥ ఇదమధికరణ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అనవస్థితే
 రసచ్ఛవాచ్చనేతర) ఇతి= పూర్వోత్తరాధికరణయోరుపజీవ్యోపజీవ
 కథ సరూపసగ్గతింద్యోతయితుంవృత్తమనుకీతయతి.(అస్త్రై) వేతి.

తత్ర 'ఏరుద్దగమిణోస్తాతస్థితయోరేకధమిణీ'తివాక్యశేషే

ణో రివాపుభగవస్థితయోః? ఇతి తత్తరం పఠతి- (అనవస్థితే) రి
తి- పరమాత్మసాహిత్య మంతరేణ పుభగవస్థానా భావాత్తేన వినా
అశ్రయాంతరాభావాచ్చ జీవోనేతరః- పరమాత్మనావిభక్తోనతివృత్తిః
కింత్యవిభక్తవ సరీరిణా శరీరవత్పరమాత్మనా సాక మవతిష్ఠతే, త
థాచామ్నాయతే 'హరిహి=సాక్షాద్భగవాన్ శరీరిణా మాత్మాఽర్థు
షాణామితోయమిస్సితమితి. ౧౧ తస్మాజ్జీవః పరమాత్మ శరీరత్వాత్తే
న సహ వియుక్త ఏవ సదావతిష్ఠత ఇత్యవగమ్యతే.

౪॥ అనవస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

(1) సమ్యక్తి జీవోపకరణాన్యధ్యాత్వాదీని జీవవత్పరమాత్మ నాసాకమ
వియుక్తాన్యేవావతిష్ఠంత ఇతి వక్తుమిదమభిధీయతే.

—* { ౧౧॥ సూ॥ అన్తర్యామ్యధిజైవాధిలోకా }
దిమతద్ధర్మవ్యవచేశాత్ } *

జీవేష్వరయోర్నియామ్యనియన్త్రభావరూప విరుద్ధ ధర్మావగమే
న ఘటపటయోరివ తయోరథాన్తరత్వ మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే
'జ్యోతీంషిసత్త్వావిశోద్రుమాదీన్ సరిత్యముద్రాంశ్చహరేశ్వరీర'
మిత్యాదౌ 'యస్యాత్మాశరీరమ్- యస్సవిజ్ఞానం శరీరమ్' ఇత్యాదౌ
చ జీవేష్వరయో శ్వరీరశరీరిభావోపలభేశ్వరీర శరీరివ త్తయే-రవిభా
గేనావస్థితయో రథాన్తరత్వమితి సిద్ధాంతయతి-*(అతడత్తరం ప
ఠతి)త్యాదినా. ... *

† సహవస్థితౌ దృష్టాంతః(రుషాణామితోయ)మితి.

౧౧ జీవేన సహవస్థాన కథనేన పరమాత్మన స్త ద్విషయ నియ
మనా ద్యుపకర్తృత్వ లక్షణసిద్ధిరేత దధికరణ ఫలమితి సూచయన్తు
ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౪॥ సూ॥ ౧॥

(1) అనేనోత్తరాధి కరణస్య దృష్టాంత సక్లతిం ద్యోతయతి-
(సమ్యక్తి)తి. ...

బృహచారణ్యకే అన్తర్యామిదాస్తాణే మాధ్యందినై రామ్నా
యంతే “ యగ్ని పృథివ్యాం తిష్ఠపృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న
వేద యస్యపృథివీ శరీరం యగ్ని పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత
ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ’ ఇత్యారభ్య యస్సర్వేషు ‘దేవేష్యిత్వధి దై
వమ్ - యస్సర్వేషు లోకేష్యి త్వధిలోకమ్ - యస్సర్వేషు యజ్ఞేష్యి
త్వధియజ్ఞమ్ - యస్సర్వేషు భూతేష్యి త్వధిభూతమ్ - యగ్నిప్రాణ
ఇత్యారభ్య ‘యఆదిత్యతిష్ఠ, స్థిత్యన్త ’ మధ్యాత్మ ’ మితి విభాగే
న పర్యాయాః. ఏవం తత్త్రైవికాణ్యైశ్చ “యగ్నిపృథివ్యాంతిష్ఠకృ
థివ్యా అన్తరోయం పృథివీనవేదయస్య పృథివీ శరీరం యగ్ని పృథివీ
మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ” ఇత్యారభ్య ‘యో
ఘ్నతిష్ఠకృయోగ్నోష్ఠకృయోన్తరిక్షే తిష్ఠకృయోచివిష్ఠకృ య ఆది
త్యేతిష్ఠకృయో దిక్షుతిష్ఠకృ యశ్చన్త్రితారకేతిష్ఠకృ యఆకాశేతిష్ఠకృ
యస్తమసితిష్ఠకృ యస్తేజసి తిష్ఠకృ యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠకృ యః
ప్రాణేతిష్ఠకృ యోవాచి తిష్ఠకృ యశ్చక్షుషి తిష్ఠకృ య శోశ్రీతే
తిష్ఠకృ యోమనసి తిష్ఠకృ యస్త్యచితిష్ఠకృ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠకృ యో
రేతసి తిష్ఠకృ ’ ఇత్యాః పర్యాయాగ్నిపత్యన్తే, తత్త్రైవికాయః, ఇహా
ధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేన శూన్యమాణోన్తర్యామీ కిం పరమా
త్తాభవతి? ఉతాపహ పరమాత్మనోథాన్తరం యఃకశ్చనభవతి? ఇ
తి, తత్రాన్తర్యామీత్యపూర్వ సంజ్ఞాశ్రవణాతోన్తర్యామి పరమా
త్మనోథాన్తరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తేఃప్రతిబూతే, (అన్తర్యా
మీ)తి, అత్రాధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేనశూన్యమిమాణోన్తర్యా
మీ పరమాత్మైవభవతి, కతః? తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్, తథాహి
‘యఃపృథివ్యాం తిష్ఠకృ యస్సర్వేషుదేవేషు తిష్ఠకృ యస్సర్వేషులో
కేషు తిష్ఠ ’ స్థిత్యేవం జాతీయకాసు ‘యఆదిత్యేతిష్ఠకృ యశ్చక్షు
షితిష్ఠకృ యోమనసి తిష్ఠకృ ’ ఇత్యేవం జాతీయకాసుచశ్రుతిషు పర

మాత్మనోన్తర్యామితయాఽధిదైవాది నియన్తృత్వాది రూప ధర్మా
వ్యపదిశ్యంతే, నహిపరమాత్మనోథాన్తరస్య సర్వనియన్తృత్వాది
రూప ధర్మాఽపపద్యంతే, నేయమన్తర్యామి సంజ్ఞాపరమాత్మస్య పూ
ర్వాభవతి, కింతు “ తంయూయం సర్వ భూతానా మన్తర్యామిణ
మీశ్వర ” మిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు పరమాత్మస్యన్తర్యామి
సంజ్ఞా ప్రసిద్ధైవ దృశ్యతే, తస్మా దిహాన్తర్యామీ పరమాత్మైవ.
తతశ్చ జీవోపకరణాని పరమాత్మనాసాకమవి యుక్తాన్యేవావ తిష్ఠ
న్త ఇతి జ్ఞేయమ్.

నన్విసాన్తర్యామిశబ్దప్రధానం జీవంవా శ్రావయతి, ‘ అప్ర
తర్క్యమవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ సర్వత ‘ ఇతి సాఙ్ఖ్యైఃప్రధానస్వ
రూపస్య స్తుతత్వాత్; తైస్తస్య రూపాది హీనతా భృషకమా
చ్ఛాన్తర్యామిత్యం చోపపద్యతే, అణిమాది యోగైశ్వర్య ప్రాప్తి
వశాజ్జీవస్యాప్యన్తర్యామిత్య ముపపద్యతే, తతశ్చేహతయోరన్యత
రోన్తర్యామీస్యాత్తస్మా దిహాన్తర్యామి శబ్దో నపరమాత్మాన మవగ
మయితు మలమిత్యత్రోత్తరంప్రాహ.

—* ౨౦॥ సూ॥ నచ స్తాతఃపతద్ధర్మాభిలాషాచ్ఛరీరశ్చ *

స్తాతఃమ్- సాఙ్ఖ్యస్తృతౌ జగత్కారణత్వేన పరి కల్పితం ప్ర
ధానమిత్యర్థః, శారీరః-శరీరసమ్పత్తి జీవశ్చ, ఇహాధి దైవా ద్యన్త
ర్యామిణౌ నభవతః, కుతః? అతద్ధర్మాభిలాషాత్- తద్ధర్మాః - పర
మాత్మధర్మాసర్వజ్ఞత్వ సర్వనియన్తృత్వాది రూపాః, అత ధర్మా
నియమాప్యత్వాదిరూపాః, జడత్వ కించిత్జ్ఞత్వాదిరూపాశ్చ; తపవ

* . (నియామ్యత్వాదిరూపా) ఇతి-నియామ్యత్వ శరీరత్వాదయో
ధమాగ్గి ప్రధానజీవోభయ సాధారణాః, జడత్వాదయగ్గిప్రధా
న మాత్ర ధర్మాః, కిచ్చిద్ధత్వాదయో జీవమాత్ర ధర్మా ఇతి వివిచ్య
జ్ఞాతవ్యాః.

హి ప్రధానజీవయో రభిలష్యస్తే, 'యోవ్యక్తే తిష్ఠ న్నవ్యక్తా దస్త
రోయమవ్యక్తం నవేదయస్యావ్యక్తం శరీరం యోవ్యక్త మస్తరోయ
మయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాదౌ, దేహాసవోత్సామన
వో ధూతమాత్రా ఆత్మానమన్యం నవిదుఃపరంయత్ । స్వంపుమా
స్వేదగుణాంశ్చరత్ స్థో నవేదస్వజ్ఞమనస్త ' మిత్యాది శ్రుత్యన్తరే
చ. నచ ప్రధానస్యావృష్టాదయో ధర్మాఉపపద్యస్తే, తస్య జడత్వే
నాభోక్తృత్వానుపపత్తేః; కింతు జీవస్యైవ తేధర్మా ఉపపద్యస్తే,
తస్యచేతనత్వేన భోక్తృత్వోపపత్తేః; తస్మాత్ ' ఏషతఆత్మాన్తర్యా
మ్యమృత ' ఇత్యత్రాన్తర్యామి శబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన జీవోప
కరణానాం భగవదవియుక్తత్వం సిద్ధమ్.

॥ యత్తు 'అప్రీతరగ్మినిదేశ్య'మితి వచనం తత్సాక్షైర్వి
రభిమానవశా త్వరితమితి జ్ఞేయమ్, ప్రధానస్య మహదాది రూ
పేణ పరిణ తత్వేన తదాది తత్వాత్కస్యతస్యజ్ఞాతుంశక్యత్వాత్.

యత్తు విషయవాక్యాదుపరి శూన్యమాణాత్ 'నాన్యోతో
స్తీ ద్రష్టా' ఇత్యాది వాక్య బలాత్పూర్వత్ర 'యతత్మనితిష్ఠౌ యో
విజ్ఞానేతిష్ఠ ' స్మితి చ శరీరభూత జీవ తదన్తర్యామిణోర్భేదశ్రవ
ణమవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకారణోపాధి నిమిత్తక మితి తద
నత్, 'నాన్యోతోస్తీ ద్రష్టే' తి వచనస్య పూర్వత్ర ప్రస్తుతాదన్త
ర్యామిణ స్త్రీభగవతో నారాయణా దన్యస్య శారీరస్య నియన్తృ
త్వ ప్రతిషేధ పరత్వాత్; తథైవేతద్వచనస్య గుహాధికరణే వివృత
త్వాద్భగవతా సూత్రకృతా "ఉభయేపిహ భేదేనైవ మధీయత"
ఇత్యేవం పార్వాపర్వపర్వాలోచనా ప్రావీణ్య బలా త్కాంతోక్తస్య
శారీర తదన్తర్యామిణోర్భేదస్యార్హచీన వికల్ప వితర్క ప్రమా
ణాభాసేన బ్రహ్మవాదినా ప్రలపితు మశక్యత్వాచ్చ; నహి జీవేష్వ
ర యోర్భేదస్యాసత్యత్వ జ్ఞాపకం శ్రుతే సూత్రస్యేవా వచనం ద్ర

ప్సం పశ్యామః, యేనైతద్భేదస్యాత్మాత్వికత్వంస్యాత్ ; యదప్యా
 హురస్య స్వాభావికస్య జీవేశ్వర భేదస్యవస్తుత్వే “ యత్రహి ద్వై
 తమివ భవతి తదితర ఇతరం వశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా
 వాఘాత్తతేనకంపశ్యే ” దిత్వయం వాక్యశేష ఇతి తదప్యసత్,
 “ యత్రహి ద్వైతమివభవతి ” త్యాది శ్రుతా జీవేశ్వర భేద నిషే
 ధానుపలభేః; కింతు ‘యత్రహి’ త్వస్యాం శ్రుతావయమథేఉప
 లభ్యతే, యత్ర- యదా, సృష్టికాలే, ద్వైతమివ- “ ధాతాయథా
 పూర్వమకల్పయ ” దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా పూర్వకల్ప సృష్టప్రపన్న
 జాత సద్భ్రమమిదం ప్రపన్నజాతమితిశేషః, భవతి ఉత్పద్యతే, ‘ద్వై
 తం ధ్రువాథే విస్రమ్భ ప్రపన్నోపశమాదిషు ’ ఇత్యాదిషు ప్రప
 న్నోద్వైతశబ్ద దశనా త్వస్యైవద్వైతత్వము క్తమితి జ్ఞేయమ్.
 తత్ తదాసృష్ట్యవసరే, ఇతరః- పరమాత్మనో భావంతర భూతో
 జీవః, (జాతా వేకవచనమ్) ఇతరమ్- స్వవ్యతిరి క్తం పరమాత్మానమ్,
 వశ్యతి- లబ్ధకరణ కలాపత్వాత్తముపాసిత్వాదైకుణ్యమేత్యతత్ప్రత్యం
 భగవంతం సాక్షాత్కరోతీత్యథః; తథాచ శ్రుతిః ‘పుత్రగాత్మానం
 ప్రేరితారంచ మత్వా విష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి ’ తిహినిశ్చితమ్.
 యత్ర- యదా, ప్రళయావసరే; తు శబ్ద స్తదాత్విత్వ్యుత్తరేణాన్వే
 తి, ఆస్య- జీవస్య, పరమాత్మనోవా సమృద్ధి, తత్సృష్టత్వా తత్ప్ర
 విష్టత్వా త్తన్నియామృత్వాచ్చ, సర్వమ్ - అశేష సమష్టివ్యష్టి దేహః
 ది ప్రపన్నజాతమ్, ఆత్మైవాఘాత్- స్థూలావస్థా ప్రహణేన కా
 రణాత్మైవ భవతి, అవిభక్తనామ రూపావస్థం సత్పరమాత్మ స్వ
 వతిష్ఠత ఇత్యథః; తత్- తదాతు, అశేషసమష్టివ్యష్టి ప్రళయావ
 సరే, పాకృత ఇత్యథః; అయమ్- జీవరాశిః, కేన - సాధనేన,
 కమ్ - సుఖమ్, తద్రూపమ్ ; పశ్యేత్ - భజనియత్వేన కథం జానీ
 యాదిత్యథః, దశనాది సాధనీ భూత ఘోల దేహేన్ద్రియాదీ

—* ౨౦॥సూ॥ఉభ యేపిహిభేదేనైనమధీయతే *—

ఉభయే-కాణ్వమాధ్యందినాశ్చ, ఏనమ్ శారీరమ్, భేదేనా
ధీయతే, 'యోవిజ్ఞానే తివన్ని' తి కాణ్వాః, 'యత్యనితిష్ఠ' నితి
మాధ్యందినాశ్చ, శారీరం పృథివ్యాది వదంత్యర్థమిదం ఈశ్వరాద్భిన్న
త్వేనతస్మియామ్యత్వేనచామనస్తీత్యర్థః, *తస్మాదిహంత్యర్థమి త
ద్విపరమాత్మప్రత్యాయక ఇతి నీశ్చీయతే.

౫॥ అంత్యార్థమ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౨౧॥సూ॥ అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్తోక్తే *—

† 'యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ' నిత్యాచినా నియంతృత్వేన పరమా
త్మాస్వత్ర వతఃత ఇత్యుక్తమ్, సకిం సచైర్దృశ్యోభవతిః ఆ
హోస్విదదృశ్య ఏవభవతిః ఇతి విచికిత్సాయామిద ముత్తరం పఠతి-

నాం నష్టత్వాది భావ ఇతి. తస్మాచ్చేతనానాం పరమ పురుషో
తా సాధనస్వభజన సిద్ధ్యర్థం మేవ పరమాత్మా విశ్వ సృష్ట్యాదౌ
ప్రవతఃత ఇత్యేతచ్చృతి తాత్పర్యార్థః. సహా వినా దుష్ప్రజ్ఞా
తూచ్ఛిషస్తి వాక్యే జీవేశ్వర భేద ప్రతిషేధం ప్రతీయాత్, తస్మా
త్స్వభావికం జీవేశ్వరభేదం ప్రతిషేధం స 'తతేనకింపశ్యే'వి
త్యయమన్యోవావాక్యశేషో భవతీతి సుధీభిర్ధేయమ్. * అంత్య
మి బ్రాహ్మణోక్తాంత్యార్థమిత్వాది లక్షణ సిద్ధి రిహ ఫల మిత్యభిప్రే
త్యాధికరణ ముప సంహరతి— (తస్మా) దితి. అ॥౫॥ సూ॥ ౩॥

† అన్యధికరణస్య సూర్యధికరణోపజీవకత్వ సజ్జతిం వక్తుం
పూర్వస్వత్ర మనువదతి- ('యఃపృథివ్యా')మితి= అంత్యార్థమిదం ప
రమాత్మానం విషయాకృత్య సంశయం విశదయతి- (సకి) మిత్యా
దిచా= తత్ర పూర్వపక్షస్తు "యః పృథివ్యాం తిష్ఠ" ని త్యాదౌ
సహా విష్టస్తిలి వత్పృథివ్యాదావవస్థానత్రవణాత్స దృశ్యత్వాదిగు
ణక ఏవ భవతి.

(అదృశ్యత్వాదిగుణక) ఇతి = పరమాత్మానుప్వత్రాస్తర్యామి తయా
 వతమానో పృథ్వశ్యత్వాదిగుణకః- పాక్రృత చక్షురాద్యగ్రాహ్య
 త్వాదిగుణ విశిష్టపవ ప్రత్యేతవ్యః, ' కుతః? ధర్మోక్తేః, ' నపశ్యతి
 త్వాం పరమాత్మనోజన ' ఇతి " నసందృశేతిష్ఠతి రూపమస్య నచ
 త్సమా పశ్యతికశ్చనైన " మితి చ పరమాత్మనోఽదృశ్యత్వాది ధ
 ర్మాహ్యవ్యస్తేః* తథాపిస్వభక్తానాందృశ్యత్వాదిగుణక ఏవభవతి,
 తథాచ వక్ష్యతి భగవానాచార్యః, అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమా
 నుభ్యామితి.¶ తస్మాత్పరమాత్మాస్వభక్తిహాన్యానా మేవాదృశ్యత్వా
 ది గుణకోభవతీతి నిశ్చయతే.

...

*

౬॥ అదృశ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౩॥సూ॥ †విశేషణభేదవ్యవచేశాభ్యాంచనేతరా *

సర్వవేదాస్తసారే ఇదమామూయతే " శ్రోతవ్యాదీనిరాజే

*దౌత్యగణకంపరమాత్మనస్సర్వాదృశ్యత్వమపవదతి- (తథాపి) తి.

¶తథాశ్రుతిశ్చ ' అస్తబహిశ్చామల మబ్జనేత్రం స్వపూరుషే
 చ్ఛాసుగృహీతరూపమ్ | పాత్రస్తవశీలలనాలలామం దృష్ట్వా స్ఫుర
 తుర్జ్జలమణ్డీతాననమ్ ' ఇత్యాది స్వభక్త దృశ్యత్వాది లక్షణ సమ
 న్వయమేవైతే దధికరణ ఫలమితి సిద్ధవత్ప్రత్యాధికరణ ముప సంహా
 రతి-(తస్మా) దితి.

అ॥ ౬॥ సూ॥ ౧॥

† అస్తర్యామధికరణేఽస్తర్యామిత్వంసామాన్యతఃపరమాత్మనిష్ఠ
 మిత్సుక్తమ్, సమ్ప్రీత్యుత్తరాధికరణే సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చి
 న్తాహేతుత్వ న్యాయ మనురుద్ధ్య తాదృశ పరమాత్మత్వం బ్రహ్మ
 రుద్రాభ్యాం వ్యావతయిత్వా తస్య విశేషతో నారాయణ నిష్ఠ త
 యా వక్ష్యమాణత్వా దస్తర్యామధికరణేన హేతుతద్వద్భావ సక్త
 త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (విశేషణభేదవ్యవచేశాభ్యాంచ నేత
 రా)వితి.

...

...

*

స్త్రీస్యతాం సన్తిసహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినా మితి. తత్ర సంశయః, కిమహత్తతత్త్వ శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రావపి శ్రీభగవతా నారాయణేన సాకం పరమాత్మతత్త్వత్వేన వివక్షితా? ఆహూస్త్వి స్సుముముతుభిర్భజనీయత్వేన నిధానితశ్చేభగవాన్నారాయణ ఏవ వివక్షితః ? ఇతి. సన్విహ కుత సంశయః : పదస్తి తత్తత్త్వవిద స్తత్త్వం యజ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మైతి పరమాత్మైతి భగవానితి శబ్ద్యత ' ఇత్యాది పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయే హత్తతత్త్వ శబ్దేన భగవాన్నారాయణ ఏవావగమ్యత ఇతి చేద్భాషమ్, తథా ప్యనేక వాక్యశేషా ద్భవతి సంశయః, తథాపి ' సత్సజుల్పస్యతే బ్రహ్మస్య ద్వైధ్యామితి తేవయ ' మితి, తథా ' త్రయాణామేక భావానాం యోనపశ్యతి దైభిదామ్ । సర్వ భూతాత్మనాం బ్రహ్మ సశాన్తి మధిగచ్ఛతి " తి, తథా ' నతే మయ్యచ్యుతే లజేచభిదామణ్విపి చక్షత ' ఇతి చైవం వాక్యశేషాభవన్తి, ఏలేషు వాక్యశేషేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయతే, అత ఉపపన్న సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రస్తుమ్? బ్రహ్మరుద్రావపి పరమాత్మతత్త్వత్వేన వివక్షితావితి, కుతః ? యథోక్త వాక్య శేషేషు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయత ఇతి హ్యుక్తమ్, తస్మాద్భ్రహ్మ రుద్రావపిహ పర తత్త్వ స్వరూపేణ భగవతా నారాయణేన సాకమాత్మ తత్త్వత్వేన వివక్షితా భవతః ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తం బ్రూమః, ' అపశ్యతా మాత్మతత్త్వ ' మిత్యత్ర శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవాత్మ తత్త్వత్వేన వివక్షితః, నతు బ్రహ్మ రుద్రా, కుతః? విశేషణ భేద వ్యపరేశాభ్యామ్-

✽ అనాలోచితపౌర్వాపర్యాధకతయా లన్యధా ప్రతీతాద్ధానాం తేషాం వాక్యానాం నసన్దిగ్ధాక్షణికాన్యకవాక్యశేషత్వమిత్యన్తప్రామేణ సిద్ధాస్తయితి-(ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తంబ్రూమ)ఇ

శతధాహుత్యత్ర తస్మాత్సర్వాత్సర్వాత్ నారాజఃపరిస్సర్వత్ర
సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్తుతవ్యశ్చే చ్చతాభయ' మితి
' ఏతావాన్సాక్ష్యయోగాభ్యాం స్వధర్మం పరినిష్ఠయా । జన్తలా
భఃపరఃపునా మస్తే నారాయణస్త్పతి' రితి చ పూర్వోక్తాత్తత
త్వం హతిరిత్యాది విశేషణై ముఃముక్షూ పాసోఽభగవాన్నారా
యణఏవ భవతీతి వ్యపదిశ్యతే, తథా ' కస్తస్యమేధ్ర'మితి 'సర్వా
త్సనోఽన్తఃకరణంగిరిత్ర, మితిచ బ్రహ్మ రుద్రయోః సరమాత్మ తత్త్వ
స్వరూపా త్సర్వాత్సనో నారాయణా తదీయే స్థూల రూపాగ్న
త్వేన భేదోవ్యపదిశ్యతే, అపిచ '॥ నారాయణఃపరం బ్రహ్మ తత్త్వం
నారాయణఃపర' ఇత్యాది వాక్యశేషేభ్యశ్చ భగవాన్నారాయణ
ఏవేహత్మతత్త్వ శబ్దేన నిశ్చీయతే, యత్పునరుక్తం 'యదైవధ్యాయ
తేతేవయ' మిత్యాదీని వాక్యశేషాభవ స్తీతి తదసగ్గతమ్, యతఃపా
ర్వాపర్యానురోధేన తేహంవాక్యానాశ్రిమయమథః ఖల్వ ధ్యేవసీ
యతే, తథాపి, ' యదైవధ్యాయతి తేవయ'మిత్యత్ర త్వయ మ
థః, అత్రినామకోఋషిస్సప్తవిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాసృష్ట్యా నియు
క్తస్సన్నపత్యాథః విబుధ ప్రధానం శ్రీ నారాయణ మేకమేవ మ
హా తపసా చిత్తీ కృతవాః, తతస్తస్య తేన తపసా పరితుష్ట శ్శ్రీ

త్యాదీనా = శ్రుతి ముదాహృత్య హేతు ద్వయ ముపాపదయతి—
(తథాహి) త్యాదీనా= ... *
॥ “తంత్యాంవిదామ భగవన్ పరమాత్మతత్త్వం సత్వేన సమ్ప్రీ
తిరతిరచయన్తమేషామ్ । యల్లేనసతాప విఃత్రై ద్మకభక్తియో
గైరుద్గ్రీవయోహృదివిదు ర్నూనయోవిరాగాః ” ఇత్యదయోషి వా
క్యశేషాభవ స్తీతి ద్రష్టవ్యమ్. ... *

శ్రీ (అయమథః) ఇతి = బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదామితరే తరభేదప్ర
త్యాయక వత్సమాశ్చాథః ఇత్యథః. ... *

భగవాన్నా రాయణి మమ కృపయా స్వయంతదపత్యరూపేణా
 వతరిష్యే బహ్వాపత్యేన తస్యాతిహాషణ జననాథం బ్రహ్మరుద్రా
 భ్యామపి తదపత్య రూపేణావతతత్యమితి నిచ్చిత్యతాభ్యాం సహా
 గత్వాత్రి మహాషణయేవరమేవమదాత్, హే బ్రహ్మ? త్వం య
 దపత్యరూపం వరం మత్తోవరణీయత్వేన, ధ్యాయసి- ఇచ్ఛసి, తే-తు
 భ్యమ్- వయమ్- బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః, త్వదపత్య రూపం వరం దత్తా
 ఇతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, త్వయాచిత్తీ కృతో విబుధ ప్రధానో
 హం మత్సేవారతావేతా బ్రహ్మ రుద్రౌచ వయం త్రయః కుతూహ
 లాత్తవ పుత్రీత్వేనావతరిష్యామ ఇత్యభిప్రాయం వక్తుం 'వయమా
 గతా' ఇతి. అయమేవాభిప్రాయ ఉపరిష్టాత్ప్రసన్నాచ్యుతే 'అథా
 స్వదుశధూతాస్త ఆత్మజాలో కవిశ్రీతా' ఇతి. ఏవం పృథగ్ధ్వ
 జద్వేషకలిలాత్తానందతం తద్వేష మపొహ్య సమాధాతుం మహద
 హఙ్గారాభిమాని బ్రహ్మ రుద్రయో స్వస్వరూపవాసుదేవ సజ్జా
 షణణ శరీరత్వ మభిప్రేత్య వదతా భగవతా త్రయాణాం జగత్కా
 రణత్వమామూలమ్ "అహంబ్రహ్మచశర్యశ్చ జగతఃకారణంపర"
 మితి. నచాత్రాపి త్రయాణామభేదః ప్రతీయతే, ఏవం తత్సమా
 ధానాథ మామూతే 'త్రయాణా మేక భావానాం యో నప
 శ్యతీవైభిదామ్ । సర్వభూతాత్త్వనాం బ్రహ్మ సశాన్తిమధిగచ్ఛతీ'
 త్యత్రాపి వాక్యే పౌర్వాపర్య పర్యా లోచనయా ఏక- స్సమానో,
 భావో-అభిప్రాయో,యేషాంతేషామ్,సర్వభూతాత్త్వనామ్- యథా
 యోగ్యం సర్వభూత తత్వాభిమానిస్వరూపాణామ్, త్రయాణామ్-
 బ్రహ్మ విష్ణురుద్రాణామస్మాకమ్,భిదామ్-మిథోభిప్రాయ భేదమ్,యో
 నపశ్యతి, సఏవ శాన్తిమ్- చిత్త సమాధానమ్, అధిగచ్ఛతీత్యయమే
 వార్థః ప్రతీయతే, నైవ లేషా మధేదోపి, ఏకభావానా మిత్యనే
 నైరదుక్తం భవతి, యస్మిన్ జీవే భగవత స్త్రీహరేరనుగ్రహాభిప్ర

య స్తస్మిన్ జీవే బ్రహ్మరుద్రయో రనుగ్రహ బుద్ధిరేవ భవతి, ఏత
 చ్చ “ న మద్భాగవతానాంచ ప్రేయానన్యోస్తికహిణచిత్ । యచ్చ
 ప్రయాన్త్యనిమిషో మృషభాసువృత్త్యా దూరేయమావశ్యపరినస్పృ
 హణీయశీలాః । భతుఃమిత్రస్సు యశసః కథనానురాగ వైక్లబ్య
 బాష్పకళయా పుశకీ కృతాక్షా ” ఇత్యాని వాక్యేభ్యో భగవద్భక్త
 విషయే తయోర్ద్విష్టవ్యమ్, ఏవం స్యానుగ్రహితేష్వపి హిరణ్యకశి
 పు ప్రభృతిషు భగవతో నిగ్రహభిప్రాయం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మరుద్రా
 ణాం సమానా భిప్రాయకత్వ మేవైక భావత్వమితిజ్ఞేయమ్, యద్య
 ప్యేవమభిప్రాయవతాం త్రయాణామన్యోన్యం భిన్నత్వా దభిప్రా
 యాణామప్యన్యోన్యం భేదఏవప్రతీయతే, తథాపి ‘ఏకభావానా,మి
 త్యేకత్వకథనంతు ‘ రామసుగ్రీవ యోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయ
 తే ’ తివద్ద్విష్టవ్యమితి. ఏతేన ‘పరేవ్యయఏకీ భవన్తి’ త్యేవం జాతి
 యక శుక్రిరపి వ్యాఖ్యాతాభూత్, రాజగృహే బ్రాహ్మణా ఏ
 కీభవన్తిసాయంగావోగోష్ఠఏకీభవన్తితివత్, తతైక్యోపదేశోపపత్తే
 శ్చ; తస్మాత్ ‘ ఏకభావానా ’ మిత్యత్ర బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణాం
 మితోథాన్తరత్వమేవ ప్రతీయతే, ఏవమ్ ‘ నతేమయ్యచ్యుతేజేవ
 భిదామణ్విపిచక్షుత ’ ఇత్యత్రాప్యయమేవాథః ప్రతీయతే; తే-భ
 గవదేకాన్త భక్తాః, మయి- మచ్ఛరీరకే, అజే- అజశరీరకేచ, అచ్యు
 తే- పరమాత్మని, భిదామ్- భేదమ్, అణ్విపి - ఈషదపి, నచక్షుతే -
 నపశ్యన్తి, తథాచ ‘ సబ్రహ్మసశివస్సేన్ద్రస్సోక్షరఃపరమస్సర్వరా’డి
 తి శ్రుతిరనుస్మృతా భవతి. సాధవో భగవద్భక్తా బ్రహ్మరుద్రాన్త
 ర్యామి దృష్ట్యా పరమాత్మని భేదంనపశ్యన్తి, పరమాత్మ శరీర దృ
 ష్ట్యాతు తస్మాద్భేద మేవ బ్రహ్మ రుద్రయోః పశ్యన్తితి. తతశ్చ
 ‘ నతేమయ్య చ్యుతేజేవ భిదామణ్విపిచక్షుత ’ ఇత్యత్రాపి బ్రహ్మవిష్ణు
 రుద్రాణాం త్రయాణాం స్ఫుట ఏవేతరేతరం భేదోవగమ్యతే, ఏత

దుపరితన వాక్యే యద్యపి ' నాత్మనశ్చపరస్యాపి ' త్యనేనా య
 మథః ప్రతీయతే, అత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదామణ్విపి నైవ చక్షత
 ఇతి. తథాపి తత్ర భిదాం సచక్షత ఇత్యనేన ద్రవ్యాద్వైతమేవ ప
 శ్యస్తీత్యుక్తం భవతి, తచ్చ నిరుక్తం సప్తమే "అత్మజాయాసుతా
 దీనా మన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్సాన్విధికామయోరైక్యం ద్ర
 వ్యాద్వైతం తదుచ్యత " ఇతి. (అస్య తాత్పర్యంతు) అథః-
 భోగ్య సమ్బంధక ద్రవ్యమ్, కామః- భోగ్యవస్తు, తతశ్చ స్వీయే-
 థా కామ విషయే, ఆత్మాదీనా మన్యేషామపి దేహినాంయదైక్యమ్-
 సాధారణ తయా భోక్తృత్వే నైకత్వాను సన్ధానమ్, తద్ద్రవ్యా
 ద్వైత ముచ్యత ఇతి. ఇదమేవ ద్రవ్యాద్వైతమ్ ' యస్తీన్ సర్వా
 ణి భూతాన్సాన్వైత్తేవాభూ ద్విజానతః । తత్ర కోమోహాగ్ని కశ్శీ
 క ఏకత్వమనుపశ్యత ' ఇతీయం శ్రుతిశ్చాగ్నివయతి. తథాపి, య
 స్తీన్- యదా, విజానతః- ఉపాసకస్య, సర్వాణి భూతాని- సర్వే
 ప్రాణినః, ఆత్మేత్యుప లక్షణమ్, స్వీయ భోగ్యవస్తు విషయే భో
 క్తృత్వేనఅత్మజాయా సుతాది సదృశాభవేయః, స్వీయ భోగ్య వ
 స్తున్యాత్మ జాయాదీనా మన్యేషాంచ ప్రాణినాంసాధారణతయా
 భోగ్యత్వేన మన్యత ఇత్యర్థః, తత్ర-తదా, ఏకత్వమ్-ద్రవ్యాద్వై
 తమ్, పశ్యత ఉపాసక స్యాత్మజాయా సుతాదిషుకోమోహాః ? క
 శ్శీకః? కోనామ మోహ శ్శీకోవా భవేదితి. తతశ్చ ' యద్వై
 ధ్యాయతి తేవయ ' మిత్యాదయో నైవవాక్య శేషాభవంతి, ॥ త
 స్మాత్ " అపశ్యతామాత్మతత్వ"మిత్యత్రాత్మ తత్వశబ్దేన శ్రీభగవా

॥ ఏతేన పరమాత్మతత్వరూప లక్షణం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యా
 పృతం సత్సర్వాస్తర్వామిణి శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ సమన్విత
 మితి సిద్ధమ్, ఇయం సిద్ధిరేవైతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రా
 థా ముషసంహరతి- (తస్మా) దితి. బ్రహ్మ రుద్రాద్యశేషజీవానాం

న్నారాయణ ఏకఏవపరమాత్మతత్వతయావివక్షత ఇ శ్రీవదాతమ్.

—* ౨౦||సూ|| రూపోపన్యాసాచ్చ *—

ఇతశ్చ నారాయణ ఏవేహాత్మ తత్వం భవతి, యస్మా దుపా సనాథమాత్మతత్వత్వేన నిర్ధారితే భగవతి నారాయణే “ పా తాశమేతస్యహిపాదమూల ” మిత్యారభ్య స్థూలరూప ముపన్యస్య తె, తస్మా దిహాత్మతత్వం నారాయణ ఏవ భవతి నేతరావతి నిశ్చ యతే. ౨|| విశేషణ భేద వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౨||

—* ౨౧||సూ|| వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ *—

సర్వ వేదాంతసార ఇద మామూయతే, ‘ ఉదర ముపాసతే యఋషివత్కసుకూర్పదృశ ’ ఇతి. తత్ర విచికిత్సా, కిమిహాద ర శబ్దేన జతరమేవోపాస్యతయాఽభిధీయతే? అహోస్విజ్ఞాతరానలా ధిష్ఠితో వైశ్వానరఃపరమపురుషఏవాభిధీయతే? ఇతి. తత్ర ‘ఉదరము పాసత’ఇత్యుదరస్యైవోపాస్యత్వ శ్రవణాత్కూర్పదృశ ఇత్యుపాస కానాం స్థూలదృష్టితోపదేశాచ్చ జతరమేవాన్నపానాదిభి రుపాస్య తయాఽభిధీయత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రాహ్మ, ఇహాదరశబ్దేన జా తరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరసంజ్ఞఃపరమ పురుష ఏవోపాస్యతయా ఽభిధీయతే, కస్మాత్పునర్జాతరానలే వైశ్వనరాఖ్యఃపరమపురుషో స్తీత్యవగమ్యతే? సాధారణశబ్దవిశేషాత్ - “ అహం వైశ్వానరో

పరమాత్మా భేదం ప్రమాదాద్యే వదంతి తస్మత్ ఇవ ప్రమాదోక్త్యా దిదోషద్రష్టిపి నాస్తీత్యాహ- * (అవదాత) మితి= ప్రమాదోక్త్యా ది దోషలేశస్యా పృథావే నోపపాదిత మిదమథా జాతం పరిశుద్ధ మిత్యథాః.

అ|| ౨|| సూ|| ౨||

¶ అన్తర్యామ్యధికరణే పరమాత్మనో జాతరానల నియన్తృత్వా పుపదేశాత్తదన్యఏవ తన్నియన్తాస్యాదిత్యాక్షేప సజ్జతోత్తరాధిక రణమారభతే (వైశ్వానర స్సాధారణ శబ్దవిశేషాత్)ఇతి.

భూత్వాప్రాణినాం దేహమాశ్రితః | ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచా
మ్యన్నం చతుర్విధం మితి వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమపురుషస్య సర్వప్రా
ణజాతరానల సాధారణ వృత్తిత్వజ్ఞాపక స్మృతేరిత్యర్థః, నహి
తత్ర ' కూర్పదృశ ' ఇతి కేవల మన్నపానాదిభి రుదరభరణతత్ప్వ
రా ఉచ్యతే, కేవల ముదరంభరాణాం నరకపాగ్నిహింసా ' ఏవంకు
టుష్టం విభ్రాణ ఉదరంభర ఏవవా | యాతిజీవోన్ధ తామిద్రం చర
మం తమసఃపద ' మిత్యాదిషు శ్రూయతే, కింతు దహరవృత్తి భగ
వత్సూక్ష్మ రూపోపాసన నిష్పత్త్యర్థ మాదరాసలా ధిష్ఠిత వైశ్వా
నరాఖ్య భగవద్రూపోపాసకత్వాత్తేషాం కూర్ప దృక్త్వ ముక్తమ్,
వైతావతా కేవల ముదర స్యోపాస్యత్వం సిద్ధ్యతి, శతస్సాదిహో
దరశబ్దేన తదన్తస్థి వైశ్వానరాఖ్యః పరమపురుష ఏవ నిశ్చయతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ స్వర్గమాణమనుమానంస్వాదితి *

'అహంవైశ్వానరోభూత్వాప్రాణినాం దేహమాశ్రిత' ఇతి
స్వర్గమాణం వైశ్వానరాఖ్యం భగవద్రూపం శ్రుత్వాది ప్రమాణ సే
ద్ధ మస్వనుమానంచస్యాత్ - * అనుమాతుంచశక్యత ఇత్యర్థః, ఇతి
శబ్దోపేతు ప్రదర్శనార్థః, ఇతి- యతఃకారణాత్, 'అన్నమశి
తం త్రేధావిధీయతే-తస్యయస్థస్య విస్తోధాతు స్తత్పురీషం భవతి -
యోషధ్యమస్తన్నాంసంయోజిష్ఠ స్తన్నన ' ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త రీ
త్యా ప్రధీతఘృతాదికం మాంసాదిరూపేణ విభజ్యమానంసజ్జీర్ణంభ
వతి, తతః కారణాదేవం జరయితా కశ్చిచ్ఛేతనో జాతరాసలా ధి

॥ వైశ్వానరత్వ లక్షణస్య పరమాత్మని సమన్వయసిద్ధిరేతదధికర
ణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రాక్షరముప సంహరతి- (తస్మా)దితి.

* అనుమానమిత్యత్ర కర్తృణి ల్యుట్ ప్రత్యయ మభ్యుపే త్యాను
మాన పదంవ్యాచక్షే- (అనుమాతుంచ శక్యత ఇత్యర్థః) ఇతి.

† ధీత ఘృతాదికమ్- పిత భక్షితాదికమ్-

ప్రకాశా భవితమ్యః, సతునజేవః - వ్యభిచార దశానాత్; కింతు వై
శ్వానరాఖ్యగి ధరమపురుషపవ జరయతితి నిశ్చయతే, అతపవశ్యే
షాం సరాణాం హితో వైశ్వానర ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చ సమ్యక్యతే,
తతశ్చ యథా భామాది రసలో భగవదధిష్ఠిత స్సక్ స్వకార్యం
కరోతి తథా యమాదరో పీతి జ్ఞేయమ్; “యదాదిత్యగతం తేజో
జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ | యచ్చన్ద్రమసి యచ్చగ్నాత త్రేజోవిద్ధిమా
మక ” మితి స్మర్యతేషా భామానలాదే ర్భగవ దధిష్ఠితత్వమ్, త
స్మాదాదరాధిష్ఠాతైవేషా “ఉదరముపాసత, ఇత్సత్రోదరశబ్దేనోపా
స్యతయా లక్ష్మితఇత్యవ గమ్యతే.

—* { ౨౭॥ సూ॥ శబ్దాదిభ్యోద్యః ప్రతిష్ఠానాచ్చ
నేతిచేన్నతథాదృష్టుపదేశాదనన్యవాత్పు
రుషమపి చైన మధీయతే } *—

అశ్రాహ కచ్చిదవిపశ్యత్ “ అణ్ణప మూత్రః పురుషోన్తరాత్వా
సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట ” ఇతి పరమాత్మనో జ్ఞప్త మూత్ర
త్వ ప్రతి పాదకశబ్ద స్ఫూర్తియై, అదిశద్దేన సదా హృదయవర్తి
త్వాన్తరాత్ త్యాది భగ్నా ఉచ్యంతే, తతశ్చైవం విభ శబ్దాదిభ్యో
జాతరానల స్యోదరాన్తః ప్రతిష్ఠానా చ్చ తస్య పరమాత్మనశ్చ వి
ధ స్సమ్బంధః ప్రతీయతే, ప్రతిష్ఠానమ్ - ప్రతిష్ఠితత్వమ్, తతశ్చ జా
తరానలాధిపాతృ త్వంన పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి చేనైవైతదే

ఏతదనుమానసిద్ధో జీవ స్వామిత్యత ఆహ- †(సతు) ఇతి. ...

॥ జీవన్మృతకదాచిత్తీత భక్షితాది పరిణామ యిత్యత్వాభావ ఏవ
వ్యభిచార ఇతి జ్ఞేయమ్. అనుమానేనేశ్వరసిద్ధి పక్షేపి వ్యభిచారస్తు
అశ్శిఖి నమస్యై, సర్వజ్ఞ జీవకర్మానుగుణ్యేన ప్రవర్తమానే ఈశ్వ
రేహోక్త వ్యభిచారశఙ్కా నుదయాత్; ఏతదేవాభిప్రీత్య వైశాన్వ
రశబ్దంవృత్త్యాదయతి - (అతఏవే)తి - అ॥ ౮॥ సూ॥ ౩॥

వమ్, కస్మాల్? తథా దృష్ట్యపదేశాత్-దృష్టి-దర్శన, ముపాసనమ్; యథా సచాదహరాంతర్వర్తి త్వత్పరమాత్మనః “ పరిసర పద్ధతిం హృదయ మారుణయోదహర’ మితి దహర విద్యోపదిశ్యతే. తథా వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమాత్మన జౌదరా నలాంతర్వర్తిత్వా ‘దుదర ముపాసత’ ఇతి వైశ్వానర విద్యోపదిశ్యతే, తస్మాదౌదరస్యా చేత నస్య వైశ్వానరాఖ్య భగదష్టితత్వ మంతరేణధీత భుక్తాది సరిణా మయితృత్వాసమ్భవాచ్చ జాతరస్సరా వైశ్వానరాధిష్ఠిత ఏవ భవతి తి నిశ్చయతే, పురుషమపిచైన మధీయతే- అపిచ- కించ, ఏనమ్- వై శ్వానరమ్, పురుషమ్- సాక్షాత్పరమ పురుషమేవ, వాజసనేయినస్స మామనన్తి “ సఏషోగ్ని రైశ్వానరోయదయంపురుషస్సయోహై తమేవమగ్నిం వైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషే న్తఃప్రతిష్ఠితంవేదే”తి. అతః “ ఏషోగ్నిరైశ్వానర ” ఇత్యగ్ని వైశ్వానరయోశ్వరీరశరీరి ణోస్సామానాధికరణ్యం స్థూలాయం పురుష ఇతివ దుపపద్యతే, తస్మా దిహూదర కబోద్రి వైశ్వానర సంజ్ఞక పరమపురుష పర ఇతి సిద్ధమ్. ౮॥ వైశ్వానరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—* ౨॥ సూ॥ అతఏవనదేవతాఘాతంచ *

వైశ్వానరాష్టిధితజాతరాగ్నే రివ కింవాగభిమానినోగ్నే రపి భగవ దావిర్భావ స్థానత్వం స్యాల్? ఉతన? ఇతి శఙ్కా మపనే తుమిదమాహ—(అతఏవే)తి-యతః “ దిగ్వాతారగ్ ప్రచేతోశ్వి వహ్నిన్తోఽపేన్ద్ర మృత్యుకా” ఇతి ‡ వాగభిమాన్యగ్ని రధిదైవ గ ణాన్తఃప్రవేశితః, అతఏవ వాగభిమానిదేవతా ఘాతమ ప్యగ్నింవై శ్వానరాధిష్ఠితాగ్నిమివ భగవదావిర్భావ స్థానత్వేనోపాస్యం నాధీ

¶ జాతరాగ్ని ప్రస్తావేన వాగభిమాన్యగ్నే రుపస్థితత్వాత్ప్రసక్తి సక్తతోస్త్రరాధికరణ మారభతే- (అతఏవనదేవతాఘాతంచ) ఇతి.

‡ వాగభిమాన్యగ్నే దేవతాత్మకత్వాజ్జాతరాగ్నివద్భగవ దావి

యతేబ్రహ్మవాదినః, ౧ తస్మాదస్యన వైశ్వానరాగ్నివ దుపాస్యత్వం
భవతి. ౯ || దేవతాఘాతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౧||

* వాగభిమానినో స్యాగ్నేరపి కిం సర్వభోపాస్యత్వం నసమ్భవ
తి? కింవా ప్రకారాంతరేణ తత్సమ్భవతి? ఇతి విశయం ప్రశమయ
శ్చిదమాహ, ... *
—* ౨౯|| సూ|| సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః *—

భగవ ద్విరాఘాప యోగ ధారణాయాం దిగ్వాతారే-
త్యత్ర శ్రూయమాణస్యాధి దైవషష్ఠస్యాగ్నేరపి సాక్షాద్భగవత్సంభ-
వేనోపాసనేత్వ విరోధం జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాచా-
మ్నాయతే “ అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతఃక్రియాకాణ్డ-
నిమిత్తజన్మా । అంతస్సముద్రేనుపచక్ సృధాతూన్ప్రసీదతాన్మస్స-
మహావిఘాత ” రితి. యద్యపి “ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధి కారం
జైమిని ” రితి ‘ జ్యోతిషిభావాచ్చే ’ తిచ దేవానాం విగ్రహానా-
స్తీత్యయం జైమినిపక్షోఽనంతరపాదే పూర్వపక్షీ కరిష్యతే, తస్మా-
త్సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని రిత్యనుప పన్నమ్ ; తథా ప్యత్రా-
గ్న్యాదిదేవానాం విగ్రహాదిమత్తేన యథోక్త ప్రకారేణ ప్రతీకో-
పాస్యత్వ మస్తీత్యయం గూఢాభిప్రాయ సాక్షాద్బాదరాయణాద-
ధిగతవిద్యత్వాజ్జైమినే రస్తీతిజ్ఞేయమ్, తథాచేదం సూత్రముపప-

ర్భావస్థానత్వమస్తీతి పూర్వపక్షః. ... *

౧ ఫలంకథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ||౯||సూ||౧||

* పోక్త సజ్గతి విషయాహ్వాది కృత్వోత్తరాధికరణే విశయాది
కమాహ- (వాగభిమానిన) ఇత్యాదినా = ఉపాస్యత్వా విధానా-
ద్వాగభిమాన్యగ్నే స్సర్వభోపాస్యత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వపక్షం శ-
మయితుం సిద్ధాంతరూప-శ్చ(ఇదమాహ)ఇతి= ఇదమ్- ‘సాక్షాదప్య-
విరోధం జైమిని? రితి సూత్రమ్. ... *

న్నతరమ్, అతోన పరస్పర విరోధః, జైమిన్యాది గ్రహణ ముక్తా
థానాం బ్రహ్మవిదభిమతత్వేన సాధుత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్చరభ్యః *—

‘ శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చముఖాద్గ్నిరాజాయతే ’ తిభ
గవన్ముఖతోగ్నేరభివ్యక్తే స్తస్య యథోక్తోపాస్యత్యముపపన్న తరమి
త్యాశ్చరభ్య ఆచార్యో మన్యతే. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ అనుస్మృతేర్చాదరిః *—

“ అనాది మధ్యాంత మనంతరూప మనంతబాహుం శశిసూర్య
నేత్రమ్ । పశ్యామిత్యాదీ ప్రహలతాశవక్త్రం స్వతేజసావిశ్వమిదంత
పస్త ” విత్వగ్నేర్భగవ ద్విరాడ్రాపావయవత్వానుస్మృతే స్తస్యత
థాత్వమభిమతమితి చాదరిరాచార్యోమన్యతే *

—* ౩౨॥ సూ॥ సమ్మతేరితిజైమిని స్తథాహిదశాయతి *—

దేవాన్యఘ్నఃపురుషస్యాగ్నిముఖేనైవ సకలక్రియాకలాపసమ్మ
న్నిష్పత్తేస్తస్య పోక్తముపాస్యత్వేన సజ్జేగ్ధవ్యమితి జైమిని రాచా
ర్యో మన్యతే, తథాహి దశాయతి - తథైవహి యష్టరగ్న్యాయ
త్వాః ఫలక్రియా కలాప సమ్మన్నిష్పత్తిమ్ “ అగ్నిర్ముఖం యస్యతు
జాతవేదా జాతః క్రియాకాణ్డ నిమిత్త జన్తే ” త్యేతత్ప్రజాపతివా
క్యం దర్శయతి, పునశ్చైమిని గ్రహణం తస్య ధర్మానుమానే ఇతిక
తవ్యతా నిరణేతృత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్. ... *

౧౦॥ అవిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

—* ౩౩॥ సూ॥ ఓఆమనన్తిచైనమస్తి *—

భగవత స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరహ
ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహతవ్య మిత్యాశ్రయః. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

ప్రసజ్గ సజ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - ఓ(ఆమనన్తి) తి
గ్న్యాది దేవా నిగ్ధయా కృత్య సంశయాదికం విశదయతి -

* కిమస్యేషా మపీద్వాదీనాం దేవానాం పరమపురుష విరాడూర్ణ
పావయవత్వేనోపాస్యత్వం భవతి ? ఉతన ? ఇతి సంశయే ప్రా
ప్త ‡ ఇదము త్తరంపతతి—(ఆమన న్నిచైన) మితి = ఇహచశబ్ద ఉపమా
భః, ఇద్వాదీనపి సర్వా దేవా, ఏనమ్ అగ్నిమివ, అస్మిక్-భ
గవతో విరాడ్విగ్రహే, యోగ ధారణాయామామన న్ని- “ఇద్వాద
యోబాహవ ఆహురుస్రా ” ఇత్సారభ్యానువణయ న్ని బాదరాయ
ణి ప్రభృతయ ఆచార్యాః, వీతస్మాద్విద్వాది నిఖిల దేవానాం భగవ
ద్విరాడ్విగ్రహయోగ ధారణాయామశ్చ త్వేనోపాస్యత్వమస్తీతిసిద్ధమ్.

౧౧॥ఆమన న్నిచైనమ స్మిన్నిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్స
కులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాన్త, శ్రీ శుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వాదరాయణ స
మ్ప్రదీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఖ్యే ॥౩౩॥

శ్రీనీతా రామాభ్యాం నమః.

* (కిమస్యేషా) మిత్వాదినా=అశ్రవణాదిన్ద్వాదీనామేవముపాస్యత్వం
నేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి - ‡ (ఇదము త్తరంపతతి) త్వాది
నా= విశేషతో భగవత్స్థూలరూపోపాస్యత్వలక్షణసిద్ధిః వైతదధికరణ
ఫలమిత్యభిప్రేత్యపాదముపసంహరతి—(తస్మాద్) దితి. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

ప్రథమ స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

[౧౫]

మీరస్తు

౧౧౩

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిందాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయపాద

పా ర ష్టిః.

—* ౧ || సూ || ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. *

¶ తదేవం ప్రథమాధ్యాయద్వితీయపాదేన శ్రీభగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్యప్రకటనాయ తస్య జీవస్య చమిధోభేదప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూప విచారసాధకో భగవద్విరాడ్రూప గోచరవిచారో వేదాంతే ఘాపాక్రాంతిః, అథతృతీయేనపాదేన వేదాంతేషు భగవత్ స్థూలరూపం సూక్ష్మరూపం ప్రసక్తా దేవాదీనా మప్యపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ విచార్య నిర్ణీయతే, సర్వవేదాంతసారే భగవత్స్థూలరూపం ప్రస్తుత్య

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

ద్యుభ్వాద్యాయతనందప్రేమనుష్యాద్యైరుపాసితమ్ ।

త్రేధావిక్రాంతభవనం భజేరామం జగత్పతిమ్॥

¶ అస్య తృతీయపాదస్య పూర్వపాద విచారిత భగవత్స్థూలరూపోపాసనోపజీవక దహర విద్యాఖ్య తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసన విచారాత్మకత్వా త్పూర్వపాదే నోపజీవ్యోపజీవక భావ సక్రతిం వృత్తానువాద పూర్వకం కథయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా = పూర్వ పాదాన్నిమాధికరణే ఇంద్రాదీనాం శ్రీభగవత్స్థూలరూప బాహ్యో ద్యవయవత్వా త్ప్రసక్త సక్రత్యై తదధికరణ మాగమనాతో భగవత్స్థూల రూపాత్మకం విషయముపస్థాపయతి -
దాంతచేత) ౧౧ ...

“పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పతన్తి పాష్టిః ప్రపదే రసాత
ల” మిత్యాదౌ భగవత్ స్థూలరూప ముపదిశ్యతే, తదుపరిచ “య
స్యేహేవయవైలోకా నూల్పయన్తి మనీషిణ” ఇత్యారభ్య భగవ
త్ స్థూలరూప ధ్యాన ముపదిశ్యతే , కిందుభ్యా ద్యాయతనమిదం
రూపద్వయ మిత రేతరం విలక్షణమ్ ? ఉత్తైకమేవ ? ఇతి విశయే*త
మపనుదన్నాహ- (ద్యుభావదీ)తి= ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభావో, ద్యు
భావాదిర్వస్య తద్యుభావది చతుర్దశ భువనజాతమ్ , తస్మాయత
నమ్ - ఆశ్రయభూతమ్, ఉభయత్రశ్రాయమాణం భగవత్స్థూల
రూప మేకమేవ భవతి, కస్మాత్ ? స్వశబ్దాత్- ()స్వస్వోభయత్ర
శ్రాయమాణస్య విరాడ్రూప సైక్తత్వావగమక శబ్దేభ్య ఇత్యర్థః,
తథాహ్యుభయత్ర పాతాళాది లోకవాచకశబ్దాస్సమానా స్మూ
యన్తే, తస్మా దుభయత్ర శ్రాయమాణం ద్యుభావో ధ్యాయ త
నం భగవత్ స్థూలరూప మేకమేవ భవతీతి నిశ్చయతే.

—* ౨ || సూ|| ముక్తోపసృప్యవ్యవదేశోచ్చ *—

ఇతశ్చోభయత్ర శ్రాయమాణం స్థూలరూప మేక మేవేతి ప్ర
తి పత్తవ్యమ్, యస్మాత్ “పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పత
న్తి”తి “యస్యేహే వయవైలోకా నూల్పయన్తి మనీషిణ” ఇత్యేతా
భ్యాం వాక్యాభ్యా ముభయత్ర శ్రాయ మాణయో ర్భగవత్ స్థూ
లరూపయో రేకత్వ మభిప్రేత్య పూర్వైర్ముక్త వక్షా రుపసృప్య
త్వం వ్యపదిశ్యతే, అన్యథా భగవచ్చరీర భూతస్యాస్య జగతో

* భగవత్స్థూలరూపస్య స్థల ద్వయే పతితత్వాత్తదితరేతరం వి
లక్షణ మితి పూర్వపక్ష నిరాసకం సిద్ధాంత మాహ—(తమపనుద
న్నాహే) త్యాదినా=()తతత్వహేతుం వ్యాచక్షే- (స్వస్యే) త్యా
దినా- నహ్యేకస్యానతారస్య స్థల ద్వయ పతనేన ద్వైవిధ్యముపప
ద్యత ఇతి భావః.

ద్వైవిధ్య ముపలభ్యేత, ఉపస్థప్యత్వమ్ - ఉపాస్యత్వమ్, మోక్షస్య సిద్ధత్వా ద్భగవ దుపాసకానాం ము క్తత్వమ్.

ప్రధాన జీవయోరేతల్ స్థూల రూపాశ్రయణీయత్వేన ముక్తో పస్థప్యత్వం నాస్తీత్యాహ, ... *

—* ౩॥సూ॥నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ *—

అనుమానమ్ - సాఙ్ఖ్యేనుమితం ప్రధానమ్, ప్రాణభృత్ - జీవ శ్చ, తావిహ ముక్తోపస్థప్యత్వేన నశఙ్కనీయా, కుతః? అతచ్ఛబ్దాత్ - ప్రధానజీవయో రుపాస్యత్వ ప్రతిపాదకశబ్దలేశాభావాత్.

—* ౪॥ సూ॥ భేద వ్యపదేశాచ్చ *—

“భూద్వీపవక్షాసరిదగ్నినభస్సముద్ర పాతాళదిబ్జరకభాగణలోక సంస్థాః గీతామయాతవనృపాద్భృతమీశ్వరస్య †స్థూలంవపుస్సకలజీ వ నికాయధామే ” ఇ ముక్తోపస్థప్యాదీశ్వరా త్తచ్ఛరీరత్వేన ప్ర ధాన జీవయోభేదో వ్యపదిశ్యతే, తస్మా త్తావిహాన శఙ్కనీయా.

స్వాదేతల్ “వ్యక్తంవిభోఘ్నస్థూలమిదం శరీరం యేనేన్ద్రి య ప్రాణమనోగుడాంస్త్య ” మిత్యత్ర నిఖిల ఘననస్య హిరణ్య గర్భ శరీరత్వ మవగమ్యతే, తతశ్చ స్థూలోపాసనాయాం స ఏవ ముఖ్యోపాస్యస్సాన్వదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ... *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రకరణాత్ *—

“పాతాళమేతస్యహిపాదమూల”మిత్యారభ్య * తత్రేతత్ర పరమాత్మనోహి స్థూలోపాసనోపదేశ ప్రకరణ ముప లభ్యతే,

† తత్రేశ్వరస్య స్థూలం వపు రిత్యనేన జగద్రూపేణ పరిణతస్య ప్రధానస్య ముక్తోపస్థప్యాత్పరమాత్మనో భేదో వ్యపదిశ్యతే, సక ల జీవ నికాయధామే త్వనేనతు జీవానాంతస్మాద్భేదో వ్యపదిశ్యత ఇతి వివేకః. ...

* (తత్రేతత్రే)తి—“యస్యేహవయవై”రిత్యాదావిత్యర్థః. ఇహాపి

తస్మాద్విహాపాస్యత్వేన హిరణ్యగర్భోపినశఙ్కనీయః. యత్తా క్తమ్
 “ ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనినః హ్లాం స్మృతిప్రత్యవరుద్ధ్య
 తుష్టాత్ । తథాససజ్జేదమమోఘదృష్టి ర్యథాప్యయా త్ప్రిగ్వ్య
 వసాయబుద్ధి ” రిత్యత్ర హిరణ్య గర్భేణ స్యాభీష్ట సిద్ధయే విరా
 ఢారణాశ్రయత్వేన భగవతఏవ హ్యపాసితత్వమవగమ్యతే, తథా
 సతి కథం చతుర్ముఖస్య స్థూలోపాసన గోచరత్వంభవేత్? “వ్యక్తం
 విభో స్థూలమిదం శరీర” మిత్యాదినాసర్వోత్తమత్వేన చతుర్ము
 ఖంస్తువతోహిరణ్యకళిపా దైత్యస్య భగవత్పారమ్య జ్ఞానాభావా
 దస్తర్యామిదృష్టింవినా తత్కృతస్తుతి హిరణ్య గర్భాస్తర్యామిచ్ఛే
 వపర్యవస్యతీ త్యవగమ్యతే, తస్మాన్నహిరణ్యగర్భ స్యేహా పా
 స్యత్వసంకతిః.

—* ౬॥సూ॥స్థిత్యదనాభ్యాంచ *—

ఇతశ్చతుర్ముఖస్య స్థూల రూపోపాసన గోచరత్వ శఙ్కాపృ
 త్యుదీరితా, యతోస్య “ఏవం పురాధారణ యాత్మయోని ” రిత్య
 త్ర భగవత్ స్థూలరూపో పాసనస్థితి రుచ్యతే, ఉపాసనస్థితిః - ఉ
 పాసన నిష్ఠత్వమ్, తథా “త్వమకరణ స్వరా డఖిల కారకశక్తిధ
 రస్తవ బలిముద్వహంతి సమదత్వజయానిమిషాః । వషణ ఘజోఖిల
 ష్టిపతేరివవిశ్వ సృజోవిరధతి యత్రయేత్వధిక్యతా భవత శ్చకి
 తా ” ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్య సోపాసిత భగవదనుగ్రహయత్త బ
 ల్యదనంచ శూయతే, తాభ్యాం చతుర్ముఖస్య నష్టూలరూప ధా
 రణాశ్రయత్వమితి నిశ్చీయతే, † తస్మా చ్చీభగవాన్నారాయణ ఏ
 వ స్థూలరూప ధారణాశ్రయ ఇతి సిద్ధమ్. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౪॥

విశేషత శ్రీభగవత్స్థూలరూపధారణాశ్రయత్వాత్మక లక్షణసి
 ధ్దిగిహమిత్యధికరణ ముపసంహరతి- † (తస్మా) దితి. అ ॥౧॥సూ॥౪॥

ఇహ విరాట్పరీరకత్వ ప్రసావేన శ్రీ భగవతో దేశకా లాద్య

—* ౭॥సూ॥ ॥ధూమాసమ్ప్రసాదాదధ్యపదేశాత్ *—

విరాట్పరీరకస్యాపి భవగతః కిం శారీరవదేశకాలాది పరిచ్ఛేద్యత్వమ్? ఉతాపరిచ్ఛేద్యత్వమేవ? ఇతి విశయే ప్రాహ - (ధూమ)తి- యోగికల్పిత విరాట్పరీరకోపి భగవాన్పురమాత్మా ధూమా - దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్య ఏవావతిష్ఠేత్, నతు శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నం, కస్మాల్ - సమ్ప్రసాదా దధ్యపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదో-జీవః, 'స ఏషసమ్ప్రసాద" ఇత్యన్యం శ్రుతౌ జీవే సమ్ప్రసాద శబ్ద ప్రయోగ దశకనాల్; " తేనదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధిష్ఠితే " తి, " దేశతః కాలతో యోసా వవస్థాతస్త్వతోన్యతః । అవిలుప్తావబోధాత్నే " తి, కాలోయం పరమాత్వాది ద్విపరాధాన్త ఈరితః । నైవేశతుఃప్రభుభూమ్న ఈశ్వరోధామమానినా" మితి చైవమాదిభు దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్యత్వేన భూమ్నోభగవతో నారాయణస్య సమ్ప్రసాదాధిక్య ముపదిశ్యతే, తస్మా త్పురమాత్మాధూమా, యద్యపి భూమశబ్దస్తావ ద్భవత్వే భవతి, తథాపి పరమాత్మని బహుత్వస్య విరోధాన్నిఖిల దేశకాలాద్యన్తబహిర్యాప్తిరేవహిపరమాత్మనో భూమశబ్దేనోచ్యతే. ...

—* ౮॥ సూ॥ ధర్మోపపత్తేచ్చ *—

ఏవం నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్యాప్తిప్రత్వ రూప ధర్మ ఏవహి పరమాత్మ న్యుపపద్యతే, నతు శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నత్వమ్, పరిచ్ఛేద్యత్వస్య స్థూతత్వా త్తద్వక్తుం ప్రసక్త సక్లతోత్తరాధికరణ మారభతే- ॥(ధూమా సమ్ప్రసాదాదధ్యపదేశా) డితి- పరమాత్మస్వరూపం విషయాకృత్యవిశయమాహ- (విరాట్పరీరకస్యాపి)తి- శారీరః - జీవః, శరీరవత్త్వాత్పురమాత్మా శారీరవ త్పరిచ్ఛిన్నస్యాదితి పూర్వపక్షం నిరస్య సిద్ధాంతయతి- (ప్రాహే) త్యాదినా- జీవస్య కాల పరిచ్ఛిన్నత్వం శరీర ద్వారా ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

శ్రీ తస్మాచ్చ భూమైవ పరమాత్మా.

...

*

౨॥ భూమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* F॥ సూ॥ అక్షరమమృరాస్త ధృతేః *

‡ తదేవం జీవానాం స్వోపాసనసిద్ధ్యర్థం పరంబ్రహ్మస్వయ
మక్షరం సద్విరాడ్రూపంధారయతీత్యుక్తమ్, † సమ్ప్రీతద మేక మేవ
రూపం పరంబ్రహ్మధారయతి? కింవా ఏవం విధాన్యనేక రూపాణి
ధారయతి? ఇతి సంశయ ఇదమాహ- (అక్షర) మితి = అక్షరమేవ
సత్పరం బ్రహ్మ ఏవం విధాని బహూని విరా డ్రూపాణి ధారయ
త్యేవ, కుతః? అమృరాస్తధృతేః- “ దృశ్యస్తేన్ద్రగతాశ్చాన్యేకో
టిశోఽహ్యుద్ధరాశయః | తమాహు రక్షరంబ్రహ్మ సర్వ కారణ కార
ణమ్ ॥ విస్తోధామపరం సాక్షా త్పురుషస్యమహాత్మన ” ఇత్యత్ర
హ్యక్షరస్య పరబ్రహ్మణి ప్రకృత్యాద్యమృరాస్త నిఖిల తత్వాత్కా
నేక బ్రహ్మాణ్డ ధృతి శ్శూన్యతే, అత్రామృర కద్దేన మహా భూత
పచ్చికం లక్ష్యతే, ‡ తస్మాత్పరబ్రహ్మణి ఈద్యగ్విధాని విరాడ్రూపా

గ్భగవతి భూమత్వ లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజన
మిత్యభిప్రీత్యాధికరణార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౨॥

‡ ప్రపూర్వాధికరణే ఏకవిరాడ్రాణ ప్రస్తావేనవిరాడ స్తరధా
రణస్యాపి స్మృతత్వాత్తేనాస్య ప్రసక్త సక్లతిం దోస్తయితుం పూ
ర్వవృత్త మనుకీతయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† పూర్వాధికరణవ త్పరమాత్మానం విషయా కృత్య సంశయ
మాహ- (సమ్ప్రీతద) మితి- ఏకస్యైవ బ్రహ్మాణ్డస్య పరిదృశ్యమా
నత్వా త్పరమాత్మా ఇదమేక మేవ విరాడ్రూపం ధారయతీతి పూ
ర్వపక్షం శబ్దయన్ సిద్ధాంతయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా.

‡ పరమాత్మనోఽసక్త్యయవి రాడ్రూప వత్త్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమి
త్యభిప్రీత్య సూత్రార్థ ముపసంహరతి. (తస్మా) దితి.

జ్య సఖ్యేయాని స స్తితి జ్ఞేయమ్. ...

కస్మాత్పునరియం బ్రహ్మజ్యవగమ్యతే?

—* ౧౦॥ సూ॥ సాచ ప్రశాసనాత్ *—

చక్షుః^౨వధారణే, సా-అమృరా న్తధృతిః-అనేక కోటి బ్రహ్మ
జ్ఞరాశిధారణమ్; ప్రశాసనాదేవ నిశ్చయతే- ప్రశాసనమ్ - ప్రకృ
ప్తాక్షా, వేదఇతి యావత్; *వేదస్య భగవదాజ్ఞా రూపత్వాత్; న
హి పరబ్రహ్మణో యథోక్తామృరా న్తధృతిః “ దృశ్యస్తే న్తగతా
శ్చాన్యే కోటిశోహ్యజ్ఞరాశయః - యదన్తరాజ్ఞనిచయా ననుసావర
ణాః । ఖ ఐవ రజాంసివాన్తివయసాసహే “ త్యేవం జాతీయక ని
గమ ప్రమాణ మన్తరేణావగన్తు శక్యతే, తస్మా త్ప్రశాసనా
దేవామృరా న్తధృతి రవగన్తవ్యా. ... *

—* ౧౧॥ సూ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ. —*

“క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతస్సప్తభిదేశగుణో త్తరైరాజ్ఞకోశః ।
యత్ర పతత్యణుకల్ప స్సహజ్ఞకోటి కోటిభిస్తదనన్తః ॥ క్వాహంత
మో మహాదహంభవరాగ్ని వార్చుసంవేష్టితాజ్ఞ ఘట సప్త విత
స్తికాయః । క్వేదృగ్వేధా విగణితాజ్ఞ పరాణువర్యా వాతాధ్వరో
మవివరస్యచ తేమహిత్య” మిత్యాది ష్వామ్నాయే ష్వసఖ్యేయా
నా మజ్ఞాన్తరాణాం నిఖిల జగ తాఠ-రణ కారణ భూతా^౩దస్మా
త్పరబ్రహ్మగోచర మాత్మనోనన్తా ద్భగవత శ్రీ నారాయణా
దీశ్వరాన్తర సద్భావ వ్యావృత్తిశ్చ దృశ్యతే, తస్మాచ్ఛాయమేవ
శ్రీభగవా న్నారాయణో సఖ్యేయానా మన్యేషా మజ్ఞ నిచయా
నాంచ సృష్టిస్థిత్యాది నిఖిల వ్యాపార కర్తే త్వవగన్తవ్యమ్. ఇథం
చ భగవాన్ శ్రీ నారాయణో బహుాని విరాడ్రూపాణి ధారయ

* వేదస్యభగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి=“త్రుతిస్త్యుతిర్మమైవాజ్ఞే”
అభగవత్వవసేనేతి భావః. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

మ చ్చ క భా ష్యే

తి, తత్రైకతమ మిదంవిరాడూప మిహోపాసనార్థ ముపదిశ్యత ఇత్యనుసంధేయమ్. 3॥ అక్షరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥3 ॥

—* ౧౨ ॥సూ॥ ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్సః-*

‡ అత్యగా ద్భగవల్ స్థూలరూప విచారః, అథ తస్య సూక్ష్మరూప విచారో నువర్త్యతే, కిం భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనం స్థూల రూపోపాసకా దన్యఃకర్తుంశక్నోతి?ఊతాహోసఏవ? ఇతి సందేహే ప్రాప్తే ‡ప్రతిపదావః, యస్తావ ద్భగవల్ స్థూల రూపోపాసక స్సఏవ తస్యసూక్ష్మరూపముపాస్తుమహాతి, కస్మాల్? ఈక్షతి కమః వ్యపదేశాల్ = ॥ఈక్షతి- రీక్షణమ్, స్థూలరూపోపాసనమ్; తతర్క యస్యతస్య, స్థూల రూపోపాసకస్య భగవత్సూక్ష్మరూప ముపాస్యం భవతీతి వ్యపదేశః, తస్మాల్; ఏతదుక్తం భవతి, “భగవతో గుణ మయఏవ స్థూలరూపే ఆవేశితంమనో

‡ భగవత్స్థూలరూప విచారో పజీవకత్వాత్తత్సూక్ష్మ రూప విచారస్య తదుపజీవకత్వాచ్చ తదధికారివిచారస్య పూర్వోత్తరాధికరణయోఃపరమ్పరయోపజీవ్యాపజీవకభావసజ్గతింహృదినిధాయోత్తరాధికరణ మారభతే- (ఈక్షతి కమఃవ్యపదేశాత్స) ఇతి= హృది స్థాం పూర్వాధికరణో పజీవకత్వ రూపామేత దధికరణ సజ్గతిం బహిస్సూచయతి- (అత్యగా) దిత్యాదినా= అత్యగాల్-సమాప్తః, అథ-భగవత్స్థూలరూప విచారానంతర మిత్యర్థః.

‡ భగవత్స్థూలరూపోపాసనాధికృత ఏవ తదీయసూక్ష్మరూపోపాసనాధికారీస్యా దిత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్సనా తదన్యోవాభగవత్సూక్ష్మ రూపోపాసనా ధికారీస్యాదితి పూర్వపక్షం ప్రతిక్షిప్త సిద్ధాంతయతి- (ప్రతిపదామ) ఇత్యాదినా = ॥అత్ర ఈక్షతి పదస్య లక్షణో మాశ్రయే హేతుం వివృణోతి- (ఈక్షతి-రీక్షణ,) మిత్యాదినా= (వ్యపదేశ) ఇతి- శ్రుతిరిత్యర్థః.

... ..

హ్య గుణేపీహ సూక్ష్మతమ ఆత్మ జ్యోతిషివరే బ్రహ్మణిభగవతివా
 సుదేవాఖ్యే త్తమంసమావేశితం తదుహవైతద్దురోహ్యస్యానువర్ణ
 యతు' మితి, 'యత్తద్భగవతో నాకాయణస్య సాక్షాన్తహాపు
 రుషస్య స్థవిత్తరూప మాత్మ మాయాగుణ మనువర్ణిత మాద్యతగ
 పవతి శ్రుణోతి శ్రావయతి సవనాయం సాక్షా ద్భగవతగి పరమా
 త్మనోహ్యణిష్ఠ ముపగేయమపి శ్రద్ధదాన శ్చక్రిధాభక్తి విశుద్ధ బుద్ధి
 ద్వేదయశ్చుత్వా భగవతో యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే యథా
 శ్రుతమతిం విదధాతి - స్థూలనిజితమాత్మానంశనైస్సూక్ష్మధియా
 నయే దితిక్రమ' ఇత్యాద్యామ్నాయే భగవ త్స్థూలరూపో పాసక
 నైవ తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసనం సిద్ధ్యతీతి వ్యపదిశ్యత ఇతి.
 తస్మాద్భగవత స్థూల రూపోపాసకవ తదీయసూక్ష్మ రూపోపా
 సకో భవతీతి నిశ్చయతే -

౪ || ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ - సూ || ౧||

—* ౪ దహర ఉత్తరేభ్యః || ౧౩ || *—

ఇద మామ్నాయతే 'కేచి త్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే
 ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసన్తమ్ । చతుర్భుజం కఙ్క్షరథాశ్శశ్చ
 గధాధరం ధారణయాన్తరస్తీ' త్యాది . తత్ర భగవత స్సూక్ష్మ
 రూపోపాసనం స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే కతవ్యతయాశ్చా

¶ భగవత్సూక్ష్మరూపోపాసనాధికారి నిణాయోత్ర ఫలమిత్య
 ధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి - యద్యపిహాపాస్య లక్షణా
 ధ్యాయే అధికారి విచారోఽనుపపన్నః, తథాపితదుపాసనా ధికా
 రిణ స్సక్తతత్వే నానుపేక్షణీయత్వా ద్విచార స్సూపపన్న ఇతి ధ్యే
 యమ్, ఏవమేవ తత్రతత్ర ద్విష్టవ్యమ్. అ||౪||సూ||౧||

౪ అత్రైరదుపాసన ప్రస్తావేన తదధిష్ఠానస్యోపస్థితత్వాత్ప
 గ్గత్యా ౭నన్తరాధికరణ మారభతే - (దహరఉత్తరేభ్యః)ఇతి.

యతే, తత్తు-ముచితమ్ ? ఉతనోచితమ్ ? ఇతిభవతి విచికిత్సా, తత్రదేహస్య త్వజ్ఞాంసాది సప్త ధాత్వాత్మ కత్వా తదస్త్యై దయావకాశే సపరమాత్మో పాసనం కర్తు ముచిత మితి ప్రాప్తే బ్రాహ్మి, దహరాభ్యే స్వదేహోస్త్యైదయావకాశే శ్రీ భగవత స్సుత్కరూపోపాసనం కర్తు ముచిత మేవ భవతి, కుతః ? ఉత్తరే భ్యః- ‘ఈక్షేతచింతా మయమేన మీశ్వర’ మిత్యాదినోత్తరత్ర సూ చితేభ్య స్సుత్కరూపోపాసన విధివాక్యేభ్య ఇత్యర్థః, తథాచ త్రు త్యన్తరాణి భవన్తి ‘అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీ కంవేత్త దహరోస్మిన్న న్తర ఆకాశ స్తస్మిన్ స్యదస్త్యదస్త్యేష్టవ్యం త ద్వా విజిజ్ఞాసితవ్య’ మితి, తథా “దహ్రో విపాప్తం పరవేత్త భూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్ధమ్- తత్ప్రాపిదహ్రోగగనం విశోక స్తస్మిన్ స్యదస్త్యదస్త్యమపాసితవ్య” మిత్యాదీని. యత్తుదేహస్య త్వజ్ఞాంసాది సప్తధా త్వాత్మకత్వా తదస్త్యైదయావకాశే న పరమాత్మోపాసనం కర్తు ముచిత మితిరితం తత్సత్యమ్, తథాపి “ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భక రేచకైః । ప్రతికూలేన వాచిత్రం యథాస్థిర మచచ్ఛలమ్ ॥ మనోయథాస్యాద్విరజం జిత తశ్వాసస్యయోగినః । వాయ్వగ్నిభ్యాం యథాలోహా ధ్మాతస్య జిత వైమలమ్ ॥ ప్రాణాయామై ర్దహేద్దోషాః ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాః । ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాః ధ్యానేనానీశ్వరాస్తుతా” నిత్యాది షు దేహస్యశుద్ధివిధానాత్; ¶ “అజుష్టమాత్రఃపురుషోన్తరాత్మా స దాజనానాం హృదయే నివిష్ట” ఇత్యాదిషూపాసనాథాం సదా హృదయ వర్తిత్వ త్రవణాచ్చ దహరాభ్యే స్వదేహోస్త్యైదయా వకాశే తదుపాసనం కర్తు ముచితతమ మేవభవ తితి నిశ్చయతే .

¶ అధికరణఫలం కథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అ జుష్టమాత్ర) ఇత్యాదినా.

+సదాచార్యాశ్రయేణైవేద ముపాసన మంజసా సిద్ధ్యతీత్యాహ,
—* ౧౪॥ సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిఖించ॥ *

గతిః- ఆచార్య సమీపప్రాప్తిః, శబ్దః - తత్కృతోపదేశ లక్ష
ణః, తాభ్యామేవేద ముపాసనం సిద్ధ్యతి, కుతః? తథాహిదృష్టమ్-
దృష్టమ్. దర్శనమ్, తథైవకీల ‘పరీక్ష్య లోకా నూర్నచితా న్నాన్తి’
స్తాణో నిర్వేదమాయా న్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానాథం స
గురుమేవాభి గచ్ఛేత్సమిత్యాణి శ్లోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మైస
విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంత చిత్తాయ శమా న్వితాయ
యేనాత్మరం పురుషం వేదితవ్యం ప్రోవాచతాం తత్వతో బ్రహ్మవి
ద్యా’మిత్యాదిశ్రుతిర్భవతి, ఆత్రసమిచ్ఛదే నోపహారోలక్ష్యతే, త
తస్య సోపహారఏవ సద్గురుసమీపం గచ్ఛే దిత్సవగమ్యతే, తథాలి
క్లమ్- శి “యథాసోమ్యపురుషం గన్ధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమాసీయతం
తతోతిజనే విసృజేత్సయథా తత్ర ప్రాజ్ఞో దక్షాఽధరాక్షా ప్ర
ధ్నాయూతాభినద్ధాక్ష ఆసీతోభి నద్ధాక్షోవిసృష్టః- తస్య యథాభి న

+(సదాచార్యే) ణి= సకౌశ్చసావాచార్య శ్చేతి కమధార
యః, తస్యాశ్రయః- అనువృత్తిః, తేన. ...

§ “యథాసోమ్యపురుష ” మితిఛాన్దోగ్యవాక్యస్యాయమర్థః,
యథాకశ్చిద్గన్ధార దేశేభ్య శ్చోచైరరణ్యే బద్ధనేత్ర ఏవ త్యక్తిః, కే
న చిస్తుక్తనేత్ర బద్ధస్తు తదుక్త మాగ్గ గ్రహణ త్తమసిపణ్డితస్సవి
యం మేధావీ స్వదేశానేవ ప్రాపుయత్, ఏవమేవేహ సత్వా
దిగుణ విశేష వికల్పిత కుశలాకుశల మిత్ర వ్యవహారకర్మ వినిమీత
వివిధ దేహవలిభిర్వియోగ సంయోగాద్యనాది సంసారే షడిద్విగ్రియ
దస్యభిఃక్షిప్తో జీవఃకుత్ర చిత్సత్సజ్గాధిగతేన కేనచిద్దయాపరవశేనా
చార్యేణోద్బోధిత భగవద్భక్తిమాగ్గస్తేనైవ మాగ్గేణ భగవంతం
లభత ఇతి. ...

హనం | సమచ్య ప్రబూయాదేతాం దికం గన్ధారా ఏతాఽదిశంప్ర
 శేతి సగ్రామా గ్రామం పుచ్చ స్పృజితో మేధావీ గన్ధారా శేవో
 ససమ్మద్యే తైవమేవే హాచార్య వాన్మృదుయోవేదే " తి శ్రుత్యంతరం
 చభవతి, తస్మా దాచార్యా నుగ్రహేతైవ భగవదుపాసనం సిద్ధ్య
 తీతి జ్ఞేయమ్. ...

¶ ఉపాసనాశ్చ త్వే నోపాస్య మాహాత్మ్యమాహ,

—*౧౫॥ సూ॥ ధృతేశ్వమహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలభేః॥ *

“ఏషసర్వేశ్వర ఏషధూతాధిపతి రేషధూతపాల ఏషసేతుర్వి
 ధరణి ఏషాం లోకానామసమ్భదాయే”తి దహరవిద్యా ప్రకరణే
 శ్రామమాంశ్యసర్వేశ్వరత్వాదిరూపస్యసర్వధూత ధృతి రూపస్య
 చాస్య, మహిమ్నః - మాహాత్మ్యస్య, అస్తి - ఉపాస్యేభగవతి, ఉపల
 భేరేవేపాపాస్యేసర్వేశ్వరత్వాదిగుణాః సుసంధేయాఇత్యాశయః.

—*౧౬॥ సూ॥ ప్రసిద్ధేశ్వ॥ *

యథోక్తపృథిలక్షణస్య భగవన్మహిమ్నోఽపాదేశాదేవ న
 కేవల మనుసన్ధానముచ్యతే, అపితు ‘భర్తాన౯ భ్రియమాణోబిభ
 ర్తి ఏకోదేవో బహుధా నివిష్టః - బ్రహ్మాధ్యైతిష్ట ద్భువనానిధార
 య౯ - ధారితేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీధారిత మేనేన మహ
 దంతరిక్షం దివం దధారపృథివీం సదేవా’ మిత్యాది శ్రుత్యంతర ప్ర
 సిద్ధేశ్వచ్యతే -

—*౧౭॥ సూ॥ (१) ఇతరపరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్ *

¶ (ఉపాసనాశ్చ త్వేనే) తి = ఉపాసనకాలే ఉపాస్యగుణ తయా
 ధ్యాతవ్యత్వేనేత్యర్థః. ...

(१) ఉపాస్య ఏషయే పాశుపతైకదేశి శైవ కృతాం శఙ్కామ
 నూద్యోత్పాటయతి భగవాన్ సూత్రకారః - (ఇతరమరామర్శా) ది
 తి = పరామర్శః స్మరణమ్. ...

అతాహ ॥ కశ్చిత్, తైత్తిరీయకే దహగ్రివిపాష్టం పరవేత్స
 ధూతం హృత్పుష్కరీకం పురషధ్య సగ్ధమ్ తత్రాపిదహగ్రింగగనం
 విశోక స్తస్మిన్యదస్తస్థుపాసితవ్య మిత్యేత్పూర్వవాక్యే 'విశ్వాధి
 ణో రుద్రోమహాషిః' రితి నారాయణా దితరస్య రుద్రస్య ప్రస్తు
 తత్వాత్ "దహంవిపాష్టం పరవేత్స ధూతం" మిత్యుపదిశ్య మా
 నాయాం దహర విద్యాయాం తస్మైవ పరామర్శా త్సవీవ దహర
 విద్యోపాస్య స్సాన్యదితిచే నై తద్వ్యక్తమ్, కస్మాల్ ? అసమ్భవా
 త్ - "విశ్వాధికోరుద్రో మహాషిః" రిత్యేతదనంతరం 'హిరణ్యగ
 భం పశ్యతిజాయమాన' మిత్యుపదిశ్య మానస్య జాయమాన హి
 రణ్యగభా కమక దర్శనస్య తత్తనూజే రుద్రే అసమ్భావి తత్వా
 దిత్యభాః, హిరణ్యగర్భ తనూజత్వం రుద్రస్య 'ధియానిగృహ్యమా
 నోపి భువోమహాధ్యా త్ప్రజాపతేః । సద్యోజాయతతన్మన్యః కు
 మారోసీలోహిత' ఇత్యాదిమ, "యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహామ
 మహా విజ్ఞానధిష్ఠ్యో భగవానజఃకిల । యత్సమ్భవోహం తృప్తౌతా
 స్వతేజ సావైకారికం తామస మైన్ద్రియం సృజ' ఇత్యాదిషుచవ్య
 క్త మేవామనాయతే, १ "తతశ్చస్వభక్తానాం రుజంకాస్మిన్వన
 ద్రావయతి - నాశయతి, ఇతి పున్యత్పదిత రుద్రశబ్దేన భక్త వాత్స
 ల్యా ద్యనస్తపరమ మక్షత గుణగణ పరిపూర్ణ స్సర్వశబ్దవాచ్యః
 పరమాత్మా శ్రీభగవన్నారాయణ ఏవేహాపదిశ్యతే, అపి చాద్య
 పున్యత్పదిత రుద్రశబ్ద సమానాధికరణస్య మహాషిః శబ్దస్య "శ్రీమ
 చ్ఛాగవతే మహామునికృత్" ఇత్యాది వాక్య శేషాన్నారాయణప

॥ కశ్చిత్ - వైవ ఇత్యభాః.

१ రుద్రోమహాషిః రిత్యేతత్పదద్వయం కేచిచ్ఛాస్త్ర మతిక్రమ్యా
 స్వకావ్యాచక్షతే, తద్వ్యవహారాభావం స్వయం యథాశాస్త్రంతా
 దృక సహస్వయం వ్యాచక్షే - (తతశ్చ) త్యాదినా.

రత్వ మేవాధ్యవసీయతే, శ్రీ నారాయణసి కర్తా భాగవతస్యేతి స
ర్వశ్రుత్వాది ప్రతీతిః, అతశ్చాస్య విశ్వాధికస్య భగవతో నారాయ
ణస్యైవ స్వనాభిపద్భా జ్ఞాయమాన పారణ్యగభా కర్మకదర్శన
సమ్భవేన సఏవోత్తరత్ర “వహ్రాంవిపాప్తం పరవేశ్యధూత ” మి
త్కుపదిశ్య మానదహర విద్యాయా ముపాస్యత్వేన పరా మృత్యుత
ఇత్యనవద్యమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ † ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు *—

తు శబ్ద ఇతర శబ్దాః పనుత్యథః, చశబ్దోఽపా, ఇది త్యవ
ధారణే, “ పారణ్యగభాం పశ్యతి జాయమాన ” మిత్యేత ద్వా
క్యబలాద్దహర విద్యాయాం శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవోపాస్య
తయా పరామృష్టిః, ఏష దహరవిద్యోపాస్య ఏవోత్తరాదప్యనువా
కాత్పరామృత్యతే, “ సహస్రశీఘ్ందేవ ” మిత్కుపరితనానువాకే
హి “ పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయంచాప్యధోముఖ ” మిత్యాది
మస్త్రవణేఽఘ, ఆవిధూతస్వరూపః- ఆవిష్కృత సహస్ర శీఘ్
త్వాద్యనస్య సాధారణ గుణగణపరిపూర్ణస్వరూప్యః, సర్వోత్తమ
స్సర్వశబ్దవాచ్యశ్చ భగవాన్నారాయణ ఏవ దహరవిద్యోపాస్యత్వే
న ప్రతీతో భవతి, తస్మాన్నేతర శబ్దావకాశః.

కింతహేఽఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యా ప్రకరణే “ అథయ ఏష సమ్ప్ర
సా దోస్మాన్భరీరాత్సముత్థాయే ” తి జీవః పరామృష్టస్త్రతాహ,

—* ౧౧॥ సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామళః *—

చశబ్దోఽవధారణే, ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యా ప్రకరణే

+ శ్రీభగవతోనారాయణస్యైవ దహరవిద్యోపాస్యత్వం దృఢ
యతి- (ఉత్తరాచ్చే) దితి. ...

¶ దహర విద్యోపాస్యత్వరూప లక్షణమపిపరమాత్మని సమన్వి
తమిత్కుపదిశే సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

“ అథయ ఏవ సమ్యగ్నిసాదోస్మా చ్చరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమృద్ధ్య స్వేనరూపేణా భినిష్పద్యత ” ఇతి జీవ పరామర్శాత్త్వన్యార్థా ఏవ భవతి, దహరవిద్యయా పరం జ్యోతి స్వరూపం భగవంతం ప్రాప్తస్య జీవస్య “ అపహతపాప్తా విరజోవిమృత్యుర్విశోకో విజ్ఞుతోస్సిపాస సృత్య కామ సృత్య సజుల్ప ” ఇత్యాది శుక్రిత్యపదిష్టాపహత పాప్తత్వాది గుణవిశిష్ట స్వ స్వరూపావిభావా భవతీత్యేత త్ప్రదిదశనానాథః, నతు జీవస్యదహరవిద్యోపాస్యత్వ ప్రదశనానాథః, తస్మాద్దహర విద్యోపాస్యశ్చ భగవాన్నారాయణ ఏవేతి సిద్ధమ్. ...

—* ౨౦॥ సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తమ్ *—

స్యాదేతత్ “ తత్రాపిదహ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్యదస్తదదుపాసితవ్య ” మిత్యత్ర దహరాకాశాంతర్వర్తిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మనస్సల్పకార శ్శూక్రియతే, తస్మాత్తస్య “ అస్త బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థిత ” ఇతి శుక్రిత్యపదిష్ట నిభిల జగదస్తబహివ్యాప్తికథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇతి చేత్తస్యయదుత్తరం వక్తవ్యం తదుక్తమ్ “ అభాకాకస్త్యా తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్ఛే ” త్యనేన సూత్రేణ పురస్తాదేవవ్యాఖ్యాత మిత్యర్థః. ...

—* ౨౧॥ సూ॥ అనుకృతేస్తస్యచ *—

‘ యద్యద్ధియాత ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపునప్రణయసేసదనుగ్రహాయే ” త్వాదిషు పరమాత్మన స్సోస్విపాసకాభిమత స్సల్పద్యాకార విగ్రహానుకృతి శ్శూక్రియతే, అనుకృతి-రనుసరణమ్, తస్మాచ్ఛ దహరాంతర్వర్తినః పరమాత్మనోల్ప శ్రుతిర్నవిరుద్ధతే. ...

—* ౨౨॥ సూ॥ అపిస్తర్మతే *—

అపిచ భగవతస్స్వభావత స్సర్వ భూత హృదయ వర్తిత్యేన
స్వల్పకారత్వం భగవద్గీతాసు స్తర్వతే, “ ఈశ్వర స్సర్వభూతా
నాం హృద్దేశేణాన తిష్ఠతీ” తి.

తదేవముపాసనార్థం భగవాన్ స్వల్పకృతివిగ్రహమనుకరో
తీమ్యుక్తమ్, సకియన్మాతోయమితిచేదుచ్యతే,

—* ౨౩॥ సూ॥ శబ్దాదేవప్రమితః *—

“ అజ్ఞుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్స్పరటమాలిన ” మితి, అజ్ఞుష్ఠ
మాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయేనివిష్ట’ ఇతి చ
సర్వ వేదాన్తసారే కథవల్పంచ శ్రూయమాణా దజ్ఞుష్ఠ మాత్రశ
బ్దాదేవ దహరోపాస్యస్య భగవత ఆకారః పరిమితః, అజ్ఞుష్ఠ శ్చే
హూపాసకాజ్ఞుష్ఠో గ్రాహ్యః.

—* ౨౪॥ సూ॥ హృద్య పేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్, *—

మనుష్యాధిపత్యహీ శాస్త్రం భగవదుపాసనాం విధతే, త
తశ్చేపాసనస్య మనుష్యాధికారత్వా త్తద్ధృదయస్యచప్రాదేశ మా
త్రత్వా ద్దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిపూర్ణస్య భగవత ఇద మ
జ్ఞుష్ఠమాత్రపరిమితత్వం* మనుష్యహృది ధ్యానాపేక్షయైవశాస్త్రే
మాపదిశ్యత ఇతిధ్యేయమ్.

—* ౨५॥ దహరాధికణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౬॥ *—

—* ౨౬॥ సూ॥ తదుపర్యపిచాదరాయణస్సమ్భవాత్. *—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యుక్తమ్, తత్ప్రస్తావేన దేవావానామ
పి స్త్యుతత్వాత్కంతేషాం భగవదుపాసనాధికారో స్తి? ఉతనాస్తి?
ఇతిభవతీతీహావిచారణా, నన్విహమనుష్యప్రస్తావేనకథ మభూద్దేవా

* ఇహ మనుష్యపంద త్రైవిణిక పరమ్. దేహాన్త హృద
యావకాశే శ్రీభగవ దుపాసనం కథావ్యమిత్యధ్యవస్య స్పృధికరణ
ముపసంహరతి. (తతశ్చే) త్యాదినా. అ॥ ౨५॥ సూ॥ ౧౬॥

నాం స్మృతిః, ॥అత్రోచ్యతే, దేవమనుష్యాదిషు మధ్యేమనుష్యప్రసా-
వేనతి ఏకసమృద్ధిజ్ఞాన మపరసమృద్ధి స్మారక మితిన్యాయాద్భవతి
హి దేవానాం స్మృతిః, అతస్తద్విచారణారణ్యా, తత్ర నాస్తీతి
తావత్ప్రప్తమ్, కుతః? తేషా మధిత్వ సామర్థ్యా భావా-
దభ్యయనా భావాచ్చ; తస్మా తేషాం భగవదుపాసనాధి కారో
వాస్తీత్యేవం ప్రాప్త + ఇదముత్తరమాహ-(తదుపర్యపీ)తి = తచ్చ
ద్వేన పూర్వ సూత్రే ప్రస్తుతా మనుష్యాః పరామృశ్యంతే, తతశ్చమ-
నుష్యో పరితనే ప్విద్వాది దేవేషు భగవ దుపాసనాధికారో స్తీతి
భగవాన్బుదరాయణో మన్యతే, కుతః? తేషాం మోక్షార్థిత్య
సామర్థ్య సమృద్ధివాత్; సమృద్ధివతిహి తేషాం మోక్షార్థిత్యమ్,
“ ఏకశతంహి వషాణి మఘవాన్సృజాపతౌ బ్రహ్మచర్య మువా-
సే”తి “ త్రయసిప్రాజాపత్యాసి ప్రజాపతౌ వేతరిబ్రహ్మచర్య మూ-

అస్యాధికరణస్య ప్రసక్త సక్లతి ముపపాదయన్ దేవాన్విషయా-
కృత్య సంశయమాహ-(మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్త)మిత్వాదినా.

సహ్యపాస్య లక్షణాధ్యాయే ౭యమధికార విచారో ౭న్యా-
య్య ఇత్యాశయేన ప్రసక్త సక్లతిమాక్షిపతి-(నన్వి)తి-కథమిత్యాక్షే-
పే-నభవేదేవేత్యథః, తథాచ సక్లత్యభావాద్దేవతాధికరణం నా-
రమృణీయమితి భావః. అత్రోపస్థితస్యోపేక్షా నహాత్వ రూపప్ర-
సక్త సక్లతి ముపపాదయన్సమాధత్తై-॥(అత్రోచ్యత) ఇతి= అత ఇతి-
సక్లతత్వాచిత్యథః, తద్విచారణా- దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికా-
ర విచారి, ప్రకృతమనుసరన్ విగ్రహాద్యభావా దేవానాం బ్రహ్మ-
విద్యాధికారోనాస్తీతి పూర్వపక్షయతి-(తత్రనాస్తీతితావత్ప్రా-
ప్త) మిత్వాదినా= +మన్తార్థ వాదాదిభ్యో దేవానాం విగ్ర-
హాద్యవగమా త్పీక్తాధికారో స్తీతి సిద్ధాంతయతి - (ఇద ముత్తర-
- పే)త్వాదినా.

ఘ దేవామనుష్యో అసురా ఉషిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఉచు
 బ్రహ్మీకునో భగవానితి తేభ్యోహైతదతరమువాచ-ఉభివ్యజ్ఞానిష్ఠ
 ఇతి హేమచ " రితి " భృగు రైవ వారుణిః- వరుణం
 పితర ముపససార - అధీహిభగవో బ్రహ్మేతీతి దైవమాద్యామ్నా
 యేభ్య ఇన్ద్రాదీనాం దేవానాం మోక్షార్థిత్వావ గమాత్ ; తథా
 సామధ్యక్షంచ తేషాం సమృవతి "సహస్రాక్షో గోత్ర భిద్వజ్రబా
 హుః- ఇన్ద్ర ఇదగ్ హవిరజుషత- అధీన్ద్ర ప్రస్థితే మాహవీగ్షి తృ
 ప్తవైవై మిన్ద్రః ప్రజయా పశుభి స్తర్పయతీ " త్యేవం జాతీయక
 గ్రామన్త్రాథవాదేతిహాస పురాణాదిభ్యోదేవానాం విగ్రహాది పఞ్చ
 కావగమాత్ ; అపిచ దేవాదీనాం విగ్రహాది సిద్ధర్థం మేవహి "సో
 కామయ తబహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ" త్యేతాదృశ సజ్జల్ప పూ
 ర్వకమీశ్వరో జగత్సృజతి, యత్తాక్తం తేషామధ్యయనాభావా ద్వి
 ద్యాధికారో నాస్తీతి తన్న, 'కాలేనసప్తావ్రతయేవాణీయంపేదసం
 జ్ఞితా । మయాదాబ్రహ్మణేప్రోక్తో ధర్మోయస్యాం మదాత్మకః ॥
 తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాద
 యోగృష్టాన్సప్తబ్రహ్మమహాషణ్యః ॥ తేభ్యః పితృభ్య స్తత్పుత్రా
 దేవదానవగుహ్యకా" ఇత్యాదిఘ బ్రహ్మదీనాం నిఖిలానాం దేవా
 నా మధ్యయన శ్రవణాత్ ; "యజ్ఞోపవీత్యేవా ధీయేతే" తి శ్రుత్య

॥ నచ సహస్రాక్షాదివాక్యేషు 'మృగతృష్ణామ్భసీ స్నాతఃఖిపుషు
 కృత శేఖరః । ఏషవద్ధ్యాసుతోయాతి శశశృక్ల ధనుర్ధరః" ఇత్యా
 ది వాక్యేష్వివ విగ్రహాదిః ప్రతియత ఇతి వాచ్యమ్, సహస్రాక్షాది
 వాక్యానాం వైదికత్వేన విగ్రహాది మచ్ఛేతనపరత్వస్యోచితత్వాత్ ;
 తథాచోక్తమ్ "విగ్రహశ్చ హవిజోద్యోభోజనంతృప్తిరేవచ । ప్ర
 సాదకరణంచేతి పఞ్చకం చేతనోచిత" మితి. మృగతృష్ణాది వా
 క్యానాం వైతణ్డీకోక్తిత్వాత్త్రాథాశూన్యత్వప్రతితిస్సార్వజనీయైవ-

సుగమా దధ్యయన స్యాపవీత సాపేక్షత్వేపి తచ్చ తేషా మామ్నా
యతే 'ప్రస్ఫుతేనచై యజ్ఞేనదేవా స్స వర్గం లోకమాయ న్నుప్రస్ఫు
తేనాసురా స్పరాభావయ స్ప్రస్ఫులోహవై యజ్ఞోపవీతినోయజ్ఞః'
ఇతి. ఇవ మధిత్వ సామధ్యక సద్భావేన బ్రహ్మాదీనా మపభగవదు
పాసనాధికారోన్మీతి సిద్ధమ్. తస్మా త్సర్వేషాం దేవానాం భగవ
దుపాసనాధికారం బాదరాయణో మన్యత ఇత్యేతవమిరుద్ధమ్.

—*౨౭||సూ|| ౧|విరోధఃకర్తృణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్*—

౧|అత్రజైమిన్యనుయాయినః ప్రత్యవతిష్ఠంతే, దేవానాం విగ్రహా
దిమత్వే ౨|భ్యుపగమ్యమానే ఏకస్యదేవస్యానేక యజమాన గృహే
షు యుగపత్యన్నిధానం నోపపద్యతే, తథాహిశ్రూయతే 'కస్య
వాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాన బహునాం యజమానా
నాం యోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్లాతి సవినా శ్వేష్ట భూతే

*|బ్రహ్మరుద్రేంద్రాద్విజ్ఞులిల దేవోపాస్యత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికర
ణ ఫలమిత్యావేదయతి - (ఏవ)మిత్యాదినా.

౧|“వనస్పతిభ్య స్సాన్విహ మూలేభ్యస్సాన్విహ తూలేభ్యస్సాన్విహ”
ఇత్యాదౌ యథాచత్యుభ్యన్త వనస్పత్యాది శబ్దాతిరిక్తత్వేన వన
స్పతిమూల తూలాదిషు దేవతానకల్పితే తద్వదేవ “ఇన్ద్రాయ
స్సాన్విహ బృహస్పతయేస్వాహ” ఇత్యాదావపిచతుర్థ్యస్తే నాద్రి
ది శబ్దాతిరిక్త దేవతానకల్పిత ఇతి భావేన జైమిన్యను యాయిన
శ్శబ్దస్తే - (విరోధఃకర్తృణీ)తి. ... *

౨|అత్ర- అస్మిన్ రాధాస్తవిషయే, ప్రత్యవతిష్ఠంతే- ప్రతి పక్షిణో
భవ నీత్యర్థః. ... *

దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వా భ్యుపగమేననుపపత్త్యుద్భూతనముఖే
న విరోధమాహ-(దేవానా) మిత్యాదినా-కస్యవాహ ఇతిశ్రుతిరేవం
యోజనీయా,బహునాం యుగపద్యజమానానాం మధ్యే యోయజ

యజ్ఞః, ఇతి. తతశ్చ బ్రాహ్మణాదిభిః కతావ్యేయాగాది కర్మణ్య
 జ్ఞానాత దేవాభావేనా నుష్మాన విరోధః ప్రసజ్యేతఇతి చేన్నా
 యమస్తి విరోధః, అనేక ప్రతిపత్తేః. ఏకస్యహి దేవస్య యుగపద
 నేకరూప ప్రతిపత్తిస్సమ్భవతి, కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శ
 నాత్ - “దర్శయతిహి సౌభర్యాదావనేక రూపప్రతిపత్తిమ్ “ ఏక
 స్తపస్వహ మథామ్భసిమత్స్య సక్తా త్వష్టాశతాసముత పఞ్చస
 హస్రవర్గ ” ఇత్యాది శ్రుతిః. అపిచేమమేవాథం స్మృతిశ్చోపోద్భ
 వయతి “ ఆత్మనాంచ సహస్రాణి బహూని భరతక్షణ | యోగీ

మానఃపూర్వమ్-ప్రథమతో యాగమారభమాణోదేవతాఃపరిగృహ్లా
 తి పూర్వేద్వ్య రమావాస్యాయామ్ ‘మమాగ్న’ ఇత్యాదిభి ర్నై
 రగ్నిషు సమిద్ధోమ రూపేణాన్వాధానాఖ్య కర్మాణాఽగ్నోదీ
 దేవాః యజనీయత్వేన స్వీకరోతి సతావద్యజమాన ఏతా స్వీక్య
 తా దేవతాశ్చోపాహతే ప్రథమాయాం యజతేచే దేవతాఃకస్య
 వా యజ్ఞమాగచ్ఛన్తి, అన్యస్యకస్య వాహనాగచ్ఛన్తి - నకుత్రాపి
 గచ్ఛన్తీతి - అతో మహాసఖాట ప్రసక్తాద్దేవానాం విగ్రహాదికం
 సాస్తీతి పూర్వపక్షిణా మభిమానః.

* “జుహ్వేహ్యగ్నిస్తావహ్యయతి-శ్రుణోత్వగ్ని సమిధాహవం
 మే-శ్రుణ్వన్వాపోధిషణాశ్చ దేవీః - శ్రుణోతగ్రావాణో విదుషోసు
 యజ్ఞగ్ శ్రుణోతుదేవ ససవిణాహవంమ” ఇతి, “దేవాస్తై బ్రహ్మ
 న్న వదన్త తత్పణ ఉపాశ్రుణోత్ - మృద బ్రవీదాపో బ్రువన్ ”
 ఇత్యాది వాక్య శేషేభ్యో వనస్పతి మూల తూలాదిషు తదభిమాని
 దేవతాఉపకల్ప్యన్త ఇత్యభినన్దాయ పరిహరతి - (నాయమస్తివి
 రోధ) ఇత్యాదినా. ... *

“హేతుం విశదయతి - (దర్శయతిహి) త్యాదినా - అన్య శ్రు
 తి రిత్యుత్తరేః సమ్మన్దః. ... *

కుర్యా * దృలంప్రాప్యతైశ్చ సర్వైర్గ్రహీంచరేత్ || ప్రాప్నుయా-
ద్విషయాః కైశ్చిత్రైశ్చిదుగ్రం తపశ్చరేత్ | సంక్షిప్తేచ్ఛ పునస్తా-
ని సూర్యోరశ్చి గణానివే" త్యాదిరూపా. ॥యదాచ ప్రాప్తాణి
మాదియోగైశ్చర్యాణామపి యోగినామేవం ప్రత్యేకం యుగపదనే
క శరీరయోగ స్సచ్ఛవతి, తదా కిమువక్తవ్య మాజన్త సిద్ధాణిమా-
దియోగైశ్చర్య బలానా మింద్రాదీనాం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీ-
రయోగో భవతీతి, తథా చైకైకా దేవతా బహుభి శ్చరీరైరాత్మా-
నం విభజ్యబహుభు యాగేభు యుగపద్ధవీంషి స్వీకర్తుం గచ్ఛన్తి,
‡ అన్తర్ధానాదిశక్తి యోగాచ్చ తాసాం దేవతానాం యాగకాలే
పరైరదృశ్యత్వం చోపపద్యతే, అతశ్చ ఋత్విగ్నిస్సహ దేవతోప ల

* బలమ్ - అణిమాదిసిద్ధిమ్. ॥ కైముత్యన్యాయేనచ తేషామనేక
రూప ప్రతిపత్తి సిద్ధేత్యాహ - (యదాచే)తి = ‡తహి తేషాం
ప్రత్యక్షతాపత్తితి నాపాదసేయ మిత్యాహ - (అన్తర్ధానాదీ)
తి = అచినాదేవానాం యథోక్తానేక ప్రతిపత్తిరూప శక్తి యోగం
ద్యోతయతి , అదృశ్యత్వం చేత్యత్ర చకారాత్ “యస్యక్రతుషు గీ-
ర్వాణై స్సదస్యాఋత్విజోజనాః | తుల్యరూపా స్సానిమిషా వ్యదృ-
శ్యన్తసువాసస” ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట స్తేషా మావిర్భావ శక్తి
యోగ శ్చాస్తీతి ద్యోతయతి , తస్మాద్దేవానాం నకిల్చిదపి సఙ్క-
ట మితిభావః . యచోక్తా “కస్యవాహదేవా” ఇతి శ్రుతి తాత్ప-
ర్య మసర్వాలోచ్య భ్రమేణానుపపత్తి స్సాచతాదృశశ్రుతౌ కస్యవా-
హ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాసే”తి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనశ్రూ-
యమాణస్య బహునాం యజమానానామ్ “యోవై దేవతాఃపూ-
ర్వఃసరిగృహ్లాతిగవనాశ్నోన్య భూతేయజత” ఇతివాక్యస్యహవిస్సీన్వి-
త్యైవకా - స్వస్వాత్మాచమనే కథాన్యాయా తత్తద్యజమానాన్తి
క మాగతా అన్తర్ధానాది శక్తిమనో దేవా యాగసమాపనపర్య

భ్యతేతి నాపాదనీయమ్, తస్మాద్విగ్రహవలీమప్యేకాం దేవతామ
ద్విశ్య బహుభిః ప్రత్యేకం యుగప తిగ్రయమాణే కర్మణి తదాగమ
న సమ్యవేన నాస్తి తదనుష్ఠాన విరోధః. ...

—* { ౨౭॥ సూ॥ శబ్ద ఇతిచేన్నాతనిప్రభవా } *—
త్వత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్

అత్ర విరోధ ఇతి పూర్వ సూత్రా దనువతతే, మాభూ
న్నామ కమణి విరోధః, దేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్వేభ్యపగమ్య
మానే శబ్దేతు విరోధః ప్రసజ్యతే, తథాపి వైదికానామగ్నివైది
ది శబ్దానా మభిధేయైస్సహ సమ్యవస్య నిత్యతామాశ్రిత్యఖలు జైమి
నినా తత్ప్రామాణ్యమ్ “బాదరాయణస్యానపేక్షత్వా” దితిసూ
తేణ తేషాం శబ్దానాం స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం వ్యవస్థాపితమ్,
సమ్యగితి దేవానాం విగ్రహయోగా భ్యపగమా దస్మదాదివ జ్ఞ
న్నాదిమన్త ఏత ఇతి శాన్త్యస్య వైదికశబ్దస్యానిత్యే నాథేన నిత్యేన
మృగే ప్రస్థీయమానే సతియదైవదికే అగ్నివైదికశబ్దే ప్రామాణ్యం

న్తం తత్తద్యజమాన దీయమానం హవిస్సీక్తుర్వన్త స్తత్రతత్రవస
త్తీతి తాత్పర్యకత్వం పర్యాలోచ్య పరిహృతేత్యాశయేన సూత్రా
థా ముపసంహరతి - (తస్మాద్విగ్రహవలీ) మితి.

*ఏవం పరిహృతేషి కమణి విరోధే విరోధాన్తరేణపునస్తే
పుత్యవతిష్ఠన్త ఇత్యాహ - (శబ్ద) ఇతి = పూర్వాసూత్రా దపేక్ష
త పదమనువర్తయ స్నేతద్వ్యాచక్షే - (అత్రే) త్యాదినా.

అభిధేయైరథై రగ్నివైది వ్యక్తిభిస్సమ్యవస్యశక్తిలక్షణస్య
వ్యవస్థాపితమిత్యస్యపూర్వకాణ్డ శాన్త్యాదిః- జన్నాదిమన్త ఏత ఇతి
త్యత్రేతి శబ్దో హేతుప్రదర్శనార్థః. ... *

యథా కర్మణి విరోధోనాస్తితథా శబ్దేషి ప్రామాణ్య విరో
ధోనాస్తితి యోజనీయమ్. ...

స్థాపితమ్, తస్యతావద్విరోధస్యాదితిచేన్నాయమప్యస్తి విరోధః,
 †తతఃస్యహేతోః? అతఃప్రథవాత్ - అతః - ఔదికాదేవ హీన్ద్రా
 గ్న్యోద్యాకృతిస్సారకాత్, “సహస్రాక్షోగోత్రభిద్వజ్రబాహుః- చ
 త్వారిశృక్లాత్రయో అస్య పాదాద్వేషే సప్తహస్తాసోఅస్యే”
 త్యాది శబ్దావిన్ద్రాగ్న్యోద్యాకృతిం స్మృత్వా ఇన్ద్రాద్వజ్రం దేవ
 సంతస్యో స్థావరాద్యాత్మక మఖిలం జగత్ప్రజాపతినా సృజ్యతే,
 తస్మాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వమవగమ్యతే, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - †శ్రు
 తిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః, శ్రుతిస్తావత్ “వేదేననామరూపాణి విష
 మాణిసమేష్వపి | ధాతుషాధవకల్ప్యంతపితేషాంస్వాక్షాసిద్ధయః”
 ఇతి, తథా “వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతి” రితి, త
 థా “సహూరితి వ్యాహరత్స ధూమిమసృజతే” త్యాదికాశ్చ. స్మృ
 తిస్తు “సర్వేషాంతు సమానాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ | వేదశబ్దే
 భ్య ఏవాదా పృథక్సంస్థాంచనిర్కమే || నామరూపంచ ధూతానాం
 కృత్యానాంచ ప్రవరణమ్ | వేదశబ్దేభ్య ఏవాదానిమే*సప్రజా
 పతి” రిత్యాదికా. † సన్వేతావతాకథం శబ్ద ప్రామాణ్య విరోధఃచ

+ విరోధో నాస్తీత్యేత తహస్మాద్ధేతోస్సిద్ధమిత్యర్థః.

+ స్వప్రామాణ్యసిద్ధ్యర్థం మూలప్రమాణం వైరపేక్ష్యాచ్చు
 తేః ప్రత్యక్షత్వమ్; స్వప్రామాణ్య సిద్ధ్యర్థం స్మృత్యా మూల శ్రు
 తిరనుమీయత ఇత్యనుమానత్వం స్మృతేరి త్యాశయః .

ఇత్యాదికాశ్చేత్యత్రాదినా “రశ్మి రిత్యేవాదిత్య మసృజతే”
 త్యాది శ్రుతిస్సూచితా. ... *

*ప్రజాపతిరిత్యాదికేత్యత్రాదినా అనుమానంసూచయతి - పు
 బావతి కత్య-కేయం సృష్టిరథః- స్మారకశబ్దపూర్వాసృష్టిత్వాత్ ;
 గృహాని సృష్టిచిచ్ఛి. ఇదమేవం కురు ఇత్యాది గృహ స్వామివాక్యా
 నుగుణ్యే వైవహి గృహాదికం సృజ్యతే, అత స్సర్వసృష్ట్యే శబ్దప్రభవ

రిహృతః? ఇతి చేదత్రోచ్యతే, తాకికయోగఃవాది శబ్దార్థయోస్య
 మృధేపి నిత్యత్వం దృశ్యతే, తథాహి, యద్యపి గవాదివ్యక్తీనామ
 త్పత్తిస్సాన్యత్తథాపి గవాద్యాకృతీనాం నిత్యత్వాన్నిత్యత్వత్వే,
 ద్రవ్యగుణ కమణాం వ్యక్తయః ఖిలాత్పద్యస్తే, నాకృతయ ఇతి
 హి †తాన్త్రీకీమర్యాదా, కాసాపునరాకృతిరితిచేదే-చిత్తాంసామా
 న్యమితి జాతిరితిచ వదన్తి, వయంతు జాతిరితి తాం బ్రూమః, గ
 వాది శబ్ద శ్రవణోత్తరకాలే తజ్జాతి స్తరణ సమ్భవాత్ ; సచ వ్య
 క్తిభానానుపపత్తిః, నిరూఢాజహత్స్వాథ్క లక్షణయా తద్భానోప
 పత్తేః; అతశ్చాకృతిరేవ జాతిరవగమ్యతే, తతశ్చ శబ్దానామాకృతి
 భిన్నక్తిరూప సమ్బంధో నవ్యక్తిభిః, వ్యక్తీనా మానన్త్యా తత్సమ్బ
 ధ గ్రహణానుపపత్తేః; వ్యక్తిఘాతపద్య మానా స్వప్యాకృతీనాం ని
 త్యత్వావధారణా-న్నతాకికేషు గవాదిశబ్దేష్వపి ప్రామాణ్యం విరు
 ధ్యతే, తథైవ దేవాదివ్యక్తి స్రవాహంభ్యుపగమేపి తదాకృతీనాం ని
 త్యతయా శీతస్సమ్బంధేసర్వాథానుదర్శనే అఖిలాత్మ విద్యాప్థానే
 (1) సర్వస్సృష్టితిహాసపురాణాది సకలశాస్త్రమూలప్రమాణ భూతే

త్వ ముపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ఇహశ్రుతిస్సృతిభ్యా మిన్ద్రిగ్భ్యా
 ది వైదికశబ్దేస్కరితార్థ రూప జగ త్సృష్ట్యుపపాదనేన తేషాం
 వైదికశబ్దానా మిన్ద్రిత్వాదిజాతాశక్తతయాప్రామాణ్యవర్థోక్తం
 భవతీత్యేతదజానానకచ్ఛిదాక్షిపతి- †(నన్వేతావతే)తి= జగతశ్శబ్ద
 ప్రభవతోపపాదనేనేత్యర్థః. ‡తాన్త్రీకీమర్యాదా-శాస్త్రీయారీతిః.

శీ తత్సమ్బంధే-ఆకృతి లక్షణస్వాథ్క సమ్బంధయుక్తే, సర్వాత్మా
 నుదత్తానో ధర్మాది చతుర్విధ పురుషార్థక ప్రకాశకే, అఖిలాత్మ
 విద్యాప్థానే- ప్రత్యక్షాది ప్రమాణా ద్యనధిగత నిశ్చేయసాదికర భ
 గవ ద్భక్త్యా ద్యుపా యావబోధకే.

(1) (సర్వస్సృష్టితి-స్సృష్టి-ధర్మశాస్త్రమ్ , ఇతిహాసః -

ఇన్ద్రాగ్నోద్విదేకశబ్దజాతేపినప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-† యద్వా,
వైదికానామిన్ద్రాగ్నోద్విదేకశబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగోణేచేతిద్వివిధా,
తత్ర ప్రథమ యేన్ద్రాగ్నోద్విదేకశబ్దస్తర్వామ్యపాక్రత దివ్యమగ్గళవిగ్ర
హా భగవానువ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిన్ద్రాదయ
ఉచ్యతే, ‡ తథాచ మన్తవర్ణాః “సప్రథమ స్సజుతి ర్విశ్వక
ర్మా సప్రథమోమిత్రో వరుణోఽగ్నిః- సప్రథమో బ్రహ్మస్పతి శ్చికి
త్వానితి, “యమిన్ద్ర మాహుర్వరుణంయమాహుర్మం మిత్ర మా
హుర్మమసత్య మాహుః - యోదేవానాం దేవతమసప్రపాజా” ఇ
తి, “ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమ్ని మాహురథో దివ్యస్ససుపణోగ
తుత్కా- ఏకం సద్విప్రాబహుధావదన్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహా భారతమ్, ఆదినా “ పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శా
స్త్రాణీ ” తి శ్శుశ్శుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దశకయతి, సకల శా
స్త్ర గ్రహణేన “ శిక్షాకల్పవ్యాకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష ” మితి
శ్శుశ్శుక్తాని షడక్షాని దశకయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాంవిద్యా
స్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్నిత్యథః.

‡ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాక్రతి కలయే ప్రవాహవ నిత్యానామవివ్యక్తీనాం జాతీ
నాంచాభావా దిన్ద్రాగ్నోద్విదేకశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధస్తద
వస్థ ఏవేత్యాశబ్ద తత్పరిహారాయ కల్పాంతరమాహ-(యద్యే)
త్యాదినా= వృత్తి-శక్తి, సాత్వస్వాచ్ఛబ్దాదయమథో బోధవ్య ఇ
తీశ్వర సజ్జీతరూపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా-
గాణవృత్త్యా.

...

...

*

‡ ఇన్ద్రాగ్నోద్విదేకశబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే తై
త్తిరీయగబహ్వుచ మన్త్రానుదాహరణ- (తథాచమ మన్తవర్ణా)
ఇతి- ఏతేషాం మన్తవర్ణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మసరత్వం

న మాహు" రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమస్త్రబ్రాహ్మణంతు "సప్రథమ
స్సజ్యుతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాజుహురంధ్రో
హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర" దితి. తత్రేద్ద్రాగ్న్యదిశబ్ద గౌ
ణార్థః భూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహణా మనిత్య
త్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థః భూతస్యా ప్రాకృతదివ్య మజ్జశ విగ్ర
హస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా తత్త్వరత్నే వైశేద్ద్రా
గ్న్యది వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతిధ్యేయమ్;
ఏవం తాకేశశబ్దేష్యపి ద్రష్టవ్యమ్, యి తస్మాదతఃప్రభవాదితి యుక్త
మేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్వాక్స్మిష్టే రభావేనా నిత్యత్వా ద్వైదిక
శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రియాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అ
తశ్చాతః ప్రభావాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వ
ముక్తం తదయుక్తమితిచే వైషదోషః, వణానాం నిత్యతయాత
ద్భటితానాం వైదిక శబ్దా నామపినిత్యత్వాత్; నహివణానాము
త్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్యతేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ " తపతేవ
ణా" ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా త్స్సోతోజలవత్సాదృశ్యా త్వప్రత్యభి
జ్ఞానమితి చేన్న, ‡ప్రమాణా న్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమస్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమ
మస్త్ర బ్రాహ్మణంత్వి) తి. ... *

‡ ఏతావ దథావబోధకత్వా చ్ఛబ్ద ప్రభవతోష్వికిం శ్లాఘతే -
(తస్మా) దితి. ... *

+ వణానా మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద
ప్రభవత్వ మాక్షిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్వాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి-పూర్వదృష్టంపునర్దృష్ట్యావయమితి
యద్జ్ఞానంతచేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

‡ ప్రమాణా న్తరేణ- ప్రత్యయేదినా. నిత్యాశ్చే ద్వణా సగర్వ

తః *వ్యజ్ఞకాభావాదేవ సార్వకాలికాశ్రవణంతేషాముపపద్యతే ,
తతశ్చ వణాసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో వైదికేభ్యశ్చబ్దేభ్యో
నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవాక్తమ్ .
¶సోఘటవాదినస్తు శోత్రేణక్రమేణ గృహ్యమాణా ఇమేవణాసోఘ
టం నామాధావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యజ్ఞాయున్తి , సనిత్య ఏవ
సన్ సోఘటోధకం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్య
త్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగతఇత్యాహుః,
తస్మాన్నిత్యేభ్యో వైదికేభ్య శ్చబ్దేభ్యో యథాపూర్వం నియతా కృ
తికదేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీ త్యమిరుద్ధమ్ .

—*౨౦॥ సూ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశఙ్క్య “అతఃప్రభవా”
దితి విరోధం పరిహృత్వ ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠా
పితమ్, సమ్ప్రతితు తస్యసూత్రాని ఖనన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియ
తే - (అతఏవే)తి = అతఏవ నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతా
త్మకస్య జగతోచేదశ్చ ప్రభవత్వా తగుర్తు రన్తరణాచ్చ , మన్త

దోపలభ్యేరన్నిత్యత ఆహ - * (వ్యజ్ఞకాభావా) దితి=తాల్వాప్తా
ది వ్యాపారో వణాభివ్యజ్ఞకః, తత్సత్వాసత్వాభ్యామేవ తేషాం
కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచి దశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్వతే శ్రూయమాణ వణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యతఇతిసోఘ
టః- అధావబోధక శబ్దవిశేషః, తమథన్ ప్రత్యాయకత్వేన వద
న్తితిసోఘటవాదినః, వైయాకరణా ఆహురిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైస్తా
దృశసోఘటా భృషపగమపక్షే స్వారస్వాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవానాం జన్మనాశవ ద్విగ్రహాగ్నేకారేపి కమాను
ష్ఠానేశబ్దప్రాయాణ్యేచ విరోధ గన్ధస్వాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం
విద్యాధికార భి నిర్దమ్.

...

*

బ్రాహ్మణ మయస్య సమస్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిపత్తవ్యమ్, చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతి సూచయతి, తథాచశ్రుతిః 'వాచాపి రూపని త్యాసేతి, తథా "శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ మమైతేశాశ్వతీతనూః" తథా "వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయమ్చురితి శుశ్రుమ్" తథా "అజాన్తవైచృషీంస్తపస్యమానాః బ్రహ్మస్వయంభ్యభ్యాసఃక్షత్తబ్దుషయో భవత్ తదృషీణా మృషిత్యం తాండేవతా ముపాతిష్ఠన్తే"తి, అయమథః- అజా- అయోనిజా, తపోమాత్ర ప్రభావానిత్యథః ; తపస్యమానా-వేదసాక్షాతా-రాయతపః కుర్వాణాః, పృషీ-తన్నామకాఃఋషీః, స్వయమ్చు-నిత్యత్వధర్మకమ్, బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యాసః-ఆభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, తత్తస్మాత్కారణాత్, ఋషీణాంఋషిత్యంసమ్మన్నమ్, అథతేతాంవేద లక్షణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్తవర్ణోపి "యజ్ఞేన వాచః పదవీయ మాయా తామన్వవిన్దన్మషిషు ప్రవిష్టా" మితిఃనిత్యతయాఋషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిన్దన్మిత్యథః - స్మరతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోపి "యుగాన్తేతహి తాన్వేదాః సేతిహాసా న్యూహయః | తపసాషయః శశ్యనిహ్యనుజ్ఞాతా స్వయమ్చువేతి" అనాదినిధనానిత్యావాగుత్పత్తౌస్వయమ్చువా | ఆదౌవేదమయ్యాదివ్యాయతస్సర్వాప్రవృత్తయ ఇత్యాద్యాః, ¶ తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధర్తవ్యమ్,నచ "అయంసోఅగ్నిరితి విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ" త్యాచౌ విశ్వామిత్రాదిక ర్తుకత్వం

* మన్తవర్ణోస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి = శబ్దార్థఃస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభాయ, పదవీయ-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తోయాజ్ఞికాస్మాంవేదలక్షణావాచమ్ నిత్యతయాఋషిషుస్థితామ్, అన్వవిన్ద- లబ్ధవస్తథితి .

¶ తతశ్చ- ఉదాహృత శ్రుతి స్మృతిభ్యామిత్యథః.

కేహంచిన్యన్త్రాణాం శూన్యతే, తస్మాత్తేషామనిత్యత్వం స్యాది-
తివాచ్యమ్, “అయంసోఅగ్ని” రిత్యస్య సూక్తస్య విశ్వామిత్రదృష్ట-
త్వా తైగ్రీకాలికాభ్యాన గోచరత్వాచ్చ హితత్సాక్షాత్త్వం శ్రావయ-
తి బ్రాహ్మణమ్, నహివైదికైర్విశ్వామిత్రాదిశబ్దైస్తదాకారంస్సృ-
త్వాప్రజాపతిసృష్టానాంవిశ్వామిత్రవసిష్ఠాదీనాంమన్తక్రీకృత్త్వం
సచ్చవతి, ౪ తస్మాద్వేదస్యనిత్యత్వమకమ్యమ్. ...

{—* ౨ || సూ || సమాన నామరూపత్వా చ్చావృత్తౌ }
పప్యవిరోధోదర్శనాత్కన్యతేశ్చ||*—

స్వాదేతదైదనం దినప్రళయస్య తైగ్రీలోక్యమాత్ర గ్రాహిత-
యా సత్యలోకే సద్భావేపి వేదస్యనప్రాకృతికప్రళయే సత్తోపపద్య-
తే, తథాచ తస్యాథాన్వారకత్వాన్నిత్యత్వ విరోధస్తదవస్థఏవే-
త్యేవం ప్రాప్తేబూమః, ఏతత్కల్పస్సృష్టానాం దేవాదీనాంధూత-
భావికల్ప సృష్టదేవాది సమాననామరూపత్వాదేవ ప్రాకృతిక ప్రళ-
యాదావావర్తమానేపి సృష్ట్యనుగుణాథాన్వారకస్యాఽవిరుద్ధ-
మేవభవతి వేదస్య నిత్యత్వమ్, ఏతదుక్తంభవతి, తదానీంప్రాకృతిజీవ-
వత్పరమాత్మనివేదోన్తర్ధాయావతిష్ఠతే, సృష్ట్యాదౌతు భగవతఃప్రా-
దుర్భాయ దేవామర మనుష్యాదీనా మాకృతీ రనుష్టారయతి, తత-
స్తదనురోధేనేదం జగత్పరమాత్మానుగృహీతేన ప్రజాపతినా సృజ్య-
త ఇతి. కస్తాత్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శనాత్కన్యతేశ్చ - దర్శనం

౪ యత్తు జల్పన్తి “పితా అపితాభవతి” తిప్రకృమ్య “వే-
దాలవేదాభవన్తీ” తి వచనాది శ్కత ఏవాస్మాభిర్వేద స్యానిత్యత్వ-
మితి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదినస్తత్తుచ్ఛమ్, బహుభి శ్శృతిస్సృతిభిర్వే-
దస్య నిత్యత్వావధారణాత్; ఉదాహృత వచన తాత్పర్యార్థఃస్తు
నిష్పన్నవిశ్వస్య తస్మాద్దాహవాన్న ధూయసి పితృమత్త్వం భవతి,
తస్య వేదవ్యాధాభావాద్వేదైజ్ఞాతవ్యాధో నాస్తీతిచ.

తావచ్చుగ్రితిః, సాతు “దేవాసురాదయః ఉత్తః కల్పేస్త్రిక్ యేప్రకీ
ర్తితాః | తపవనామరూపాభ్యామాసన్తన్వన్తరాన్తరే || అన్తహి
త్వేగ్రియాథాన్య హరయేవిహితాన్జ్ఞలిః | సర్వ భూతమయో వి
శ్వం ససజ్జేదం సపూర్వవ” దితి. తథా “అహూరాత్రాణి విద
ధ ద్విశ్వస్య మిషతోవశీ - సూర్యావస్తమసౌధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్ష మథోసువ” రిత్యాదికా.
అత్ర “దేవాసురాదయః ఉత్తః” రిత్యస్య వాక్యస్యాయమక్షణః, అ
స్త్రిక్ కల్పే అస్త్రిక్ మన్వన్తరేచ, యేదేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః -
సర్వేషుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతపవ- నా
మ-ఇన్ద్రిదినామ, రూపమ్- వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తా
భ్యామ్. ప్రియేణైతత్తల్ప దేవాదినదృశాఅన్యేజీవాఃకల్పాన్తరేదేవా
సురాదయో భవన్తితి. స్మృతిరపి “యథాకృష్యతులిక్లాని నామరూ
పాణిపర్యయే! దృశ్యేనేతానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్వి”త్యాది
కా.తస్మాద్దేవనిత్యత్వేతత్త్వామాజ్యేచనకిచ్చిద్విరోధః,తతశ్చర్థిత్యా
దినమ్భవేనదేవాదీనామప్యస్తిపర బ్రహ్మోపాసనాధికారఇతిస్థితమ్.

—*౩౦|| సూ|| మధ్యాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః*—

పూర్వత్ర“తదుపర్యపిచాదరాయజస్సమ్భవా”దిత్యాదినాయో
దేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారగ ప్రతిష్ఠితస్తు త్వదాసీం స్థూణా నిఖన
న్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునజైమినిమతముపన్యస్యతి.
(మధ్యాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యా నధికారం
జైమిని రాచార్యో *మన్వతే, కుతః? మధ్యాది ష్వసమ్భవాత్ - అ
స్త్రిహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగై రామ్నాతా, తస్మామాదితోమ

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూషేదేవాదీనాం
మోచకత్వాదాదితో మధుత్వేన ధ్యాతవ్యఇతిసూయతఇత్యర్థః.
తస్మాన్మన్వతఇతిపూర్వేణయోజనీయమ్. అయమహంశయః ,

ధుత్వేన ధ్యాతవ్యభిహారీయతే, తథాహి; వసవోరుద్రాదిత్యా
మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్యతంమధు ముపజీ
వన్తి - ఈద్యశే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తి
తి. దేవాలం బ్రహ్మవిద్యాధికారా భ్యుపగమేతు విద్యాశ్వా విశే
షా వ్రహ్మః విద్యాస్యధికారగి ద్రుశ్యేత, సదైషాం నసమ్భ
వః. తథాహి వసవస్తావదిత్యం మధుత్వే నోపాసిత్వా కమన్యంవ
సు మహిమానం ప్రాప్నుయః, తథా ఆదిత్యాశ్చకమన్యమాదిత్యం
మధుత్వేనోపాసీరన్ కతమంచాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయః,
తగశ్చాస్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్సధికారః , తే
షాం సామధ్యాది సద్భావాద్యస్వాది మహిమ ప్రాప్తితోపపత్తే
శ్చ; అతస్తవీవ భావిసీభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహిమాపదిశ్యన్తే, తస్మా
ద్దేవాలం బ్రహ్మవిద్యాధికారం జైమినిరమన్యత.

సహి విద్యాన్తరేవా పునరధికారస్సాస్య తేషాం విగ్రహ
వత్త్వాదిత్యాశ్చాస్యా, ... *

—* ౩౦ || సూ|| జ్యోతిషిభావాచ్చ *—

సఖల్వాపి త్యోనామ కచ్ఛిచ్ఛేతనో విగ్రహవాన్ దేవోస్తి, కం
త్వస్తిన్ పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్నర్జ్జలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః,
ఏవం చంద్రాగ్రారకాది మణ్డలేషు చంద్రాగ్రారకాదిశబ్దప్రయోగః,
తస్మాన్నతేషాం విగ్రహాదీసద్భావ మాదిత్యస్సూచయితుమహాత్మి,
అతో సతేషాం విద్యాన్తరేష్యధికారసమ్భవః. ... *

యది విగ్రహవతి దేవతాస్యాత్తహిన్ ఋత్విగాది వతూర్త
“ఇద్వారాగచ్ఛహరివఆగచ్ఛమేధాతిథే-మేషవృషణస్వస్యమేనే-గౌరా
వసున్తిన్నహల్వాయై జారే ” తి, “సోరోదీద్యదరోదీ త్తద్రుద్రస్య
యద్రవ్షమ్ - త్వష్టాహతపుత్రోవీన్ద్రంసోమమాహ రత్తస్మిన్నిన్ద్ర
ఉపహవ మైచ్చత తన్నోపాహ్వయత పుత్రంమేవధీరితి సయజ్జవేశ

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్యాప్రాసహాసోమమపి బత్తస్యయదత్యశిష్యతత్స
 ఘోహవసీయముపపాప్రవర్తయత్సావేంద్రశత్రుర్వర్ధస్వేతి, త
 స్మాదస్యేంద్రశత్రురభవత్-అగ్నేస్త్రయోజ్యాయాంసోభాతరతి
 సం తేదేవేభ్యోహవ్యం వహంతఃప్రామీయంతసోగ్నిరభిభేదితంవావ
 స్య ఆతిశయోవ్యతీతి సనిలాయత సయాంవనస్పతిష్వ వసంతాంపూ
 తుద్రౌ యామోషధీషు తాగ్ సుగంధ తేజనేయాం పశుషుతాంపేత్వ
 స్యాంతరా శృక్లేతందేవతాఃప్రైవమైచ్ఛంతమన్వవిన్దత్ తమబ్రువన్
 ఉపన ఆవతఃస్వహవ్యహ్నోవహేతి సోబ్రవీద్వరం వృణైయదేవ గృ
 హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిసూన్యాత్తన్నే భ్రాతృణాంభాగధే
 యమస దితి తస్మాద్యద్గృహీత స్యాహుతస్య బహిః పరిధిసూన్యతి
 తేషాం తద్భాగధేయం తానేవతేన ప్రీణాతి సోమస్యతా భస్మవో
 మేపూర్వేభ్రాతరః ప్రామైషతాస్థానికాతయా ఇతిసయాని - అస్థా
 న్యకాతయత తత్పాతుద్రు రభవద్యన్యాగ్ ముపమృతం తద్గుల్మయ
 దేతాన్సమ్భరాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవతత్సమ్భరతి- సోయంయావన
 శ్చైదేవాగ్ ప్రాతర్యావనశ్చాగ్ని హూత్రిణోగృహ మాగచ్ఛన్తి -
 తాన్యన్నతర్పయేత్- ప్రజయావపశుభిర్విత్తీర్ణ - యత్తర్పయే
 త్- తృప్తావనం ప్రజయావపశుభిస్తప్తయేయ ” రిత్యేవమాది మ
 స్త్రబ్రాహ్మణాని, “ దేవాన్ భావయత్తానేన తేదేవా భావయన్తు
 వః | పరస్పరంభావయన్త శ్చేయః పరమవాస్పృశన్ ఇష్టాభో
 గాహివోదేవాదాస్యన్తేయజ్ఞభావితాః | ” ఇత్యాది స్మృతి వచ
 నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిమాలేఖనానిచ దే
 వానాం విగ్రహాదిమత్యే ఉపోద్బలకాసీతి బోధ్య మితి. ఏతేనా పూ
 ర్వస్య కర్మఫల ప్రదత్వాజ్ఞీకారేణ దేవానాం తదభావా ద్విగ్రహః
 దికంనాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ్, అపిచానుసానకారేసహస్రాక్షోగో
 త్రభిష్టజ్ఞానాను రితిమన్త్రార్థమేన్ద్రాది దేవవిగ్రహానుసన్ధాన

న్యూపలభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్స్వే ఏకస్య యజమానస్య యా
గోవిన్దస్వీకర్తుం గత్వా తదానీమేవాన్యేషాం యాగేషుగన్తు మశ
క్తత్వ మామ్నాయతే “కస్యహవాదేవాయజ్ఞ మాగచ్ఛన్తి కస్య
వానబహూనాం యజమానానా” మితి. తతశ్చ సామధ్యైకభా
వాల్లేషాంసవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే రాధ్యావ్రోధిధీయతే.

—*౩౨* సూ ౩ భావంతు బాదరాయణో స్తిహి. *

కుశబ్రహ్మ పక్షవాదవృత్త్యర్థః, బాదరాయణ స్తాన్విచార్యోవి
ద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతే, కుతః? అస్తిహి- హి-
యతః, తేషాంమన్త బ్రాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్త్వమ
ధికత్వాదికంబోధపాదిత మస్తి “ తదుపర్వపి బాదరాయణ స్సమ్భ
వా ” దిత్యత్ర, క్రితహిమధువిద్యాయాందేవానా మనధికారఇతియ
క్తమ్, తథా సతి త్రయ్యం విద్యాయామనధికారగి ప్రసజ్యేత, స
త్వధికార స్తేషా మామ్నాయతః “ తంపూషాధత్తకం త్వష్టా ధత్త
తం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవైప్రజాపతిగిప్రజా అస్యజతతాలగ్ని
ష్టోమే వైవపర్యగృహ్లాత్- ప్రజాపతిర్గమించినుత- పృథివీహూతా-
ద్వారఽప్యయ్యః- రుద్రోగ్నిత్- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహూతా-

స్యాపి ప్రయాజాదివ తు-ర్కాగ్నేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య క
ర్కానుష్ఠానకాలో జైమినీనా ద్వాదశాధ్యాయ తృతీయపాదేనిర్ణీ
తః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్స్వ మవగమయతి, క్రితహిదే
వానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రాథానుసన్ధానలక్షణేనాశ్నేనకర్మ
సంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమన్య
తస్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధి కారోప పాదనేన
సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామ
పి విద్యాయామితి - కర్కానుష్ఠానపీత్యర్థః, దేవానాం త్రయావి
ద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్వా

అశ్వినాధ్వర్యూత్వష్టాగ్నిత్ మిత్రఉపవక్తే” త్యాదిషు. ౧౧ అపిచ ‘అ
గ్నిర్వాఅకామయత ప్రజాపతిర్వా అకామయతే’ త్యాదిషు నక్ష
త్రేష్టిషు సద్వేషాం దేవానామధికార శ్శూక్రయతే, తత్రహి దేవ
తా యజమానయోరేకత్వేన దేవానాం విగ్రహవత్త్వం సిద్ధమ్, య
చ్ఛక్తం మనుష్యాణాం మధువిద్యాయామధికార ఇతి తదపిమన్దమ్,
విరోధాత్; నహి సర్వదాభువమాశ్రితామనుష్యా ఆదిత్యస్య సమీపం
గత్తుం శక్నువన్తి, కస్మాత్పునస్తత్పరిత ఉపవిశ్యతం మధుత్వేనోపా
సీరత్, తేషాం ప్రాప్తవస్వాది షహిమత్వేపి తస్య భూయస్త్యసి
షాధయిషయా ౭౭దిత్యోపాసనం చోపపద్యతే, యచ్ఛక్తం
పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే విగ్రహవాక్ చేతన ఆదిత్యో నాస్తీతి
తచ్ఛక్తస్య సత్త్వమ్, ‘ధాతాకృతస్థలా హేతిర్వాసుకీ రథకృన్తునిః ।
పులస్తస్తమృతం రితి మధుమాసంనయస్త్యమీ’ ఇత్యాదిభి శ్చేతనగ

దినా = ఆదినా “ఆదిత్యావా అస్మాల్లోకాదముం లోకమాయస్తే
ముష్కే లోకేవ్యత్యస్త ఇమం లోకం పునరభ్యవేత్త్యాగ్ని మాధా
యైతాక్ హేమామానజహపుస్త ఆర్ధ్నవంతే సువగం లోకమా
య” స్మితి శ్రుతిగ్రాహ్య- ౧౧ నక్షత్రేష్టివిధిశ్చ దేవతాయజమానయో
రైకోపదేశేన యజమాన వాచకాగ్నౌచి శబ్దానామివ దేవతా
వాచకాగ్నౌచి శబ్దానామపి స్వవ్యతిరిక్త సుప్రసన్న విగ్రహవద్దే
వతా వాచకత్వం సాధయత్ శబ్దస్వరూప దేవతాపక్షం సుతరాం
బాధత ఇత్యాహ - (అపిచాగ్నిర్వా అకామయతే) త్యాదినా = మ
నుష్యాణాం మధు విద్యాధికారం నిరాకృత్య విగ్రహాదిమత్వా ద్వి
స్వాది దేవానామేవ తంసాధయతి - (యచ్ఛక్తం) మిత్యాదినా =
పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే విద్యమానో విగ్రహవానాదిత్యాశ్చ శ్చే
తనః కేనవాపిధాతుం శక్యత ఇత్యాశయేనాహ- (యచ్ఛక్తం
పరిదృశ్యమాన) ఇత్యాదినా = అపిశబ్దేన ఆదిత్యప్రతిషేధో మహాన

జేషః పరితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం
ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతి
ర్గుణైః పృథ్విత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వమేవోచితమ్,
ఏవంచవస్వాదిగణే స్వంతఃపరితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్,
య ఆదిత్యో యస్మిన్మాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సృక్ లోకయాత్రా
మతివహతి తం తస్మిన్మాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం
ప్రతిమాస ముపాసోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ
తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్ర
హ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇ
తి సాధ్యేతద్వ్యవృత్తమ్. ... *

౬॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—* { ౩౩॥ సూ॥శుగన్యతదనాదరశ్రవణాత్తదా } *—
ద్రవణాత్సూచ్యతేహి

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసక్తౌ తే
షాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్ప్రీతి మనుష్యత్వా
విశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్వవిచార్యతే, కిమన్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి-ఆదిత్యానాం ప్రతిమాస ముపాసోపా
సక భావోపపత్తిమాహ - (యఆదిత్యోయస్మి) నితి= ఇదముప
లక్షణమ్, “సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూత్యాంప్రతోషితాత్ |
సాచవీర్య పరీక్షార్థమాజుహోవరవింభవీ” త్యాదౌ, “ప్రథయాదే
వహూత్యాభ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్మాదదిత్యాసన్నిధానా
వాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్గుణైః సుప్రసన్న విగ్రహ
వాః చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి దృష్టవ్యమ్. అ॥౬॥సూ॥౮॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాంతసజ్జతిమాహ-(మ
నుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి = శూద్రం విషయాకృత్య సన్నిధే

ద్యాధికారోస్తి? కింవానాస్తి? ఇతిహా భవతి విశయః? కింపున
రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాధ్యధికారోస్తి? కుతః? తస్యా
ప్యథిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ॥విద్యాయా అధ్యయ నాపేక్ష
త్యేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవగ= విద్యాయాం జా
నశ్చితిం పాత్రాయణం శుశ్రూషన్తు శూద్రం రైకోవేదోక్తాం
బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయా మాసేతి శూర్యుతే, ‘ఆజహరేమా
శ్శూద్రానైనైవముఖేనాలాపయిష్యథే’ తి. అత్రహి విద్యార్థిక
నిజానశ్చితౌ శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యా ధ్యయనాధికారే లి
క్తమ్, తస్మాచ్ఛాద్రో విద్యాయా మధికియత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్ర
తిబూయః, నతావచ్ఛాద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? పే
దాధ్యయనాభావాత్; అధీతవేదోహితదథా= నవగత్వ తద్విహితా
సువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తివేదాధ్యయనమ్; అధ్యయన
సోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శూర్యుతే “యజ్ఞోపవీత్యే
వధీయాతే” తి. నచశూద్రస్యాప్ర్యుపనయనమ్, ఉపనయనస్యత్రై
వణిక విషయత్వాత్; తథాచస్తర్యతే, ‘గర్భాష్టమేషు బ్రా
హ్మణముపనయాత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భాద్వాదశేషు వై
శ్య” మితి. †యత్తాక్త మధికత్వాదికం తస్యాస్తి తస్మేత్యుచ్యతే,
వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదే ర్విద్యా సహకారత్వా వధారణాత్;

కిమస్యేతి పూర్వపక్షమాహ - కింపునరత్రే) త్యాదినా= అధిక
త్వమ్ - నిశ్చేయసాకాంక్షిత్యమ్, సామర్థ్యమ్-వాగాదికరణపుష్ర
ల కళేబరవత్త్వమ్.

॥నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వాద్వేదాధ్యయనాధికా
రిణమేవ సాస్వస్యామధికారయేత్, తథాచ శూద్రస్యాధ్యయనా
ద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికారఇత్యతః- (విద్యాయా)ఇతి.

†అధికత్వాదిక మిత్యత్రాదినా సామర్థ్య గ్రాహ్యమ్.

శూద్రస్య త్వథిత్వాదికం తాకికమ్, అతఏవ “అమస్త్రయజ్ఞో హ్యస్తేయ” ఇతి, తథా “తస్మాచ్ఛ్రువోయజ్ఞేనవక్గ్లప్త” ఇత్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాశుర్వతి వేదాధ్యయనం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవగ్ విద్యాయాం శూద్రేత్యామస్త్రీణం శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారేలిక్ష్మిమితి తదప్యచార్యస్సప్తం నిరాచక్షే - (శుగ్లే) తి-అత్రేయమాపనిషదీగాధా, జానశ్రుతినామ్నో రాజ్ఞః కదాచిన్నైదాఘి

నవిద్యేతే మస్త్రో - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత కర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమస్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యాదిరహితః, అనవక్గ్లప్తః - ఉపనయనాదిలక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణాథోక్తం సిద్ధాంతముపపాద్యమాత్రాక్షర వ్యాఖ్యానేన విద్యాధిని జానశ్రుతే శూద్రేత్యామస్త్రీణస్య శూద్రవిషయక వేదాధ్యయనాధికార లిక్ష్మితా నిరాసముపపాదయితుం సూత్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రాథావగాహనోప యోగిసీం గాధామాహ - (అత్రేయమాపనిషదీగాధే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ ఉపనిషతోక్తా. సాతు “జానశ్రుతిహాపాత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయా బహుపాక్య ఆస సహస్రవత ఆవసథా న్నాపయాశ్చక్రేసర్వతపేవ మేఽన్నమత్యస్తీతి || అథహాహగ్ సానిశాయా మతిపేతుస్తద్ధైవగ్ హగ్ సోహగ్ సమభ్యువా దహూహూయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేఃపాత్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తన్మాపుసాక్షీస్తత్త్వా మాప్రధాక్షీరితి || తముహాపరఃప్రత్యువాచకమ్యరపనమేతత్సన్తగ్ స యుగ్వానమివ రైక్వమాథేతి యోసుకథగ్ సయగ్వా రైక్వణి || యథాకృతాయ విజితాయాధరేయగిసంయస్త్యేవమేనగ్ సర్వం తదభినమేతి యగ్-ంచ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

క రాత్రి ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాది సద్గుణ
 గణ శీలయన్తి తామునయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధా ముత్పాదయ
 తుం హంసాఘాత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవివిశుః, తత్రాగ్రేన
 రం హంసమన్యోహంసస్తస్య రాజ్ఞశ్శుశ్ర్యత ఉవాచ, 'భోభోయి
 సమయైతదుక్తఇతి || తదుహజాన శ్రుతిని పాత్రాయణ ఉపశుశ్రా
 వ సహసంజహాన ఏవక్షత్తార మువాచాక్షారేహ సయుగ్వాన మివ
 రైక్యమాత్మేతి యోనుకథగ్ సయుగ్వరైక్వ ఇతి || యథాకృతాయ
 విజితాయాధరే యాస్సంయస్త్యేవ మేనగ్ సర్వం తదభిసమేతి య
 త్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయ త్సవేదసమయైతదుక్త
 ఇతి || సహక్షత్తాఽన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయతగ్ హూవాచ
 యత్రాగ్రే బ్రాహ్మణస్యాన్వేషణా తదేనమర్చేతి || సోధస్తా చ్చకట
 స్య పామానంకషమాణముపోపవివేశ తగ్ హాఘ్నవాదత్వంను భగ
 వ స్సయుగ్వ రైక్వఇత్సహగ్ హ్యరాకెఇతిహ ప్రతిజ్ఞేసహక్షత్తా
 ఽవిదమితి ప్రత్యేయాయ || తదుహజానశ్రుతిః పాత్రాయణః షట్చ
 తాని గవాంనిషు మశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమేతగ్ హా
 భ్యువాద || రైక్వే మానిషట్చతాని గవామయం నిషోఽయ మశ్వత
 రీరథోఽనుమవీతాం భగవోదేవతాగ్ శాధియాందేవతాముపాస్య
 ఇతి || తముహపరః ప్రత్యువాచాహ హారేత్వాశూద్రతవైవసహ
 గోభిరస్త్వితి తదుహపునరేవ జానశ్రుతిః పాత్రాయణస్సహస్రం
 గవాం నిషుమశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ||
 తగ్ హాఘ్నవాదరైక్వేదగ్ సహస్రంగవామయం నిషోఽయ మశ్వ
 తరీరథ ఇయంజాయాయం గ్రామోయస్మిన్నాస్మేఽన్వేవమాభగ
 వత్సాధీతి || తస్యాహముఖ ముపోద్గృహ్లాన్నువాచాజహారేమాశ్నా
 ద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతితే హైతేరైక్వ పథానా
 మమహవ్యషేష యత్రాస్మాఉవాస సతస్మైహూవాచ,

భల్లాత్ భల్లాత్కింసపశ్యసి, జానశ్రుతేరస్య తేజస్వీర్గం వ్యాప్య
స్థితం తత్వాం ధత్వతి నగచ్ఛేతి, అథ తమగ్రేసరః ప్రయ్యవాః కమ
ప్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సంతమరేనయగ్వానం రైక్వమిహై
వం వచనమాత్థరైక్వస్యహి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతి క్రిమం నా
స్యా బ్రహ్మవిదః, అత స్తమేవ శ్లాఘయేత్సుక్త్వాస్వయం రైక్వ మ
హషిం తుష్టాచ, తదైవ జానశ్రుతీ రాజాహంసో క్త స్స్వ విష
యానాదురవాక్య త్రవణా ద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచక వి
ద్యాగమాథం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహషిం ఊత్ర ముఖే
నాన్వియ్యోపలభ్యతం సపారిబహం స్వదుహితరముపహృత్యపా
పద్యత, సతురైక్వ శోచంతం రాజానం దృష్ట్వా కూద్రే త్యామ
న్త్ర్యవిద్యాం గాహితవానితి. యువాగస్త్రీశకటతయా సహ
వతఃతథితి, తథాఃసోయ మేవాథః శ్మగ స్యేత్యనేనసూత్రేణో
చ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్రుతి నామకస్య రాజ్ఞః, తద
నాదర శ్రవణాత్- హంసోక్త స్వ విషయకా నాదర వాక్య శ్రవ
ణాత్, తదా- తదైవ, రైక్వాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - ద్రి
త ముగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతాశుక్ - శోకః, సూ
చ్యతే, రైక్వోక్తేన కూద్రేత్యామన్త్రీణేనాతిశేషః; ఓతతశ్చేహశు
చారైక్వ మభిదుద్రావే త్వవయవాథః సమ్భవాచ్ఛుద్రోహోయాగి
కోవగమ్యతే, నతురూఢః, రూఢ్యర్థ స్యేహసమ్భవాత్;

* పోక్తాం గాధాంసూత్రాధావగాహనేన సంయోజయతి-
(సోయమేవాథః) ఇతి - సః ఉపదర్శితగాథోక్తః.

శ్రీ ఏవం సూత్రీవాఖ్యానేన కూద్రీశబ్రహ్మ యాగికత్వం సమ్పన్న
మిత్యాహ - (తతశ్చే) తి- శోకసూచనా దిత్యథః ; తథాచస
మ్భవతి యాగికాథే- కూద్రశబ్రహ్మ రూఢ్యర్థస్త్యాజ్య ఇతిభావః.

అస్యాధికరణస్యా పాత్రేప్రామాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహశూద్రశబ్దేనజానశ్రుతినామకఃక్షత్రియవోచ్యతే, ఏవంచ
సతి కథం చతుర్థం వణం స్యాధ్యయ నాద్యధికార ప్రసక్తిః, † త
స్మాచ్ఛాద్రస్య విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చయతే.

—* ౩౪ || సూ ||క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రేత్యామన్త్రణం నవణం చతుర్థంస్యాభి ధాయ
కం భవతి, యస్మాచ్ఛాద్రేత్యామన్త్రణ ప్రకరణోపక్రమే ‘జాన
శ్రుతిహిం పౌత్రాయణ శ్చక్రిధాదేయో బహదాయీ’ త్యాదౌ
శ్రూయమాణైరన్న గోదానాదిభిః క్షత్రి ప్రేషణ గ్రామదానా
దిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న
శూద్రస్య విద్యాధికార శ్చజగన్యః. *

—* ౩౫ || సూ || ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిక్ష్ణాత్. *—

శ్చ ఇతశ్చైత్రదామన్త్రణంసజాతిశూద్రపరమ్, యతాగ్రణము
త్తరత్ర శూద్రేత్యామన్త్రణ ప్రకరణోపరిచ ‡ ‘అథహశానకంచ
కాపేయమభిప్రతారిణం చకాంక్షసేనిసూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్ర
హ్మచారివిభిక్షే’ ఇత్యత్రచైత్రరథేనాభిప్రతారిణాక్షత్రియేణ ¶ సమభి

క్తిః ఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- † (తస్మాదితి.
*ఇహశూద్రశబ్దస్యయాగికత్యేలిక్ష్ణమాహ- (క్షత్రియత్వావగతేశ్చేతి.

శ్చ సంవగవిద్యావిధ్యనన్తరా రభాథవాదముదాహృత్యేద మపి
సూత్రం వ్యాచక్షే - (ఇతశ్చైత్రదామన్త్రణ) మిత్యాదినా- శూ
ద్రేత్యామన్త్రణ మిత్యర్థః. *

‡ (అథహే) తి - సంవగవిద్యావిధ్యనన్తరమిత్యర్థః, శా
నకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్ - కపిగోత్రాపత్యమ్, చకా
క్షసేనిమ్ - చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారిణా మానమ్, చైత్రరథం
రాజానం భోజనాథముపవిష్టౌ సూదేనపరివేష్యమాణౌ భోక్తు
కామాతౌ కశ్చిద్వటుతాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. ¶ సమభివ్యాహరః-

హరిక్షాచ్చస్య జాన శ్రుతేః క్షత్రియత్వమ వగమ్యతే, అభి ప్ర
తారిణశ్చైత్రరథత్వంతు *కాపేయ సాహచర్యశ్రుతేగమ్యతే, త
థాచ ఛాన్దోగ్యే ప్రకరణాంతరే శ్రూయతే “ ఏతేన ఔచిత్రరథం
కాపేయా అయాజయన్ తస్మా చైత్రరథోనా మైకః క్షత్ర ప
తిజాయత ” ఇతి. అత్రైతదుక్తం భవతి, కాపేయేన శానకేన
యాజితాచ్చిత్రరథాత్ క్షత్రియపతిరభి ప్రతారి నామక ఉత్పన్నః,
అతోస్యాభిప్రతారిణ శ్చైత్ర రథత్వం సమ్పన్నమ్, తస్యాభి ప్రతా
రినామకస్య చైత్రరథస్య సంవగవిద్యావిస్యన న్తరం శూయి మా
దార్థవాదే “ అథ శానకంచకాపేయ మభిప్రతారిణం చే ” త్వ
దనావసరే కాపేయేన విప్రేణసహ యోగాదభిప్రతారీ క్షత్రియఇ
త్యర్థ్యవసితమ్, అత స్తద్విధి ప్రకరణే శూయమాణో జానశ్రుతిర
పిక్షత్రియఇతినిశ్చయతఇతి. తస్మాచ్ఛాద్రస్యవిద్యాధికారోనాస్త్యేవ.
—*౩౬||సూ|| ౧|సంసారపరామర్శాత్తదభావాభిలాషాచ్చ*—

సమీపపాతః, తదేవలిక్లమ్- జ్ఞాపకమ్, తస్మాదిత్యర్థః, సంవగవి
ద్యావిస్యర్థవాదయో శ్శూద్రప్రసక్తి లేశోపినాస్తీతిభావః.

* (కాపేయసాహచర్యశ్రుతే)రితి- కాపేయః- చిత్రరథయా
జకోబ్రాహ్మణోత్తమః, తత్సాహచర్యమ్ - తేన సహసంసర్గః, త
ద్జ్ఞాపక శ్రుతేరిత్యర్థః. ఏతేన- ద్వితీయేణేత్యర్థః, తస్మాత్- చి
త్రరథాత్, తథాచ “అథశానకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచే”
త్యత్ర చిత్రరథ యాజక కాపేయ యోగేనాభిప్రతారిణ శ్చైత్రర
థత్వక్షత్రియత్వాధ్యవసాయా త్తత్సూర్యత్రపతితస్య జానశ్రుతేరపి
క్షత్రియత్వమధ్యవసితమిత్యాహ- (అత్రైతదుక్తం భవతి)త్యాదినా.

౧ అధ్యయనాక్ల ముపవీతోపనయనాదికం శూద్రస్యనాస్తీత్యధి
కరణసూత్రేణసూచితమ్, ఇదాసీంతదస్యత్రశూద్రశబ్దస్యయాగకత్వే
పునలిక్షాన్తరంభవతీత్యాశయేనాహ- (సంసారపరామర్శా)దితి.

ఇతళ్ళ శూద్రస్యా ధ్యయనా దృధికారో నాస్తీత్యవగమ్యతే, యస్మాద్యేదాన్యయనాదేః “యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయాత యజయే యజేతవాయజ్ఞస్యే” తి, “దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవడపనయేసా వితి చోదిశ్యతోపనయనాది సంసారాపేక్షత్వంపరామృత్యతే, యస్తాచ్చ ‘నశూద్రోపాతకం కింఞ్చిన్నచసంసారరమహాత్మీ’ తి శూద్రస్యోపనయనాది సంసారాభావశ్చాభి లప్యతే, శూద్రస్యస్వ తపవ పతితత్వాన్నిమేషే శయానస్యా పతనమివ పాతకం నాస్తీత్య భిప్రేత్య ‘నశూద్రోపాతకం కింఞ్చి’ దిత్యేత ద్వాక్యముదాహృతమ్, తస్మాచ్ఛాస్యా ధ్యయనాధికారో నాస్త్యేవేతి సభ్యయతే.

—* ౩౭॥సూ॥ తదభావనిధానజేచప్రవృత్తైః *

“చశట్టోఽవధారణే, “నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తు మహాత్మి నమి ధం సోమ్యాహూరోపత్వా నేష్యే నసత్కాదగా, ఇత్యుత్ర స్వమాతు మ్మఖాచ్ఛ్రితం సత్య వచనం విజ్ఞాపిత వతస్సత్య కామస్య శూద్రోత్వాభావ నిధానరణే జాతే సత్య నస్తర మేవ గౌతమస్త మువ

శ్చ ఉపనయనాదీత్యత్రాదినా గురుశుశ్రూషాదయో గ్రాహ్యోః, అభిలప్యతే- స్మర్యతఇత్యుత్రః. ... *

శ్చ నను శూద్రస్యపాతకాభావే కథంతాద్యన్యోమేః అతతమా- (శూద్రస్య స్వతపవే) తి= అతస్తాదన్యోంతస్యేతిభావః .

? నను జబాలాయాఃపుత్రోఽజ్ఞాతస్వగోత్రంసత్యకామాఖ్యము పశ్యానేష్య’ ఇత్యుక్త్వాగౌతమఉపసేన్య ఇతిశ్రూయతే, అజ్ఞాత స్వ గోత్రత్వమస్య సత్యకామస్య శూద్రత్వమపిసూచయతి, తస్మాచ్ఛాచ్ఛ్రితస్యా వ్యుత్ప్రసనయనాది సంసారఇత్యుత్రతమా- (తదభావే) తి=

“నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తు మహాత్మీ” తిశ్రుతేరయమథః, సత్య కామః కిలచాఖ్యే మృతపితృకోజ బాలాభిదాం స్వమాతర మపృచ్ఛ త్, అహంకింఞ్చోస్మి ? ఇతి, తంప్రత్యవాచ మాతః, భర్తృ

సీయాధ్యాపయితుం పాశ్చాత్యతేతి దృశ్యతే, శ్రీతస్మాదస్యానధికారః.

—* ౩౦॥సూక్తి శ్రీవణాధ్యయన పృతిషేధాత్ *—

‘పద్యహవా ఏతచ్ఛాశానం యచ్ఛాస్తస్మాచ్ఛాద్రీసమిషే నాద్యేతవ్య’ మితి, ‘స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూహం త్రయీనశ్చ తి గోచరే’ తిచ తస్య వేదశ్రవణమపి ప్రతిషిద్ధ్యతే, తతశ్చ శ్రీవణాసహస్య శూద్రస్యకైముత్యస్యాయేనా † ధ్యయనాదీనిప్రతిషిద్ధానీతి సిద్ధమ్. ... *

శుశ్రూషా వ్యగ్రతయా౭ హమపి తేపితుగోత్రం నవేద్వీతి జాబాలానామా హమస్మిసత్యకామో నామత్వమసి, వత్సైతావ దహం జానామితి, అథోపసయనాథీన సజాబాలో గౌతమం ప్రతిపద్యతేన కిం గోత్రోసీతి పృష్టస్తం ప్రత్యువాచ, నాహంమే గోత్రం వేద్మి, నచమేమాతా, పరంతేవ మవోచన్మాంమాతా, ఉపనయనాం థకమాచార్యంప్రాప్య జాబాలోహం సత్యకామనామాస్తీతి బూహీతి, అనేనసత్యవచనేన సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావం నిధార్య గౌతమస్తం ప్రత్యాహ, ఏతత్సత్యవచన మచ్యోహ్మణో వక్తుమహతీతి, త్వంతు బ్రాహ్మణత్వా దేతత్సత్యం బూహీషే, హేసౌమ్య - సోమపానాహా, సత్యోన్నాగాః - సత్యం నత్యక్తవా నసీత్యథా, అతస్త్వాముపనేష్యే, తదథాం సమిధం చక్షాదికమాహరేతి. శ్రీవం తస్యశూద్రత్వాభావనిధార్య గౌతమస్య తదుపనయనాది ప్రపృక్షేణిక్లాచ్చ సశూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారఇతిసూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మాదస్యే)తి. ...

* శ్చుత్వాశ్రీవణాది ప్రతిషేధా చ్చాస్యనతదధికార ఇత్యాహ - (శ్రవణే)తి = పద్యహవేతి- పద్య- పాదయుక్తమ్, శూద్రఇతి యత్తదేత త్సంచరిస్తుస్యశానమేవేతి యోజనసీయమ్.

† అస్యనురాదీత్యత్రాదినా౭థావాగతిం ప్రతిషేధతి, తథా

—* ౩౯॥సూ॥* స్మృతేశ్చ *

ప్రమాదాద్వేద శ్రవణాదిప్రసక్తా శూద్రస్య ఓదణ్డస్మన్యతే
 “ అభహస్యవేద ముపశ్రుణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్ర పరిపూరణ
 ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదోధారణోశరీరభేద ” ఇతి. నన్వేషంచేత్త
 హికథం తస్మాన్యదయాధిగమ్యతిచేద్భారతాది శ్రవణైస్తస్యతద
 ధిగమ్యతి ప్రాగేవావోచామ, తస్మాచ్ఛూద్రస్య వేదాధ్యయన
 తద్విహిత కర్మాధికారో నాస్మ్యేవ, కింతు త్రైవణికానాం దేవా
 నాంవ వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికార భగవ దుపాసనాధి
 కారసమ్యుజ్జిత స్తీతి జ్ఞేయమ్.

౭॥ అప శూద్రాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ కమ్యనాత్ *

అథేదానీంప్రకృతస్యోపాస్యస్య భగవతో మాహాత్మ్యాభివ్య

చ స్మృతిః “నశూద్రాయమతిందద్యా” దిత్వాదికా- శూద్రం న
 కదాచిదపి వేదతదక్లాద్యభంజనాహయేదితి స్మృత్యభావః, ప్రమా
 దా ద్వేదవాక్య శ్రవణప్రాప్తౌ శూద్రస్య డణ్డశ్రవణాత్; * భవతి
 దేవాదణ్డస్మృతిరిత్యాహ- (స్మృతేశ్చ)తి. *

౪ దణ్డఃప్రాయశ్చిత్తమ్. త్రపుజతుభ్యామ్ - వహ్నినాద్రీవమా
 ణ సీసలాక్షాభ్యాం కణవివరద్వయ సమ్పూరణం ప్రాయశ్చిత్తమి
 త్యభః. † శరీరభేదః- హృదయవిదారణమ్, తత్ర ధృతత్వాత్;

‡ అధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౭॥ సూ ॥౭॥

+ అస్యప్రాసక్తి కేన పూర్వాధికరణేనసక్తమనపేత్య తత్ప్రా
 క్తన దహరాధికరణే నోపోద్ధౌత సక్తమీమాహ - (అథేదానీం ప్ర
 కృతస్యే)తి - అభ - ప్రాసక్తిక విచారానంతరమ్, ప్రకృతస్య -
 దహరవిదోపాస్యత్వేన ప్రస్తుతస్య, మాహాత్మ్యమ్- వీర్యశౌర్యా
 ద్యగన్యగుణగణ పరిపూర్ణత్వరూపమ్, తస్మాద్వివక్షానమ్ - ప్రకట

జ్ఞానార్థ విచార మనువర్తమామహే, శతత్రేదమామ్నాయతే “ఉరు
కృమస్యాక్ష్మి గ్రుపర్యుపర్యథో మహజ్జనాభ్యాం తపససపరంగత”
ఇతి. ఏతదుపరిష్టాచ్ఛామ్నాయతే ఓ “సత్యంసమిత్యైబ్జ భవో నభే
ద్దుభిహ్వాతస్వధామద్యుతి రావృతో భ్యగా ” దితి. కిమిహచిన్త్యా
ద్భుత వివిధ శక్తిర్భగవానురుక్రమ స్వత్సలోక పర్యంతమక్ష్మి గ్రంపో
న్నమితవాని త్వవగమ్యతే? కింవా ౭జ్జభిత్తి పర్యంతం ప్రోన్న మిత
వా? ఇతి సంశయే పాప్రే బూమిః, అజ్జభిత్తిపర్యంతం ప్రోన్న
మితవానితి, కస్తాత్? కమ్పనాత్ - “ విష్ణోర్న పీర్వగణనాం కత
మోహాత్తీహయః పాథివాన్యపి కవివిమమేరజాంసి చ సుంభ
యస్వరభసాస్థలతాత్రిపువ్యం యస్మాత్రి సామ్యసదనాదురు కమ్ప
యన ” మిత్యస్మిన్ వాక్యశేషే సావరణ బ్రహ్మాణ్డస్య కమ్పనం
శూన్యతే, తత్త్వజ్జభితౌ భగవదక్ష్మి గ్రంస్పర్శ మవగమయతి,
ఇతిచేదముపలక్షణమ్, “ తత్రభగవతస్సాత్మాదృజ్జలిక్లస్య విష్ణోర్వి
క్రమక వామపాదాబ్జుష్టనఖనిభిణ్ణో ధ్వాంజ్జకోటాహ వివిరేణా
న్తఃప్రవిష్టాయా బాహ్య జలధారే ” త్యేతద్వాక్యం చైతమథఃమ
వగమయతి, తస్తాదిహాజ్జభితౌ భగవదక్ష్మి గ్రంస్పర్శోనిశ్చయతే.

నమ్రతదేవార్థః-ప్రయోజనమ్,యస్మిన్;తాదృశవిచార మారభామ
హాత్మ్యథః,ఏతేనోక్తగుణపూర్ణత్వసిద్ధిరేతదధికరణఫలంచోక్తమ్.

శతత్ర- ఉపాస్యమాహత్త్వాభివ్యజ్జన నిమిత్తమిత్యర్థః .

ఓ “సత్యంసమిత్యైబ్జ భవో నభే ద్దుభిహ్వాతస్వధామద్యుతిరావృ
తోభ్యగా” దిత్యత్రశూన్యమాణా దబ్జభవధామద్యుతిహర నభే
ద్దుభిక్లాత్తధామ పర్యంతమురుక్రమస్యాక్ష్మి గ్రంపోన్న మితవానితిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాంతయతి - (బ్రూమిఇత్యాదినా. ఇతి)గమకా
న్తరమాహ - (అపిచే) తి - ఏతేన భగవన్నభేస్తునా ౭బ్జభవధా మ
ద్యుతిహరః మజ్జభిత్తిసంస్పర్శా త్ప్రాగితి గమ్యతే, తదిధికరణము

౮॥ కమృనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౧॥ సూ॥జ్యోతిరదశశానాత్ *—

ఇదమామూయతే “ ద్వారేణ చక్రాసుపథేన తత్తమసివరం
పరంజ్యోతి రనంతపారమ్ | సమశ్చవాసం ప్రసమీత్యుఖలుసప్రతాపి
తామః పిదధేషీణీడభే ” ఇతి. అత్రజ్యోతి శ్చబ్దేనకింభాతికంలేజఉ
పదిశ్యతే? అహూస్వి త్సుదశశానాఖ్యం భాగవతం తేజః? ఇతి విశ
యే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి- (జ్యోతి) రితి= ఇహజ్యోతిః పదం
సుదశశానాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశ్యతి కస్తాత్? దర్శనాత్-
దృశ్యస్తేహీ హూపదిశ్యమానే జ్యోతిషితమఃపరత్వ సర్వశ్రేష్ఠత్వా
నంతపారత్వాదివిశేషణాని, నహీమాని విశేషణాని ప్రాకృతస్య భా
తికస్య జ్యోతిషస్సగచ్ఛేరత్, నచ యుగపదుదిత కోటి సూర్య స
జ్ఞాన సుదశశానాఖ్య భాగవత్తేజస స్సమీపే అన్యద్భాతికం తేజో
దృశ్యస్తేహావస్థాతుం శక్నోతి, ఏతస్తాదిహజ్యోతిశ్చబ్దేనపరితో వ్యా
ఘ్నచతుదర్శనాఖ్యంభాగవతం తేజఏవోపదిశ్యతఇత్యన్యవసీయతే.

౯॥ జ్యోతి రదర్శనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౨॥సూ॥అకాశోధాన్తరత్వానీ వ్యపదేశాత్ *—

పసంహరతి - (తస్మా) దితి - అ॥ ౮॥సూ॥౧॥

*ఉపోహతస్సతై న్నవోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (జ్యోతిర్దర్శ
నా) దితి = చశమే విషయ ముదాహరతి - (ఇదమామూయతే)ఇ
తి - భాతికేపి జ్యోతిః జ్యోతిశ్చబ్దప్రసిద్ధేస్తస్యైవేహ తాచ్ఛబ్దగమి
తిపూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ)త్యాదినా.

ఏభగవతి తేజస్తత్వాత్మకసుదర్శనవత్త్వ రూపలక్షణ సమన్వ
యసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్వా ధికరణ ముపసంహరతి- (త
స్మా) దితి. అ॥ ౯॥ సూ॥ ౧॥

*ఇదహరాధికరణే యథాదహరశబ్ద శ్చస్త్యుపహరాఖ్య దేహస్త

భగవత్సుత్తూ రూపోపాసనం ప్రకృత్య శూయతేఽపరిసః
 తపద్ధరిం హృదయమారుణయో దహర " మితి. " కిమిహాకాశ మ
 ర్షాయోదహరశబ్దో దహరాకాశ ముపాస్యత్వేన బోధయతి? ఆ
 హేమస్త్వితచ్చగీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి? ఇ
 తి విశయే శ్రితం పరాణుదన్నాహ- (ఆకాశ) ఇతి = ఆకాశ పర్యా
 యో దహర శబ్దస్తచ్చగీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధ
 యతి, కుతః- అథాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ - ' కేచిత్స్వదేహః
 స్తహృదయావకాశే ప్రాదేశ మాత్రం పురుషంవసంతమ్ | చతు
 ఘటం కణ్డరథాగ్లశక్తిగదాధరం ధారణయాన్తరన్తి " త్యస్మిన్
 ప్రకృత సమాన ప్రకరణేదహరాఖ్యా దాకాశాదుపాస్యస్య పర
 మాత్మనో భేద వ్యపదేశా దిత్యర్థః, అది శబ్దేన చతు ఘటజత్వ
 శక్తి రథాగ్లశక్తి గదాధరత్వాది గుణ విశేష వ్యపదేశో గృహ్యతే,
 ససహిదహర పదేన పరమాత్మనోపాస్యత్వ పరిగ్రహే తస్య సక్తి

హృదయావకాశ వాచకఇత్యుక్తమ్, నత భేహ దహరాకాశ శ
 బ్దోదేహస్తహృదయావకాశ వాచక ఇత్యుచ్యతే, పరంతు లక్షణ
 యాతదన్తర్వర్తి పరమాత్మ వాచకఇతి తేన ప్రత్యుదాహరణ సక్తి
 త్యోత్తరాధికరణ మారభ్యతే- (ఆకాశోఽథాన్తరత్వాదివ్యపదేశా
 త) దితి = జలస్యనిగమ గీతా విషయముదాహరతి- (భగవత్సు
 త్తూరూపోపాసనం ప్రకృత్య శూయత) ఇతి - పరితస్సరన్తి శ్వా
 ప్నువన్తీతి పరిసరాః - నాడ్యధి, తాసాంపద్ధతి ర్మగోక్, యస్మిన్
 తమ్; హృదయం దహరంఆరుణయ ఉపాసతఇతియోజనా- శ్రిదహ
 రాకాశస్య దేహస్తహృదయావకాశే శక్తత్వాత్తత్పర ఇతి ప్రా
 స్తం పూర్వపక్షం దహరాకాశ పదస్యలక్షణయా తపన్తర్వర్తి పర
 మాత్మచరత్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరణ సిద్ధాంతయతీత్యాహ- (తం
 పరాణుదన్నాహే) త్యాదినా - సలయమాదిశబ్దార్థక ఏవాత్రత్వ

చ్చతే, సతు భూతాకాశ సోపాస్యత్వ పరిగ్రహే; అపిచాత్రోహ్య
దయశబ్దోపి పరమాత్మ పరఃప్రత్యేతవ్యః, హృత్-హృత్పృష్ఠరీకమ్,
అయతి- పాప్సోత్తీతి హృదయః, తమ్-ఉపాసనార్థం హృత్పృష్ఠ
రీకే సదా సన్నిహిత, మిత్యయమథోహిత త్రావగమ్యతే, *త
స్మాదిహ దహర శబ్దేన పరమాత్మైవోపాస్యత్వేననిశ్చయతే.

౧౦॥అథాన్తరత్వాది వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౩॥ సూ॥ శ్రీసుషుప్త్యతాగ్రన్త్యోభేదేన*

సర్వవేదాన్తసారే సర్వత్ర జీవేశ్వరయో ర్భేద ఏవ స్ఫుటత
రం ప్రతీయతే, తథాపి “వస్తునోయద్యనానాత్వ ఆత్మనఃప్రశ్నఈ
ద్యశః | కథం ఘటేతవో విప్రవక్తుర్వామేక ఆశ్రయ ” ఇత్యా రభ్య
హంసరూపితా భగవతా నారాయణేశ సనకాదిభ్యస్తత్ప్రశ్నోత్త
రత్వేనోపదిశ్యమానం వాక్యజాతం కిం జీవేశ్వరయోరభేద ప్రతిపా
దనపరమ్? ఉత తయోర్భేద ప్రతిపాదన పరమ్? ఏవేతి విచింత్యా,

దహరాకాశపదస్య పరమాత్మలక్షక త్వేబీజమిత్యాశయేనాహ - (స
హీ) త్యాదినా - *పరమాత్మనిదహరవిద్యోపాస్యత్వ రూపలక్ష
ణ సమన్వయ సిద్ధిరీహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి -
(తస్మాదిహ) తి - అ॥ ౧౦॥ సూ॥౧॥

శ్రీగుహాధికరణే అభ్యవసితేషి జీవేశ్వరభేదే “వస్తునోయద్యనా
నత్వ ఆత్మనః ప్రశ్నఈద్యశః | కథం ఘటేతవోవిపా వక్తుర్వామేక
ఆశ్రయ” ఇత్యాదౌ కేమాంచిన్తన్వతీనాం తయోరభేదప్రత్యయో
దయా తు-థంపరమాత్మనో దహరవిద్యోపాస్యత్వ లక్షణంసిద్ధ్యే ది
త్యాత్మేప సక్లత్యానన్తరాధికరణ మారభతే - (సుషుప్త్యతాగ్ర
న్త్యోభేదేనే) తి - “వస్తునోయద్యనానాత్వ” ఇత్యాదౌ వస్తుశ
బ్దినిర్దిష్టస్య జీవస్యాత్మశబ్ద నిర్దిష్టస్య పరమాత్మనశ్చమిథోనానా
త్వప్రతిపే ధేన తయోర్భేద వేశ్వరయోరభేదప్రతీతేరిదంవస్తునఇత్యాది

యాం ప్రాప్తాయాం ¶ ప్రతిబూమిః, 'వస్తునో యద్యనానాత్వ'

వాక్యజాతం తయోరభేద ప్రతిపాదన పరమితి పూర్వ పక్షే ప్రా
ప్తేసిద్ధాంతమాహ - ¶ (ప్రతిబూమి) ఇత్యాదినా - తతశ్చ-
సూత్రేణైతావదథః లాభాదిత్యథః, యత్నాదితం పూర్వపక్షిణా
'వస్తున, ఇత్యాదివాక్యజాతం జీవాత్ పరమాత్మనోరభేద ప్రతిపా
దనపరమితి తదసామ్యత్రమ్, ప్రకరణ విరోధాత్; వస్తునైత్యస్తి
న్వి ప్రకరణే తయోరభేద గన్తోపి నోప లభ్యతే, తథాహి ఆదౌతా
వత్సనకాదయః 'ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనానవిదురాసురాః । న
శౌచంనాపిచాచారోనసత్యంతేషు విద్యతే॥ అసత్యమప్రతిష్ఠంతే జగ
దాహురసిశ్వరౌ మిత్యారభ్య, ఈశ్వరోహమహంభోగీ' ఇత్యాది
నా స్మర్యమాణాయా విశ్వమిథ్యాత్వాఽపి జీవేశ్వరైశ్చ సుసన్ధానా
ది రూపాసురసమ్మదః ప్రాప్త్యా "దైవీసమ్మ ద్విమోక్షాయ నిబ
ద్ధాయాసురీమతే" తి స్మృత్యుక్తీత్యా మిథో నిబద్ధయోశ్చేతోవి
షయయోరన్యోన్యసన్త్యాగ సాధన జిజ్ఞాసయాపితరం బ్రహ్మణం
పశ్రచ్చుగి, 'గుణేష్వావికతేచైతే గుణాశ్చేతసేచప్రభౌ' కథ మన్యో
న్య సన్త్యాగో ముముక్షోరతితిహే' రితి. సతు బ్రహ్మకృత్ప్రశ్నో
త్తరమజానన్ తస్యోత్తర వివక్షయా శ్రీహరిం సమ చింతయత్, త
దైవ పరమకారుణిక శ్రీహరిరపి హంసరూపేణ తత్సకాశే ప్రాప్తు
బహువా, తతస్సనకాదయోత్పద్భవం హంసరూపిణం తం భగవ
న్తం సమ్ప్రసాద్య బ్రహ్మణం పురస్కృత్య కోభవా నిత్యపుచ్ఛన్, త
దిదమామన్నతమ్ 'దృష్ట్వాన్మంత ఉపప్రభ్య కృత్వాపాదాభివస్త
నమ్ । బ్రహ్మణ మగ్రతః కృత్వా పశ్రచ్చుగి కోభవా' నితి. అత్ర
శ్రూయమాణ ప్రశ్నస్య 'జానీత మాగతంయజ్ఞం యుష్కర్థర్థవివ
క్షయే' తి పశ్యాదుత్తరం ప్రవక్తౄ పూర్వం తావత్ 'గుణేష్వా
వికతేచేత' ఇతి బ్రహ్మణం ప్రత్యక్షస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం వత్తుకా

మస్సర్వజ్ఞో హంసయాప శ్రీ) భగవా న్నారాయణోజీవానాం కృ
కృపయాగుణ చేతసోరనోస్య బద్ధనాది రూప సంసారావహం జీ
వేశ్వరైక్యపక్షం ఘటమాన ప్రశ్నోత్తరాదివ్యవహారత్వేనా నూద్య
ఖజ్జయతి- (వస్తున) ఇతిత్రిభిః- అయం క్లోకః పూర్వం పరితః, ఉ
త్తరక్లోకయోగిపాతస్తు ' పఞ్చోత్మకేషు భూతేషు సమానేషుచ వ
స్తుతః । కోభవానితిహప్రశ్నో వాచారమౌఘ్యాన్యనధాకః॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యా గృహ్యతేవై రపీష్టియైః । అహమేవనమత్తోన్యదితి
బుద్ధ్యధ్వమజ్ఞానే' తి. త్రయాణామయమథాః, వస్తునః- సర్వప్రకా
రేణ పరమాత్మాధీనతయా నివసతోజీవస్య, ఆత్మనః- నిఖల జగదంత
ఋహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఃపరమాత్మనశ్చ, అనానాత్వే- ఏకత్వ ప
క్షే, ఈదృశః, జీవేశ్వరయోజ్జీవానాంచ మిథోభేద ప్రత్యాయక ఇ
తి యావత్; ప్రశ్నః- కోభవానిత్యాది రూపః, యదిస్యాత్తహి-
తత్పక్షే, కథంవోఘటేత-కథమితాక్షేపే, వేత్సవధారణే, ఉత్తి వి
తరే-నఘటేతైవేత్సథాః, హే విస్రాః? వామే- సచ్చాస్త్ర ప్ర
తీప విశ్వ మిథ్యాత్వే జీవేశ్వరైక్యవాదేచిత్యథాః, ' వామావల్లు
ప్రతీపాద్వా ' విత్యభిధానాల్; వక్తుః- ఉత్తరదాతుః, కోవాఆశ్ర
యః- కోవా అవలంబ్య, తన్మతస్థానాం ప్రప్తౌ పృచ్ఛాది భేదా
భావాన్నిధిః ప్రశ్నోత్తరాదికం నఘటతఇతి భావః, తస్మాత్తన్మతం
యుష్మాభి రేవ దూషణీయ మితి భావేనాహ - (పఞ్చోత్మకేష్వి)
తి - పఞ్చోత్మకేషు - పాఞ్చ భూతికేషు అఖిల శరీరేషు, భూ
తేషు - నిత్య సత్తాకేషు పరమాత్మ జీవేషుచ, ప్రత్యక్షం తన్మత రీ
త్యా, వస్తుతః - పరమాథాతః, సమానేషు - ఏకత్వేనాభ్యుపగ
మ్య మానేషు సత్సు, తన్మత స్థానాం పరస్పరం కోభవా నిత్యాది
ప్రశ్నః, (అనధాక) ఇతి = హః- యుష్మాకమ్, వాచా ఆరమ్భః, క
ర్తవ్యఇతి శేషః; యుష్మ ద్వాచావక్తవ్యంఖలు- యుష్మాభి రన్తత

మేవం దూషణీయమితి యావత్; నహి వివైవమసన్తత నిరాకరణే
 న సన్తతశ్రద్ధోత్పాదయతుం శక్యేతేతి భావః, సన్తతే శ్రద్ధోత్పా
 దనాయైవ మసన్తతం ఖడ్జయిత్వా స్వాభిమతజీవేశ్వరభేదనిశ్చయ
 కగుణేష్వావిశతేచేతః ఇతి ప్రశ్నోత్తరదానాద్యుపయోగి నశ్చేత
 మాహ - (మనసే) తి. మన ఆదిభి రిద్ధియై ర్యత్ప్రకృతి పురు
 షాత్మకం ప్రపంచజాతం గృహ్యతే, తేనసాకమహం వైవగాహ్యః,
 యత స్తన్తతోన్యత్, అతఏవైవం శూన్యతే “ఏవంభవాన్బుధ్య
 నుమేయ లక్షణైర్గృహ్యైగుణై స్సన్నపితద్గుణాగ్రహః-వైతన్తనో
 విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేద్వియాణిచ యథానల మర్చిష
 స్సాన్వి- అత్రమాం మృగయంత్య ధాయుక్త హేతుభి రీశ్వరమ్ ।
 గృహ్యమాణైగుణైర్విగ్ధై రగ్రాహ్యమనుమానతః ॥ యద్వాచా
 నభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మాత్వం విద్ధినేదంయ
 దిద ముపాసతే - యచ్ఛ్రుతమసపశ్యతి యన్తనసాన మనుతే- య
 చ్ఛ్రిత్రేణ నశ్రుణోతీ”తిచ. తథాచైతదన్తర్బహి ర్వాప్యప్యవ తి
 త్తన్నపివైవైతత్ప్రపంచ స్వరూపో భవామితిభావః. ఇత్యంజనా
 బుధ్యధ్వమ్- ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రకృతి పురుషేపరమాత్మనోషత్తో
 భిన్నావిత్వనాయాసేన నిశ్చినుతే త్యథః, ప్రశ్నమనూద్య తస్యో
 త్తరమాహ - (గుణేష్వి) తి - ఏతత్పాఠస్త “గుణేష్వా విశతేచే
 తో గుణాశ్చేతసిచప్రజాః । జీవస్యదేహాడభయంగుణాశ్చేతోమదా
 త్తన” ఇతి. ప్రజాః - హే సనకాదయః, గుణేషు- శబ్దాదివిషయే
 షు, చేతః - ఆవిశతే- ప్రాగ్వాసనాయన్త్రితంసత్ప్రవిశతే, గుణా
 శ్చేతసివిశంతే- స్వానుభవ జన్య వాసనారూపేణ మనసి తిత్తస్తీత్య
 థః, మదాత్తనః- అహమాత్మా-న్తర్వామీ, యస్యతస్య; యద్వామ
 దాత్తనః- మదయుక్తతత్త్వా- మనో,యస్య; అశాన్తకామస్యేత్యర్థః,
 తస్యజీవస్య, గుణాః-వాసనారూపాః, చేతోమనశ్చేత్యేతదుభయం

మిథోగ్రథితం సత్, దేహః-వాసనామయం లిక్తశరీర మనాదితయాభ
 వతీత్యధః, తతః కిమతతహ - గుణేషుచా విశచ్చి త్తమభీష్టం గుణ
 సేవయా । గుణాశ్చ చిత్తప్రభవా మద్రూపణభయం త్యజే ” దితి=
 యదాయం జీవోమద్రూపః - మాం రూపయతి, భజనీయత్వేనప్ర
 కాశయతీతి మద్రూపః, మద్భక్తోభవతీతియావత్; తదా అభీష్టం
 పునఃకపునగుణసేవయా గుణేష్వావిశచ్చి త్తమ్ - వాసనా రూపేణ
 చిత్తప్రభవీతి, చిత్తప్రభవా గుణాశ్చేత్యేతదుభయం కర్తృ, త్య
 జేత్ - అస్యానోన్య న్యబద్ధనమిత్యాదిః, (యద్వా) జీవేన మద్రూ
 పే స్తర్యమాణేనతి, శేషం సమానమ్, జీవం లక్షయితుమేతదేవ వి
 వృణోతి- (జాగ్ర) దితి ద్వాభ్యామ్-ద్వయోః పాఠస్తు “ జాగ్రత్స్వ
 ప్న సుషుప్తిశ్చ గుణతో బుద్ధివృత్తయః । తాసాంవిలక్షణోజీవ స్సా
 షీత్వేన వినిశ్చితః ॥ యహి=సంస్మృతి బంధోయ మాత్మనో గుణ వృ
 త్తిదః । మయితుర్యేణితోజసశ్చిత్త్వాగస్తద్గుణచేతసామ్॥” జాగ్రత్-
 జాగరః, యహి= యథా, సంస్మృత్యాబద్ధ్యత ఇతి సంస్మృతి బంధః,
 ఆత్మనః- మనసః, గుణవృత్తిః- ఇంద్రియద్వారా విషయ భోగాః,
 దదాతీతితథా; అయమ్- జీవః, మయి - పరమాత్మనః, కీదృశే తు
 ర్యే- జాగరాద్యవస్థా తీతే, స్థితః- మద్భక్తీనిష్ఠ స్సన్నిత్యధః, జ
 హ్యేత్- గుణవృత్తీస్త్యజేదీతి యావత్; తత్- తదా, గుణచేతసాం
 త్యాగః- అనోన్య ప్రహణమ్, భవతీతి శేషః; ఇయమేవ సంస్మృతి
 బద్ధ నివృత్తిరీతి భావః, గుణవృత్తిహానమేవ విశదయన్ తదకరణే
 సంసారా నష్టమమాహ - (అహఃకారకృతమితి) ద్వాభ్యామ్-
 వీతయోగిపాఠస్తు “ అహఃకారకృతంబద్ధ మాత్మనోఽథ వివర్త
 యమ్ । విద్యాన్నిర్విద్య సంసార చింతాంతుర్యేణిత స్త్యజేత్ ॥ యా
 వన్నానార్థధీశ్రుంసోననివరేతయ క్తిభిః । జాగర్త్యపిస్వపన్నజ్ఞ
 స్సప్తస్వజాగరణం యథే” తి. అహఃకారః. “ఈశ్వరోహమహం

మిత్యారభ్యహంస రూపిణౌ భగవతా సనకాదిభ్య ఉపదిశ్యమానం
వాక్య జాతం జీవాత్మ పరమాత్మనో భేద ప్రతిపాదన పర మేవ
భవతి, కస్మాత్ - సుషుప్త్యుత్పాత్ప్రవృత్త్యేదేన-వ్యవచేతాదితీహ
ర్వసూత్రాదనువత్యమ్, సుషుప్తిః - ప్రస్వాసః, ఉత్పాత్ప్రవృత్తేన

భోగే ఇత్యేవం ఉపేక్ష్యాభేదానుసంధానాది లక్షణానుర సమ్పద్య
హః, తేన కృతమ్ - సిమితమ్, 'దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబద్ధా
యానురీమతే' తి స్మరణాత్; నానాభేదః - నానావిషయబుద్ధిః,
నను కథం నానావిషయేభ్యో ధీర్నివతేతేత్యతః - (అసత్త్వా)
దితి- తత్పాశస్త్ర - "అసత్త్వాదాత్మనోస్యేషాం భావానాం తత్కృ
తాభిదా । గతయో హేతవత్సాస్య మృషాస్వప్నదృశోయథే" తి.
అత్మనోస్యేషామ్-స్వవ్యతిరిక్తానామ్, భావానామ్- దేహాదివిషయప్ర
పజ్ఞానామ్, అసత్త్వాత్-సంసారావహత్వేనా సాధుత్వాత్, "న
సాధుమస్యేయత అత్మనోయషసన్నపికే శద అసదేహ" ఇత్యామ
ననాదితిభావః. తత్కృతా - దేహకృతా, భిదా- దేవత్వ మనుష్య
త్వాది భేదాః, గతయః- స్వగాది ఫలాని, హేతవ- స్తత్సాధనా
ని, కర్మాణివ; అస్య- అత్మనో జీవస్య, మృషా- అనిత్యః, 'ఏవం
లోకంపరంవిద్వాన్నశ్వరం కమనిమితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వం
సంయథా మద్బలవతినా' మితి కృత్సస్య జగతో నశ్వరత్వా
మూలాత్; 'యదిదం కించ తత్సత్య మిత్యాచక్షత' ఇతి తస్య స
త్యత్వా మననాత్; "అసత్యమప్రతిష్ఠన్తే జగదాహురశిశ్వర" మి
తి కృత్సస్యాస్య-జగతో మిత్యాత్వానుసంధానస్యానురసమ్పద్యావ
స్మరణాచ్చ; అనిత్యత్వేదృష్టాంతః, స్వప్న దృశః- పురుషస్య, తదా
దృశ్యమానంవస్తుయథా అనిత్యంభవతి తథాదేహకృతభిదాదిక మ
నిత్యం భవతి, తస్మాదేవం మన్యమానస్య నానాభేద ధీర్నివతాత
దితి భావః, స్వప్నస్యా నిత్యత్వంచ తృతీయాధ్యాయే సన్ధ్యాధికర

స్వప్నావస్థా లక్ష్యతే, స్వప్నా వస్థాయా మేతద్దేహో దేహోస్తర
ప్రాప్తిరివహి ప్రతియతే, 'సుషుప్త్యుత్పాన్వోరితి జాగరావస్థా
యా అప్యపలక్షణమ్, తతశ్చైతదుక్తం భవతి *యోజాగరే బ
హిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాః భుక్తైశమస్తకరణైహృది తత్సదృ
క్షాః । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతేనవక స్తనిత్యన్వయా త్రి
గుణ వృత్తిదృగ్ద్రియేశ' ఇతిసుషుప్త్యాద్యవస్థానామనుభోక్తృత్వే
న జీవాన్పదర్శ్య తదుపరి "ఏవంవిమృశ్యగుణతోమనసస్త్రివ
స్థా మన్మాయయా మధికృతాఇతినిశ్చితాథాః । సశ్చేద్యహందా
మనుమాన సదుక్తితీక్షణ జ్ఞానాసినాభజత మాఖిలసంశయాధి" మితి

జే వత్స్యతే, యథయదుక్తం "మయి తుర్యే స్థితో జహ్య" దితి
, తదేవయోజాగర ' ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రపంచయతి. తయోగపాఠ
స్తు, 'యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాః భుక్తైశమస్త కర
ణైహృది తత్సదృక్షాః । స్వప్నేసుషుప్తఉపసంహరతేనవకస్తని
త్యన్వయా త్రిగుణవృత్తి దృగ్ద్రియేశః ॥ ఏవం విమృశ్యగుణతోమన
సస్త్రివస్థా మన్మాయయా మయిక్రతా ఇతి నిశ్చితాథాః ।
సశ్చేద్య హందా మనుమాన సదుక్తి తీక్షణ జ్ఞానాసినా భజత మా
ఖిలసంశయాధిమ్ ॥ *యోజాగరా ద్యవస్థాలనుభవః, అతఏవ త్రిగు
ణ వృత్తిదృక్ - సత్త్వాదిగుణవృత్తిః - జాగరాద్యవస్థాః పశ్యతీతిత్రి
గుణవృత్తి దృక్, సఏవ ఇన్ద్రియేశః - జీవోభవతీత్యేవం విమృశ్యజీ
వస్వరూపం జ్ఞాత్వా, మనస సృష్టునిస్సృత్వాదిగుణతస్సముత్పన్నా
స్త్రివస్థాః - జాగరాద్యవస్థాః, మన్మాయయా- అనా ద్యనువ
తమానేన, మమ జీవస్యాజ్ఞానేన, మయి- జీవాత్మని, కృతాః-ప్రా
పితా ఇతి. నిశ్చితాథాః - అధ్యసిత జీవస్వరూపా స్సంతః, అఖి
ల సంశయాధిమ్ - అఖిలసంశయమూలమ్, పూర్వోక్త మహాచార
మ్ ; అనుమాన సదుక్తి తీక్షణజ్ఞానాసినా సశ్చేద్య, హందామ్ -

హృదిస్థమ్, మా-మామ్, భజతేతి యోజనా, తత్తానుమాననిశ్చయః,
తత్తు “ఈక్షేతే”తి వత్సమాణం చిదచిదీశ్వర వివేకజ్ఞానరూపమ్,
సదుక్తిః - సదాచార్యోపదేశః, తాభ్యామ్ ; తీష్ఠం యజ్ఞానమ్-
చిదచిదీశ్వర వివేక జ్ఞానమ్, తదేవాసిః-భిక్షుః, తేన; “తస్మాద్వస్తున”
ఇత్యాదౌ నజీవేశ్వరైక్య ప్రతీతి రితి భావః, కోభవానితి ప్రశ్నసాక్షి
త్తరంతు ‘జానీతమాగతం యజ్ఞం యుష్మద్ధర్మ వివక్షయే’ త్యగ్రీవత్య
తే, స్యాదేత దుపరి ‘ఈక్షేతవిభ్రమమిదం మనసోవిలాసం దృష్టం వి
నష్టమతిలోల మలాతచక్రమ్ | విజ్ఞానమేకమరుదైవ విభాతిమాయా
స్వస్మప్త్రిధాగుణవిసర్గ కృతోవికల్ప” ఇత్యత్ర విజ్ఞానశబ్ద నిర్దిష్ట
పరబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్వజగతో మిథ్యాత్వావగమేన జీవేశ్వ
రాభేద సిద్ధిరితిచేన్నేత్యుచ్యతే, ‘ఈక్షేతవిభ్రమ’మిత్యత్ర తథానవ
గమాత్; అపిత్విహ పాక్లోకోకోపా త్తజ్ఞానపదేన ప్రకృతీశ్వరజీవవి
వేకజ్ఞానం వివక్షితమిత్యుచ్యతే, తథాహి, ఇదమ్- ప్రకృతివికారాత్మ
కంప్రపంచజాతమ్, మనసః- హృదస్యశ్రీభగవతోహారేః, విభ్రమమ్-
లీలాం, తత్సాధనమీక్షేత, ‘క్రీడాభాణ్డంవిశ్వమిదం యస్యమహిమ్నస్త
స్మై నిత్యంనాథ నమస్తే కరవామే, శిశ్రుతేః, ఇదంకీదృగ్భూతమిత్యా
కాక్షాయాం విశేషణాన్వాహ - (విలాస) మిత్యాదినా- విలాస
తిస్పష్టిసమయే ఆవిర్భవతీతి విలాసమ్, దృష్టమ్- స్థితిసమయే దృశ్యమాన
మిత్యర్థః, వినష్టమ్- సంహారావసరే వినశ్మ్యుత్, ఉభయత్ర నిష్ఠా
యాధూతార్థకత్వ మపి వివక్షిత మితిజ్ఞేయమ్, అలాతచక్రవదతిలో
లమ్- అతిచంచలంచ, ఏవం ప్రకృతిస్వరూపంజ్ఞాపయిత్వా తత్రతస్య
పరమాత్మస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (విజ్ఞాన)మితి - విజ్ఞానమ్- వివిధ
జ్ఞానవత్, సర్వజ్ఞమితి యావత్; ఏకమ్-ముఖ్యమ్, శ్రేష్ఠంపరంబ్రహ్మత
త్రోరుధేవ విభాతి- ఉరుధాః- బహుధాః, జీవాః తదవబ్రహ్మవిభా
తి-ప్రత్యేకం తేషామన్తర్గామిత్యా న్నానావిధమివ ప్రకాశత ఇతి

తాదృశావస్థానుభవ రూపసంసార నివర్తకోపాయ ధూతాంభ క్తిం విధాయ భజనీయాత్మరమాత్మన స్తస్మాత్తాపృశావస్థావతాం భజమానానాం భేదవ్యపదేశాదితి. తస్మాద్విహ హంసోపదేశే జీవాత్మపరమాత్మనో ర్నాభేదగతః. ... *
 ౧౦॥ నుషప్త్యుత్పాస్త్రస్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪౪॥ సూ॥ పత్యాదిశబ్దేభ్యః. *

“అహంభవోయజ్ఞఇమేప్రణేశాదత్యోదయోయేభవదాయశ్చ॥

ఈక్షేతేత్యర్థః , అథ జీవస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (మాయాస్వప్న) ఇత్యాదినా- మాయాయాం ప్రకృతౌ, స్వపతీతి మాయా స్వపానీ జీవః “మాయామయేవాసనయా శయాన” ఇతి శ్రుతేః, సచేహ ప్రప ఛ చ జాతేవిభాతీతి ఈక్షేత, జీవానామసంఖ్యేయత్వాదిహైక వచ నంజాతిపరమిత్యాశయేన తంవిశేషయతి - (త్రిధే)తి - సాత్త్వికాది భేదేన త్రివిధం గుణవిసగ్గం కరోతీతి గుణ విసగ్గకృతః, కతఃరి క్తః, “హేతుజీవాన్య సగ్గాదావ విద్యాకర్మకారక” ఇత్యా దౌ జీవస్య విశ్వసగ్గాది హేతుత్వావగమా ద్గుణవిసగ్గకృతత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, వికల్ప్యతే మిథోవిభిద్యత ఇతివికల్పః, జీవాశ్చస్త్రీక జగతి మిథోవిలక్షణావిభాస్తితి ఈక్షేతేతి. తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్నే హం స్యభేదగత ప్రతీతిర స్తీతినిశ్చయతే, తతశ్చవస్తున, ఇత్యాదివా క్య జాతస్య జీవేశ్వరయో రితరేతర భేదాద్ధ్యవసాయకత్వాత్తయో ర్భేదాద్ధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణ ముప సంహర తి - (తస్మా) దితి- ... అ॥౧౦॥ సూ॥ ౧॥

నన్వస్తుజీవేశ్వరయోర్భేదః ? తథాపి తయోర్మణ్యే పరమా త్మనగతం జీవాత్పరమ్యం సిద్ధ్యేదిత్వాక్షేప సక్లతిం హృది నిధా యోత్తరాధికరణ మారభతే- (పత్యాదిశబ్దేభ్య) ఇతి.

అహంభవ, ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్త్వాది తత్త్వోక్తాధిప

స్వలోకపాలాగి ఖగలోకపాలాధూలోకపాలాస్తల లోకపాలా”
ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యలోకా ద్యధిపతిత్వ మవగమ్యతే, తత్త్విం
తేహం ముఖ్యం భవతి? ఆహూస్విత్పరమాత్మన ఏవ ముఖ్యంభవతికి
ఇతి సంశయే పూర్తిః ॥ బ్రూమః, పరమాత్మన ఏవ తత్త్వ లోకాధిప
తిత్వంచాఖిలక్షితిపతే స్తత్త్వేణ భూపతిత్వమివముఖ్యంభవతి, కుతః?
పత్యాది శబ్దేభ్యః - ‘ శ్రియఃపతిర్యజ్ఞ పతిః ప్రజాపతి ధీయాం పతి
లోకపతి ర్ధరాపతిః । పతిగతిశ్చాచ్యవృక్షి సాత్వతాం ప్రసీద
తాం మేభగవాన్సతాం గతి ” రితి పూర్వోత్త శూరయమాణే వాక్య
నేషే ‘ స ఏవ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం
ప్రకాశ్తీ’ త్యాది శూత్ర్యస్తరేచ శూరయమాణేభ్య శ్శ్రియఃపత్యా
ది శబ్దేభ్యోఽఖిల లోకాధిపతే ర్భగవతో నారాయణస్యైవహి త
త్త్వ లోకాధిపతిత్వంచ ముఖ్యంభవతినిశ్చీయతే, తస్మాదపరిమితమ
హిమ పూర్ణో భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రనవరతం భ
జసియ ఇతి నిశ్చితమ్. ... ❀

౧౨॥ పత్యాది శబ్దాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిత్వ ప్రవణాత్తస్ముఖ్యమేవ భవతీతి పూర్వపక్షేపాప్తే తేహంతత్త్వ
లోకాధిపత్యస్య పరమాత్మ పారతన్త్ర్యా తస్యైవ తత్త్వ లోకా
ధిపత్యం ముఖ్యంభవతీతి సిద్ధాంతయతి - ॥ (బ్రూమ) ఇత్యాదినా =
+ పరమాత్మనిబ్రహ్మాది నిఖిలజీవేభ్యగి పారమ్యరూపలక్షణసమన్వయ
సిద్ధ్యా తస్య సర్వోపాస్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ము
పపంహరతి - (తస్మాదపరిమిత మహిమే) తి = పాదంసమాపయ
తి - (నిశ్చిత) మితి = ... ❀

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణే శుకాచార్య పరావతార, శ్రీ వత్స
 కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
 రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీ శుక
 భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వాదరాయణ స
 ప్పరిణీత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే
 ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయగ్ పాదః.
 ఏతత్పదస్థ సముదిత మాత్ర సఖ్యై ౪౪౪॥
 ఓం నీ తా రా మా భ్యాం నమః.

ఓరస్తు

శ్రీ నీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్చ క భా ష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య
 చతుర్థపాద ప్రారంభః.

—* { ౧॥సూ॥అనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న } *—
 శరీరరూపక విన్యస్తగృహీతేః

* తదేవం ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదేభగవత స్థూలరూపం

విలక్షణం జీవరాశే రతినూత్న తమాత్రిధా ।

ఉపాస్యమస్యకర్తారం నీతారామముపాస్త హే॥

* అస్యపాదస్యైతదధ్యాయ సజ్జతిస్తుపూర్వవచేకకార్యకారి
 త్వమితి ద్రష్టవ్యమ్, అతీతపాదత్రయ ప్రస్తుతార్థేషు కేషాంచిద
 ధానామిహ ప్రపంచ్యమానత్వా దస్యపాదస్యతేనోపజీవ్యోప
 జీవక భావసజ్జతిం వృత్తానువాద పూర్వకం ద్యోతయతి - (తదేవ)

మూర్ఖురూపప్రసక్తాద్దేవాదీనా మప్యపాసనాధికారో వేదః
 త్యాధికంచ నిరణాయి, అథ చతుర్థఃపాదే పాదత్రయ నిజేతా
 ర్థేషు కఠినిదర్శాః ప్రసక్తా దాగతంచ ప్రవచ్చ్యతే, ఇతత్రా
 దా తావత్సుప్తధికరణే యథా జీవేశ్వరాభేద నిరాకరణమకా
 రి తద్వదత్రాపి జీవేశ్వరాభేదో నిరా క్రియతే, తత్తేద మామ్నా
 యతే “ అత్తానం చేద్విజానీయా త్వరం జ్ఞానధుతాశయ ” ఇతి.
 * మిహజీవాత్తానం పరమాత్మ త్వేన జానీయాదిత్యుతే? కింవాజీవా
 త్తానం పరమాత్తానంచ మిథసి పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే?
 ఇతి సంశయః, తత్ర ప్రాప్తం తావ జ్ఞీవాత్తానం పరమాత్మ త్వేన
 జానీయాదిత్యుచ్యత ఇతి, కుతః? తథాపి తత్ర ప్రతీయతే, య
 ద్యపి కదాచిత్సాన్వసజగచ్ఛిత కార్యాదా వనివార్య ప్రవృత్తి దశా
 నా జ్ఞీవస్య స్వాధీన ప్రవృత్త్యనుపపత్తి ముఖేన తయోరానుమాని
 కమథాన్తరత్వం భవతి, తథాపి, జీవసి పరమాత్మనోథాన్త
 ర భూతః, పరాధీన ప్రవృత్తిమత్వాత్ ; ఖటాదివదితి. తథాపి ఏ
 కేషాం శాఖిరామ్ ‘ తత్త్వమసీ ’ త్యాది వాక్యానురోధాదిహ జీవే
 శ్వరయోరైక్యమేవ జ్ఞాతవ్యమితిచే దత్ర ప్రతిబూిమః, నేహజీవా
 త్తానం పరమాత్తానంచమిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే, కు
 తః? ఉత్తరవాక్యే శరీరయాపక విన్యస్త గ్రహీతేః-“ ఆహుశ్శరీరం
 రథమిద్రియాణి హయానభీశూన్మన ఇన్ద్రియేశమ్ । వత్కానిహ
 త్రాధిషణౌచ చూతంసత్యం బృహ తూర-బరమిశ దృష్టమ్ ॥ అ

మిత్యాదినా- ఇతిస్యాధికరణస్య పూర్వపాదోపాన్తస్థ సుషుప్త్యధి
 కరణేన దృష్టాన్తసక్లతిమాహ - (తత్రాదా) వితి = తత్ర- చతు
 ర్థఃపాదే, ఆదా - ప్రథమతః.

* తత్ర యథోక్తాభేద నిరా కరణవిషయే సంశయ మాహ-
 (కిమిహ) ఏ

తుం దశశ్రావణ మధర్మ ధర్మా చక్రేభిమానం రథినంచ జీవమ్ । ధను
హిః తస్య ప్రణవం పతన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్మ్య" మితి శరీ
రాదీనాం రథాదిరూపక శరశరవ్య భావేన విన్యస్తయో జీవాత్మ
పరమాత్మనోః ప్రత్యక్షతయా భేద శ్రవణాదిత్యధః, నహి జీవప
రమాత్మనో రభేద స్సిద్ధశ్చే ద్భేద నిబద్ధనస్తయో శ్వరశరవ్యభావేన
రూపక విన్యాస సుగ్రచ్చతే, నచ 'తత్త్వమసీ' త్యాదివాక్యేన జీవే
శ్వరయో రభేదోవగమ్యతే, కిన్తు తేన వాక్యేన, హే శ్వేతకేతో ?
త్వం తదసి- తాదృశ పరబ్రహ్మశరీర భూతోసీ త్యయ మేవాథోక
వగమ్యతే, 'యస్మాత్తా శరీర, మితి శ్రుత్యనురోధాత్; దృశ్యతే
హి స్థూలాయం కృశాయం గౌరాయ మిత్యాదా శరీర శరీరిణోర
భేదో పచారః, నహి స్థూలాయం పురుష ఇత్యాది వ్యవహారోఽ
సాధురితి చక్షతే ప్రేక్షావస్తః, తద్వ జీవ జీవస్య పరమాత్మ శరీర
భూతస్య తేన పరమాత్మనా శరీరిణా సాక మభేదోపచార విషక్ష
యోపదిష్టమ్ 'తత్త్వమసీ' త్యేతద్వాక్యమపి సాధ్వితి మన్తవ్యమ్, ఏ
వంపరి కస్మాత్పున స్తద్వాక్యమనురుద్ధేహ జీవాత్మానం పరమా
త్మత్వేన జానీయాదిత్యుచ్చేత, నహి యథోక్త పరాధీన ప్రవృత్తి
మత్త్వ హేతౌ జ్ఞాతృత్వానుమానే యంకంచన దోషం పశ్యామః,
౧౧ తస్మాదాత్మానంచే ద్విజానీయాదిత్యనేన వాక్యేన జీవాత్మానం ప

* ఏవం శరీర శరీరిణో రభేదోపచారే దృష్ట్వాన్తమాహ - (దృ
శ్యతేహీ) తి. దృష్ట్వాన్తస్య సాధుత్వం ద్యోతయన్ తందాష్టాన్
న్తికేన యోజయతి - (నహిస్థూలాయం) మిత్యాదినా= అనుమా
నంచేమం పూర్వపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాశయేనాహ - (న
హియథోక్త) తి= యంకచ్ఛనేతి - వ్యభిచారి దోషమిత్యధః.

౧౧ జీవేశ్వరభేద స్థిరీకరణ మేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రే
శ్య సూత్రవ్యాఖ్యాన ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి .

రమాత్మానంచ మిథోర్థా న్తరతయా విజానేయాదిత్యయమభిప్రాయః
సత్కాయుతే. ... *

—* సూ॥ ౨॥ దశాయతన *—

అపిహోత్తరత 'యావన్నృకాయ రథమాత్మనశో పకల్ప్యధ
తే గరిష్ఠ చరణాచనయా నిశాతమ్ । జ్ఞానాసిమచ్యుత బలోదధద
స్తతః' సాన్వీకస్తతస్థ ఉపశాన్త ఇదం విజహ్యో' దిశ్యేతద్వాక్యం
సాత్మా జీవ జీవేశ్వరయోర్భేదం దశాయతి. *

౧॥ అనుమానికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* సూ॥ ౩॥ *సూక్ష్మంతు తదహాత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి. తతా)
నిసూక్ష్మ తమ జీవవాచక జీవ పదాన్తత్పద సామానా ధికరణ్యం
కిం జీవేశ్వరయోరభేదం బోధయతి? ఉతతయోర్భేదమేవ బోధయ
తి? ఇతి విశయ శమనాయాహ— (సూక్ష్మంత్వి) తి- తునావిశయ
శ్చమితః, అతి సూక్ష్మతమ జీవ వాచక జీవ పదాన్తత్పద సామా
నాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనోర్భేదమేవ బోధయతి, కస్తాత్?

తస్మాన్నేహ జీవేశ్వరయో రభేదశ్చఙ్ఖ్య ఇత్యధికరణోపసం
హరః. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౩॥

* సూర్వపద దృష్ట్వాన్త సక్లశిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణ
మారభతే- (సూక్ష్మంతు తదహాత్వా) దితి.

“సూర్వపద “త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే” త్యన్తిప్రశ్నవాక్యే
త్వం పదబ్రహ్మ పదసామానాధికరణ్యేన త్వంపదాథాబ్రహ్మపదా
థాయో రభేదావగమా దిహాపి యథోక్తసామానాధికరణ్యేనాన్త
త్పదాథా జీవపదాథాయో రభేదోవగమ్యత ఇతి పూర్వ పక్షేణస
హాపియం పరాణుపా సిద్ధాన్తయతి - (విశయ శమనాయా
హే) త్యాది - *

తదహాత్వాత్- ఇహ ప్రకరణ వశాత్తచ్చ జ్ఞేనభగవద్విఘాతత్వం
పరామృశ్యతే,తత్తు తదంశత్వమ్-తత్స్వత్వమితియావత్, అహాతి
హి జీహో భగవత్స్వత్వమ్, యదీహాయథోక్త సామానాధికర
ణ్యం తయోరభేదం బోధయేత్తహి- లోకేస్వ స్వామినోరప్యభేదో
ద్భవ్యేత, అపిచ “ గన్ధమాత్రమహం ఘవ ” ఇత్యత్రాపి శూన్య
మాణ సామానాధికరణ్యం తద్వదేవ పరమాత్మ గన్ధయో రభేదం
బోధయేత్, సహ్యనుపపన్నతపి, కిన్తు భగవదంశత్వాద్గన్ధస్య ‘గ
న్ధమాత్ర మహం ఘవ ’ ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతి, ఏవంజీవ
స్యాపి భగవదంశత్వాత్ ‘ సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ ’ ఇతి సామా
నాధికరణ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్, జీవస్య భగవ దంశత్వం చానంతరా
ధ్యాయే ‘ అంశోనానా వ్యసదేశా ’ దిత్యత్ర స్పష్టం వత్స త్యా
చార్యః, తస్మాదిహ యథోక్తం సామానాధికరణ్యం జీవేశ్వరయో
ర్భేదమేవ బోధయతీతి నిశ్చయతే. ... *

—* ౪॥ సూ॥ తదధీశత్వాదథావత్, *

జీవేశ్వరభేదా దీనత్వాత్తే సర్వమపి శ్రుతిస్త్యత్యాదిలక్షణం
కాస్త్రం ప్రయోజనవద్భవతి, అసతితయోర్భేదే సర్వం కాస్త్రంని
రథాక మేవభవేత్, తవమతే బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్త్యభావాత్;
యద్యకస్మా ద్బ్రహ్మణి భేదంపరికల్ప్య శాస్త్రాణి ప్రవృత్తైరథ త
దా తేషాం భ్రాంతప్రలాపా విశేషోవ్యథా యాసశ్చప్రసశ్యేత,

శ్రీ “త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమే” త్యత్ర త్వంబ్రహ్మపదయోఃపర
బ్రహ్మవృత్తత్వా త్తత్పదవ్యయి సామానాధికరణ్యం త్వంబ్రహ్మ ప
దాథాయో రభేదం బోధయేత్, “సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ” ఇ
త్యత్ర త్వస్త్యత్పద జీవపద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మ
నో రభేదం సబోధయతీత్యేత దన్యత్రానుపపత్తి ముద్ఘాట్యద్యధయ
త - (యదీహే) త్యాదినా.

తస్మాదస్త్యైవతయోర్భేదః.

...

...

*— x || సూ || జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ, *—

సహి జీవస్యపరమాత్మనాసాకమభేదేన జ్ఞేయత్వంవక్తివేదాంతాడి శాస్త్రీయం యత్నించి ద్వవనమ్, తస్మాచ్చ నాస్తితయోరభేదః-

—*— || సూ || వదంతిచేన్నప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ *—

సను “యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహార పత్తఃసు | ఏవంవచాభిర్భగవా నధోక్షజో హ్యభ్యాయతే లోకిక వైదికైజఃనై” రిత్యేతద్వాక్యం సర్వస్వాపిజగతోబ్రహ్మతా మవగమయ త్సజ్జీవేశ్వరయో రస్యభేదం వదంతిచేన్నైత దేవమ్, కుతః ? ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ - హి- యతః, తత్ర ప్రాజ్ఞః- ప రమాత్మైవ, సర్వాన్తర్వామితయాజీవాదథాన్తరతయాచ ప్రక రణాదవగమ్యతే, ‘బుద్ధీన్ద్రియాథా రూపేణ జ్ఞానంభాతి తదాశ్ర య’ మిత్యుపక్రమ్య ‘ఏవంవచాభిర్భగవా నధోక్షజో హ్యభ్యాయ తేలోకిక వైదికైజఃనై’ రితి పథ్యమానంహి పరమాత్మీయంప్రకర ంమ్. తత్ర ‘యథాహిరణ్య’ మిత్యస్థాయమథోధ్యవసితః, య థాహిరణ్యం కటక మకుటాది రూపేణమిథో భిన్నేష్వవయ వేషు ధార్యమాణం స్వరూపతః ఏకమేవభవతి, ఏవం శ్రీభగవా నధో క్షజోన్తర్వామితయా మిథోవిభిన్నేషు జీవేశ్వవతిష్ఠత్ తత్త జ్జీవాభి ధాయభిర్వచాభి లోకిక వైదికైజఃనై రాహుయమానోపి స్వ రూపతో నవిభిన్నోభవతి, కిన్తు స్వకరీరభూతేషు జీవేషునైజరూ పోవతిష్ఠత ఇతి. యత్తు “అత్తానంచి నైమేదేకమభేదేనమయాముసి” రితి వచనం తత్త్విమమేవాథా మవగమయతి, తథాహి, అత్తా నమ్ - స్వాన్తర్వామిణమ్, మయా - పరమాత్మనా శ్రీకృష్ణేనసహ,

* తస్మాత్ - జీవస్యపరమాత్మాభిన్నత్వేన జ్ఞేయత్వ వచనాథా వా దేదేత్యుక్తః *—

అభేదేన చిన్తయేడితి. తస్మాన్నేదమ్ “యథాహిరణ్య” మితివాక్యం
కృత్సన్య జగతోబ్రహ్మతా మవగమయతి, నాపి జవేశ్వరయోర
భేద మవగమయతీతి ధ్యేయమ్. ...* ...*

—* ౭ || సూ|| * త్రయాణామేవచైవముపన్యాసఃప్రశ్నశ్చ,*—

సకేవలమస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదనంద్య
శ్యతే, అపితుత్రయాణామ్ ఈశ్వరప్రకృతిజీవానామపి, ఉపన్యాసో
దృశ్యతే, ఇతత్ర “బుద్ధిన్ద్రియాథిరూపేణే” త్వారభ్య “హ్యఖ్యా
యతే లోకక వైదికైజఽనై ” రిత్వస్తేనేశ్వర స్వరూపముక్తమ్, ఏ
తదుపరిష్టాత్ ‘ఘనోయథాగోప్రభవోరుదర్శితో హ్యరంగంశ
ఘాతస్యచ చక్షుషస్తమః | ఏవంత్యహం బ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితో బ్ర
హ్మంశ కస్యాత్తనఆత్మబద్ధన ” ఇతిప్రకృతిజీవయో స్వరూపవివని
రూప్యతే, ఏత త్ర యవిషయ ప్రశ్నశ్చ ద్వితీయగోన్ధాదౌ కృతః,
ఏతస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా మితరేతరం భేదమేవేదంప్రకరణమవగమ
యతీతి నిశ్చయతే.

౩ || తదహాత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౫ ||

—* ౮ || సూ || మహద్వచ్చ *—

† అస్మిన్నేవప్రకరణేఆదావామ్నాయతే “బుద్ధిన్ద్రియాథకరూపేణ

* అపిచేదం ప్రకరణం ప్రాజ్ఞప్రకృతి జీవానాం మిథోభేదం వి
శదీకరోతీత్యాహ - (త్రయాణా) మితి. ... *

¶ త్రయాణాముపన్యాసం నివినక్తి - (తత్ర “బుద్ధిన్ద్రియాథక
రూపేణే” త్వారభ్య) శ్యాదినా. ... *

§ ఫల కథనపూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాచ్చిద
చిదీశ్వరాణా) మితి. అ|| ౩|| సూ|| ౫||

† అస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్తతా ద్యోతయితుం విషయో
పస్థితి మాహ - (అస్మిన్నేవప్రకరణ) ఇతి.

జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ 'మితి. తత్ర బుద్ధిశబ్దః ప్రకృతివాచీ, రూపశబ్ద శృరీర వాచీ, జ్ఞానశబ్దో బ్రహ్మవాచీ, తథాచజ్ఞాన ఘనం పరంబ్రహ్మబుద్ధ్యాది శరీరకం సద్భూతీత్యనేనపరబ్రహ్మణ స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిరవగమ్యతే, సా కిం దృష్ట్వాంతతో నిరూపయితు మశక్యా? ఉతశక్యా? ఇతినంశయ ఏషదముత్తరం ప్రాహ- (మహద్వచ్చే) తి - చోఽవధారణే, యథా మహత్తత్వం నిఖిల తత్వేషు తతాగ్ర్యేషుచ ప్రసజ్ఞేషు వ్యాప్యవతిష్ఠతే, తద్వదేవపరం బ్రహ్మపి ప్రకృతిమహదాది నిఖిలతత్వేషు తతాగ్ర్యేషుచ ప్రసజ్ఞేషు వ్యాప్యవ తిష్ఠత ఇత్యవధర్తవ్యమ్, ఇతస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వభూతేషువ్యాప్తిర్దృష్ట్వాంతతో నిరూపయితుంశక్యత ఇతి నిశ్చయతే.

—*॥ సూ॥ చమసవదవిశేషాత్ *—

యథా చమసేన - తన్నామకేన మహాషివానా "సర్వేషుశక్యత్రను భృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మాన మభీష్టమీశ్వర" మితిపరబ్రహ్మణో నారాయణస్యాఖిల జీవేషువ్యాప్తి రభిహితా, ఏవమహతస్య పరబ్రహ్మణఃప్రకృత్యానిఖిల తత్వేషుతతాగ్ర్యేషుచప్రసజ్ఞేషువ్యాప్తి రభిధీయతే, కుతః? అవిశేషాత్ - చేతనా చేతనయా భాగవచ్చరీరత్వేన సమానత్వాదిత్యాశయః.

—*॥ సూ॥ జ్యోతిరుపకరీమాతుతథా హ్యధీయతవకే *—

ఏ శ్రీభగవద్వ్యక్తిరిక్తస్య చేతనస్యాణుత్పేన దృష్ట్వాంతత్యాయోగా ద్భగవద్వ్యాప్తిర్దృష్ట్వాంతతో నిరూపయితు మశక్యేతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే చద్వైవన్తుఖమిత్యాదౌ దృష్ట్వాంతదాష్ట్వాంతికయో స్సర్వభూతసామ్యా నుపలభేర్మహత్తత్వ స్యాచేతనత్వేపి నిఖిలభగవద్వ్యపకత్వా తద్దృష్ట్వాంతీకత్య సిద్ధాంతయతి - (ఇద ముత్తరం ప్రాహ) త్యాదినా. ఇథలం కథయేత్సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

సర్వేషుభూతేష్వియం భగవద్వాప్తిజ్యోతిరుపక్రమాచవే
 చితవ్యా - జ్యోతిః - అగ్నిః, ఉపక్రమే దృష్టాంతోపక్రమేయస్యా
 స్యా జ్యోతిరుపక్రమా, అగ్నేరివవాయో రివచ భగవత సర్వభూ
 తేషు వ్యాప్తిర్భవతీతి వేదితవ్య మిత్యర్థః, కథమిద మవగమ్యతే ?
 తథాహ్వాధీయత ఏక- తథా ఖలు, ఏక- శాఖినః ' అగ్నిర్యథైకో
 భువనం ప్రవిష్టోరూపం రూపం ప్రతిరూపో బధూవ । ఏకస్తథా
 సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపంప్రతిరూపోబహిష్చ ॥ వాయో
 ర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపరూపం ప్రతిరూపోబధూవ । ఏక
 స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మారూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిష్చేతి.
 అత్రాగ్నిహేదృష్టాంతేనా దావుపక్రమ్యతే, తస్మా త్పూర్వం
 జ్యోతిరుపక్రమేతి. ...

౩॥ () మహాదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౧౧॥ సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్యాదివదవిరోధః *

భగవత్ స్థూల రూపో పాసనం ప్రకృత్యేద మామూయతే
 “ భూర్లోకకవ్చితగపద్భ్యా ” మిత్యాదభ్య “ ఇతివాలోకకల్పనే”
 త్యన్తమ్. తత్రైకస్య పరిదృశ్యమానస్య స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్ప
 నా కిం విరుద్ధా? అహోస్త్విదవిరుద్ధా? ఇతిసంశయే ప్రాప్త ఇద

() మహాదాది ప్రస్తావేన భగవత్స్థూలరూప స్యాపస్థితత్వత్ప్ర
 సక్త సక్తతోన్మతరాధికరణ మారభతే - (కల్పనోపదేశాచ్చమధ్యా
 దివ దవిరోధ) ఇతి

+ ఏకత్వాదేవ పరిదృశ్యమానస్య భగవత్స్థూలరూపస్యత్రేధాక.
 ల్పనా విరుద్ధైవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే కల్పనాయా అనుస
 న్ధానరూపత్వా దేకస్యాప్యస్య భగవత్స్థూలరూపస్య తత్తత్సమ్ప్ర
 దాయానుసారేణ త్రేధాకల్పనాత్వ విరుద్ధైవభవతీతి సిద్ధాంతయ
 తి - (ఇదముత్తరం పతతి) త్యాదినా. ...

మత్తరం పతతి- (కల్పనే) తి-ఏక త్వేపి స్థూలరూపస్య తేధాకల్పనా
 భవత్యేవా విరుద్ధా, కుతః? ఉపదేశాచ్చ- చోఽధారణే, 'ఘాన్తో
 కనకల్పితఃపద్భ్య' మిత్యుపక్రమ్య ' ఇతివాలోకకల్పనే ' త్యజే
 నేహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనోపదేశా దేవేత్యథాః, న
 త్యేకస్య త్రివిధ కల్పనా విరుద్ధ్యతే, మధ్యాదివదుపపత్తేః- తథా
 హి యథావకస్యాదిత్యస్య ' వసవో రుద్రా ఆదిత్యా మరుత స్సా
 ధ్యాత్వైతే దేవగణాః పిత ఉపవిశ్యతం మధుముపజీవంతీ ' త్యపది
 స్థాయాం మధువిద్యాయాం మధురూపత్వం కల్ప్యతే. తథాతస్యైవ
 ' యోసౌతపన్నదేతి - ససర్వేషాం భూతానాం ప్రాణానాద
 యోదేతి- మాసేప్రజాయామాపశూనామ్ - మామమ ప్రాణానా
 దాయోదగా ' ఇత్యుపదిష్టాయా మాయుర్విద్యాయామాయుస్స్వ
 రూపత్వం కల్ప్యతే, తథా తస్యైవ ' యత్త త్పాణస్య ప్రత్న
 స్య విష్టోరూపం యత్సత్సస్యర్తస్య బ్రహ్మణః - అమృతస్యచ మృ
 త్యోశ్చ సూర్యమత్తానమమహీ ' త్యప దిష్టాయాం త్రయ్యాం వి
 ద్యాయాం త్రయీమయత్వం కల్ప్యతే, ఏవ మిహ స్థూల రూపస్య
 త్రివిధత్వ కల్పనాస్యవిరుద్ధైవ భవతి, ఇతస్మాత్ స్థూలరూపోపాస
 నవిషయే నకల్పిష్విరోధః, అతేదం తత్త్వమ్, స్థూలరూపోపాసనం
 తు మనశ్చాచ్యుల్య నివృత్తయే ప్రకృతి విక రాత్తక ప్రపఞ్చేషు భ
 గవదవయత్వేన పరిచింతనమేవ, నతు భగవతస్తాదృశం పృథగ్గా
 పాస్తర మస్తీతి. (స భగవాన్ పురుషో లోక కల్పః పురుషై ర్వో
 గిభః కల్పతే.)

...

*

౪॥ కల్పనోపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* భగవతి త్రేధా స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూప లక్షణ
 సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి -
 (తస్మా) దితి.

అ॥ ౪॥ సూ॥ ౧॥

—* గానూ॥ససంఖ్యోపసక్తిహదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ *

తృతీయసూక్తి ॥ “పంచభిః పంచభిర్మాతృత్వత్పర్యంతభిస్తథా ।
ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణంప్రాధానికంవిదు”రితి, “యనకాలఃపంచ
వింశతః” ఇతివ తత్త్వానాం పంచ వింశతి సంఖ్యాన మామూయతే;
ఏకాదశసూక్తి తు ‘పూతైర్యదాపంచభిరాత్మసృష్ట్యైపురం విగా
జువిరచయ్యతస్మిన్ ॥ సాంప్రదేనవిష్టఃపురుషాభిధానమవాపనారాయ
ణ ఆదిదేవ’ఇతి తత్త్వానా మాత్మ తత్వేన సాకం పట్నంఖ్యా సమా
మూయతే. కేమిహాభయత్ర శూయమాణేతత్వసంఖ్యేమిథోవిరు
ద్ధ్యేతే? అహోస్విన్నవిరుద్ధ్యేతే?ఇతిసందేహేప్రాప్తే తంపరిహరతి.
(ససంఖ్యే) తి = ఉభయత్ర శూయమాణానాం తత్త్వానాం ప
ంచవింశతి సంఖ్యాపట్నంఖ్యాచ మిథోనవిరుద్ధ్యేతే. కుతః ? ఉప
సక్తిహః- అపిత్యవధారణే, ‘ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యవై ప్రవిష్టానీత
రాణివ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్వేతత్త్వానిసర్వశ ’ ఇత్యత్ర
హ్యేకస్మిన్నేవ తత్వే నిఖిల తత్వోపసక్తిహా దృశ్యతే, ఉప స
క్తిహః- అస్తర్భాసః, తథానానా భావాత్- ‘ కేచి త్తద్వింశతిం

* ఇహ ప్రకృత్యాదితత్వమయ భగవత్స్థూలరూప ప్రస్తావేనప్ర
కృత్యాదితత్వ సఖ్యాయా ఉపస్థితత్వా త్రప్రసక్తసక్త త్యోత్తరాధికర
ణ మారభతే- (ససంఖ్యోపసక్తిహదపి నానాభావాదతిరేకాచ్చే)తి.

॥ పంచభిఃపంచభిః - మహాభూతై స్తన్నాతైః, చతుర్భిః -
మనోబుద్ధ్యహజాగర చిత్తైః, దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః, కాల
యతి - సర్వం చాలయతీ, తికాలః - పరమాత్మా; అహత్యేహ ప
ంచవింశతి సంఖ్యాసమామూయత ఇత్యథః.

† ఉభయత్ర శూయమాణయోః పంచవింశతి సంఖ్యయోమి
థోగవాత్సవ ద్వైలక్షణ్యోపలభ్యేమిథోవిరుద్ధ్యేతేఇతిపూర్వపక్షే
ప్రాప్తే గాథాస్తమాహ - (తంపరిహరతీ) త్యాదినా- (కేచిత్

పాపం రపరేషువింశతిమ్ । సప్త కేనవషటోచిచ్ఛత్వాశ్చైకా
కాదకాపరే । కేచిత్ప్రదశప్రాహు స్తోడశై కేత్రయోదశే ' త్యత్ర
తు తత్త్వానాం నానా వివక్షానుగోధేన నానా విధ సజ్ఞానసద్భా

ద్వింశతిం పాపం) రితి - అయమథశః, జీవేశ్వరయో ర్విధస్తత్వ
జైలక్షణ్యజైలక్ష్య వివక్షాభ్యాం వద్వింశతి పంచవింశతి తత్వ ప
క్షాచ్యుతా, తత్త్ర పంచవింశతి తత్వపక్షో విషయవాక్య వివర
ణేన పూర్వమదర్శి, తేన జీవేశ్వరయో ర్విధస్తత్వజైలక్షణ్యభిప్రాయక
వద్వింశతి పక్షాపి వ్యాఖ్యాతః - (సప్త) తి - పంచ
మహాభూతాని జీవాత్మా పరమాత్మానేతిసప్తతత్వానీత్యర్థః. (న
వే) తి - క్రమేతి మహదహచార పంచతన్మాత్రాణి పరమపురుష
శ్చేతి చవతత్వా నీత్యర్థః. (షడి) తి - పంచ మహాభూతాని
పరమపురుషశ్చేతి షట్తత్వా నీతిజ్ఞేయమ్. (చత్వారి) తి - తేజోబ
ద్ధాని పరమాత్మాచేతి చత్వారితత్వానీతి జ్ఞేయమ్ (ఏకాదశే) తి -
మహాభూతజ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, పరమాత్మాఏక ఇత్యేవ మేకాదశ
తత్వాని ద్రష్టవ్యాని. (సప్తదశే) తి - భూతమాత్రజ్ఞానేన్ద్రియా
ణి పంచదశ, మనసకమ్, పరమాత్మా ఏకఇతి సప్తదశతత్వా నీతి
జ్ఞేయమ్. (షోడశే) తి - పరమాత్మని మనసోన్తర్భావేనతి పూ
ర్వోక్తతత్వై స్సహ షోడశతత్వాని సుగమాని. త్రయోదశే త్యత్ర
భూతా జ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, మనోజీవేశ్వరాస్త్రీణితి త్రయోదశత
త్వా నీతి ద్రష్టవ్యాని, ఇహ యస్మిన్ పక్షేజీవస్య మనసోవా పృథ
క్తత్వ తా నగమ్యతే, తత్ర త్రయోపరమాత్మతత్వాన్తర్భావోద్రష్ట
వ్యః, తచేతస్సర్వంభగవతా ఉద్ధవం ప్రతి ' అనాద్యవిద్యాయుక్త
స్య' ఇత్యోరభ్య వ్యాఖ్యాతమ్, నవైకాదశేత్యత్ర నవసజ్ఞ్యయాప్ర
కృతి పురుష మహదహచార పంచతన్మాత్రాణి వివక్షితాని. ఏ
కాదశ సజ్ఞయా జ్ఞానకమేన్ద్రియమనాంసి వివక్షితాని. పంచ

వా దృశ్యతే, అతిరేకాచ్చ- ' నవైకాదశ పంచత్రీణ్యాక్షణత్వ మితి శుశ్రుమ ' ఇత్యత్రచ తత్త్వ సజ్ఞాతి రేకోదృశ్యతే, అతిరేకః - ఆధిశ్యమ్, అష్టావింశతి సజ్ఞేత్యక్షణః; ఏతత్త్వయుక్తిమత్వా తస్యైవమపి తత్త్వ సజ్ఞానం న్యాయ్య మవిరుద్ధంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.

౫॥ సజ్ఞోప సజ్గ్రహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౩॥సూ॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ *

† తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస ' ఇతి బుద్ధి ప్రాణయోరుత్పత్తిగామనాతా, తత్ర ' పంచభిః పంచభిర్భూత శ్చ తుభిఃదశభి ' రిత్యత్ర బుద్ధేస్తత్త్వాన్తరత్వమ్ ' మనోబుద్ధి రహజ్జగర శ్చిత్తమిత్యన్తరాత్మక' మితి వాక్యశేషాదవధారితమ్, ప్రాణస్త వృత్తిభేదాద్దశభా భవతి, " విరాట్ప్రాణోదశవిధ " ఇత్యా మననాల్; కిమేతే ప్రాణాదయోపి బుద్ధివత్త్వాన్తరాణిభవన్తి? కింవాన; ఇతి విషయ ఇద ముత్తరం పఠతి- (ప్రాణాదయ) ఇతి-

సజ్ఞ్యయా పంచమహాభూతాని వివక్షితాని. త్రీణీత్యనేన సత్త్వరజస్తమో గుణావివక్షితాః, తథా చాత్రతత్త్వానా మహ్వావింశతినః సజ్ఞా సమృత్తిర్యక్షణః, అత్ర పురుషతత్త్వే పరమాత్మనీ జీవన్మాన్త ర్భావో ద్రష్టవ్యః. ...

§ ప్రకృత్యాదితత్త్వవిలక్షణత్వేన పరమాత్మతత్త్వ ప్రజ్ఞప్తి రిహ ఫలమిత్యధిపేత్యాధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే) తి. అ॥౫॥సూ॥౧

† అస్య ప్రాగధికరణేన ప్రాణాదయో బుద్ధివత్త్వాన్తరాణివ భవన్తీత్యేవం రూపాంప్రత్యుదాహరణ సజ్గతిం ద్యోతయన్విషయ విషయావాహ - (తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణ) ఇత్యాదినా = తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణే ప్రాణస్యాప్యత్పత్తి శ్రవణాత్ప్రాణాదయ స్తత్త్వాన్తరాణి భవన్తితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా- ఇహ ప్రాణాదీనాం తైజసాహజ్జగరే న్తర్భా

పూర్వసూత్రాన్నజేహానువతాతే, ప్రాణాదయోన తత్వాన్తరాణి
భవితుమహన్తి, కుతః? అవాక్యశేషాత్ - నహి తత్వసంఖ్యానప్ర
కరణే ప్రాణాదీనాం తత్వాన్తరత్వావగమకం వాక్యశేషం పశ్యా
మః, జితస్యాత్ప్రాణాదయస్స్వకారణ తత్వేన్తర్థావతీతి జ్ఞేయమ్.

౬॥ ప్రాణాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౧౮॥సూ॥ జ్యోతిషైకేమావసత్వన్నే *—

ఇదమామూయతే 'కతితత్వానివిశ్వేశ సఖ్యతాస్యకీషిః ప్ర
భా' । సజైకాదశ పంచత్రిద్యౌర్థాత్వమితి శుశ్రుమ్ ॥ కచిత్తద్వింశ
తిప్రాహు రపరేపభ్యవితమ్ । సప్తైకేనవ పటే-చిచ్ఛత్వా
కాదశాపరే ॥ కచిత్సప్తదశప్రాహు స్తోడశైకే త్రయోదశే ' తి.
అత్ర తత్వసంఖ్యానభేదే నాష్టావింశత్వాది పక్షభేదామ్నుచితాః, కిం
మేతావస్తవ పక్షభేదా భవన్తి? కింవా తత్వసంఖ్యానభేదేన పక్షా
న్తరంభ భవతి? తి విశయే ప్రాప్తే పతీదముత్తరమ్-(జ్యోతిషే)

వా లేనైమా మేకతత్వతావగమక ఫలమితిభావేనాధికరణ ముపసం
హరతి- * (తస్మా) పితి - స్వకారణతత్త్వే - స్వోపాదాన తైజ
సాహకారే.

అ॥ ౬ ॥ సూ॥ ౧॥

నీప్రపూర్వస్త్రిన్నధికరణే నానాతత్వ సంఖ్యా నప్రస్తావాత్తేనా
స్య ప్రసక్తసక్తతిమధికత్వవిషయమాహ- (ఇదమామూయత) ఇతి.

నీ(కిమేతావస్తవచే) తి - అయమథః, అష్టావింశత్వానిప
క్షభ్యో న్యోద్వితత్వ పక్షోస్తి? కింవానాస్తీ, తత్వసంఖ్యానప్రకర
ణే ష్పేతత్వతా గణనా న్నాస్త్యయం ద్వితత్వ పక్షఇతి పూర్వ ప
క్షే ప్రాప్తే "సర్వంన్యాయ్యం యుక్తివత్త్వాద్విదుషాంకమశోభనా
మిత్యాదివైతత్వతా స్యాప్యనుగృహీతత్వా త్సక్తిగోహణ తత్వసంఖ్యా
భిపూనా మయం ద్వితత్వ పక్షోభిప్రేత ఇతి సిద్ధాన్తయివ్యక్త సూ
త్రానువాది వ్యాఖ్యానం తస్మిన్తీకం గృహ్యతి- (జ్యోతిషేతీ)తి.

తి- జ్యోతిః పదమహత్త తత్వమావష్టే- జ్యోతిర్నయంహ్యత్స స్వ
రూపం భవతి, తతశ్చ జ్యోతిషాసాకమస్తే- పృథివ్యామ్, తద్దూ
పే ఏకస్మిన్ తత్వే అభ్యుపగమ్యమానే సతి ఇతరేషాం తత్వానా
మసత్వపి పృథగభ్యుపగమే సకశ్చి ద్విరోధ ఇత్యేకమా మాచార్యా
ణాం మతమ్. సర్వాభ్యుపి తత్వాని పరాన్వయస్వభావా త్పృథివ్యా
మస్తభవస్త్యేవ, ' ఏకస్మిన్నపి దృశ్యే ప్రవిష్టానితరాణిచ | పూ
ర్వస్మిన్వా పుస్మిన్వా తత్వే తత్వాని సర్వశః || సర్వంన్యాయ్యం
యక్తిమత్వా ద్విదుషాం కిమశోభన ' మితిహి శ్రూయతే, తస్మా
దాత్మతత్వమేకం పృథివీతత్వమేకమితి సజ్ఞానభేదేన ద్వితత్వోపి క
శ్చిత్పక్షోస్తీతి గమ్యతే.

...

...

*

౭. జ్యోతిషై కేషామిత్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—*౧౫||సూ||కారణత్వేనచాకాశాదిషుయథావ్యపదిష్టోక్తేః*

'నసంఖ్యోప సర్గిహదపీ' త్యతత్ర తత్వసంఖ్యావిరోధః పరి
హృతః, తేషాముత్పత్తివిరోధో నస్తరేధ్యాయే పరిహరిష్యతే, సం
ప్రతితు తత్వానా ముత్పత్తిక్రమం ప్రతివిప్రతి పత్తిర్భవతి, క్రమ
స్య బైచిత్ర్యక్రవతాత్ ; తథాహి , క్వచిత్ ' వాక్యోనో గోచరం
సత్యం ద్విధానమభవద్భూహత్. తయోరేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతి

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ||౭||సూ||౧

తత్వప్రస్తావేన తత్కృతసగఃక్రమస్యోపస్థితత్వా త్ప్రసక్తస
ర్గితిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (కారణత్వేనచా
కాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తే) రితి- అత్ర విశయోత్థాపకానివి
ప్రతివాక్యాన్య దాహరిష్య తత్వ గోచరాం వృత్తవతిఃవ్యమాణ క
థాం స్మారయతి- (నసంఖ్యోపసర్గిహదపీత్యతే) త్యాదిహ-ప్ర
తిజ్ఞానావ్యవస్థాం విప్రతిపత్తివాక్యా న్యుపపాదయతి - (సప్రతి)
ద్వితి- 'వాక్యోనోగోచరం' మిత్యేత త్పుర్వవాక్యాన్యదాహృత్యతై

(చం॥వ్యా॥) స్సహౌతద్వాక్యంవ్యాఖ్యాయతే 'అథతేనస్మిన్'వత్సౌమి
 పాఠ్యంపూర్వవినిర్భీతమ్ । యద్విజ్ఞాయపుమాన్ సద్యోజహ్యద్వైక
 వికభ్రీషమ్ ॥ ఆసీద్ధానమథో అర్థఏకమేవానికవిభీతమ్ । యదావి
 వేక నిపుణా ఆదాకృతయుగేయుగే ॥ తన్తాయా ఫల రూపేణ కేవ
 లం నిర్వికల్పిత ' మితి. వైకవికభ్రీషమ్ - తత్వవికల్పవిషయ భా
 స్తియే, జహ్యత్ - త్యజేత్. యదా- ప్రళయే, అవివేకనిపుణాః- క
 శేబరాద్యభావేన మిథోభేదం జ్ఞాతుమసమర్థాభవంతిజీవాస్తదా ,
 ఆదా కృతయుగే - ఆదిమకృతయుగేపి, అయుగే - అభావరూపే
 యుగవ్యవహారే, అనుత్పన్నే సతిత్యభావః. జ్ఞానమ్ - పరంబ్రహ్మ,
 అథోఅర్థః కృత్స్న జీవయతః, ప్రకృతిశ్చేత్యేతద్వయమ్, అనిక
 విభీతమ్- అన్యోన్యమవిభక్తంసత్, ఏకమేవాసీత్, తత్-తతః, మా
 యాఫల రూపేణ- ప్రకృతికార్య రూపేణ ప్రపజ్ఞేన, కేవలమ్- రహితమ్,
 అతపివ నిర్వికల్పితమ్, ప్రకృతిజీవైరవిభక్తమ్, సత్యమ్-ప్రకృ
 తిజీవయుక్తత్వేన కారణావస్థమ్, బృహత్-పరంబ్రహ్మ, వాఙ్మనో
 గోచరమ్- సభిలగమ కదమ్బ సంస్తుతం సత్, ద్విధా సమభవత్-
 ద్వేధావిభక్తమాసీత్, తయోః- విభక్తయో ర్మధ్యే, ఏకతరోర్థః-
 ఏకోభాగః, సాహచ్యభయాన్మికా - చిద చిల్లక్షణా ప్రకృతిర్భవతి,
 అన్యతమోభావః- ఇతరభాగస్తు, జ్ఞానమ్- పరంబ్రహ్మభవతి, సః- ప
 రంబ్రహ్మస్వరూపీ , జ్ఞానఘనః పరమాత్మా , పురుషః - ప్రకృతి
 ప్రేరకః, పురుషావతారోభీధీయత ఇత్యర్థః. ప్రకృతి ప్రేరకత్వ
 మేవాహ - " తమోరజస్సత్వ మితి ప్రకృతేరభవత్ గుణాః । మ
 యాప్రత్యోభ్యమాణాయాగి పురుషానుమతేనచే' తి , తృతీయేచైవ
 మాన్నాతమ్ " దైవాత్మభిరసమిన్ద్ర్యాం స్వస్యాంయోనా పరః
 పుమాన్ । పురుషే చాత్మభూతేన పీర్యమాధ త్తపీర్యవాన్ ॥ తతో
 భవన్తహ తత్స) మితి .

సోభయాత్తి కే 'తి ప్రకృత్యాచికా సృష్టిరుపదిశ్యతే , క్వచిదాకా
 శ పూర్వీకా సృష్టిరామ్నాయతే ' తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆ
 కాశ స్సమ్భూత' ఇతి ప్రకర్య. క్వచిత్తేజగిపూర్వీకా సమామ్నా
 యతే 'తదైక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో సృజతే ' తి.
 క్వచిచ్ఛాస్తరేణైవ తత్సృష్టిం లోకానాముత్పత్తిరామ్నాయతే 'ఆ
 త్మావా ఇవమేక ఏవాగ్రసీన్నాన్యత్రి-ఇచ్ఛన మివత్స ఈక్షత లోకా
 న్నుస్సృజా ఇతిస ఇమాన్ లోకానసృజతే'తి. క్వచిత్థానివర జగ్గమో
 త్పత్తి పూర్వీకా సృష్టిరామ్నాయతే 'స్థిరచరజాతయ స్ఫురజయో
 త్థమిత్తయజోవిహర ఉచీక్షయా యదిపరస్య విముక్తతత' ఇతి. కి
 మేతే ఆకాశాది పూర్వాసృష్టిక్రమోప దేశాగప్రకృతిపూర్వాత్సృ
 ష్టిక్రమోప దేశాద్భిన్నాభిప్రాయాః ? ఉతాపూ అభిన్నాభిప్ర
 యాః? ఇతివిశయః, తత్రతత్ర భిన్నక్రమాణాముపదేశః సామర్థ్యా
 దాకాశాది పూర్వాసృష్టి క్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టి
 క్రమోపదేశా ద్భిన్నాభిప్రాయా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచ
 ఙ్మహే - ఆకాశాది పూర్వాసృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వా
 త్సృష్టిక్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవభవన్తి, కుతః? కార
 ణత్యేరచాకాశాదిభ యథావ్యపదిష్టోక్తేః- హో-వధారణే, పశ్య
 తి పూర్వకే సృష్టిక్రమేయథా ' పరస్పరాను ప్రవేశా త్తత్త్వానాం
 సాత్వతషణ్ణభ । పూర్వాపర్యా ప్రసంఖ్యానం యథా వక్తు ర్వివక్షి
 తమ్ ॥ ఏకస్మిన్నపిదృశ్యదే ప్రవిష్టాసితరాణిచ । పూర్వస్థిన్వా పర
 స్థిన్వా తత్వేతత్వాని సర్వశ' ఇతి ప్రకృత్యాచికస్య మహదాదిమ
 పరాన్యయోవ్యపదిష్టః, ఏవమిహాపి కారణత్వేనైవాకాశాదిభ ప్ర

సామర్థ్యమ్ - బరిమ్, 'వాక్యనోగోచరసత్యంద్విధానమభ
 వ్యక్తమ్' దిత్వాదివాక్యగా మైకమత్త్యా న్నువిప్రతిపత్తి తేత్యాశ
 యేన సిద్ధాంతయతి - (ప్రత్యాచక్షుహ) ఇత్యాదినా .

కృత్యాదేకపరాన్వయవ్యపదిష్ట ముచ్యతే, వ్యపదిష్టమ్- వ్యపదేశః, భావేషామ్; ఏతదుక్తం భవతి, ప్రకృత్యాచి తత్త్వరా మాకాశాదిషు పరాన్వయసద్భావా దాకాశాదిక ముపాదాయ స్థగ్రహేణ 'తస్మాద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇత్యేవంజాతీయకాభి శ్చుక్తిభి స్సృష్టిక్రమే సముపదిశ్య మానేపి తాసాం శ్రుతీనామాకాశాదిభ్యః * పరాచీనప్రకృత్యాదిసృష్టిరపివక్తవ్యతయా భిమతేతి. తస్మాదాకాశాది పూర్వాసృష్టి క్రమోపదేశాగిప్రకృతి పూర్వా తృప్తి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తీతి నిశ్చయతే.

...

...

*

—* ౧౬॥ సూ॥ సమాకర్షణాత్ *

'అనుక్త మన్యతోగ్రహ్య' మితి న్యాయానురోధేనహి శాస్త్రేవ్యనుక్తమన్యత సమాకృప్యతే, తథాపి 'తత్ప్రాదిదైత్యంగదయా పతంతం సునాభ సందీపితతీవ్రమన్యుః | జఘానరుద్ధానమసహ్య విక్రమం సలీలయేభం మృగరాడివాఘ్నసీ ' త్యత్ర ఆదిదైత్య హానన సాధనంనోపదిష్టమ్, తథాపి 'కరేణకణములేహన్య తత్త్వాష్ట్రంయతుత్పతి" రిత్యన్యత్ర సాధనోపదేశాత్తదిహ 'జఘానరుద్ధానమిత్యత్రసమాకృప్యతే, తద్వదాకాశాది పూర్వకసృష్టిక్రమోపదేశ శ శ్రుతిషుప్రకృత్యాద్యనుక్త తత్వసృష్ట్యుపదేశోపి సమాకృప్యతే.

౮॥ వ్యపదిష్టా క్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* (పరాచీనే) తి - పరాచీనత్వమ్ - పూర్వభావిత్వమ్.

వాక్యనోగోచర మిత్యాచి వాక్యానా మేకవాక్యతావ గమోత్ర ఫలమితి సూత్రార్థా ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి .

తస్మాత్ 'వాక్యనోగోచర' మిత్యాదీని తతోవృత్తా ప్రకరణాన్యధిర్వాధిప్రాయాణే త్యధికరణముపసంహ ర్తవ్యమ్. అ॥౮॥సూ॥౨॥

ఇహ కారణప్రస్తుతే తదవస్థానస్య జగత స్స సృష్ట్యా

—* ౧౭॥ సూ॥ జగ ద్వాచిత్యోత్ —

ఇవమామ్నాయతే ' అసద్వాఇదమగ్రాసీత్ - తతో బై సద జాయతే ' తి. కిమహం సచ్చ జ్ఞేన ప్రాకృస్సృష్టేః పరమాత్మని జగదభా వోవగమ్యతే? అథవా నామరూప విభాగ రహిత జగద స్తిత్వ మప గమ్యతే? ఇతి విశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహం సచ్చ జ్ఞేన పరమా త్మన్యవిభక్తనామరూపావస్థం జగద స్తిత్వమవగమ్యతే, కస్మాల్? అ సచ్చ జ్ఞస్యేహ పరబ్రహ్మ శరీరభూతా విభక్తనామరూపావస్థ జగ ద్వాచిత్యోత్, ' తతో బై సద జాయతే ' త్యత్ర తు సచ్చ జ్ఞేన పరబ్ర హ్మ శరీర భూత విభక్తనామ రూపావస్థం జగద జాయతే త్యవగ మ్యతే, ఇతస్తా తస్మిష్టే ప్రకరణే శ్రూయమాణో ఒసచ్చ జ్ఞోఒవగ మయత్య విభక్తనామ రూపావస్థః జగదితి నిశ్చయతే, ఇదముప ల ఙ్కమ, ప్రాగ్విశ్లేషత్వేన రవిభక్తనామరూప తయా ప్రకృతి జీవ యో ర్నిఖిలజగతా రణభూతే పరమాత్మని గూఢ తయా విద్యమా నత్వాదితర నిషేధపూర్వకోమేకాకితయా శ్రీనారాయణ సద్భావం

త్ప్రసక్తసక్త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- * (జగద్వాచిత్యో)దితి.
 'వాసదాసీన్వాసదాసీత్తదాసీ' మితి వాక్యేషా దగత్వచేనే హ ప్రాగుత్పత్తే జగదభావోఒవగమ్యత ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే 'వాసదాసీ' దిత్వాది వాక్యేషాన్తే 'ఆసీతవాతగ్ స్వధ యాలంకరణ - తస్మాద్ధాన్యం నపరగికించనాస - తమఅసీ త్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకృతే మిత్యత్ర స్వధాతమః పదాభ్యాం నిదిష్టమాత్మ తమ ప్రకృత్యాత్మనా నిఖిలజగదవస్థానావగమాల్ 'ప్రాగేవవిద్య మానత్వా న్నతేషామిహంసచ్చవ ' ఇత్వాది వాక్యేషాచ్చేహం స చ్చ జ్ఞేన ప్రాగుత్పత్తేః పరమాత్మని జగద స్తిత్వ మవగమ్యత ఇతి ని ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్వాదినా. * ఫలకథన పూర్వ కవిధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౧॥ సూ॥౧॥

శ్రావయన్తి ' ఏకోనారాయణోదేవః పూర్వస్వప్తం స్వ మాయ
యా । సంహృత్యకాల కలయాకల్పాంతృదమీశ్వరః ॥ ఏకఏవా ద్వితీ
యోభూ దాత్మాధానోభిలాశ్రయః । కాలేనాత్మానుభావేనసామ్యం
వీతానుశక్తిషు ॥ సత్వాదిష్వాదిపురుషగోపధానపురుషేశ్వరః । ప
రావరాణాం పరమఆస్తేకైవల్యసంజ్ఞితః ॥ కేవలానుభవానన్దస్థో
హూనిరుపాధికా ఇతి. నిరుపాధికః- సదాప్రకృతసమృద్ధహిత ఇ
త్యుభయః, తథా ' ఏకోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మ సేకానో
సేమేద్యావాపుధివీ ' ఇతి, ' సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేక మేవా
ద్వితీయ ' మితి చైవం జాతీయకా శ్శుక్రితయః. వస్తుత స్తదాపర
మాత్మవత్ప్రకృతి జీవా తస్మిన్నిత్యతయా వర్తేతే ఏవ, తత స్సృష్టి
కాలే ప్రకృతి జీవాంతర్యామీ సభగవాన్ స్వస్తిన్నతి సూక్ష్మ తయా
విద్యమానాం ప్రకృతిం నియన్త్రతయా లధిష్ఠాయతాం మహా దా
ది తత్పరూపేణ పరిణమయ్యతతో జీవ భోగాయతన భూత స్థూ
ల శకీరాది రూపేణచ పరిణమయ్య తత్సహితాన్ జీవాంశ్చ నియ
న్త్రతయాధిష్ఠాయ తాన్ నామ రూపాభ్యాం వ్యాకరోతి, తతశ్చ
కార్యకారణో భయూవస్థాపన్నే జగతి పరమాత్మన స్తన్నియన్త్ర
తయా తచ్ఛరీరక తయాచ విద్యమానత్వాత్ ' ఆత్మైవ తదిదం వి
శ్వం సృజ్యతే సృజణప్రభుః । త్రాయతేత్రాతి విశ్వాత్తా హ్రి
యతే హరతీశ్వరః - తత్సృష్ట్యా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవి
శ్య- సచ్చత్యచ్చభవత్ - సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మే ' త్యేవం జాతీయ
యకేషు వాక్యేషు పరమాత్మ వాచి జగద్వాచి శబ్దయోస్సామానా
ధికరణ్యమవిరుద్ధం భవతీత్యపి దృష్టవ్యమ్.

*

౯ ॥ జగద్వాచిత్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

ఇహ శ్రీభగవతో నారాయణస్య జగత్సృష్ట్యత్వ ప్రసాదే
చ ' సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ తస్యవేదాభివ్యజ్ఞకత్వావగమ

—*గౌరీసూ||జీవముఖ్య పాగ్రిక్టాన్తేతిచేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్*—

ఇదమాన్నాయతే †(సవీషజీవో వివరప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహంప్రవిష్టః | మనోమయం సూక్ష్మ ముపేత్య రూపం మాత్రాన్వరోవణః ఇతిస్థవిష్ట) ఇతి. అత్ర జీవపదం కిం ప్రత్యగాత్మపరమ్ ? ఉతాఘోష పరమాత్మ పరమ్ ? ఇతి సందేహః, తత్ర జీవశబ్దేన ప్రత్యగాత్మపరిగ్రహేన యుక్త ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః ? 'ప్రాణేన ఘోషేణ గుహంప్రవిష్ట' ఇతి తస్య జీవపరత్వ జ్ఞాపక ముఖ్యపాగ్రిక్టాత్, తతశ్చ సేవా జీవపదం పరమాత్మ పరమిత్యేవం ప్రాప్తి ప్రత్యభిదర్శకః, ఇహ జీవపదం పరమాత్మానమేవావ గమయతి, కుతః ? ‡యత స్తద్వ్యాఖ్యాతమ్- ఏతదుపరి 'అయంహి జీవ

క ప్రకరణోపస్థితేః ప్రసక్తసక్త త్యోత్తరాధికరణమారభతే- * (జీవముఖ్యపాగ్రిక్టాన్తేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాత) మితి.

†(సవీష) ఇతి- వివర ప్రసూతిః- వివరేషు- ఆధారకమణిపూరక విశుద్ధిచక్రేషు వక్తృచ, ప్రసూతిః- పరాఖ్యాది శబ్దస్య రూపాభివ్యక్తకల్పేనాభి వ్యక్తిర్యస్యన వివరప్రసూతిః, తదేవాహ- (ప్రాణేన ఘోషణే) త్యాదినా- ఘోషేణ - పరాఖ్య శబ్దవతా, ప్రాణేన- చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేన సహ, గుహమ్- తదీయాధార చక్రమ్, ప్రవిష్టస్సవీష జీవః, మనోమయమ్ - పశ్యన్త్యాఖ్యం సూక్ష్మరూపం మధ్యమాఖ్యంచ, మణిపూరకచక్రేచక్రమాదుపేత్య-తన్నియస్త్రుతయా ౭౭విర్భూయ, (మాత్రాన్వరోవణః ఇతి స్థవిష్ట) ఇతి - స్థవిష్టః- బైఖర్యాఖ్యాభిలషేద శబ్దాభి వ్యక్తకో భవతి. తత్ర మాత్రాప్రాప్తిః, స్వరూపదాత్మ్యః, వణః అకారాదిరితి.

‡(యత స్తద్వ్యాఖ్యాత) మితి- తల్- జీవపదమ్, యతః పరమాత్మ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతం తత ఇదం జీవపదం పరమాత్మానమే

ప్రివృత్తబుద్ధయోని రవ్యక్తవీకో వయసాసత్యః | విశ్లిష్టశక్తిర్చహు
 దైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ 'దిత్యత్ర జీవపద మరవి
 ద్దనాభ పరంహి వ్యాఖ్యాయతే, తతశ్చ సర్వా చతుర్ముఖా రీక్ష
 జీవా జీవయతి సంరక్షతితి జీవః , పరమాత్మేతి వ్యుత్పత్తిస్సమ్మ
 ద్యతే, సహజబుద్ధయోనిత్వం ప్రత్యగాత్మన సజ్జచ్ఛతే , అథయదు
 క్తం జీవపరత్వజ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిక్తా జీవపదం ప్రత్యగాత్మ ప
 రమితి తదసందర్భ విత్పరిపితమ్, తత్రచతుర్ముఖ ప్రాణాదినియమ
 నద్వారా తద్వక్త్రతో వేదమభివ్యక్తయితుగి పరమాత్మనోహి చతు
 ర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేనసహ తదాధార చక్రాదిలక్షణ గుహా ప్రవేశ
 ఉపదిశ్యతే, కథమిహ ప్రత్యగాత్మా జీవపదే నోపదిశ్యేత్యతస్మాద్ది
 హ జీవపదం పరమాత, పరమిత్సద్భవసీయతే.

అ || ౧౦ || జీవముఖ్య ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౧||

—* { ౧౧ || సూ || అన్యథాంతు జైమినిః ప్రశ్నవాత్ | } *—
 భ్యానాభ్యామపిచైవమేకే.

* 'విశ్లిష్టశక్తిర్చహుదైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ' ది

వావగమయతీతి యోజనీయమ్.

అత్ర కథిత ప్రపంచోత్పత్తిః 'వేదేనరూపే వ్యకరో' దితి
 శుత్యససారేణ శబ్దప్రభవేతి ద్యోతయితుమ్, పూర్వత్రక్రీభగవన్ని
 యన్త్రితా చ్చతుర్ముఖాద్వేదో త్పత్తిరభిహితేతి ధ్యేయమ్.

† పూర్వపక్షిణోక్తో హేతుస్సిద్ధాంతమేవానుకూలయతీత్యాహ. (అథ
 యదుక్త) మిత్యాదిహ = పూర్వపక్షిణంధికరణోతి - (కథమిహే)తి.

§ ఇహ పరమాత్మనో బ్రహ్మణి సర్వజీవయత్పత్వ లక్షణసిద్ధిగ
 ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ|| ౧౦ || సూ|| ౧||

* పూర్వాధికరణే నాన్య సజ్జతి మాహ - (విశ్లిష్టశక్తి) రి
 త్యాదిహ. ... *

మ చ్చ క బా వ్యే.

త్యేత ద్వావిధాహరణేన భగవత్స్థూలరూపస్య ప్రసక్తత్వా దిద
మధికణ మారభ్యతే, భగవత్స్థూలరూపోపాసనం కిం సూక్ష్మోపా
సన మాత్ర సిద్ధ్యర్థం కర్తుం శక్యతే? ఉత తదవ్యాఖ్యమపి క
ర్తుం శక్యతే? ఇతి విశయే ప్రపతతీద ముత్తరమ్ - (అన్యార్థం
త్వి) తి - తునా శబ్దాశమితా, అన్యార్థమ్ - భక్తిసిద్ధ్యర్థ
మపి, స్థూలరూపోపాసనం కర్తుం శక్యతే ఇతి జైమిని రాచార్యో మ
న్యతే, కుతః? ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ - ప్రశ్నోత్తరాభ్యామ్, 'పు
రుషాబ్జైకా సుపాలాగిపూర్వకత్వితాః | లోకైరముప్యావయ
వా సుపాలైరితిశుశ్రు' ఇతి ప్రశ్నా, ఉత్తరంతు - 'ఏతద్భగవతో
రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా | మహ్యేదిభిశ్చవరజై రష్టభి
ర్భూహిరావృత' మిత్యేవం రూపమ్, తాభ్యాంహి భగవత్స్థూల రూ
పోపాసితృత్వేన ప్రతీతే పరిక్షీతి భక్త్యతిశయస్య దృష్టత్వా ద్భగ
వ ద్భక్తిసిద్ధ్యర్థం స్థూల రూపోపాసనం కర్తుం శక్యతే ఇతి గమ్య
తే, అపిచ - కించ, ఏవమేకే- ఆచార్యాగ పరాశర మైత్రేయాదయ
శ్చ మన్యతై

—* ౨౦ || సూ || వాక్యాన్వయాత్ *

అపిచ భగవద్విరాడ్విగ్రహ విషయప్రశ్నవ్యాఖ్యాన లక్షణవా
క్యాభ్యాన్వయ బోధాదపి తస్మిన్భక్తిరుత్పద్యతే, కిముతతదూహో
పాసనా దిత్యాశయః

* భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తత్సాధ్య సూక్ష్మ రూపోపాసనా
దవ్యాఖ్యం కతావ్య త్వేమానాభావా త్సూక్ష్మ రూపోపాసనార్థ
మేవ కతావ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ - (ప్రపత
తీదముత్తర) మిత్యాదినా - ప్రశ్నోత్తరే ఉపపాద్య స్థూల రూపో
పాసనస్య భక్తిహేతుత్వ ముపపాదయతి - (పురుషావ యజై)రి
త్యాదినా. ...

*

—* ౨౦ || సూ || ప్రతిజ్ఞాసిద్ధిరీదగ్ధమాశ్చరత్వః *—

భగవత్స్థూలరూపో పాసనా తద్భక్తి సిద్ధ్యతీతి ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి
విషయే 'భూద్వీపవహా సరిదద్రి నభస్సముద్ర పాతాళదిక్షురకభా
గణ లోకసంస్థా । గీతామయాతవన్మపాద్భుత మీశ్వరస్య స్థూలంశ
పుస్సకలజీవ నికాయధామే " త్యేతద్వాక్యమేవ లిఖం భవతీత్యా
శ్చరత్వ ఆచార్యోమన్యతే, అత్రాద్భుతమితి విశేషణ మహిమ్నాభ
గవత్స్థూలరూపో పాసకస్యాంజసా తద్భక్తి సిద్ధ్యతీతి ద్యోత్యతే.

—* ౨౧ || సూ || ఉత్క్రమిష్యతఏవంభావాదిత్యైదులోమః *—

ఓదులోమి రాచార్యస్తు, ఉత్క్రమిష్యతః - ఉత్క్రష్టగతింగ
మిష్యతగిప్రాప్లవేదేబలేరేవం భావతో, 'దదశకవిత్వం త్రిగుణం
గుడాత్మకే భూతేద్రియాధాశయజీవయుక్తమ్ । రసామచష్టా
క్షీత్రతరేభపాద యోమహింమహీధ్రాక పురుషస్యజ్జయో' రి
త్యేవ ముపదిష్టక్రమేణవిరాహాప్రదశకనాదభవత్థలుభావః - అతిశ
యభక్తిరిత్యర్థః, తస్మాత్తాదృశముపాసనంభక్తిసాధకమితిమన్యతే.

—* ౨౨ || సూ || అవస్థితేరితికాశకృత్సపః *—

'విష్టభ్యాహమిదం కృత్సపఃకాంశేవా స్థితోజగ' దిత్యుప్రజీ
వానాం భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థమేవ కీభగవతో నిఖిల జగచ్చరీరకత్వే
నావస్థితి స్సన్యతే, తస్మాత్తైవకాశ కృత్సపః నామక ఆచార్యో
వి మన్యతే. ... *

౧౧|| ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—* ౨౩ || సూ || ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుసరోధాత్ *—

తస్మాదిహ భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తద్భక్తిహేతుత్వ సి
ద్ధిఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ|| ౧౧|| సూ|| ౫||

సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చింతాహేతుత్వా జ్ఞానాధికరణే
నాస్య హేతుహేతుమద్భావరూపాం సక్లతిం ద్యోతయితుం పూ

౧ సమ్యగ్దృశీకృతం నిశ్చేయసాధిభి స్త్రీ భగవా న్నారాయ
ణః పరం బ్రహ్మేనోపాస్య మిత్యేతత్, అథాస్య 'జన్మాద్యస్య' ఇ
తి నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూపం యల్లక్షణము క్తం తత్తి-
మిత్త కారణత్వ రూపమ్? అహిసన్వి దుపాదాన కారణత్వ రూ
పమ్? అథవా నదుభయాత్మక మితిసంశయోప్రాప్తే న్ ఇదము త్తరం
పతతి (ప్రకృతిశ్చే) తి- పరం బ్రహ్మ ప్రకృతిర్భవతి ప్రకృతిరు
పాదానమ్, చ శబ్దాన్నిమిత్తంచ బ్రహ్మభవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః?
ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుసరోధాల్ - భగవతో నారాయణస్య నిఖిల జ
గ ౧స్మి మిత్తతోపాదానతోవభయాభ్యుపగమేహిప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా
నోపరుధ్యేతే, ' త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయిమధ్య ఆసీత్త్వయ్యన్త ఆసీతి
దమాత్సతత్రే | త్వమాచిరవ్రోభవనస్యమధ్యో మితి భగవతోనిఖిల

రోవదంతం కీతయతి- ౧ (సమ్య)గితి. ... *

అస్య పరబ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. అస్యజన్మాధికరణవ ల్లక్షణా
ద్భూయ సక్తితిష్ఠగమైవ; ఏత దధ్యానాద్యంతయోః పరబ్రహ్మణో
జగతాగరణత్వరూప లక్షణాదృశీకరణేనా స్యాధ్యాయ పోపాస్య
లక్షణాధ్యాయ త్వోక్తిసాన్నిధితి ధ్యేయమ్.

౨ " యోస్యోత్పేక్షక ఆదిమధ్య నిధన" ఇత్యాదా వీక్షణశ్రుతేః
పరబ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తకారణత్వం స్యాదిత్యేకః పక్షః, అథవా
' ఉతతమాదేశమప్రాప్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్సమతం మ
తమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత ' మితి ' యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేన సర్వం
మృగ్గాయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భం వికారోనామధేయంమృ
త్తీత్యేవ గత్య' మిత్యత్రోపాదానత్వ శ్రవణాదస్య జగదుపాదా
నత్వంస్యాదిత్యపరః, తస్మాత్తయోరన్యతర కారణం బ్రహ్మేతిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ - (ఇదముత్తరం పతతి) త్యాదినా.

౩ నిమిత్తకారణత్వమ్ - కర్తృత్వమ్.

జగదుపాదానత్వ ప్రతిజ్ఞా, తత్ప్రభుటస్య మత్సేవపరఃపరస్యాది
తి దృష్టాంతః, అత్రపరాపరస్యాదిత్వనేనైతదుత్తం భవతి, నిఖిల

“పరాపరస్యా” దిత్వత్ర పరస్మాల్ - స్వస్వతీరిక్తా త్ప్రప
జ్ఞాత్వరంస్వయంస్వతీరిక్తజ్ఞికార్యప్రపజ్ఞాచ్ఛేదావగమేనపరమా
త్మనో జగదుపాదానత్వ మాపహారికత్వేన ఫలితమిత్యాహ - (అ
త్రే) త్యాదినా - యక్షాక్షమ్ ‘ ఉతతమాదేశమప్రాప్యోయేనా
శ్రుతా మిత్యాదా పరమాత్మనోఉపాదానత్వ త్రవణమితి తన్న, త
త్ప్రహి ఆచార్యకులాచ్ఛేద మధీర్య స్వానికముపాగతం శ్వేతకేతుం
తత్ప్రతాపృచ్ఛదితతగోహపితోవాచే’ త్వారభ్య“తమాదేశమప్రాప్యః
యేనాశ్రుత”మిత్యాదా శ్చాయతే, తథాచాత్ర హేసౌమ్య- శ్వే
తకతో, యథైకేన మృద్విడేన - తద్జ్ఞానేన, సర్వంమృగ్మయమేవ-
మృద్వికారం భవేదితి విజ్ఞాతంభవేత్, తథాయేన- అత్యద్భుతమా
హత్స్యాదిమావతారఘాత శ్రీచారాయణ స్వరూపజ్ఞానానందాది
గుణశ్రేణు జనితవిజ్ఞానేన, అశ్రుతమ్ - తదవతారాంతరమ్, స
ర్వమప్యేవ మేవ జ్ఞానానందాది సర్వసద్గుణ స్సమృన్నం స్యాదితి వి
జ్ఞానం భవేత్, తాదృశ విజ్ఞానవిజ్ఞేయంతమాదేశం భగవంతంశ్రీనా
రాయణం త్వమపాప్రీత్యగ కిమితి ప్రశ్నాశయః, తస్మాత్తస్య నామ
భేదం చారాయణ గోవింద రామకృష్ణే త్యాదిరూపం నామ వాచా
రమ్యుగమ్ (కర్తృణ్యుగమ్) ఆరంభణీయమ్- వాచాకీర్తనీయమిత్య
థః. తతఃకిమితాహ, వికారః - విశేషతో భగవత్త్వమ సబీ-
ర్తన కర్తా, సః- భక్తత్వేన ప్రసిద్ధోజీవః, మృత్తికా- తద్వత్పరవ
శః, మృతస్సన్నితియవత్; త్యమ్ - తంకీర్తితం భగవంతం పరమా
త్మానమ్, ఇత్యేవ - [ఇదోగతా] పాప్రీత్యవేత్సః. ఇహ
ధాతో స్సార్వభౌమకగుణాభావశ్చాన్తః, తతత్ప్ర ‘ యేనాశ్రుత’
మిత్యాదా పరమాత్మనోనోపాదానత్వ ప్రత్యయ ఇతిసిద్ధమ్. ఏవ

(చంఃవ్యా) మేవాత్ర పర్యాయాంతరేష్వప్యాశయోద్రష్టవ్యః.

యచ్చాత్మక్తమ్ 'యతోవాఙ్మనానిభూతానిజాయంతే' ఇత్యా
 కా 'జనికర్తుఃప్రకృతిః - ఉపాదానేపఞ్చమీ' ఇతి సూత్రాభ్యాంప
 రమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ప్రతీయతఇతి తదపిన, తత్రహితా
 భ్యాం సూత్రాభ్యాం తస్యజగన్నిమిత్తత్వమేవ ప్రతీయతే, తథా
 హిజనికర్తురితి సూత్రస్య జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యా
 దితి వృత్తిలాభేన తేనసూత్రేణ 'యతోఇమానీ' త్యత్ర యత్పదార్థ
 స్యాపాదాన సంజ్ఞాంవిధాయ అపాదానే పఞ్చమీతి పఞ్చ మీవి
 ధిక్తిర్విహితా, తావతా పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం కథం
 సిద్ధ్యత్ ? యద్యజ్ఞానేన పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ముఖ్య
 మిత్యుజ్యేత తహి పరమాత్మనగి కార్యావస్థాపత్వానిత్యత్వా
 దిక మిత్యుక్తంస్యాత్, తస్మా త్పరంబ్రహ్మముఖ్యతయాజగన్నిమిత్త
 కారణ మితి సిద్ధమ్. ...

(సోకామయతే) యి - అస్యాయమథః. సః - పరమాత్మా,
 అకామయత - విచ్ఛత్, ఆలోచితవాఙ్; ఆలోచనామేవాహ - (బ
 హుస్యా) మితి - స్థూలదేహవతాం బహునా మంత్రస్యామీస్యా
 మిత్వథః, నను తదా భగవత్సూర్యావసరే జీవానాం స్థూల దే
 హానుత్పత్తేకథం తస్య తదంత్రస్యామిత్వ సిద్ధిరతహ - (ప్రజా
 యేయే) యి - ప్రకషేణ జీవానాం స్థూల దేహాం జనయా
 మీ త్యథః, ఇతి - ఏవమ్, సః - పరమాత్మా, తపః - ఆలో
 చనాత్, అతప్యత - అకరోత్, సమ్య గాలోచితవానిత్యథః.
 పూర్వంతు " సోకామయతే " త్యత్ర ఆలోచనా రమ్భో వగ
 న్నత్యః, ఇహను అతప్యతే త్యనేన ఆలోచనా సమాప్తి రవగంత
 త్యేత్యాశయః, అహసపానయక్తమ్. తతస్సః- పరమాత్మా, తపస్త
 వ్య- యతోక్త రీత్యాసమ్యగాలోచ్య, ఇదమ్ - పూవర జగ్గమా

౧ జగదుపాదాన ఘాత ప్రకృతా వాకాశవ దస్తర్భహీ ర్వాగ్విష్ట
త్వా త్వరస్యాపి బ్రహ్మణో నిఖిల జగ దుపాదానత్వ ముపచర్యత
ఇతి. తథాచ సతి బ్రహ్మణో మృత్యువణాన ద్వికారాదిదోష వ్యా
వృత్తిర్భవతి, తతశ్చ “ ప్రకృతిహ్యస్యోపాదానమాధారః పురు
షఃపర ” ఇతి ‘ ప్రకృతింస్యా మధిష్ఠాయ సమృవామ్యాల్లమామ
యే ’ తిచ శ్చుస్త్వీ సక్లతాథే భవతః, అపిచ శ్రీ భగవతో
జగన్నిమిత్తత్వే ప్రతిజ్ఞాశ్చష్టానా భవతః, తత్ర ప్రతిజ్ఞా తావత్

త్తకం ప్రసఞ్చజాతమ్, సర్వమ్ - అఖిలమ్, జక్లమోపభోగస్థానా
దికంచ, అస్పృశత, యదిదం కించ, దృశ్యతఇతి శేషః, తదిద మస్మ
జతేతి పూర్వేణాన్వయః. ఏవం సృష్టిముపదిశ్య బహుస్యామితి స
ఘృతమనుష్ఠితవా నిత్యాహ- (తత్సృష్టే)తి- తత్- యథోక్తం
స్థావరాచ్యత్తకంప్రసఞ్చజాతమ్, సృష్టావ తదేవ - స్వసృష్ట
మేవ, అను పోవిశత్. పోగేవతదస్త్య స్వయంతన్నియమయతీ
త్యథః. తథాచ శ్చాయితే “ సఏవ స్వ ప్రకృత్యేదం సృష్టావ
గ్రే త్రిగుణాత్తకమ్ । తదనుత్వంహ్య ప్రవిష్టఃప్రవిష్టఇవభావ్యసే ”
ఇతి. ఏవమఖిలంజగదనుప్రవిశ్య తత్తచ్ఛేతనాచేతనాదిసంజ్ఞా మలభ
తేత్యాహ- (తదనుప్రవిశ్యే) త్యాదినా- సత్-చేతనజాతమ్, త్యత్-
అచేతన జాతమ్, నిరుక్తమ్- వ్యవహార గోచరంచస్తు, అనిరుక్తమ్-
వ్యవహారాగోచరం గిరిగుహాద్యస్తర్గూఢం వస్తు, నిలయనమ్ - పృథి
వ్యాదిస్థానాశ్రితం వస్తు, అనిలయనమ్- తద్విపరీతం వస్తు, ప్రోక్త
సత్యత్పదార్థో స్పష్టమాహ- (విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే) తి-సత్యమ్-
యథార్థ భాషణమ్, అన్యతమ్- అయథార్థ భాషణమ్. తస్మా
చ్ఛేతనాచేతనాత్తకమిదంప్రసఞ్చజాతమ్, సత్యమ్- పారమార్థికమ్,
అభవత్- సతు మిద్యేత్యథః, అతఏవ, యదిదంకించ- యదిదమశే
షం ప్రసఞ్చజాతం దృశ్యతే తత్సత్య మిత్యావత్తతే బ్రహ్మవిద ఇతి.

* కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్ । సంక్షోభ
యోగస్సజత్యాదౌ తయాసూత్రమరిన్దమే' త్యేవందూపా, దృష్టాన్త
స్తు ' యథోగణాభి న్యూదయాదూణాంసన్తత్యవక్త్రతః । త
యావిహృత్యధూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వర " ఇతి. తస్మా
త్పరం బ్రహ్మజగన్నిమిత్త కారణమ్. ... *

ఇతరపరై హేతుభిర్నిమిత్తకారణత్వమేవ దృఢీక్రియతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ *—

అభిధ్యా- అభిధ్యానమ్, విశ్వసృష్ట్యనుగుణాలోచనమ్, 'సో
కామయత బహుస్యాం ప్రజా యేయేతీ' తి విశ్వ సృష్ట్యనుగుణా
లోచనోపదేశాచ్చ నిమిత్తకారణం బ్రహ్మేత్యవగమ్యతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ సాక్షాచ్ఛ్రీభయామ్నానాత్ *—

ఇతశ్చ నిమిత్తకారణం పరంబ్రహ్మ భవతి, యస్మాత్ పరం
బ్రహ్మణో నిఖిల జగన్నిమిత్తకారణత్వ సిషాధయిషయైవ ' యథో
గణాభిస్సృజతే గృహ్లాతేచ యథా పృథివ్యామోషధయ స్సష్టువ
త్తి । యథాసతఃపురుషో-శలోమాని తథాక్షరాత్సంభవ స్తీహ
విశ్వ' మితి ' అహం నర్వస్య ప్రభవోమత్తస్సర్వం ప్రవతత' ఇ
తి చ శ్రుతి స్మృత్యుభయం సాక్షాదేవామ్నాయతే? తస్మాచ్ఛని
మిత్తకారణమేవ బ్రహ్మభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ ఆత్మకృతేకపరిణామాత్ *—

ఇతశ్చ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, యస్మాదా
త్మకృతే- పరమాత్మకృతి లక్షణాత్ప్రకృతి పరిణామా ద్విశ్వ సృష్టి
రామ్నాయతే, ' కాలవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామ
భోక్షజః । పురుషేణాత్మధూతేన వీర్యచూఢత్త వీర్యవాని ' తి. ఆ
త్మకృతి- పరమాత్మవ్యాపారః, తస్మాజ్జగన్నిమిత్తకారణమేవపరం

* అధికరణ ముపసంహతి- (తస్మా)ఃతి, అ॥ ౧౨॥ సూ ॥ ౪॥

చిత్తా భవతీత్యధ్యవసీయతే.

...

✽

౧౨॥ ప్రకృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

— ✽ ౧౩॥ సూ॥ ✽ యోనిశ్చహి గీయతే ✽ —

జానేత్వామస్య విశ్వస్య జగతోయోనివీజయోః । శక్తేశ్వవస్యచప
రంయత్తద్భగ్మూనరస్తరమ్॥ త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్తో స్వయా
పయోః । విశ్వంసృజసి పాస్యస్మి కీడుహ్నాణాపదోయథే ' త్వార.
భ్య బ్రహ్మకృతఃకశ్చిత్ స్తవోదత్తా య కపితరుద్రసమాధానాథం
సమామ్నాయతే, సకింరుద్రపరఃః ఉతతదస్త్ర్యామిపరఃః ఇతీహభవతి
విశయః, యథాశ్రుతాథాపరిగ్రహస్యోచితత్వాదయం స్తవోరుద్ర

✽ నను కథంశ్రీ భగతోనారాయణస్య ప్రోక్తజగతా-రణత్వ
సిద్ధిః? యతః “ జానేత్వామస్యే ” త్వశ్రీ జగతా-రణత్వంరుద్ర
స్యామ్నాయత ఇత్యాక్షేప సగ్గణోత్తరాధికరణ మారభతే- (యో
నిశ్చహి గీయత) ఇతి- విషయమాహ- (జానేత్వా) మితి- అయ
మథః, అస్య, విశ్వస్య- సమస్తస్య, జగతః - కార్యాత్మక ప్రప
చ్ఛస్య, యోని వీజయోః- క్షేత్రవీజ స్థానియయోః, శక్తేః - ప్ర
కృతే, శివస్య- జీవస్యచ, తయోఃపరం కారణమ్ - నిరస్తరం స
ర్వ వ్యాపకమ్- యద్భగ్మూనరస్త్ర తత్త్వాంజానే, జీవస్య నిత్యత్వాద్భగ్మ
మూనరస్త్రతా-రణత్వం తదభివ్యక్తకత్వ రూపమితి జ్ఞేయమ్. జీవస్య
శివత్వంచ భగవద్భజనయోగ్యాత్వాద్దగ్ధిప్రవృత్త- కుత ఇత్యతఆహ-
(త్వమేవే) తి- హే భగవతే? త్వమేవ, ఏతద్విశ్వమ్- జగత్, శివ
శక్తోస్వస్వరూపయోస్సానిభివ్యక్తకాభ్యాం జీవప్రకృతిభ్యాముర్ణ
నాభివత్క్రిడణ సృజసి పాస్యస్మి- సృష్ట్యాదికంకరోషి, అతస్త్యాం
ప్రకృతిపురుషయోగ పరం జానఇతి పూర్వేణసమ్బంధః.

౧౪ శ్రీవణోత్తరక్షణే తాత్పర్యపూర్వాపర్య పర్యాలోచనాంవినా
ప్రసీయ మానోభో- యథా శ్రుతాథాపరిగ్రహః. తస్య పరిగ్రహః -

పరమార్థవంపాప్తిః ప్రపంచమత్యంతరమ్ (యోనిశ్చేతి) చక్షుఃపర
 ధారణే, యోనిశ్చక్షుఃపరిక్షితోయం స్తవోరుద్రాస్తర్యామి పరమా
 త్మపరవీచభవతి, కుతః? పోగీయతే- పోయతః, ఏతత్తస్మాన్తే “య
 స్త్రి” యదాపుమరనాభమాయయాదుర్గఘ్నియా (స్పృష్ట) ముష్టి
 యగపృథగ్దృశః కుర్వన్తిత్ర హ్యనుకమ్పయాకృపాంససాధవో దైవ
 బలాత్కృతేక్రమమ్ ॥ భవాంస్తు పుంసఃపరమస్య మాయయా దుర
 న్తయా స్పృష్టమతి స్సమస్తదృక్ । తయాహతాత్మస్వనకర్తృ కేత
 వ్యనుగ్రహం కర్తు మిహహానిప్రభో” ఇతి రుద్రాద్భిన్నతయో
 త్రమతయాచ పరమాత్మాస్పష్ట మేవస్తూయతే , నచాత్ర యథా
 శ్రుతార్థపరిగ్రహా భవతి యుక్తః, అస్మింస్తవే శ్రూయమాణా
 నాం విశ్వసృష్ట్యాత్వాదీనాం రుద్రేదురన్వయాత్ తత్కావిరోధేనత్యే
 వ యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహా భవతి యుక్తః, నచభగవదభిప్రా
 యకత్వేన రుద్రంప్రతి యథోక్తస్తవో విరుధ్యతే, తదస్తర్యామిణి
 భగవతి స్తవేనాతిప్రసన్నే తన్నియామ్యస్య రుద్రస్యాపిప్రసాద సమ్మ
 వాత్; తథాచ “ తవవరద వరాంఘ్రా వాశిషామాశిషాఙ్గ్యే హ్య
 విముఖి కస్త్యై రాదరేణాహణేయే । యదిరచిత ధియంఘా వి
 ద్యతోశోపవిధం జవతినగణయేహం త్వత్పరానుగ్రహేణే ” తి రు
 ద్రః ప్రసన్నస్థః భగవంతస్తుత్వాస్వాభిప్రాయంవిజ్ఞాపయతి, త
 స్మాదీహయోనిశ్చక్షుఃపరిక్షితోయం స్తవకిపరమాత్మపరమార్థనిశ్చయతే.

అభ్యుపగమః, తస్మైత్యర్థః.

* రుద్రస్యాశుతోషత్వాదు త్రమభక్తత్వాచ్చభగవద్గుణగణితో
 వదేనాయం సమాధాతవ్య ఇత్యాశయేన చతుర్ముఖ కృతోయం
 స్తవో రుద్రాస్తర్యామి పరమాత్మపరవీచ భవతి నతు రుద్రపర ఇ
 తిన్దిధాన్తయతి - (ప్రపంచమత్యంతర) మిత్యాదినా. † ఇహాఫలంకర
 యస్పర్శరణ ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి. అ॥౧౩॥ పూ॥౧॥

అ || ౧౩ || యోగ్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౨౯ || సూ || ఏతేనసర్వవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః *

¶ “అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే” త్వారభ్య “యోనిశ్చహిగీయత” ఇత్యేతావతాన్యాయ కలాపేన కైచ్చిశ్వేదాన్తై రుపదిష్టాన్యపాస్యస్య శ్రీభగవతోనారాయణస్య లక్షణానిప్రదర్శ్యతేచ ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధాన తత్పరా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యవధారిశమ్. ఏతదితరేవేదాః కిం భగవద్భజనా న్యవిధాన తత్పరాభవన్తి? అహోన్వీదేవంప్రాధాన్యేన భగవద్భజన విధాన తత్పరాభవన్తి? ఇతివిశయేప్రాప్తే ఓ ప్రతిబూమిః, ఏతేన- ‘అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే’ త్వారభ్య “యోనిశ్చహిగీయత” ఇత్యవేనన్యాయకలాపేనసర్వవేదాః ప్రాధాన్యేన శ్రీభగవద్భజన విధానతత్పరా ఏవవ్యాఖ్యాతాః సృత్యేతవ్యాః, తదైవహిశ్చాయతే ‘నారాయణపరావేదా’ ఇతి ‘కాలేనసమ్ప్రాప్తయే వాణీయంవేదసంజ్ఞితా । ఘయాదాబ్రహ్మణేపోక్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మక’ ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిఘ . పదాభ్యాసేనాధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. *****

౧౪ || సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

¶ అస్మాదిదేశాథత్వా త్పూర్వాధికరణేన సక్లతిమనసేక్షా విషయాదికం వక్తుం పూర్వవృత్త మనువదతి - (అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే త్వారభ్యే) దినా.*

ఓ ఇతర వేదాన్తానాం ప్రాధాన్యేన భగవల్లక్షణోపదేశ పూర్వకం తద్భక్తి విధాన తత్పరత్వే ప్రమాణాభావాత్తే భగవద్భజనాన్యవిధానతత్పరా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ - (ప్రతిబూమి) ఇత్యాదినా.*

సర్వేషాం వేదాన్తానాం భగవద్భజనవిధాన తత్పరత్వాధ్యవసాయోత్త ఫలమితిధ్యాయమ్. అ || ౧౪ || సూ || ౧ ||

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వైపరాయణి శుకాచార్య పరావతార, శ్రీవత్స
 కులతలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
 రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భగవత రాధాస్త, శ్రీ శుక
 భగవత్పదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్ద్వైపరాయణ స
 మ్పూజిత సర్వవేదాస్తసార మీమాంసాభాష్యే
 ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
 ఏతద్భగవత్ సముదిత సూత్ర సజ్ఞాన్ || ౨౯ ||
 శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
 ఏతద్భగవత్ సముదిత సూత్ర సజ్ఞాన్ || ౨౯ ||
 అధికరణాని || ౪౦ ||

శ్రీ శుక భగవత్పదాచార్యః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిష్టాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛక్ర క భాష్యేష్వి తీ య స్యా భ్యా య స్య
ప్రభవపాద ప్రారంభః.

శ్రీచేరాచరమన్దిరే నివసతకకారుణ్యవారానిధే
స్తాత్మకస్థస్యమదభామద్భుతతనోద్యేదాంతవేద్యాత్మనః।
శ్రీచేరాసహితస్య యస్యనిగమాద్యేదాంత సూత్రాణ్యహం
వ్యాకుర్యేషుషభూషణస్సభగవాన్కుర్యాద్ధరిర్నకళమ్॥

—* { ౧॥ సూ! స్మృత్యనవకాశదోషప్రసక్త ఇతిచేన్నా } *—
న్య స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసక్తాల్

ప్రభవభుజగకూపేకామకామప్రసక్తా నిజదురితవశాచ్చప్రా
ప్తపాతంతుయోమామ్ | చిరమిహవృజినార్తం ప్రోద్ధరన్ పాతి ని
త్యం సకలమహిమపూజాం సద్గురుంతంనమామి ॥ ప్రాయోమన్వా
దయో యోగివిశ్వమిథ్యాత్వవాదినః । తత్సేవయంనవిన్దంతి తంవారి
మభనం భజే ॥ ...

శ్రీభగవ దభిమతత్సే నాస్యశాస్త్రస్య ముముక్షుభిః పరమాద
రణీయతాం చునఃప్రద్యోతయితు మేతచ్ఛాస్త్రాదావనుష్ఠితం మక్తళ
మహా భగవాన్ భాష్యకారోసుస్మారయతి - (శ్రీచేరే) తి= వ్యా
భ్యుత్పాదయం క్లోకఃపురస్తాల్. ...*

పూర్వాభ్యాయేప్రాధాన్యేనోపాన్యేపరమాత్మనిలక్షణై రధ్యవసి
తేనతి తదుపాసకదీప్స్వరూపావగమస్య ప్రాస్తావనరత్వలక్షణైః

(చం॥వ్యా॥) ప్రాధాన్యేన తత్సర్వరూపావగమార్థం ద్వితీయాధ్యాయ
 స్యారబ్ధత్వాత్పర్వాధ్యాయేనాస్య హేతుహేతుమద్భావస్సక్తః,
 తత్ర ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం జీవస్వరూప తదనుష్ఠేయాదియా
 థాత్మ్యావధారణవిరోధీనిమన్వాదిస్త్యుత్పాశయోగి శ్శోవిశ్వమిథ్యా
 త్వవాది సాఘ్యవైశేషిక బాహ్యమతాని సక్షేపతో విస్తరతత్ప్ర
 త్యాఖ్యాయన్తై, తృతీయపాదేన వియదాదితత్వోత్పత్తి కథన పూ
 ర్వకం జీవస్వరూపం సాక్షాదుచ్యతే, చతుర్థపాదేనతు జీవ కర
 ణోత్పత్తి రభిధీయతే; తత్ర పరమత నిరాసపూర్వక పాదయుగ్మం
 ప్రతి సిద్ధాంతజ్ఞానజనకైతదధ్యాయస్యోపజీవకత్వా త్తస్యైతదధ్యాయ
 యే నోపజీవ్యాప జీవకభావస్సక్తః, తృతీయపాదస్య చతుర్థపా
 దస్యచ ప్రత్యేక మేతదధ్యాయే వైకకార్య కారిత్వం సక్తః, సస్వి
 హ ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయ మతాని పరమాత్మ
 స్వరూప యాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధీని, తస్మా త్తల్లక్షణా
 ధ్యాయా దావేన తానిప్రత్యాఖ్యేయానీతిచేద్భాగమ్ , తథాపి జీ
 వాత్మ పరమాత్మోభయ స్వరూపయాథాత్మ్యావధారణస్యాపి వి
 రోధిత్యా త్తస్తతానాం నిరాకరణముభయోరధ్యాయయోమన్వే
 కతావ్యమితి భావేన సూత్రకృతై తత్పాదద్వయ మారబ్ధమితి ద్రష్ట
 వ్యమ్. ఏతదవేత్తైవ జిజ్ఞాసాధికరణ ద్వితీయవర్ణకే 'తథాపీద్య
 త్' మిత్యారభ్య లోకాయతికాది బాహ్యమత నిరాకరణపూర్వకం
 సాఘ్యయోగాపితస్త్ర ప్రత్యాఖ్యానం కిచ్చిత్ప్రస్తుత భాష్యకృ
 తః, అతోనకస్మిన్ప్రమాణిక్రమః. ... *

ఏవంపూర్వాధ్యాయాద్విమాతి దేశాధికరణే సర్వాసాం శ్రు
 తీనాం ప్రాధాన్యేనోపాస్య లక్షణ కథనపూర్వకం తద్భక్తివిధాన
 తత్పరత్వా ద్యవసాయేన శ్రుత్యనుసారణీనాంచ సర్వాసాం స్మృ
 తీనాం ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధానతత్పరత్వమధ్యవసితమ్, స్మృ

†తదేవం ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే ౭తీతపాద త్రయ వి
చారితాథేషు యశిశ్చిదధాణః ప్రసక్తాదా గతాథాశ్చ ప్ర
చుశ్చితాః, ఇథంవ ప్రథమేనాధ్యాయే నాశేష దోష ప్రతి భటా
పరిమేయా త్యద్భుతానస్త పరమ మక్లశ గుణగణ పరిపూర్ణస్యప
రబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ నిఖిల జగ జ్జనకత్వా త్త్వేయస్త్రు
త్వా మపాసకానాం ముక్తిప్రదత్వా తస్య వేదవేద్యత్వాచ్చ స ఏ
వోపాస్యఇతి నిర్ణేతక, అధర్వీరీయేనాధ్యాయే ౩ మతాస్తర దోషో
ఘాటన ముఖేన తత్వోత్పత్తిం జేవాత్మ స్వరూపం తల్లక్ష్యంవ స
మ్యక్నిర్ణేయ ప్రథమాధ్యాయ నిర్ణేతాథక సైవోవా దరణీయతా
దృశీ కీరియతె, తతః ప్రథమేన తావత్పాదేన భగవద్భజనాధికభిర
నుష్ఠేయం వదాశ్రమ ధర్మం నిర్ణేయ ప్రసక్తాదాగతంచ నిర్ణే
యతె, తథాహి అజ్ఞానా భగవద్భజనాధికభిః కిం మన్వాది స్త్రు
తివిహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఉతాస్య స్త్రుతి విహిత ధర్మా అ
నుష్ఠేయాః? ఇతీహ భవతి విశయః, తత్రాజ్ఞానా భగవద్భజనా

తయస్తమన్వాన్యపరిష్కృత్యాత్మాద్భగవదుపరిష్కృత్యేచ్ఛిద్వివిధాః, త
త్రసాత్మాచ్ఛ్రిభగవదుపరిష్కృత్యసర్వవేదాస్తసారాస్తగతాః ‘భగ
వతోశ్రీతుమిచ్ఛామోస్మకాంధమణం సనాతన’ మిత్యాదిరూపాః,
†తథాహాభయవిధానుస్త్రుతిషు కాస్త్రున్మితయగిప్రాధాన్యేన భగ
వత్సక్తి విధానతత్పగా ఇతివిశేష చింతా హేతుత్వాత్ “ఏతేనసర్వే
వాన్యభ్యాతా” ఇత్యతి దేశాధికరణస్య పూర్వోత్తర పాదాద్విమా
ద్యధికరణయో హేతుహేతు మద్భావస్సక్తి రిన్యేత దక్షజాతం
ద్యోతయితుం పృత్య పరివ్య మాణా పూర్వోత్తరా ధ్యాయా
ధా సజ్జగత్స కీర్తయతి - (తనేవ) మిత్యాదినా (ప్రసక్తాదా
గతంచ నిర్ణేయత) ఇత్యుక్తేన.

...

...*

అన్యకలమజ్ఞానాభగవద్భజనాన్ధిసిన్ధుస్తే జ్ఞానతస్సిద్ధితి విశేషః.

భిక్షుర్నాది స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తిః- భగవదుపాసనా భిక్షు మన్వాది విహిత వర్తాశ్రమ ధర్మాణామానుపూర్వ్యేణానుస్థానా నవకాశేహి తేషాం తద్ధానరూప దోషగ ప్రసక్తేత, తథాచ “ యదైవ కించ మనురవజత్త ధ్యేవజ ” మిత్యత్ర మన్వాది స్మృతీరామాషధర్మోపదేశేన భవాషధరూప భక్తిహేతుత్వ ప్రతి తేర్జ్ఞానాభగవద్భజనాభిభి ర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా ఏవానుష్ఠేయా ఇతి చేన్నతద్ధానం భగవద్భజనాథి=నామయందోష ఇతి బ్రాహ్మి, కుతః? అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాల్ - అజ్ఞానా భగవద్భజనాథినో మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్తాశ్రమ ధర్మా నానుపూర్వ్యేణానుతిష్ఠన్తిచేత్తేషాం భగవద్భక్తిసాధకాన్యస్మృత్యుక్తవర్తాశ్రమ ధర్మాణా మనుష్ఠానానవకాశేన భగవద్భజనా లాభ రూపో మహా దోషః ప్రసక్తేత, తాత్పర్య స్మృతీస్సర్వ వేదాన్త సారాన్తర్గతా ఏక దేశత స్సముదాహరామః, ‘ భగవత్కౌతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్ । వర్తాశ్రమాచారయంతం యత్పమాన్విన్దతేపర ’ మితి ప్రశ్నస్యో త్తరత్వేనో పది శ్యమానాః, ‘ నత్వాభగవతేజాయ లోకానాంధమకసేతనే । వక్ష్యేననాతనుం ధమకం నారాయణ ముఖాచ్ఛ్రిత ’ మిత్యారభ్య ‘ కమోదమస్తపశ్శాచం సన్తోషసిత్వాన్తి రాజవమ్ । జ్ఞానం దయా యుతాత్మత్వం సత్యంచ బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజస్త్యాగఆత్మ జయగమమా । బ్రహ్మజ్ఞతా ప్రసాదశ్చ రితాచక్షత్ర లక్షణమ్ ॥ దేవగుర్వార్యగో (చ్యుత) భక్తిప్రియణ్క పరితోషణమ్ । అన్తీకముద్యమో నిత్యం వైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ॥ శూద్రస్యసన్నతిశ్శాచం సేవాస్వామిన్యమాయయా । అమస్త్ర యజ్ఞో హ్యస్త్రేయం మోక్ష్యం గోవిందలక్షణమ్ ॥ స్త్రీణామతుపతి దేవానాం

తచ్చశూక్రమానుకూలతా | తద్భస్మప్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వైరత
 ధారణమ్ || బ్రహ్మచారీగురుకులే వనకదావో గురో హితమ్ |
 ఆవరేద్దావసన్నీహో గురో సుదృఢసాహృదః || సాధు పృష్టంమహా
 రాజ లోకానాథస్సుగృహ్లాతా | తత్సేన తదహం వత్సే నైమూ
 వ్యం యేనకమణామ్ || గృహేష్వవస్థితోరాజకీయాఃకుర్వన్
 గృహించితాః | వాసుదేవార్పణంసాత్మ దుపాసీతమహామునీ ||
 శ్మశ్శగవతోఽక్షమవతారకథామృతమ్ | శ్రద్ధధానో యథాకాల
 ముపశాంతజనామృతః || తత్సక్తౌ చ్చనకై స్సగ్ధ మాత్మ జాయాత్మ
 జాదిషు | విముంచేన్ముచ్యమానేషు స్వయంస్వప్నవదుత్థితః || త్రివ
 గంనాతికృచ్ఛ్రేణ భజేతగృహమేధ్యపి | యథాదేశం యథాకా
 లం యావదైవోపపాదితమ్ || వనస్థస్యతువత్సోమి నియమాన్ముని
 సమ్మతాన్ | యానాశిష్ఠస్మరిగచ్ఛే దృషిలోకమిహాశా || కల్ల్య
 స్తే వ్యవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రైవ శేషితః | గ్రామైకరాత్ర విధినా
 నిరపేక్షశ్చరేన్తపీమ్ || విభృయాద్యద్యసౌవానః కాపనా చ్చాదనం
 పరమ్ | త్యక్తంనర్హితద్దాదేరన్యత్రాశ్చిదనాపది || ఏకఏవ చరేచ్ఛి
 త్సు రాత్కారామోనపాత్రయః | సవఃఘాతసుహృచ్చాన్తోనారా
 యణపరాయణః || ' ఇత్యేవం జాతీయకా ఇతి. నహ్యేవం విధ
 స్మృతి విహిత వణాశ్రమ ధర్మముపేక్ష్య మన్వాది స్మృతి విహి
 త వణాశ్రమ ధర్మా ననుతిష్ఠతాం భగవద్భక్తిరిజ్జసా సులభాస్యా
 త్, నహి మన్వాది స్మృతిషు సర్వ వేదాన్తసార ఇవ ప్రాధాన్యే
 న భగవద్భజన సాధక ధర్మానుష్ఠాన ప్రదక్షకం వాక్యం పశ్యా
 మః, కేనమన్వాది స్మృతి ధర్మాన్ భగవదుపాసిషహాసుతిషే రన్ ?
 శ్శకేనవాతద్ధానం తేషాం దోషస్సాన్యత్? అతో మన్వాది స్మృతీనా

యస్తాక్తం మన్వాది స్మృత్యుక్త ధర్మహానుదోష ఇతి త
 న్నేత్యాహ - (కేన వే) తి.

మహిరక్తేషు సావకాశత్వా దజ్ఞసా భగవదుపాసినీషుభి స్సర్వవేదా
 న్త సారాంతగత స్మృతి విహిత వదాశ్రమ ధర్మావవానుష్ఠే
 యా ఇతి నిశ్చయతే, నను సర్వవేదాంతసారస్య వేదాంతత్వాన్నత
 దేశదేశః ' భగవత శ్రీతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతన '
 మిత్యాదిస్మృతి స్సాన్వితి చేద్భాగమ్, తథాపి తదేశ దేశో భగ
 వ ద్భజన ప్రయోజకాక వదాశ్రమధర్మహి స్సారయతి, అత
 డపపన్న స్తస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశః, యథా సాంహిత్యోపనిష
 దేశ దేశస్య ' శీతాం వ్యాఖ్యాస్యామ ' ఇత్యనువాకస్య శీతాధ్యాయ
 వ్యపదేశ ఉపపన్నః, నహి తస్యానువాకస్య వేదాంతత్వం వ్యా
 హతమ్, నచ తదక్షత్వమాగతమ్, ఏవమిహాప్యేకదేశస్య స్మృతి రి
 తి వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తావతాతస్యవేదాంతత్వంచావ్యాహతమ్,,
 అపిచ బ్రహ్మ యజ్ఞ విధి ప్రకరణే 'యద్భ్రాహ్మణాసీతిహాసాశ్రు
 రాదాని కల్పాన్ గాధానారాశంసీ ' రితి కేషాంచి త్పుర్వ కా
 ఙ్గావా న్తరభేదానా మేవేతిహాసాది వ్యపదేశోభవతి, తావతా తే
 షాం పూర్వకాణ్డత్వమత్యంతమేవ భవతి, తద్వదపిప్రకృతంబోధ్యమ్,
 తత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యామితోదివిసోమఅసీ ' దిత్యాదిః, ఇతి
 హాసః- ' దేవాసురాస్సంయతా అస ' దిత్యాదిః, పురాణమ్- ' ఇ
 దంవా అగ్రేవైవశించనాసీ ' దిత్యాదిః, కల్పః 'ఇతిమంత్రాగకల్పో
 తఉభ్యం యదిబలం హరే ' దిత్యాదిః, గాధాః- " యోస్య కా
 వ్యుజగతగపాధీవవస్యైకఇద్వశీ ' ఇత్యాదిః, -నారాశంసీతు 'పహ
 తాయక్షం నారాశంస ' మిత్యాదిరితిజ్ఞేయమ్. ననుచ భగవదుపా
 సినీషునేషదపి మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మ మనుష్ఠే దితిచేన్నై
 వమ్, భగవదుపాసినీషోరపి సర్వ వేదాంత సారాంతగత స్మృతి
 విహిత ధర్మా విరుద్ధమన్వాది స్మృతి విహితధర్మా నుష్ఠానానుజ్ఞా
 హానీ ; తథాచామ్నాయతే ' మయోదిలేష్వచహిత స్సవిధర్మేషు

మదాశ్రయః । వదాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరే 'ది
త్యాది. అత్రాస్త్యచ్ఛబ్ద వాచ్యో భగవాన్, తేనోదితాః- 'నత్వా
భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మక సేతవే । వత్సేగ్గసనాతనం ధర్మం
నారాయణముఖాచ్ఛ్రీత ' మిత్యాదిభిస్త్యనర్వమాదావదాన్త్రమ
ధర్మాః, తేష్వవహితః - తానేవప్రాధాన్యేనానుతిష్ఠన్ గన్, భ
గవదుపాసీసిషు స్తవవిరుద్ధం మన్వాది స్త్యుతి విహిత వదాన్త్రమ
కులాచారమపి నియోమస్సన్ సమాచరేదిత్యభిప్రాయః, ఏతదేవా
భిప్రేత్యశ్శ్రూయతే 'యచ్చైవైవ మసురవచత్తేచ్ఛేవజ' మితి. స్త్యు
తీనామనవకాశః- స్త్యుత్యనవకాశః, దోషస్య ప్రసక్తిః - దోషపున
క్తిః, స్త్యుత్యనవకాశే దోష పునక్తిః- స్త్యుత్యనవకాశదోష ప్రస
క్తిః, తస్మాత్; అన్యాశ్చతాః స్త్యుతయశ్చ- అన్య స్త్యుతయః, తా
సామనవకాశేన దోష పునక్తిః- అన్య స్త్యుత్యనవకాశ దోష ప్రస
క్తిః, తస్మాత్- అన్య స్త్యుత్యనవకాశ దోష పునక్త్యాత్.

స్యాదేతచ్ఛాన్త సమసంపేదార్థః సాక్షాత్కార చతురా
మచ్ఛాపయో ఒజ్ఞసా భగవద్భజనసాధనత్వేనవదాశ్రమ ధర్మాన్
కుతోనావోచన్మిత్యత ఉక్తమపరిత్య

—* ౨॥ సూ॥ ఇతరేషాంచానుపలభేః *

ఇతరేషామ్- మన్వాదీనాంహి, భగవద్భజన ప్రకారస్యత
స్తాహిన్యస్యవ కాలేన్యేనా నుపలబ్ధి శ్శ్రూయతే, తథాహి
' పాప్రయేణవేద తదిదంసమహజనోయం దేవ్యావిమోహితమతిబన్
తమాయయాలమ్ । త్రయ్యాంజళీకృతమతిమఘప్రప్సితాయాంపై
తానికే మహాతికమణియుజ్యమానా' ఇతి. తస్మాత్తథా తే నా
వోచన్, తతశ్చ సవనవేదాస్తసారోక్త వదాన్త్రమ ధర్మకవివశ్రే
ష్ఠ ఇతి నిశ్చయతే. *

—* ౩॥ సూ॥ ఏతేన యోగసప్రభుక్తః *

భగవద్భజనార్థ్య నపేక్షిత సర్వవేదాంతసారాంతగతస్త్వ
తి విరుద్ధమన్వాది స్త్వత్వంశ ప్రత్యాఖ్యానేన యోగోపి ప్రత్యుక్తో
వేదితవ్యః, ఇహ యోగశబ్దేన యోగస్త్వతిః ప్రత్యాఖ్యేయ తయా
వివక్షితా, తత్రాహి పుధానస్య సావ్యత ప్రేక్షణ జగ త్కర్తృత్వ
మువ్యతే, తత్తు వేదవిరుద్ధమేవ. నచతత్రభగవద్భజనసాధకవర్ణా
శ్రమ ధర్మో దృశ్యతే, యద్యపి తత్రాయమ నియమాసన పాణా
యామ ప్రత్యాపర ధ్యానయోగసమాధిలక్షణోఽష్టాంగి యోగోని
శ్రేయస హేతు తయా ప్రతి పాద్యతే, తథాపి వేదాంత వివిత
ప్రైవాష్టాంగి యోగస్యాపవగ్గృత్వమ్ 'నావేద విస్మనుతేతం బృ
హస్త' మిత్యాది శ్రుతిభ్యోద్భవసితమ్, తతశ్చ స్మారకస్యాష్టాంగి
యోగస్యాపవగ్గృత్వా భావాత్తత్ప్రత్యాఖ్యాన ముపపన్నతరమ్.

—* ర॥ సూ॥ నవిలక్షణత్వాదన్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ *—

నను మన్వాది స్త్వతివివిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాత్సర్వవేదా
ంతసార వివితవర్ణాశ్రమధర్మస్య కథమాధిక్యంస్యాదితిచేన్న,
కుతః? అన్యవిలక్షణత్వాత్- అజ్ఞానా భక్తిసాధకోహి సర్వవేదాంత
సారోపదిష్ట వర్ణాశ్రమధర్మః, అతోమానవధర్మాద్విలక్షణ ఏవ
భవతి, కస్మాత్పునరివ మన్యవిలక్షణత్వ మవగమ్యతే, తథాత్వంచ
శబ్దాత్- తథాత్వమ్- విక్షణత్వమ్, అజ్ఞానాభగవద్భక్తిసాధకత్వమ్,
తద్ధి "యస్తస్త్వయాభిహితకపూర్వం ధర్మస్తస్త్వభక్తిలక్షణః । వ
ర్ణాశ్రమాచారవతాంసర్వేషాం ద్విపదామపీ"తి శబ్దాదేవాస్యావ
గమ్యతే, *తస్మాదయంధర్మోమానవధర్మాద్వికీర్ణితవగమ్యతే.

౧॥ స్త్వత్కథికరణం సమాస్తమ్. సూ॥౪॥

* అజ్ఞానాభగవద్భక్తి ప్రయోజక సర్వవేదాంత సారాంతగత
స్త్వత్వత్వవర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన రన్యస్మా ద్భూయ స్త్వం
త్యోతమచ్చధికరణ ముపసంహరతి - (చస్మా)దితి. అ॥౧॥సూ॥౪॥

—* ౫॥సూ॥॥అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్*—

* అత్రేదమపరం సద్వివ్యతే, శరీర నివృత్త్యాద్భక్తియోగినఃకిం సంసారి సాధర్మ్యం భవతి? ఆహూన్విత్సాధర్మ్యం నభవతి? ఇతి. తత్ర సాధమ్యం భవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? తస్యదేహాభిమానివ ల్లోక వ్యవహారాది పుష్పత్రేరితిప్రాప్తే ప్రతిబూత- (అభిమానివ్యపదేశస్త్వి) త- తు శబ్ద శ్చదాహనుత్వథాం, భక్తియోగినఃసంసారి సాధర్మ్యం వైచ భవతి, కుతః? తస్యదేహాద్యభిమానాభావాత్ ; యద్యపి దేహాద్యభిమానివత్తేన వ్యపదేశః క్రియతే, వ్యపదేశః- లోకవ్యవహారః, తథాప్యయ మభిమానివ్యపదేశో విశేషాను గతిభ్యాంతిరో హిలోభవతీతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, భక్తియోగినా దేహాభిమాని వల్లోక వ్యవహారఃక్రియ మాణోపి శ్రీహరిగురుచరణారవిందవిశేషానువృత్తిభ్యాంతిరోహిలోభవతీతి, తథాచ శ్రీహరి గురు చరణారవింద విశేషానువృత్తిరావశ్యకీతి శ్చాయతే “ భావ్యవ్యవహారమదభివేర్య ముపేక్షయాధ్యేధిత మప్రమత్తః । గురోహారేచ్ఛరణో పాసనాస్త్రో జహి వ్యభీకం స్వయమాత్మమోష ’ మితి. తస్మాద్భక్తియోగినో నకదాచి త్సంసారిసాధర్మ్యమితి నిశ్చయతే. *

॥ యథా మన్వాది స్సృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాత్ర పేక్షయా సర్వవేదాంతసారాంతగత స్సృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు ధూయన్త్య మవగమ్యతే, తథా తదనుష్ఠానజనిత భక్తిమతోపి మన్వాది స్సృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన తత్పర సంసార్యపేక్షయా ధూయన్త్య మవగమ్యతఇతి దృష్ట్వాన్తసన్ద్యోస్తగాధికరణ మారభతే - (అభిమానివ్యపదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యామ్) మితి.

అథా- జన్మస్మరణశే.

—* ౬॥ సూ॥ దృశ్యతేషు *—

దృశ్యతేషాః ‘ గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధుషు ద్విపాత్రమస్య
ద్వనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరాది వ్యవస్తకోశేష్వ
కరోదసంతతి ’ మిత్యాదినాఽమ్బరీషాదిషు సంసారి వైధర్మ్యణదే
హాద్యధిమానాభావః, * తస్మాద్భగవద్భక్తా భూయాంస ఇతి సమా
శ్రయణీయా ఇత్యధికరణ సారాథః. * * *

౨॥ అధిమానివ్యవదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౬॥

—* ౭॥ సూ॥॥ అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ *—

ఇదమామూయతే ‘ అసత్సంస్థానే ఏతస్మిన్ దేహోపల
క్షణే సదవదేశమాత్ర ’ ఇత్యాది, ‘ గృహేషు దారేషు సుతేషు బంధు
షు ద్విపాత్రమస్యద్వనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరా
దివ్యవస్తకోశేష్వకరోదసంతతి ’ మిత్యాదిచ. కిమిహంసఽచ్చబోధేన
త్యపరః? ఉతానిత్యపరః? ఇతి సంశయః, తస్మాత్ శరీరే సదవ దేశ
మాత్ర ఇతి నిదేశతాత్పర్యస్పృహి ప్రపజ్ఞస్య బ్రహ్మణ్యధ్యస్త
త్వాచ్చాసచ్చబోధేన త్యపరఇతి చేనైవ తదేవమ్, కిం త్వీహంసచ్చ
బోధేనిత్యపరఏవ, కుతః? ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్- ఇహ ‘ అసత్సంస్థా
న ’ ఇత్యాది వాక్యానాం శరీరాదేనైత్యవ్యవస్థాప్రతిషేధమాత్రాక్షణ
త్వాత్, శరీరస్య ఊహ భక్తురత్వా త్వదవదేశ మాత్ర ఇత్యుక్తమ్,

* భగవద్భక్తానాం భూయస్త్వా త్రవాక్రయణ సిద్ధిరీహ ఫలమితి
భాషేరాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి= అ ॥ ౭ ॥ సూ ॥ ౭ ॥

॥ యథా వేదవిరుద్ధత్వాద్యోనిరాకృత స్తదైవవేద విరుద్ధత్వా
ద్విశ్వమిథ్యాత్వవాదోఽనిరాకృత ఇతి దృష్టాంత సక్లతోత్తరా
ధికరణం ప్రారభతే - (అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వా) దితి .

తాత్పర్యేన సర్వం మిథ్యేన ప్రలపితేయథా కామమాత్మనో
విషయసంబంధసిద్ధిః ఫలమితి ప్రాప్యోచితోభిప్రాయః. ...

శ్చయత్తుజల్పదిక్కుతోన్నపిప్రసాదోబ్రహ్మగృహ్యస్తథాతివిశ్వమధ్యాత్వ
వాదినస్తత్త్వేనం నిరాకరణవ్యమ్, కిమిదత్త్వేన పరబ్రహ్మ రూపాధి
ష్ఠాన ప్రత్యక్ష పూర్వకం తస్మిన్ ప్రసాదోన్యస్యతే? కింవాస్తరే
ణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రసాదోన్యస్యతే? తత్రోయద్యధిష్ఠాన ప్రత్య
క్షపూర్వకం ప్రపంచోన్యస్యతే ఇత్యుచ్యతే తదాధిష్ఠానస్యసాక్షా
త్ప్రసాదోన్యస్యతే ప్రత్యక్ష పూర్వకం ప్రసాదోన్యస్యతే నవతాం న
ర్వేదామేవ కరతలకరతో మోక్షాంతర ప్రసక్త్యేత, తతచ్ఛ కృతం వే
దాంతాదికా ప్రాప్త్యాసేన, నచవాచ్యం బ్రహ్మత్వేనతత్త్వేననవ ము
క్తిసాధన మి, ' తస్మాలోనాప్యపాయేన వనకృష్టేనివేశయే'
దితిహి శాశ్వతే, యదిత్వస్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రసాదోన్య
స్యత ఇత్యుచ్యతే తదాచ నిరధిష్ఠానాధ్యాసాభ్యుపగమనీయస్యేత,
నచాప్రత్యక్షాధ్యాకాశే గూఢీమటలమాలిన్యాధ్యాసవధిష్ఠానక్షానం
విదైచప్రసాదోన్యస్య న ఉపచ్యతే ఇతి వాచ్యమ్, అకాశస్య ప్రత్య
క్ష నిర్భత్వాన్యస్యం వాచ్యమి, తస్మిన్ మాన్యస్య వ్యవస్థితే, ' దీపివ
చక్రవాతత' మితి శ్రుతిచ్చ సాక్షాదేవాకాశస్య వాత్యవస్థమావ
ష్టే, సత్యవాకాశే ప్రత్యక్ష ఇది నిర్భయ, తస్మాత్ ప్రసాదోన్యస్య ప్రసా
దోన్యాధ్యాసస్య, కింతు సత్య తదైవ ప్రసాదోన్యస్య నిర్భయా
స్తీత్యవగవ్యమ్. " యదిదకించ- తత్సత్యమిత్యాచక్షత " ఇత్యాది
శ్రుతిచ్చ జగతస్సాక్షాదేవ సత్యత్వముపదిశతి. అపిచ " యథేమే
విపృతాభావా ద్దధాతేవికృతైస్సహ | నానావీర్యోపుత్రగ్భూతావి
రాజం జనయన్తిహి " తి, ' సన్మిత్యసముత్పాద్య దృశ్యజ్ఞేయ గ
తాభవ | ప్రాగేవవిద్యమానత్వా న్మలేషామిహ సంభవ ' ఇత్యా
దావావిభావ తిరోభావ రూపోత్పత్తి లయవశేషజగదాహ్వాన

శ్చిప్రాప్త్యుపయోగకరకారేణ నిలశోభ్యమితి- (యన్తిన్)త్యాది
నా (సన్మిత్య) సన్మిత్యోపపాదోన్యాధ్యాసవాచోన్యస్య ప్రసాదోన్యస్య

తే, కిం చైతన్యతే దురుపపాద ఏవ బ్రహ్మణి ప్రపంచార్థానః, స
త్య ప్రపంచ దశన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షత్వప్రపంచార్థానః
సన్య, యథావాసత్య రజత దశన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షోభవ
తిశుక్తారజతత్వాధ్యాసస్తద్వత్, నహిపూర్వపూర్వప్రపంచార్థానః
వాసనా మేవోత్తరోత్తరప్రపంచార్థాసోపేక్షతః కతిశక్యతేవక్తుమ్,
పూర్వపూర్వ ప్రపంచార్థాన వాసనాయాఅప్యచితస్సత్యప్రపంచ
క్షాన సాపేక్షత్వాత్, నహి మిథ్యాభూతపవాయంప్రపంచో బద్ధ
వస్థాయాం బ్రహ్మగృహ్యత్యతే, ముక్తావస్థాయామిదైవ భవతీతి
వివా వేదబాహ్య తుశ్చి ద్వక్తుమభిలషతే, “యతోవాఙ్మనాని భూ
తానిజాయంతే- తత్సృష్ట్యా- తదేవానుప్రావిశ” దిత్వాది శ్రుతివ్యా
కోప ప్రసక్తాత్; †తతశ్చైవమపలాపాపేక్షయా పరిదృశ్య మాన
స్య ప్రపంచస్య సత్యత్వమేవవక్తు ముచితమితిమన్త్యమ్ - అపిచ,
సంసారిభమోఽవిద్యాఖ్యదోష నిబద్ధనోయ మధ్యానస్తావతిం
ముక్తస్యైవ సతోబ్రహ్మణో భవతీత్యుచ్యతే ఆహూస్విబద్ధస్యై
వసతస్తస్య భవతీత్యుచ్యతే? యదిముక్తస్యైవ సతః పరబ్రహ్మ
ణోయ మధ్యాసో భవతీత్యుచ్యేత తహిదానీ మపిముక్తస్య స
తకిశునయ మధ్యాసః ప్రసక్యేత, తతశ్చ బద్ధముక్త వ్యవస్థాచప్ర
భక్యేత, యదిచ బద్ధస్యైవ సతస్తస్యాయ మధ్యాసో భవే దిత్య
చ్యేత, తహిః బద్ధత్వే సత్యధ్యాసః అధ్యాసేచ సతిబద్ధత్వ మితీత
రేతరాశ్రయ దోషకిపరబ్రహ్మణో నిత్యసంసారిత్వ ప్రసక్తశ్చేత్వేవ
మాదయో దోషాదుర్నివారా ఇతి. అపిచాస్మిన్నధ్యాసే భవ త్యవి
ద్యాయాప దోషపవ నిదానమితి వదన్తి విశ్వమధ్యాప్యవాదినః, త
ద్విస్మవిద్యాయాప దోషపరమాథాఽపరమాథాఽవికల్పా నుపప
త్తి రుర్నివారా, తథాహి సకిం ప్రపంచార్థాన హేతురవిద్యా

† తేవాథానుసారింస్వపక్షమాహ - (తతశ్చ)త్యానినా .

రూపదోషః పారమార్థికః ? ఉతాహుః అపారమార్థికః? పూర్వత్ర సకిం బ్రహ్మణోభిన్నః? అభిన్నోవా ? భిన్నత్వే పారమార్థికస్య ద్విత్వం ప్రసజ్యేత, అభిన్నత్వే బ్రహ్మణఏవ ప్రపంచో ధ్యాన హేతుదోషత్వ ముక్తంస్యాత్, తతశ్చబ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం ప్రపంచభ్రమః ప్రసజ్యేత; స్వాదేత తనూకారి సద్భూవాతకదా చిద్భ్రష్టాః ప్రపంచభ్రమః, తద్వైకల్యాదూర్ధ్వం తస్మిన్పత్తి రితి చేత్ ప్రాప్తా ప్రాప్త వివేకేన సహకార్యేవ బ్రహ్మణో విశ్వభ్రమ హేతుదోష ఇత్యుక్తంభవతి, తస్మిన్నపి సహకారిణిపరమార్థాపరమార్థ వికల్ప సుపపత్తిరుర్నివారైవ, కశ్చన రసౌసహ కారిత్వేన వివక్షితః ? 'తత్త్వమసీ'త్వాది వాక్యజన్య తత్త్వజ్ఞాన ప్రాగభావ లక్షణఇతి చేన్న, అవిద్యారూపదోషా భృషగమస్య వైయర్థ్యప్రసంగాత్; అవిద్యారూపదోష ఏవాయం ప్రాగభావఇతి చేత్తహి నాన్యప్రాగభావస్య బ్రహ్మ స్వరూపత్వం యుక్తమ్, తత్త్వజ్ఞానాద్భ్రష్టా నివృత్తిప్రసంగాత్, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తత్వేతు తస్యమిథ్యాత్వేన తదదర్శన హేతు దోషత్వం బ్రహ్మణఏవ స్యాత్, నాన్యస్య; అసవస్థాప్రసంగాత్; తథాచ బ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం విశ్వభ్రమప్రసంగః. అవిద్యారూపదోషస్యా పారమార్థికత్వ పక్షోపి దుస్సాధః, పూర్వవద్వికల్పా సహత్వాత్; తథాహి సకిమవిద్యా రూపదోషో బ్రహ్మణోభిన్నః ? ఉతభిన్నోవా ? తదభిన్నత్వే బ్రహ్మణో స్యపారమార్థికత్వం ప్రసజ్యేత; బ్రహ్మభిన్నత్వే తస్మాపారమార్థికస్యదోషస్య ప్రతిభాసేహి నదోషాంతర చైరపిత్వమ్, ఇతరథా దోషమంతరేణ ప్రతిభాసమానస్య తస్య బ్రహ్మవర్సత్వత్వ ప్రసంగాత్; దోషస్య దోషాంతరా పేక్షాయా మనవస్థాప్రసంగాత్; స్వపర నిర్వాహకోయం దోషఇతిచేన్న, దోషమంతరేణ ప్రపంచస్యైవాధ్యాన ప్రసంగాత్; తస్మాద్భ్రష్టాణి

ప్రపంచార్థానవాచో దురుపపాదః, తతశ్చ స్థావరజగ్గమా ద్యాత్మకః కృతోస్సిపి ప్రపంచోబ్రహ్మణి సత్యతయా వతతే, కింత్యనిత్యః, అతఏవ శూన్యతే “ సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం స సత్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే । సత్యస్య సత్య ” మితి తస్మాదిహాసచ్చద్వోఽనిత్యపరఇతినిశ్చయతే -

—* ౮॥ సూ॥ అపీతౌ తత్ప్రసక్తౌదసమజ్ఞసమ్—

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యంతికలయః, “అసత్సంసానేపితస్త్రిణదే హూపలక్షణ ” ఇత్యాదా వసచ్చద్వేన యదిశరీరాదే రసత్యత్వము చ్యతే తదాతస్మాచ్చరీరా ద్భావనిమోక్షే ప్యసత్యత్వ ప్రసంగాద సన్తతే మోక్షసాధన విధాయకం సర్వం శాస్త్రమసమంజసంసాత్వ త్, తస్మాదిహాఽసచ్చద్వేన శరీరాదేరసత్యత్వ మధ్యవసీయతే.

అత్రాహన్యగకచ్చేదవిపచ్చిత్, అనిత్యశరీరధేనకృతం భగవద్భజనాదికం వ్యర్థమేవ స్యాదిత్యత ఉత్తరంపతతి,

—* ౯॥ సూ॥ నతుదృష్ట్వాన్తభావాత్ *

తు శబ్ద శృణోపనుత్యథః, శరీరా ంజికంసత్య మనిత్యం, తత్ర స్థితేన క్రియమాణం భగవద్భజ నాదికం నైవముధా భవతి, కింతు మోక్షం సాధయత్వేవ, కుతః? దృష్ట్వాన్తభావాత్- భవతిహి అనిత్యేనశరీరేభగవద్భజనంకువత స్తత్సారూప్యాదిలక్షణ

ప్రపంచార్థాన వాదస్య దురుపపాదత్వా దేవేత్యథః; తథాచదేహాదేగ టూభజ్యుత్వాను సన్ధానేన భగవద్భజనే ఝడితి ప్రవృత్తి రేతదధికరణ ఫలమితిభావః. ...

* ఆది పదేన భగవద్భక్తి సాధనం గ్రాహ్యమ్. (వ్యర్థమేవ భాగ్య) దితి - దేహాదితత్వేన భజనస్యానిత్యత్వాదితి భావః.

(నైవముధాభవతి) తి- ఆత్మాశ్రితత్వేన వర్థమానత్వాద్భగవద్భజనస్య నదేహావస్తుశ్వరత్వ మితి భావః.

మోక్ష ప్రాప్తౌ పేశసాహరీ ధ్యాత్వకీట దృష్ట్వాస్త్య, యశ్చైయ
త్ర మనోదేహీ ధారయేత్సకలంధియా | కామాద్వేషాద్భయాద్వా
పి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్ || కీటగ పేశస్మృతం ధ్యాన్తే కు
ద్యాం తేన ప్రవేశితః | యాతితత్సావ్యతాంరాజన్ పూర్వరూపమ
సస్త్వజ ' స్మృతి శ్చుతా. యదైవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే పేశ
స్మృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తి స్సాన్తదా కిం పునవక
క్తవ్యం భగవ ద్భూతాం తత్ స్మరణాదినా దేహస్తే త త్సారూ
ప్యాది ప్రాప్తిస్సాన్తితి. * అనన్తతేహీనస్వస్వాప్యసత్వాద్ద ల్పా
న్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తస్మతమేవాసమజ్ఞానమ్.

—* ౧౦|| సూ|| స్వపక్షవోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వ మసత్యమితి యేవదన్తి తేహీం స్వ
పక్షే జీవేశ్వర బద్ధముక్తౌత్మ పుత్రీ గురు శిష్యాది విభాగా ఖటన
రూపో మహాన్ దోషగ ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తస్మత మత్యంతమస
మజ్ఞానమేవ, ఏతచ్చ వయం శ్రుతితాథాప్యే స్పష్టిచక్రమ్.

—* ౧౧|| సూ|| తకాన్ ప్రతిష్ఠానాదపి *—

తకేణ - వైదిక మూల ప్రమాణ మన్తరేణ యుక్తి సూ
త్ర విరచిత తకాన్ ప్రాప్తౌ, బాధితత్వా దనన్తతస్యప్రతిష్ఠానం
నాస్తి, తత్రహి బైశేషికై శ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయో భేదస్యచ
పార మాధికత్వ మభ్యుపగమ్యతే, ఏతస్మా దప్యస మజ్ఞాన మేవా
సన్తతమ్. *

* విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిమతేషు వైతదన్తీత్యాహ - (అనన్తతేహీ)తి-

¶ (శ్రుతితాథాప్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధృవా' ఇత్యేత శ్శ్చ
క వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్ని ధ్యావాదిమత నిరాకరణం
నశ్రుతిప్రమాణ మపేక్షత ఇత్యాహ - (తకే) తి.

¶ సూక్ష్మాగ్గణం సజ్జీవత - (తస్మా) దిత్వ విశ్వ మిథ్యాత్వ

—*౧౨॥సూ॥అన్యధానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్దోక్షప్రసక్తిః*—

అన్యధా- ప్రకారాంతరేణ, అస్యాసన్మతస్య మూలప్రమాణం బైదిక వాక్యః *మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే, ఏవమపి- ఏవంచేదపి, తస్యతేశరీరాదే రసత్యత్వా ఘృపగమేన తథా విధ శరీరావచ్చిన్నాత్మన్యత్పన్నస్య సమ్యగ్శకన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్య సత్యత్వేన జీవానామనిర్దోక్ష ప్రసంగో ॥ దుర్వార ఏవ.

—* ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహఃఅపి వ్యాఖ్యాతాః *—

ఏతేన- †అసన్మతనిబహుణేన, శిష్టా పరిగ్రహః అపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యంత ఇతి పరిగ్రహః, నపరిగ్రహః - అపరి గ్రహః, నిరీశ్వర సాక్ష్యాది సమయాః , తేనర్వేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యాన మనంతరపాదేన స్పష్టికరిష్యతే.

—* ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్రైరవిభాగశ్చేత్స్విల్లోకవల్ *—

నను భవన్మతేపి ' అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత' మిత్యాదినా స్వర్గమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపికర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచే త్తహి, భోక్త్రాపత్రేః ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసక్తస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్వర్వధాభ్రాన్తిమూలకఇత్యభ్యవసితః.

* అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వమిద్యేత్యేతన్నతం వేదమూలకమ్, మతత్వాల్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్సం జగన్విద్యే త్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

॥ (దుర్వారఏవే) తి- నహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్యతీతి భావః.

† అస్తన్మత నిబహుణమ్- విశ్వమిధ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() భూర్వపక్షీ సిద్ధాంతమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్రే) రితి = భావప్రధానోనిజః - భోక్తృత్వా సత్తైరిత్యభ్యవసితః.

త్పరిహారః, యథా లోకే దర్శయితుం ప్రవృత్తో రాజాదిదణ్డైశ్చ
స్సాకమేకాగారస్థోపి నైవదణ్డ్యానుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభా గ్భవ
తి తద్వదీశ్వరోపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మా న్నా స్తస్మతే పరమా
త్మనోభోక్తృత్వా పత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కమ
ఖల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారోతితాధ్యాయే ' సమ్మేగ ప్రాప్తి
రితి చేన్న హై శేష్యా ' దిత్వనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోపీహ స దృ
ష్టాస్తత్వాద్విశిష్యతే. తస్మాత్, ... *

—* ౧౫||సూ||తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః *—

' అవిభక్తంచ భూతేష్యి ' త్యత్ర స్మర్య మాణ స్త్వవిభా
గో జీవన్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్ -
భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతే ! ఆరమ్భణ శ
బ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్సిర్- కిమా
సీత్- యదిభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మావిద్యామాణోన్ మహి
నావిశ్వచక్షా ' ఇతి శ్మృతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపంచస్య
భగవానేవా రమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతే-నామరూప విభా
గోనేనేత్సారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కతఃరిబ్యుత్] ఉపాదాన
కారణభూతాం ప్రకృతి మధిష్ఠాయ తతోఽఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మై
వోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవస్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాశు, మహినా - స్వమాహా
త్మ్యేన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్త ర్భూహిస్సాక్షీ , విశ్వకర్మా-
నిఖిల జగత్సృష్ట్యా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీ
త్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్వమ్, జనయన్ ,
కిం స్విదితిద్వయమపి వితరేఖిత్విత్యభావః, అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః,
అతఏవ సద్భూమ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మైవైత్యభావః,
వ్యాకోక్తే - వ్యాప్తవాన్తి. ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైచ్ఛవమారమ్భణశబ్దా
దిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్చైవయతీతిని
శ్చీయతే, ఏతచ్చ ' అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర ' ఇత్యనేన సూ
త్రేణ ప్రాగ్ధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మరిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాతాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *—

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాని ప్రకృతేర్ని
ఖల జగదుత్పద్యత ఇత్యుక్తమ్, తతోపాదాన కారణే ప్రకృతావ
విద్యమానం జగదుత్పద్యతే? ఆహుస్వీద్విద్యమానమేవ జగ దుత్ప
ద్యతే? ఇతి విశయే ప్రాస్త ఇదముత్తరం పతతి-(భావేచేతి)ఉపా
దానకారణ భావావన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జ
గత్పూర్వదుత్పద్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? చోపలబ్ధేః చోఽవ

తస్మాదనన్యస్థాన ఇత్యత్రాసత్పద మనిత్యత్వ పర మిత్యధికర
ణ ముపసంహ ర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్నతవ దసతా-ర్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరా క్రియత
ఇతి దృష్టాంతసక్తి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే
చోపలబ్ధే) రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతు న్యాయ
మాత్రిత్య పూర్వాధికరణే నాన్య హేతు హేతు మద్భావ సక్లిత్యంత
రంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి. (పూర్వసూత్రం) ఇత్యాదినా.

ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సశ్యపి తదుపాదానే ఘటాది ర్నా స్తీతి
ప్రతీతేర్భూత తత్రావిద్యమానమేవ ఘటాదిః పృథు బుద్ధో దర
తయోత్పద్యతే, తథా స్యోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జ
గదుత్పద్యత ఇతి ప్రాకృతే ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తీత్య దృష్టా
వో పలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాంత యతి- (ఇదముత్తరంపరతీ)
త్యాదినా- తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి. (లోక) ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యపాదాన కారణభూతే బీజాదా సూక్ష్మ
రూపేణ తత్కార్య వృక్షాద్యపలభ్యేతేత్యర్థః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౭॥ సూ॥ సత్వాచ్చాపరస్య *—

తథా పూర్వస్థితే స్వోపాదాన కారణే ప్రకృతా వపరస్య
కార్యస్య జగతస్సత్వాదేవ పశ్యాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతిసన్భవతి .

¶ అత్ర వైశేషికాఃప్రత వలిష్టస్తే.

—* { ౧౮॥ సూ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచే న్నధర్మాన్ } *—
లేవాక్యశేషా ద్యుక్తే శ్చబద్ధస్తరాచ్చ

నను భవన్తతేపి “నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదాసీ” మితికార్యా
త్మకస్య కృత్సంస్య జగతగిప్రాగుత్పత్తే రసద్వ్యపదేశోభవతి , అ
సత్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్వధోపదిష్ట స్సతాకార్యవాదో
నఘటత ఇతి చేన్నాయదోషః, కుతః ? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

*(ఉపనయ)మితి-దాహ్యై నికేద్యప్తాన్తదృష్టాధావగమకపక్షము
పనయః,పక్షేసాధ్యాధ్యవసాయకోక్తి ర్నిగమనమ్,ప్రాగుత్పత్తేర్జగ
తస్వోపాదానేప్రకృతావస్థిత్యంసాధ్యమ్,పదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపనంహృతావయవా కూటారే తదవయవ జాతమివ
మృత్పిష్టాదా ప్రాగుత్పత్తే ఘటాది న్సూక్ష్మతయాస్తీతి నిశ్చితమ్.
యద్యస్యస తాకార్యవాదే పరమాణూనపహాయ ప్రకృతివాదస్తదు
పాదానత్వ వాదోవా నాస్త్యేవ, తథాపి సతాకార్యవాద ఇవ ప్ర
కృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసతాకార్యవాదినోక్తమితిమన్తవ్యమ్, త
స్మాత్తదసక్తతమితి భావః.

¶ ఏవం నిరస్తేప్యసతాకార్యవాదే మన్త్రమూదాయతద్వానిఃప్ర
సరాదిపస్తీతి ద్యోతయన్ము త్తరమాత్రస్థ కజాగ భాగ మసతార
ణ్యః (అతే) .

షాద్యక్షేషబాన్తరాచ్చ అసద్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మ
త్వయాప ధమాన్తరేణ యోగాతూర్యస్య జగతోఽస ద్యపదేశ
కోభవతి, వస్తుతగికారణేప్రకృతౌకార్యంజగత్సూక్ష్మతయాఽస్త్యే
వ, తథాహి తత్రశూయతే “తమఆసీత్తమసా గూఢ మగ్రే ప్రక
త” మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యధః; అగ్రే - ప్రాక్ష్
రయత్, ప్రకతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా “సదేవసామ్యేదమగ్రఆ
సీ” దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యంజగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథా
యుక్తిశ్చత్రభవతి, కారణే కార్యాసద్భావేకథనియత కారణా
న్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్య మసత్సాన్య త్ర
హి మృత్తిష్టాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతఃకారణే - ప్రకృ
తౌ, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చయతే, తథా “ప్రాగేవవిద్య
మానత్వా న్మతేషామిహసమ్భవ” ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తే
జగత స్వకారణేఽస్తీత్వం నిశ్చయతే, తస్మాదుపాదానకారణ
భూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికా
లే ఘోలతయో త్పద్యతేఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాంప్రకృతౌపరమా
త్మాఽన్తర్వహి ర్వాప్యవతిష్ఠతే? కథంవాతస్యోపాదానత్వ ము
పచర్యతే? ఇతి జ్ఞానాయా మిద ముత్తరం పఠతి. ...

—* ౧౯॥ సూ॥ పటవచ్చ *—

యథా పటోదీఘతస్తు షోఢత స్తిర్యక్తుస్తుషు ప్రోతశ్చనః త
స్త్వాప్యోష్ణితి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూతప్ర
కృతావన్తర్వహి ర్వాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ “ప
రోమదవ్యోజగతస్థపశుభతంప్రోతం పటవద్యత్రవిశ్వ” మిత్యాదౌ.
పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తా శుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తి ర
త్యక్తేఽథేయమ్, యద్వా యత్ర- యేనేత్యధః; తస్మాత్పరమా

త్తనో వ్యూహాదానతోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్ఫులభైవ, తాదాత్మ్య స మృన్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాత్; తథా హ్యేషాన్యాయతే “కార్యకారణ వస్తైక్య దర్శనం పటతస్తువత్ | అవస్తుత్వా ద్వికల్పస్య భావాదైవ్యతంత దుచ్యత” ఇతి. అవస్తుత్వాత్ - అనిత్యత్వాత్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాదైవ్యత సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి శ్లేయమ్.

నను పరమాత్మాయది పటస్తున్నానివ కార్యకారణాత్మకమఖిలం జగద్వ్యాప్తిప్రీతీత్యుచ్యతే, తహితదితర స్సకథం స్యాదతోద్భవోన్మాదస్తరం ప్రాహ, *

—* ౨౦ || సూ || యథాచప్రాణాదిః *

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖిలం శరీరంవ్యాప్నువన్నపి తదితరఏవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి నిఖిలంజగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమృతాభావాదితర ఏవావతిష్ఠతే, “వ్యాపకో సజ్జ్యనావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర” ఇతి హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాస్తఃపరమాత్మనోనిఖిలజగద్వ్యాప్తి మాత్రఇతి శ్లేయమ్.

సుగమత్వాయ వాక్యస్యాథాన్తరమాహ- (యద్వే)తి.

* ఇహాథాత్ ‘ మహద్వచ్చే ’ త్యధికరణోక్తా పరమాత్మనో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మరితా భవతిత్యాశయేనాహ-(అపిచే)తి - ఉపాదానోపాదేయయోరైక్యే అమ్నాయం ప్రమాణయతి- (తథాహ్యేషాన్యాయత)ఇతి- అతోఖిలంజగతోపాదానే ప్రకృతౌ ప్రాక్సగౌ త్సూక్ష్మతయా వస్నాయ సృష్ట్యవసరే స్థూలతయోత్పద్యతే, ఏవముఖయా వస్తాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్భూత్వావ్యయ తదితర స్సన్నవ తిష్ఠత ఇత్యధికరణోప సంహితః

౪॥ భావేహోపలభ్యేత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫ ॥

॥ అత్రచోదయతి,

—*౨౦॥ సూ॥ ఇతరవ్యవదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః—

స్వాదేతచ్ఛేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్యపరమాత్మస్యః
కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్సాన్యత్ ? ఆహూస్విన్న ? ఇతి
సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్సాన్యదితితావత్ప్రా
ప్తమ్, కుతః ? “ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర ” ఇతి పరమాత్మన
శ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యవదేశాత్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్ప
ద్ధత్వమ్, భిన్నత్వ మిత్యర్థః; జనహ్యస్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమ
హితాతితతశ్చ పరమాత్మనస్తతచ్ఛేతన విషయ హితాకరణా హి
తకరణదోష ప్రసక్తిస్సాన్యదిత్యేవం ప్రాప్తి ప్రతిబిధీయతే .

—* ౨౧॥సూ॥అధికంతుభేదనిర్దేశాత్*—

తుశబ్దశోచ్యవ్యాప్త్యర్థః, పరమాత్మనస్తత్ర జీవవిషయకహి
తకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః ?
భేదనిర్దేశాత్ - భిద్యతేఏభిరితిభేదధర్మాః, “తస్మాద్భవంత మనవ
ద్యమనస్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వర మకుటవికుగ్ధిష్ణ్య ” మిత్యాదౌ
‘యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-యస్యజ్ఞానమయంతపః-పరాస్యశక్తిర్విబుధైవ

ప్రత్యేతవ్యః.

అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

॥ జీవాభేదా త్పరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతది
తరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సక్లతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయ
తి- (అత్రచోదయతి) తి-ఆక్షిపతీత్యర్థః.

* పరమాత్మనోజీవాద్యేదేనతి కథం తస్య జీవహితకరత్వ మి
త్యాహ- (నహి) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాస్త్రామిత్వ సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వా ద్యనస్తగుణగణ
భూతాత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

శ్చాయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదౌచ పరమాత్మ
నోహి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మానినిశ్చయే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వే
శ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్త మహిమాపరమాత్మా జీవహితాదికం
కర్తుం నశక్నోతీతి వక్తుం శక్యతే: అతస్తస్మిన్నైవజీవహితాకరణా
ది దోషప్రసక్తిః.

నను చేతనత్వా జీవాస్స వ్యయమేవ స్వహితాదికంకుర్వంత్యత
ఉత్తరంపతతి,

—*౨౩|| సూ|| అస్మిన్చైతదనుపపత్తిః *—

పాపాణ్యుణకాష్ట లోస్థాదివత్సత్వగప్రవృత్తిహీనానాం జీ
వానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవ్యా.

—*౨౪ || సూ || ఉపసంహరదర్శనాన్నేతిచే న్నక్షీరవద్ధి* —

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్సంస్కృజ
గతగపరమాత్మ కర్తృకోపసంహర దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణా
దికం నసక్తచ్ఛత ఇతిచే న్నాయందోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- య
స్మాత్, క్షీరవదేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్య
థీనసాప్తపన శోషణాతంచనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృ
త్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహాత్మ్య మేవోత్పాదయన్తి,
తద్వదేశ్వరోపి జీవానాం దౌరాత్మాగ్నిదిక మపొహ్య పునస్సృష్టికా
లే క్రమేణయథార్హం మాహాత్మాగ్నిదికమత్పాదయతుమేవకల్పాన్తే
చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోస్యసఘృణ
స్యేశ్చతుర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యర్థ్యవసేయమ్.

—* ౨౫|| సూ|| చేవాదివదపిలోకే *—

సిద్ధాంతయతి- (అధికంత్వి) తి. *

* భగవత స్సదాచేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమిహ ఫలమి
తి సూత్రార్థః ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకేదేహానిశంద్యోతమాసస్సర్వాదిరపాముపసం
హర విసగఃఖ్యం స్థావర జగ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ
కరోతి శ్శతద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహర సృష్టిప్యాంజీవానాంహిత
మేవ కరోతితి జ్ఞేయమ్. ... *

౫ || ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౫||

—* సూ|| కృత్సప్రసక్తిర్నిరవయవత్వ శబ్దకోపోవా *

¶ ఉప సంహర శబ్దేన సృష్టేరపి స్తృతత్వాత్తత్ర సద్విహ్యతే,
సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాంస్థూల శరీర సమృద్ధో భవతి? కిం
వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సందేహే ప్రాప్త ఇదముచ్యతే- (కృ
త్సప్ర)తి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమృద్ధా భృగ్భ
గమేహి యుగపత్యృత్సజీవానాం స్థూలశరీరోపలబ్ధిగ ప్రసజ్యేత,
తథాచ సత్త్వానుపూర్వేణ బ్రహ్మది సృష్టిర్విరుద్ధ్యేత, తస్మా త్సో
షాంచిదేవ కల్పదా స్థూలశరీర సమృద్ధో భవతి, తతఃక్రమేణ స
ర్వేషాం తత్సమృద్ధోభవతీతి నిశ్చయతే, తత్రాపి కేషాం చిద్విషయే
దుస్సహ పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తి హేతుభూత శ
బ్దకోపశ్చేత్సరస్య భవతీ త్యధ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే, నిరవ
యవత్వమ్- సకృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- 'క్షిపామ్యజస్ర మశు

* పృష్టాంతార్థం దాష్ట్యాన్తికేనిగమయ న్నధికరణ ముపసం
హరతి- (తప్త)దితి. అ|| ౫|| సూ|| ౫||

¶ ప్రాగధికరణే నాన్యప్రసక్తి సక్తితిమాహ - (ఉపసంహర
శబ్ద) నేతి. ... *

* “యతోవాగ్ధమాని భూతానిజాయంత” ఇత్యాదౌ యుగప
త్యృత్సప్ర ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాంయుగపత్యృ
ల దేహసమృద్ధోభవతీతి పూర్వపక్షం ప్రతిచక్షాణ సిద్ధాంతయతి -
(ఇదముచ్యతే) ఇత్యాదినా - తదా- సగఃపసరే.

భానాసురీష్యేవయోనిషు | ఆసురిం యోని మాపన్నా మూఢాజన్మ
నిజన్మని || మామప్రాప్త్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గ
తి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూ
ర్యాచన్ద్రమసాధాతా యథా పూర్వషకల్పయత్ | చివంచ పృథి
వీంచాన్తరిక్షమథోసువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్సంజ
గత్సంప్త్యై తత్ర జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరా
ణిచ సృజతి, తత్ర యేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్స హంపరాధిన
ప్రాన్నిక్పప్త శరీరైర్లోజయిత్యాశీషయతీతి, ¶ తస్మాదపరాధమన్తరే
ణ వర్తితవ్యమ్, యథాశక్తిభగవదుపాసనంచకర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౭|| సూ|| శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *

శ్రుతేః- 'యఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్ |
సభజన్త్రవజానన్తి సాధనా ద్భ్రష్టాపతన్త్యధ ' ఇత్యేవం జాతీ
యకాయాశ్చబ్ద మూలత్వాత్- 'క్షిపామ్యజన్మశుభా ' నిత్యాది
స్మృతివాక్య మూల ప్రమాణత్వా, తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణ
తమమ్, అతోభగవత్తక్షియాపరాధి విషయేక్షిపామీతి సజ్గుత్విత శి
క్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః.

—* ౨౮|| సూ|| అత్మనిచైవం విచిత్రాశ్చహి*—

అత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనేచే
తన ధర్మా ప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముఖయథాజగత్సృష్టి వ్యక్తిః పరమా
త్మా కథం సత్ప్రతిపక్షాశిషీతుంశక్నోతీతి నవిస్లేష్యతమ్, కుతః ?
విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిధ సృష్టినత్ప్రతిప

¶ ఏతదధికరణఫలం విశదయత్ సూత్రార్థః ముపసంహరతి -
(తస్మా) దితి. ...

* నాచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షిణ శ్శిష్యయతీత్యాహ -
(అత్మనిచైవ) మితి. ...

క్ష శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రా శ్చక్తయస్సన్తి, తథాచ శ్చత
యః 'సతోస్మ్యనన్తాయ దురన్త శక్తయే విచిత్రీవీర్యాయే' తి,
'యపవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వత' ఇతి " పరాస్యశక్తి ర్వివిధైవ
శ్చాయతే స్వాభావిజ్ఞాన బలక్రియాచే" తి.

¶ ౬॥ కృత్స్న ప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

శ్రీ తదేవం భగవాన భక్తేష్వపరాధాన్దృష్ట్యావేత్తేభ్యః కుప్య
తీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథం చిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వా తానీ
శ్వరగి కిం శిక్షయతి? ఆహూస్విద్దోషం నాశయిత్వా తానను
గృహ్ణతి? ఇత్యాశంకాయా మిద ముత్తరంపఠతి,

—* ౨౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

స్వపక్షాణామ్ స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్ష
యతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమామో
ఘోరిస్సృజత్యవత్యత్రీ' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకతోపలభ్యే; త
థాచామ్నాయతే "ప్రవిష్టః కణః రన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరు
హమ్ । ధునోతిశమలంకృష్టస్సలిస్య యథాశరత్ ॥ శ్రుణ్వతాంస్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తద
పచార మన్తరేణ సుధీభిర్తర్కితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారఃప్రత్యే
తవ్యః. అ ॥ ౬ ॥ సూ ॥ ౩ ॥

శ్రీ అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్తయిం పృతానువాదేన ద్యోత
యతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† కథంచిత్త్యనేన భగవద్భక్తాగికదాపినాపరాధ్యస్తీతిసూచయ
తి, భగవత్సర్వసమత్వా ద్యుతిహించిద్దోషం దృష్ట్వా స్వభక్తా
నపి భగవాన్ పూర్వపచ్చిషత్తి పూర్వపక్షేప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యా
ది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వా న్న తాన్ పరమాత్మాశిక్షయతీత్యభి
ప్రేత్య సిద్ధాన్తయతీత్యాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి)తి.

కథాం కృష్ణగణుః శ్రవణ కీర్తనః । హృద్వస్తస్థోఽహ్యభద్రాణి వి
 ధునోతిసుహృత్సతామ్ ॥ స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య త్యక్తాస్య
 భావస్య హరిఃపరేశః । వికర్తయచ్చౌత్పత్తిరం కథంచిద్ధునోతి స
 ర్వం హృది సన్నివిష్ట ' ఇతి. చ శబ్దార్థస్య భక్తభక్తాప్రీత్యామపి దో
 షాన్నాశయతీతి సూచయతి, “ శాసముద్ధరన్తి యేవిప్రంసీదన్తంమ
 త్పరాయణమ్ । తానుద్ధరమ్మేనచిరాదాఽదోఘ్యనారివాణావా'దితి
 హి శూక్రియతే. స్వర్యతేచ “మమ మద్భక్త భక్తేషు ప్రీతిరస్యధికా
 భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషచ ' ఇతి. శత
 స్మాతకథం చిత్తుతాగసోపి స్వభక్తాదీక భగవాననుగృహ్యేత్యేవ
 త్వధ్యవసీయతే. ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తా ననుగ్రహకాతరగపరమకారుణికో

భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహతథక్యాహ,

—* ౩౦॥ సూ॥ సర్వోపేతాచ తద్దశణాత్ *

సర్వస్మిక్కాలే సర్వస్మిక్దేశేచ రక్షణార్థ ముచ్యతే. స్వభ
 క్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతాచే, శ్వరోభవతీత్యచగన్తవ్యమ్.
 కుతః ? తద్దశణాత్ “ నిరపేక్షం మునింశాన్తం నివైరం సమద
 ర్శినమ్ । అనువ్రజామ్యహంనిత్య” మిత్యత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీ
 ప వర్తితద్దశణాత్. ...

—* ౩౧॥ సూ॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్*

నను “అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా పశ్యత్సచక్షుస్సశృణోత్స
 కణః” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో వికరణత్వంహి శూక్రియతే, విక
 రణత్వమ్ - దేహ్ద్రియాసు రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

శా సముద్ధరన్తి - అశనవసనా ద్యుపకృత్యాదారిద్ర్యా న్మోచయ
 న్నీత్యర్థః. ఆపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరితి - (తస్మా) దితి.

తృత్య మిశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతేచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్త
వ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, “ అవతారాహ్యసఖ్యేయూ హరేస్స
త్వ నిశేద్వికాః । యథావిదాసినగికుల్యాస్సరసస్సృసహస్రశః ॥
విశ్వతశ్చతు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహ స్తడతవిశ్వతస్సా ” ది
త్యాద్యామూఢై రేవ శ్రీభగవతో ఒప్రాకృత దివ్యమక్లశ విగ్రహ
దిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యథః, స్థితతశ్చఅపాణిపాదశ్రుతి
భగవతః ప్రాకృత చేహేద్ద్వియాద్యభావవత్త్వంక్రావయతీతి మ
త్తవ్యమ్, తస్మాత్సర్వభక్తానువ్రజనాథఃమప్యేకంరూపంభగవాన్
ధారయతీత్యభిప్రాయః

—* ౩౨ ॥ సూ॥ నసృయోజనవత్త్వాల్*—

నశేతఃపరం భగవతోఒసంఖ్యేయావతారా భృషగమగి కిమ
భద్రం వివదితవ్యమ్, కస్మాల్ ? ప్రయోజనవత్త్వాల్- “యస్తస్వ
ద్విధానామసతాం ప్రకౌత్తయేరూపాణి ధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయే”
త్యాదా తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్ట నిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన
రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవదాదిత్యథః, యస్మాదసంఖ్యేయావతా
రో భగవాన్ శ్రీహరివశ్యం భజనీయత్యధికరణ తాత్పర్యాథః
ప్రత్యేతవ్యః.

౭॥ స్వపక్షుదోపాదనాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥ ౪ ॥

—* ౩౩ ॥ సూ ॥ లోకవత్తురీలాకైవల్యమ్ *—

* ‘జన్మాద్యస్యయత ’ ఇత్యాదిభిస్సూతై స్తత్రతతతేశ్వరపవజ
స్థి అపాణిపాదశ్రుతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥౭॥సూ॥౪॥
* సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రి
త్యాస్య జన్మాధికరణై హేతుహేతు మద్భావసక్లతిం వ్యవక్తి -
(జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిస్సూతై స్త) రితి = అదినా “ప్రకృతి
శ్చ - కృత్సమస్రీ” రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గ్రాహ్యేణి .

గన్నిమామితే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సద్విహితే, కిం విశ్వవిచిత్రే.
నిమాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్యప్రయోజనంప్రవృత్తయో భవన్తి? ఆ
హూన్విదవపేక్ష్యవ ప్రయోజనంబీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవన్తి?
ఇత్యేవం సన్దేహేప్రాప్తే ॥ప్రతిపాదే॥ (లోకవత్త్వి)తి = తుశ
బ్ధః పక్షవాప్యవృత్త్యథః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మా
ణే ఈశ్వరస్య బీలారూపవ కేవలంప్రవృత్తయో భవితుమహన్తి
చ నిచ్చయతే, అత్రద్వయోన్యః (లోకవత్)దితి = యథావాలోకే ఆ
భవకస్యాన్తరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం బీలారూపావవిహారాదిషు
ప్రవృత్తయోభవన్తి తద్వదేవ భగవతో ఒవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వ
రస్య జగద్వివిధనిమాణేబీలారూపాఃప్రవృత్తయోభవన్తితిస్థితమ్.

నస్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిమాణే బీలారూపాపిప్రవృత్తిరో
పపద్యతే, తస్మైవైషమ్యై ష్ఠ్యైఃప్రసంగాదతడత్తరం పఠతి,

—* { ౩౪॥మా॥వైషమ్యైష్యైఃప్రసంగాదతడత్తరం పఠతి } *—
హిదర్శయతి

దేవాసుర రాక్షస పితృచ మనుష్యాశ్చ దరిద్రసజ్జన స్త్రీపురు
షసుఖిదుఃఖిగోమహిష సింహగజాహి నకుల కాక గరుడ ద్విషగు
ల్కాద్యనన్త వికల్పం జగన్నిమాణస్యా పీశ్వరస్య వైషమ్యై ష్ఠ్యైః

॥ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తే స్వప్రయోజనా నపేక్ష్యత్వస్యద్వ
ష్టత్వా తద్వపీశ్వరస్యాపి జగన్నిమాణే ప్రయోజన మపేక్ష్య ప్ర
వృత్తయో భవన్తితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే “శివాయలోకస్యభవాయ
భూతయే యడత్తమన్లోకపరాయణా జనాః । జీవన్తినాత్మాభా
మిత్యాచౌ పరిక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రసన్నతేః పరాభా
తోష్వీపలమ్భా తద్వదవాప్త సమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్ని
మాణాం ప్రవృత్తయోపి పరాభావవ భవన్తి౩ భావేన సిద్ధాన్తయ
తి - (ప్రతిపాదే) త్యాదినా.

శ్లో నభవతః, తత్ర వైషమ్యమ్ - విషమసృష్టిః, వైఘ్నేయమ్ - ప
రదుఃఖ సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్పునరేతేనభవతః, సాపేక్షత్వాత్.
విషమ నిమాణం హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత పుణ్యపాప సాపేక్షః
భవీశ్వరో విశ్వం వివిధం నిర్మూలీతే, కథమస్యవైషమ్యాదికంప్రసశ్నో
త, యదీశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో వైపరీత్యేనదుః
ఖసుఖినో నిర్మూలీతే, తహ్యస్యతేస్యాతామ్, నహ్యేవ మీశ్వరో
నిర్మూలీతే, అతో యంభగవానీశ్వరః పరమకారుణికః పజన్యవద్వి
శ్వం నిర్మూలీతే, యథాపజన్యగప్రవక్షామ్యదుఃఖలతాప్రీహియవ
మాష తిలాదీని నిర్మూమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతుభావతి, కింతు
తత్తద్వికాస్యేవ తత్తద్వైషమ్య హేతవః, ఏవమీశ్వరోపి విశ్వం వివి
ధం నిర్మూమాణోపి నతద్వైషమ్య హేతు భావతి, కింతు తత్తజ్జీ
వకమాణ్యేన తత్తద్దేహాదీవైషమ్య హేతవో భవ న్తీతిద్రవ్యవ్యమ్,
౧ తస్మాదీశ్వరేనేషదశ్యేష దోషఇత్యనునన్ధేయమ్, తథాహిదర్శయ
తి - కమానుగుణమేవహి జగన్నిమాణం దర్శయతి శ్రుతిః “మా
నుశోచయతస్సర్వ స్వకృతం విస్తతేనవశః - సాధుకారీసాధుభా
వతి సాపకారీ సాపాధవతీ”తి.

...

...

—* { ౩౫ || మా || నకర్తావిభాగాదితి చేన్నానాది } *—
త్వాదుపపద్యతే చాప్యపలభ్యతేవ

నను జీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమృద్ధా
భావేన సృష్టిసమయే విషమ నిమాణ హేతుభూత జీవసుకృత దు
ష్కృత కమణా మభావా తద్విభాగో దుఃఖుటవీవ. తతశ్చ తద
విభాగా త్రైవిరమేవ జగద్విషమం సృజతీశ్వరే వైషమ్యాదికంప్రస
శ్నోతమివ, తతశ్చ “వైషమ్యవైఘ్నేయసాపేక్షత్వా”దిత్యేతద్రిక్తం

౧ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిర
శాకం వాక్యమ్.

...

పవత్యతే నైతరజేవమ్, కస్మాత్ ? అనాదిత్వాత్ - జీవ సంసార స్వరూపిత్వేన తదేతేషు భూత సుకృతమమృత కమణా మస్వరూపిత్వాత్, ఉపపద్యతేన సంసారస్వరూపిత్వమ్, యది స్వరూపిత్వాత్ సంసార స్వరూపేన విముక్తావాపి వనస్సంసారో వ్యతీతః ప్రకర్తృః, యద్యేషు బ్రాహ్మణ్యస్థిత్వవత్ప్రతేన కమణా గామినా శత్రువత్సత్వమ్, రామ శత్రు మిత్రతేన కమణిష్ఠవత్సత్వత ఇతరేన రాక్షసమన్యైః సత్త్వతేన తపానాం చ శ్రేష్ఠే చంద్రాయాత్, విజామీరన్యాయేన రమణశరయో ప్రవాహస్వరూపిత్వా దితరే తరాశ్రయ దోష పరిహార స్సమ్భవతీతి. ఉపపద్యతేన సంసార స్వరూపిత్వం శ్రుతిస్త్రుత్యోః “హేతుజీవాన్యసగాదాపవిద్యా కమణకారకః” తథా “సహజావాచయ ఏష దేహత్వ మాననాంస త్వాది గుణవిశేష వికల్పితకుశలాకుశల మిద్రవ్యపహరకమణవినిర్మిత వివిధశేహవర్ధిర్వియోగ సంయోగా ద్యనాది సంసారా నుభవస్య ద్వారభూతేన షడ్భిక్రియవగేణే” త్యాది శ్రుతిమ. అత్ర సంసారస్య తద్భేదానాం కమణాంచానాదిత్వం స్పష్ట తయోపలభ్యతే, స్పష్టైః ‘సయాపమస్యేహ తథోపలభ్యతేనానోన్తచాదిసహజ స మ్ప్రతిష్ఠే’ త్యాది రూపా. ౧ తతశ్చ పరమ కారుణికస్య తత్తత్కర్తానుగుణ్యేన వివిధం జగ త్సృజత ఈశ్వరస్య కల్పతరు స్వభావ త్వాదై వ్యమ్యాది రహితత్వముపపన్నతమమేవ భవతి, తదేత దభి ప్రేత్యామ్నాయతే “చిత్త్రంతవేహితమహూ మితయోగ మాయా లీలావిసృష్ట భువనస్య వితారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృశోవిషమస్వ భావో భక్తప్రియోయదసికల్పతరుస్వభావోఽత్యాదిమ. తస్మాదైవష య్యవైశ్వుణ్యేనసాపేక్షత్వా, దిత్యేతత్పూణ్యంవచనతి ధ్యేయమ్.

—* ౩౬॥ సూ॥ సర్వధర్మోపపత్తేక్ష —

౧ ప్రథమం దైవమ్యాది దోషాభావం జగముయతి- (తతశ్చై) తి.

"ధర్మస్సాత్మ్యవ్యతోక్షానం వైరాగ్యంచ చతుర్విధమ్ । విశ్వవ్యాప్తచాప్తభాయస్సాద్యశక్త్యా త్తమలాపహా" మిత్యాదిషు శ్రామయమాణా అనితర సాధారణాస్సర్వే ధర్మాదయ స్సర్వేశ్వరేభగవతి నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధత్వే నోపపద్యంతే, †అతో వైషమ్యాదిరహితః పరమకారుణికోయమఖిల జగజ్జనకో భగవాన్ శ్రీ నారాయణఏవ సర్వైః పరమాదరేణ భజనీయఇతి నిశ్చయతే.

౮॥ లీలాకైవల్యాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౮॥

ఇతి శ్రీ భగవద్దాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భగవత రాధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్దాదరాయణ సమ్ప్రదీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సజ్ఞాన్త ॥౩౬॥

† అధికరణ ముపసంహార స్తోత్రత్పాదాథకం చోప సంహరతి-
(అత) ఇతి . అ॥౮॥ సూ॥ ౬॥ ...

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

౨౩౫

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్యాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్చ క భా ష్యే డ్వి తీ య స్యా భ్యా య స్య
ద్వితీయపాద ప్రారంభః.

—* రచనానుపపత్తేషు నానుమానం ప్రవృత్తేషు *—

¶ ‘ఈక్షతేర్నాశబ్ద’ మిత్యాదిభిస్తుత తత్ర సాఙ్ఖ్యమతం కిం
చితి-ఇచ్చత్ప్రత్యాఖ్యాతమ్, తథాపి పూర్వస్థితపాదే ‘అనదితి
చేన్న స్రుతేషేధమాత్రత్వా’ దిత్యాదినా వేదాంతాది నిఖిల కాస్త్ర
విరుద్ధం జగదసత్యవాదిమతం ప్రత్యాఖ్యాయ ‘ఏతేన శిష్టా పరిగ్ర
హాఅపి వ్యాఖ్యాతా’ ఇతి తద్వద్వేదాంతాది విరుద్ధానాం సాఙ్ఖ్య
మతానా మపి ప్రత్యాఖ్యాన మతిదిష్టమ్, అధునానేన ద్వితీయేన
పాదేన తేషు సాఙ్ఖ్యవై శేషికసౌగత పాశుపతేషు వాక్యాభాసయు
క్త్యాభాస విరోధాత్ క్రమేణ ప్రదశ్యతానిసమ్యక్చిరస్యస్తేననువే
దాంతత్వాదిహముముక్షునాణాం మోక్షసాధనీభూత పరమాత్మోపా

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

సాఙ్ఖ్యతారికబాధాశ్చ జైనాపాశుపతాస్సవా । యస్య
తత్త్వం (తత్వేనయం) నవిస్తస్తిసరామశ్చరణంమమ ॥

¶ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచింతా హేతుత్వ న్యాయమనుస్మత్య
‘ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతా’ ఇత్యనేన సూత్రేణాస్య
హేతుహేతుమద్భావ సక్లతం వస్తుమాహ - (ఈక్షతే) రిత్యాదినా
(సమ్యక్చిరస్యస్త) ఇత్యస్తేన = సమ్యక్చేనాస్యపానరుక్త్యదోషం
సన్యసి, పూర్వోక్త పాదసక్లరిచ్ఛేయ మేవేతిద్రష్టవ్యమ్.

నవ ప్రదక్షనానాం స్వపక్షస్థాపనమేవ కేవలం కతుకముచితమ్, న
 తు కథితాది మతవలెవలాభి ర్ముక్తిభిగి కించిదపి సిద్ధాంతం సా
 భయితు మన్యమతాని దూషయితుం వోచితమ్, తతశ్చనేన పర
 విద్యవకరేణ పరపక్ష ప్రతిక్షేపేణ నకిచ్చిత్ప్రయోజనంప్రపశ్యామ
 ఇతిచేచ్ఛాధమేవ, తథాపిమహాజనప్రణీతనిమహా నిసాక్ష్యాదీనితన్త్రా
 గ్యపిమోక్షసాధనప్రదర్శనాయప్రవృత్తానీతిమన్దప్రజ్ఞాముముత్సహామ
 స్మేరక, నతుప్రేక్షావంతోముముత్సవః, అతోమన్దప్రజ్ఞానామపి ముము
 యాకాంతానిసాంఖ్యాదీనితన్త్రాగ్యసారాణీత్యధ్యవసాయ సిద్ధయే
 తేమాంసన్త్రాకాం నిరాకరణారమ్భ ఉచితపవ, తస్మాత్తన్నిరాకర
 ణార్థాయంప్రీయపాదఇతిప్రత్యేతవ్యమ్, అథమన్త్ర ఆత్మాయతే,
 'అహమేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాంజనయన్తీగ్న
 రూపామ్ । అజోహ్యోకోబుషమాణోను శేలే జహాత్యేనాం భుక్త
 భోగామజోన్య' ఇతి. అత్ర ప్రధానస్య స్వతో విశ్వ స్రీష్టత్యం
 శూయతే, ఇతర శ్రుతిపత్వీశ్వరాధిష్ఠితస్య విశ్వస్రీష్టత్యంశూ
 యతే, కిమిహ విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవృత్తి రీశ్వరానధిష్ఠితస్య ప్ర
 ధానప్రాయశ్చిత్తే ఆహూస్య తదధిష్ఠిత వైయో పదిశ్యతే? ఇతి
 సంశయః, తత్ర కిం తావత్ ప్రాప్తమీశ్వరానధిష్ఠితస్య తస్య వి
 శ్వసృష్ట్యాదౌ ప్రవృత్తి రుపదిశ్యత ఇతి, కుతః? 'బహ్వీం ప్రజాం
 జనయన్తీగ్న సరూపా' మితి 'ప్రకృతేఃకీర్యమాణానిగుణైః కర్తా
 దిన్ద్యుః । అహికారవిమోహాత్తాకతాహమితి మన్యతే' ఇతి
 వైరమాది శ్రుతి వ్యతిరేకం ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్త్యవగ
 మాదీశ్వరానధిష్ఠితమా వ్యేత్యేరం పోస్తే బూయః, పరమాత్మా
 ధిష్ఠితవైయ తస్య రథోగచ్ఛతంవ త్ప్రవృత్తి రుపదిశ్యతే, కుతః?
 'భూతైశ్వరాపహ్నుభీరాత్మసృష్టై' పురంవిరాజంవిరచయ్యతస్మై ।
 న్యూనేనవిష్టక తురుషాధిధాన మవాపనారాయణ ఆదిదేవ' ఇత్యా

దిభః శూక్రియమాణాయా స్సర్వజ్ఞ విరచిత విశ్వ రచనాయా అచే
తన కత్యుక్తానుపపత్తేః ; అతఏవానుమానం ప్రధాన మీశ్వరాన
ధిష్ఠితం సజ్జగతుర్న నభవతి, ఇతినుమీయతఇత్యనుమానమ్ - ప్ర
ధానమ్, సాక్ష్యాహిక 'సామాన్యతస్తుదృష్టాదతీద్వి గ్రియాణాంప్ర
సిద్ధిరనుమానా' దిత్వాదినాఅతీద్వి గ్రియంప్రధాన మనుమీయతే, అ

* సాక్ష్యమితానుసారే తానుమానపదం వ్యాచక్షే - (అనుమీ
యతఇత్యనుమాన) మిత్యాదినా = "సామాన్యతస్తుదృష్టా" దితి
సాక్ష్యకారికాయాఅయమథః, సుఖదుఃఖమోహాత్మకతయా నా
మాన్యవతాం ఘటపటాదికార్య వస్తూనాందృష్టాల్ - ప్రత్యక్షాత్ప్ర
సిద్ధః, అతీద్వి గ్రియాణాం ప్రధానాదీనా మనుమానా త్ప్రసిద్ధిరితి .

ఇత్యాదినేత్యత్యాదినా "భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయా చ్ఛ
క్తితఃప్రవృత్తేశ్చ । కారణకార్య విభాగా దవిభాగా దైవ్యవ్యూహస్య
స్య" ఇత్యనుమాన కారికా గృహ్యతే, తదర్థస్తు = షీత్యాదిభేదా
నాం ప్రపంచానామ్, కారణమ్ - అవ్యక్తమ్, పరిమితత్వాత్; ఘ
టకారణ వత్, పాగ్గుటాద్యుత్పత్తేరనభివ్యక్త ఘటాదిరూప కార్యా
న్తకత్వేన మృదోష్యవ్యక్తత్వా న్నదృష్టాన్తే సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి ధ్యే
యమ్. తథా షీత్యాది సర్వం కార్యం సుఖదుఃఖమోహాత్మక వ
స్తుప్రకృతికమ్, తదన్నితత్వాత్; ఘటవదితి. తద్దైవఘటాదీనాంకా
రణశక్తితఃప్రవృత్తే మహదాదికార్యాణామపి కారణశక్తితఃప్రవృ
త్తిర్వక్తవ్యా, మహదాదికార్య మవ్యక్తకారణకమ్, కారణశక్త్య
ధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్; ఘటవత్. అపిచ కారణా తాకార్యస్య వి
భాగో జన్మోపలభ్యతే, కారణాద్విభాగోనామకారణస్వావస్థాన్త
రాపత్తిః, పృథివీతో మృద్ధా యతేతతోఘటఇత్యేవం విభాగోద్భవ్య
తే, అవిభాగో- లయః, ప్రాతిలోమ్యేనా విభాగచ్ఛదృశ్యతే ఘట
స్య మృదిలయః, తస్యాకృష్ణివ్యామ్, తస్మాన్తస్య తాసాం తేజ

తోతానుమానసదేన ప్రధానస్య గ్రహణ మితి మన్తవ్యమ్, యదు
 క్తమ్ ' ఐహీం ప్రజాంజనయన్తీగ్ సరూపామ్- ప్రకృతేఃక్రియమా
 నానిగుణైఃకర్మాణి సర్వత ' ఇతి శ్రుతిస్త్పృతిభ్యాం ప్రకృతేస్సృష్టతః
 ప్రవృత్త్యక్షగమాదితిశ్చతదస్యనాలోచితవాక్య శేషేణప్రతిపితమ్, 'యో
 వ్యక్త జీవేశ్వరః' తథా 'యోవ్యక్తేతిస్సన్నవ్యక్తౌద న్తరోయమవ్యక్తం
 సచేదయస్యావ్యక్తంశరీరం యోవ్యక్తమ న్తరోయమయ త్యేషత ఆత్మా
 న్తర్యామ్యమృత ' ఇతిహి వాక్య శేషశ్శ్రుయితే, నైతావన్మాతే
 గ ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీత్యుచ్యతే, అపితు ' తమో
 రజస్సత్వమితి ప్రకృతేరభవత్కగుణాః । మయా సంక్షోభ్య మాణా
 యాఃపురుషానుమతే నచే ' త్యాదిషు ప్రధానస్యేశ్వరాయత్త ప్ర
 వృత్తి శ్రవణాదపి తస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీతి ప్రోచ్యతే, అత
 శ్చైవ తస్యస్వతః ప్రవృత్తిః. ...

—* ౨॥ సూ॥ శ్రీసయోమ్మృవచ్ఛేత్తత్రాపి *—

నఖల్వ చేతనత్వేపి ప్రధానస్య సృష్ట్యాదీ ప్రవృత్తి విరు
 ధ్యతే, యథా అచేతనస్యాపి పయసోదధిరూపేణ పరిణామరూప
 ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, యథావా అచేతనస్యావ్యమ్భునో నాభికేర
 జమ్బీరేషు రసాదిరూపేణ పరిణమితు ముత్సనీవణరూప ప్రవృత్తి రు
 పలభ్యతే, ఏవం ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తిరుపలభతామ్ఇతి చే
 నీత్యేకావిభాగా, బైశ్వరూప్యస్య- దేహాదికార్యజాతస్య, దృశ్యమా
 నా పృథక్పక్షీ కృతా తా క్వచిత్కారణే విశ్రాంతా, విభాగత్వాదవి
 భాగత్వాచ్చ ఘటవిభాగా విభాగవదితి ; తద్విశ్రాంతి కారణంచ
 ప్రధానమితిజ్ఞేయమితి. ...

* (అనాలోచితవాక్యశేషేణ) తి - అన్యపురుషేణితిశేషః.

శ్రీ దృష్టాంతబలేన ప్రధానస్య స్వతఃప్రవృత్తిముపపాదయన్నీశ్వ
 రాభ్యుపగమ మాక్షిపతి - (సయోమ్మృవ) చితి. ...

త్తదతిమన్దమ్, యతస్తత్ర పయోమ్బువోరపిశ్వరాయతైవ ప్రవృత్తి
రుపలభ్యతే, 'యోశ్చ సతిష్ఠన్నవ్యోస్తరోయమాపోనవిదుర్యస్యా
పశ్యరీరం యోపోస్తరోయమయత్యేషతతత్తాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యా
ది శ్రుతిః; (యద్వా అపరేయంవ్యాఖ్యా) అచేతనస్యాపి ప్రధా
నస్య పయోమ్బువత్స్వతః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే, తథాహి యథా
ఽచేతనస్యాపి పయసః క్షీరస్య వత్స వివృద్ధి నిమిత్తం స్వతః ప్రవృ
త్తిరుపలభ్యతే, యథావామ్బునోద్రాగ్యమ్యత్సన్నప్యోదకస్యదూరప్య
త్తి జనప్రాణనాప్యాయనాథం స్వతః ప్రవృత్తిరుప లభ్యతే, త
ద్వదచేతన స్యాపి ప్రధానస్య స్వతస్సృష్ట్యాదీ ప్రవృత్తి రుపపద్య
త ఇతిచేదత్ర బ్రూమః, తత్కాపి దృష్ట్వాన్త ధూతయోఃపయోమ్బు
నో రపి ప్రవృత్తేగపరమాత్మాధిష్ఠిత తత్తదభిమాని చేతన ప్రవృత్తి
నిబన్ధనత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్. ఇతరధాచేతన పరిత్యక్తాదే హిదపి వ
త్సాది వివృద్ధినిమిత్తంస్వతఃపక్షీరాదేఃప్రవృత్తిగప్రసజ్యేత, అపిచా
మ్బాద్విషు తత్తదభిమానిన్యో దేవతాస్సన్తీతి 'మృదబ్రవీదాపో
బ్రువన్' ఇత్యాది శ్రుతిగణా యమునాది పుత్రాఙ్గీష్మనుతా ద
యశ్చ సూచయన్తి, అతగిపయోమ్బువదితి దృష్ట్వాన్తో ఽనుసంస్మః.

—*౩||సూ|| ధ్వితీయేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్*—

అపిచేశ్వరవ్యతిరేకేణ ప్రధానస్యావస్థానశ్రుత్యభావాజ్జడస్యతగ్యే
శ్వరవత్ 'బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీ' త్యాదిసమర్థా పూర్వకస్య
ప్రవృద్ధిలీలాపేక్షావిరోధాచ్చతస్యాస్వతఃప్రవృత్తిరుపపద్యతే.

—*౪||సూ|| అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్*—

స్వాదేత దేన్ధ్వాద్వ్యుపభుక్తస్య తృణపల్లవోదక తూల బీజా
దే ర్నిమిత్తాన్తర మనపేక్ష్యైవ క్షీరరూపేణ పరిణామలక్షణ ప్రవృ

ధ్వితీయపరమాత్మపారతన్యంప్రధానస్యోపపాదయతి(వ్యతిరేకే)తి.

త్రిమలభ్యతే, తద్వత్ప్రధానస్యాపి స్వతఃప్రవృత్తి రుప లభ్యతా
మితి చేతన్నసాధీయః, కుతః? అన్యత్రాభావాత్- అన్యత్ర- అనదు
హద్యుప భుక్తస్య ప్రవీణస్యాపి తృణాదేఃక్షీరరూపేణపరిణామా
భావమేవపశ్యామః, తస్మాన్నతృణాదివదిత్యుదాహరణం సజ్గచ్ఛతే.

—౫॥ సూ॥ పురుషాత్మవదితిచేత్రథాపిజ్ఞ—

స్వాదేతత్పరమపురుషా ప్రవర్తితమపి ప్రధానజీవాభ్యుక్తపురుష
స్తత్సన్నిధానమాత్రింవా తస్య భోగాపవగాఙ్గణం సగాఙ్గదౌప్ర
వతాయతి త్వభ్యుప గచ్ఛామః, యథావా గమనశక్తి వికలాదృక్చ
క్త్యతిరేకః పురుషోగమన శక్త్యతిరేకం దృక్చక్తివికలం పురుషంప్ర
వతాయతి, యథావా అయసాకాంత మణిసన్నిధానాదయః ప్రవ
తతే తద్వదితిచే దతోచ్ఛతే, తథాపి భవంతే తాదృశ దృష్ట్వా
స్తే పరిమాణితేపి ప్రధానస్యపురుష నిబద్ధనప్రవృత్తి రోపిపపద్య
తే, పురుషస్య నిమిత్తయత్వా నిగుణత్వాచ్చ; దృష్ట్వాస్తేహింస
గాఃపురుషస్య గమనవ్యాపార వికలత్వేపి దృక్చక్తి వికలంప్రతి మా
గాఃప దేశస్వాపేక్షితా ద్యాహరణ వ్యాపారోపదేశ లక్షణ ప్ర
వృత్తి ర్దృశ్యతే, అథస్య చాక్షుష వ్యాపారవిర పేషితస్త్రి పంగూ
పదేశాది గ్రహణస్వాపేక్షితా ద్యాహరణ ప్రవృత్తిలక్షణ శ్చేతన
భిమోదృశ్యతే, తస్మాత్పురుషవదితి దృష్ట్వాన్తోసుపపన్నః, తథేవా
శ్శృణోతి దృష్ట్వాన్తోప్యయసాకాంత మణిసన్నిధానా దయఃప్రవృత్తా
చేతనశక్తృకాయస్థాంతమణిసన్నిధానసమవధానమయపోదృశ్యతే,
దాద్వాన్తికేయ నతుప్రధానస్య పురుష సన్నిధాన సమవధాయకః
కల్పింపి దృశ్యతే, పురుషస్య నిమిత్తయత్వా త్ప్రధాన స్వాదేతన
త్వాచ్చ; యదివ తస్య పురుష సన్నిధానం సదాతన మిత్యవ్యతే
తదా పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనప్రధానస్య నిత్యం సగాఙ్గదిపు
వృత్తి ప్రసంగో దుచ్ఛరః.

—* ౬ || సూ॥ ౧ అగ్నిత్వా సుపపత్తేషు *—

అపిచ భవన్మతే ప్రతిసగాకవసరే సత్వ రజస్తమసామన్యో
న్యమక్లాగ్నిభావ ముత్సృజ్యసామ్యేనావస్థానం ప్రధానమభ్యుపేయ
తే, తస్యా మవస్థాయా మచేతనస్య త్తోభయితు రభావేన బైష
మ్యాభావా త్సత్వాదీనా మితరేతర మంగాగ్నిభావా సుపపత్తేశ్చగు
ణబైషమ్య నిబన్ధనో మహదాది సగోకదురుపపాదః.

—* ౭ || సూ॥ ౨ అన్యథానుమితౌచజ్జశక్తివియోగాత్ *—

అన్యథా- (1) హేత్వంతరేణ, ప్రధానస్యకర్తృత్వానుమితౌ
సత్త్వామపి; కర్తృత్వస్య క్షాతృత్వ వ్యాప్తత్వ నియమేన 'యస్య
ర్వజ్జస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తివివిధైవ శ్రూయతేస్వాభావిజ్ఞానబ
లక్రియాచే' త్యాదిషు శ్రూయమాణ సర్వజ్జత్వ సర్వ శక్తిత్వాదీ
నా మసమ్భవా దచేతనస్య తస్య తత్తచ్ఛేతనకృత పాక్తనప్రత్యా
భుత్యానుగుణ చతుర్విధ భోగాయతన రచయితృత్వం వోపపద్య
త ఏవ.

...

...

—* ౮ || సూ॥ ౩ అభ్యుపగమేష్యథాభావాత్ *—

ప్రమాణమంతరావినీహ్యేణ ప్రధానస్య స్వతః కర్తృత్వా
భ్యుపగమేష్యయమేవ దోషసికృతః, అథాభావాత్- ఏవమభ్యు

౧ ప్రధానస్యస్వాతంత్ర్యే ౨ సుపపత్త్యంతరమాహ- (అగ్ని త్వే)తి.

౩ యదప్యాహురనుమానం సాక్ష్యాః, ప్రధానంజగత్కర్తృక,
ఉపాదానత్వాత్; వృత్తో పాదానామగ్రరవచితి తద్దూరయతి -
(అన్యథానుమితా) వితి. ... *

(1) (హేత్వంతరేణేతి)- యథోక్తోపాదానత్వహేతుసేత్వభావః,
అన్య ఖటాద్యుపాదానాదౌ వ్యభిచార దర్శనా దప్రయోజకత్వ
మితి భావః *

* బ్రెన్సిన్వారంసాంభ్యగర్భనగమంకావ మితి- (అభ్యుపగమే) పీతి.

మగమీ జీవానాం పురుషార్థాభావః ప్రసక్త్యేత, తథాహి ప్రకృతి
పురుషయో నిత్యత్వేన ద్వైరిణీవత్స్వతః ప్రవృత్త మానయా ప్ర
కృత్యాకదాచివ వియోగాసమృద్ధాత్పురుషస్య ప్రకృతే రాత్యన్తిక
ప్రమాణరూపే మోక్షోద్యులభ ఏవ, తస్మాదయమభ్యుపగమ స్సా
క్ష్యానామనభావః. ...

—*F|| సూ|| విప్రతిషేధాచ్చ సమజ్ఞానమ్ *—

కిం బహునోక్తేన, సరిశ్వర సాక్ష్యమతమసమజ్ఞానమేవభవతి,
కస్మాత్? విప్రతిషేధాత్ - తథాహ్యత్ర పూర్వాపర విప్రతిషేధో
దృశ్యతే, సాంఖ్యజిల 'పురుషో దృష్టాభోక్తానుపకారీచేతి, ప్ర
కృతిః-కర్త్రీ, పురుషభోగాపవగాభావం నిత్యంసగాదా ప్రవతక
మానా భవతి, తయైవ సాధన భూతయా పురుషో భోగ మపవ
గాంచాత్మత ఇతి చ వచస్తస్తద్వైపరీత్యేన పురుషశ్చైతన్యమాత్ర
వపురి పురుష-ర పరావన్నితేపా నిగుణోనివికారో నకతా
నభోక్తా నద్రష్టేతిచ అతఏవ పురుషో నబధ్యతే, నమోక్షసాధనంప్ర
కృతి పురుషవిచేక జ్ఞానలక్షణ మనుతివ్యతి, నముచ్యతే ఇతిచవదన్తి,
'ప్రకృతి రచేతనభూతైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మంచైతన్యం
స్వస్తిన్నశ్యస్య స్వధర్మకార్యత్వం పురుషేచాధ్యస్య పురుషస్యా
పవగాభావం విచేక జ్ఞానలక్షణం సాధనం స్వయ మనుష్ఠాయతం
మోక్ష ముచితవ వదన్తి; ౧ ఏవంపూర్వోత్తరవాక్యవిరోధాదపితన్య
తమసమజ్ఞాన మిత్యభిప్రాయః. ...

* స్యాదేతత్సాంఖ్య భ్యుపగమస్య యుక్తి యుక్తత్వేన ప్రమా
ణమూలత్వా త్తత్సామజ్ఞాస్య మతస్తదపితత్వ జిజ్ఞాసుభి రణ్ణీకార్య
మతలహ - (విప్రతిషేధా) దితి. ...

౧ ప్రకృతి జీవేతిహ సమాత్మన స్సావ్యత ప్ర్యేణ జగతా-ర్థ
త్వేతస్య తేదాన్తాభాస్యా బాధ్యత్వ సిద్ధిహ ఫలమితి సూచయ

౧ || రథనానుపపత్స్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౧ ||

—*౧౦||సూ||మహద్దీర్ఘవద్వాహస్త్వపరిమల్లలాభ్యామ్ *

‡ అత్రాసమష్టసమిత్వనుచరతి, ప్రమథితో నిరీశ్వరసాఙ్ఖ్యసమయః, అథునా పరమాణుకారణ వాదః ప్రమథ్యతే, కథం తద్వాదః శ్రుతనరవ గమ్యతే? పూర్వపక్షపాత్తిముఖేనోచ్యతే, ‡ కణభక్షాక్షచరణాభ్యాం హి పాథివాది చతుర్విధ పరమాణునాం జగత్కారణత్వమభ్యుపగమ్యతే, తత్కారణేషాముపపద్యతే? అపహస్యినోపపద్యతే? ఇతి హ భవతివిశయః, తత్రోపపద్యతే ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? అథ ప్రేహీ ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగత్పరమాణవః, తథాహి పాథివాద య శ్చతుర్విధాః పరమాణవః ప్రళయకాండే అనారంభ కార్యాయ తా యోగం రూపాదిగుణవస్తాః పారిమాణ్యైః పరిమాణౌ వతి వ్యస్తే, అథతే పశ్యా నీజీవా దృష్టసచివేశ్వర చికిషాసంకాతక్రియ యామిథ స్సంయుజ్యమానా స్సనోద్వ్యణుకాది క్రమేణ నిఖిలంకార్యజాత మారభంతే, తత్రోపాదానగత రూపాదిగుణా ఉపాదేయే

స్వధికరణ ముపసంహరతి - (ఏవ)మితి. అ || ౧ || సూ || ౧ ||

‡ ముక్తిదశాయాం జీవస్య పాపాణ్యల్పతావాదిసాఙ్ఖ్యమత నిరాసాత్పరం జీవస్యతథావిధ ముక్తిదశావాది వైశేషికమతముపస్థితం నిరస్యతే ఇతి సూత్రకారభావ మనుసరణ ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసక్తసక్తౌ వత్స్యస్నేహపేక్షితపదం పూర్వసూత్రాదనువతయతి - (అత్రే) తి = సక్తతిమాహ - (ప్రమథిత) ఇతి = నిరస్త ఇత్యర్థః. పరమాణుకారణవాద స్వరూపంపుచ్చతి - (కథ) మితి. పూర్వపక్షోపన్యాసేనైవ జ్ఞాతుంశక్యతే ఇత్యర్థః.

† కణభక్షః - కణాదయుషిః, అక్షచరణః - గతమయుషిః, తాభ్యామ్. తత్ - జగత్కారణత్వమ్, లేషామ్ - పరమాణునామ్.

‡ జీవాన్మగ్ననిమగ్నాః. ‡ జగత్స్వరూపనిమగ్నాః. ...

స్వసజాతీయ గుణానారభంతే, ఉపాదానోపాదేయయో రితలేతర
 మథాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్; తత్ర పారిమాణ్డల్య సంజ్ఞం ప
 రమాణు గతపరిమాణంతు నద్వ్యణుక పరిమాణ మారభతే, ప
 రిమణ్డలాదపి ద్వ్యణుకస్యాణుతరత్వ ప్రసంగాత్; కింతు పరిమణ్డ
 ల గతమేకత్వం తద్వ్యక్తిత్వం వాద్వ్యణుకే పరిమాణ మారభతే,
 ద్వ్యణుకాదిగత పరిమాణానితు త్ర్యణుకాదిషు పరిమాణాన్యారభే
 యుః, తత్రత్ర్యణుకాది క్రమేణ మహతీపృథివీ, మహత్స్వరూపః, మహ
 త్తేజో, మహాన్వాయు, రితి జీవాదృష్ట వశేనైవస్థావర జగ్గమాత్మకం
 నిఖిలం జగదుత్పద్యతే. తత్రజీవానాంసంసారాత్మకేకవింశతి స్థిదుగళ
 ధ్వంసఏవ మోక్షఃప్రత్యేతవ్యః, తానితుదుఃఖానిశరీరమేకమ్(౧), శ్రో
 త్రత్వక్ ఘ్రాణదృక్ జిహ్వమనశ్చేతీన్ద్రియాణిషట్(౬), తద్విషయాశ్చ
 ఛాదయష్టట్(౮), తాదృశేన్ద్రియజన్యజ్ఞానానిషట్ (౮), సుఖదుఃఖం
 చేరిచ్ఛే(౨), అహత్యైకవింశతిః(౨౧), తత్రశరీరాదీనాందుఃఖమేతు
 త్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, సుఖస్యాపిస్వనాశజ్ఞానద్వారా దుఃఖస్సారక
 త్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, ఏవంవిచైకవింశతి దుగళ ధ్వంసరూప మో
 క్షసాధనంతు దేహాది విలక్షణాత్మజ్ఞాన మిత్యవగన్తవ్యమ్, ఏవము
 త్పన్నం జగత్సం జహీషాత ఈశ్వరస్యేచ్ఛయాజీవాదృష్టసచివయా
 సముత్పన్న క్రియావశా త్ప్రతిలోమ్యక్రమేణ శ్చ్యతక్రమేణవా పృ
 థివ్యాదీనాం కార్యాణాం త్రిసరేణుపరస్వంతం స్వావయవ విభాగే
 ననాశేనతి స్థావర జగ్గమాత్మక మఖిలం జగన్నశ్యతి, తత స్తాదృశ
 క్రియావశాదేవ పరమాణుద్వయ విభాగేనతి ద్వ్యణుకనాశః, అ
 యమేవ మహాప్రళయః; తత్ర మహాప్రళయే పరమాణ్వాది నిత్యద్ర
 వ్యాణి నిత్యగుణాదయచ్చ సన్తి, తునస్సగౌడౌ యథోక్తక్రమేణ

శ్రీ దుఃఖధ్వంస ఏవేత్యేవేన ముక్తిదశాయాంజీవస్యనిర్విశేషతయా
 పాపాని కల్పావస్థానం ద్యోరయః. ...

జగదుత్పత్స్యతే, అతస్తేషాం జగతాః-రణత్వ ముపపన్నతర మిత్యే
 పం ప్రాప్తే ॥ బ్రాహ్మణ్యం, పరమాణూనాం జగతాః-రణత్వం నైవోప
 పద్యతే, తతః : తేషాం ప్రకృతి కార్యత్వాత్; తథా చామ్నాయ
 తే - “ఏవం నిరుక్తం తీతితబ్దవృత్త మనన్నిధానా త్వరమాణవో
 యే | అవిద్యయా మనసాకల్పితాస్తే ఏషాం సమాహేన కృతోవిశే
 ష” ఇతి. అనన్నిధాత్ - విభాగాత్, అవిద్యయా - ప్రకృత్యా,
 మనసేతి తచ్చరీరక జీవాద్యష్టం లక్ష్యతే, కల్పితాః - నిర్మితాః, వి
 శేషః- ఘటకుడ్యాదిః. నహి మహదాది సృష్టిద్వారా పరమాణూ
 పాదానకత్వేన ప్రకృత్యధ్యుపగమే విశోద్ధృత్యైవ మిదం పశ్యామః,
 మైవమపి మంథాః, పరిమణ్డలే వ్యవయవ ధారా విశ్రామానధ్యుప
 గమే సురగిరి సిద్ధాథకయో స్సామ్యపత్తే స్తేషామవయవ ధారా
 విశ్రామావయవ త్వేన పరమాణూనాం నిత్యత్వేనతి జగతాః-రణత్వ
 ముపపత్స్యత ఇతి సురగిరి సిద్ధాథకయోరుచ్చావచత్వస్య ప్రకృతావ
 వయవ ధారావిరామా ధ్యుపగమే వ్యవయవై, విచిత్ర భువన స
 జ్జన చతురేశ్వర సజ్జల్పవిరచితతయా తయోస్సామ్య ప్రసక్త
 శ్చ; అపిచ రూపాది మత్త్వాధ్యుపగమా త్వరమాణూనా మనిత్య
 త్వ సావయవత్వాదిక మేవస్యాత్, రూపాదిమత్స్య ఘటాదివ్యతి
 త్వత్వ సావయవత్వాద్యుపలభేః; యది పరమాణూనామనిత్యత్వా
 ది వ్యదాసాయ రూపావరహితత్వ మధ్యుపేయేత తహి కా
 ర్యగుణానాం కారణగుణ సూక్ష్మకత్వం ప్రవనేత్, తదప్రవాసా
 థకం రూపాదిమత్త్వా ధ్యుపగమే వ్రసస్తేషా మనిత్యత్వ ప్రకర్తవ్యం

॥ ఏతస్మత్తస్య భ్రాంతిమూలకత్వద్యోతనాయ పరమాణూనాం
 జగతాః-రణత్వం నోపపద్యత ఇతి సిద్ధాంతమితి - (బ్రాహ్మ) ఇ
 త్యాదినా. పరమాణూనాం ప్రకృతికార్యత్వం దృశ్యమితి - (తథా
 చామ్నాయత) ఇతి *

వవస్థ ఏవేత దృష్టవ్యమ్. తతశ్చానిత్యతయా సగౌఢా వభావా
త్పరమాణూనాం జగతాఃరణత్వం నసిద్ధ్యతి, అతోహాస్వపరిమ
ణ్ణలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుక పీఠభ్యామ్, మహద్దీఘకవల్ - మహత్ -
మహత్త్వమ్, పరిమాణవిశేషః; దీఘః- దీఘకత్వమ్, తచ్చతథా,
వాశబ్దోఽవధారణే, తత్పరిమాణకమేవ విశ్వముత్పద్వత ఇత్యేతద
స మజ్ఞానమ్, అవేద సమామ్నాతానుమానికేశ్వరాఘృపగమాచ్చ .

— ౧౦౧౧సూ॥ ౧ ఉభయథాపినకమాత స్తదభావః—

ఇతశ్చ పరమాణూనాం కారణత్వ మసమజ్ఞానమ్, జీవాదృష్టం
పరమాణుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుక్తమ్. తత్రాం పురుషగతమ్ ?
ఉతపరమాణు గతమ్ ? అద్యే పురుషగతా దృష్టేన పరమాణుషు
జేష్టాస్యపగమే తద్రీత్యేదానీ మప్యన్యదృష్టే నాన్యస్య సమ్మో
గపాప్రీతిః ప్రసజ్యేత, అతోనపురుషగతా దృష్టం పరమాణుషు క్రి
యోత్పాదకం భవేత్, యదిచాదృష్టాశ్రయ పురుషసమృద్ధవీవ పీఠ
మ క్రియోత్పాదక మిత్యుచ్యతే తదా తేషాం తత్సమృద్ధసాతత్యా
త్సృష్టేరపి సాతత్యం ప్రసజ్యేత, ఏవంచ నియతస్యకస్య చిత్త
ర్న నిష్పాదకస్యాభావా న్నాణుష్ఠాద్యం కమన్సాత్, కమా
భావా త్తజ్జనిత సంయోగాభావః, తదభావాచ్చ తన్నిబద్ధన ద్వ్య
ణుకాదికార్య జాతానుత్పత్తి రితి. అన్త్యేచైవ మేవాచేతనేష్వణ
ష్టదృష్టస్య దురస్వయాలోమాద్యుత్పత్త్యసమ్భవోద్భిష్టవ్యః, అపి
చైత్రేజీవ భోగమాత్రం తదదృష్టాయ త్తమిత్యధుపగతమ్, నతుస్య

* ఏవమాథిక మణువాద నిరాసముక్త్వా సూత్రశాబ్ద నిరా
సం కథయన్ముత్రార్థ ముపసంహరతి - (అతోహాస్వ పరిమణ్ణ
లాభ్యా) మిత్వాదినా- ౧ యదుక్తంజీవాదృష్టసచివయేతి జీవాదృ
ష్టస్య పరమాణుషు క్రియోత్పాదకత్వం తస్మిరస్యతి సూత్రకారః -
(ఉభయథాపి) యి.

స్వాధ్యయే, అతశ్చేభయథావి జీవకర్మ నపరిమల్లల క్రియోత్పాదకం భవితుమహతి, యద్యప్యేతన్నతే అమమానికేశ్వరగి కల్పితః, తథా ప్యానుమానికేశ్వరాసిద్ధేస్తదిచ్ఛయాపి పరిమల్లల చలనాదికం న సమ్భవతి, అపి దైవాం ప్రతిసగః ప్రక్రియాప్య నుపపన్నా, తథా అవయవ విభాగ జనక క్రియోత్పాదకా దృష్ట్యాభావాత్; అతఃపరమాణు క్రియాభావాదేవ తత్సంయోగ విభాగాయ త్త విశ్వోత్పత్తి ప్రళయోపపాదనాభావః ప్రత్యేతవ్యః.

—* ౧౨॥ సూ॥ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః—

అవయవిగుణ కర్మకాత్యాదీనా మవయవాదిభ్యో ధాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన తైస్సమవాయాభ్యు సమ్మన్తో భ్యుపగతః, అతశ్చ తత్తత్సమవాయస్యాపి స్వాక్రయాదథాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన సమవాయాన్తరస్యావత్స మభ్యుపగమనీయ తయా తస్య భూర్వ సమవాయ సామ్యాదేవం క్రమేణ తస్యాపి సమవాయాన్త రాభ్యుపగమే అనవస్థితే తైచైతన్నత మసమజ్ఞాన మిత్యర్థః; నహిసమవాయస్య స్వపర పృథ క్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితివక్త్రంయుక్తమ్. అవయవాదీనామేవ తథావిధ పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితి వక్త్రముచితత్వాత్.

—* ౧౩॥ సూ॥ నిత్యమేవచ భావాత్ *

అపౌచః, సమవాయసమ్మన్తస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమస్సమ్మన్తినో నిత్యత్వాభ్యుపగమ మస్తరేణ నోపపద్యతే, తథాచావయవావయవినోర్మ్యగ్గుమపి సమవాయవస్మిత్వమేవస్యాత్, ఏవం క్రమేణ సర్వేషాం నిత్యభావ ప్రసంగాజ్జన్య జనకభావోపపదణానం దుర్ఘటా మేవస్యాత్, తస్మాదస్యా సామజ్ఞస్యమిత్యర్థిప్రాయః.

* సమవాయాభ్యు తదభ్యుపగత సమ్మన్తంమాపయతి - (సమవాయా భ్యుపగమాచ్చే) తి. ...

—*౧౮|| సూ|| ౧|| రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్ *—

అపిచైతన్యతే సర్వేషాం జన్యవస్తునామాద్యక్షణే రూపాది
రాహిత్య మభ్యుపేయతే, తదయుక్తమ్, యతస్సర్వేషాం ఘటప
టాదీనాంజన్యవస్తునామాద్యక్షణేపి దర్శనాదిహేతుఘాతోద్భూత
రూపాది మత్త్వాదేవతాని నిరస్తరం సాక్షాతుఃకాః, తతశ్చవై
శేషికాదీనామాద్యక్షణే జన్యవస్తుషు రూపాద్యభావ ప్రత్యయో వి
పర్యయో- ధ్రువ ఏవ, భవతి, కస్మాల్అదశకనాల్ - రూపాద్య
భావాభ్యుపగమేహి జన్యవస్తునామాద్యక్షణేఅదశకనంప్రసజ్యేత,
త్తస్మాత్తన్యతమసమజ్ఞసమ్. ...

—*౧౯|| సూ|| †ఉభయభావదోషాత్ *—

యదప్యాహుః కణ భక్షా త్త చరణాను యాయినోవై శేషి
కా వైయాయికాత్వైకవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖాత్మకస్య సంసార
స్య ధ్వంస ఏవ జీవస్య మోక్షాభితి; తచ్చాప్యసజ్జతమ్, కుతః? ఉభ
యభావ దోషాత్ - తథాహి యాయ మేకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసో
మోక్షత్వేనాభ్యుప గతఃకిం తత్ప్రతియోగీ దుఃఖాత్మక స్సంసా
రో భావరూపః? ఉతాభావరూపః? ఇతి వివేచనీయః, తత్రన
తావదభావ రూపః; అన్యోన్యభావస్య నిత్యత్వాత్, సంసర్గా
భావ రూపత్వేప్యత్యంతా భావస్యచ నిత్యత్వాన్నతాద్రూప్యం దుగ్ధ
ఖస్య సచ్ఛవతి, నచవాద్యం వినాశ్య భావరూపం తదితి, వినాశ్య
భావ ధ్వంసస్య ప్రతియోగి స్వరూపత్వాభ్యుపగమేన జీవస్య మో
క్షావస్థాయాం యతిః-ఇచ్చిద్విశేషణ వైశిష్ట్య ప్రసంగాత్; పాషా

౧ యచ్చాహు జన్యవస్తునా మాద్యక్షణే నిగుణత్వ మితి
తన్నైత్యాహ - (రూపాదీ) తి. ...

† ఏకవింశతి దుఃఖధ్వంసోమోక్షాభిత్యేత దమూద్యానేకధావి
కల్ప్యి దూషయితుమాహ - (ఉభయభావే) తి.

కాదివజ్జపతయా నిర్విశేషతయాచ స్వరూప మాత్రేణావస్థానంహి
జీవస్యతేమోక్షదశాం వదన్తి, నాప్యస్య సంసారస్య ప్రధ్వంసయా
పత్వం యుక్తమ్, ధ్వంసస్య ధ్వంసాభ్యుపగమే ఘటోన్మజ్జన ప్రసం
గాత్; ఏవం తస్య భావరూపనా మక్షోపి భవతి నిస్తారః, తథా
హి గతిం భావరూపో యతోక్తః ప్రతియోగీ ఆదిమాన్ స్వాలో? ఆ
హూస్త్విదవాదిస్సాస్యలో? యది తావదాదిమాన్ స్వాత్తహిణముక్త
స్యాపి కదాచిత్సంసారో ప్రసజ్యేత, ముక్తస్య సంసార ప్రసక్తా
హి తస్యాదిమత్త్వం సక్తచ్ఛతే, యది పునరనాదిస్సాస్య సంసార
స్తదాత్వరాజే భావవస్తునస్తైర్నిత్యత్వా భ్యుపగమాజ్జీవానా వని
ర్మోక్షగి ప్రసజ్యేత, తతశ్చైవముభయథాపి జీవానాం మోక్షాపి
ద్ధిరూపకోష సమ్భవాదుభయమతమప్యసమజ్ఞనమేవ.

—*అపరిగ్రహాచ్చత్వస్తమ నపేక్షా*—

ప్రకృతి పురుష వివేక పరిజ్ఞాన మాత్రాభావం ప్రవర్తిత నిర
శ్వర సాంఖ్యతస్త్రే శ్చుత్వాది విరోధేపి ప్రకృతి పురుష వివేక పరి
జ్ఞానోపయోగీ తత్వసంఖ్యానసతాత్వవాదాదయోవిశ్రేయసాధిక
భిరపివేదాన్నిభిరనుమోద్యస్తే, పరమాణుకారణవాదేషు కస్యచిద
శృంశస్య వేదాన్నిభిరనుమోదితత్వాచ్చుత్వాది విరుద్ధత్వాచ్చభగ
వదనుగ్రహాధికభిరత్యస్తమనపేక్షా కతావ్యా.

౨| మహద్దీక్షాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౭||

* అణుకారణవాదస్య భ్రాన్తియూలత్వా ద్దుర్యుక్తి మయత్వా
దనాదరణీయత్వాచ్చనతేనప్రోక్త ప్రవక్ష్యమాణవేదాన్తార్థగోషదపి
చాథ ఇత్యశ్చససాయోత్ర ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహ
రతి సూత్రకారః. (అపరిగ్రహాచ్చేతి). అ || ౨ || సూ || ౭ ||

అణు కారణవాది తారిక మతే నిరస్తే సర్వణు కారణవా
ద సామ్యానుష్ఠిత సౌగతమతం నిరస్యతేతి సౌగధికరణే నాన్య

—॥౧౭॥సముదాయఉభయహేతుకేపితదస్మాద్యేః—

* ఇతస్సోగతమతం నిరాక్రియతే, సోగతాస్తు చతుర్విధాః, వైభాషికా స్సోత్తాన్తికా యోగాచారా మాధ్యమికాశ్చేతి. తత్ర వైభాషికాః ప్రత్యక్షసిద్ధ స్థూలద్రవ్య వాదినః, సోత్తాన్తికాః పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయ స్థూలద్రవ్యాంతరసద్భావ వాదినః, యోగాచారా నిరాలంబు విజ్ఞానమాత్రవాదినః; త్రయోవ్యేతే సర్వస్వాపి స్వాభ్యుపగత వస్తుసమీక్షితత్వం వదన్తి, అన్యేషునర్మాధ్యమికాన్సర్వకూన్యవాదినః, ఇతత్రాద్యయోరుభయోర్మతేకింజగదుత్పత్త్యుపపాదనం సుఖటమ్? ఆహోస్వద్దుఃఖటంస్యాత్? ఇతి విశయే స తి యుక్తిమూలత్వాత్ సుఖటమితి తావత్ప్రప్తమ్, కుతః? పాథికవాది పరమాణవః ప్రత్యేకం పృథివ్యాది భూత సంఘాతా భవన్తి, తేరూప విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంసారాఖ్య పశుసూన్యా భూత్వా వేషేన్ద్రియవిషయ లక్షణ సంఘాతా భవన్తి, తత్ర శబ్దాది విషయ ప్రపంచోరూపసూన్యః, విజ్ఞాన సన్ధానో విజ్ఞానసూన్యః, అలం ప్రపంచో వేదనాసూన్యః, నామ ప్రపంచస్సంజ్ఞా సూన్యః, జాననా ప్రపంచ స్సంసారసూన్యః, తత్ర విజ్ఞాన సూన్యో గ్రాహకాభిమాన్యాత్మత్వేనావతిష్ఠతే, సవీచాలయ విజ్ఞాన మాంతర విజ్ఞానమితి చోచ్యతే; ఇథం పశుసూన్యాత్మకా ఏవ చరాచరదేహః భవన్తి, సర్వేవ్యేషు క్షణికేష్వపి స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యావి

ప్రసంగసన్నితం ద్యోతయత్- * (ఇత)ఇతి- ఏతదధికరణాదిత్యర్థః. సుగతోక్తా గమనైకత్వేపి తచ్చిన్యాకాం మతిభేదా చ్చాతుర్విధ్యమిత్యాహ. (సోగతాన్తి) ఇ- ఇ తత్రవైభాషికసోత్తాన్తికయోర్బుద్ధ్యాధానాం ప్రత్యక్షత్వా ప్రత్యక్షత్వాభ్యాం సత్యపివివాదే బాహ్యధాన్తిస్వప్రసక్తిసామ్యా దక్షిక్రత్యతయోర్మతం యుగపూరసితుంవిషయైక్యవిశయమాహ. (తత్రాద్యయో)రితి-

ద్యాదినా సర్వంసుఖటమితిపాప్తే తిబ్రామః, తుణవిధ్వంసినాం
 మూలవ ఏకస్మిన్నేవక్షణే విధ్వస్తా శ్చేతే- తునః కదావా సంహతి
 తో వియజ్యతై, కదావా సం హన్యతై, ఏవం పృథివ్యావయోపి.
 కశ్చనరయమూలయ విజ్ఞాన లక్షణ అత్తా? స్వయం తుణికోపికదా
 కస్తైవిషయాయ స్పృహయతి? కదావాకం విషయ ముపభునక్తి;
 కశ్చ కదావాకమథాం బానతి? కతమంవా అథామపాదతై? ఇ
 ష్టాపత్తః, దృష్టంచ నష్టంచేత-భయన్యేవ సృష్టమన్యః ప్రత్యభిజానీయా
 తే, కథంవాన్యేవాభిలషితమన్య ఉపా దద్యాత్. యత్తా క్తం స్థిర
 త్వ బుద్ధ్యాఖ్యావిద్యయా సర్వం సుఖటమితి తత్ర బ్రూమః, స్థిర
 త్వావిద్యాఖ్యం భ్రాన్త్యాసంఘాతోత్పత్తిర్నసమ్భవతీతి. యతశ్చ
 క్తిరజతావిద్యయా సత్యరజతోత్పత్తిర్నదృశ్యతే, అతస్సముదాయే-
 దేహేన్ద్రియాదినంఘాలే, ఉభయమేతుకేపి- యథోక్తరీత్యా పర
 మాణు సూర్థ పశ్యికోభయ విభహేతుకే సత్యపి, తదపాప్తే-
 తేషాం పరమాత్వాదీనాం తుణ విధ్వంసినాం దేహాది మేతుత్వా
 పాప్తే, తస్మత్తద్వయేపి జగదుత్పత్త్యుపపాదన లోక వ్యవహారా
 దికం దుర్ఘటమేవ. ...

—* { గూ॥మూ॥ ౧ ఇతరేతరప్రత్యయాదుపపన్నమితిచే } *—
 న్నసంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్

యద్యస్యత్ర పరమాత్వాదీనాం తుణికత్వా ద్విశోత్పత్తిలోక
 వ్యవహారాదికం సర్వమనుపపన్నమ్, తథాపి ఇతరేతర ప్రత్యయా
 త్వవ్యముపపద్యతే, అవిద్యాదీనా మితరేతర కారణత్వ నిశ్చయోత్ర

* భ్రాన్తిమూలత్వా న్నతద్వయ మప్యసమంజస తమమితి సిద్ధా
 న్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... *

౧ యదుక్తం స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యా విద్యాదీనా సర్వం సుఖట మి
 తి తదనుక్తం గూఢమనితి - (విశేషోక్తిః).

భవతి, కళసరవిద్యాదయః? ఉచ్యతే, అవిద్యా, సంసారో, విజ్ఞానమ్, నామ, రూపమ్, షడాయతనమ్, స్పృశోఽ, వేదనా, త్రిష్టో, పాదానమ్, భవో, జాతి, ర్జరా, చురణమ్, శోకః, పరిదేవనా, దుఃఖమ్, దుర్మనస్తేత్యేవంజాతీయకామీతరేతరహేతుకాస్సౌగతైరభ్యుప గమ్యతే, తస్మాద్విశోత్పత్తి లోక వ్యవహారాదిక ముపపన్నంభవతీతి చేన్నైతదస్తి, కస్మాల్? సంఘాత భావా నిమిత్తత్వాత్ - పృథివ్యాదిసంఘాత రూప దేహాది భావాః ప్రతి నిమిత్తా సిద్ధేః, అవిద్యాదీనా మపితరేతర హేతుకత్వ మసిద్ధమేవ స్వాత్, సర్వస్వాపి ఊణికత్వేనావిద్యాదీనా మపి సిద్ధినిమిత్తత్వా త్సర్వ మనుప పన్నమిత్యభి ప్రాయః

—* సూ॥ ౧౯॥ ఏకైకైర్వోత్పాదేవపూర్వనిరోధాత్ *

ఇత్యైతన్మతోపపాదనం దుఃఖుటమేవ, యద్యపి పూర్వపూర్వ సంఘాతః ఉత్తరోత్తర సంఘాతంప్రతి హేతురితివత్తుంశక్యతే, తథా పూర్వోత్తరసంఘాతో త్పాదకాలే పూర్వసంఘాతస్య నిరోధాత్ - ఊణికత్వేన నష్టత్వాత్, పూర్వసంఘాతా భావానామేవ హేతుత్వం వ క్తవ్యమ్, తథాచ సర్వదా సర్వోత్పాదప్రసక్తిః, తస్మాద్దుఃఖుట మేవేదం మతమ్

—* ౨౦॥ సూ॥ అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధాయాగపద్యమన్యథా *

అపిచ యత్పునరుక్తం విశోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికంసర్వం సుఖుటమితి తత్ర పునఃప్రతిబ్రూషం, అసతి - ఏవంఊణికత్వేన కార్యకారణాత్మకే సర్వస్థిచ్ఛిన్త న్యవిద్యమానేనతి, ప్రతిజ్ఞాయాః- క్రమేణవిశోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికం సుఖుటమితి ప్రతిజ్ఞాయాః, ఉపరోధో, భక్తిః, ప్రసక్తేత, అన్యథా-క్రమేణ విశోత్పత్త్యాద్యన

ఏ ఊణికత్వం చైతన్యతం సుతరాం బాధతఇత్యాహ- (ఉత్తరోత్పాద) ఇతి.

భ్యుపగమేతు, యాగపద్యమ్ - యుగపత్సర్వోత్పత్తి ప్రసక్తిః ప్రసక్త్యే
త, తస్మాద్దుష్కట మిదమ్. ...

—*సూ॥ ౩౨॥ ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ *—

ద్వన్వాస్తే శూన్యమాణ నిరోధశబ్దః ప్రశ్నేకం సమృద్ధ్యై,
తతశ్చ ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః అప్రతిసంఖ్యానిరోధఇతి పదవిభాగః,
బుద్ధి పూర్వం క్రియమాణో దేహాది భావానాం విచారః ప్రతిసం
ఖ్యా నిరోధః, ౧ తద్విపరీతోఽప్రతిసంఖ్యానిరోధః. ద్వావశ్యేతా
నిరుపాఖ్యా వితి సాగతా వచన్తి, నిరుపాఖ్యత్వమ్ - నిష్పిషయ
త్వమ్, అత్రోచ్యతే, అనయోఽప్రతిసంఖ్యా ఽప్రతి సంఖ్యా నిరోధ
యోర్నిరుపాఖ్యత్వ ప్రాప్తిరేవభవతి, కస్మాల్? అవిచ్ఛేదాత్ - ని
రోధద్వయస్యాపిప్రత్యక్షవిషయత్వవిచ్ఛేదాభావాదిత్యథాః, నహ్య
స్య ప్రత్యక్షస్య నిరోధద్వయస్య నిష్పిషయత్వ మభ్రాన్తోపివదేది
త్యాశయః, తస్మాద్దుష్కటమిదమ్. ... *

—* ౩౩॥ సూ॥ ఉభయధావదోషాల్ *—

తుచ్ఛస్యోత్పత్తిరుత్పన్నస్య తనగి క్షణమాత్రేణ తుచ్ఛతేజ్యేవ
ముఖయ ప్రకారేణ దోషోభవతి, తస్మాద్దుష్కటమేవ,

—* ౩౩॥ సూ॥ ఆకాశేచావిశేషాల్ *—

ఆకాశేవ నిరుపాఖ్యతా తుచ్ఛతావ నసక్త్యుచ్ఛతే, అత్ర ఘ
టోస్త్యత్రాహ మస్మీత్యాద్య బాధిత ప్రతీతి సేధ పృథివ్యాదివదత్రో

౩ అనునా సాగతాభ్యుపగతం నాశద్వయం దూషయతి - (ప్ర
తి సక్త్యే) తి. ...

౧ (తద్విపరీత) ఇతి - అబుద్ధిపూర్వకం క్రియమాణదేహాది
భావ విచార ఇత్యథాః. ...

* తుచ్ఛత్వమ్ - శశశృగ్గవ దవిద్య మానత్వమ్. ఆకాశస్యా నత్య
త్వ - సాగతావచ్ఛే, తద్దూషయః. (ఆకాశేచా)తి.

త్వతతిసుపణాః, త్రభాసాః, త్రశ్యేనాది, శ్యేత్యావిప్రతీతిసీద్ధాకాశస్య
ఘటాద్యాధారపృథివీ సమానత్వాత్; అత స్సుపణాః దీనా ముత్స
తనాధార దేశత్వేన ప్రతీయమానస్యా కాశస్యన నిరుపాఖ్యత్వం
క్షణికత్వం వాయు క్తం వక్తుమ్, అపి బాస్మిన్మతే యథోక్త నిరోధద్వ
య మాకాశశ్చైతత్త్రయం నిరుపాఖ్య మవస్తునిత్యంచేతిహి విప్రే
తిషిద్ధమేవాభ్యుపేయతే, నహ్యవస్తునో చిత్త్యత్వ మనిత్యత్వంవా స
మృతతి, నిరుపాఖ్యత్వేన కథమేతత్త్రితయ వ్యవహార స్సమృత
తి, తస్మాద్దుఃఖాటమేదైతన్యతమ్. ... *

—* ౨౪॥ సూ॥ *అనుస్మృతేశ్చ *

సోయంమేఘటః, సోయంమత్పుత్రః, తదిదం వల్క్షేత్ర మి
తి ప్రత్యభిజ్ఞానాద్ధ టాదే స్తత్ప్రతిజ్ఞాతుశ్చ నక్షణికత్వం ఘటతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ *నానతోఽదృష్టత్వాత్ *

ఇతశ్చ దుఃఖాటమేవైతత్, అసతః - అవిద్యమానస్యకారణ
స్యయోగుణాః శుక్లాది, స్తస్యసజరీమోన్యస్మిన్నసతికార్యేనసమృత
తి, కుతః? అదృష్టత్వాత్ - నహి గుణినివిన్షే, తద్గుణస్య సజరీ
మోన్యస్మిన్ క్వచిద్దృశ్యతే, గుణితానమా గుణస్య వినష్టత్వా దిత్య
భిప్రాయః. ... *

—* ౨౬॥ సూ॥ *ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః*

అపిచైవం సర్వవస్తునాం క్షణికత్వా భ్యుపగమేనతి, ఉదా
సీనానామ్ నిష్ప్రయత్నానామపి, విహిక సర్వఫల సిద్ధిగప్రసజ్యేత,

* ప్రత్యభిజ్ఞాయగిపునఃక్షణికత్వందూషయతి - (అనుస్మృతే) శ్చేతి.

* కార్య గుణానాం కారణగుణ పూర్వ కత్వం దూషయతి -
(నానత) ఇతి. ... *

* ప్రయత్నవతా మప్రయత్నవతాంచ తుల్య ఫలావాప్తిప్రసక్తి
నివార్యత్వాహ - (ఉదాసీనానా) మితి.

సాధనానాం తుణికత్వేన తత్సాధన వతాం తత్సాధన రహితా
నాంచ నిస్సాధనత్వేన తుల్యత్వాత్; ౧ తస్మాద్దుఃఖాటమైతన్మతని
రూపణమ్.

౩౧ సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

—* ౩౨॥ సూ॥ నాథావదీపలద్ధేః *

* తత్రేదమపరం సద్విహ్యతే, కిం యోగాచారాభ్యుపేతో జ్ఞా
నమాత్ర సద్భావ స్సమ్భవతి? అహింసాస్వినో వీవసమ్భవతి? ఇతి.
తత్ర సమ్భవతీతి యుక్తమ్, కుతః? సర్వస్యాపి జనస్య ఘటాఽజ్ఞా
నానంతరమేవ ఘటాది విషయేషు ప్రవృత్తి దశనాత్; అయఁఘ
టోఽయం పట ఇత్యాది జ్ఞానేన గృహ్యమాణానాం ఘటాదీనా మ
పి జ్ఞానాత్మకత్వమేవాచిత మితిప్రాప్తే బ్రూమి; నహిఘటాదిసర్వ
వస్తుజ్ఞానానా మాలమ్బనాభావో ఘటతే, కుతః? ఉపలద్ధేః - ఘ
టం జానామి త్యనువ్యవసాయేహి ప్రథమజ్ఞానం సవిషయతయైవో
ప లభ్యతే, అపిచ ఘటాదీనాం తద్విషయక జ్ఞానాకారతా సకక్య
తే వక్తుమ్, సర్వధాపి ఘటమహం జానామితి సకల్కౌకస్యసకర్మ
కస్య జ్ఞానస్యానుపపత్తేః; అతఏవఘటంపశ్య పటం పశ్యేత్సుక్తగు
రుషః ఘటమపశ్య మతోలయం సమీచీనోయం ఘటః, పటమపశ్య
మమానయంసమీచీనోయమితిప్రతివదతి, యదిచజ్ఞానాఽరిక్తతయా

౧ భ్రాన్తిమూల కేనానేన మతేన వేదాన్తాథాన్య పూర్వవద
బాగ్యత్వా ధ్యవసాయోత్ర ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహ
రతి. (తస్మా) దితి. అ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౧౦ ॥

* పూర్వాధికరణేనాస్య ఏకసమ్పత్తిజ్ఞాన మపరిసమ్పత్తిస్థానక,
మితి న్యాయేన ప్రసక్తసక్తతి మభిప్రేత్యవిషయాదీకమాహ. (తత్రే
ద) మిత్యాదివా - అత్ర పూర్వపద సీదాప్తానుగమా, ఫలంవపూ
ర్వపదానుగమమ్.

విషయోనాభ్యుపగమ్యేత తహి కనకార్థినోలోష్ఠంకినాదద్యుః;
లోష్ఠకనకయోరపి జ్ఞానమాత్రత్వే నావిశేషాత్; ఏవమాచ్ఛాదనా
ర్థినోపి ఘటాదీనాచ్ఛాదయేయః; ఏవం సర్వత్ర బైపరీత్య ప్రసరి
గా దోగ్ధిగాచారా భ్యుపేత మయ్య క్త తమమేవమతమ్.

—*౨౦॥ సూ॥ శ్రీ బైధమ్యూచ్చనస్వప్నాదివల్*—

అపిచాహు ర్భావ్య విషయాపలాపినో వివైవచాహ్య విషయే
న స్వప్నాది ప్రతీతివ ద్గోళురాది ప్రతీతి ర్భవతీతి, తత్రైవంప్రతి
వక్తవ్యమ్, నచ స్వప్న మనోరథ ప్రతీతివద్యోగాచారా భ్యుపేత
జాగర ప్రతీతిర్భవతు మహతి, కస్మాల్ ? బైధమ్యూల్-నహి
స్వప్నప్రతీతే స్తదభిమత నిర్విషయ జాగర ప్రతీతి సాధమ్యం స
మ్యవతి, స్వప్న ప్రతీతావపి సవిషయకత్వోప లభ్యాత్; తతశ్చ
స్వప్నప్రతీతే జాగరిత ప్రతీతి బైధమ్యూ దృష్ట్యానాసిద్ధి రిత్యభి
ప్రాయః, తస్మాదయ్య క్తతమమేవేదం మతమ్.

—*౨౧॥ సూ॥ † నభావోనుపలభ్యే*—

కిం బహునోక్తేన, కేవలస్య విషయశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భా
వో నసమ్యవతి, కుతః ? అనుపలభ్యే- కేవలం జానామీతి నిర్విషయ
కోపలబ్ధ్యభావాత్, కింతు ఘటం జానామీత్యుపలబ్ధ్యా జ్ఞానస్యస
విషయకత్వమేవ సిద్ధ్యతి, తస్మా ద్యోగాచారా భ్యుపేతో నిరాల
చ్యున త్తడేకవిజ్ఞానవాదోప నిరాలమ్యుపవాధాత్.

—*౩౦॥ సూ॥ ‡ త్తడేకత్వాచ్చ*—

యద్యప్యాలయ విజ్ఞానంనామ వాసనాత్మక మేతైప్రిభిరభ్యు

* స్వప్నం దృష్టా నీచ్యతోక్తాం యోగాచార ప్రక్రియాందూ
షయతి- (బైధర్యాచ్చే) తి. ...

† తదుక్తం జ్ఞానస్య నిర్విషయత్వంచన ఘటత ఇత్యాహ- (న
దావ) ఇతి. ‡ తదుక్తమాలయ విజ్ఞానం దూషయతి - (త్తడేక

పేతం తదప్యసక్తతమమ్, కుతః ? తస్యక్షణికత్వాన్యపగమాదేవ,
తస్మాదేవ మతత్రాయ మప్యసక్త తమమేవ.

౪ || నాభావాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౪||

—* ౩౦|| సూ|| శీనర్వధానుపపత్తేశ్చ *—

కింమాన్యమికాన్యపేత స్సర్వ శూన్యవాదస్సూచపాదః? ఉ
తాహూ దురుపపాదః? ఇతి విశయః, తత్రకిం తావత్ప్రాప్తం
సూచపాదఇతి, కుతః? సర్వేషాం వస్తూనా మాద్యన్తకాలయో ర
భావాన్మధ్యేపి కాలేతేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవా
దస్సూచపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తూనా మభావమాత్ర
త్వంయే ప్రతిజానన్తి తేనర్వ వస్తూనాం భావత్వ మేవ సాధయన్త
స్సవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః? అభావానాం స్వప్రయోగిని
రూపకాధీన నిరూపణత్వాత్; తత్కృతాభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగి
ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూప
కాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగివైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ
యవభావోయైర్వదా వ్యవజిహీషితస్తజైవతే తత్ప్రయోగినం స
మ్యక్సాధయన్తగి ప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపి
జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సవకం జగదితి వక్తురభావాత్మక
త్వాత్తేషాం సర్వవస్తూనామస్తీత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్తూ
క్తం సర్వేషాం వస్తూనామాద్యన్తయోరభావాదితి తదపి, సర్వే
షాం వస్తూనా మాద్యన్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్;
దృశ్యతేహి బీజాదా సూక్ష్మరూపేణ వృక్షాదికమ్, కింబహూనాఽ
యం సవకశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వప్రతిజ్ఞానాయయథాయథావి
త్వాచ్చేతి.

అ|| ౪|| సూ|| ౪||

* పూర్వవత్ప్రసక్తసక్తిమధి ప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే-
(సర్వధానుపపత్తేశ్చ) యి.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ హీయమాణ సైకతనేతు వద్విశీర్య
తే, శతతత్త్వైవం సవకథా నుపసత్తే స్మర్య తూన్యవాదోదురుప
పాదతమః. ...

౫॥ సర్వధానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

—* ౩౨॥ సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ *—

శ్రీ తదేవంకృతపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబహితమ్,
అథతస్మిన్సంఘాతం నగ్నమతం నిబహ్వాతే, జై నాభ్యుపేతం కింజ
గతోద్వాన్యత్కత్వం యుక్తమ్? ఉతా యుక్తమ్? ఇతి సంశయః,
తత్ర యుక్తమితి పాప్రమ్, భోగ్యాత్కం జగదేవజీవాజీవ శబ్దా
భిన్నమనా, తద్దీపన, స్మిత్యవనిత్యం, భిన్నమభిన్నం, చేతిద్వాన్యత్కమ్,
స్వప్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేజైవ మతంయుక్తమితి పా
ప్రమ్ * సరిబూను, ఏకస్మిక్ వస్తునివిరుద్ధయోః ప్రకార భూతయో
స్వత్వాసత్వయో గోత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ
ధర్మయో ర్మయుగవ త్సమా వేశో భవితుమహతి, కుతః? అ
సమ్భవాత్- సహ నిత్యస్య వస్తునో ఒనిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్య
త్వానిత్యత్వయోభేదోష్ట త్వవస్థితో విరుద్ధయో రేకస్మిక్ విరోధాత్;
తథాహి, యదివిరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిక్ సమావేశోభ్యుప గ
మ్యతేహిం ఘటత్వ పటత్వయోగోత్వ మహిషత్వయో శచ్చిప్యే

శ్రీ చార్యవచిహపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (త
తత్త్వైవమి) తి. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

శ్రీ అనస్తర్వాసోమతే నిరాకృతే సత్యబహిర్వాసోమతస్య స్మృ
తత్వా త్వాగధికరణే నాస్యప్రసక్తసక్తం వృత్తానువాద పూర్వక
మాహ - (తదేవ) మితి. ...

* నకస్యచిదపి వస్తునోద్వాన్యత్కత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధా
స్తయతి - (ప్రతిబూను) ఇత్యాదినా. ...

కస్మిన్ సమావేశో భృషగమృతామ్? తాభ్యాం కిమపరాజ్ఞమ్? త
థాసతి ఘటవతి ధూతలే పటాద్యపలభి ప్రసంగో దుర్వారః, త
తత్రైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మ సమావేశా సమ్భవా న్నజైన
మతం యుక్తమిత్యుచ్యవసీయతే. ...

—* ౩౩ || సూ|| ఏవంచాత్మాకారస్యైవ —

ఏవంచైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధధర్మ సమావేశాభ్యుపగమే ఆ
త్మాకారస్యైవ, కృష్ణమేవకారస్యైవ, కృష్ణ... సకలమపి
జగత్, ఆత్మాభోక్తాస్యాత్, తథాచసతి భోక్తృభ్యోఽపి విభాగాభా
వేన భోగ్యస్యాపి సృక్చిన్దనాన్నపానీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్యాత్,
శబ్దమేలేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపర
మతాశ్రయం. ...

—* ౩౪ || సూ|| నచపర్యాయాదప్య విరోధోవికారాదిభ్యః —

నచ భోగ్యస్య కదాచిచ్ఛోగ్యత్వం కదాచిచ్ఛోక్తృత్వం ఏవ
పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; అత్తనో వికారనాశాది భో
గప్రసంగా తక్రూతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫ || సూ|| అన్త్యావస్థిలేశ్చోభయనిత్యత్వాదపిలేషః —

అపిచ *తైరాహతైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థిలేనిన్
త్యత్వ మభ్యుపగమ్యనైవ జీవస్య మోక్షోభ్యుపగతా, సచాసక్తతః,
తత్పాక్తినయో రుభయో రాదిమధ్యషయో రప్యవస్థయో జీవ
స్య జేహత్కస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సద్భావా త్తాదృశ
పూర్వావస్థితిభ్యా మన్త్యావస్థిలే రవిలేష ఏవ ప్రతీయతే, తతశ్చ
దిమధ్యమయో లేవావస్థితోజీవస్య కింముక్తత్వం నస్యాత్? ఏ త
న్త్యాత్మేగ తమతవదాహా తమతమప్యసక్తతత్వా ప్రియహితమితి

* ఆహతైః. జైజైః. ఏ పూర్వద్భాగ్రిమూలేన జైన మతేన
జేవాన్త్యావస్థ్యవధనాపి బాధఇతి నిర్ణయోద్ర కలమితి భావే

ప్రత్యేకవ్యయము.

● ● ●

...

...

౬॥ ఏకస్త్రిన్నసమ్యవాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

—* ౩౬॥ సూ॥ పశ్చరసామజ్ఞస్యాత్ *—

† అథోపధమకమూలంపాశుపతం తత్త్రీమున్నుల్పత్తే, తత్ప్ర
క్రియాకథమవగమ్య తేఽడవ్యతే, పాశుపత మతానుసారిణః కిల చతుర్వి
ధాః, కాపాలికాః, కాళాముఖాః, పాశుపతా, శైవాశ్చేతి. స
ద్వేదైతేవేద విరుద్ధాంతత్వ ప్రక్రియాం వదన్తి, నిశ్చేయససాధనమపి
ముద్రికావట రారణ మితిచ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్మికా
రుచకశ్చైవ కుట్టలంచశిఖామణిః | భస్మయజ్ఞోపవీతంచ ముద్రావ
టం ప్రచక్షతే || ముద్రికాష్టట-తత్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః |
భగానస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి || అభిముద్రితదేహా
స్తు నభూయ ఇహజాయతే ' ఇత్యాది. తథాకాళాముఖా అపిక
పాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రశన, లగడధారణ,
సురాకుమ్భస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక
సాధనమాహుః, 'యద్రాక్షకజురం హస్తేజటాచైకాచ మస్తకే |
కపాలభస్మనాస్నానం యస్యసోయం శివోభవే ' దిత్వాది. తథా
కేనచిత్కమథాబ్రాహ్మణస్యాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్ర
మత్వప్రాప్తించపాశుపతాశ్చైవాశ్చాహుః, దీక్షాప్రవేశమాశ్రేణ
బ్రాహ్మణోభవతిక్షణాత్ | కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౬॥ సూ॥౪॥

† ఉల్లుభృత కేళిజైనమతే నిరాకృతేనతి జటా రూపేణ కేశ
ధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరససియం భవతి, తస్మాత్ప్ర
గధికరణే నాస్య ప్రసక్తమేవ సక్తతీం ద్యోతయితుమాహ - (అ
థోపధమమూల) మితి - ఉపధమమూలమ్. పాషణ్డమూలమ్,
"ఉపధమమూలమ్" ఇతి వివరణాత్.

మానవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తస్త్వం నిశ్చేయసాధికాధి
రాదరణీయమ్ : అహింసీత్ప్రహారవ్యమః ఇతిసంశయః, సకల లో
క హితాధికనా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుప
త తస్త్వం నిశ్చేయసాధికాధి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః,
నిశ్చేయసాధికాధిః పశుపతేస్తస్త్వం ప్రహారవ్యమేవ, తత్సంస్యమే
హి : అసామజ్ఞస్యాల- అసామజ్ఞస్యమేవహి పాశుపత తస్త్వేద్య
శ్యతే, అనాది నిధనానవచ్చిన్న పాతక్రమ సమ్ప్రదాయాశ్చక్రమి
తప్రమాదాభిలషీవ జీవాత్మభిల నిగమ కదమ్బ నిధానిత శ్రీనారా
యణాఖ్య పరదేవతాతత్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిభిల నిగమ వి
రుద్ధముద్రికాపటం ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానత
త్పాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగావనస్థాత్త ధ్యాన సు
రాకుమ్భ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజారాద్ర హేత్యుత్సాహధారణాదిదురా
చార ప్రతిపాదనాచ్చః నహి పాశుపతేషు క్రిష్టతేజః పశ్యామః,
తస్మాన్ముక్షుభిః పశుపతేస్తస్త్వంసాగతాది మతమివ దూరతఃప్ర
హారవ్యమేవ.

—§౩౭॥ సూ॥ శాసమ్బన్ధానుపపత్తే—

ఇతశ్చస్యా సామజ్ఞస్యమ్, పాశుపతాహింసపశుపతే ఘటం
ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తత
శ్చ జగద్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమతైవావగమ్యతే.

—§౩౮॥ సూ॥ అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ—

ఇతశ్చ తన్నత మసమజ్ఞసం భవతి, యత స్తత్రహ్యనుమాన
పరికల్పితేశ్వరకుమ్భకారఇవ మృత్పిండం ప్రధానపరికల్పితే శూన్య

॥ పాశుపతై రైర్మయాంక వత్పశుపతే జగన్నిమిత్తస్య మ
భ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చేతి.

* పశుపతే ప్రాధానాధిష్ఠాన్యస్యం మావయతి. (అధిష్ఠాతేతి.

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే నోపపద్యతే, నహి యా
పాది హీనమతీంద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవతుమహతి, మ్మ
త్వైలక్షణ్యాత్ ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపజన స్వాస్థ్యభావేన
పరాథే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవమేతన్న తేపశుపతిస్సాన్విర్థం
స్పష్టాదా ప్రవతత ఇతి శూన్యతే, తస్మాత్పశుపతేరసీశ్వరత్వ
మేవాధ్యక్షనియతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః అనుమాను కేశ్వరస్యప్ర
ధానాధిష్ఠాత్వత్వం పాశుపతై రుచ్యతే, లోకేతుసశరీరస్యైవస
తఃకులాలాక్షణికాద్యధిష్ఠాత్వత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్య
స్య ప్రధానాధ్యధిష్ఠాత్వత్వా నుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యనశరీరత్వేపి
సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వా నుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపతిమ
తస్మాసామజ్ఞస్యమేవ.

—* ౩౯||సూ|| కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః *—

స్యాదేత దృథావాజేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి,
తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నేత్యుచ్యతే, కుతః? భోగా
దిభ్యః కుశలా కుశలకర్మ సచివస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుగి జేత్రజ్ఞ
స్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృ
శ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే స్సుఖదుగిభి భోగాదినిఖిలదోషాగప్ర
సక్యేరథ, తస్మాదసమజ్ఞస మేవేదం మతమ్.

—* ౪౦||సూ|| శీలస్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా*—

వాశబ్ద్యాధే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవ
త్వే ప్రాప్తేనతి పశుపతే రస్తవత్త్వమ్ - జీవజ్యేవనగణనిరోధ
భాక్త్యమ్, అసర్వజ్ఞతా - కించిత్ జ్ఞత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, త
స్మాదేతస్మత్ మనమంజస తమమేవ.

శీ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేదోషాన్తరం చానహతి త్యా
హ - (స్తవత్త్వ) మితి.

—* ౪౦॥ సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ *—

తతశ్చైవ మన్తవత్త్యే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే జీవావశ్యత్వేనతి తస్మతే ఈశ్వరాసిద్ధేజగదుత్పత్త్యుపపాదనంచనసమ్భవతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్. ...

—* ౪౧॥ సూ॥ నచకతుఃకరణమ్ *—

ఏవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవాదేవకతుః - జీవస్యాపి, నచ కరణకేబిరోత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసామంజస్య మేవావగమ్యతే. ...

—* ౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః *—

అపిచైతన్యతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన తైరాగ్యకారుణ్యాదిగుణ సద్భావేనతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతితస్యప్రతిషేధోనభవేత్, వాశబ్ద ఉక్తమథః - విపరి వత్కాయతి, గథాహితన్యతప్రవిష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీణతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిమూషకతయచతన్తతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యోభవతి, గాతథాహిప్రతిషేధతీతన్తతం భగవాన్ భృగుః “భవప్రత్యరాయేచయేచచతాణసమనవ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవన్తుసచ్చాస్త్రం పరిషస్థినః ॥ నప్తశౌచామూఢధియోజటాభస్తాస్థిధారిణః । విశన్తుశివదీప్తాయాంయత్రచైవం సురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మచ బ్రహ్మణాంత్యైవయద్యాయం పరినిష్ఠభ । సేతుంవిధారణంపుంసాంవతం పాషణ్డునూద్రితా” ఇత్యాదిభిః. కస్యహేతోనసంసర్వధాతన్తతం ప్రతిషిక్యతే? ఇత్యతవత్తరంవతతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

ఏతన్యతప్రతిషేధః - తస్య వక్తవ్యోపపాదనం ప్రమాణయతి - (చ గాహిప్రతిషేధతీ) తి ...

* సాక్షోపాక్తి నిభిలనిగమాగమాది విరోధాత్తస్యతమేవ నిషి
ర్ధ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తన్త్రమసమజ్ఞసమితి సర్వధా ప్రహత
వ్యం వైగమైః, యద్యపి 'తథేతి రాక్షాభిహితం సర్వలోకహిత
శ్చివః' దధారావహితో గణ్ఠాంపాదపూతజలాం హరే ' రిత్యనేన
ప్రదక్షితం సర్వ జనహిత చింతకత్వం సాక్షోపాంగా శేష సమా
న్నయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధై తత్తన్త్రప్రవతకకస్య శివస్యనస
క్త్యుతే, తథా పి ' త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహ శాస్త్రాణి
కారయ | అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదశకాయ || ప్రకాశీకురు
చాత్సానమప్రకాశంచమాంకురు' ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయ
ణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తన్త్రప్ర
ణయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ 'స
వలోకహితశ్చివ' ఇత్యనేనోచ్ఛతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

* అక్లాని- శిక్షాదీని, ఉపాక్లాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా
భమశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, అగమః- శ్రీపాఞ్చరాత్రమ్. అది
వా శ్రీమద్రామాయదేవిహాసా గ్రాహక్యా. ... *

* అక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తన్త్రప్రవృత్తా ని
దానమాహ - (యద్యపి) త్యాదినా - మోహశాస్త్రాణి - పా
శుపత తన్త్ర రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ -
(అతథ్యా) నీతి - అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వా
పర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్చాత్మపరిపత్తిని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యక్తి క్తదేవతాపారమ్యదిపరత్వం
మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్ఛాస్త్రోక్తమ్ " ప్ర
ణాపతిం కృతానుంచతథాదేవీంసరస్వతీమ్ | పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం
రాజసంపరికీర్తితమ్ || యచ్ఛాస్త్రం లిక్తపారమ్యం వామదేవముమా
సతిమ్ | పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిగతతే " ఇతి. తస్మా

త్వం సర్వతమేవ.

...

...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాపదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స

కులలిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస

పరమగురు నిర్దేశిత, శ్రీమద్ద్వాపద రాధాన్త, శ్రీశుక

భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్ద్వాపదరాయణి

సమ్ప్రదీతస్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతద్వాదస్థ సముదిత సూత్ర సత్త్వై ౧౪౪॥

ఓం నీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురు చరణారవిద్వాభ్యాం నమః.

శ్రీమద్ద్వాపదరాయణి ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
త్వతీయపాద ప్రారంభః.

—*॥ సూ॥ నవియదత్రుతేః*—

త్వాశుపత తత్రేణ వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోత్ర ఫల
మితి సిద్ధమ్. ... *

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

వియదానీ తత్త్వై యేనన్యస్థాని యన్యస్థాని

నన్యస్థాని కృతాజ్ఞానాన్యస్థాని తాన్యస్థాని చేకవే దునాన్.

మ య్మ క భా ష్యే,

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వ వేదాన్త సారార్థస్యానా ధృష్వత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేనతాదృశ సర్వవేదాన్తసారాశ్చైకదేశాత్మక జీవాత్మస్వ రూపం ప్రాధాన్యే నోచ్యతే, తత్ప్రాదా పూర్వపాదాన్త్యా ధికరణస్థోత్పత్తి సూత్రేజ గదుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదక తత్త్వానాం స్వతత్త్వాఽహ తత్త్వానా ముత్పత్తి విచార్యతే, తత్రవియతః పరాచీనానాం ప్ర కృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్ప్రత్యేన్ద్రియా ద్యుత్పత్తి ప్ర కార స్తవ్ననన్తరపాదే వత్స్యతే, ఇహతు వియదాద్యుత్పత్తి విచా ర్యతే, తథాహి తామసాహజాగరాతిఁవి యదుత్పద్యతే? ఆ హౌస్విలోపపద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్రకింతావత్ప్రాప్తమ్, వియనోత్పద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభా వాత్; 'యేన స్వరోచిషావిశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్ | అ భివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా || ఆత్మస్థం వ్యజ్ఞయా మాసే' త్యాదిఘషా జగదుత్పత్తిఃపరం శూన్యతే, నతువియదు త్పత్తిః, తస్మాద్వియ త్రామసాహజాగరా నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బూమిః.

... ..

—* ౨॥ నూ ॥ అన్తితు *—

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చయకస్యాస్య పాదస్య త త్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాఙ్ఖ్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయభావస క్లితిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వక మేతత్పాదాక్షణం సజ్జిగ్ర ప్యాహ - (తదేవ) మిత్యాదినా = తత్ర పృథమాధికరణస్య పూ ర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసక్తసక్లితిమాహ - (తత్ప్రాదా) వితి= నన్వహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యో త్పత్తిర్నవిచార్యత ఇత్యత ఆహ - (తత్రవియతఃపరాచీనానా) మితి= ఇహ - ఏతత్పాదాధా.

తు శబ్దః పక్షవాప్యత్వభావః, అస్త్యేవహి వియతస్తామ
సాహచారాచ్ఛబ్ద తస్మాత్ ద్వారోత్పత్తి క్రవణమ్, “తామ
సాదపి ధూతాదే వికటర్పాదాదధూన్నభః । తస్యమాత్రాగుణ
శ్చబద్ధి లింగం యద్దగ్రిష్టృప్యయో ’ రిశ్యావా. కథం తహి స
తాద్యవాదోనముచ్చిత్యేతః ఇతిచేద్యైవదోషః, వియదాదీనాం
సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేవ్య వస్థానాభ్యుపగమాత్; యథో
పసంహృతకర చరణాననాదావకూటారే తదవయవజాతం సూక్ష్మ
రూపేణాస్తి, యథామృత్విణ్ణేషుటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, య
థావా అష్టేతర్వాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమ
పి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదా సూక్ష్మరూపేణాస్తితిజ్ఞేయమ్, అ
తపివ ‘ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాప
రస్త్రికవా తత్తేతన్వాని సర్వశ ’ ఇతిచ శూన్యతే, తథాచసూ
త్రమ్ ‘ సత్వాచ్చాపరశ్యే ’ తి. అతశ్చోత్పత్తి శబ్దఘ్నాలరూపేణపరి
ణామపరః, తస్మాన్నసతాద్యవాద సముచ్చేద ఇతిజ్ఞేయమ్.

అత్రాహ కల్చిల్ ‘ వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదమృత ’ మితి
శ్రుతిరాకాశాదే నిత్యత్వం శాసయతి, శుతస్తస్య గాఢసాహ
చారా దుత్పత్తి రుచ్యతే; ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౩॥ సూ॥ గాఢసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ *—

‘ వాయుశ్చాంతరిక్షం చైతదమృత ’ మిత్యాకాశాదే నిత్య
త్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతి నాముఖ్యాభవితుమహతి, కింతు గా
ణితి ప్రతిపక్షవా, కుతః? అసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ- సహి పరమాత్మా
ధిష్ఠిత ప్రకృతి సంయోభజ గుణ త్రయోన్మన్న మహత్త్వ బాహ
హచారో త్పన్నతా మసాహచారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్రద్వా
త్పన్న స్యాకాశాదే నిత్యత్వం సమ్భవః, ‘ కాలాంతరే వ్యతిరేకా

౩ ఏవం వినునీయ్యతదంతయన్మనః నిర్వహణః.

త్పరిణామస్వభావతః । కమణో జన్మమహతః పురుషాధిష్ఠితా ద
భూ ' దిత్యారభ్య ' తామసాదపి భూతాదే వికృత్యాణా దభూ
న్నభ ' ఇత్యేవం రూప శబ్దశ్చకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ
మయతి, తస్మాదస్తీర్వతి సూక్తమ్. ...

—* ౮॥ సూ॥ స్యాద్యైకస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య పరమాత్మనః, నిత్యభావేనతి ప్రకృతిద్వారా తదు
త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ
శబ్దవత్ - యథాహి ' అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర
హ్మేతి- సవణం ఖల్విదం బ్రహ్మే'త్యాదౌ పరమాత్మని ముఖ్యవృ
త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదౌ వృత్తి గౌణ్యేవభవతి,
తద్వల్; తతశ్చ ' వాయుశ్చిత్తరిక్షంచైతదమృత ' మితి శ్రుతి రా
కాశాదేస్థిరస్థేమాన మావేదయన్తి సతీతస్మై గౌణీ బభూవ.

నస్వేవంతామసాహజ్జగరా చ్చబ్ధతన్మాత్రద్వారా వియత
ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేనతి "తస్మాద్వాపతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూ
త" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హ
నిస్సాదితి చేదత్రోచ్యతే.*

—* ౯॥ సూ॥ ప్రతిజ్ఞాహనిరవ్యతిరేకాచ్చద్దేభ్యః*—

ప్రతిజ్ఞాహనిరవ్యతిరేక సవణదీక్షాద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా
ద్వాపతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహని
రేవ భవతీతి ప్రతిజ్ఞాసీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది
కారణ తత్వానామివ తామసాహజ్జగరస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ
వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనుస్మృతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున
రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే శద్దేభ్యః - "తామసాచ్చ వికృత్యా
ణాభ్యగవద్విర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూ తస్మాన్నభక్త్యోత్రం
తు శబ్దః" మిత్యానిశ్రుభ్యో హితామసాహజ్జగరాదే భ గవద

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

వ్యతిరేక స్సుగమవన, తస్మాద్వ్యథోక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ధ్ధానిః.

—* ౬॥ సూ॥ యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్*—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతోవిభాగో భవ
తి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిన్ తద్భావద్వికా
రమ్, ఉపసంహరకాలే వియతియవతాం వికారాణాం వాయ్వాదీ
నాం చతుర్థాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వా
దిక్రమేణ వియతోవిభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇ
తరేషాం తత్తానుపసంహరత్; అత్రదృష్ట్వాన్తమాహ- (లోకవ)ది
తి - యథావాలోకే తీర్థే= క్షేత్రేవాస్మానదర్శనాద్యభావం యావ
న్తోజనాగిప్రవిశన్తి స్మానదశకనా దూర్భావంలేషామేవత త్తీర్థా
దే ద్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ...

—* ౭॥ సూ॥ ఏతేన మాతరిక్వావ్యాఖ్యాతః*—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వి
యతో వాయూత్పత్తిక్రమేపి వ్యాఖ్యాతః ప్రత్యేతవ్యః, తథావ
శ్రుతిః “నభసోదవిక్షర్వాణా దధూత్స్వర్షగుణోనిల” ఇతి, “అకా
శాద్వాయు ” రితిచ. ...

౧॥ వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౮॥ సూ॥ †అసమ్భవస్తు సతోనుపపత్తేః*—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భవ్యమాన జన్మనో వియత

† నన్వహకారస్యాపి వియతఉత్పత్తికిం స్యాదిత్యతలహ
సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౭॥

† వియన్మాతరిక్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య ప
రబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వా త్ప్రగ్గన్గన్గతి మభిప్రేతోత్తరాధికరణ
మారభతే - (అసమ్భవస్త్వి) తి- అతిచాలిక విశయ శమనాయే
దం సూత్రచిత్తాహ - (అశో) ద్వాదినా = అశ్రీ పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా త్తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణః కింసాసమ్మ
వేత్ ? అహుస్త్విన్నసమ్మవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛే
త్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్మవ స్త్వి) తి- తుశబ్దేన వి
చికిత్సాం వివృత్తి, సతః- సదైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకా
రణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్మవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్మవః-
అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తైః- నహిపరమకారణస్య పరస్య
బ్రహ్మణో ఘృత్యత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తిర
స్తీ, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం
పరం బ్రహ్మేతి సర్వైర్వేదాన్తైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచశ్రూయ
తే“సకల జగతాః కరణ కారణభూత” ఇత్యారభ్య “అజఏకఏవప
ర్యవశేషిత” ఇత్యాది, తథా “సకారణం కారణ కారణాధిపా న
చాస్యకశ్చిజ్జువితానచాధిప” ఇత్యాదిచ, తస్మాత్పరమకారణస్యప
రస్యబ్రహ్మణోఽసమ్మవిత ఏన సమ్మవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—* F || సూ || తేజోత స్తథాహ్యహా*—

“అజాయమానో బహుధావిజాయత” ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జ
న్మశ్రుతే రాసమ్మవ ఇత్యేవంప్రాప్తే “తస్యధీరాః పరిజానంతియో
ని” మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్సేవ్యాచారాణాం సద్రక్షణాది
రూప కారణం మహాంతో జానంతీత్యధావాగమేన పూర్వవాక్యే ‘అ
జాయమాన’ ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే ‘బహుధావిజాయత’ఇ
తి శ్రుతిః పరమాత్మనో ఽసశ్చేయ స్వేచ్ఛావతార రూపాణా మా
విభావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనో ఽసమ్మవఏవాధ్యవ
సాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాంతయై సూత్రం వ్యాచక్షే - (తుశబ్దేన)
త్యాదివా.

* కలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. అ || ౨ || సూ || ౫ ||

తః । ఉదపద్యతలేజోవా ” ఇత్యేతద్వాక్యమ్. ...

—* ౧౦॥ సూ॥ అపః *—

ఇహత ఇత్యనుచరతి, ఏవం భగవద్వీర్య చోదితాత్, అతః, తేజసః, అపోఽజాయత, “ తేజస్తే వికుర్వాణా దాసీదమ్భార సాశ్చక ” మితి శ్రుతేః. ...

—* ౧౧॥ సూ॥ పృథివీ *—

ఏవం భగవద్వీర్య చోదితాభ్యో ధృత్ పృథివీజాయత, “ వి శేవస్తే వికుర్వాణా దమ్భసోగధ వాసఃసూ ” దితి శ్రుతేః. విశేషః - పృథివీ. ...

‘ తేజఅపోన్నమాత్తసే ’ తి తత్వ చతుష్టయపక్షే అన్న శబ్దోపి పృథివీవచన ఇత్యధి ప్రేత్యాహ,

—* ౧౨॥ సూ॥ అధికారరూపశబ్దా న్తరేభ్యః *—

అధికారః- అరమ్యః, తత్వక్రమోపదేశోపక్రమఇత్యర్థః, రూపమ్. “ యత్రౌష్ణంతదన్నస్యే ” తి ఛాన్దోగ్యోక్తమ్, శబ్దా న్తరమ్. ‘ తా అన్నమస్పృజంతే ’ త్యాదికమ్, తేభ్యోఽధికారాదిభ్యః ‘ తేజఅపోన్న మాత్తసే ’ త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవావ గమ్యత ఇత్యేత దవిరుద్ధ మితి జ్ఞేయమ్. ...

౨॥ అసమ్యవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

* ౧౩॥ సూ॥ శదభిధ్యానాదేవతు తల్లిక్లాత్యః *

తదేవ మాచార్యాణా మష్టావింశతి తత్వాభిప్రాయః, తైత్తి రీయక శ్రుతేష్టత్వాభిప్రాయః, ‘ తత్తేజో స్పృజతే ’ తి ఛాన్దో అతః - అస్మాద్భగవ దధిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కు తః ? తథాహ్యహ - వాయోరపి వికుర్వాణాలాలకవకస్వభావ

‘ ప్రతిజ్ఞాఽహని రమ్యసదేవాచ్ఛబ్దేభ్యః ’ ఇత్యేత ద్మాత్రే అమృతి కేరవదేన ప్రత్యూహి తద్వాచాం భగవదనుస్మృతత్వకథనాత్తత్వా

గృహ్యతే స్తత్వ చతుష్టయాభిప్రాయః, ' ఏకస్మిన్నపిదృశ్యనే ప్రవిష్టాః తరాణిచ | పూర్వస్థివాపరస్థివా తత్వేతత్వానిసర్వశః, ఇత్యామననా తస్య మవిరుద్ధ మిత్యుక్తమ్, ఇదానీం పరమాత్మనా నమూతాని ప్రకృత్యాదీని తత్వాని కిం స్వసామథ్యాదేవ స్వస్వ కార్యతత్వాని సృజన్తి? కింవాపరమాత్మైవతదంతర్యామి తయావ తివృమానస్స తత్తత్కార్య తత్వాని సృజతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే, " ఆకాశాద్వాయం " రిత్యాదౌ తేషాం స్వస్వకార్య తత్వ సృష్టౌ స్యాతన్త్ర్యిశ్రుతే సాన్యేవ స్వస్వకార్య తత్వాని సృజన్తి త్యేవంచ ప్రాప్త ఇదమాహ- (తదభిధ్యానాదేవత్వి) తి - తు శ బ్దశ్చకాపసుత్యథః, తదభిధ్యానమ్- పరమాత్మ సజ్జల్పః, తత శ్చ స్వ సజ్జల్పదీశ్వర ఏవ ప్రకృత్యాదితత్వాన్తగత స్థ తత్త త్కార్య తత్వాని సృజతి త్వవగన్తవ్యమ్, కుతః? తల్లిక్లాత్ - ' కా లవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః | పురుషేణా త్తథూతేన వీర్యమాధ త్తవీర్యవాక్ - సోకామయత బహుస్యాంపి వాయేయేతి - సతపోతస్యత- సతపస్తప్త్వా- ఇదగ్ సర్వమస్యజత- యోవ్యక్త తిష్ఠ ' ఇత్యారభ్య ' యోవ్యక్త మన్తరోయ మయతి యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ ' న్నిత్యారభ్య " పృథివీమన్తరోయ మయతియ ఆకాశేతిష్ఠ ' ఇత్యారభ్య " ఆకాశమన్తరోయమయతి యస్సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠ " న్నిత్యారభ్య " యస్సర్వాణిభూతాన్యన్తరోయమతి- అన్తఃప్రవిష్టకాస్తాజనానాగ్ సర్వాత్మా- ఏవ సర్వ భూతాన్తరాత్మా అపహతపాస్తాదివ్యో దేవ ఏకోనారాయణ " ఇత్యాది శ్రుతిభ్య ఇత్యథః, † తస్మాద్భగవాన్ పరమాత్మైవ కారణ

ర తన్త్ర్యముక్తమ్, తద్వచిహాషిష్య సమాధీయత ఇతి పూర్వాధిక రణే నాస్యాదేవ సజ్జతి ర్ద్రిష్టవ్యా, † ఫలం దర్శయన్తేతదధిక రణ ముపశంహరతి - (తస్మా) దితి. అ || ౩ || మా || ౧ ||

తత్వాత్తథ తస్మాత్ కార్యతత్వాని సృజతీత్యన్వవసీయతే.

౩॥ తదభి ధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణ తు క్రమోపదేశపద్యతేచ *—

¶ ప్రకృత్యాది తత్వానాముత్పత్తిక్రమోఽచింత్య, అథ దానీంతే
మాం ప్రకృత్యాది తత్వానా మప్యయక్రమచ్చింత్యతే, అప్యయకాలే
కిం తత్వానా మనియమే నాప్యయోభవతి? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విప
రీత క్రమేనాప్యయోభవతి? ఇతి. తత్ర నియామ కాభావా దనియ
త క్రమేనైవ తేషా మప్యయో భవతీ త్యేవం ప్రాప్తేప్రాస- (వి
పర్యయేణత్వి) తి. తుకదేన పక్షో విపరివర్త్యతే, అతఉత్పత్తిక్ర
మాద్విపర్యయేనైవా ప్యయ క్రమోభవతీత్యే వోపపద్యతే, విపర్య
యఃప్రాతిలోమ్యమ్, “అన్నేప్రళీయతేమత్సా అన్నంధానానులీయ
తే । ధానాధూమా ప్రలీయంతే భూమిగణాన్తే ప్రలీయతే ॥ అప్సు
ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తుస్వగుణేశే” ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతి
లోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాత్సఫలః, తథాహి లోకే దృశ్యతే,
యథా మృదస్సముత్పన్నో ఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి,
యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదికమప్యయకాలేఅపో
ప్యేతి, యథావాసోపానాదావవరోహణ ప్రాతిలోమ్యే నైవారో
హణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవా పీయాల్,
ఋతస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యాన్నాని తత్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తి
క్రమాత్ప్రాతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్యాత్సమ్యుప సంహరిష్య తీ
త్యనుసంజేయమ్.

...

...

¶ ఉత్పత్తిక్రమే చింతితే ప్రశయక్రమ స్యోపస్థితత్వా దస్య
పూర్వాధికరణేన ప్రసక్తసక్లతిం ద్యోతయత్ విషయమాహ - (ప్ర
కృత్యాది తత్వానా) మితి .

§ అధికరణఫలం కథయత్సూత్రాగ్రహ ముపసంహరతి- (తస్మా)దిత్తి.

—* { గృహ్యసూత్రాన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లింగా)
దితి చేన్నా విశేషాత్ } *—

స్వాదేతచ్ఛబ్ద తన్మాత్రాన్తరా విజ్ఞానమనసీక్రమేణోత్పద్యే
తే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, 'బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ' త్యామన నా
త్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్తృన్ద్రియాణిచ ల
త్యుక్తే, మనశ్చబ్దేన్ద్రియాభిమానినో దేవాశ్చ లత్యుక్తే, కస్మా
త్పునరేతదవగమ్యతే? తల్లింగాత్ - 'పృథివ్యపు ప్రలీయతే జ్యో
తిష్యాపః ప్రలీయంతే జ్యోతిర్వాయా ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీ
యతే అకాశ ఇన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి
ఘాతాదా' వితి యథోక్తార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసంగోప దేశ
లింగాదితచేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహజాగరా దాకాశస్య
వ రాజస సాత్వికాహజాగరాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యు
పగమేహి త్రయాణామహజాగరాణాం కార్యతోఽవిశేషో భవే
త్, అవిశేష-స్సామ్యమ్, అతఏవ శూన్యతే 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ
తైజసః - తైజసాన్ద్రియాడ్యేవ జ్ఞాన కమమయానివ | అహంత
త్వా ద్వికుర్వాణా స్థనోవైకారికా దధూత్ || వైకారికాశ్చయేదే
వా అథాభివ్యజ్ఞనంయత ' ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంహ్యనన్తరపాదే
భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తహియథోక్తశ్రుతేః
కాగలితిచేద్యథోక్త శ్రుత్యభిప్రాయస్సైవ సర్వ వేదాన్త సారే
"బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస" ఇత్యాదినా ప్రదశనమితిగ్రహణ.

౪॥ విచర్యయా ధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥

౧ (యథోక్తశ్రుతే) రితి- 'పృథివ్యపు ప్రలీయతే' ఇతి పూ
ర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తస్మాత్ప్రకృత్యాది తత్వజాతం పరమా
త్సార్థిత్వం సదేవ స్వస్వకార్య తత్వంస్పృశతీతి నిశ్చిత మిత్త్యధికర
ణ ముపసంహర్యమ్.

అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

—* { ౧౫ సూత్రచరాచరవ్యపాత్రయస్తు స్వాధ్యయి } *—
పదోధాత్తస్తద్భావభావిత్వాత్

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవదుపాసనాధాయక తత్తదేహద్యారమ్భక తతోత్పత్తిర్విచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం సేయమత్పత్తి స్వాధ్యాయోఽపహాస్యదనమ్భావితా? ఇతివిచార్యతే, తత్రస్వాధ్యయి తావత్పాత్రిప్తయః, కుతః? దేవదత్తోజాతోస్తీతి వ్యవహారాత్ “వైశ్వానరంద్వాదశక పాలనవికాషేత్ పుత్రేజాత ” ఇతిజాతేష్టి విధానాత్ “ప్రజాపతఃప్రజా ఆస్యజత తాస్సుష్టా ” ఇతి సృష్టి పదనాచ్చ; తతశ్చరాత్తాదేహాద్యధిగోభవతి, కింతు దేహేన్ద్రియ మనసా మన్యతమన్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానామపున్యత్పత్తిర్మత్వేనం పాత్రిక్షిర్యూయః, న

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మపరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్వే పరమాత్మనోనిత్యత్వమ్ “అసమ్భవస్త్వి” త్యప్తిన్నధికరణే ఒపధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్ట్వాన్త రూపానాన్తర సగ్లతోత్పత్త రాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాత్రయస్త్వి)తి- జీవస్య భగవదుపాసకత్వస్వభావాత్ ద్విచారస్వాస్తి స్తుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ) మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతతోత్పత్తిర్మత్యభావః. ...

+ దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి జీవానామ నిత్యత్వావగమేన దేహాదివ్యస్తభావానో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి - జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః. ...

१ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్ సరోధోత్పత్త్యణు బృహన్నానాన్య నన్యూనాణాం తాణా అనుమతిపరిణామే ఏషు దేహాదుకాణా

ఖలుత్పత్తి జీవానాం సమ్భవితవ్యా, 'నజాతోనమిరీయతాత్మా సహి దేహద్వపాదిభి' రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోయమ్ "దేవదత్తోజాతశ్చైత్రోజాయత" ఇత్యాది వ్యపదేశసోపి స్థావర జగ్గమాత్మక దేవదత్తాదిదేహవ్యపాశ్రయపవాభాక్తో - ౭ముఖ్యస్సాన్యోల్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్సభాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి, తత్రాస్యహేలోః? తద్భావభావిత్వాల్ - దేహసోపత్పత్తి సద్భావేహి దేహ సమ్భవినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతే, నాసతి తస్మిన్ దేహోత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్భవజ్ఞాన్జీవోజాతో మృతో వేతి క్వచిచ్ఛక్తియతే, తస్మాచ్ఛక్తికళాన్యాయేన జీవస్య జన్మాదిక మవగస్తవ్యమ్, యథావా చంద్రస్వకలాస్వాపూర్వ మాదాసు పునరవక్షీయమాదాసుచ చంద్ర ఉత్పన్నోగష్ట ఇతి వ్యపదిశ్యతే, తద్వ దయుం జీవోదైహిక్తిం య నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థాసు సతీషు నిషిక్తో గభాతో జాతో బాలం కుమారో యువావయో మన్యస్థోజరథో మృత ఇతి వ్యపదిశ్యతే, వస్తుతో దైహిక్య ఏవైతా అవస్థాః, తథాచ శూయతే " నిషేక గభా జన్మాని బాల్యకౌమారయావనమ్ | వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థాస్తనోర్నచే"తి. అతోదేహోత్పత్తి దృష్టమైవ జాతకమాదివిధానమ్ 'ప్రజాపతిగి ప్రజాఅస్యజతే'త్యాదిసృష్టివచనంచభవతీత్యభిప్రాయా

పర ' ఇత్యాదౌదేహ విషయత్వావగమాల్ " అత్తానితోవ్యయశ్శుక్ల ' ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ క్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాదివ్యతిక్త త్వేననిత్యత్వముత్తమవిభావేన సిద్ధాంత యతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. జీవానాం కదాచిజ్జగత్తమశరీరం కదాచిత్ స్థావరశరీర మిత్యభయ శరీరప్రాప్తేర్ను క్తచరాచరవ్యపాశ్రయఇతి. భాక్తో, గాణి.

ఓ (నిషేకాదిష్టి) తి నిషేక గభాజన్మానీతి శ్రుతోదా హరిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్వస్వరూపి.

యః. ఖపతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రదాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః,
 ౧౧ యత్పునరుక్తం దేహేంద్రియమనసామస్యతమ ఏవాత్మేతితత్త్రైవం
 ప్రతివక్తవ్యమ్, దేహ ఆత్మానభవతి, పాథివత్వాత్; ఘటవత్, నహి
 ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాధ్యేనఘాత
 స్య యావనాదౌ ప్రతినన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్ర
 దాశ దోషః, క్షస్యవ పరిహృతీరస్తి, నాపీంద్రియాణామాత్మత్వమ్-
 లైజనత్వాత్; పాగ్రావత్, చక్షుషాను ఘాతస్య కదాచిత్తద్వైక
 త్యే సత్యనుభవితౌ రాత్మనో భావాత్స్మరణా నుపపత్తేః కాగతి
 రస్తి, నాపిమనసఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; దేహవత్, తస్మా
 న్నదేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యా మ్నాయితే
 “నాత్మావపుః పాథివమిర్ద్దియూణి దేహ హ్యనుర్వాయుజలంహు
 తాశః । మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృతఃఖంక్షీతి రగ్ధ

* ఇహోక్షణసిద్ధం దోషోఽస్తర నిరాగమాహ - (ఏతేనే)తి.

౧ ఖ్యాపక్షిణోక్త మాత్మనోదేహాది వ్యవభాకవ మనూద్య
 రూప మున్ననుమాతేన నీవస్యదేహాది వ్యతిరిక్తత్వంక్రమేణసాధయ
 తి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదివా=(తదేతత్సర్వ)మితి. దేవస్య దే
 హాద్యతిరిక్తత్వమ్.

౧ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయనుభావః, హి శబ్దో హేతు
 ప్రదక్షణనాక్షణః, వపురాత్మా నభవతి- పాథివత్వాత్; ఘటవ
 త్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, దే
 వా ఆత్మా నభవన్తి, దైకారిక ల్వాత్; మనోవత్, అనుః-పా
 ణి, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్స
 త్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నమాతోపధావిత్వాత్; శరీ
 రవత్, ధిషణా- బుద్ధిశ్చ, నాత్మా- లైజనత్వాత్; చక్షుర్వత్, అ
 హుతవత్, అగ్నిశ్చ, ఆత్మానభవతి-పరిహృతీరస్తి; శరీరవత్,

సామ్యమితి. స్వతస్సాదేవః ష్యతిరిక్త ఏవ జీవఉత్పత్త్యా ద్యనాశ్రయో భవతీత్యధ్యవసీయతే. ...

—* ౧౭ || సూ|| నాత్మాశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః*—

ఇతశ్చ స్థూణా నిఖనన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్యతే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతా వేకవచనమ్, కస్మాత్ - అశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి జీవానా ముత్పత్తిశ్రవణాభావా న్నహ్యేషాం భూయస్సు విశోత్పత్తి ప్రకరణే మాత్పత్తి శ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమియేతాత్మా సహిదేహః ద్యుపాదిభిః - నజాయతేమియతేవాకదాచి న్నాయంభూత్వా భవితావా నధూయః | అజోనిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో నహన్యతే హన్యమానేకరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహిష్కార్య శ్చక్రిస్మృతిభ్యో జీవానాం నిత్యత్వ మేవావగమ్యతే. ...

౫|| చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ||౨||

—* ౧౮||సూ|| ౧ జ్ఞోతవీవ*—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- లేజః, భిమ్- ఆకాశః, క్షిణిః-పుథివీ, ఏతాని, అథా, శృద్ధాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చే, త్యేతాని ఆత్మానభవంతి - జడత్వాత్; ఘటవత్, ఇతి. ...

శ్రీ జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థః ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ఏతన్నాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పానరుక్త్యశఙ్కానిరాసార్థః మితిజ్ఞేయమ్. అ || ౫ || సూ || ౩ ||

౧ ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాం నిత్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్యమేతే భావసక్త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (జ్ఞోతవీవేతి. ...

జీవోనిత్య ఇత్యుక్తమ్, సతం ఘటవదచేతనః! అహవాన్విదాగస్తుకచై
తస్యః! అథవా నిత్యచైతస్య గుణకః! ఇతి విశయే ఐ‘వ్యక్తగుణవ్య
తికరేనిగుణగణభురుషోయథ’మితి శ్రుతే స్సాన్తైస్యనిగుణత్యాభ్య
సగమాభ్య జీవో ఘటవ దచేతన ఇత్యేకఃపక్షః, సుషుప్త్యాదా చైత
న్యానుత్పత్తే చైవశేషితై రాగస్తుక చైతన్యాన్యసగమాభ్యానిత్యచై
తస్య గుణకోవా జీవస్సాన్తైత్యపర ఇత్యేవంపాప్రీప్తిబూరితే- (స్థో
తపతే) యితవీవ ‘సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చచిత్జ్ఞ’ ఇత్యాది
షు బహుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అత
వీవాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతస్య గుణకో వేదితస్యః, అతోసవ
యం సుషుప్తియూర్ఛాసతాప గ్రహవేకా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్ట
త్వే నాన్తైశ్చ శ్చేతయమానత్వేపి జీవస్య కాగభుజ ఇవశేవల మా
గస్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాక్ష్యాభవ నిగుణత్యంవామన్యామహే,
+ సుషుప్త్యాదాహి సమూచితత్వా చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రాయః,
‘వ్యక్తగుణవ్యతికర’ ఇతిశ్రుతి జీవస్యముక్తివశాయాం పాప్రీ
కృత సత్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

* సాక్ష్యాను యాయినగ ప్రథమం పూర్వపక్ష యస్తీత్యాహ -
(వ్యక్తగుణవ్యతికర) ఇతి= కణఘ గనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వ
పక్షయస్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదా) వితి. ...

† “ అన్యోవర ఆత్మా విజ్ఞాన మణః- నహిప్రప్త్యర్థప్రేర్షిం
లోపోవతతే ” ఇత్యాదా జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ త్రవణా
త్వాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమితిభావేన పూర్వసూత్రా నిత్య
పదమిహామవత్కాలేన చైతన్యం విశేషయత సిద్ధాంతయతి (ఇత్యే
వం ప్రాప్తే బూరిత) ఇత్యాదినా. ...

+ నిత్యశ్చేత్యచైతస్య గుణాన్తహి కుతోజీవావాం సుషుప్త్యాదా
తాదృశ గుణానభివ్యక్తి రతతహ- (సుషుప్త్యాదా)వితి.

ఋరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వాజ్జీవ స్వరూప
స్యాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశఘనత్వమి
వ జ్ఞానఘనత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తగాధిక
రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద
ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ...

౬ || జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౧౯|| సూ|| శీఠాగ్రైన్దిగత్యాగతీనామ్ *—

సమ్ప్రతిజీవగతిం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహూస్వి
దణు పరిమాణః ? ఇతి చింతాయాం విభురితి తావత్ప్రొప్తమ్, జీవ
స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు
త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ
త్వే సావయవత్వేన తస్మానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుజీవ ఇతి

* “షీనాహిభోగోద్ధిత మద్భుతంమహాజ్ఞోత్తిస్వధామౌజ్జ్వల
యః దిశోదశ ” ఇత్యాది శుత్యనుసారే ణాభిప్రాయం కథయన్
జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ
లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య సూర్వాధికరణేనస
క్లఠించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) తి- నిత్యజ్ఞా
నగుణకత్వా దపీత్యథాః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర
మాత్మస్యతి వ్యాప్తత్వా త్వరమాత్మా న్యత్వేనతి తాదృశ జ్ఞాన గు
ణకత్వరూప లక్షణస్యాక్ష తత్వాత్తదేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ|| ౫|| సూ|| ౮||

శీ ఏవం సూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా
న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప
మూర్త్యై తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయి భావ సజ్జతోత్తరా
ధికరణ సూరభతే- (ఉత్పాగ్రైన్దిగత్యాగతీనా) మితి= జీవోఽణుః, అ

హికణ భుగజయాయనో మన్యతై, తస్మాద్విభుజీవఇత్యేవంపాశ్రీ
 ప్తే శ్రుతివిధీయతే, (ఉత్పాశ్రీన్తి) ౮- ఉత్పాశ్రీన్తిగత్యాగతీనాం
 శ్రుతేజీవాఽనురేవ భవతీత్యన్యవసీయతే, ఉత్పాశ్రీన్తిస్తావత్ "స
 యదాస్మాచ్ఛరీరా ఉత్పాశ్రీమతీ హైవైలై స్సవైకరుత్పాశ్రీవతీ"తి
 శ్చూయతే, గత్యాగతీవ - 'గత్యానాన్త్రమనంతోకంసోమపాశ్రు
 నదేష్యతీ'తి శ్చూయతే. సహ్యస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలన
 వికలస్య విభోరుత్పాశ్రీత్వాని విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవగ ప
 రకాయం పుకేష్టుం శక్నోతి, పరకాయ ప్రవేశస్తు జీవస్య పరకా
 యంవికాసిద్ధి ఆత్మానంతరీభావయే'దిత్యాదిమశ్చూయతే, ఏత
 నుత్పేషీ జీవస్యసకలజీవా వ్యాపి చైతన్యోపపత్తిరగ్రీవశ్చ్యతే, త
 దేతత్సర్వ మభిప్రేత్య నిగమీతా జీవస్యానుత్వం శ్చూయతే, 'అప
 రిమితా ధృవాస్తమభ్యుతో యదీసర్వగతా స్తహి సకాస్యతేతి ని
 యమో ధృవనేతరథే'తి. † తస్మాదనుజీవః.

మన్యమ పరిమాణత్వే సత్యుత్పాశ్రీత్వాని మత్వాత్; పరమాణువ
 త్, ఇత్యుచమానాను గృహీతోత్పాశ్రీత్వానిశ్రుతిభేదవస్యానుత్వం
 సాధయక సిద్ధాంతయతి- శ్రుతివిధీయతే ఇత్యాదినా-వాణిరీత్య
 పరితన సూత్రాచ్చుత్తరణపదే ఇహాకృత్య చూలేన యోజితేద్రష్ట
 వ్యే. సః - ముమూక్షుజీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉత్పాశ్రీమతి-లో
 కాన్తరం గన్తు మిచ్ఛతీత్యర్థః. ...

శ్రీ సన్న్వలుత్వే జీవస్యశరీరైకదేశ వర్ణిత్యాతు-భం సర్వాన్
 వ్యాపితైత్యోక్త్యోప ల్పితీత్యతహ - (అనుత్పేషీ) ౮.

† జీవస్యాను పరిమాణవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేత దధికరణ ఫల
 మితి కథయక సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) ౯.

కేచిద్జీవస్య దేహమిత్యాశ్రీత్తి గార్హస్థాని స్వామ్యుపపత్తి
 వ దేహస్వామ్యుపపత్తిచూడేతి మన్యమాచారీవదిత వ. అనుభవ

—* ౨౦॥ సూ॥ శీస్వాత్సనాచోత్తరయోః *—

ఇతశ్చాస్యాణుత్పసేద్ధిః, యద్యప్యతాగ్రాన్తిః కదాచి దచలతో
పి పాగ్రబృక్షయేనతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామ స్వా
మ్యస్యేన భవితుమహాతి, తస్మాదుత్తాగ్రాన్తిర్నాణుత్పమపేక్షతే,
తథాపి గత్యా గతీతు నాచలతస్సచ్ఛవతః, అతోస్యామధ్యమ పరి
మాణస్యజీవస్యాణుత్పేసతి స్వాత్సనైవోత్తరయో గత్యా గతో
స్సచ్ఛన్ధోభవేత్, ॥ గమేగితృ నిష్పన్నక్రియాథకత్వాత్.

—* ౨౧॥ సూ॥ నాణుతచ్ఛ్రీతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్ *—

అత్ర జీవేవ్యరయో రభేదవాచీప్రత్యవతిష్ఠతే, నాయమాత్మా
ణుభవతి, కుతః? అతచ్ఛ్రీతేః- అణుత్ప విపరీత పరమమహత్వరి
మాణశ్రీతేః, తథాచశ్రుతిః “సవాఏషమహానజాత్యాయాయం వి
జ్ఞాన మయగిపాజేష్వాకాశవ త్వర్వ గతశ్చ నిత్య” ఇతి “సత్యం
జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ” త్యేవం విధాన్యాత్సనోణుత్పం ప్రతిషేధ
తీతిచే నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఇతరాధికారాత్- జీవాదితరం ప
రమాత్మాన మధికృత్యహి ‘సవాఏషమహా’నిత్యాదిశూయతే. †తత్ర
హి ‘విరజగిపరజాకా’దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, క

త్? ఇతివదన్తి, తద్బాధాథకం జీవస్యాణుత్ప ముపపాదయతిసూ
త్రీకారః- శీ(స్వాత్సనే) తి. ...

॥ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య సక్తృత్వవ ద్దమనానా
శ్రీయస్యాపి పురుషస్యకదాచి ద్దన్తృత్వ వ్యవహారగి కింనస్యాత
తతహ - (గమే) రితి- జీవేవ్యరా భేదవాదిన శ్వజాగం వ్యుదస్య
తి - (నాణు) రితి. ...

† ‘సవాఏషమహా’ నితి శ్రీతేగి పరమాత్మ పరత్వే లిక్లి మా
హ- (తత్రహి) తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాకాత్పరో- విప్రుః,
ఇతోపి వ్యాకరణ ఇత్యర్థః. ...

స్వాత్మనరిహ జీవాపరామృత్యేక, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ
విచ్ఛిన్నతాయ మాక్షేప ఇ? నిష్ఠాయతే, నాతోస్యాణుత్పం విప్ర
తపిభ్యతే.

—*౨౨॥ సూ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ*—

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాత్మాదేవజీవస్వ స్వశబ్ద
ఉన్మానంచ శ్రూయతే, స్వశబ్దోఽణుత్పవాచీ, శబ్దః “ఏవోణురా
త్మా కేతనావేదితవ్యా యస్మిన్నాగ్రిగంపశ్చిచ్ఛానంవివేక” ఇతి.
తతశ్చ గమనాగమన సచిత సూత్రాన్మృత ప్రాణ సప్తర్షావగమా
చ్చ జీవాణురేవాధిహిత ఇతినిష్ఠాయతే, తథా ‘వాల్మీకీతథాగస్య
శతధాకల్పితస్యచ । ధాగోజీవస్యవిజ్ఞేయస్సచానన్త్రాయకల్పత” ఇ
తి, “ఆరాగ్రీమాతోన్మానవరోపిదృష్ట” ఇతిశ్రుత్యాధినోన్మాన మ
పి జీవస్యాణిమానంగమయతి, తతశ్చాభ్యామ్ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం
చ, జీవస్యాణుత్పసిద్ధిః. *

నన్వాణుత్పే సత్యేరదేవ వర్తినోదేవస్య సకలదేహాపురదేశగ
త శైత్యోస్థా ద్యుపలభ్యేత్విమశ్చేత, దృశ్యతేద గాంగేయ మహాహ్రీ
ద నిమగ్నానాం సర్వాన్తగత శైత్యోపలభ్యః, ఏవంనివాళుత వస్య స
ర్వావయవ సన్తాదోప లభ్యతే, తస్మాదస్యాణుత్పం పిదృష్టమితిప్రా
ప్తే ప్రతి విధీయతే.

—*౨౩॥ సూ॥ అవిరోధశ్చన్తనవత్ *

శ్రుత్యంతరంచ జీవస్యాణుత్పం సాత్మా దేవ దృష్టాన్త ము
ద్భృత్య దశేయతేత్వాహ- (స్వశబ్దే) తి. ...

తీ యస్మిన్-జీవే,పశ్చిధా- వృత్తిభేదనేతి శేషః. వాల్మీకీమ-
కేనాగ్రమ్, అగాగ్రమాత్రః - తోత్రాగ్రీ పోతేత శలాకాగ్రానేక
విధ కన్పితాంతకుల్య ఇత్యక్షణం, అగ్నితోన్మానమ్- అగ్నియో ర్భృ
త్యదశిత పరిమానావగమకంవాక్యమ్. ...

యథా హరివద్దన బిద్దుశ్చరీరైకదేశ సమ్మన్తోపినకలదేహవ్యాపిన మాన్లఁద ముత్పాదయత్యేవ మణురప్యయమాత్మా దేహైకదేశస్థస్య సకలదేహవ్యాపిని శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధింకరోతి, †జీవసమ్మన్త కృత్సా ప్రిణస్య కృత్సా ౨యాం త్వచివ్యాప్తత్వా జీవసమ్మన్త కృత్సా ౨యాం త్వచివతఃతే, త్వచ్చ కృత్స ౨శరీర వ్యాపిని, తతశ్చాణుత్వేపి జీవస్య సమ్మన్తకృత్సా ౨యాం త్వచివతఃతే, అతస్తస్యనర్వావయవగత శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధి ర్నువిరుఢ్యతే, తస్మాదాత్మనోణుత్వపక్షే నవిరోధగతః. ...

—* { ౨౪ || సూ || అవస్థితి వైశేష్యాదితిచే న్నాభ్యుప } *—
గమాద్ధిదిహి

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చన్దనవ' దితి యదుక్తం తదయుక్తమ్ ? దృష్ట్వాన్త దాష్ట్యాన్తికయో దృశ్యాన్తదృశ్య తయా ౨వస్థాన వైషమ్యాదితిచే న్నచైవం వాచ్యమ్, కుతః ? అభ్యుపగమాద్ధిదిహి- అభ్యుపగమయన్తిహి చన్దనబిద్దుదేహైకదేశహృదయ వతినం జీవాత్మానమ్ ' సవాపవత్యా హృదికతమత్యేతి యోయం నిజ్ఞానమయః ప్రాజ్ఞేషు హృద్యన్తజ్యోతిఃపురుష'ఇతి, తథా 'తత్త్వా మతత్సనిశ్రితః- అస్మాహృదయే-హృదయంమయి- అహమమృతే- అమృతంబ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయక వేదాన్తాః, తస్మాద్దృష్ట్వాన్త దాష్ట్యాన్తికయో రివైషమ్యా 'దవిరోధ శ్చన్దనవ'దితి యు క షేవో కమ్.

అథ కదాచిచ్ఛన్దన బిద్దో స్సావయవత్వా త్సూక్ష్మవయవ ప్రసర్పణేనాపి సకల దేహాన్లఁదయితృత్వం సమ్మద్యతే, నత్వణోర్నిరవయవస్య జీవస్యావయవా స్సన్తి, మైరయం సకలదేహంప్రసర్పే

† జీవస్య దేహగత శైతన్యస్థాద్యుపలబ్ధ్యా గతి ప్రకార ముపపాదయతి- (జీవసమ్మన్తస్య) తి- జీవసంయుక్త స్యేత్కర్మణః.

చిత్వాశఙ్కా దృష్టాన్తాన్తరమాహ, ...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వాన్తలోకవత్ *

అగుత్వేనైకదేశ వత్సంపి జీవో యథోక్త ప్రాకృతాది సమ్మథా
యత్త స్వగుణభూతచైతన్యవ్యాప్తివత్కాద్వాన్తపనశీలస్సకలదేశా
వ్యాపినిం చైత్యాద్యుపలబ్ధ మనుభవతీత్యేతన్న విప్రతిషిద్ధ్యతే, ఏత
లోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశ
వతీనోపి స్వప్రభావ్యాప్తివత్కా ద్వాన్తపన శీలాస్సన్తస్సప్తాసే త
రదేశానపి వ్యాప్తునన్తి తద్వత్. ...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాస్తీ క్రియతే తహిం దృష్టాన్తే
ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే, నిషిదావయవంహి తేజో
ద్రవ్యం ప్రదీపాదీ, విరళావయవంతు తేజో ద్రవ్యం తత్ప్రభా,
తతశ్చేహచైతన్య రూపగుణస్య జీవస్యచేతరేతరమవ్యతిరేకఏవస్యా
దిత్యత ఉత్తర ముచ్యతే, ...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకోగ్ధవత్ *

యథాచ గుణస్య సతో గ్ధస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్య
తే, అప్రాప్తిష్టపి కుసుమేషు వాయూషసిత గ్ధభాన సమ్మవాత్;
ఏవంగుణ స్త్రైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్య
తిరేకో నామభేదః, తతశ్చైతన్యేనజీవస్య సర్వాక్షివ్యాప్తా వాలో
కో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకేతు గ్ధ ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథాచ దశయతి *

తదైవహి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణి పరిమాణత్వంచా

శ్చ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్మద్ధస్యహి ప్రాణస్యేత్యాది నోక్తం
ప్రాకృతాది సమ్మద్ధమనుస్మారయతి- (అలోకవ)దీ. ...

* ప్రాకూస్యతోక్తాలోక దృష్టాన్తస్యవైయర్థ్యమాశఙ్క్యగతిః
కల్పయన్ (తతశ్చైతన్యేన) తి. ...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమృద్ధ ద్వారా చైతన్య గుణే న సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దశయతి, 'సపిషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన నభాగ్ర్యోజితే' త్యాది శ్రుత్యంతరంచ.

—* ౨౧||సూ|| త్వత్ప్రథమపదేశాత్ *—

'అన్యోస్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం ప్రమోష సేత్ర శక్తిభిః । జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమన్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమాయుష్యో ' త్వేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు 'మత్తస్త్వనితిజ్ఞానమసోహనంచే, త్యాదిస్త్రుతిషుచ ॥ చైతన్యగుణస్య విశేషణ కర్తృభావ భావాదినాజీవాత్ప్రథక్త్వ మేవాపదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసక జీవస్త్వప్రాసమృద్ధద్వారా స్వగుణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీతి సిద్ధమ్.

కథం తహి= 'జ్ఞానంత్యవ్యతమోభావఃపురుషస్సోభిధీయతే- యోవిజ్ఞానేతిప్రక- విజ్ఞానం యజ్ఞంతసుతే' ఇత్యాదౌ జ్ఞానవ్యపదేశో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—* ౨౨ || సూ || తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యవధేశఃప్రాజ్ఞవత్ *—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యవధేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాల్? తద్గుణసారత్వాత్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్, స్వరూపమస్య, సతద్గుణసారస్తస్యభావ-స్తత్త్వమ్, తస్మాల్- జీవ

శ్చ కచిత్తు జీవనిష్ఠత్వైతస్యస్తమూప ఏవేతి మన్యస్తే- తన్నిరాసా భావమాహ- (పృథగి) తి. ...

॥ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- ' విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, ' త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవతీతి పదార్థాహారాత్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పరమగుహ్య'మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర'మిత్యత్ర కరణభావః, తైరితి వివేకః.

స్వజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్-యథా ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మచః సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానంతమిత్యాదౌ జ్ఞానఘనత్వాత్మాన విజ్ఞానాది వ్యవదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవస్యాపి తద్వ్యవదేశ ఉపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యజ్ఞో తపశ్శ్రుత జీవస్వజ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తంజ్ఞానగుణకత్వాదికంసర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,
—* ౩౦॥సూ॥యావదాత్మభావిత్యాచ్చనదోషస్తత్త్వచాత్ *—

యావంతో జీవాభవేయు స్తావదాత్మ పుష్కరాత్వా ఘృతగమాదేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్త్వావర శరీరక జీవేష్యసుపలభావపి నైవదోషగప్రసజ్యతే, కస్మాల్? తద్దేశనాత్- ఉత్సోక్తిస్తమఃప్రా యాత స్తస్పర్శా విశేషిణి-అహం అమీదేవ వరామరాచ్ఛి తం పాదామృజంతే సుమనఃఫలాహణమ్- నమస్తుభాదాయ శిఖాభిరాత్మన స్తమోషహత్యై తరుజన్మ యత్యుతమ్- అపి వృతాఃపరిష్టానా స్సప్రప్నోజురకోటకా ' ఇత్యాదివాక్యం లేమపి చేతన్యగుణకత్వాదిక మస్త్రీత దేశయతి, తస్మాజ్జ్ఞాన గుణకత్వాదే చ్యవదాత్మభావిత్య మస్త్యేవ. ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాంచేతన్యాది సచ్ఛావోఘృతగమ్యతే, కిం తహి- సత్యేతన్య క్వచిదనుపలభి రిత్యత ఉత్తరం పఠతి,
—* ౩౦॥సూ॥ పుంస్త్యాదివగ్యస్యసతోభివ్యక్తి యోగాత్ *—

తుకట్టోఽవధారణాథః, యథాలోకే పుంస్త్యాదికంబాల్యాదిభి స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాధి ప్రేయం సద్యోచనాది వ్యభివ్యజ్యతే, పుంస్త్యమ్- పురుషవ్యాపారః, సహస్రత్రావిద్యమాన ముపపద్యతే, యచ్ఛబ్దస్యతే తహి- వజ్ఞానా మపి పుంస్త్యాద్యభి వ్యక్తిరవక్తృ, తస్మాద్వాక్యే విద్యమానమేవ పుంస్త్యాదిక- మివాద్యభివ్యజ్యతే ఇతి వక్తృపర్యవేషముచ్యమేవ చేతన్య గుణ

స్థానవర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోపి జన్మ
మదేహం ప్రవిష్టేషు తేషాజీవేష్యభివ్యక్తో భవతి, బాల్య దృవస్థా
వర్ధి జీవానాం దేహాంతరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే,
' దేహీనోస్మి న్యథాదేహే కౌమారం యావసంజరా । తథా
దేహాంతరప్రాప్తి ర్దేశరస్తత్ర సముహ్యతీ ' తి. అతోస్య విద్య
మానస్య జ్ఞాన గుణసోక్త విధాభివ్యక్తి యోగా త్వత్వ జీవసా
ధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞా
నమస్తీతి కాస్మాద్దేవాభ్యుపగంతవ్యమ్, అన్యథాశరీరసమ్బంధాదూ
ర్హకం తేషాం చైతన్యాభివ్యక్తి ప్రసక్తాత్, అనుభయ శరీరా
శ్చ జీవాస్సస్తీత్యగ్రే వత్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భా
విత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు చైతదస్యైవ జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష
చిన్మాత్రే కి రసంపరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితాంతరికరణోపా
ధి సమ్పన్నవశా న్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరి
మాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావత్పరిమాణక వీవాయం జీవో
భవిషు మహాతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ' సవావీషమహానజ ఆత్మా
యోయం విజ్ఞాన మయ ' ఇతి ' సత్త్వంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మే' తి
చైవమాదిభ్య శ్చుతిభ్యో విఘత్వమవగమ్యతే, అతో విఘ జీవా
ఇతి వికల్పనమ్, తదిద మాచార్యోనేన సూత్ర లలిత్రేణానకథా
శబ్దయతి. ... *
...

—* { ౩౨॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసక్తోన్య } *—
తరనియమో వాన్యథా

* అన్యథా- అణోస్యతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుప గమ్య
తద్మాప్రత్యేన తస్యవిఘత్వేభ్యుపగమ్యమానేనతి, తస్యజిత్యోపలబ్ధి

* సూత్రస్య పదా నియోజయతి- (అన్యథే) తి-తతస్తానివ్యా
చిఖ్యాసుర్యతో క్త జీవ విఘత్వవాద బీజభూత ముపాధిం మిథ్యా

[illegible]

లబోగ్యైర్గపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే
త ; శ్వాతస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదిత రేషాంజీవానా మణు
త్వమితి సిద్ధమ్. ... *
 ౬॥ ఉత్పాద్నిక త్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౪॥

—* ౩౩॥సూ॥ క తా శాస్త్రాధికవత్వాత్ *—

*జ్ఞాతృత్వా దేవాస్య జీవాత్మసస్సమ్ప్రీతతద్వ్యాప్యధనో వి
చార్యతే, కిమస్య కర్తృత్వంభవతి? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికి
త్సాయామ్ ‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైఃకర్మాణిసవశః । అ
హదాగర విమూఢాత్తా క తాహమితిమన్యతే ॥ నాన్యంగుణేభ్యః
క తార ’ మిత్వాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవ
తి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే +ప్రతిబూమి-కర్తాచాయం జీవఃప్ర
తిపత్తవ్యః, కస్మాల్? శాస్త్రాధిక వత్వాత్ - చేతనస్య కర్తృత్వే
హి, యజేతోపాసీతజుహుయా’దిత్యేవం శాస్త్రమథక వద్భవతి, అ
న్యథా అనభకం స్మాల్, తద్ధి శాస్త్రం కతుర్నిత్యస్య జ్ఞాతు స్స
తఏవ కతవ్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం పృతి శా
స్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తహి శాస్త్రస్య
భ్రాన్త ప్రలపితత్వా విశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ‘ప్రకృతేః క్రియ
మాణానీ ’ త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతే రేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణుత్ప రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దో
షశతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- శ్వాతస్మాదితి.అ॥౬సూ॥ ౧౪.

* అస్మిన్నధికరణే జీవస్య కర్తృత్వాభి ధానాదస్య పూర్వాధిక
రణేన వ్యాప్యవ్యాసకథావ సక్లతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాస్యే)తి.

+ కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃక తా ,
సత్వ చేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాన్త యతి - (ప్రతి బూమి) ఇ
త్యాదినా. ...

పి మన్దమ్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతి గుణ లక్షణానాం జేహానాం కర్మకర్తృవగమేన జీవస్యైవ కర్మకర్తృవధారణాత్ ; అస్యా స్తస్మిన్ సాత్త్వికాభావే అహాకారంపినైవ కర్మకర్తృవ్యమితి. అతశ్చ స్వగాఢ పవన సాధనా నమ్మన విధాయక శాస్త్రాదామభావత్వనిమిషావ్యభావ ముత్పన్నైవ కర్తాభవతి, అపిచ జ్ఞాశ్చక్ష్వ వ్యాప్తత్వా త్కర్మకర్తృవ జేహా నిర్వోచ్యమ మహతి, నాచేతనా ప్రకృతిః, తస్మాజ్జేహా కర్తా.

—* ౩౪॥ సూ॥ ఉవాచానాన్విశంసోపదేశాచ్చ *—

ఇత్యాన్వైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైవికేషు లోకకేషు చ కర్మకసు ' విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే -కర్మాణితనుతేపిచ' తి కర్మకర్తృ ముపదిశ్యతే, తదభావే ఏవమైతాక ప్రాణా గృహీత్వా స్వశరీరే యథా కామం పరివర్తతే ఇతి కరణోపాదానం విహర శ్చపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్మకర్తృవ మధ్యవసీయతే.

—* { ౩౫॥ సూ॥ వ్యవదేశాచ్చ క్రియాయాశ్చేతి } *—
చేద్యదేశశపిష్యమః.

ననుచ ' కరోతి కర్మక్రియలేచ జస్తుకేరావ్యసాహాదిత ఆని పాతాత్ | సతత్రవిద్యాక ప్రకృతా స్థితోపిచృత్తశ్చక్ష్వ స్వస్మిణా నుభూత్యే ' త్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్మకర్తృవం ప్రతిపిధ్య ప్రకృతి కార్యస్య జేహస్యైవ కర్మకర్తృవం వ్యపదిశతి, తస్మాత్ప్రాయా విషయే జీవస్య కర్మకర్తృవం నోపపద్యత ఇతి చేత్తహి ' హేతు జీవాన్యసగాఢా పవిద్యా కర్మకారక' ఇతి జీవవిషయక కర్తృత్వ నిర్దేశశస్య విపర్యయః ప్రసక్యేత, విపర్యయోఽత్యంతా భావా, యత్తు ' కరోతికర్మక్రియలేచ జస్తుకేరావ్యసాహాదిత ఆని పాతా '

+ జీవస్య కర్మకర్తృవ రూప లక్షణ నిర్దేశితపక్షమున ఇతిమిత్యుచిత్రాక్షణ ముపసంహరితి. (తస్మా) చితి. ...

దితి తత్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్రజీవాధిష్ఠితస్యైవజన్మః కర్మకర్తృత్వ చర్యవా జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవకతాః.

—* ౩౬॥సూ॥ ఉపలబ్ధివదనియమః *

యథా వైతన్యరూప ధగ్తోఽస్యాఘృషేతస్తథాకర్తృభావోఽఘృషేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేః కర్మకర్తృత్వ ప్రసక్తేన “బ్రహ్మ వచన కామస్తు యశేత బ్రహ్మణస్తతి” మిత్యాది చోదనాయా శ్చేతన గోచరత్వ నియమోనస్యాత్.

—* ౩౭॥సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్ *

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవకర్తా భవతు మహాతి, యది పునః ప్రకృతిరేవ కర్తృస్యాత్తహి తస్యా అచేతనాయా వైచితన్యశక్తి వైకల్యా దవిదిత వత్కనాంవర్తదర్శినోన్మేషేవ (/)పరవిషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౮॥ సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ *

* సమాధిః- భగవత్స్వరణమ్, యః పునరయ మపునర్భవ సాధన రూపః “సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయతఇతి- జన్మః-దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యైవేతి- జీవ పరిత్యక్తదేహస్య కర్మకర్తృత్వ దశనాచ్చేతి భావః. ...

* జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యైవోచిత మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన విశేష సరమహిమ వైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షణస్సు తాదృశమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిఃప్రకటే దుర్వారైవేత్యర్థః, *అకర్మత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసక్తిశ్చదుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధి) తి.

ఉత్తమః । యదజ్ఞస్త్రిభిధ్యాయ సమాధిశతయాధియానువశ్య
త్తిహితత్వమాత్మనః ॥ ఇత్యాదిని రామాయ స్వమాధినిస్సవ్యసతి క
ర్తృత్వే జీవాత్మచాంత్యచ భవేత్, సమాధిర్వనో వ్యాపారజత్వా
స్మృతితేహం కర్తృత్వేన సద్భుత స్మృత, ఇత్యాదృత్వా దశరథా
యాః ప్రకృత్యుపాదా వివక్ష్యురభవేత్, సద్భుత స్మృత్యైవ
కర్తృత్వే ॥ ౩౧. ...

—* ౩౦ సూ॥ ౧౧ ధావర విభిన్నా ధా ॥—

యథావా దేతనత్వత్తదేవాన్యాది కరణానికావాద్యా
పారేషు ప్రయుంజన్మితత్వమన్వేషణధాకర్తృత్వపతి విష్వస్యే
నసత్త్వా జీవవీవ స్వస్వ విషయేషు చతురాది కరణానిప్రయుంజన్
నతస్మాదేవితత్వమన్వేషణధాకర్తృత్వమియాత్, నతువాస్యా
విషదశేతరా ప్రకృతిః, అగోపేవస్యైవోభయధా కర్తృత్వస్థిః.

౨॥ కర్తృధిరగుం సమాప్తమసూ॥ ౩॥

—* ౩౧ సూ॥ చరాత్త తచ్చక్రితే ॥—

* చుష్పనాద- కర్తృత్వే నేవవ్యాప్తహేతుః న చుష్పేత్వ
మనశేత్య న్యానుష్టానమితి ఉచ్యతే ॥ అగోపేత్వేత్వ- నచాను

శి జీవస్యైవ కర్తృత్వ సిద్ధౌ యుక్తం నాహ సూత్ర కాః ॥
(యథే) తి- ...

* ఉభయధా- కరణప్రవరణకర్తృ నివరణకర్తృభ్యామన్వేషణః ॥

అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

* ఇహ పూర్వాభిరణా నాథాత్తైక కర్మకర్తృత్వం దేవభ్యో నైవ
యత్తమి తిక్క మిహుంజక మతిస్య పూర్వం నాస్తి తస్య పూ
ర్వాభిరణే నాపవాదకిం సజ్జగి మగోపేత్వే నచ మిహ నానా
(యత్తమి) తి- ...

నానాభిరణేనాస్తి కర్మకర్తృత్వం నాస్తి తస్య పూర్వం నాస్తి

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇతీయమత్ర విచారణా, ॥తత్త్రైవం తావత్ప్రాప్తమ్, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వ ఇతి, తతఃస్య హేతూః? తదపేక్షత్వే జీవస్య కరణత్వ ప్రసక్తాల్; అయం హి జీవః ప్రాగ్వాసనా యన్త్రితః కరచుడాది సామగ్రిసమ్పన్నశ్చ కర్తృత్వం స్వయమేవ నిర్వోధుః శక్నోతి, తస్య కిమిశ్వరా పేక్షయా? నహ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా అనడుహాదిరివ కర్తృకర్తృత్వే జీవేనేశ్వరోఽపేక్షితవ్యఇతి, అపిచేశ్వరాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కమఃసు తత్తజ్జీవా ననవరతం నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్య వైఘ్నాన్యాయికం ప్రసజ్యేత,† యదిపున రస్యేతితుః ‘వైషమ్యవైఘ్నాన్యే నసాపేక్షత్వా’ దితి సూత్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృత మిత్యవ్యతే, తదాపి స్వాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథాహి సత్యేవాస్య స్వాయత్తమశలకశల కమణో రన్వయే తాదృశ కర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వరస్య, తయాచేశ్వరస్య వైషమ్యాదికం పరిహర్యేత, ‡ ఇతరథాచక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ॥తత్త్రైవం) మిత్యాదినా -కరణాది మత్తేన జీవస్యతదాయత్తత్వం కర్తృత్వస్వోపపాదయతి-(అయం హి)తి- లోక దృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్వాహ-(నహ్యేవ) మితి. ...

† వైఘ్నాన్యాయిక మిత్యత్రాదినా అకృతా భ్యాగమకృతవిప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతచ్ఛాన్వయస్యదత్తోత్తరత్వేపి పునః ఘట్టకుటీ ప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాయత్త కర్తృత్వ మనివార్యమిత్యాహ-(యదిపున) రితి. ...

‡ విపక్షే చక్రకదోషనూహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వరాయత్తకర్తృత్వేన్విశ్చళః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరాయత్తత్వేన కర్తృత్వే నిశ్చల తస్య ధర్మాధర్మవత్వసిద్ధిః, తస్యత

న్య ఇద్యయు దేవాదేవస్య మహిమానమచత " ఇతి, ప్రయా
ణమ్. పేరణమ్, దేవాః-కీదనశీలాః, " ఇద్వి యాణిచక్షుషశ్చక్షు
శ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయ ద్వాచోహవాచ " ఇతి. తథా
"సాక్షాత్కృతం పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావ
యమాన " ఇతి ' యేనేషితావాగసవశ్చరన్తి ' త్యేవం జాతీయ
కాః. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేజ్ఞానతిష్ఠతి । భ్రామయన్
సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిమాయయే ' తి. స్తుతిశ్చ*ఆసాంతా
త్పర్యంతు నైసర్గిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్చర్వాది వివిధ వక్తుదన్వ
తస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్తాది హేతో స్సర్వ స్వతన్త్రస్య ప
రమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ
సర్వే జీవా వివిధ కర్మసు ప్రవతన్త ఇతి. ఏ ఏవంచనత్యనన్త
గుణగణ పరిపూర్ణో ముక్త వైరకే సర్వ స్వతన్త్రే సర్వేశ్వరే స
ర్వ హితకారిణి, సర్వ సేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వ
స్థహితాహిత కరణాకరణ ఉమతాం జానన్ కృతజ్ఞోజీవఃకృత క్రి
యమాణ కరిష్యమాణఘ్నాన్ వివా వైషమ్య నై ఘ్నాన్దాదికమా
పాదయేత్, + య ద్యాపాదయేత్తహి సజీవః ' మామాత్మపర

* అత్ర స్తుతీశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామక్ష
రాధాకర శ్చే గ్రన్థవిస్తర భిధాతాత్పర్యాఘమాహ- (ఆసాంతా
శ్చక్షుఃస్య) తి. ఏ ఘ్నాపాపానుగుణ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేస
ర్వజ్ఞభగవన్ వైషమ్య ద్యాపాదననురూప్య మిత్యాహ. (ఏవంచన
తీ)తి. + అనన్తగుణగణేత్వాదివిశేషణై సర్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిం
స్ఫుటయతి, ' సర్వాన్ పాతనన్వేషకసకృతఘ్నాహృతి వతన్తే ।
తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్వేతం కరిష్యమాణహే' తి కృతఘ్నాదీ
నాం పాతకత్వ వచనా త్తేషాం భగవద్దత్తభాక్త్య మాహ. (య
ద్యాపాదయే) దితి. ...

దేహేషు ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకాః ॥ తానహం ద్విషతః కూరణ
సంసారేషు నరాధమాః | ఓపా మ్యజస్ర మతుథా నామరీష్వేవ
యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా చూడా జన్మని జన్మని మా
మప్రాప్యైవ కాస్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతి
జ్ఞాత భగవ ద్దత్తాభా గ్భవేత్ , ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధి నిషే
ధ ప్రవరణకత్వేనచ తత్కారం సర్వమవిషమ మేవ భవ సీతి ద్వే
యమ్. †తస్మాన్యేషున ముఁముక్షువో భగవన్తు శ్రీ వాసుదేవమేవ
కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసాగోపనిష్ట భగవద్ధర్మపరా
యణాస్సన్తోనవరతం భగవ చ్చరణారవిష్టం భజేయుస్త ఏవానా
యాసేన భవాణావం సన్తరన్తిత్యనవద్యమ్.

—* { ౪౦॥సూ॥ శ్చ కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతి
పిద్ధాదైయధ్యాదిభ్యః }

తుశబ్దశ్చకారావకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భ
వతి కర్తృత్వం జీవానా మిత్యవధానితమ్, తథాపి తథావిధం క
ర్తృత్వం జీవాఃపునస్స్వప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యస్తే, అథో లో
కే జీవస్యైవ పుణ్యపుణ్య లక్షణ కర్మ కర్తృత్వ వ్యవహారి, త
తశ్చేశ్వరః పజన్యవ త్తత్తజ్జీవమత్యా తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత క
ర్మాపేక్ష ఏవనా తత్తత్కర్మ ఫలాని విభజ్యత తత్తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

‡ భగవత్పారతన్త్ర్యాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజీవానాం తద్భక్తి సి
ద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (త
స్మాద్యే పునర్ముముక్షువ) ఇతి. ...

¶ ఏవం ఖ్యదస్తేషీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్మ్యక్త్యన్తరేణ త
త్సమ్యక్షిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) ఇతి. ...

పక్షస్యవదిలిపరమాత్మనో జీవ కర్మఫలాత్పాదన సాధారణ కారణ
త్వే దృష్టాన్తు, యదీహిహజీవ కేవలాదుకురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, యథావాలోకే నానావిధానాం వీరీహి యవాదీనా మోషధీ
 నాం ధరణీసమవహితేభ్య స్స్వస్వ బీజేభ్యః పరస్పరం విషమతయా
 జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పజ్జన్యః, నహ్య స
 తి పజ్జన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికం సమ్మ
 ద్యతే, పజ్జన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పజ్జన్యస్య
 వీరీహ్య దోష్యధి వైషమ్యే హేతుత్వమపి వక్తుం శక్యతే, యత స్తా
 సాం దైషమ్యం స్వస్వ బీజాయత్త మేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విష
 మ ప్రయత్న కృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత
 స్స తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని విసృజ్యే, అతోస్య న దైష
 మ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః, అపిచాదావనాది తయా సువతమానా
 జ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావశేషేన సజలంబా య
 త్రమేవభవతి ప్రకృతి సమ్మిథ ఖుటనద్వాగా కమకర్తృత్వమ్, త
 త్తు జీవోఽనాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నా యత్తం
 మత్వా కమచికిషతి తదనుసారేణేష్వర స్తం కర్మకారయతి, అథ
 చేశ్వర స్తాదృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదన్తర జన్మని కర్మ
 కారయతి, తదనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ
 కారయతతోఽప్యనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య దైయర్థ్యం స్వాదలోచనరాది వైషమ్య విశేషహే
 తూనాం బీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా
 దైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ దేవేశ్వరస్యాపి జీవకర్తృఫల దాన సా
 ధారణకారణత్వా దదైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావే
 న దృష్ట్వాన్తం విశదయతి, (యథావే)తి. ధరణీసమవహితేభ్యః పృ
 థివీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తా క్త మేశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగ
 మే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తన్నేత్యాహః, (అపిచే)త్యాదినా.

నన్వేవం పరమాత్మనః కారయితృత్వే వ్యక్తేనతి ప్రయోజ్య

కారయతీత్యేవమనాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. ఏతదేవాభి
ప్రేత్యశ్శ్రూయతే ' అత్సమాయా మృతేరాజః పరస్యా నుభవాత్మ
నః । నఘటేతార్థసమృద్ధస్సవీక్ష్య ద్రష్టు ర్యథాజ్ఞానే ' ౮.౧౧ అత్సమా

కతుః క్షీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి
చేదుష్యతే, అచార్యస్కాధ్యాయత్వేపి తదభీనస్య వటార్యథా ము
ఖ్యజ్యేష్ఠత్వ వ్యవహారస్తద్వ తాదరయితృత్వేపి పరమాశ్శనస్తద
భీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారో పపద్ధితి శ్చే
యమ్, శాస్త్రప్రప్రస్థాయ ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవసేవ్య
తి, తథాచ శ్శ్రూయతే ' సర్వదేవతా లిక్ష్ణానాం మంత్రాతామర్క
నియామకతయా సాత్మా తాతః పరదేవతాయా మేవ భావ య
మాన' ఇతి. స్వయంచాత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి-ఏ(ఏతదేవాభి ప్రే
త్యే) తి- ఏతత్ప్రకృతి సమృద్ధస్య పరమాత్మాయత్తత్వ మభిప్రేత్య-
అభిప్రాయంవిషయీకృత్య, అత్రకరిసపదాని వ్యాచక్షే-౧(అత్సమా
యే) త్యాదినా- ఏతదుక్తఃభవతి, యథా స్వస్మిన్ద్రష్టురి యమ
స్య పరమాత్మా స్వసహిల్పత్వాన్నిషేదేహది సచ్చక్షః ఘటయతి,
తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్యఃప
స్య పరమాత్మా స్వసహిల్పదేవ దేహాదిరూప ద్రక్రతి సచ్చక్షం ఘ
టయతీతి, జీవస్యానాద్య జ్ఞానతిరోహితత్వంచ ' అస్మతేనహి ప్ర
త్యూహాస్తేషాం సత్యానాం సతామన్వత మపిధాన ' మిత్యాది శ్రు
తిషు ' అజ్ఞానే నాపృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తిజస్తవ ' ఇత్యాది
స్త్రుతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అచ్చతేన- అనాద్యనువర్తమా
నాజ్ఞానేన, ప్రత్యూహాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాది
హ విశేష్య పదమనుషజ్ఞానీయమ్, తస్మాత్సత్యానాం సతాం - ని
త్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవారాం, అచ్చతమ్ - యథో
క్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- అవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మాన్జ్ఞ

యా- పరమాత్మసజ్జల్యః, అర్థసమ్బంధః- ప్రకృతి సమ్బంధః, తతశ్చ
నాదితయా నువతమానా జ్ఞానస్యానాచిత్వా తదాయత్త సంసార
సామ్యసాదీత్వమువ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ పరమాత్మ స
జ్జల్యాయత్తం మన్వానస్తమనవరతం భజేత్తహి సావాస్మాత్సం
సారాన్తుకో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుధ్యా తత్ప్రియత్నా
యత్త కర్మవాసనాః ప్రేక్షా పునఃపునస్తమిశ్వరః కర్మ కారయత
దనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్యధ్యవసీయతే, కుతఃపున రిదమవగ
మ్యతే? విహిత ప్రతిషిద్ధావైయథ్యాదిభ్యః- [భావేనిష్ఠా,] యథో
క్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమ్య తత్ఫల ప్రదత్వా
భ్యుపగమేహి 'అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్తోమేన స్వ
గఃకామోయజేత- మయోదితేష్వవహితస్సధర్మేషుమదాత్రయః ।
వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకా
మోవా మోక్షకామఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురు
షం పరమ్ - తస్మాద్ద్విస్తాణాయనాప గురేత- ననిహన్యాన్నలో
హితంకుర్యా' దిత్యేనం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా మజ్ఞే
యర్థ్యం సమ్భవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్న కృత

వా సంసారేముహ్యస్తీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాతు స్మ
ప్తైవ, పరమాత్మన సాన్విషుదేహాద్యర్థనిర్మాతృత్వంమాయాయా
స్తత్సజ్జల్యత్వకత్వం చానస్తరాధ్యాయేనన్ధ్యపదేవత్వతే, జనన
మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాదనాదిత్వ
మిత్యాహ- १(తతశ్చే) తి. ...

† జీవేభ్యః ఫలదానార్థం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే వి
ధి ప్రతిషేధ శాస్త్రం ప్రామాణ్యాన్యథా నుపపత్తిప్రమాణయతి-
(కుతఃపున) రిత్వాదినా- [భావేధాత్వార్థే నిష్ఠాక్తప్రత్యయః,
క్షవతూనిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్యేన స్వతంత్రతయా ఖల ప్రదత్వా ధ్యుపగమేతు విహిత ప్రతిపద్ధయోర్వైయర్థ్యమేవప్రసజ్యేత, 1 అవిగ్రహణేనజీవానామకృతాభ్యాగమ కృత విప్రకాశదోష ప్రసక్తిం దోషతయతి. * తస్మాత్ అనాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వరవశాత్ ప్రకృతి సమృద్ధద్వారా క్రియమానం కర్మ జీవస్సాన్వయ త్తంపన్యతే, తదపేక్షస్య స్నేహేశ్వరస్తగ్గులం దదాతి, అతోఽస్య స వైషమ్యాదికమ్, అతఏవ నవిహిత ప్రతిపద్ధతైర్వర్జ్యమితి స్థిరమ్.

॥పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* { ౪౨॥ సూ॥ అంశోనానావ్యపదేశా దన్యధాచాపి } *—
దాశతీతవాదిత్వ మధీయతపకే

9 జీవేశ్వరయో రుచిత కర్తృకారయితృ భావేనో పకార్యో పకారకభావో దర్శితః- సచేహభేదేనమిథస్సమృద్ధయో రేవలోకద్వయే, 1 యథా స్వస్వామినోః, తతశ్చజీవేశ్వరయో స్వస్వామి

క్షత్యే విధ్యాది శాస్త్రాదాం వైయర్థిక మాహ- (ఈశ్వరస్య)తి- సాత్రేణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ సర్వత్రైత్వమా- 2 (అవిగ్రహణేన) తి-అధికరణ ముపసంహరతి-*(తస్మాద్)తితి.

9 నిత్యశ్చేతనోఽను వైచితన్య స్వరూపకర్తా పరమాత్మ పరతంత్రశ్చ జీవో భవతీత్యుక్తమ్, తత్రపూర్వాధికరణే జీవాత్పరమాత్మనోఽక కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యో పకారక భావస్తయో స్సమృద్ధమపేక్ష్యమానస్తత్సమృద్ధా నిశ్చయాత్సాఖంసిద్ధ్యేత్? ఇత్యాక్షేప సక్లతి మన్య పూర్వాధికరణేన సహ ద్యోతయతుం పుత్ర మనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి - ఉపకార్యోపకారక భావస్య తత్సమృద్ధాపేక్షత్యే దృష్ట్వాన్త మాహ- 3 (యథే)తి-విషయాదికమాహ- 4 (తతశ్చే) తి- యథోక్తోపకార్యోపకారకభావాపేక్షిత జీవేశ్వర సమృద్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్ట్వాన్త దర్శనాదిత్వ

నోరినో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ
సృష్టినోద్భవ్యపగమ్యతేః ఆహూస్వి యే త్వటతన్వోరివోపకార్యోప
కారకభావా ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమృద్ధిభ్యుపగమ్యతేః

భావ, "తత్వమసి" త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదా వగ
మేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమృద్ధ సద్భావా త్తయోరుపకార్యోపకా
రక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-స(పటతన్వోరి
వే) తి- 'సోన్వేష్టవ్యసృవిజ్ఞానితవ్యః- సుపరావేతా సదృశా స
ఖాయా యదృచ్ఛయాకృత సిదౌచవృక్షే । ఏక స్తయోః ఖాదతి పిష్ట
లాన్న మన్వోనిరన్వోపి బలేన ధూయా- ఆత్మాన మన్యంచ సవే
ద విద్వానపిష్టలాదోనతు పిష్టలాదః- ద్వాసుపరావేతాయుజాసఖా
యా సమాను వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యగిపిష్టలంస్వాద్వ
త్తనశ్చన్వన్వో అభిచాకశీతి- పృథగాత్తానం ప్రేరితారంచ మత్వా
జ్ఞప్తస్తతస్తే నామృతత్వమేతి' తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రితి వి
షయాకృతస్సకా, 'అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్।
స్వతోనసమృతేన్యస్య స్వతోన్వోజ్ఞానదోభవేత్-తస్మాద్వాఏతస్మాద్వి
జ్ఞానమయాత్-అన్యోస్తరతత్తానన్యమయః-ఏష హ్యేవానన్దయాతి-జ్ఞా
త్వా ద్వావజావీశసా । నితోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానా మే
కోబహురాం యోవిదధాతికామా- యతత్సనితిష్ఠ న్నాత్మనోస్త
రోయమాత్తానవేదయస్యాత్మాశరీరయతత్తానమస్తరోయమయతి-ఏ
కస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహమతే । బద్ధోస్యావిద్యయా
వాదిర్విద్యయాచ తథేతరః' ఇత్యాది శ్రుతీనామ్ 'ద్వావిమా పు
రుషాలోకేషర గృహీత ఏవచ । కురస్సర్వాణిధూతాని కూటస్థోతు
రతిత్యైతి॥ ఉత్తమగిపురుష స్త్వన్యగి పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యో
లోకత్రయమావిశ్య ఏభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః ॥ యస్మాత్క్షరమతితో
హమక్షరాదపిచోత్తమః । అతోస్మిలోకే వేదచ । పథితగి పురుషోత్త

ఇత్యస్య విచిత్రతాసాయా ముత్పన్నాయాం పటతన్వోరీవ జీవేశ్వ
 రయోరభేదాభ్యుపగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమృద్ధిప్రాప్తితీర్థే
 వం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మస్వత్వేన తదంతోభవతు మ
 మః ॥ దైవీహ్యేషాగుణవయీ మమమాయాదురత్యయా । మామే
 వయే ప్రచక్ష్యతే మాయా మేతాయర సైతే ॥ సర్వధర్మాకపరిత్య
 జ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహంత్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్ష
 యిష్యామి మామహమ్ ॥ ' ఇత్యాది స్మృతీనాం జీవేశ్వరయోస్సాన్వి
 భావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మభిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాల్;
 ప్రకృతివత్, ఇత్యాద్యమ మానాదిభిరను గృహీతత్వా ద్విశిష్టవస్తైవ
 క జీవస్య విశిష్ట్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్య పరమా
 త్మనో విశేషణీయతా జీవ స్రవంతఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంతాం
 శిభావ లక్షణ సమృద్ధాద్భవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సం
 సిద్ధఇతి భావేనస్థితావయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా
 సవతత్వమసి నాన్యోతోస్తి ప్రమా, తలేన, కంపశ్యే ' త్యాది
 శ్చుక్తి జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమృద్ధ ఏవతయో
 స్సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్త్వ మస్మాది వాక్యానా ముపాన్య లక్షణా
 ధ్యాయే విపరీత్యేనేనా విపరివ్యమాణత్వాచ్చ ' పురోహితోయం
 రాజాసంవృత్త' ఇతివల్; తత్త్వమృద్ధ ముపజీవ్యతత్త్వం పదాదీ
 నాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశచ్ఛిస్తై ర్వాక్యై జీవేశ్వ
 రయోభేదావగమేన తయోన్యోలోకాంతాంత భావ ఏవసంస్కృతవసే
 యతే, యద్యపిసాన్విభావిక నియామ్యత్వనియత్వత్వ క్షిప్రతేజ్ఞత్వ
 సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైవత్వాది విరుద్ధ భర్తృవత్త్వం జీవేశ్వరయో రజ్ఞా
 త్వా భ్రమీమాత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాచుః. జీవో బ్రహ్మభిన్నః,
 చేతనాస్వాత్; బ్రహ్మచరిత్యను మాచ. తయోరభేదగమకమితి, తథా
 పి భావ్యమామహమ్ మోక్షాబ్రహ్మభిన్నః-బ్రహ్మనియామ్యత్వాల్; ప్ర

హాని, కుతః పునరిదమన్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవేశ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, శ్చతథాపి ఽజ్ఞాజ్ఞాద్వావజావీశసీశా- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామా- సుపర్ణావేతా సదృశా సఖాయా యదృచ్ఛయా కృతసిదోచ వృక్షే - యతత్తని తిష్ఠన్నాత్మనోస్త్రోయ మాత్మానవేదయస్యాత్మా శరీరం య తత్తానమస్త్రోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇత్యేవం జాతీయకా శ్శృతయో జీవేశ్వరయోనైః సగిక క భేదం వ్యపదిశంతి, ॥ నను చాయం నానావ్యపదేశఃప్రపామధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతాతయోరంశాంశి భావస్సేత్యతీత్యాశ్చర్య హేత్వస్తరంచ పఠతి- (అన్యథాచాపీ) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వరయో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కింవ తత్రపక్ష తావచ్ఛేదకహేత్వో జీవత్వ చేతనత్వయో స్తస్మతే మిథ్యాత్వాదాశ్రయాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోగి పక్షతావచ్ఛేదక హేత్వో ర్వాప్యవహరిక సత్యతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదోపి వ్యావహారికోభ్యుపగమ్యస్యాత్, తతశ్చ తయోగిపారమాధిక ఏవ భేదస్సిద్ధిః, కింవ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్ష స్యాచేతన తయాచ సపక్షాది వ్యావృత్తత్వా ద్ధేతో రసాధారణత్వంచ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మా జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాద్భవసాయా త్పీఠాంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బంధ నిబంధనోపకారోపకారక భావ స్సిద్ధి ఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యావర్జ్యే- (జీవేశ్వరయో) రితి అనయోభేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాపి) త్యాదినా.

॥ అనేనతయో రంశాంశిభావయాపసమ్బంధానవగమాతదవగమకం తయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్క క ముత్తర హేతు మవతారయతి - (ననుచే) తి.

రంగాంశభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యవచేదాభ్యుః 'స ఆత్మా తత్వమసి శ్వేతతనో' ఇతి జీవేశ్వరయోగ్యురీరశరీరభావా ద్యభిప్రాయేనాభేదోపచారాదపి తయోరంగాంశభావః ప్రతిపద్యతే, తథా చైకేశాభిసః. అధర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే చాశీత వాచీనాం బ్రహ్మభావ మధీయతే, "బ్రహ్మచాగ బ్రహ్మచాసా బ్రహ్మే మేకిత వా" ఇత్యాదినా, ౧ చాశాః - యవితేక్షైవ తాః, ఏచామిచాసాః - స్వామ్యుధేః స్వాత్మానముపకూచయన్తి, ఏచకితవాః - దూతకృతాః, తేనర్జుపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ౧ ఏతదుక్తంభవతి, యథావాసర్వ స్వామినోరాజ్ఞ శ్చరీరాపత్యా మాత్యభ్యుత్పాది తత్వవ్రహ్మభిమానా స్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్వేనంజీవ ఈశ్వరస్యాంశోభవతీతి, అతఏవ "స్వస్వామిభావో ధృవయాద్య యత్ర తహ్యోచ్యతేసా విధిక్యత్యయోగః - అహంత్యకామస్తవస్ఫుత్యస్తవ్వంచ స్వామ్య నపాత్రయ" ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోగస్వస్వామి

ప్రపా- తక్రొక చానాదినా పాంధాది శ్రమావనోదన స్థలవిశేషః, శరీర శరీరభావా ద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర ఆదినాజీవస్య ఈశ్వర రాభేదోపచార హేతుభూతస్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్షణ సమ్మనో వివక్షితః. ...

౧ ఏతచ్చాగ్రీవక్యతీ, తథాచైకఇతిశ్రుతేస్తాత్పర్యంపశ్చద్దేశయిష్యత్ తత్పదాని యోజయితి- (చాశా)ఇతి.

౧ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేనముఖ్యాంతానిచ్చే 'చేకవస్త్యే కచేశ స్తవ్వస్తవ్వంశ' ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్యైవకచేశో విశేష్యాంశ ఇతి న్యాయ మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణేభూతస్య జీవస్య తపంత్యం సువచ మితిసూత్రకార చాత్పర్యం దక్షయితి- (ఏతదుక్తం భవతి) త్యాదిచ - తత్పర్యమైవ శబ్దాంత నిరస్యతి -

మి భావలక్షణసమ్మన్త మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, తీనచదృష్టా
 న్నే స్వస్వామినో రత్యంతం వ్యవధానేన దాష్టాన్తికయో రం
 శాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో రాస్యోప్యవ్యాపక భా
 వో నివారయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యమ్, దృష్టాన్త దాష్టాన్తిక
 యో స్సవధమకసామ్యానుపపత్తేః; తయోగ్వ్యోప్యవ్యాపకభా
 వస్యాసకృదావతి తత్వాచ్చ, అత స్సుష్మాక్తం స్యామిత్వరూప
 సమ్మన్తవతో ౭నవరత ముపకారిణిః ఈర్ష్యరస్య స్వత్వ సమ్మన్తవాక్
 జీవోంశ ఇతి, * అపిచాత్రదాశానాంపర బ్రహ్మణాన్తబంహివ్యాక
 ప్రత్వేన తచ్చరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరా
 దిమత్వేనవ పర బ్రహ్మణాసమ్మన్తత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మ శ
 బ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతోవాయువత్సయోః కిం
 చిత్సమ్మన్త ముపజీవ్య ' వాయవస్థో పాయవస్థే ' తి వాయువత్సశ
 బ్దియో సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః,
 హే వత్సాః- యూయం వాయవస్థస్- వాయుదేవతాకాన్తరిక్ష దే
 వత్సాస్థస్, ఉపాయవస్థ - అన్తరిక్షలక్షణ దేవతాను గ్రహేణ సా
 యాహ్నే యజమానస్య సమీప మాగస్తూరోభవభేతి, ౧ అయమే
 వాతో- బ్రాహ్మణేన స్పష్టికృతః ' వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా
 అన్తరిక్ష స్యాస్యతాః- అన్తరిక్ష దేవత్సాః ఖలువైపశవః- వాయవ
 వీవైనాక్ పరివదతి- ప్రమా ఏవానేతదా కరోతి' తి. అధ్యతా ఇ
 తి వచన వ్యవ్యయశ్చాన్తసః, మన్త్ర వినియోగస్తూచ్యతే, ప్రతి పద్ధి
 తీ(నచే)త్యాదినా- అజీవస్యపరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణఫ
 లమితి సూచయతి- (అతస్సుష్మాక్త) మితి- * సూత్రకారోదాహృత
 శ్రుతేస్తాత్పర్యం శ్రుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాది
 నా- ౧కించితసమ్మన్తవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తింశ్రుతేర్దర్శయతుం
 బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థః)

నేతశేషేష్టా ఇత్యాదుసాహిత్యములందరినూనుంసోమయాజినా
 దశకదిన రాత్రో సాహిత్యం సన్నేయః, తదభావం తస్మిన్ దినే
 ప్రాతరాంతిక దోహనాదూర్ధ్వం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాక
 రణీయాః, తద్బాహురణమేవేత్యేతి మన్తేన సమ్యక్స్మయాః
 శేవేత్యేతి మన్తేనాసమ్యక్స్మయా అర్చయా పరాశ కౌఖయా క
 తవ్యమ్, తద్బాహురణపాకరణ శేషేయం వాయువస్తో పాయ
 వస్తో తమస్త్రః, * అత్రవాన్యధిష్ఠితాంతరిక్షదేవత్యాచారం వ
 త్సానాం వాయుపరమృతా సమృద్ధముపదీప్య వగ్నవాచినస్త్రీకోవా
 యుశద్దేన సామానాధికరణ్య నిదేశ శతలభ్యతే, ఏవంసతి సా
 త్మా త్వరబ్రహ్మవైర్భూపార్వ్యప్రాయా సమృద్ధవతాం దాకా దీనాం
 బ్రహ్మశద్దేన నిదేశస్సుతరా ముపపద్యత ఏవ, యతశ్చుక్రినామ
 యం సమృద్ధ మాత్ర ముపదీప్యన్యశద్దేవాన్యనిదేశతో వైసగితో
 బహుభు ప్రదేశేభూలభ్యతే, తథాపి ఇర్హప్రోక్షణ మన్తే ఇ
 ధ్వన్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశద్దేవాధిధానం శ్రూయతే, సచమ
 స్త్రః 'కృష్ణోస్యా భరేష్టోగ్నయేత్వాస్వాహే' త్యేచల రూపః, అ
 న్యాయమర్థః, హేఇర్హ : త్వమ్ - అభరేష్టః - వృక్షేష్ఠిః, అత
 స్త్వమ్, కృష్ణోసి- కృష్ణమృగయాపంశుత్వా వనస్పతే ప్రవిష్ట స్వా
 గ్నో రాత్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియ తమత్వా త్కృష్ణనామాసి,
 తస్మాత్త్వామగ్నయే చూతుంస్వాహః- ప్రోక్షామీతి. ఏతచ్చ బ్రా
 హ్మణేన స్పష్టికృతమ్ 'అగ్నిదేవోభ్యో నిలాయత - కృష్ణోరూపం
 కృత్వా వనస్పతే ప్రావితత్ - కృష్ణోస్యాభరేష్టోగ్నయేత్వా స్వా
 హేత్వాహ - అగ్నయ ఏవైవం బుష్టం కరోమీతి. ఏవం "బైష్ణవం
 వామన మాలభేత సుఖం మానోవిష్టు రేవ భూత్వే మాతలోకాన

ఇత్యాదివా- వృష్టానాభం దామ్యైకైకేగమయతి- * (అత్రవా
 న్యధిష్ఠితే)తి- ఏవం స్వభావతో భిన్నవస్తునో ర్మోక్షభిర్భిన్నవస్తు

భిజయతీ'త్యత్ర విష్ణుయజన సమృద్ధేనైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిర్దేశ శ శ్శూక్రయతే, "ఏవందేవాసురా స్సంయతాః-తేదేవా బిభ్య తోగ్నిం ప్రావిశత్ తస్మాదాహురగ్ని స్సర్వాదేవతాఇతీ" తి. ఆ దిత్యోయాపః - యజమానఃపశుః - యజమానఃప్రస్తురమ్- యజ మాన ఆహవనీయ" ఇత్యాదిషు తత్తత్సమృద్ధవశా దాగ్నౌది శ బ్దానాం సర్వదేవతాదికబ్ద నిర్దేశ ఉపపాదనీయః, తద్దైవ 'సర్వం శిల్పిదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదంహి విశ్వం భగ వాత్- విజ్ఞానమేక మరుదైవ విభాతి- బ్రహ్మైవభాతిసదసచ్చతయోః పరంయత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసమృక్షతీ" చిత్వాది వాక్యేషుబ్ర హ్మచిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమృద్ధయ క్తేషు జగదాదిషు ప్రయు జ్యతే, ఏతేన "క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి" తిస్మిత్తిజీవేశ్వరయో రభే దోపచారపరేతివ్యాఖ్యాతా. ఏవమేతత్వమసి-అహంబ్రహ్మస్మి' త్యా దౌ విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమృద్ధ సద్భావాజ్జీవస్యస తశ్చేత్తకతోఽపరబ్రహ్మ వాచక తచ్చబ్దాది నిర్దేశో నవిరుద్ధతే, నచ 'అథయోన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోసావన్యోహ మస్మీతి నసవేదే'త్యాదౌ భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప రమాత్మనా సాకమభేదోను సన్దేయతయా శూక్రియతఇతివాచ్యమ్, తత్రైవంహి పౌర్వాపర్య పర్వాలోచనయాఽథోధ్యవసీయతే, అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనో ధాన్తరతయావసితోయ ఉపాస కః, స్వస్మాదన్యామేవసతీం పరమాత్మ లక్షణాఽదేవతామన్యో మది తర వత్ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మనా మేవాస్మీ త్యుపాస్తే, ముప జీవ్యాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్శుక్రితీ రుపపాదయతి- (త థాహి)త్యాదినా (తచ్చబ్దాఽనిర్దేశోనవిరుద్ధత)ఇత్యన్తేన- ఇతేషా ధ్వమాపచారికాభేదపరాణి 'సర్వతలపరాదా' దిత్యాది వాక్యా

ననకేద- సతు పరమాత్మానం నోపాస్మే, కింతు తం సర్వేశ్వరం
భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ఇనచైవమపి సర్వంతం పరా దాత్యో-
న్య తాత్పర్యో వేదేతి"యంత్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోన్యత్పర్యం
ప్రతి షేధతి, తస్మాదుపాస్యోపానకయో రభేదస్సేత్సత్యతీత శబ్ద-
సీయమ్, తస్మాదుపి త్రుతాతయో రభేదగర్భా భానాల్, తథాహి-
యస్తావదుపానక ఆన్యనోన్యగ్రవేద- ఆత్మనగ్రతిల్లగ్నోపే షచ్చమీ,
ఉపాస్యం పరమాత్మానంవిహాయ తదన్యత్రకర్త్యాదివిషయేషునజ్జతే,
తమ్ - తథావిభవిషయ విషక్తమ్, సర్వం - తథావిభ విషయజా-
తమ్, అత్రపరాదాల్- భగవదుపానకతః, శబ్దమేత్ - భగవత్
దిత్యభేదః, తథాచత్రుతిః "యావన్నృకాయరథమాత్మ వశోఽక-
ల్ప్య ధత్తేగదిష్ట చరణార్చన యానికాతమ్ । క్షానాసి మచ్యుతబలో-
దధదస్తతత్రు స్యాన్వనన్త తుష్టఉపకాన్తగదంవిజహ్యుల్ ॥ నోకేత్స-
మత్తమనన్ద్రియ వాజేనూతా నీలోన్వత్పథం విషయదన్యమ విష-
పత్తి । తేదన్యచన్యహయచూతమమంతమోంధే సంసారకూప ఉరు-
మృత్యుభయేషీపత్తి" ఇతి. అతస్సర్వం సమంజసమ్.

ఇతఃపూర్వం కుతోఽశత్వావగమః?

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మన్తవర్ణాల్ *—

"స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరన్తరిసంవరణం తవపురుషంవదన్త్య
ఖిల శక్తిస్సతోఽశక్యతమ్ । ఇతిన్యగతిం వివిచ్యకవయో నిగమావప-
సు భవత ఉపాసతేక్ష్యమిభవంఘవివిశ్వసీతా"ఇత్యయం మన్త-
వర్ణోజీవానాం సాక్షాదేవపరమాత్మాంశ భావమవగమయతి, త-
స్మా దుశత్వావగమః. *

న్యాదాయాభేద శబ్దానికార్యేత్వాహ-ఇ(నచైవమపి) త- తత్త స-
ర్వమితి వాక్యం వ్యాచక్షే- (యస్తావ) వితి- యేషమనన్త్యేగద-
ద్భవం విరోధిత్వే తత్తేతి ప్రమాణయతి- (తథాచత్రుతి)

—* ౪౪ || సూ || అపిస్తర్వతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టత
యా స్తర్వతే, 'మమైవాంశోజీవలోకే జీవభూతస్సనాతన' ఇతి. *త
స్మాదప్యంశత్వావగమః.

నను జీవాన్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మి
న్నంశభూతే జీవేసుఖదుఃఖాదిభిరద్వ్యమానే ౭శిన ఈశ్వరస్యాపి త
ద్దోషనిప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవాన్యేశ్వరాంశత్వోపపాదనేనే
శ్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి,

—* ౪౫ || సూ || ప్రకాశాదివత్తు నైవంపరః *—

తుశబ్దశ్చఙ్కా-పనుత్యథః, యథాఅంశో జీవస్సంసారదుఃఖా
దిక మనుభవతి నైవం పరోంశీ ఈశ్వరో ౭నుభవతీతి ప్రతిజానీమః. త
థాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్య
మాన స్తత్కృతయా గర్భజన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్పరయా
ముహురద్వ్యమాన స్సత్సజ్జవశా దీశ్వరముపాసిత్యా దుఃఖ పరమ్ప
రాం ప్రహయానవరతానన్దమయం మోక్షంప్రాప్నోతి, తథాసతీ
శ్వరే ఆపారమహిమ్న్య కనఃవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపా
దయితుం శక్యతే, అతస్సుష్మేష్వోదిత మంశోజీవఇతి. ప్రకాశాది
వదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశి భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషోంశి
నం నస్పృశతీత్యత నివశనోపన్యాసః, యథాప్రకాశః- సౌర్యో
మయూఖి, తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేవైస్సప్సృప్యమానోపి తదం
శిని దివిధేనూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమ్పర-దోషో నప్రసజ్యతే, ఆది

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావే సిద్ధే
సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముజ్జీవితమితి భావః.

† సూక్ష్మోక్త ప్రకాశ దృష్టాంతస్య విషయం దశయన్ వి
వృణోతి- (ప్రకాశే) తి.

శబ్దేన శరీర శరీరీణా నిదశకాయతి, యథావాఽయం పాంచభౌతి
కఃపరివృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్థానిత్యకా
ర్మ్యశాక్ల్య కామ్యోది భూమానాపద్యమానోపి విశేష్యత్వే
వాంశిభూతే జీవేస్థానిత్యది భూమానప్రసజ్యతై, ఏవం పరమా
త్మవిశేషణతయా తచ్చరీరతయాచ తద్రూపభూతో జీవాఽనాదికమణ
వాననయా ఽనెవార్యయా ఽనవరతం సుఖమఃఖాదిక మచభివన్నపి
తద్విశేష్యతయా తచ్చరీర తయాచాంశభూతే సతత మకమణవశ్యే
పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం నపగిసజ్యతే, తతశ్చ విశిష్టవ స్త్యేకదేశ
స్య విశేషణస్య విశిష్టవ స్త్వంశత్వనియమా చ్చరీరత్వేన పరమాత్మ
విశేషణ భూతస్య జీవస్యతచ్చరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్య
త ఇత్యభిప్రాయః, తతస్సర్వమథ వాతమ. ...

—* ౪౭॥ సూ॥ స్వరస్త్విద *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్వరస్త్విపరాశ
ర వ్యాపాదయః * ఏకదేశ స్థితస్యాగ్నే శ్శోకత్వాన్ని విస్తారణీయ
థా । పరస్య బ్రహ్మణశ్చక్తిస్తదేవ మఖిలం జగత్ । యతః శ్చిత్స్సం
జ్యతేయేన సత్వజాతేన దైవిజ । తస్యస్వజ్యస్యసమ్భూతో తత్సత్త్వం
దైహలేస్తనః ॥ తత్రయః పరమాత్మాహిసనిత్యం నిగుణస్తస్మిన్ ।
నలిప్యతేఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివాఘ్నసా ॥ కర్మతస్త్రమో యోసా
బద్ధమోక్షేషు యుజ్యతే । ససప్తదశకేనాపి రాశినాయుజ్యలేఘన
రితి. నిగుణః - పాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః - సప్తదశకేన, స

* సూత్రార్థః విశదీకరణాయ చూద్రకారా భిప్రాయం పున
దవర్ణయతి- (తతశ్చే) తి. ...

౧ అవచాత మిత్యనేన జీవేశ్వ దైవ్యమతే బ్రహ్మణో నివిశేష
త్వేన తద్వ్యుత్పత్తి వ స్త్వభావా వైచర్య తమశబ్దోపా వాసుర
పద్యూహిరూప కల్పమం దేశకాదుః. ... *

స్తదశ సఙ్ఖ్యాకేన, రాశినా- తత్త్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా
దామ్నాయా న్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ , ఏకస్యైవ
మహాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బద్ధోస్యావిద్యయానాది ర్విద్య
యాచ తథేతర 'ఇతి. అత్రాచార్యాణా మయమాశయః ' యఏ
వమవ్యాకృత శక్తు స్తదన్వతః పరస్య సాక్షాత్పరమాత్మనో మాఢే -
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శూన్యతే స్వాభావకీజ్ఞాన బల క్రియాచే '
త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యస్తే, తాస్తుర
మాదిరూపా స్సుదశనాది రూపాః కాస్తుభరూపా విష్వ క్సేనా
దిరూపా మాయాది రూపాః ప్రకృతిరూపాః, అన్యాశ్చ భగవతి
బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశ ససహస్రశః, తత్ర
కాస్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఙ్ఖ్యాతా
జీవా ఇత్యవగ న్తవ్యమ్, తలనాదితయానువతమానాజ్ఞానతిరోహి
త స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్య
స్తే, తత్రయేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవ న్తం శరణం వ్రజన్తి
తాంస్తు సర్వ స్వతన్త్రీస్సవశశక్తు స్తవన్వాక్ సర్వస్వామీభగవాన్
శ్రీనారాయణ స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వాహ్యకు
తశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదా ౭౭నన్దయతి, య
థావా దుష్టై బలైష్టై స్వపుత్రై వ్యకథితాన్ దుర్బలాన్ సా
ధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపాహితోపదేశేన బలిష్ఠ
భ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా
సంతోషయతి తద్వదితి, ఏతదేవాభి పేత్త్య జీవస్యపరమాత్మాంశభా
వః పోచ్యతే.

...

...

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

అసూత్రకారా న్తరక్లాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా)
మిత్యాదినా.

అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౫॥

—౪౪౭||సూ|| అనుజ్ఞాపరిహారోదహనమృద్ధాజ్ఞోతిరాదివల్—

స్యాదేతదంగిన ఈర్ష్యరస్యాంశ భూతజీవగత సుఖదుఃఖా ర్య
ప్రసక్తి రితి బ్రహ్మణశ్చేన క్షాతృత్వేనచ సప్తేషాం జీవానా మ
విశేషేసిద్ధేవనస్తేబ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతేత, తస్మాచ్ఛాదో య
జ్ఞేనవక్ష్మస్త ఇతి కమాంచిత్రవానాంవైవికకర్మాచక్షా'కమా చిత్రవా
నాం తత్పరిహర సర్వేతచ్ఛాద్యుతే, కిమేతావనన్తా పరిహరాజీవా
నాంనోపపద్యేతే? అహాన్విదుపపద్యేతే? ఇతి నానామేనాం తతరగా
ణుద్యుతయోరనుజ్ఞాపరిహరయోరుపపత్తిర్భూతావధీయతే, 'చనస్తే
బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీతగ్రీష్మేరాజన్య ఆదధీతశరదవైశ్వానరధీత' ఇతి
బ్రాహ్మణాదీనాంయజ్ఞాభ్యుజ్ఞా, తస్మాచ్ఛాదో' యజ్ఞేనవక్ష్మస్త
ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహరశ్చే త్యుభావుపపన్న స్యాతామ్, కు
తః? ఉదహనమృద్ధా - జీవానాం త్రైవిణికాత్రైవిణిక గే
హ సమృద్ధసంబంధనా హ్యనుజ్ఞాపరిహరావిత్యభిప్రాయః, అనుజ్ఞాప
రిహరా - విధిఃషేధా, జ్యోతిరాదివల్ - యథాజ్యోతిషామ్ - అ

* పరమాత్మాంశశ్చేన జీవానాం తుల్యశ్చే కథం తేష్వనుజ్ఞా
పరిహరోపపత్తిరత్యాక్షేప నక్ల త్యాపరమాత్మాంశభూతావాక
విషయాకృత్యా నుజ్ఞాపరిహరోపపత్తి నిరూపణా ద్విషయవిషయ
భావనక్ల త్యాచోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహరా) వితి.

+ పరమాత్మాంశశ్చేన జీవానాంసాధర్మ్యాతేష్వనుజ్ఞాపరిహ
రానయశ్చేతే ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్రైవిణిక
కత్వాదినా జీవానాం వైశర్మ్యస్యాపి సత్త్వాత్తదనరోధన తేష్వ
నుజ్ఞా పరిహరా సూపపద్యేతే ఇతి భావేన సిద్ధాంతయతి- (తంప
రాణుద్యే) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వ పక్షం నిరస్యేత్సకాం,
అబ్రాహ్మణాదీనా మితి శూద్రాణా మితి గోభయతల వస్త్రివిషయే
జేయా వనుజ్ఞాపరిహర పదార్థావాహ- (అనుజ్ఞా) వి.

గ్నినాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నిః కర్మణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోగ్ని
రామాతగ్రవ్యాద్వా, ప్రత్యుత 'అపాగ్నేగ్నిమామాదం జహిని
మగ్రవ్యాదం సేధ'తి మస్త్రేణ సప్రయత్నమామాతగ్రవ్యాచ్చ ప
రిహ్రియతే, యథావా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతే నేతరో
ఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాంతరం దర్శయతి, యథావా
శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతే నేతరస్య, తద్వత్; తస్మాదను
జ్ఞాపరిహారయో ర్నకదాచిదనుపపత్తిః, యత్త్వేకోపి పరమాత్మా
అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమృద్ధాన్నానావిధజీవభా
వ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోసుజ్ఞాపరిహారయో శ్వరీరగోచరత్వేన
పపత్తిరితి తదసాఽమ్, యతోనిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వ సద్గుణమా
హత్యైస్సదాఽవాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవా కస్మాన్ని
థ్యా భూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధదేహసమృద్ధం నిష్పా
ద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్యస్వాభిన్నానా మేవ
తేషాం జీవానామ్ 'వసంతేచాహ్వానోగ్ని మాదధీత - తస్మా చ్చ

* త్రేతాగ్నిః- గాహపత్వాది, పరిగృహ్యతే- 'సౌరీభ్యామృ
గ్భ్యాం గాహపత్వే జుహూతీ'త్వాది శుక్రిత్యహూమ స్థానత్వే
నాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహార్యమగ్ని మాహ-(నేతర) ఇతి-
అమ - మగ్నితప్త కపాలేషుత్రవణార్థమధిగతచరుపురోడాశాదిక,
మత్రీత్యామూల్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్,
అహుత వపా హవిరాదికంబలాదత్రీతి క్రవ్యాల్, తాదృశః కశ్చిద
గ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్ట్వాంత ముక్త్వా తాకికాగ్ని దృష్టా
ంతచాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః,
జీవానా మనుజ్ఞా పరిహార గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమి
తి దశకయిత మహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య
దృష్ట్వానేన తత్రి వోమానుష్ఠాటయక్తాంసరస్యతి- (యత్త్వ)త్యా

దోషశ్చేనవక్లప్తః- ఋతౌభార్యమపేయత్- నాధిగచ్ఛేత్ ప్రీ
యం ప్రాజ్ఞః కహిణ చిన్నత్యు మాత్సర ఇతి, తథా “అగ్నిమో
మీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- సహింస్యాన్నర్వాహానాసీతి, తథా
‘మిత్రముపగేవితవ్యం శత్రుః పరిహతావ్య’, తథా ‘యన్యవ
ద్యానికమాణి- తానిగేవితవ్యాని- సోఽతరాణి- శ్వేదం జారీయ
కావనజ్ఞా పరిహారాభ్యుపదిశ్య గర్భస్త్రియుక్త సుకృత దుష్కృత ఫ
లాని సుఖదుఃఖాని నష్టిస్త్రిష్టేన సమబ్ధయేత్ స్యద్భగే, తద్వచా
చైత్రీస్య కంఠకాచ్ఛాదితేష్వపి నతుకరచరతాదిభి సప్తేష్వరయ
వేషు తత్రకేషుచి దయవేషు ప్రకృన్తరాదిభి రభిపూజ్యమానేషుకేషు
చిదసితోమర పాగ్రసరిఘాదిభి రసవరత మపహన్యమానేషు నత్సు
తత్కృత హావపిషాదా చైత్రీక్షేప స్పృశతో నతుకంఠకమితీదం
†సార్వజనీనమ్, తద్వత్తన్తతేనానావిధ పుణ్యపాప జేహవిజ్ఞ పర
మాత్మస్వరూపధూతేషు జీవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమా
నేషుచ నత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తస్మత్కీర్త్యా పరమాత్మార మేవ
స్పృశేత్, జేహానాం మిథ్యాత్వాదపి గన్తతే తస్విషయతయా అ
నుజ్ఞాపరిహారా దురుపపాదామితద స్థేయమ్.

అపిచ తన్తతే వస్తుతో బ్రహ్మత్వాజ్ఞేవానాం విధిని కమఃఫల
భోగవ్యతికరోదుర్వారః, నత్వస్తన్తతే ఈషదప్యేషవోషా నషణ్ణ
ఇర్యభిప్రేత్యాహ,

—* ౪౫॥ సూ॥ అనన్తతేకృష్యతికరః*

అన్తన్తతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరతన్త్ర క్షిన్తేష్టత్వా

దినా- †సార్వ జనీనమ్. సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, పరస్థానీయా మేవ
పురదోషాన్తరోహితనేన నిరసింఘ ప్రభుత్వముగ్త సూ-త-పావ
తారయతి. (అపిచే) తి- అనన్తతే- అవ్యాన్తత్వతో, పరిచ్ఛిన్న
త్వాన్తేష్టత్వా; స్వతంత్రీ-వోషా-భావ-ప్రవిశ్య-కార్య-ప్రయంతిత్రీ

త్పత్తిశరీరం భిన్నత్వాదాత్మేన స్వస్వశరీరేషుపరిచ్ఛిన్నపృత్తిత్వా
దతఏవైకదేహస్థస్య జీవస్య దేహస్తరేష్వ సస్తతేషు జీవానాం నమి
థాకమణలభోగ వ్యతికరణ ప్రసజ్యతే, వ్యతికరణః - సాఙ్కర్యమ్,
ఏవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బంధి బ్రహ్మజీవవాదేషు
జీవానాంవస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదతఏవ త్రైవిణిక శరీర
సమ్బద్ధానాం జీవానాం సూద్రాదిసర్వశరీరేషు సస్తతత్వా చ్చ
ద్రాదీనాం త్రైవిణికశరీరేషు సస్తతత్వాచ్చ జీవానామిథా క
మణలభోగ వ్యతికరో దుష్పరిహరః, తద్దైవానుజ్ఞాపరిహారా న
థాక్యం చానివార్యమ్.

దోషోద్భూతసేన నిరస్యతి- ఏ(అవిద్యే) త్యాది నా- దేహాదీత్యత్రాది
నా అస్తాః కరణాత్మకోపాధి ప్రతినిమిత్త బ్రహ్మజీవవాదేస్వస్తకర
ణాత్మకోపాధే ర్నిర్ధ్యాత్వే నోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భా
వేన తన్నిరాసం దశయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బ
ధూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రోమాయాభిగిషురురూ
పకాయతే- యుక్తాహ్యస్వహరయశ్చ తాదశే' త్యేతద్వాక్యంజీవస్యే
శ్వర ప్రతిబిమ్బతాం ద్యోతయతీని వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధేవ
కైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తి విశేషై రేకైకం రూ
పం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దే
వేంద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మత్రారాథః,
ప్రతిశత్రు రూపం ఇంద్ర గి ప్రతి రూపో బధూవ - ఏకైకం రూపం
ధృతవాః, తదస్య రూపమ్- ఇంద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్,
ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇంద్రో మా
యాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపిచ ముక్తిదశాయాం మిథ్యా
భూతాస్తాకరణ ప్రతి నిమిత్త బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయో
గాత్స్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్షాంతి స్సాత్, తతశ్చ తాదృ

—* ౪౯ || సూ || అభాసావీవచ *—

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ జేహద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవ
వాదే సర్వజ్ఞస్య జేహకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాజేషదోష ప్రతిభూతా
పరిమేయా త్యమ్భతానంత పరమమర్థః గుణగణపరిపూర్ణాస్య భ
గవత స్సాత్మాత్మరబ్రహ్మణ స్సర్వస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతరోధాన
జీవభావ విశ్వభూమి దుభాగత్వ నిగుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనా
ను యేయేహేతవ స్తైఃప్రయుజ్యంతే తేనర్జేపి స్వరూపాస్థి కా
లాత్యయా పదిష్ట హేత్వాభాసావీవ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాత్
'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్యాది శ్రుత్యాఽప్రమాణ విరోధం తచ్చతేద
ర్భయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాపితయా ప్రకృతసమృద్ధా భ్యుప
గమే తస్యజీవత్వస్యాభ్యుపాదిత్వా జీవస్య మోక్షాభాముపాసన వి
ధానం నోపపద్యతే, జీవవ్యతిరిక్త సోపాస్యస్యాభావాత్; యది
చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతసమృద్ధస్య మిధ్యాత్వా జీవస్య సాత్మాత్మ
రబ్రహ్మభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ నీవాభావాదేవ తస్యమోక్షా
గ్ధ ముపాసనవిధానకాస్త్రాప్రమ్మగమనగ్ధకమిత్యపి తచ్చతేవిరోధం ఏవ
క్షతేవిచక్షణాః, తతశ్చ తచ్చ తేజోవ్యవస్థాయోఽకర్ష్యేనైకస్యాభ్యుపగమ
దుఃఖానుషక్తేనర్వాత్త నామపితత్వభయకభానుషక్తప్రసక్తైత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసక్త మదృష్ట నిబద్ధనత్వాభ్యుపగమోపినవిరుద్ధత్యాహ,

—* ౫౦ || సూ || అదృష్టానియమాల్ *—

శ మోక్షవాచ లేకశ్రీమదమాత్రతో బిభ్యే జీవః, తథా చోక్తం మ
హావిష్ణుతా, నిధూతాయ తాపమఖిలం భవతాపతప్తీముక్తింకదాను
ఖమయీం మహతీం ప్రజిష్యే । ఇథం విచిన్త్యచనసాత్రవతేప్రేష్ట
తో జీవస్య *నష్టి మయముక్తిమవేత్యవిభ్యే' పిత.చర.౧౨౯ తత్ప్రే
ప్రేమసాధక హేతుకాదూషయనీనూతకారః (అభాసా)గ్రం. ౪౬

మహాదా—స్వగమ ప్రసూ ప్రమద రాజయం (తతశ్చ) త్యానినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వా భ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీవే ష్వాకాశవదేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మస్త్యుహిర్యాప్యవతిష్ఠమానేమచసత్సు తత్రైకేనమనోవాకామై ధర్మాధర్మ లక్షణమదృష్టముపాజ్యతే, తతశ్చైచవం సాధారణ్యేనాత్మ శరీర సంయోగ నివృత్తితస్మాదృష్టస్య నియమో నసమ్భవతి, ఇదం దేవదత్తే నోపాజిత మిదం యజ్ఞదత్తే నోపాజితమితి; తతఃస్య హేతోః? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తాదీనాం దేవదత్తాభేదేనావస్థానా తస్యేషాం సర్వత్ర సంతతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, ఆపిచాత్మస్త మదాంతోగజాది స్వస్థిన్నాయాథాన్ సర్వానపిజనాన్ ॥ దుఃఖా కరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోపయోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం సర్వేషామప్యేతానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చతథా, ఏవం తస్మత్తే అదృష్టానాం నియమాభావా దేకోదేహీనా విభుత్వేన స్వసమ్బంధం జీవందుఃఖాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చనన్ తదైవసర్వానపిజీవాన్ దుఃఖయేత్సుఖయేచ్ఛ, తస్మాత్తస్మత్తేకర్తృ ఫలభోగవ్యతికర స్తదవస్థః.

అథోచ్చేత బహిఃపోహం దేవయజ్ఞయాప్రజావాక్ భూయా సంనరాశగ్ సన్యాహం దేవయజ్ఞయాపశుమాన్ భూయా సమగ్నేస్త్విష్టకృతోహం దేవయజ్ఞయాయుష్మాన్ యజ్ఞేనప్రతిష్ఠాంగమేయం యోమేతి దూరేదాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నిష్టోమయోరహం దేవయజ్ఞయావృత్రహఃఘాయాస మిత్యేవం విధాఅభిసన్ధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం ప్రవర్తమానాఅదృష్టానామాత్మనాంవప్రత్యేకంస్వస్వామిభావం నియుంజన్తితేచేత్తన్తేభిసన్ధ్యాదీనామపిని

॥ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరసూత్ర నిరస్యాంశఙ్కామాహ - (అథోచ్చేతే) తి. ...

అస్య నియుంజతీత్యనేన సమ్బంధః, అభిసన్ధిః - ఫలాశాసనమ్,

య మోనసేభ్యతీత్యాహ,

...*

...*

—* ౫౦॥ సూ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవమ్ *—

యథోక్తద్వభి సన్ధ్యాదిష్వేకేన క్రియమాణేషు సత్స్వపి సా
ధారణేన సర్వాత్పాదిన్నేనైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేమాదుభి
సన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదదృష్ట నియమ హేతుత్వం
నోపపద్యతే, ఏవం జీవానాం బ్రహ్మతయా విభుత్వా తలర్థ ఫల
భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషక్తిః పునస్తదవస్థ ఏవ, అవిగ్రహణే
న ఇదమహం కమకతో మిత్యాది సజుల్ప జాతస్యాపి వ్యతికరం
దశాయతి, తస్మిన్ సజుల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౧॥ సూ॥ త్రిప్రదేశ భేదాదితతేన్నాస్తర్భావాత్ *—

స్వాదేతత్ బ్రహ్మత్వే నైకత్వ విభుత్వయోఃప్రాప్తావపి జీవా
నాం బ్రహ్మణ స్తత్త్వగ్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర సత్యత్వేనైకేన
మనసానహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏనైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే
భవిష్యమహతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతఃప్రదేశ భేదకృతాహిన్య
వస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతీ
తిచేత్తదనిరూపపద్యతే, కుతః? అస్తర్భావాత్. ఈశ్వరాభేదాభ్యుప
గమేనైకత్వవిభుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసగ్యశరీరేష్వస్తర్భా
వాత్; నహ్యేకస్మిన్నాత్మప్రదేశేసముత్పద్యమానశరీరంతత్త్వగ్రదేశ
రూపస్యైవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామి
త్యభ్యానోపక్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మ
కస్య జీవస్యఇతరప్రదేశధూతానాంబాభేదాభ్యుపగమాత్; యథైక
స్మిన్దేవదత్తేకాచ్యుతసర్వాశ్చసర్వేకస్మిన్దేశేనైకప్రాప్తిస్సం
వృత్త్యేమానే దేవదత్త స్సర్వాంగోద్భుత జీవో భవతి, యది పున
స్సదేవ ఏ శరీర ప్రదేశాస్సంవృత్త్యేమానా భవేయ స్తదాహి పు

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విభాషరబ్ర
హ్మస్వరూపే తంత్ర రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ
సురాసుర నరౌరగ భగ మృగ యాదో ద్రుమాదినానావిధజీవ సం
క్షా భాజి అనుక్షాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభిసన్ధ్యాది వ్యతిక
రాక్షాన సంసారాదయఃకేకేదోషాన పునశ్చేరణ, ఏవంసర్వధా వి
రుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ
ప్రాయేణ భాగ్యైవప్రాయాజ్యం పశ్యంతి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రా
యణానృతవాదిత్వా త్వుంసాం భాగ్యాది సమ్భవాత్ | చోడ
నానుపలబ్ధే శ్చ శ్రద్ధామాత్రాత్ప్రమాణతే ' ఇతి. అత ఆత్మైక
త్వ మత మసమజ్ఞానమ్, జీవేశ్వరభేదా భ్యుపగమపక్షేతు జీవానా
మణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతేః పారమాధికత్యాభ్యు
పగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషాఽదిక్, ... *

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురునిధానరిత, శ్రీమద్భగవత రాధాస్త, శ్రీశుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్బాదరాయణ
సమ్ప్రదీత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యే || ౫౨ ||

|| దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినగిప్రంసః పిత్రాభేదోస్తివా నవా |
అస్తిదేవపసిద్ధానో నాస్తిచేన్నాత్మ భత్వతే ' త్యేవం జాతీయక
దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్పష్ట్యజ్ఞేరసన హేతుత్వేనో
ద్భూతసీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాంతమాశ్రిత్య
యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి పాదాథ ఉపసం
హతఃవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్తత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే—ద్వితీయస్వాధ్యాయస్య
చతుర్థపాదప్రారంభః.

—* ౧ || సూ || తథాపాశ్రయః *

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి
విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపం ప్రా
ధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమాణం మతంచ ప్రత్యాభ్యాసత్, అథే
దానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మ
హదహం తత్త్వరాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేద్విగ్రయాదీనాముత్పత్త్యా
ది ప్రకారం విచార్య సమష్టివృష్టిశరీరౌత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాపాశ్రయ
ద్విగ్రయాణి వియవివోత్పద్యతే? కింవానోత్పద్యతే? ఇతి విశయః,
'తస్మాద్వాపితస్మాదాత్మన ఆకాశస్సముభౌత' ఇత్యాదిషు వియదా
ద్యుత్పత్తి ప్రకరణామాత్పత్త్యశ్రవణాదిద్విగ్రయాణా మనుత్పత్తిరే

సృష్ట్యేద్విగ్రయాణితేజస్వైకైకైర్వైరణ్డం విధాయయః।

నామయాపక్రియాభతే జీవానాం రాఘవంభజే॥

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృ
త్వముఖిధాయాస్మిన్నాచే తద్దేతుఘాత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీ
యత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సక్ల
తిం ద్యోతయితుం చుత్తాపవాద పూర్వకమేవ త్వాద్యార్థమహం (త
దేవ) మిత్యాదినా. † అశ్రవణమాధిరోతే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వాచకమ్యతే, తస్మాద్విద్వియాణి నోత్పద్యంత ఇత్యేవం పాశ్చిత్త్రీయా
మః, పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తామసాహజా-రాద్యథావియదుత్పన్నం
భవతి తథా పరమాత్మాధిష్ఠితా ద్రాజసాహజా-రా త్పాశ్చ
ఉత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ శూన్యతే 'తైజసాత్తు విమగ్నా
ణాద్విద్వియాణి దశాభవన్ | జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తి రిత్తిద్వియాణాం
ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్పాశ్చిత్తమ్, ¶ ఏతచ్ఛ్రవణేపరిపూర్ణమయి
మ్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథావియదాదీనాం మహా భూతానాం
స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సగౌణాదౌష్ఠా
లరూపేణ పరిణామ ఏవాత్మత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిద్విద్వియాణామ
పి పాశ్చిత్తస్థే సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పున స్పృష్టికాలే స్థూ

ఇనాహజా-ర కార్యోత్పత్త్యభిధానాత్తేనాస్య దృష్టాంతసక్తమి
భిషేత్య విషయ విశయా పుపపాదయతి- (తథాహి) త్యాదినా.

యద్యప్యహజా-ర కార్య వియదుత్పత్తి విచారాత్క కాధిక
రణస్య వ్యవహితత్వేన వియద్దృష్టాంతోపాదాన మసక్తతమివ భా
తి తథాపి 'తతస్సూక్ష్మతరం జ్యోతిః కృష్ణసూచితదద్భుతమ్ | పశ్య
తాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధేన్మపే' త్యత్ర భగవతా
శ్రీ బాదరాయణినా దత్తవక్త్ర విషయే వ్యవహితస్థలోక్తచైద్యదృ
ష్టాంతస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీత పాదాద్యధికర
ణోక్త వియద్దృష్టాంతోపాదానమపి సక్తతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

¶ ఇద్విద్వియాణాం పాశ్చిత్తాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆ
హ- (ఏతచ్ఛ్రే) తి- ఇద్విద్వియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపో
త్పత్త్యభ్యుపగమా న్ననతాగ్ర్య వాద సముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏ
తదుక్తం భవతి) తి. ...

ఇద్విద్వియాణా మనిత్యత్వావ ధారణేన యుజితే భగవ ద్దశ-
నాది ప్రవృత్తినిర్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థ- ము

అయాపేదపరిణామమోత్పత్తి రభ్యుపగత్యేతి, ౧ తస్మాదన్వియ త ఇవ పాదానా ముత్పత్తిః. ... *

నను ప్రాణానామత్పత్తివిని 1౪౪యేఽన్విత్వమపి క్వచిదా మ్నాయతే ' అనద్వా ఇవమగ్ర ఆసీత్ - తదాహుః తదాసీదితి ఋషయో వావలే అగ్రే అనదాసీత్తదాహుః - కేతే ఋషయ ఇతి పాదానామఋషయః ' ఇతి, తస్మాత్పాదానోత్పత్త్యస్త ఇతి ప్రాప్తే ప్రవచయ్యతే,

—*౨॥సూ॥ గౌర్యసమ్యువాత్తత్పాశ్చక్ష్మిరేక్ష*—

ఇన్ద్రియాణామస్తేగ్భూత్పత్తిః, యాహేన్ద్రియాణాం ప్రళయే ఽన్విత్వ శ్రుతిస్సానుగాడే, కస్మాదసమ్యువాత్తత్పాశ్చక్ష్మిరేక్ష-ప్రాకృష్టేర్నిన్ద్రియాణాం స్థిత్యసమ్యువా ద్వియత్తఃపాశ్చైజసాహచారాదుత్పత్తిశ్చతేక్ష, తథాచశ్రూయతే 'తైజసాన్ద్రియాణ్యేవజ్ఞానకమకమయానిచేతి, తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్పాశ్చ త్యా ద్యన్మన్ద్విచ్ఛారా పరమాత్మాధీష్ఠితా తైజసాహచారాదిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి రపిప్రసిద్ధైవభవతి, ...*

అథేన్ద్రియోత్పత్తిపార్వాపర్య మన్యతే. ...*

—*౩ ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాచ్ఛాచః*—

వాచఇతి బహువచన సామధ్యౌక ద్వాగుపలక్షితాని కక్షేన్ద్రియాణి తైజసాహచారా చ్ఛానేన్ద్రియోత్పత్తే రూఢ్యా ముత్పన్నానీ త్యభ్యవసాతవ్యమ్, కుతః ? తత్పూర్వకత్వాత్ - "జ్ఞాన శక్తిఃక్రియాశక్తిస్సృజిషాశక్త్యైజసా । శ్రోత్రత్వద్భూగ్రిహద్భూహ్వీవాగ్దోమేకధాశ్శ్రీహయవ" ఇతి కక్షేన్ద్రియోత్పత్తే జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిపాదయః.

పసంహరణ - ౧ (తస్మా) దితి. ... *

పాదాదపి ప్రవచయ్య తాన్య ముదాహర్య సూత్రం వ్యాచ.

తదేవ మిద్రియాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమస్తాతేషా
మాశ్రయాది రభిధీయతే,

—* ౪ || సూ || సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ *—

¶ ‘సప్తోపరికృతద్వార’ ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ
స్థానానీత్యవగమయతి, తథా “ఖిద్యోతావిముఖీచపాగ్ని” త్యాది
వాక్యం తాని స్థానానిద్రియైర్విశినష్టిచ, తతశ్చైవం సప్తగతేర్వి
శేషితత్వాచ్చ శీర్షణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తావగమ్యునై, ఏతదుక్తం
భవతి, చతుశ్శ్రోత్రఘ్రిణస్థానానాం ప్రత్యేకంద్వైవిధ్యేనాస్యేనసా
కంతేషాంస్థానానాం సప్తత్వమభిప్రేత్య ‘సప్తోపరికృతద్వార’ ఇతి శూ
యతే, తత్ర వాగ్నిసనయోర్ద్రియయోగపాగ్నియేణ స్థానైక్యేనైక
త్వాభిప్రాయాచ్చీర్షణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం సప్తత్వవిరూఢితి,
ఏతదేవాభిప్రేత్య ‘సప్తశీర్షణ్యాపాగ్ని’ ఇతి శ్రుతిశీర్షణ్యేన్ద్రి
యాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చతుశ్శ్రోత్ర జిహ్వ
ఘ్రిణానివాక్చేతి పశ్యేన్ద్రియాణి శీర్షణ్యాని భవన్తి, శిరసి త్వ
గిద్రియస్య సత్వేపి తస్య సర్వశరీరవృత్తిత్వా త్సర్వమవశరీరం త్వత్థా
నం భవతీత్యుపరితప సూత్రే వత్సరితి, తస్మాత్ ‘సప్తగతేర్విశేషిత
త్వా’ దితి సూక్తమ్.

—* ౫ || సూ || హస్తాదయస్తుస్థితేతోనైవమ్ *—

అతః- శీర్షణ్యేన్ద్రియ స్థానతోఽధస్థి న్నతే శరీరభాగే, ఉపల
భ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాంపాణ్యాదీనామింద్రియాణాంస్థానా
నిబోధవ్యాని, త్వగింద్రియంతునైవమ్, యథేతరేంద్రియాణితత్రత్ర
పరిచ్ఛిన్న స్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగిద్రియంనపరిచ్ఛిన్న స్థా
నవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వస్తర్చహిర్వ్యాప్త మ

శ్చై ౧ (సప్తోపరి) త్యాదినా తస్మాదిద్రియాణ్యనిత్యానీత్యధికరణో
పసంహరః కార్యః.

అ|| ౧ || సూ || ౫ ||

పరిష్కరే, తస్మాత్సర్వమపి కరీరం త్వగింద్రియస్థానంభవతీత్యుక్తః.

౧ || ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౫ ||

— శ్లో ౬ || సూ || అగ్రవశ్య శ్లో —

సమృద్ధింద్రియాణాం పరిమాణంచిత్యతే, కిమిద్ద్రియాణేషుమా
త్పరి మాణాని ? ఉతమధ్యమపరిమాణాని ? అథవా అణుపరిమా
ణాని? ఇత్యేవంచినైయాం ప్రాప్తాయా శ్రిమదంప్రాసా- (అగ్రవ
శ్యే) తి - అగ్రవశ్యేతే ప్రాణాఃప్రతిపత్రవ్యాః, అణుత్వం చేతై
షామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్న తోవ్యభయాత్మకమ్, సతుపరమాణుతుల్య
త్వమ్, కాశ్చేత్కాన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తైః ? 'విపీవచ
తురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోచప్రసక్తాచ్చ, ‡ ఏత
దుక్తంభవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణాదృశ్యాశ్చేత్సుస్త్వస్తపికాజీవా

* ఇద్ద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానా దుత్తరాధికరణ
మాశ్రయాశ్రయభావ సక్లత్వాఽఽరభతే- (అగ్రవశ్యే) తి.

శ్రి 'ప్రాణాస్సర్వేనంతా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేద్ద్రియాణా
ముత్కాన్తైశ్చ శ్రుతేగణితత్వావగమేన తేషాంవిభుత్వ మిత్యేకః ప
క్షః, 'ప్రాణమనూత్కాన్తమిదం సర్వే ప్రాణా అనూత్కాన్తమిదం
త్యాద్యుత్కాన్తమిదం ప్రబలత్వాత్తయేవ బాధితాయా యథో
క్త విభుత్వ శ్రుతేగణితత్వావగమా ద్భేదేనసహేద్ద్రియాణాం
నాశదర్శనాచ్చ తత్తత్కోక తుల్య పరిమాణకాన్యేకేద్ద్రియాణి భ
వన్తిత్వపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రత్యావర్త్య సద్ధి
వ్రయతి- (ఇదం ప్రాణే) త్యాదినా.

‡ ఇద్ద్రియాణాముత్కాన్తైశ్చ శ్రుతేస్తేషామ.మోక్షా జ్ఞేతేన
సహవస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వశ్యమాణత్వాచ్చ తేషాం జే
షేన సహ నాశ దశానం భ్రాంత్యాత్మక మిత్యుక్తేన పూర్వప
క్షద్వయ మనూర్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతి) త్యాదినా.

తామ్రామణికాలే బిలేభ్యఃఫణినభవ శరీరాన్నిగచ్ఛన్తగపరితో వస్థితై
 జన్వైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యదీచైతే సర్వగతాస్యస్తదావ
 పాగ్రామనూతాగ్రామన్తం సర్వేప్రాణా అనూక్రామన్తీతిశ్రుతిర్వ్యు
 దశ్యేత, ¶ తస్మాత్ప్రాణా అణతఇత్స్వధ్యవసీయతఇతి.

అ | అణ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* ౭ || సూ || * శ్రేష్ఠశ్చ *—

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇ
 తి సంశయ + ఇదముత్తరంపఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చే) తి= శ్రేష్ఠః- ముఖ్య
 ప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజసాహజాగ్రా దుత్పద్యతఇతి ప్ర
 త్యేతవ్యమ్, ‘బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస’ఇతిశ్రుతేః; శ్రీశ్రేష్ఠత్వంప్రాణస్య
 శుక్లనిషేకకాలాదారభ్యప్రాగపీండియప్రత్యుత్పత్తేకర్వచిత్తిలాభా
 దుపపద్యతే, నచేత్తదాతస్యవృత్తిలాభస్యాత్తహియోనాపి క్తం
 రేతోదక్షిణ కుక్షో నప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షు
 రాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవృత్తిలాభాదస్య శ్రేష్ఠత్వం చోపపద్య

¶ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి - (త
 స్మా) దితి. అ|| ౨ || సూ|| ౧ ||

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రస్తావేన ముఖ్య
 ప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసక్తసక్త త్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే
 (శ్రేష్ఠశ్చే) తి- కేచిత్త్వతిదేశాత్కత్వాదస్య పూర్వాధికరణేన స
 క్తతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

+ ఉత్పత్త్యశ్రవణాస్సఖ్య ప్రాణోనోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రా
 త్తే ఉత్పత్తి శ్రుతిప్రాణస్యాస్త్యేవోత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇద
 ముత్తరం పఠతి) త్యాదివా. ... *

* ‘ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చేష్ఠశ్చే’ తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రా
 ణస్యశ్రేష్ఠత్వం శ్రేష్ఠత్వం చోపపదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

తే, తదిదమాహ “ప్రాణోవాపశ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ” తి శ్రుతిః, తథా
‘సవయంత్యాయుస్త్యవృతే జీవితు’ మిత్యేవం వాచీయతా శ్రుతి
శ్చ ప్రాణస్యశ్రేష్ఠత్వమేవోపదిశతి. ...

3 || శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. చూ || ౧ ||

—* ౨ || సూ || * నవాయుక్తియేష్యథగుపదేశాత్ *

కమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్పచమానోవాయుః! అథవా
చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః ? అహోన్విచ్ఛక్షురాదివస్థేనోపకరణ
భూతః ? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూ
పేణోపలభ్యమానత్వా చ్ఛ్వాయ్యున్నభావాయుక్తభిత్వేకగపక్షః,
అథవా ప్రాణస్యపజ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూప
త్వం స్యాత్, తథాపీ యథావా ఏకపజ్జరవర్తికానామక్షణప్రత్యే
కం నియతవ్యాపారా స్సన్నతస్సమ్భూతైకం పజ్జరం చాలయన్తి ఏ
వమేకశరీర వర్తికన ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్స
న్తోపి సమ్భూయశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసము
దాయవ్యాపారవివ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యచ్యుతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే
శ్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది నిజయోత్ర ఫల మి
త్యధికరణ ముపసంహతావ్యమ్.

అ|| 3|| సూ|| ౧||

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయుస్త్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భా
వసమ్భవాన్తపుకత్త్విచార అర్థభవ్య ఇత్యాక్షేపస్థితోత్త రాధి
కరణమారభతే- (నవాయుక్తియేష్యథగుపదేశా) తితి- పూర్వ ప
క్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయు లిక్లేప తం వాయా వస్తచ్ఛావ
యో ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తత్రప్రాణశ్యే) త్యాదిహ-
పజ్జరచాలనన్యాయ మ్నాశ్య తమిన్ద్రియ క్రియాయామన్తర్భావ
యో ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అపిచే) త్యాదిహ.

స్మియ క్రియాతిరి క్తత్వమిత్యపరసిపక్షః, *అపిచ శ్రేష్ఠ శ్చేత్యధికనూ
త్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోర
స్యతరస్త్విన్నత్రాభవాన్నాతిరి క్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాస్త
స్యమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణస్తావన్నవాయుర్భవతి, నచేంద్రియక్రి
యా, కస్మాత్? పృథగుపదేశాత్- ధిబహిస్సచ్చరతోవాయోముఖ
్యప్రాణస్యచ తత్వోత్పత్తిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్య
తే, తథాచశ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్సర్వ గుణోనిల' ఇ
తి, 'బద్ధిపాగ్రీణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డస్పష్ట సనంతర భావి
న్యా ఇంద్రియక్రియోత్పత్తేః పాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యే
ంద్రియక్రియాతః పృథక్త్వమేవోపదిశతియమేవ 'పాగ్రీణశ్చతైజస' ఇ
తి శ్రుతిః, అతఃప్రాణస్య వాయూవనంతర్భూతస్య పక్షేర చాలన
న్యాయేనాపీంద్రియ క్రియాయామనంతర్భూతస్యేంద్రియ వజ్జీవోపక
రణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్ద్రియంప్రాణాఃప్రాణం
తంసర్వజన్తుషు | అపానంతమపానన్తి సరదేవమివానుగా' ఇతి శ్రు
తిరపి ముఖ్యప్రాణంప్రతీతరేషాం ప్రాణానాం శేషభావ మాశ్రావ్య
ముఖ్యప్రాణస్యేంద్రియేభ్యః పృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య
ప్రాణస్య వాయ్వింద్రియక్రియాభ్యాంభూయాః భేదోఽవగమ్యతే,
తస్మాచ్ఛేష త్వేతి సూత్రంసూక్తమాచారైః.

౪ || వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౧ ||

—* F || సూ || ౧ చక్షురాదివత్తుతత్సహాహ్వాదిభ్యః *—

* పూర్వాధికరణ మాక్షేపతి- (అపిచే) తి.

ధి పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సచ్చరత) ఇతి.

+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ|| ౪|| సూ|| ౧||

౧ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాభిధానా దుత్తరా
ధికరణం దృష్ట్వాస్త సక్లతోపక్రమతే- (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోపి కింజీవవత్స్యై శరీరస్యైతన్త్రైః కింవాఙ్మయ
 వజ్జీవవత్త్రైః, తత్ర ప్రాప్తస్యైతన్త్రైవ భవతి ప్రాణఇతి,
 కుతః శ్రేష్ఠత్వాత్ - కింవ వాగాద్యనుగ్రహకత్వం ప్రాణస్య
 శ్రూయతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిః ప్రాణవైకో
 జాగర్తిప్రాణవైకో పృథ్వీవానాస్తః ప్రాణసంపగోవాగాదీ
 సంపృక్తైః - ప్రాణఇతరాః ప్రాణాః రక్షతిమాతేవపుత్రాసీతి.
 తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్యైతన్త్రైవ భవతిత్యేవంప్రాప్తే ప్ర
 త్యావధ్యై, (చతురాదివత్త్వి) తి- తుశబ్దః ప్రాణస్యస్వేత్త్రై
 వ్యావృత్త్యభావః, యథా చతురాదీని రాజ్ఞఃప్రకృతివదనుగ్రహ్య
 ణి సన్నిజీవస్యకర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతత్త్రాణి
 భవంతి తథా ముఖ్యప్రాణోపి రాజ్ఞోమాత్యవ జీవస్యసర్వాభాస
 మ్పాదనోపకారకస్యై తత్పరతన్త్రైవ భవతుమర్హతి, కుతః
 వుసరిదమవగమ్యతే? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తై
 శ్చతురాదిభిస్సహైవహి ప్రాణేన జీవోవిశేష్యతఇతి శ్రూయతే, త
 థాహి * దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోన్తరాత్మా గుణ
 కర్మకర్మాతికారితి, ఇన్ద్రియాణి- చతురాదీని, ప్రాణో- ముఖ్యః, గు
 ణాః- సత్త్వాదయః, కర్మా- వాసనా, కర్మాతికారి- లిక్తశరీరమ్, అది
 శబ్దేనాచేతనత్వం ప్రాణస్యస్వైతన్త్రై నిరాకరణహేతుందర్శయతి.

శ్రీఅథోచ్ఛేత యదీచతురాదివ త్ప్రాణస్యజీవప్రత్యుపకరణ
 భావోభ్యుపగమ్యతే? తహి- చతురాదివ త్తస్య విషయా భ్యుపగ

* 'దేహేన్ద్రియ ప్రాణేతి వాక్యోదాహరణభావస్తు జీవోపక
 రణ భూతేన్ద్రియైస్సహ పర్యమానత్వాత్ప్రాణస్య జీవవిశేష భవ
 మితి ప్రాణస్య జీవ పారతన్త్ర్యవధారణమిహ ఫలమిత్యేయమ్.
 శ్రీవిషయాభావా త్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వం ననుభవతఇతి శబ్దా-
 ముక్తర సూక్తి నిరసామహ- (ఆథోచ్ఛేత) తి.

మగిప్రసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యతఇతిచేదనథాకశ్చైషః ప్రాణాభ్యు
పగమ ఇత్యత ఉ త్తరమువ్యతె, ...

—౫౦౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోష స్తథాహి దర్శయతి *—

నతావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః
తస్యాకరణత్వాత్ - సహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛే
దేన కరణత్వాభ్యుపగమే ప్రాణనథాక్యం సమ్భవతి, కార్యాస్తరస
ద్భావేన తస్యసాధాకత్వోపలభ్యే, తథాహిదర్శయతి - తదైవశిం
ప్రాణస్య దేహేంద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య 'యస్మిన్ను
తాగ్రస్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ' ఇతి
శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చక్రమిషాయాం వాగాది శైథిల్యాపత్తింశరీరస్య
పాతంచ దశాయతి, తథా 'తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మామో
హమాపద్యేథ అహమేవైతత్పశ్యథా ఆత్మానంప్రవిభజ్యై తద్భా
ణ మవష్టభ్య విధారయామి'తి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్ష్యతే, త
థాచ శ్రుతిః 'శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్యమితి. తథా 'సుప్తాయాం
మయిజాగర్తినాగోయం పాలయన్పురీ' మితి నాగవచ్ఛావస వృ
త్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, 'కస్మిన్నుతాగ్రస్తేయ ముతాగ్ర
స్తోభవతి కస్మిన్నుహవావప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణ
మస్యజతే' త్యేవమాద్యా శ్శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేంద్రియ జీవ
ధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మా దేహధారణాది
రూప కార్యాస్తరసద్భావా న్ముఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో
నానథాక్య మావహతీత్యన్వయసీయతే. ...

—౫౦౦॥ సూ॥ ‡ సచ్చివృత్తిమనోవద్వ్యపదిశ్యతే*—

ఇతశ్చాస్తిముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణ స్యాసాధారణ కార్యాస్తరం
వక్తుమాహ సూత్రకారః- (సచ్చివృత్తి) రితి.

పాణిః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానామేశుర్ధ్వస్తా' మిత్యా
 దీశ్రుతౌ పఞ్చవృత్తిర్వ్యపదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చాయం ప్రాణస్యకా
 ర్య భేదసాపేక్షః, అతస్తతాకార్యభేదోద్యప్రపశ్యతే, పాణిః -
 పాగ్న్యవృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాససంశ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్న్యవృత్తిః,
 అథోవాయురూపః, వ్యానః - తయోస్సద్ధిః పీర్వవచ్చనర కమకా
 హేతుః, ఉదానః - ఉష్ణకవృత్తిః, ఉత్తాగ్రస్త్యాదిహేతుః, సమా
 నః - సమస్సర్వేష్యక్తేష్వన్నాదిరస పాగ్మహేతుః, ఇత్యేవం కా
 ర్యభేదా త్పఞ్చవృత్తిష్వం ప్రాణస్యాధ్యవసారవ్యప్తే, మనోవత్ -
 *యథావామనసగి పఞ్చవృత్తయోభవన్తి ఏవంప్రాణస్యాపి తే యో
 జనా, జ్ఞానేంద్రియద్వారా మనసఃపఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః,
 అథవా కామసజ్జల్ప విచిత్రాన్సార్ధవసాయ ధృతయగి పఞ్చవృత్త
 యోజ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రేతు మనసఃప్రమాణవిపర్యయ వికల్పాని
 ద్రాస్తృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయగిపరిగృహ్యంతే, బహువృత్తిమ
 త్యేవాప్రాణస్యమనోనదర్శన మిత్యనుసంజేయమ్, జీవోపకరణత్వమ్
 పి ప్రాణస్యపఞ్చవృత్తిత్వా ద్భవతితి జ్ఞేయమ్. ...

—*గం||సూ|| +అణుచ్ఛ*—

అయం ముఖ్య ప్రాణ శాఛ్చాణ భకవతీః జ్ఞాతవ్యమ్ ,

* దృష్ట్వాంతం దాష్ట్వాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (య
 భే) త్యాదినా - మనస స్వద్వారక వృత్తిమత్యేవన దృష్టాంతత్వ మ
 రోచయన్ సాక్షా ద్వృత్తి మత్యేవన దృష్ట్వాంతత్వం వక్తు మాహ-
 (అథవా) ఇతి. ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామవృత్తి భేదేన బహు త్వస్య
 నో దృష్ట్వాన్తపాదానస్యాభిప్రాయాంతరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

+ ఉక్తం ప్రాణానామణుత్వం ముఖ్య ప్రాణేష్యతిదిశతీసూత్ర
 కారః- (అణుచ్ఛే) తి. ...

¶ అణుత్వంచాస్యసౌఘ్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితిప్రతిపత్తవ్యమ్, స
తుపరమాణుతుల్యత్వమ్, పఞ్చవృత్తిరూపేణతస్యకృత్స శరీరవ్యాపి
లవ్వసుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వంచప్రాణస్యోత్కాగ్రస్త్యవసరేపార్శ్వ
స్థైర్యసుపలభ్యమానత్వాత్సిద్ధమ్, తథాపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యజీవేనస
హూత్కాగ్రాన్ని గత్యాగతిభ్యసిద్ధమ్, †నను విఘత్వం ప్రాణస్యా
మూయతే, తథాహి “ సమస్తస్వప్నైశ్చ సమోమశకేన సమో
నాకేన సమవిభిక్తిప్రీతిలోకైః స్సమానస్సర్వేణే” త్యేవమాదిషు శ్రు
తిప్రదేశేః; తథాసత్యస్యకుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతిచేన్నాయందో
షః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహసర్వ
శరీర సమృద్ధావననాత్; తస్మాన్ముఖోఽనవిఘః; కింత్వణురేవ; ఆ
పిచ పఞ్చవృత్తి రిత్సుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూమక కృకర
దేవదత్తధనంజయాఘ్నాఅపి పఞ్చవృత్తయ స్సస్తీతి జ్ఞేయమ్, ఏరా
ట్పాదోదశవిధ ఇతిప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యా మననాత్, నాగా
దీనా మాసాంవృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ ‘ఉద్గారోనాగఆఘాతః
కూమక ఉన్మీలనేస్సృతః | కృకరస్తుక్షతోజ్ఞేయోదేవదతో విజృమ్భ
ణే || నజహతిమృతంచాపి సర్వవాన్సపీ ధనంజయ’ ఇతి. మృతంకించే
త్కాలమాశ్రిత్య నిష్ఠతీత్యర్థః, ఏలత్రతైజసాద్విద్యాయోత్పత్త్యవస

¶ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి.
‘సమస్తస్వప్నైశ్చేతి శ్రుతేర్విషయ మజానానగకశ్చిదణుత్వమాక్షిపతి-
†(నన్వి) తి- సర్వ శరీర సమృద్ధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్వ పర
త్వం శ్రుతేరుపపాదయక సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - ఆ
యం శ్రుతి విశేషో నప్రాణస్య విఘత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.

¶ ఉత్తర సూత్రో పోద్ధాతత్వే నేంద్రియాధిష్ఠాత్మ మనసా
ముత్పత్తి స్సూత్ర కారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

రే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నాభిజ్ఞేయమ్,
'వైకారికాన్మహోఽజ్ఞే దేవావైకారికాచశేఽను'లే స్తేషాంకార్యస్య
వత్సమాణత్వాచ్చ.

× || వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౪ ||

—* ౧౩ || సూ||† జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతుతదామననాత్ *—

యద్విదం వైజసాహజ్జార కార్యం కరణజాతం తత్తీ-
స్వసామధ్యే వైవశారీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహూ దే
వతా ధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇహ విప్రలిపత్తిః, తత్ప్రదా తావ
ద్యధాస్వవిషయం ప్రవృత్తివర్జనా త్వరాథోపపత్తిమత్వాచ్చస్వ
సామధ్యే వైవకరణజాతం శారీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావ
త్ప్రప్తమ్, అపిచేద్వియాదాంప్రవృత్తాదధిష్ఠాత్రిమ దేవతాస్వ
భ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాత్రిణాం దేవతానాం భో
క్తుశ్చే ప్రసక్తేన శారీర స్యభోక్తుత్వం విలుప్యేత, తస్మా తస్య
సామధ్యేవైవైషాం యధాస్వవిషయం ప్రవృత్తౌనకాచిత్త తిరిత్య
స్యాం ప్రాప్తౌరవిహృతిరధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి-
తుశ్చేదేన పూర్వసత్త్వోవావత్సవతే, జ్యోతిరపదేన వాగభిమాన్య
గ్ని రుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానినీధి రగ్న్యాదిభిదేవతాభి
ర్యధాయతన మవస్థాయాధిష్ఠితంన ద్వాగాదికం కరణజాతం శారీ
రోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తతఇతి ప్రతిశ్రుణుమః, [అ

† ఇద్వియాదాం తదధిష్ఠాత్వదేవతాశ్రయత్వ కథనాదుత్త
రాధికరణ మాశ్రయాశ్రయ భావ సక్లత్యా యథోక్తోప్రోహత స
క్లత్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి) తి.

* ఇద్వియాదాం స్వతఃప్రవృత్తాయ క్త్యన్తరమాహ-(అ
పిదే) తి. ఇద్వియేషు వాణా ప్రాథమ్యే తస్మాత్ప్రాథా
నాం వాగుత్తమీ తి ప్రతేరవగన్తవ్యమ్.

ధిస్తానమిత్యత్ర కమణిల్లుట్] తతరస్యహేతోః ? తదామననా
త్ - తథాపఞ్చమననం భవతి “ తస్మాన్నిరాస్యంనిభిణ్మం లోక
పాలోవిశత్పదమ్ । వాచాస్వాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్య
తే” ఇత్యుపక్రమ్య. నహ్యత్రకరణప్రవతాన లక్షణకార్య మన్తరే
ణాన్యాథా మగ్న్యాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అ
పిచ “వైకారికాన్యనోజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార- ప్ర
చేతోశ్చివహీన్ద్రోశేన్ద్రస్యృత్యుకా ” ఇత్యాదిష్వధిదైవోత్పత్తిరా
మ్నాయతే, తచ్చామననం కరణజాతాదిస్తాత్పత్వ మధిదైవానా మ
వగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానా మననా తరణజాతస్య జ్యోతి
రాద్యధిష్ఠితత్వ మక్షతమ్, ఇమమేవాథామ్ ‘యథాయతనం ప్రవిశ
తే - అగ్నిర్వాగుభాత్వాముఖంపాశ్రిశ’ దిత్వాదైవ్యతరేయకోపని
ష దుపొద్బలయతి, యత్తయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వ
సామర్థ్యే నైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోపకారా
య ప్రభవతీతితం తదసత్, వాగాదికరణవగ్స్యహి అశ్వసాపే
క్ష రథవదధిష్ఠాత్వ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే
గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వా దశ్వాదిచేతనాధిష్ఠానా
దేవ ప్రవృత్తిదృశ్యతే, క్రితస్మాదచేతనస్య కరణవగ్స్య తత్తదధి
దైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమధ్యవస్యామః.

శీ యచ్చక్తమధిష్ఠాశ్రిణాం దేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభో
క్తృత్వప్రసక్తేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్యేతేతితన్నేత్వాహ,

౧౪ || సూ || ప్రాణవతాశబ్దాత్ *—

- † కరణవగ్స్యాగ్న్యాద్యధిష్ఠితత్వేయక్తిమాహ-(అపిచే)తి-
శ్చ ఫలం కథయన్ సూత్రాథాముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.
శ్చ పూర్వపక్ష్యుక్త చరమయక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీ
త్యాహ- (యచ్చక్త) మితి. ... *

సతీష్వపీద్విగ్రియాణామధిష్ఠాత్రిమదేవతానాం, పాగ్రావతా-ము
ఖ్యపాగ్రా సంక్షిప్త పాగ్రావతానాం శరీరవతా కార్యకారణసంక్షాతస్వా
మినా శారీరేణైవైవా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్యవగచ్ఛా
మః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిభుఃఖాని తముత్థాపయి
తుంక్రమా' దిత్వారభ్య 'చిత్రేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞఃప్రావి
శద్యధా । విరాటైవైవపురుష స్ఫులిలామదతిష్ఠతే' త్యేవం యాపః, ఇ
ద్విగ్రియాధిష్ఠాత్పాణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం గ్రావయతి, ఏతదుక్తం
భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్య
ధిష్ఠానమపేక్షతే, తద్వద్విగ్రియాధిష్ఠాత్రిణాం దేవతానాం ప్రవృ
త్తిస్సారథిరాధిష్ఠాన మపేక్షతఇతి. 'పునరావివిభుఃఖాని' త్యుదాహృ
త వాక్యం సమష్టి వ్యవ్యుభయ శరీరవిషయక' మితి మన్తవ్యమ్, నతు
సమష్టిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః
ప్రాయోగసామ్యాత్, అతోఽధిదైవానా మధిష్ఠాతు శ్శారీరస్యైవ
కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—* ౧౫ || సూ || తస్యచనిత్యత్వాత్ *—

బహుభిశ్చుత్వాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీర
స్యైవ, శరీరాయ త్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః, నత్వి
ద్విగ్రియాధిష్ఠాత్పాణా మిత్యభిప్రాయః.

౬ || జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ || ౩ ||

—* ౧౬ || సూ || తస్మాద్విగ్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ *—

‘కర్తాశాస్త్రాథవత్వా’ దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసి
ద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముప సంహతవ్యమ్. అ||౬||సూ|| ౩||

* నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తురి సర
మాశ్చర ఉపస్థితత్వాత్తస్య తస్మియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసజ్గ సజ్గ
తోఽగ్రనాధికరణ ముపసాదే (అగ్రాధికరణ) ఇ.

అధిదైవాధిష్ఠాతాక్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సప్రమృతి త్క్షేత్రజ్ఞాధిదై
వా ధ్యాన్యాది భూతాదీనాం సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరా ధిష్ఠాన మస్తరేణ
కిమితరేతర ముపయోగిత్వ మస్తి ? ఉతనాస్తి ? ఇతివిశయే ప్రాప్తే
॥ ప్రతిప్రాహ- (త) ఇతి - 'అకరణత్వాచ్చ నదోష' ఇత్యస్మా
త్సూత్రాన్నజిహ్వప్రవ్యః, తే- త్క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాధిష్ఠాతారః, ఇన్ద్రి
యాణిచ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్ర శ్రేష్ఠాల్- సాక్షాత్పర
మాత్మాన మస్తరేణ సేషదవీతరేతర ముపకారాయ స్పృతిశుంశక్నో
తి, కింతు తదధిష్ఠితావీవ త్క్షేత్రజ్ఞాదయఃపరిస్పృద్ధవీతి ప్రతిజానీమః,
కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? తద్వ్యపదేశాల్- తథాహి 'కింవణ
యేతవవిభోయదుదీరితోసు స్సంస్పృద్ధతేతమనువాఙ్మనఇన్ద్రియాణి ।
స్పృద్ధనివైతనుభృతామజశర్వయోశ్చే'తి, తథా 'యేనేషితావాగస
వశ్చర వీ'తి, తథా 'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియోమీయదంశవిధాః
ప్రచర నికమన్సు । నైవాన్యదాలోహమివాప్రత ప్తంథానేమ ద్రష్ట
పదేశమేతీ'తి, తథా 'చక్షుషశ్చక్షుశ్శోత్రస్య శోత్రం మనసోమ
నోయద్వాచోహ వాచం'తథా'యేనవాగభ్యుద్యతే - యేనవత్సాం
షి పశ్యతీ'త్యాది, తథా 'అస్తగప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్సర్వాత్మా-
తథా'యఃప్రథివ్యాం తిష్ఠన్' ఇత్యారభ్య'పృథివీమస్తరోయమయ
తి - యతస్సనితిష్ఠన్'ఇత్యారభ్య'యతస్మానమస్తరోయమయతీ'
త్రేయంజాతీయకాశ్మృతయఃక్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పృద్ధనాదికంపరమా
త్మాయత్తమేవ భవతీతి వ్యపదిశన్తి, తథాచైతదుక్తం భవతి యథా
వా రథాశ్చ సాసరథయ స్సవస్వామ్యనుజ్జయా సారథ్యాఃక్రమేణప్ర
వర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిష్ఠానేన త్క్షేత్రజ్ఞాదయఃక్రమేణస్వస్వ

॥ త్క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాదీనాం స్వతఃప్రవృత్త్యుపలభ్యే స్సర్వశ్రేష్ఠా
ధిష్ఠారాధిష్ఠాన మస్తరాక్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి
శూన్యపక్షం నిరాకర్తుం విధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా-

న్యాయపారాదౌ ప్రవర్తనప్రకృతి, ఇతస్మాత్తేత్రజ్ఞానీవాంప్రవర్తనంప
రమాత్మాయత్తమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవలేమాంపరస్పరోపకారిత్వ
మితిసిద్ధమ్, తదేతత్ తేత్రజ్ఞానః పరమాత్మాయత్ప్రవర్తనంపు
రస్తాత్ 'పరాత్తుతద్భుక్తే' రిత్యుక్తవ స్పష్టతరమేవావోచామ.

ననుచ'పురుషేశ్వరయోరత్రనైలక్ష్యామగ్నపి । తదన్యకల్పనా
పాథో'త్యుక్త జీవేశ్వరయోభేదవైలక్షణ్యే ప్రతిపిదే, తథాసతిజీ
వేశ్వరయో స్సుతరామధిష్ఠియా ధిష్ఠాత్మభావోపి ప్రతిపిద్యమస్యా
దత ఉత్తరమాచక్షే,

— ౧౭ ॥ సూ ॥ భేదశుభేదైలక్ష్యాచ్చ *—

పంచవింశతితత్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్వరీరశరీరిణోస్స
తోరాత్మశల్కేనైక తత్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్రనైల
క్ష్యా మగ్నపీ'తుక్తమ్, తత్కాగ్రతైలక్ష్యం పరంపశ్యసి "అనాద్య
విద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసమ్భవేదస్య స్వ
తోజ్ఞోజ్ఞాన దోభవే"దితి, తస్మిన్నేవప్రకరణే పద్వింశతి తత్వపక్షే
హి జీవేశ్వరయోర్భూతాన్భేదశ్చూయతే- తం కిన్నావైషి? అ
పిచాన్యత్ర "సుపకావేతానదృశానభాయా యద్యచ్ఛయాకృత నీ
తాచన్యత్ - జ్ఞాత్వాత్వావజావీశనీశా - నిత్యోనిత్యానాం చేతన
శ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా - యతస్మి తి
ష్ఠన్తి"త్యారభ్య 'ఆత్మానమస్త్రోయమయతి' త్యేవమాదిమ బహు
మ ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయోభవతి భేద గ్రహణమ్, త
థా 'విరుద్ధస్థితిస్థానస్థి తయో లేకధమిణి' తథా 'నయద

ఇ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణ స్వాను
స్థాగకత్వా త్వనరుక్తి శబ్దానకార్యత్యాహ- (తదేత) దితి - చక
ర్జేవాస్త్ర్యాన్యధికరణేచేతి స్థాపయతి. ...

† తైలక్ష్యామ్ - విరుద్ధ లక్షణపక్షమ్, అ ౭ ॥ సూ ॥ ౧౭

జయాత్వజామనుశయితగుణాంశ్చ బుషన్ భజతి సరూపతాం తద
సుమృత్య మపేతభగః | త్వముతజహాసితామహిరివత్సవమాత్త భ
గో మహసి మహీయసేష్టగుణితే పరిమేయభగ ' ఇత్యాదిమహావగ
తస్తయోర్భూయాన్ లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాతోః పరమ కా
రుణికస్య సర్వశ్రేష్ఠస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్ర
జ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిస్థాతృత్వమితి సుష్ఠా క్తమ్.

౭॥ తద్వినియోధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* ఆధేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముభే
న 'జన్తాద్యస్యయత' ఇత్యేవంజాతీయకైన్ముతైస్తత్రతతోక్తభగ
వతో విశ్వస్పష్ట్యైర్నూప లీలాగిప్రపంచయితుమేవేదమారభ్యతే,
—*సూ॥౧౮॥సంజ్ఞామూర్తిక్ష్మప్తిస్తుత్రివృత్తుల్యతడపదేశాల్—

ఇదమామ్నాయతే 'వేదేననామగూపాణి విషమాణి సమే
వ్యపి | ధాతుమాధవకల్ప్యస్తే ఏతేషాం స్వాధాసద్ధయ ' ఇతి, ఆ
త్రవేదాథానురోధేన ప్రకృత్యాది పృథివ్యస్త నిఖిలతత్వ సజ్జోభ
ణద్వారా బ్రహ్మాణ్డస్పష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శూన్యమా
ణా నామరూప్యే ప్రికిం చతుర్వక్తృ కృతిః ఆహ్వాన్విత్ ' వేదే
ననామరూపాణి ' త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః ఇతీహభూ
యసీవిచిత్సా, ననుకుతోస్వయంవిచిత్సా౭౭నీల్? 'వేదేన' త్యేత

* పూర్వపాదే స్థిన్నాదేచ వియత్ప్రకారాధికరణాభ్యాముక్తాం
తత్త్వోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ స్పష్టి ద్వారా సమష్టివ్యష్టి నామరూ
పే నిరమిత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వత్సమాణత్వాతోప్రై
ధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యో పజీవకభావ సజ్జతంద్యో
తయితుమాహ-(ఆథ) తి- తత్త్వోత్పత్తిరూపణానంతరమిత్యర్థః.

శ్రీ ఇహ- అస్థిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచిత్సా- మహాన్ సద్దే
హః, భవంతి శేషః.

ద్వాక్యవక్తృత్వాత్పరమాత్మనవీవ కృతినామరూపక్లృతిత్యన్యవ
 కృతామితీదేన్నైతదేవమ్, 'వేదేననామరూపాదే'త్యత్రకర్తృపవా
 శ్రుతిః; తస్మాద్భవతిహానిచిత్వా, 'తత్రప్రాప్తంతావచ్చతుర్వక్తృ
 కృతిరేవేయం నామరూపక్లృతిః, కుతః? శ్రుతిస్సృష్టిభ్యామస్యాశ్చ
 తుర్వక్తృ కృతిత్వావగమాత్; తథావశ్యతః, 'వేదేనరూపే వ్యకరో
 త్సనతాదీనిజావతిః- సఘారితి వ్యాహరత్సఘామిమస్యజితే' త్యా
 దికా. స్మృతిశ్చ 'సర్వేషాంతుసమావాచకమాణివ పృశ్యంతే' |
 వేదశబ్దేభ్యవీవాదా పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్వహే || నామరూపంచఘా
 తానాం కమణాంచానువర్తనమ్ | వేదశబ్దేభ్యవీవాదా నిర్వహే
 సప్రజాపతి'రిత్యాదికా. +అపిచ డిత్థమిత్థాది నామరూపేషు ఘటప
 టకుడ్యగ్రహాది నామరూపేషుచ తత్తజ్జీవ కర్తృకత్వోపలబ్ధతత్ర
 జీవకర్తృకావా స్యాదియంనామరూపక్లృతిర్జీవంప్రాప్తాంతోభ్యా
 మ్నిమాచార్యోవైహరమివభాసురగమజేనవిధనోతి-(సంజ్ఞామాన్తి
 క్లృతిస్త్యి)తి-తుశబ్దః ప్రాప్తభ్యామిద్యదాసార్థః, సంజ్ఞః- నామధే
 యవి, మూర్తయః- రూపాణి, తాహ- క్లృతిః- అపిచ, తథావ'వేదే
 నే'త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేషనామరూపక్లృతిర్థగవతః'వే
 దేనే' త్యేతత్కర్తృత్వం పరమాత్మనోనారాయణ సైవకృతిర్భవతు
 మహాతి, కుతః? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్, తథాహి 'భ్రు
 షోద్దంవినిర్భిద్యయదాసౌననిగతః | అత్తనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపా

¶ నామరూప క్లృతేశ్చృతి స్మృతిభ్యాం చతుర్వక్తృ కృతిత్వ
 ముపపాదయత్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ) దిత్యా
 దినా. నామరూపక్లృతేత్యైత్యాది కర్తృకత్వ స్యాపి దశకవాత్స
 ర్వజీవ సాధారణేయంస్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ.+(అపిచే)తి.

‡ భాగ్నిమ్- తన్నూలుం పూర్వపక్షమిత్యర్థః. ఆచార్యః-సూ
 త్రకారః, వైహరమ్- తమః. ... *

సాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వస్పష్టాసుసహస్రపరివత్సరాః ।
 లేననారాయణోనామ యదాపఃపురుషోద్భవాః ॥ ద్రవ్యంకమవ
 కాలశ్చ స్వభావోజీవవచ । యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపే
 తుయా ॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛ న్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యంహి
 రణ్ణయం దేవోమాయయావ్యసృజత్రిధా'మాయయా - సజ-త్వేన,
 ' అధిదేవమథాధ్యాత్మ మధిభూతమితి ప్రభుః । అధైకం పౌరుషం
 వీర్యం యథాభిద్యతతచ్చ గ్రణ్యే' త్యాదిమ భగవాన్ శ్రీనారాయణః
 ఖలుస్వస్పష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సజ్జోభ్య త్రైబ్రహ్మణ్డం విర
 చయ్య తత్ర సమష్టివ్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృ త్క-
 రోతీత్యుపదిశ్య ' నామరూపక్రియాధత్తై సకర్మాకర్మకగపరః । పృ
 జాపఠో మనూ దేవాన్నృషీః పితృగణాః పృథక్ ॥ సిద్ధచారణగన్ధ
 ర్వా నివద్యాధ్రాః సురగుహ్యాకాః ' ఇత్యాదిభిస్సవీవ భగవాన్నా
 రాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపంచజాతస్య నామరూప క్లృప్తి
 కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపిచేమమేవాథమ్ ' యస్సృష్టేద్ద మనువు
 విష్ణుఃపిదౌ చక్రేపురశ్శాస్తితాః - సవీవభూయో నిజవీర్యచోదితాం
 స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిస్సృజతీమ్ । అనామ రూపాత్మని రూప
 నామనివిధితమనోసుససారశాస్త్రకృత్ - సర్వాణిరూపాణి విచిత్ర్య
 ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పంవైనామరూపయోనిః
 ర్వహితే' త్యేదం జాతీయకాశ్చ త్రయస్సప్తీకుర్వన్తి, ఏతేన ' సే
 యం దేవత్రైతరహంతాహమిమాన్తిస్యో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనా
 నుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతి, తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే
 కైకాం కరవాణీతి, సేయం దేవతేమాన్తిస్యో దేవతా అనేన జీవే

॥ తృవృతరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాంతరేణ తృవృతరణ ప్ర
 తిపాదక భావోద్ధ్య వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదథాఅపి సుగమా
 ఇత్యాహ- (ఏతేన) ॥

నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోతానాం త్రివృతం త్రివృత
మేతైకామకరోద్యథా ఖలు సోష్యే మాప్రిసోసో దేవతాస్త్రివృత్తి
వృదేతైకాభవతి- యదగ్నేగోహితంరూపం లేదన స్వరూపం య
చ్ఛక్లం తదపాం యత్సృష్టం తదన్నస్య పాగాదగ్నేరగ్నిత్వమితి
త్వత్త శ్చూయమాణంనామరూప వ్యాకరణమపి భగవతోనారాయ
ణస్యైవ కృతేతి వ్యాఖ్యానమ్, జ్ఞేయద్యస్యస్యాంశుశ్రీతాప్రకారా
న్తేన త్రివృత్తౌత్తేనైవో బద్ధైః ప్రీతిస్తత్యైవద్దస్యష్టావిధ క
ముపచిశ్యతే, తథాపి తేజో బద్ధేవ్యపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల త
త్వానామ వైర్భావాన్న తత్వహ్యస విరోధః, సత్త్వపి తత్వస్పృధి పక్షే
తత్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారాన్తేన త్రివృత్తీరణ
పూర్వక సృష్ట్యా ద్యపదేక శ్చోగ్రీతు స్సుఖ బోధార్థ ఇతి మన్త
వ్యమ్, ఇతిరథాన్తైశ్చివయి న్నాతరిశ్యవో రిద్ధియాణాం చోత్ప
త్త్వాది విచారస్యచక్షక్య పునర్గాతః, సనఖ్యోపసక్తగ్రహణవినా
నాభావాదతిరేకాశ్చోష్ణసేవ మూత్రోః కృతస్య తస్య తత్వసఖ్యోవి
రోధ పరిహారస్యాపి తథాశ్చపునర్గాచ్చ; యత్సువరుక్తం నామరూ
ప క్లప్తిః ప్రజాపతి కృత్స్యాదితి తత్తు సనన్భవతి, సహేదంప్ర
కృతి మహదాదితత్వాని సృష్ట్యావైబ్రహ్మజ్ఞాంచ సృష్ట్యావతస్సుర
నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సమూహాది నామరూప కల్పానాం శా
స్త్రయోనేఃపరమాత్మనో విరా ప్రజాపతిరన్యోవా కశ్చిత్కీర్తుణంశ
కోన్నతి, యాఃపునః ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ త్కృతి స్సృ
తయస్తాస్త్ర చతుర్ముఖాన్తర్వానిబో భగవతో నారాయణ స్యైవ
నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయన్తి, యత స్సన్వనాభ్య
పద్మభువగిప్రజాపతేరపి నారాయణజీవ నామరూపే కల్పయంతిన

జ్ఞే ఆక్షేప సమాధిభ్యాం భావోగ్య చతుస్తత్త్వపపాదనాశ్చిప్రా
యమానుః-(యద్యస్యస్యాంశుశ్రీతా) పితృదినా.

వశశ్చిత్తస్థితిహాస పురాణాదిషు జోఘావ్యతే, అపిచేష్టేష్వపి
జీవేషుడిధ మిథాచి నామరూప కల్పనసామర్థ్య ముపలభ్యతే, తే
మలేష్వపి తత్తదస్తర్యామి తయావతిష్ఠ ధృగవతో నారాయణస్యా
సుగ్రహాయత్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న
ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్లృప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యై
హ శూయతే- “నిమిత్తంపరమేశస్య విశ్వసగఃనిరోధయోః । హి
రణ్యగర్భాశ్శర్వశ్చ కాలశ్చారూపిణ స్తవ ॥ సృజ్యం సృజామి సృ
ష్టోహం హరోహరణి తద్వశ” ఇత్యాది. “తస్మాత్” వేదేన నామ
రూపాణి ’ త్యత్ర శూయమాదా సంజ్ఞా మూర్తిక్లృప్తి రేతద్వా
క్య ఏక్తుశ్చీకృష్ణస్య శాస్త్ర యోనేరచిన్త్యాద్భుత విచిత్ర దివ్య శ
క్తేః నిజనిర్మిత తత్త్వైర్జ్జుసృష్టిపూర్వక సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిద
మధిదేవాది భేదేన త్రివృతుర్వతో భగవతో నారాయణ నైవ
త్యద్భుతలీలతి ధ్యేయమ్.

...

—* ౧౯॥సూ॥† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ*—

మాంసాదిభౌమమిత్యధిహతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధా
త్వాత్కం రూపాది విశిష్టమధిహతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మార్థిదైవ
యోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతి
జ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ “వైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమధాధిదైవ

“ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మ న్యా
శు తల్లిలాకథన ప్రవణాది రూప భక్తుత్వాదన మేతదధికరణఫలమి
తి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- † సం
జ్ఞామూర్తి క్లృప్తిరధిహతాది భేదేన సమష్టి వ్యష్ట్యభయదేహం
తృవృతుర్వత శ్చీనారాయణనైవ కృతి రిత్కుక్తమేతమర్థం వ్య
ష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేపి సూచయతి- (మాం
సాది) తి.

...

...

...

...

మధిఘాతమన్యత్. దృగ్భూషణాకాంక్షపురతరస్థేఽపరస్పరం సిద్ధ్య
తియస్సత్వతఃశే- ఏకమేక తరాభావే యదానోపలభామహే"ఇత్యే
వం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాగ్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదై
వయోజ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధి
భూతయోజ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భావశబ్దేనాస్మదా
ది శరీరాధిభూతాదిమపరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి ద్యోతయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానా భ్యుపగమేఽస్మిరవీష్టాదీనాం
తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౨౦॥ సూ॥ చైశేష్యాత్తు తద్వాదప్రద్వాదః *

విశేషఏవ చైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావేష్యస్మి
రవీష్టాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య విశేష సద్భావాదేవ తత్త
ల్లోకాధికార స్థానేష్యవస్థాన మచ్యుతపద్యతే, అత స్తేషాం తత్త
ల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయ
పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. *

౮॥ సంజ్ఞామూర్తిక క్లృప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

ఇతి శ్రీ భగవద్ద్వాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులలిలకావితత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురునిధానిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీశుక
భగవ త్పదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవ ద్ద్వాదరాయణ
సమ్ప్రదీత సర్వవేదాస్తసార మీమాంసాభాష్యే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

ఏతత్పదస్థ సముదిత సూత్రసభ్యా ॥ ౨౦ ॥

అధిఘాతం లక్షయతి- (యదీ)త్యాదినా.

తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తిక క్లృప్తి శ్చ భగవతో నారాయణస్యైవ
కృతి రిత్యధికరణ ముపసంహతావ్యమ్. *

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ
వత్సకులతలకావిత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త, శ్రీ శుక భగవ
త్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్బాదరాయణి సమ్ప్రదేత సర్వ
వేదాస్తసార మీమాంసా భాష్య చద్విక్రాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ
రామకృష్ణాచార్య స్వయ సమ్భూత మహచ్ఛరణో పాసనాధిగత
సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

...

...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీరామాయ, పం.

శ్రీమద్భక్తకావ్యే, శ్రీ సూర్యాయ్య పరమగోపాలః.

— పుత్రే కాపురిమన్మితే నిమగతేనకామ్యవాదానిభక్త్యాత్మ
స్యపదభక్తా మద్భుతతనో వేదాన్తవేద్యాత్మనః సేవయా సమిత
స్యయస్య నిగమాద్వేదాన్తసూత్రాగ్రహం వ్యాకర్షేషుషభూషణ
స్సభగవాన్ కుర్వాన్మరిమక్రమే ॥

—❖ { ౧॥ మూ॥ ఓమతదన్తరప్రతిపక్షారహిత
సమ్యక్స్వకర్తృప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్. } ❖—

తదేవంశ్చియేఽధ్యాయే గ్రహవివరణేషు ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిప
క్షసమయోక్తైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః
సంభాషణసూత్రసమయైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః
విమర్శనసూత్రసమయైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః ప్రతిష్ఠితైః
తమ, అధాస్తికత్యత్యేఽధ్యాయే శరీరాచార్యకరిణి సమ్మతస్య

భవజన్మజీనమూలా జ్ఞానకోశంతుజైవం నమమరియతిహ
జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । యశితి భవతి భక్తి రామచంద్రే యశీయా
భ్యుక్తయనవిభభాజాం నందరుం తంనమామి॥ యచ్చక్తి రహితా
జీవా త్సిచేహేనజాగరే । సంసరత్యభిలేయోనా ముహుస్తం రాఘ
వంభజే॥

† తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిత్యానుభవః గవాభాష్యకానో భావః
 స్మిత్యాగః సతతః తే త్వే రాస్త్వి భాష్యే ముముక్షూః పరమః కథే
 తానుకరః పయితాం నాన్వర్త్య కథానాన్వరయంతః ॥ ౧౭ ॥ ౩.

తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమకపాదః.

భగవద్వియభిస్య జీవస్యసంసరణాది నివర్తకక భగవ దుపాసన ప్ర
కార ఉపాసోఽపాసనయో మాహాత్మ్యం పురుషార్థ సిద్ధిర్ని ప్ర
సంగాదాగతంచేత్యేతదథాజాతంచింతయిష్యతే, తత్రప్రథమేతావ
త్పాదేవై రాగ్యద్వా రాజీవానాం భగవ దుపాసినోత్పత్తయే దేహ
స్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తస్యంస్మృతివిచార్యతే, తత్రైవంశూయ
తే “ యదాత్మానమవిజ్ఞాయభగవ న్తు పరంగురుమ్ | పురుషస్తువిష
జ్జేత గుణేషుప్రకృతేస్స్వదృక్ || గుణాభిమానీ సతదాకమాణి కురు
తేఽవశః | శుక్లం కృష్ణం లోహితంవా యథాకమాభిజాయతే||శు
క్లాత్పక్వాశభూయిష్మౌ లోకా ప్రాప్నోతి కహిచిత్ || దుగ్ధ
భోవర్మాక్రియామూసా తమశ్శోకోత్కటా క్వచిత్ | క్వచి
త్పుమా క్వచిద్వస్త్రీ క్వచిన్నోభయమస్తథీః || దేహమనుష్యస్తీ
గ్వాయథాకమ గుంభవ” ఇతి. తత్రానాది కమవాసనావశా
జ్జీవగళుం దేహాదిషు ప్రవిశతీతి శ్శ్రుతమ్; సకిం పుండేహాదిబీజభూతే
నకారణదేహేరాసమృద్ధిక్త స్తాదృశ దేహాంతరంగచ్ఛతి? ఆహా
స్విత్ సమృద్ధిక్తోగచ్ఛతి? ఇతి సన్నిహితే, || తత్ర కింతావత్ప్రా
ప్తమ్? అసమృద్ధిక్త ఇతి; కుతః? తృణజలూకావద్దేహాంతరమవ
ప్తభ్యహి ప్రాక్తనం దేహంజీవస్యజతి, నచానుభవ విరోధ ఇతి వా
చ్యమ్, ప్రతిపత్త్యప్రాప్త దేహ స్వీకారత్యాగయో దుర్విభాష్య
త్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్త్యస్య దేహస్య కారణత్వనా సన్న
వాచ్య; భవంతిచ జీవానాం దేహాబీజ భూత రేతస్కరణాదయో య

|| “ దేహేషభ్యుత్పన్నావన్నే దేహాకమాను గోఽవశః | దే
హాంతరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనంత్యజతే జపః ” ఇత్యాదాదీవగ్యప్రా
క్తన దేహత్యాగాత్పూర్వమేవ దేహాంతరప్రాప్తిశ్చతాన్నదేహాంత
రప్రతిత్సతో జీవస్య కారణ దేహాసమృద్ధిక్తోస్తీతిభావేన పూర్వప
క్షయతి (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనగికమమయై

నైమిషేహ ఆరభ్యప్యస్తత్రేగ్వికారాన్ సమర్పిష్యంతే గచ్ఛతీశ్యమం
 ప్రాప్తేః ప్రతిబ్రూతే, (నివ నైవ ప్రతిబ్రూత) నివ - భూవానాభ్యామై
 మాధికరణే "సంక్షామూలికం వైస్త్వి" స్వగత మూలికశబ్దేన జేహన్య
 ప్రస్తుతం, సమగ్రహతత్త్వస్థలం కాన్యస్థానీ, నిత్యే శబ్దో దేహే ప్రా
 ప్తాచేహ విజఘాతకాంతే హేతవ సమర్పిష్యంతే మమ హరి, నిహ
 గమ్ - పదవతి, మమితి - పరస్మై హూవతోభ్యామ్ - ఆ - కాన్యభిషేక్యే
 ని - నివ వస్త్వి - నివ - సంక్షామూలికవత్ - నివ - నిహ, కీర్తనమాల
 నిహూవనమ్, తాభ్యామ్, తథాహి నివస్త్వి హూవతో - నివ - నిహూవ
 తంత్రమ్ "స్మిత్యవక్రవక్త" కరూణాభ్యాం భిత్తి - దేవమహామా వి
 వేదనగతమ్ అనుత్రాప్యేన దేహేన బుష్టానై సగతాన్నతే || ఇతిచే
 దమిదానాచక్రస్థాయస్తే తత్రితత్రహికమణాచక్రయతేద్రోక్తం శరో
 ముంబ్రహ్మకతే "ఇతి కాన్య - దేహానిష య సత్త్వ, యైవైవార
 భి తేకమణా తేనైవామలం నిత్యమూర్తా | ఘట్టే హ్యస్యచక్రావన లి
 త్తేదమనసా స్వక - మనోనిహూవన కాన్య - దేహేన స్థూల - దేహేన్ద్రి
 త్వాగమా - స్థానోత్, తేనైవైవారకాన్య - దేహాన్య - దేహేన
 సహితో దేహే ప్రాప్త్యాచేహి - నిహూవనచక్రవత్ - నిహూ కాన్య - దే
 హాహీనస్య వీదరహితవృక్షస్యేవదేహే ప్రాప్త్యాచేహి మమాత్తి,
 సర్వతకారణాతానోత్పత్త్యుపలబ్ధతే; సచరేంద్రకణాదయఏ
 న్నూతా పిన్ది ప్రాప్తేగచ్ఛాగ్నియతేమ; దేహోదేహం ప్రయాన్త గ్య
 తత్తాతదనువరణత "ఇత్యాదౌషనగ్ని కమణమయపదాభ్యాముక్తే
 న కమణమయమనోయావకారం దేహేన వీదస్య తేనైవైవార - నిహూవ
 చక్రాతానోత్ దేహేన సమర్పిష్యంతే దేహే దేహే ప్రాప్త్యాచేహి
 వేన సిన్ధాస్తయతి* (ప్రతిబ్రూత) ఇత్యాదినా =

- యత్క్రొత్తమూర్త్యుదేహకాన్య - దేహానిష - నిహూవన - నిహూవ
 త్తేనైవైవారకా (నివ) ని - కాన్య - దేహాన్య - దేహానిష - నిహూవ

తృతీయస్కాంధాయస్య ప్రథమగపాదః.

వారభ్యదేహవీజాని భవన్తితియుక్తమ్, కేతగ్గకణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్య కారణదేహవతఏవ సజ్జచ్ఛతే, † అపిచజీవానామా మోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతఏవ “ అవిభాగోవచనా” దిశ్యగ్రేవత్యతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తివజ్జితోదేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిషిత్సుజీవగి కారణ దేహేన సమ్మరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిశ్చయతే. *

స్వాదేతదేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్యపరిత్యక్తసోపకరణ

త్యేనూత్రంచ ప్రమాణయతి-† (అపిచ)ఇతి=తథాదేహ “ మనగకమమయైశ్వా=రామిన్ద్రియైరిపజ్జభియ్యతమ్, లోకాల్లోకంప్రయాన్తస్య ఆత్మాకదనువతఃత” ఇత్యాది వాక్య శేషాత్ “ వ్రజంస్తిష్ఠచ్ఛతేన” ఇత్యాదే రణుస్సన్నజీవగి కారణదేహవిజ్ఞప్త్యుపాపేతైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదథ=పరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశవదన్తరకరణ రూపోపాధ్యుపహితస్య చైతన్యస్య జీవాన్యస్య తాదృశోపాగతివశాద్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవేన్ద్రియాదికతాదృశే దేహాన్తరేమనోగలివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచారఇతి, అభినవస్య తాదృశనివికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసపికల్పకజ్ఞానాన్యవృత్తిలాభ ఏవదేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్చ ¶ త్యాదిపరుద్ధావన్తమనుజైజీవేశ్వరాభేదవాదికాశాదసౌగతాదిభిర్విజమసీషయాకల్పితాగ్నిప్రక్రియాస్తానిబహి=తాఇతిశ్చేయమ్. ¶ “మృతేరనన్తరంజన్మజన్మనోనన్తరంమృతిః! ఘోరియన్త్రవదశాన్తర్యంసారోయంసుదుస్సహః” ఇత్యుక్తన్యాయేనభగవదుపాసన రహితానాం సుదుస్సహ సంస్కృతిప్రాప్త్యవగమేనతాదృశసంస్కృతి నివర్తకభగవదుపాసనోత్పత్తి కేతవచికరణ ఫలమితినిశ్చయయక్ సూత్రాథకముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూజించువాని కరణాభాసన తస్యగ్రంథ కరణాయత్త ప్రస్థానికా
శ్చ తేస్థన ఇద మాచక్షే.

—* శ్రీమదాచార్యకృష్ణకృష్ణాష్టాష్టకాద్యైశ్చ ఫణియన్త్యైశ్చ *—

తరువాత అపర్ణాంకకారముగల్గి, హృత్పైపిహవఃదేహీ
జీవననవాపిష్టమగు కారణ దేహస్య సూక్ష్మనిమాన్యత్వాది భే
దేన త్యాగిత్వం తస్య ప్రవృత్తి-మతాననా భూయస్త్వాత్ ప్రతిప
న్నమితి తత్తత్పూర్వోపాద్యత్వాది ప్రవృత్తివ్యవస్థాపనా జీవస్య
తత్ప్రవృత్తిరణవ్యాపారప్రవృత్తిమనన్యతే, అనన్యతా కారణ దేహస్య
త్యాగిత్వకల్పమామూయతే “ ఏమి వజ్రవిభంగ్యమిన్ద్రజిహ్వోదక
విస్త్రమః । ఏషచేతనయాయుర్తే జీవస్యస్థిరీయతే ॥ సవాసనాత్మా
విషయోపరణ్తోనులద్రవాహూవికృతజ్జోడకాత్పాదిభిర్వృత్తిభక్తామ
భిరూపభేద మచ్ఛబఃపిష్ట్యుచచ్ఛరైస్త్రహోతి ” త్యాదిత్రయః - అత్తా
నా స్వయావాగ్నిచ్ఛాత్వా విలకంతాని యస్యకాంతకరకస్యతత్త్వాది

[illegible]

త్వకమ్, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయస్తత్త్వమ్-బహుళ
త్వమ్, తస్మాత్. ...

స్వాదేతత్కారణదేహపరివృంఘా భ్యుపగమే జీవన్ముక్త్యాధమ
న్యూజితగాత్రస్యైవస్మిన్మతే క్తత్వాతుకతస్తస్యదేహస్తప్రా
ప్తిస్సద్భ్యుచిత్యత ఉత్తరంపతతి,

—॥ సూ॥ ప్రాణగతేన్న ॥—

ప్రాణగత్యాంతమేవలింగశరీరణోదేవస్య దేహస్తరప్రతిపత్తిం
శ్రావయతిశ్రుతిః “తముతాగ్రమస్తప్రాణోనూతాగ్రమతిప్రా
ణమనూతాగ్రమస్తసవేప్రాణానూతాగ్రమస్తీ” త్యాదికా. తత
శ్చముఖ్యప్రాణవదేహస్తరేలిజ్జశరీరం ప్రాపయతీతి సస్మిన్
తే, నమాప్రాణాశ్రయంవినాలిజ్జదేహిగర్భచిదవస్థానం తతఃక్వ
చిదమనంవా సమ్యవతి, “ఉక్తేనరహితోహ్యేషమృతకర్ణప్రోచ్యతే
యథే” త్యాదిశ్రుతిజ్జేవస్యహి స్థూలదేహేపి ప్రాణాయత్తమేవా
వస్థానగమనాగమనాచికందశేయతీ, తస్మాత్ ప్రాణగతేహ్యేతోదేవ
స్సేన్ద్రియేనూత్నదేహేన పరిష్వక్తోదేహస్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యమక్తమ్ “ప్రాణమనూతాగ్రమస్తసవేప్రాణానూ
తాగ్రమస్తీ” త్యనేనన్ద్రియాణిజీవేనసహ గచ్ఛతీతి తదహాషీస్య
సమాధీయతే॥

—॥ సూ॥ అగ్న్యైవగతీతిచేన్నభాక్తత్వాత్ ॥—

స్వాదేతదత్కారణదేహసరేనైవజీవేన్ద్రియాణిగచ్ఛన్తి, సరం
తువాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినోగ్న్యైవదేహాగచ్ఛన్తితుక్రా
యతే, తథాహి “యత్రాస్యపురుషస్యపుతస్యగ్నింవాగప్యేతి-వా
తంప్రాణాశ్చక్షురాచిత్య” మిత్యత్రజీవేదేహస్తరం ప్రతిప్రద్యనూనే
సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యైవప్రాప్తిహేద్యశ్యతే, తస్మా
న్నజీవోదేహస్తరంప్రతిసేన్ద్రియారంభతీతి చేనైత్రమ, కస్మాత్;

భాగ్యవంతుల- వాగదీనామిన్ద్రాదుకామగ్నాప్రిప్రాప్తిప్రతిపాదకప్రాసాదాంత్యాత్, అతఃప "ఉపధిలోకమూనివనస్పతీకకేకా" ఇత్యుపాత- వాగ్యగృహప-జన్మభవః, నహిలోమానకేకాశ్చోత్త- త్యంపీఠపశ్యన్మిదవధీకావన్మనోత్ప-చరితూని, తగర్వ యథోక్త- ప్రత్యానిమిమూలగృహాగతీనాం తదధిమాన్యగ్నాగ్నిదగ్గరకారో- పసంకటామ-గ-చూరిత్యతః తి యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జతో వా- గాదివిన్ద్య-ప్రదుష్ట-మేరయన్య-పాదయ-త్రితోదేహ-ప్రసంగచ్చసీతి- నిర్ణయతే.

—*—సూత్రప్రథమీత్రవణాదితదేన్నతాపీతహ్యకవతై*—

స్వాతంత్ర్యముక్తం "ప్రాణగతేచ్ఛ" అవేవస్య ప్రాణాయత్తా- గతిభవంతి తవయుక్తమ్, "తమతాగ్రామన్రప్రాణోనూతాగ్రా- మతి ప్రాణమనూతాగ్రామన్రసన్వే ప్రాణాలనూతాగ్రామన్తీ" త్య- ప్రహీనీతమఖిల వాదేచ్ఛాయాం ప్రమీణ ప్రాణ్యతాగ్రామణా న్యా- మ్నాయత్తే, తత్త- తథాపి గావన్మనోత్పాదకే ప్రాణాయత్తత్వాత్తవ- ణానోన్మ-ప్రసంగ-హి-మన-వాప-యూభూయస్యోవాచకర్తవా- సర్యా కా-గ-దేహగతాస్తాపి, తదన్య-ప్రసంగతాగ్రామణే మేత- వగ్ని ప్రసయ్యస్తే, ఏతరుగతోవగన్యతే! ఇతి తై- "కమకాదై- వసేత్రేణ జన్మదే-హూపపత్తయే । స్త్రియాగ్నిప్రవిష్టజవరం పుంసో- శతశ్శకాశ్రయ" ఇత్యాదౌ భగవదుద్బోధితకమక వాసనాభిలేవ- భుజదేవన్య-దేహ-స్తరగమనోపపత్తిశుద్ధాయితే; తత్ప్రకర్తవాసనాను- సారేణ ప్రథమ ముగ్రామిష్యన్త-జవం ప్రాణోదేహ-స్తరం గమయ- తీతి గన్యతే; ఏతదేవాగ్నిప్రేయో నేవన్యప్రాణాయత్తాగతీన్మనోత్పా- ద్యతే- తస్మాత్ "ప్రాణగతే" శ్చై- యుక్తమేవాక్తమ్. (అ-వ-మన్య- వసేయమ) ఇదౌ రావన్జ్యోలో రావితయా, మనత-మానవాణ్ణానే- వనితి చామేతేన- తోమానోన్మనోమో- మన్తే, తత్- తత్త-భవన్య-భవన్-

యాతస్త్విన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మ తమప్రకృతి సమృద్ధం
 ఘటయతి, తచ్చదోషశతత్వజాతం సూత్రాత్కముఖ్య ప్రాణేన దృఢ
 తమం గ్రథితం స దనాద్యసువతః మానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్య
 స్వాంత్యైవ తస్య జీవస్య కారణశరీరం లింగశరీరమితి చ తత్ర తత్ర శ్రుతి
 స్త్రుత్యానిఘాపవిశ్యతే, తదేవపునః పునజీవానుష్ఠిత నానావిధ క
 మ్మవాసనామయంభవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్మైక విభాగ
 ఏవజీవస్య మోక్షభిక్ష్యవ్యతే, తదథామేవైత చ్ఛాస్త్రైరమృత ఇత్యేత
 దాదావవోచామ, ఏవంసతియదాయంశీవో భగవత్సజుల్ప వశా
 త్కమవాసనోపస్థాపితంయద్ద్యద్దేహోన్తరం జిగమిషణి తదాయం
 సూత్రాత్కగ్గి ప్రాణగ్గికారణదేహాయుక్తంతంజీవంతత్రతత్రప్రాప
 యతి, తదాచ జీవస్తావద్దేహోన్తరం తృణ జలూకావదష్టభ్య ప్రాక్త
 నంశరీరంత్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరిష్వక్త ఏవశీవో దే
 హోన్తరం రంహతీతితత్వమ్.

— ❀ || సూ|| అశ్రుతత్వాదిచేన్నేష్టాదికారిణాంప్రతీతేః ❀ —

స్వాదేతచ్ఛాన్తోశ్యేపఞ్చోగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణభదమామూయ
 తే “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నో దేవాశ్చక్రిధాంజుహ్వతీ ” త్యుపక్రమ్య “ ప
 ఞ్చన్యూమాహుతావాపగ్ని పురుషవచసో భవన్తి ” తి. తత్రద్యుప
 జన్య సృథివీ పురుషయోషిల్ల క్షణేషుభావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు
 క్రథాసోషవృష్ట్యగ్న రేతోరూపాభావనామయగ్నపఞ్చహుతయః

(పఞ్చోగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ) ఇతి = “ వేత్థయథాపఞ్చన్యూ
 మాహుతావాపగ్నిపురుషవచసోభవన్తి ” తిజనకేన పృష్టేశ్వేతకేతా
 తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితృగౌతమస్యసమీపమాగత్య రాజ్ఞాపుష్టం
 నివేదితపతి సతి తస్మిన్నపి గాతమే తత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞ
 స్సుకాశమాగతపతి సతిస్వయమేవ రాజాస్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌ
 తమం ప్రత్యాహ “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నో దేవాశ్చక్రిధాంజుహ్వతీ ” తి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యతే, “శ్రద్ధా
 వాలప ” ఇతి శ్రుతేః, తథాపీహ శ్రద్ధాశబ్దేనాపురిష్వక్తో జీవవీవ ల
 త్యతే, తత్రాభిమతి చేదుచ్యతే, అస్మిహుక్తికాం దశకాభూతానాం
 సాది సాధన భూతా భుత దధి పయన ప్రభృతయో ద్రవభూయ
 స్త్వా దాప ఇత్యుచ్యతే, తా ఆప ఆహవసీమే, ఆహుతి రూపేణ
 ముతా స్ఫూర్త్యభూతా అపూర్వాస్సస్య స్థాపిష్టాది కారిణ్య ప
 రివేష్టాశ్చయన్తే, అతఃపపన్నం శ్రద్ధాశబ్దస్య జీవలక్షకత్వమ్, అ
 భవతేషాం శరీరం మైథునేన విధానేన యుత్విజో ద్యైగ్భూత్వా లి “అసా
 న్వగాయలోకాయ ప్వాహే ” తిమన్తే గా, తతస్తాగ్ని ప్రాపిష్టాది
 కారిష్టాశ్చైతా అపూర్వా రూపా ఆపస్తా నిష్టాదికారిణో నీవాకాపరి
 వేష్టాయుం లోకం ఫలదానాయనయన్తి, తత స్త ఆహుతి మయీభిర
 ద్భి స్సమపిష్వక్తాస్సవకమకఫలభోగాయ “ ద్రవ్యసూక్ష్మ విపాక
 శ్చ సూమోరాత్రైరపత్యయః । అయనందక్షిణంసోమోదశకంఽపధివీరు
 ధః ॥ అన్నం చేత ఇతి త్యేక విత్యయానం పునభావ ” ఇతి శ్రుత్యుపది
 స్తక్తమేణ ధూమాదిపర్వకాపిస్యయానేనామం లోకంగత్వా జేవానా
 మన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేతన్తాది కారిణత్వాన్ గ్రమసే లోకస్త్రీపు
 త్ర మిత్రభృత్యాదిభిరవశేషభావాపనై ర్నరస్సరోగన్ధవాదిభిస్సహ వి
 హరణేనవ్యాప్తౌ భాక్ష్యమాకాంగగి పురుషాభవభక్షిత సుకృతా
 భవన్తి, తమిమమధకం దశకయతి హ్యేసాశ్రుతిః “ అభయఇమే ఇష్టా
 పూర్వేన త్తమిత్యపాసనేతే ధూమమగ్నిసంభవన్తి ” తిక్రక్రవ్య “ ఆ
 కాకాచ్చన్తమసమేషసోమోరాజాతజేవానామన్నంతం జేవాభక్షయ
 న్తి ” తి. ఏషః - ఇష్టాదికారీ, సోమోరాజా-చంద్రనక్షత్రం, తదితివిధే
 యలింగాభిప్రాయేణపఙ్క్తత్వమ్, తథాశ్రుత్యన్తరంబ, “ తేచన్తగ్రా
 ప్యాన్నంభవన్తి ” తి, “ తాన్తత్ర జేవాయథాసోమోరాజాప్యాయ
 న్వాపక్షీయన్వత్యేవజేవైవాన్తత్ర భవన్తి ” తి. ఇయంస్వగత్వా

ప్రాప్తిరూపైవప్రథమాహుతిః “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నోశ్రద్ధా” మితి
 శ్రుత్యోచ్యతే, తతస్తేసుకృతలేక్షై స్సమృరిష్వక్రావవసోమరూపేణ షణ్ణ
 న్యలక్షణే ద్వితీయేగ్నోహూయన్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే
 తృతీయేగ్నోహూయన్తే, తతోప్రీహి యవ తిల మాషాదిభి స్సహ
 పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేగ్నోహూ
 యన్తే, తతోయోషిలక్షణేపంచమేగ్నో రేతో రూపేణ హుతాస్స
 న్నగ్నపురుష శబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్ “ పంచమ్యామాహు
 తావాపగి పురుషవచసోభవన్తి ” తి. అత్ర ప్రకరణే లిక్లదేహస్యా
 శ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహో న్తరం రంహతీ త్యేత
 ద్రిక్తం వచఇతిచేన్నైషదోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతే-ఇ
 ష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబహిరాదీనాం సమృద్ధిప్రశ్న ప్రతివచన ల
 క్షణేన “ యేనైవారభతేకమ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ భుక్తే-
 హ్యవ్యవధాసేన లిక్లేనమనసాస్వక ” మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన
 జీవోలిక్లదేహేన పరిష్వక్తోవ దేహో న్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్ర
 త్యక్ష తయాసవేషాం ప్రతీతేరిత్యథః, అత ఆహుతిమయీభిర్బు
 తసూక్ష్మ సంక్షాతాభి రద్భిస్సమృరిష్వక్తో జీవో దేహో న్తరం ప్రతిప
 త్తుం రంహతీత్యత్రాప్తజ్ఞేన లిక్ల శరీరమేవలక్ష్యతే, అమ్మ యై ఘృ
 తదధిపయగి ప్రభృతిభిర్ద్రవభూయోభిర్ద్రవ్యైరనుష్ఠిత కమవాస
 నామయత్వాన్లిక్ల శరీరస్యతద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్తజ్ఞేన
 నిదేశశఙ్కపపచ్యతే, జీవానాం లిక్ల శరీరానభ్యుపగవేత్వోష్టాపూతా
 దికారిణాం బ్రహ్మబుధు ప్రభృతీనా మన్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూ
 తాది కారిణామివ దేహో న్తరబీజ భూతాద్భిగ్నపరిష్వంగా భావేన
 దేహోన్మిషాన్న్యసుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ “ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

॥ (నైషదోష)ఇతి = ఛాన్దోగ్యే లిక్లదేహా శ్రవణాభావ రూప
 దోషఇత్యథః =

కశ్యే " త్యక్తాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశత్రేన లిక్తశరీరీ జీవవీచ లక్షణ
యోచ్యతే, తస్మాదద్యోపపాదిత లిక్తజహేన సహైవజీవస్య జేహః
స్తరంప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్యక్యత ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపిస్యాద్యది జేహః స్తరం జీహలిక్త జేహసమృద్ధికోరం
హేత్తహి " పశ్చిమ్యూహామతావాపగ్గిపురుషవచసోభవన్తి " త్య
స్మిక్ ప్రతిపదనే అచ్చబృత్రవగమనభాకమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,
—* లిక్తసూ భాక్తవానాత్మవిత్వాత్తథాహేద్యయతి *

" పశ్చిమ్యూహామతావాపగ్గి పురుషవచసోభవన్తి " త్య
స్మిక్వాక్యే అథావచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్త్యమ్, ఇష్టా
దికారివిషయ ఇతిశేషః; కుతః? అనాత్మవిత్వాత్- ఇష్టాది కారిణా
మాత్మవిద్యారహితత్వాత్, అప ఇతి గౌణసహజశక్తి కృతకత్తిశ్చీయ
తే, తథాహేద్యయతి " తేనమాంసస్యమాంసిత్వ " మితిశ్చక్రింది
శేష చిత్తస్మిష్టాది కారిణ మాంస శక్త్యభాక్తత్వం దశకయతి,
అతగ్ " పశ్చిమ్యూహామతావాప " ఇత్యత్ర అవగ్రహణస్య లిక్తజే
హవిశిష్టేష్టాదికారివరత్వాన్నాచభాక్త్యమ్, తస్మాద్ద్రుహతి సమ్య
క్రిష్టక్త ఇతియక్తమేహోక్తమ్. *

తదస్తరప్రతిపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్, అగ్నిసూ॥౭॥

—* { అగ్నిసూ॥ కృతాత్యయేనుశయవాక్పద్య
స్మృతిభ్యాం యథేతమనైవంచ } *

తదేవమిష్టాది కారిణో లిక్తశరీరేణ స్వస్యశరీర ప్రాప్త్యాది
రూపసంస్పృశిరూపితా, సమృద్ధి ల్విష్టాది కారిణాం భూమాదివ
త్తకనాచస్త్రిమద్బలమధిరూథానాం భుక్తకమక ఫలానాం ప్రత్యేక

+ (తేనమాంసస్యమాంసిత్వ) మితి = అస్యాశ్చక్రిందయ
మథా, అవిధానక్రమేష్టేష్టాదికారిభరణిన్యాజాద లోకాకాస్తరా
దనస్తర జచ్చేష్టాదికారిమాంసాశిత్వాచ్చాంసిత్వమితి. అగ్ని

రోహిణిచార్యతే, తత్తైవ మామ్నాయతే “తావత్ప్రమోదతే
 స్వగేః యావత్పుణ్యం సమాప్యతే. షీణపుణ్యం పతత్యవాః గన్ధిభ్యః
 కాలచాలిత” ఇతి. తథా “తస్మిన్ యావత్సమ్నాత ముషిత్యా
 దైతమేవాధ్యానం పుననివృత్తే నై యథేతమాకాశ మాకాశాద్వా
 యం వాయుః సత్త్వాధూమోభవత్” త్యారభ్య “రషణీయచర
 ణాలభ్యాశోహయ త్రైమణీయాంయోనిమాపద్యే” న్నితిచ. తత్రసం
 శయః, కఠిన్వాదికారీ స్వగేభోగేన త్షపిత నిఖిల కర్మాసన్నవరో
 హతి? యద్వాచ కేషితకర్మాసన్నవరోహతి? ఇతి. తత్రకేమితిప్రా
 ప్త్తితి? త్షపిత నిఖిలకర్మాసన్నవరోహతీతి, కుతః? “షీణ పు
 ణ్యం పతత్యవాః” గిత్వాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాం త్షపితత్వాభి
 ధానాః త్రేవంప్రాప్తే బ్రూష హే, (కృతాత్మయేనుశయవా) నిశిక్వ
 తానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- గాశే స
 త్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనైవం చావరోహతీతి యోజనా,
 ఏతదుక్తంభవతి, ఇష్టాదికారిణః యేన ఆధానాది కర్మబుద్ధేన ఫల
 పభోగాయ చంద్రమణ్డల మధిరూఢాస్తస్మిన్నపభోగేన కిచ్చిత్వా
 వశేషం త్షపితేనతి తేషాం యదన్తయం శరీరం చంద్రమన్యపభోగా
 యారబ్ధం తదపిశరీరం భోగక్షయదశేన సంజాతాని వార్యశోకహు
 తవహజ్వాలాపం జరమధ్య సమ్ప్రక్తం సత్సవితృకరమధ్యసమ్ప్రక్త
 హిమకరకవర్ధతభుగచిః స్సమ్ప్రక్త ఘృతకాతిన్యవచ్చప్రవిలీయతే
 తతోనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేనప్రాక్తనానన్తకోటి జన్తసంఖ్య
 తకర్మవాసనామయేన లిక్తదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- య
 థాగతమ్, అనైవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమంలూకం ప్రత్యవరో

“యేరషణీయచరణాః- పుణ్యకర్మాః, తేరషణీయాంయోనిమ్-
 బ్రూషాదాదిజాతిమ్, అపద్యేరక- ప్రాప్నుయః, ఇతియత్, తత్,
 అభ్యాశోహ- అపన్యంభవతి, ఇతియోజనీయమ్, హేతిప్రసిద్ధా.

శ్రీ మద్భక్త భాష్యే,

హస్తీ. తత్ర ప్రత్యక్షరోహణకాలే “యథేతమాకాశమాకాశా
 చ్చాయం వాయుమాత్వా ధూమోభవతి” తివాక్యేన అవరో
 హతాం ధూమప్రాప్త్యధిధానాత్ “యథేత” మిత్యుక్తమ్, అకాశ
 వాయువి ప్రాప్త్యధిధానాత్ “అనైవంచే” త్యుక్తమ్, ఏతే నా
 వరోహణమాగోఽన్యకృతి గమ్యతే, ఓతః పునరేతన్మృతిపద్యకేఽను
 శయవాసవరోహణీః † దృష్టస్త్వనిభ్యామ్-శ్రుతిస్త్వనిభ్యామ్, తథా
 చక్రః “త్యగహరమణీనుచరణాలభ్యాశో హయత్రైమణీయాం
 యోనిమాపద్యే” బ్రాహ్మణయోనింవా శూద్రీయ యోనింవా వైశ్య
 యోనింవాఽథయ ఇహకపూయచరణా అభ్యాశోహయశ్చై కపూ
 యాం యోనిపద్యే” శ్వయోనింవా సూకరయోనింవా చక్షురయో
 నించే” తి, తథా “ఇహతు పునభవే తఉభయశేషాభ్యాం నివి
 శస్తీ” తిచ. స్మృతిరపి “వకాః ఆశ్రమాశ్చస్వకమణిష్ఠాఽప్రప్తే
 శ్వకమణి ఫలమనుభూయ తతశ్చేషేణ విశిష్టదేశ జాతి కుల రూపా
 యుక్త్యుగ విద్యుత్త సుఖమేకసోహిజన్మద్రవి పద్యన్త” ఇత్యాది
 కా. తతశ్చైవగవత్సమిల్లవకావారణ్ణామప్తికఫలేకర్షకాలే ఉగభో
 గేన కిచ్చేత్సావశేషం ప్రక్షిణేనయ స్తవవశేషస్సపి వానుశయఇత్యు
 చ్యతే, తద్వన్తైవరోహణీతి విశిష్యతే, అను - అభీష్టమ్, మనుష్యా
 ది దేహేభు శేతేనేనశీవ ఇత్యనుశయ ఇతిభవసి, తద్వత్త్వా శ్లిశ్లశరీర
 స్యాఽయశయశ్చంద్రప్రవ్యమ్, కేచిత్పువరనుశయమేవ మాహుః,
 స్వగాఢాఢాన్యకమణిఃఫలక్తగలస్యావశేషగి కశ్చిదనుశయో నామ
 భాష్టానుసారిస్నేహాపదవరోహన్త మాత్రిత్యా వతిష్ఠతఇతి. యథా
 హిస్నేహాభాష్టం రిచ్యమానమపి ననవాత్సనారిచ్యతే, కిన్తు భా
 ణ్డానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహాలేకోవలిప్యతే, తద్వదనుశయోపిస్వగాఢా

† అటానన్యభూగన్యకృతి హేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వ
 గణభోగవత్, ఇత్యేచమానంచానుశయ సిద్ధామానమితిద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహ న్దంజీవమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి.

...

*

—* ౯॥సూ॥చరణాచితిచేన్నతదుపలక్షణార్థేతికాష్టాజినిః*

స్యాదేతత్ “ రమణీయ చరణాభ్యాశోహయత్తేరమణీయాం యోనిమాపద్యేర ” నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికమాచరణాద్యోన్యాపిందశాయతి, అతోనపునరనుశయస్తావత్సిద్ధ్యంతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవహీయంచరణశ్రుతిరితికాష్టాజినిరాచార్యోమన్యతే.

—* ౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాత్ *

అథాపి స్యాదిష్టాదేగ్గకమణస్వగ్గాదిఫలదత్వాభ్యుపగమవత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వాభ్యుపగమాత్ స్తత్కుక్తాచారస్యానర్థక్యంప్రసజ్యేతేతి చేత్తన్న, కుతః? తదపేక్షత్వాత్-ఇష్టాదికంహి కమజాతు స్వస్యఫలోత్పాదనసామథ్యార్థమాచారమపేక్షతే, నహిసదాచారహీనగ్గచ్ఛిదిష్టాది కారీకదాచిత్కాచిచ్ఛిష్టైస్సతాగర్హస్యాత్, అతఏవ ఆచారహీనస్తస్మాత్కావిస్త్యతే “ ఆచారహీనం నపునన్తివేదా యద్యప్యధీతాస్సహషడ్భిరక్లేః । తథాప్యేనం పృత్యుకాలేశ్యజన్తి సిడంశకున్తా ఇవజాతపక్షాః ” ఇత్యాదికయా. అతశ్చశ్రమకమవతామిష్టాదాకమజాతే ఫలమారభమాణేనతి తస్మిన్నాచారోఽతిశయం జనయత్ తస్య సామర్థ్యముద్దీపయతి, అశోస్యస్తత్కుక్తాచారస్యనానర్థక్యమితికాష్టాజినేరభిప్రాయః, నహిసదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గరోహణా ఘటేత, నహి పద్భ్యాం పలాయతు మశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయ మవ్యవహితా తీతాధ్యాయప్రథమసూత్ర వ్యాఖ్యానావసరేనూచితః, అగ్రేచసూచయిష్యతే.

† యుక్తిస్త్యుత్య సుభవాదిభి స్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నే) త్యాదినా.

—* ౧౦॥ సూ॥ సుకృత దుష్కృతేపివతితు బాదరిః *—

బాదరిరాచార్యస్తుక్రొతాభ్యాంబరణశక్త్యాభ్యాంసర్వేసుకృత
దుష్కృత ఏవాభ్యుచసీయే తేషామన్యతే, తతస్య, రమణీయ చరణా-
ప్రకస్తాచారవస్తాః, కళూయవరణాః- నిషిచ్ఛాచారవస్తాః, ఇతినిమ-
గ్నాః; తుశ్చేష కళూయవరణస్యాభ్యస్తూత్యాభ్యతాం ద్యోతయతి,
† అన్తస్థితమచయవస్తోఽవరోహన్తితి. ... *

కృతార్థమధికరణంసమాప్తమ్. అ॥౨॥ సూ॥౪॥

—* ౧౨॥ సూ॥ శ్రీ అనిష్టాదికారిణామపిచక్షురవప *—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రీమణ్డలంకత్వాఽనరోహన్తిత్యక్తమ్, యే
ప్రేష్టాదికారిణ్యోక్త్యే తేపి కించన్ద్రీమణ్డలంకచ్ఛన్తి? అభవానగచ్ఛన్తి?
ఇతిహభవతివిశయః, తత్రప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోపగచ్ఛన్తితి, మ
తః? యతస్తేహామపి చన్ద్రీమణ్డలగమనంశ్రుతమ్, తథాహి కాపీత
ఽనోభీయన్తే, “ ఏనైకేచాన్త్యాల్లకాత్ప్రీయన్తిచన్ద్రీమన మేవతేన
వేగచ్ఛన్తి” శ్లేషం ప్రాప్తేఽతివిధీయతే.

—* { ౧౩॥ సూ॥ సతయమనేల్వస భూయేతకేహమా } *—
రోహంపరోహకాతర్లదశకనాత్

తుశ్చత్సర్వం వ్యావరణయతి, నైతవన్తి సవేచన్ద్రీమనం
† స్వగలోకాదిష్టాచారిణామధగి పతనావగత్యా భగవదుపాసి
పోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్యసిద్ధికేవేహఫలమిత్యధికరణముపసం
హరతి(అత్ర)తి. అ॥౨॥

శ్రీ యథా సుకృతిగత్యాగతచిత్తయా విహిత విషయవైశ్యస్యం
భవతి తథా దుష్కృతిగత్యాగతచిత్తయా నిషిద్ధవిషయ వైశ్యస్యం
భవతీతిచక్షుష్టాన్త సర్గతిమగ్ధప్రేరిత్యైతరాధికరణ మారభ మా
తోభగవాన్ సూ॥౪॥కా॥సూ॥తేనాల్పావ్యవహాయత- (అనిష్టాదికారి
... మపిచక్షురవప.

గచ్ఛన్తీతి, యతోభోగాయైవతత్రచన్ద్రముద్దులారోహణ్ముగ్ధయతే, నసిష్ఠయోజనాయనాపి ప్రత్యవరోహయ, యథాహి ప్రసూనభలాద్యపాదానాయవృక్షారోహణానసిష్ఠయోజనాయనాపిపతనాయతద్వత్; నచానిష్ఠాదికారిణస్వగారోహణసాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాంస్వగారోహణప్రసక్త్యేత, తస్మాత్ “యేనైకేదాస్తాల్లోకాత్ప్రయన్తి” తిశ్రుతేష్టాదికారిణీషవన్ద్రముసంగచ్ఛన్తీత్యనిప్రాప్యోవగమ్యతే, ఇతరేపాపినః, సంయమనే-యమలోకే, పాపానుగుణ్యేనయమమూతైగిప్రాపితాస్సన్తోనవరతుస్వదుశ్చరితానురూపాస్తామిస్రాదినిరయేషుయతనాగ్నిక్రమేణానుభూయపునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చేతరేషామేవంవిధావేవారోహవరోహభవతః, కుతః? తగ్గతిదశనాత్-తథాహిదశయతివికమణిరతానామనిష్ఠాదికాగిణాంనరకగతిం తతర్గప్రత్యాగతించ “యస్త్యిహపరవిత్తాపత్యకళత్రాదీస్యసహరతి సహికాలపాశబద్ధోయమపురుషే రతిభయానకైస్తామిన్సే నరకేతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపానదణ్డతాడనసన్తజనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానోజన్తుర్యత్రకశ్చలమాసాదిత ఏకదైవమూఢాముసయాతి తామిస్రప్రాప్యే” ఇత్యారభ్య “ఇహతుపునభవేతఉభయశేషాభ్యానివిశన్తి” త్యేవంవిధాశ్రుతిః, తథాశ్రుత్యన్తరంచ+ “నసామృతాయగిప్రతిభాతిబాలంప్రమాద్యన్తు విత్తలోభేనమూఢమ్

† సామృతాయభియమవచనమ్, సామృతాయః - పరలోకప్రాప్తిసాధనీధూతధమణి, బాలమ్- అజ్ఞంప్రతి, నప్రతిభాతి- సతస్సజానాతీత్యర్థః, కీదృశందాలమ్? విత్తలోభేన- అథాకసత్త్వామూఢమ్- మోహంప్రాప్తమ్, అతఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్- ప్రమాదంకుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమిన్యథః; అతస్తస్యాయం లోకగిపరలోకశ్చనాన్తి- ఉభయలోకేపి సుఖంనాన్తీత్యర్థః, ఇతీతి హేతౌ, మానీ-

అయం లోకో నాస్తి నమర ఇతి మానీ పునః పునః శ మాపద్య
తేమ " ఇతి.

—* ౧౩||సూ|| స్మరన్తి చ *—

పరాశరాదయశ్చ కళ్యాణకర్మ- పరిపాకపద్యక పాత ఇతి
స్మరన్తి " సర్వేతే వశమానాన్తి యదుస్య భగవత్ కేదే " త్యాది
నా. తే. పాపానాగాదత్యజం, చకన్తేన " కరోత్యవిరతం మూఢో
దుఃతానిమరాశయ " ఇతి పాతకవిరతం ప్రకృష్ట " ముక్తే-చకో
వానారీవా మిధస్సక్తేన నిమిత్తతా " ఇత్యాదివా కపిలాదయ ఆమన
స్తీతిసూచయతి.

కతిథా పునస్తే నరకాభవన్తితి ప్రతి విత్సాయా ముగ్ధరం
పఠతి,

—* ౧౪||సూ|| అపినప్త *—

అపివా తామిప్రాప్తీ నేకవింశతినరకానాహ, తథాచతామిప్రా
ప్తీనస్తామింశతీ నరకా కళ్యాణచరణాన్ ప్రాప్త్య యమేనవ్యక్తి
ప్రీత్యైవ తదిష్టేయమ్, ఏవంనతితే కన్య హేలోక్త్యైవ తద్భూతమిహ
హేయవిశ్లేషప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమేయదుతాప్తామింశతి నిరయేషుకళ్యాణచరణాన్
యమఏవదర్శయతీతి ; యత శ్చిత్రగుప్తాదయోపి కళ్యాణచరణాన్ని
రయేషు నిపాత్య దర్శయన్తితి భారతాదా స్తన్యత ఇత్యాశబ్దాపరి
పారతి,

—* ౧౫||సూ|| తత్రాపిచ తద్వ్యాపారాదవిరోధః *—

చిత్రగుప్తాదయోయమాయ త్తా ఏవపాపవ్యేషు దర్శనభారయ
న్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదర్శ్యేషు, యమవ్యాపారాదవిరో
ధమూహి. మే. మమ, యదుస్య; వశమ్- పునః పునః కాపద్యతే-ప్రా
ప్తోతితేయోజయిషు.

భా, తథాహి నూయతే “ యత్ర సావా భగవాన్ పితృరాజో వైశ
స్వతస్స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైః జన్తుషు సమ్పదేతేషు య
థాకమావద్యం దోషమేవానుల్లఙ్ఘిత భగవచ్ఛాసన స్సగణోదయం
ధారయతి ” తి.† చ శబ్దేన “ ఏవం విధా నరకా యమాలయేన న్నిశ
తనహస్రశః ” ఇత్యుక్తే చ్ఛపీతరసరకేష్వీర్వా నుశిష్టఏవ సకాయమగ్న
పాపినః పాతయిత్వా వ్యాప్రియత ఇతి దశకయతి.

— ❀ ౧౭॥ సూ॥ ౧॥ విద్యాకమణో రితి తు ప్రకృత త్వాత్ ❀ —

“ అద న్ని చైకం ఫలమస్య గృహాగ్రామే చ రా ఏక మరణ్యవా
సాః । హంసాయ ఏకం బహురూపమిదైవ మాయావయవేన ద స
వేదవేద్య ” మిత్యత్ర గృధ్రహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః ౭ ప్రవృత్తసి
వృత్తై రద్వ్యర్థేనోపదిష్టే సుఖదుఃఖలక్షణే ఫలే కేం శరీరతస్స్వత
ఏవోత్పన్నే ? ఆహుస్త్విద్విద్యాకమణోగ్గ ఫలే? ఇతి విశయే “ అద
న్చైకం ఫల ” మితి శ్రుతిబలాత్తే ఫలే శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ఇ
తి ప్రాప్తే ప్రాపా- (విద్యాకమణో రితి త్వి) ని = తు శబ్దశ్చ జాగ్రా వ్యా
వృత్త్యభాః, గృధ్రహంసాదసీయత్వేన యథోక్త శరీరవృత్తోత్పన్నే
సుఖదుఃఖే విద్యాకమణోగ్గ ఫలే వేదితవ్యే, కస్తాత్ ? ప్రకృత
త్వాత్- “ ఏకస్యైవ మహాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బద్ధో
స్యాన్విద్యయా నాది విద్యయా చ తథేతర ” ఇతి పూర్వత్ర విద్యాక
మణుః ఫలమోగ్గ ప్రస్తుత త్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్యాది

† తస్మాద్విష్టిధాచారవతాం నిరయ ప్రాప్త్యవగత్యానుభోక్త
వై రాగ్య సిద్ధిరీహ ఫల మిత్యధికరణముపసంహతకవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వగణనరకరూప పశ్చాద్విద్యాక
పూయకమణుః ఫలప్రస్తావేన బ్రహ్మకమణి విద్యాఫలస్వస్మృత త్వాత్ప ?
సక్తసక్తతోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకమణో) రితి.

అన్యసూత్రస్యాధికరణాంతరత్వారుచ్యాపూర్వాధికరణశేష

త్యక్తిప్రాయము. ఈ య ద్వాపరావారాధికము. ఇది ఏకవేదము. అవస్తుత
ధామీషభ్యోష్విద్యా కళామయకమణి సాత్రాధ్యం విద్యాకమ
తదాధ్యం ప్రశ్యామ్యేనే, తతస్త్వేనకమోష్విద్యాకమణి తేషం
భూతా న్యకమణి కావేతావతాత్రాధ్యం ప్రదానతా విమేళవ్యమ,
తతః ప్రకృతత్వం. పూవాధ్యాయాద్వేదీయానాం వాచయూప
ద్వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం
వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం వేదీయానాం

31. ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಕಾಂಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು.

—* గానా" సర్వసమేతభోగ్యం *—

కమలా, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్రేణి ప్రణవగ్రాహకత్రయ స్సాధనా
భవన్తి. తత్ర రమణీయ చరణలక్షణస్య కమలా వత్సకానన్తి తనరావ
తానన్తి కళాపాయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రవక్ష్యే. జ్ఞానమ్
వత్సకానన్తి స్సాధనానన్తి తత్పరివేకాప్త్యా యోగో భయలక్షణస్య
దుష్కారమహోః గళానన్తి సామ్యేన సాపాయత్వమేవ
ర్యాలోభ్య జ్ఞానవత్సకానా సంపాదకాం సామ్యేనాన్తి గ్రాహక
శ్రేణావతా ర్థాత్తమ, నన్తి భావన్తి కమలా వత్సకా
వజీవరాం సుస్థుతి తరణం భవతి త్యక్తచసామ్యమం విద్యతే, క
మలా త్యక్తీయే భక్తివత్సకానన్తి సాపాయత్వమన్తి : తత సరపాయ

తామూహ-(*యద్య) త్యాచిరా.

అమరావతి

+ పూవా = భిక్షరణేషు కర్తవ్యత్వకనస్సాపాయత్వము క్తమ్, సత
ధాన్తిభక్తివత్త్వకనస్సాపాయత్వమ్, క్తివరపాయస్వ పీతేతికమ్య
దాహరణస్సతిమస్యవత్తుమాహ - (కర్తే) ల్యానిరా = క్తానస్యద సా
పాయత్వం పూర్వాధ్యామే “ ఏలేనయోగకమ్యుక్త ” నన్యతో
క్తమిహాపస్సానితమి’ జ్ఞేయమ్.

ಶ್ರೀ ೧೨ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಸಂಸ್ಥೆ

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయ) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవత్త్వేన, నేషదప్యపాయో విద్యతే, కుతః ? తథా పలభేః- “ నవైజనోజాతు కథంచనావృజేన్తుకున్తసేవ్యన్యవదక్లసం సృతిమ్ | స్మరన్తుకున్తాఙ్ఘ్రిప్రగూహనం పున విహాతు మిచ్ఛేన్నర సగ్రహాయతః || కేచి తే-వలయాభక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః | అఘం ధూన్వంతికాత్సేన్యైకననీహరమివ భాసురః || నయుజ్యమా నయాభక్త్యా భగవత్సఖిలాత్తని | సదృశోస్తి శివగ్ల పథా యోగి నాంబ్రహ్మసిద్ధయే ” ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవత్త్వేనగ్లఖలునిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివత్తై శ్చైవకమజ్ఞానవత్త్వభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితినిశ్చేతవ్యమ్.

౪|| నతృతీయేతథోపలభేరిశ్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ||౧||

— ❀ ౧౯ || సూ || నాతోనియవః ❀ —

¶ యగి పునరామృతగ్ల పురుషదేహలాభాయ “ పఞ్చమ్యా మాహుతావాపగి పురుషవచసోభవన్తి ” త్యాదినాపఞ్చమృతినియమ సోస్థయం కిమాదతఃవ్యః ? ఆహూస్విన్నాదతఃవ్యః ? ఇతిసంశయ+ఇదంప్రాహ- (నాత)ఇతి= యతోన్తరేణాహుతినంఖ్యానియత్ప్రస్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (ప్రత్యభిధీయత) ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తగ్ల పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్ప్రాప్తి తైస్సేవా ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి- (తస్మా)దితి. అ||౪||సూ||౧||

¶ అస్యాధికరణస్య సిష్టావలోకనన్యాయేనైతత్ప్రదా ద్యధికరణోక్తాహుతినంఖ్యామనుస్తత్ప్రార్థిత్యాత్వేనప్రసక్త సక్లతిం ద్యోతయస్విషయాదికమాహ- (యగిపున) రిత్యాదినా=+ “ పఞ్చమ్యామాహుతావాపగ్ల పురుషవచసోభవన్తి ” తి శ్రుతిబలాత్పురుష దేహోత్పత్తినాహుతినంఖ్యానియమఆదర్శవ్యఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తే నేయసూహుతినంఖ్యాసర్వపురుషదేహ సాధారణేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి.

మం సౌభర్యాదీనాం తపోయోగైశ్చర్యాది మహిమ్నా దేహేంద్రో
త్పత్తిర్భక్త్యై, అతోజీవానాం పుండేహద్యుత్పత్తైః “పశ్చిమ్యా మా
హుతావాపగ్న పురుషవచసోభవన్తి” త్యాహుతి సంఖ్యాని యమో
నావతఃవ్యః, య ఇవమత్రబోధ్యమ్, మనుష్యాశేషయాయభోక్తాహుతి
సంఖ్యాయభోక్తశ్రుత్యోపదిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వగారో
హావరోహాభవతస్తేషాం శేషాంశ్చ యభోక్తాహుతి సంఖ్యాని
యమః, అన్యేషామహుతిసంఖ్యానియమమైవైవ దేహేంద్రోత్ప
త్తౌ నకన్దిష్టప్రతపేధగతి.

—❖ ౨౦౧ సూ || స్వర్గతేషచలోకే ❖—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, దృష్టద్య
మ్న ప్రముఖానామ్, సీతా, ద్రాపదీ, పురోగమానాం చాయోనిజత్వం
మహాధారతాదా స్వర్గతే, తత్రాగస్త్యాదీరాం సపశ్చిమ్యాహుతి
రాసీతే, తేషాం యోషిత్సమ్బద్ధాభావాలే; మిథిల దృష్టద్యమ్నాదీ
నాంతు చక్షుః పశ్చిమీచాహుతీరాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్మన్త
స్యాశ్చభావాదిర్జ్ఞేయమ్, తతశ్చాహుతిసంఖ్యారామగేవ్యా.

—❖ ౨౦౨ సూ || విశేషాచ్చ ❖—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతపరేషు స్వేదజో
ద్భిజ్జయోస్స్వభావతోన్తరేణ గ్రామ్య ధర్మ ముత్పత్తిర్భక్త్యై, త
స్మాన్నాహుతి సంఖ్యాపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ “తేషాం ఖల్వేషాంభూతానాం శ్రీత్యేవ వీజాని భ
వన్తి అడ్డజం + జేవజ ముద్భిజ్జ” మిత్యస్యాం శ్రుతౌభూతగ్రామస్య
తైర్విధ్యంత్రాయతే, తతః-భంజాతుర్విధ్యం భూతగ్రామస్యనివి
ష్టమ్ ? అత ఉత్తరం పఠతి,

(భవంప్రాపే)లి=శిథలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరిత- (భవ
మత్ర బోధ్య)మితి. • జేవజమ్-జరాయుజమ్. అ ౨౧ సూ ౪౧

—❖ ౨౨॥సూ॥ తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజన్య ❖—

అణ్ణజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ, మిత్యత్ర తృతీయోద్భిజ్జ శక్తేన, సంశోకజన్య-స్వేదజస్యాపి, అవరోధః- ఉపసజ్గ్రహః, కృత ఇత్యవధ త=వ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోద్వయోరపిధరణీజల సప్చంద్రమాత్రా దుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతో భూతగ్రామ శ్చతుర్విధ ఏవభవతి, అతః పతరత్రచక్షుతా “ జరాయుజం స్వేదజ మణ్ణజోద్భిజ ” మితి స్వేద జోద్భిజ్జయోభేదవ్యపదేశఉపపద్యతఇత్యభిప్రాయః.

౫॥నాతోఽయమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౫॥

—❖ ౨౩॥సూ॥తత్సాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః ❖—

ఇష్టాదికారిణశ్చాన్త మ్రుసంలొకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషముషిత్యాసా మశయాగ్నిపునరిమంలొకంప్రత్యవరోహ నీత్యుక్తమ్, తత్రేయవరో హణప్రకారముపదేశతి “ అథైత మేవాధ్యానంపునసే వతః తై- యథే తమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతిధూ మోభూత్వాగ్నిభవతిఅభగ్నిభూత్వా మేఘోభవతిమేఘోభూత్వా ప్రవక్షాతీ ” తిశ్రుతిః. సోయంప్రత్యవరోహోవిచితీత్యుక్తే, కిమే తే అవరోహన్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యసూపద్యన్తే ? కింవా తత్సా దృశ్య మాపద్యన్తే ? ఇతి. తత్రకిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యమా పద్యన్తఇతి; తతఃస్య హేతోః ? “ వాయు భూత్వాధూమోభవ తీ ” త్య త్ర శ్రూయ మాణ స్య భవతే ముఖ్యాథక లాభాత్; అన్యథా తస్య లక్షణా స్ఫూతే ; త స్తా దా కా శా ది తా దాత్మ్యాపత్తిరిత్యేవ ముక్తే ప్రవోచామ ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణే ఇష్టాదికారిణోద్భవ్య దేహోపేతా స్సన్త స్స్వరూపమోహ నీత్యుక్తమ్, ఇదానీమేతే తథానావరోహన్తి ? కిం తుతాదృశదేహరహితా ఏవావరోహన్తి ? ఇతి ప్రత్యుదాహరణస్య తిమస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

శేషాపద్యమాచారగ్రాంత్యచరణాస్త, తథాహి, చస్త్రోలోకేయద
న్మయంశరీరముపభోగాయగల్గెం తత్పునరుపభోగమయేనతి గ్రహి
యమాచం న తిరచ్చోక్తుకృతశేషయుక్తర్హి శరీరమాత్రావశేషంభ
వతి, తస్మాద్భక్త్యలంకారాశాదిచాభావ్యరత్నవతి, తేనసమా
నోభావా-భవక, చాన్యరత్నం యన్య సత్కథావతి, తన్య భావస్తత్సా
భావ్యు- అకాశాదిచాభావ్యు, తన్యాభ్యు- తన్యమననపద్యక
త్వం, తద్వపనూరణత్వమతి యావతే; తతోవాయుచరణో భూమా
దిభిరక్రమేనసమ్ప్రద్యతే, తదిదమర్థమ " వాయు భూ-త్వా ధూ
మోభవతి " త్యాదిహ. కలక పునరిదమవగద్యతే ? దిదమర్థే- అ
వరోహణాపేదమాకాశాది సాదృశ్యమాత్రప్రాప్త్యన్యప గమహి
తేషామవరోహణముపపద్యతే, అకాశాది తాదాత్మ్యా భ్యుపగమ
తువాన్యవి క్రమేణావరోహణానోపపద్యేత, మఖ్యాభావవరోధేనతి
" వాయు భూ-త్వా ధూమోభవతి " త్యేత భవతేలకమతాత్రయ
ణచ స్యాన్యమేవ, తస్మాదాకాశాది సాదృశ్య శేషానయాత్ర
త్యా అకాశాదిభావ ఉపపద్యత భవత్యేయమ.

౬ తత్సాభావ్యరత్నధికం సమాప్తమ్, సూ||౧||

—॥ శ్లో|| సూ||+ చాచిరేణివేశేమాత్ ॥—

అత్రచావరోహణాంప్రాగ్విప్రణ్విత ధావప్రాప్తే రాకాశా
దిసంసగప్రాప్తానతి విశయ, కిం దీక్షుకంకాలం పూర్వపూర్వ
శ్రీమదేహతయేష్టాది కారణాం స్వగ్ధాత్వతనావగత్యావైరాగ్య
సిద్ధిరేవేహ ధల మితి ద్యోతయన్మధి కరణముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి- అచ సూ||

+ ప్రోక్తం సాభావ్య ముపదేన్యోరతితనాభిరణ మూర్ధన
(చాచిరేణివేశేమా) దితి= అవరోహణోపేదమాకాశాభ్యాన్య పరియా
గతమాహ- (అత్రచ) చాచిరేణివేశేమాత్ అత్రచిరానంతరము తిథా

సాదృశ్యే నావస్థాయో త్తరో త్తరసాదృశ్యమాపద్యస్తే? అవరోహం తగ్గకింవాస్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తంనగ్గప్రతిభాతి, స్వల్పకాలావస్థానేనియామక శాస్త్రాభివాదీఘంకాలమేవతత్ర తత్రావత్పిష్టంత ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే-(నాతిచిరేణే) = నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిపతత్ర త్సాదృశ్యేనావస్థాయవషణ్ణారాభిస్సహైతస్మిక్ లోకేనిపతన్తియథావృత్తాగ్రాన్నిపతమానాజలబిన్దవోధోధశ్శాఖాపరమ్పరాసు పతన్తోపనితలేనిపతన్తి, తద్వత్; కస్తాదిదమవగమ్యతే? విశేషాత్-కాలవిశేషాదేవాచిరేణావరోహణముప పద్యతఇత్యవగమ్యతే, తథాహ్యన్మాయతే “తావత్ ప్రమోదతే స్వగ్ధేయావత్పుణ్యంసమాశ్రితే । ఊణపుణ్యం పతత్యర్వాగనిచ్ఛనాంలచాఽత” ఇతి. అన్యత్ర చైవం శ్రూయతే “అతోవైఖలు దుర్నిష్ప్రీతన” మితి=దుభేనపతనం భవతీత్యర్థః, అత్రతకారాధిక్యంభాన్దసమ్, తస్మాద్వీహ్యది సంక్లేషాత్ ప్రాగల్భేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహస్తీతిస్థితమ్.

2||నాతిచిరాధికరణంసమప్తమ్, సూ|| ౧ ||

—❖ ౨౫||సూ|| అన్యధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాషాత్ ❖—

అవరోహణ ప్రకరణే ప్రవక్షణవాక్యానంతరం శ్రూయతే “తథా వ్రీహీయవా ఓషధి వనస్పతయస్త్రీలమాషాఇతిజాయంత” ఇతి. తత్ర సద్విహ్యతే, కిమనుశయినో వ్రీహీయవాషధి వనస్పత్వాది స్థావరజాత్యభిమాని భావమాపన్నాభవేయః? కింవా క్షేత్రజ్ఞావగత్యావై రాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాద్వీహ్యది) ఇతి. అ|| 2||సూ|| ౧||

ఆకాశాదిసంక్లేషవదవనితలమవరూఢావ్రీహ్యదిసంక్లేషంప్రతిపద్యంత ఇతి దృష్టాన్తస్యతోత్తరాధికరణ మారభతే- (అన్యధిష్ఠితేపూర్వవద) ఇతి.

స్తరాధిష్ఠితః ప్రహృది స్థావర శరీరేషు సంక్షేపమాత్రం ప్రతి
పద్యంతే ? ఇతి. తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమి ? స్థావరకాత్య
భిమానమాపన్నాస్తత్సుఖదుఃఖభావో భవంతి, కతః ? కా
యస్త ఇతి జనే ముఖ్యాభిమానాః పరిమాణాః ; స్థావర భా
వస్యచ శ్రుతిస్త్వయోర్భేదకముఖ్యభేదో న్యాయప్రసిద్ధః ; తస్మాద్దు
శ్యమేవేనమచశయిరాం ప్రహృది జన్మభవోత్పత్తిపరిపాతే ప్రత్యావ
ర్త్యహే, అన్యధాధిష్ఠితే తే త్రక్షాస్త్రరేవాహ మేవేదమిన్యోమానః ప
థే ప్రహృది స్థావరశరీరే, సంక్షేపమాత్రమపరాధానపద్యంతే,
నతు తత్రచ్చరీరకతే త్రజ్జసుఖదుఃఖమవ్యాపద్యంతే; కస్తే ? పూ
ర్వపదధిలాపాత్. యథాతదాశవాయుధామాది ప్రాప్తాతత్సంక్షేప
మాత్ర మాపన్నా ఇత్యభ్యలాపి ఏవం ప్రహృది సంక్షేప మాత్రంతే
త్రక్షాస్తరాధిష్ఠిత స్థావర శరీరే ప్రతిపద్యంత ఇత్యభిలష్యతే, తథా
చ శ్రుతిః “ సోమోదశాః ఓషధీరీరుధాః అన్నం రేగ ” ఇతి. సహ్య
త్రప్రహృదిజన్మ ముఖ్యం భవేతుమహాశా, అన్యథా ఆకాశా జప
రూపాం వాయువి తావాన్మృత్యాం ప్రసంగాన్వాయువికమే
తావతోమూర్తిమగ్నత, తస్మాత్సంక్షేపమాత్ర మహాహుతా మా
కాశాదిష్టవ ప్రహృదిషు భవతీతి నిశ్చయతే.

—* అ. సూ. అశుద్ధమితీచేన్నశబ్దాత్ *

సామ్యజేతిత్ “ నహింసాత్పర్యాభూతానీ ” తి శాస్త్రప్రాణి
హింసాయా అశుద్ధత్వ మవగమయ్య తదనువిధ మధ్వరాదికమశుద్ధమి
త్యవగమయతి, తతశ్శశుద్ధస్య కమణా అభావాత్ “ తషేతంవేదా
నువచనేన బ్రాహ్మణావివిధిషై యజ్ఞేన దానేన తపసా చాశకేన ”
త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కమణాభివృత్త శుద్ధివ్యాధా భవేదన్య
త్త్యభివృత్తం దుస్సాధమితీచేత్ మైవం వాచ్యమ్, కతః ? కథాత్ - శ
బ్దాశ్రుతిః, “ యమ్మౌగభవోఽహితస్త్వదాయాన్తథావరోదాలభ

నం నహింసా! ఏవంవ్యవాయస్య ప్రజయానరత్యా ఇమం విశుద్ధం న విదుః
 స్వధర్మమ్ " మిత్యాది శ్రుతిహింసా ఫలానభిసంధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
 యమానం సర్వతో వైకల్యరహితం భగవత్సత్వపితమధ్వరాదికం కర్త
 శుద్ధమేవాస్తీ త్యుపదిశతి, తత స్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కర్మచి
 త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్త్యై త్వేభవతీతిగమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
 చశ్రూయతే " యదత్తక్రియ తేకర్మభగవత్పరితోషణమ్ । జ్ఞానం
 యత్తదధీనం హింసాభక్తియోగ సమన్విత " మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
 కం కర్తఫలాభిసంధిపూర్వకమనుష్ఠితం స్యాత్తథాపీదంకర్తఫలదానా
 యస్యానుష్ఠాతృనారోహవరోహభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
 యేత్, అతోస్యాశుద్ధత్వంచభవేత్, నేహేవాక్తరీత్యానుష్ఠానే అధ్వ
 రాదేః కర్మణోఽశుద్ధత్వంచ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధం హింసా
 మమధ్వరాదికం కర్మైవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్త్యై మితి శ్రావయ
 తి " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదషన్తి యజ్ఞేన చానే
 నేతి " శ్రుతిః. యత్తుక్తమ్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ " త్యే
 తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిద్ధ మధ్వరాదికం కర్మాశుద్ధ మిత్యవగమయ
 తీతి తత్సత్యమ్, సతూత్సర్గః, తదపవాదః " అగ్ని షోమీయం పశు
 మాలభేతే " త్యేతచ్ఛాస్త్ర రూప స్తస్మాద్భలీయా, తతశ్చాప
 వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయైక దేశ ఏ
 వప్రవర్తతే, తస్మాత్ " యష్టాణి భక్షో విహిత స్సురాయాస్తథాప
 శోరాలభనం నహింసే " త్యుపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
 కర్మాశుద్ధమేవ భవతీతివిజ్ఞాయతే. ... *

— ❀ ౨౭||సూ||+రేతస్సిగ్యోగోభ ❀ —

+ ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాం యోషివ్యోనిప్రవేశనిగమన
 రూపాత్యగ్రసంస్కృతిరూపజేన తస్మిన్వతఃకభగవద్భి భజిషోత్తత్తి
 రేవైతదధికరణ ఫలమిత్యసూచయ త్సూత్రకారః- (రేతస్సిగ్యోగో

తదేవ మచరోహతా మూలాశాః క్రమేణా న్నాన్యైః
 హరిః పూర్వత్రాభిహితః, అథవ లేతస్సచ్చరణాద్వాతా యోషిచ్ఛ
 తా ప్రవేశబహిష్కృతా-మణిలక్షణ మభిమతం సంసరణ మభిధేయ
 తే, అథ-అనై స్సహజవాన నైరవ, స్త్రాదికానికాం లేతస్సచ్ఛరణోభ
 వతి- నిచ్చమాన లేతహరికం లేమాం యోషిచ్ఛః, ప్రవేశో భవతి
 త్యుక్తః. ...

—*—

అతైతేమాంలేతనా నహన్వహ్మహంయేనాహ్మహం
 లలిత్యద్యతకలి ప్రత్యేతవ్యమ్ , అతైదంబోధ్యదే, వ.నాశేతి క
 తాత్రయంలిక్తశరీరంజీవంతయ్యత్కప్రాణస్తత్ప్రదేశాతేప్రియాః
 దక్షిణకుక్షిం గభాస్థానంనయతి, తతో నిషేక రాత్రిమారభ్యాస
 స్తం మూలాస్త్రక్రమేణ శస్యకరచరణా ద్యన్య సహిత విగ్రహా
 జాయతే , తతస్స స్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేరోచకమ మాస వస్య
 స్తం భగవన్మ ప్రాచారాయణం ప్రాభవయతే, తితి : ప్రసూతికా
 లేసూతిమాయతేన సుమన్త్రీతోయోనేబహిరాగభ్యంతరే. ఇమమే
 వాభవంబ్రావయతి “ కర్తృణామేవనేత్యేజన్మ కంబూమన్త్రయే.
 ప్రీయాగి ప్రవిష్ట ఉదరంపుంసోలేత్య కతాత్రయం కలిం దైక రా
 త్రేణ పశ్చరాత్రేణబుద్ధుదమ్ । దశాహేనతుకరగ్రస్థం పేష్వర్ణంవా
 తతః పర ” మితిశ్రుతిః. తథాబుతుకాలసమ్ప్రయోగతస్తదేక రా
 త్రోషితంకలింభవతి, సప్తరాత్రోషితంబుద్ధుచంభవతి, అథామా
 సాభ్యస్తరే పిణ్డోభవతి, మాసాభ్యస్తరే కతిన్తో భవతి, మాసభ్య
 యేన శరణ కుతుతే, మాసత్రయేణపాదప్రదేశోభవతి, అథచతుర్థేమా
 సేమధ్యజతర కటిప్రదేశాభవన్తి, పశ్చమేమాసే వృష్టమంశో భవతి,
 పశ్చేమాసే రాసాక్షి శ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమేమాసే పంచనయము
 నయోనేకగ్రహమివ. అ స సూర

క్రోధవతి, అప్తమేమాసే సర్వసమ్మాణోఽభవతి, పితృరేతోఽతి
క్రాత్పురుషోభవతి, మాతృరేతోతిరక్రాత్ స్త్రీభవతి, ఉభయోస్తు
ల్యత్వాన్నపుంసకోభవతి, వ్యాకులిత మనసోరద్ధాః కంజాః కుశా
వామనాభవన్తి, “అన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాంశుక్లేద్యేధేస్త్రియా
న్యాయుగ్తాః ప్రజాగిప్రజాయన్త” ఇతి శ్రుత్యంతరం చేమమేవార్థః
శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యంతరస్య పూర్వోదాహృత సవః వేదాన్త
సారవాక్యా విరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్
స్తోతస్సాధారణమితిజ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంస్మృతి తరణార్థం
భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవసవైకార్భజనీయః.

౮॥ అన్యాఞ్చిష్టితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బౌద్ధరాయణిశుకాచార్యపరావతార శ్రీవత్సకుట
తలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస

పరమగురునిధాకరిత శ్రీమద్భగవత రాధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పదాచార్యవిరచితే శ్రీభ

గవద్బౌద్ధరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వవే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృతీయాధ్యాయస్య

ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ఏతత్పాదస్తసముదితసూత్రసంఖ్యః. (౨౮)

శ్రీ రీ సు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం చ మః.

శ్రీమద్భక్తభాష్యే శ్రీమద్విష్ణుభాష్యాయనమః, స్వీకీయ పాదః

—* ౧ సూ. సర్వేభ్యోపి గాహహి *—

॥ పూర్వస్మిక్ పాదే పశ్యోపి ద్యమి తాం కామిరాం వికర్తా
సుష్మాత్మాతాంచ సవేషాం జేవరాం జాత్రజన్మాయా మర్త్యే
తయాతాయాతే లక్షణసంసరణం ప్రపశ్యేత్తే. అథాస్మిక్ స్వీకీ
రీమే తావత్పాదే సవేషామేవ తేషాం సంసరణమపస్తాభేదేన ప్ర
పశ్యేత్తే, తత్రైవమామ్నాయతే “ సవీకదామహేష్వాసో రథం
పశ్యోక్తమాతుగ ” మిత్యాదీభ్యః “ హైమోపసరరమారుహ్యోపశ్య
ప్రస్తమగాద్వన ” మితి. ఇహ రథరూపకేణ స్వాష్టదేహ ఏవోచ్య

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం చ మః.

స్వప్నాప్యపస్మిక్ ప్రాప్య సాన రామియయావిరా స్వాగీరా
రామ పాదాన్ స్మరిత శ్రీసుచేచ్ఛహి.

॥ జాగ్రత్ స్వప్నసుమ ప్ర్యపస్మాసుమధ్యే పూర్వపాదేన జాగ
రావస్థానిరూపకాదూర్ధ్వం బుద్ధిస్థాయాస్వప్నాద్యవస్థాయా అస్మి
న్వాదే నిరూపకాత్పూర్వోత్తర పాదయోగి ప్రసక్తి సక్తతిమాహ-
(పూర్వస్మిక్ పాద) ఇతి తే అస్మిన్వాదే స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజే
వసంసారతన్మిపర్తకోపాన్య భూతభగవత్పూజాశ్లోకభయః నిరూప
కానంతరం విషయ వైత్యప్య ద్వారా భగవదుపాసన స్వరూ
పచిత్తావసర ఇతి హేతు తద్వచ్ఛావ ఏవ పూర్వ పాదవచన్య పాద
ప్ర్యేతదభ్యామేన సగ్గతీర్దకప్లవ్యా. పారంజనోపాఖ్యానేఽన్యవిషయ
ముపాహరణ- (తత్రైవమామ్నాయతే) ఇతి.

తే, “దేహారథ స్త్రిన్ద్విక్రియాశ్చ” ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యత
 త్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంస్పృష్టిరతథ్యా? ఆహోస్త్రితథ్యాః
 తి విశమప్రాప్తే[॥] రాధాన్తం ప్రాహ. (సన్ధ్య) ఇతి = సన్ధ్య శబ్దేన
 స్వప్నావస్థోపదిశ్యతే, ద్వయోగి ప్రసావప ప్రతిబోధా వస్థయోస్స
 ధౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్- స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- “సపకదామహే
 ప్వాసోరథం పఞ్చిశ్వ మాశుగ” మిత్యుపక్రమ్యోప దిశ్యమానేన
 రథేన జీవస్య సంస్పృష్టిస్తత్యైవ భవతు మహాతి, కతః? హి-
 యతః, స్వప్నావస్థావిజ్ఞప్త జీవకృతానా మేనసాం జాగరావస్థావిజ్ఞ
 ప్తతత్కృతై నసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్తతా మాహ
 “యదిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసివకృమావయమ్ । సూర్యోమాత
 స్తాదేనసః- విశ్వాన్తుంవత్సగ్ంహస ” ఇత్యాది శ్రుతిః.† తస్మాత్స్వ
 ప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాత్కాలికై నోవ త్తథ్యైతయాతత్సం
 సర్గస్యాపి త్యతైవావగమ్యతే. *

—* ౧ ॥ సూనిర్వాతారంచేకేపుత్రాదయశ్చ *—

ఏకే-ముఖ్యా బ్రహ్మపుత్రానారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమే
 వత త్రజ్జీవపుష్కపాపనాసనాను గుణ్యేన స్వప్నార్థనిమాతరం మ
 న్యస్తే, ఆద్యచ్ఛబ్దోఽవధారణే, అన్యశ్చుక్తిం దర్శయతి, సేయం
 శ్రునిశ్చ “సయత్రప్రస్వపితి” త్యుపక్రమ్య “నతత్రరథానరథ యా

॥ శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్ “సపక
 దామహేష్వాన ” ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంస్పృష్టి రతథ్యై
 వేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నే నసాంప్రాయశ్చిత్తాను
 స్థానాన్యధానుపపత్త్యయథోక్తరథ సంస్పృష్టి స్తత్యైవ భవతీతిభా
 వేన సిద్ధాస్తయతి- (రాధాన్తంప్రాహే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసంధానేన వై రాగ్యసిద్ధితేత దధి
 కరణఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

గానపథానోభవస్యైకరథాః రథయోగాః పరస్పృజితే" ఇత్యుప
 విశ్యానే " సహి క రే" స్మరసంహరత్తి సహితోక్షేనస్వప్నాభాస
 మాతరం పరమాత్మానమివగమయ్య స్వస్మద్యత్తత తవాలోహ
 తాదీనాః తిథ్యతామపిశసి, అవచ " అభోభల్వాహా! - బాగరి
 తజేవీవావ్యైషదేవ " ఇతి శ్రుతి స్తరమభ్యయాదేవ స్వస్మదాగ
 రితార్థయోగ్నమగ్నాం క్రాపమతి, తస్మిన్జాగ్రదవధాయా మవల
 భ్యమానాభిచస్వస్మద్యస్తావామపిరథాదీనా మివ్యవ విమి తక్వే
 సతత్యతయాదేవ సంసారస్యాపి స్వప్నావప్తామభిమిమగత్య తత్త్వి
 తోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... *
 కథం స్వాస్మదర్థ జాతం పరమాత్మ నా నిమీయత ఇత్యా
 కాంత్యాయా మిదమాహ. ... *

—* { 311 సూ. + మాయామాత్రంతుకాల్నే ష్యోగా
 నభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ } *—

మాయాభగవత్సజ్జుల్య, కుశల్గోపపదారణే, కాల్నే ష్యోగ
 న, స్వాస్మదర్థజాతం పరమాత్మసజ్జుల్య మాత్రవిచితమేవేత్యుప
 గస్తవ్యమ్, కుతోయం పరమాత్మసజ్జుల్య కృణోమ్యత స్మద్వివేచిత
 తినావగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమా
 త్మసజ్జుల్యస్య దుజ్ఞేయ స్వరూపత్వాత్తత్కూతత్వం స్వస్మద్య
 నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్రచమాయాశబ్దస్యేవరసజ్జుల్యవాచిత్యం
 నిర్ధమ్, " యావత్తల్ల పాసవో మామే స్సంఖ్యాతా దేవమాయ
 యే " త్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేవేవరసజ్జుల్యస్యావగమాలి; న
 హీహమాయాపదం ప్రకృతి మవబోధయిశుంకల్యమ్, తస్మాన్దేవ
 చేతనతయా భూపాంసుగణన సామర్థ్యానుపపత్తే; ఏవమ్ " ఇ

+ మాయామాత్రమ్-ప్రకృత్యంతరభూతస్థూలసూక్ష్మ కలపితే,
 తస్మిన్విచిత్యంతరే. ... *

స్తోమాయాభిల్ల పురురూప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతా
 దశ " తథా " తందృష్ట్వా దేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్ | మేఘ
 సుషిన్తి తామాయాం కృష్ణస్యరచితాంప్రభోః " ఇత్యాదిషుచమాయా
 శబ్దేన భగవత్సజుల్ప ఏనావ గమ్యతే, " మాయామాత్రమిదంద్వై
 త మద్వైతం పరమాథతః-మాయామయోయం గుణసమ్ప్రవాహః
 సృష్ట్యస్యయకరీం మాయా " మిత్యాదిషుతుసూయాశబ్దగి ప్రకృతివా
 చీ, అతఏవశ్రూయతే " మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాత్తాయినంతు
 మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్రమిదంద్వైతమద్వైతంపర
 మాథత " ఇత్యస్యమాణ్డూక్యవాక్యస్యా యమథః, పరబ్రహ్మేక
 మేవ, పరమాథతః-పరమపురుషాథకప్రదత్వాత్, అద్వైతమ్-అద్వి
 తీయమ్, నిరస్తసామ్యాతిశయమ్, తదితరదిదం సర్వంచేతన జాతమ్,
 మాయామాత్రమ్, ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వై
 తమ్-ససామ్యాతిశయంచ భవతీత్యశః, " ఏవంసహస్రవదనాఙ్గి
 శిరఃకరోరు నాసాస్యకణనయనాభరణాయుధాభ్యమ్ | మాయా
 మయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వామహాపురుషమాపముదం విరి
 ఛ్యః " ఇత్యాదౌమాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తి పరత్వంచ దృశ్యతే,
 మాయాశబ్దప్రకృత్తిస్తు, [మాఙ్గిషేధే] సవేపియాం భగవత్సజు
 ల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామాయేతి. [అయతేరయప
 యగతా] వితి స్తరణానురోధేనగత్యథకత్వాత్ జ్ఞానాథక కంత్వ
 సిద్ధమ్. యత్తుమాయాశబ్దస్యమిథ్యాపరత్వమితితదసత్, " మాయా
 మయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య"
 మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రప్నత్తి ప్రసంగాత్; త
 స్మాదేశ్వర సజుల్ప రచితస్తరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరాథక
 జాతానాం యాథాతథ్యమేవాధ్యవసీయతే. స్యాదేతత్ " హైమో
 పసూరమాయాస్యణకవర్తాక్షయేషుధీః | ఏకాదశచమూనాథగి

పశ్యంతస్థమగాద్వర " మిగ్గతాధ్యక్షచక్షేపేవ స్వప్నావస్థా
 యాంస్వపస్తందేహం పరిగ్గజ్య స్వాక్షేప దేహేన బహిర్నిమగ్నా
 మ్యతత్రపర్యటిత్వాస్వాక్షేపేహం విహయత్రనస్వపతి-దేహే ప్రవి
 శతీత్యర్థ స్థాస్యత్, " బహిర్దేహ దేహాస్వప్నం బహిర్నిమగ్న
 యాదమృతకృత్వా నకుయతే మృతోయత్రకామ " మిత్రశ్రుత్వాఽ
 వైశ్వానరేణ్యత్రాపితత్వపతితేనైత్రచక్షుస్వపతోజీవస్య బహుయో
 జనాస్తరితం దేశం మనమానోగో గచ్ఛమాగచ్ఛంతం నామధ్యాన
 మృవాత్; స్వలిచ్చ ప్రత్యాగమనవజీతమేవ స్వప్నార్థస్వప్నాయావ
 దతిజీవః, తద్వధాకురుష్వహమద్యశయనోనిదాన్వాప్రస్నాక్షేపే
 లానభిరతః ప్రవిబుధోస్తీలి. యదిచ తత్ర కురుభశయానోదేహాన్ని
 మోగ్మ్య కోసలా నభియాయాత్తరీకకురుభతత్పాశ్వేక శయానా
 స్తం తత్ర కేష్ట స్తం శ్వసన్తం చ నపశ్యేరక, " స్వేకరీతే యథా
 కామం పరివర్తత " మిత్రశ్రుత్వ మిగ్గత్రచక్షేప దేహే స్థితస్యస్వ
 ప్నవశేనం భవతీస్యపానయతి, అతస్త్వేష్వరవీచజన్త్యుత్పికాల
 కృతాని బహుయోజనాన్తత్రమారితకగమలాంచవారి వామా
 లేగ కాక జన్తుక స్వప్నావస్థామం తాదాకానానవానిచ్చర
 యతి, తథాచప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే " నపరంయజమానమహా
 హుత్రకన్తాగమయతి- అత్రైషదేవస్వప్నేషహిమానమస భవతియ
 ద్దృష్టం దృష్టమనుశ్యతి శ్రుతి శ్రుతమేవార్థ మనుశ్రుతోతి దేశదిగ
 న్తరైర్చ ప్రత్యుపభూతం ప్రసగేత్రం ప్రత్యుపభవతి- దృష్టంచాదృష్ట-చ
 శ్రుతంచాశ్రుతంచానుసూత-చాననుభూతంచ (సద్బుద్ధి) చ-చ
 పశ్యతీనర్వకపశ్యతీ"తి. వైతావతాస్వప్నపశ్య తామచివశేషమన
 మృపం, అతః " పశ్యంతస్థమగాద్వర " మిగ్గతాధ్యక్షచక్షే
 తు స్వపతోబహిర్నిమగ్నయాద్యపేనం గౌణమితి ప్రత్యుత్తరం, ఏవం
 " బహిర్దేహదేహ " మిత్ర శ్రుతి రపిదేహాద్ బహిర్దేహానపిషయేగ్

జీవత్సేతన్యా, అపిచ సుప్తగి పురుషోముహూర్తమాత్రవతిన్స్వ
 ష్మేకదాచిదృహూక్ వషకపూగానివ సుఖదుఃఖాన్యనుభవతి, ఏత
 చ్చావిరుద్ధమేవ, యథాజాగ్రత్పురుషోబహ్వాబ్జానుభూత సుఖదుఃఖే
 షుతీవ్రమనుస్మర్యమాణేషుతానితాతాగ్లికానీవమత్వా హషకవిషా
 దాక్ ప్రాప్నోతి, ఏవమేవసుప్తాక్ జన్మానీశ్వర స్తత్తజ్జనుపుణ్యపా
 పవాసనాను గుణ్యేన తజ్జన్త తత్పూర్వజన్తను త త్తతాగ్లిదృష్టశ్రుత
 సుఖదుఃఖాని స్వప్నావస్థాయాం తాతాగ్లికానీవానుస్మరయతి, త
 దాత తద్వషకపూగాఅపి అతిక్రాంతా ఇవ స్రతీయస్తే, నతావతా
 ముహూర్తవతిని స్వప్నేబహ్వాబ్జపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్ఛా
 దృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూఢాబ్ధి దశకనాదిక మీశ్వరస్వ
 ప్నావస్థాయాం పుణ్యపాప ఫలత్వేన త త్తజ్జన్తనాం దర్శయతి, త
 చ్చాప్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య
 స్మరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యన్తర్భావః, తథాపి సుప్తే
 దేహేఽత్యన్తాభి నివేశాభావాత్ స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరి క్తత్వంవ్య
 క్తమ్, తస్మాదీశ్వర సజుల్ప రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరాభావస్యచ
 యాథాతథ్యమిత్యనవద్యమ్. *

—❖ ౪ || సూ|| సూచకశ్చహిస్తు తే రాచక్షతేచతద్విదః ❖—

నకేవల మయం స్వప్నోదృష్ట సుస్వ్యభిభోభవతి, అపితు
 భావినోశుభాశుభయో మ్నూచకశ్చ భవతి, కుతోవగ
 మ్యతే? స్తుతేః-తథాహిశ్రూయతే“యథాకమకసుకామ్యేషు ప్రీ
 యంస్వప్నేషుపశ్యతి । నమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిక్ స్వప్ననిదర్శ
 నే” ఇతి. తథా “పురుషం కృష్ణం కృష్ణదంతం పశ్యతి ససనంహిస
 న్తీ” త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః, “కుంజరారో
 హణాదీని స్వప్నే ధన్యానీ” ఇతి. “ఖరయానాన్యధన్యానీ” త్యాదీ
 నిహితేనభావిశుభాది సూచకత్రిజటాది దృష్టస్వప్న ప్రసిద్ధింద్యోత

యతి, తథాచాచ్యుత్రజటా " స్వప్నావస్థానమయాద్యుద్ధోదాహణో
రోమహావణిః । రాక్షసానామభావాయ భిక్షు రస్య జయాయ
చే" త్యాది శ్వాప్నావస్థాయామేవ కచిన్న స్త్రీదేవతాసాద వ్ర
న్యవిశేషాదీక ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్య సైతన్యమ్.

—* { x || సూ || పరాధిధ్యానాత్మసరోహితం } *—
తతోహ్యస్యైకవివర్తయా

ఏవం దేవస్య జాగరాద్యవస్థాద్రయు క్లగ్గత ప్రాప్తా నివాస
మాహ- (పరాధిధ్యానాత్మసరోహితం) తి= తుశబ్దోఽవధారణే, వివస్య- దేహ
స్య, అత్త తయాధిధ్యానాత్- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసంయన్తిత

శ్వాప్నావస్థాయాం లబ్ధాథానాం జాగరావస్థాయామనుభూ
యమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవ)
తి= ఇవాసీమపితస్య మవస్థాయాం మన్తగ్రహవ్యాదిలాభోద్యుశ్యతే, తే
వతాప్రసాదస్సోమిత్యాగ్రదిభి లక్ష్యః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామా
యదే " లక్ష్మణోప్యావదేబాణమన్యస్థిమపరాక్రమమ్, కుదేదేగన్వ
యంస్వప్నే యద్వత్తమమితాత్మనా ॥ దుజ్జయం మర్విషహ్యః చ సే
ద్దైరపిసురాసురైః । తయోస్తేధనుషీశ్రేష్ఠే బాహుభీక పరిఘాప
మైః ॥ వికృష్యమాణే బలవతోఽగ్రోఽప్సవివచకుజతుః । తాభ్యాం లేధ
నుషీశ్రేష్ఠే సహితాసాయకోత్తమా ॥ వికృష్యమాణౌ వీరాభ్యాంభృ
శంజజ్వలతుభ్నిగ్రియా । తాభాసయన్తా వాకాశం ధనుభ్యాం విశి
ఖాచ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖ మాహత్య సన్నిహితతురోజసా । సన్ని
పాత స్తయోశ్చ సీచ్ఛరయోఘోరరూపయోః ॥ సధూమ విఘ్నలింగ
శ్చ తజ్జోగ్నిదాకరుణోధవత్ । తౌమహాగ్రహసజ్జాగౌ వన్యోన్యం
సన్నిసత్యచ । సంగ్రామేక తథాయాతౌ మేదిన్యాం వినిహితయః" తి.

అధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వ
ప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంహరస్య సత్యత్వాదిత్యర్థః అగ్ర సూ ॥

దేహాత్మప్రత్యయ వశాదేవ, జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితమ
 భూత్, తత స్తిరోధానాద్దేహోరస్యముహుజాఽగరాద్యవస్థావహదే
 హాపరమ్పరానుబంధస్థవాఽరమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూ
 యతే “ అన్వితేత విశుద్ధాత్వా దేహినాం విషయాత్త నామ్ । గుణే
 మసత్యధ్యానేన సర్వారమ్భవిర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభినివేశత
 స్యాదీశాదపేతస్యవిపర్యయోన్మృతిః । తత్తాయయాతోబుధ ఆభ
 జేత్రం భక్తేక్రమదేశం గురుదేవతాశ్చే ” తి. స్మృతిశ్చ “ అజ్ఞా
 నేనావృత్తజ్ఞానం లేన ముహ్యంతి జన్తవ ” ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి
 అదౌ తావజ్జీవస్సతుష తణ్డూలవదనాది తయానువర్తమానాజ్ఞానతి
 రోహిత స్వరూపావర్తతే, పరమకారుణికగి పరమాత్మా తావత్తం
 మోచయితుం సంస్మృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్జకస్వభ
 జన సాధనీభూతదేహేన యోజయతి, సతుజీవగి పరమాత్మానమభ
 జక్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోస్య ముహుర్యథోక్త బంధవి
 పర్యయా భవతేతి. తస్మాద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూ
 లభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే “ నా
 రాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా ” మితి. తథా “ జ్ఞా
 త్వాదేవం సర్వపాశాపహంసి క్షీణైగి క్షణైజన్తమృత్యు ప్రహణిః ।
 తస్యాభిధ్యానా త్వుతీయందేహభేదే విశ్లేష్వ శ్వర్యం కేవలం ఆప్త
 కామ ” ఇతిచ. ... *
 — ❀ || సూ॥ దేహయోగాద్వాసోపి ❀ —

ఏవం పునగి పునదేహ యోగాదేవ, సః- సర్వ పేదాన్తసా
 రప్రసిద్ధమోక్షోపాయభూతోభక్తియోగోపి, తిరోహితోభవతి. య
 ద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభజేత్త్వరి మోక్షోపాయంపాప్నుయాత్,
 తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్యమితివిధిః.

౧॥ సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౬॥

—* 211 మా॥ తదభావోవాచిత్యతే రాత్ననివ *

* ఏవం విశ్వదైవన పాప్తాధిష్ఠితాను బాగదాత్యః స్థానుమశ్యే
విశ్వలైజహాధిష్ఠితే నేమ శ్చ బాగదాత్యః స్థానుమశ్యే అచింతితాత్వా, అ
థతస్యప్రాజ్ఞాశ్చ భగవదధిష్ఠిత స్వచ్ఛాసన్తాహేమయాపానుమత్త్య
వస్థాచింత్యతే, తత్తాచింత్యనుమత్త్యనశ్యేచ వాత్సల్యే పురీతతే పా
జ్ఞానశ్చాచింతితమయ్యైవ తేవాస్తమ కృత్యే, కేషిమాం వికల్పాన్
స్యనుమత్త్యభవవత్త్యదే? తస్మాన్విదేమాం నమచ్చయః? ఇతి
సంకమే ప్రాప్తే శ్చ ఇమం ప్రామా- (తదభావ) తదభావః- ప్రకృత
తస్యస్వచ్ఛాస్థాభావః, నుమత్త్యైవ తాభవాయ వా కాయం నేమో
భూమసాతమసాలభిసూతస్సచ్ఛాదేష మశ్యే పురీతదాశ్చనాద్యాం
ప్రవిశ్యత దృష్టాతతి నుమత్త్య సాక్షిణి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితే పరమాత్మనివ
ప్రవేషితి, ఏతస్మిన్ క్తాభవత యథా రాత్రౌ శమనశ్చహం ప్రవిశ్య త

* ఇహావాచిత్యతే నేమో నహ్యకస్థానుభవ రూపనుగ్మరిం
నిరూప్య తదభావయావ నుమత్త్యనశ్యేచ భవతయః- అస్మిన్వావా న
రూపకాచాధికుతే రాత్న ప్రతిమ్యాన యోగి భావ స్సలితి
తిప్రాగ్మత్తనివరణేవాసా- (ఏవ) మిత్యాచరా.

+ (వేదాస్తేషితి) = “ తద్యలై తత్సుమస్త ” ఇత్యదాహరి
వ్యమాణవేదాస్తేషిత్వభావః. ... *

+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ “ తద్యలై ” త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకా భా
వాన్నాద్యాదీనాం వికల్పస్య నుమత్త్యైవ తత్సానత్వవచనవ్యతీతని పూర్వక
పక్షేప్రాప్తే “ తద్యలై ” త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకట్యే
వైశ్యవనియామక త్యాత్సాత్రవ శబ్దేనైవదధ్యత్రాపిత త్యాచ్చరాద్యా
దీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్సాన మితి భావేన సిద్ధా న్తయః- (ఇదం
ప్రామా) త్యాచరా = ప్రకృతస్య- పూర్వాధికరణేన సుతస్యేత్యర్థః

ట్యోపరిస్తే పర్యజే- శేతే, ఏవమేవైషజీవగి ప్రకృతి గుణాభిభవ క
 కాగ్నాత్రాస్యాస్థ్యం గతస్సన్నిభిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నా
 డ్యాం ప్రవిశ్య తత్రాస్తే ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞ కే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరి
 హీణ స్సృజేతే, నైవ సుషు ప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతగి పునరవగమ్యతే
 పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషు ప్త్యవస్థాభవతీతితద్రు
 తే- తస్య-పురీతన్నాడ్యాదే, సుషు ప్తిస్థానత్వంహి శూన్యతే “శ
 ద్యత్రైత్రత్యుషు ప్తస్సమస్త స్సమృగ్నిస్స స్వప్నంనవిజానాత్యాసుత
 దానాడీమ సుప్తో భవతీ” తి, తథా “ తాభిగి ప్రత్యవస్యస్య పురీ
 తతిశేత ” ఇతి, తథా “ యఏషో నైహ్యుదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శే
 త ” ఇతి, తథా “ సతాసోష్యతదా సమృన్నోభవతి స్వపీతో భవ
 తీ ” తి, ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమృరిష్వకోనబాహ్యంకించనవేదనా నైర
 మిత్యాదిషు క్రుతిషు. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషు ప్త్యవ
 స్థానదాతనాప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్యనదాతనత్వాత్ ; జీవాణు
 త్వవాదేతు నకశ్చి ద్విప్రతిషేధఇతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాడ్యాదిసముచ్చ
 యఏవ జీవస్య సుషు ప్తిస్థానమిత్యధ్యవసితమ్.

అ॥౨॥

అతదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—* స॥సూ॥ †అతగిప్రబోధోస్తాత్ *

పురీతదధిస్థాతరి ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞ కే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషు
 ప్త్యవస్థామనుభవన్నయంజీవగి కిముత్థాన కాలే స్వయమేవావబుద్ధో
 త్తిష్యతి ? ఆపౌవాస్వీత్, పరమాత్మనాబోధితస్సన్నవబుద్ధోత్తిష్యతి? ఇతి

¶ మృతితులిత సుషు ప్త్యవస్థానుసన్ధానేన దేహానుబన్ధజీహాసాన
 మ్భవాదిహ వై రాగ్యసిద్ధిగఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహర
 తి- (తస్మా)దితి.

అ॥౨॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణేసుషు ప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధసోపన్ధితత్వాత్పరి
 సజ్జనజ్యోత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (అతగిప్రబోధన) ఇతి- జీవ

విశయ భద్రమాహ- (అతః) కలి=యతోయం జీవన్ముఖ ప్రిసాక్షిణిప్రా
జ్ఞేసంవిశ్య సుమన్యవస్థామనుభవతి, అతఃకారణాదస్యజీవస్య, ప్రబో
ధః, బాగరణమ్, అన్యైర్గరాహ్యవాచిన్స్వతఃపర్యానకారేణప్రాప్త్యా
జ్ఞరూమాత్పరమాత్మన సప భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామ్నాతమ్
“ శ్రుణోతియభవం సాక్షిటం సుప్తే శ్రోత్రేవ శూన్యద్వక్ ” ఇతి. త
స్మాత్పరమాత్మాసజ్జ యైవాసోగ్ధాన మిత్యుక్తమ్.

3|| ప్రబోధాభిరణంసమాప్తమి సూ||౧||

—*||సూ|| ౧ సవీపతుర్హుస్త్వైశ్చైవవిధిభ్యః *

పురీతతివాద్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతతి ప్రాజ్ఞరూపే పరమా
త్మని జీవ స్వపతీత్యుక్తమ్, కిముక్తాన కాలేయః కచ్చిదపరో జీవ
ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురీతతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తా జీవదత్త ఏవని
యమేనోత్తిష్ఠతి? ఇతివిషయే ప్రాప్తేప్రాహ (సవీప)త్వితి=తునా
పయోవ్యాప్య తతః స ఏ వ - సుప్తా జీవదత్త ఏ వ, పర
మాత్మనాబోధితస్సాన్విత్యంగతస్సక్ పునరుత్తిష్ఠతి, నపునరన్యో వి
స్వతఃపర శయితత్వాత్సత్వతఃప్రబుద్ధ్యోన్మిష్యేత్సగతి పూర్వోపశాంతి,
ఫలంతు భగవత్ప్రయమాణ బోధనాదిరూపాపకారానుష్ఠితేన త
ద్విభజిపోత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్.

అ|| 3||సూ||౧||

౧ ఇమాసుమ ప్రిసానే పరమాత్మనిసంవిశ్య సుప్తాజీవస్తేనైవ బోధి
తస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్రేపూర్వేకద్య సుప్తపర తేనబోధితస్స
న్నన్యోద్యుత్తిష్ఠతీత్యత్రనియామకాభావాత్సవాఽన్యోవా పరమాత్మ
నాబోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా దు
త్తరాధికరణ మాక్షేపసజ్గ త్యాసమారభ తే-(సవీపతు)ఇతి.

+ సవీపత్తరే ద్యుత్తిష్ఠతిత్యత్ర ప్రమాదాభావాత్పూర్వేకద్య
స్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియామకాభావాత్సవాఽన్యోవా ఉత్తరేద్యుత్తిష్ఠతియమేనో
త్తిష్ఠతీత్యనియామకాభావాత్సవాఽన్యోవా ఉత్తరేద్యుత్తిష్ఠతియమేనో
ప్రాప్తేప్రాహ (సవీప)త్వితి.

స్తుమిత్రః, కుతః ? కమానుస్తృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యు
 ర్లోహిసావశేషం కర్తానుష్ఠాయ శేతే సపవాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం
 కమానుమాపయతీత్యేతత్సవైర్దృశ్యతే, సహ్యాన్యానుష్ఠితకమాణ
 శ్శేషమన్యస్సమాపయతుముత్సహతే, కస్తాత్పున రన్యస్తిక్ దేవదత్తే
 సుప్తేరదన్యోవిస్తుమిత్రఉత్థాతు మహేత్, తస్మాత్పూర్వేద్యుస్సు
 ప్రన్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్, చాన్య స్త్యేద్యధ్యవసితమ్. తథాఅనుస్తృ
 తేశ్చ సుప్తన్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే, తథాహి వయమనుస్తరామః,
 పూర్వేద్యుర్లోహమేతావ ద్వాక్యాన్త మర్థమధ్యవస్యాన్తిన్నజగతే
 సుప్తోస్తి సపవాహ మిదానీమన్తి న్నేవాజగ-ణఉత్థాయతమేవవాక్యార్థ
 మనుస్తరామ ఇతి, తతశ్చేద మనుస్తగణమన్యస్యోత్థానం నసహతే,
 శబ్దేభ్యోచ సుప్తన్యైవోత్థానంనిశ్చీయతే, తథాహి- “ఇమాన్సర్వాగప్ర
 జా అహరహ బ్రహ్మ లోకం గచ్ఛన్తి - ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిస్త
 న్తి తథా వ్యాఘ్రానాసిహిర్మావాప్యకోవా వరాహేవా కీటావా
 పతంగోవా దుభోవా నుశకోవా యద్యచ్ఛవన్తి తతాభవన్తి ” త్వా
 దయశ్శబ్దా ఆత్మాన్తరో త్థానేనిష్ఠిజ్యేరక్, తస్మాత్సుప్తన్యైవోత్థానమ
 ధ్యవసితమ్. “పూర్వేద్యుగప్రకామత్యుత్తరేద్యురుపశ్యంత” ఇత్యాదిక
 మేవిధిభ్యోచ ఏకవీవ సుప్తోత్థా తాభవతి ప్రతియతే, అన్యస్యోత్థా
 నాభ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్తా తేన ముక్తి ప్రసక్తేనసవత్ ముక్తిగి
 ప్రసక్తే, తతశ్చ కాలాన్తర భావిఫలక కమాబ్రహ్మపాసన పి
 ధివాక్యార్యానభ్యుపగమోద్యోక్, కృతవిప్రతాశా కృతాభ్యాగమ
 దోషశ్చాత్మోన్తిషేత్, కమానుస్తృత్యానయశ్చ చాద్యేరక్, అపి
 చాన్యోత్థానపక్షే దువిశరీరాన్తరేద్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠే
 త్రదా తస్య పూర్వశరీరేద్యవహరోలుక్యేత, తస్మాద్యోహి యస్తిక్
 శరీరే సుప్తస్సత్తిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్తిక్ శరీరే సుప్తస్సత్తిక్ శరీరే

+ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)చితి. అ||౩||సూ||౧||

ఉద్విష్టతీర్థి వ్యవస్థితః.

...

...

...

॥

౪॥ కమాకానుస్మృతికల్పవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్, సూరి॥

—* ౧౦ ॥ సూ॥ ముగ్ధభావము ద్విగమశేషాత్ *—

॥ భగవద్భక్తిహీనానాం పునఃపునరవస్థాత్రయ లక్షణం సంసరణము క్రమ, సప్సరీతోన్యా కాచిత్రేషాం కదాచిద్భుస్సహ ముగ్ధావస్థాభవతి, ముగ్ధతామోహాః, మూఢేతియావతః; కేయమద్యముగ్ధావస్థావిచార్యతే, “ముసలాద్యభిహత మస్తిహో- మూఢేతియం శేత” ఇతి లోకికా కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూఢేతిమ, సాఖి మూఢాకావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవమన్తరే? కింవా తాభ్యోతిరిచ్చతే? ఇతి. తత్రముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్తత్వే ప్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భవవీయ క్తకల్మేషం ప్రాప్తేనేత్యావక్ష్యమా, నతావస్తుగ్ధావస్థా జాగరితేన్తర్భవమహతి, తత్రాస్య హేతోః? మూఢేతి స్వేన్ద్రియైర్విషయసిగ్గుణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియైర్విషయా సిగ్గుణే, అథాపి స్వాపిషు కారన్యాయేన మూఢేతి భవేదితి; ఇషుకారన్యాయశ్చిన్నాతః “యథేషుకారో నృపతిం ప్రజస్తమహితాత్తా సదదశకాపాశ్వక” ఇతి. తత్రయథేషుకారో జాగ్రదపిషు మాత్రా సక్త చిత్రతయా స్వసమిపే గచ్ఛన్తు ససైన్యమపి నృపతి మసరిక్షమాణోభవతి, వీవం మూఢేతిహి ముసలాద్యభిహత జనిత దుఃఖానుభవవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదవ్యన్యా విషయా ససిగ్గుణమాణో భవతీతి. నచైతత్సాధీయః, ముగ్ధో ధరణ్యాం పరిత చేహూ విసంక్షో

॥ అవస్థాత్రయ నిరూపణానన్తరమస్త్విన్నధికరణే మూఢాకావస్థాయా స్తస్మాద్భుహిస్సాపనాత్పరిహారాధికరణేనాస్యాన్తబహిర్భావలక్షణం స్థాపితం సూచయత్ పృత్తానువాచేనాన్య విషయ మాహ్నః (భగవద్భక్తిహీనానాం) మితి.

దృశ్యతే, ఇమకారస్తు ధృతదేహస్తత స్త్విషోవ్యావృత్త చిత్తస్సక్
 బ్రూతే, అహమేతావంతం కాలమిష్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తో భవమితి.
 ముగ్ధస్తులబ్ధసంజ్ఞోబ్రూతే, అహమేతావంతం కాలమన్ధేతమసిమగ్నో
 దేహమస్యధారయన్నబ్రువన్నకిచ్చదవేదిషమితిచ. తస్మాన్నముగ్ధోజా
 గతేతి ముగ్ధావస్థాజాగరితాదతిరిచ్యతే. స్యాదేతన్నుగ్ధావస్థాస్వప్నే
 న్నర్భవేత్, కస్తాత్ పునరతిరిచ్యేతేతి చేనేత దేవమ్, ముగ్ధావస్థా
 యాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిల జ్ఞాన విప్రణాశాత్సప్నా వస్థాయాం
 స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతోనముగ్ధావస్థా స్వప్నే న్నర్భ
 వేత్. అస్తుత్త్వే తస్యాస్సుషుప్తావంతభావః, సుషుప్తా స్మృత్యా
 దిఖిలజ్ఞానవిప్లవదశఃనాదితిచేన్ద్రేవమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తే
 శ్చవైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధసికదాచిచ్చిరమనుచ్ఛ్వసకవేపమా
 నాగో విస్ఫురత నేతశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తుప్రసన్నవదనోనిమిలి
 తసయనస్తుల్య కాలం పునసిపునరుచ్ఛ్వసతి, నచతస్యాంగాని వేప
 న్తే, ఆహ్వాన మాత్రేణోత్తిష్ఠతి, నతు ముగ్ధః, అపిచ భవతి ప్రస్వా
 పముగ్ధతయోమిత్తభేదః, శ్రమానిమిత్తజగి ప్రస్వాపః, ముసలి
 ప్రహారాది నిమిత్తజాముగ్ధతేతి, మాభూన్ముగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యంత
 భావః, అపి తస్మి మృతావంత భూయాత్సా, మృతేరత్యంతవి
 స్మృతిరూపత్వాత్; తథాచామూతమ్జనోన్వైకస్యచిద్ధేతోర్మత్యు
 రత్యంత విస్తృతి" రితి. తథాపి నమృతౌ ముగ్ధతాయాస్సమ్యగంత
 భావోయుజ్యతే, తథాహి ముగ్ధసతికస్త్రింశిన్నతోవాఽయంనవే
 తి సద్విహానా ఉష్మాస్తివవేతి నిశ్చేతుంముగ్ధస్యోరస్థలమన్వారభస్తే,
 తథాప్రాణోస్తివవేతి నిశ్చేతుంచ శనై నాసికాదేశమ్, యదిప్రా
 ణోష్టాణో నోపలభేరక తదామృతోయ మిత్యధ్యవసాయ దహనార
 జ్యేతమపవిధ్యన్తి, యదితు ప్రాణోష్టాణౌ పుపలభేరక తదానా

॥ అన్వారభస్తే స్మృశన్తి, అధ్యవసాయ - నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ-

యం మృతత్యక్తకసాయ సమితస్య సంజ్ఞాల్పమేకపక్ష్యన్తి, సచ
 లభ్యసంజ్ఞః పునరుద్భవతి, నచాయం లోకాంతగామాగచ్ఛతి, అతో
 ముగ్ధసతి జీవేతస్య సా ముగ్ధాపి ప్రా అర్హణమస్తుతిః - మరణా వస్తా
 యఅర్హః ప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్ - యథో
 క్త రీత్యాజాగరాదిష్యవస్తాభావేన మూఢాకాయా అత్యంతస్థాన్తి,
 రిహేతుత్వేన కదాచిచ్ఛేద ద్వాత్వేనచ పరిశేషమనన్యోన్యోన్య
 భావః, + ద్వారమేవహీయం మరణస్యముగ్ధానామనన్తః, నిధానో
 యద్యన్య సావశేషం ప్రారబ్ధకమక భవేత్తద్వాదానాన్యోన్యస్థాన
 త్యాగచ్ఛేత్, యదితస్మిన్ సవశేషమేవప్రారబ్ధకమక భవేత్తద్వాదానా
 త్వాదిస్తస్య నైవప్రత్యాగచ్ఛేత్, ఆయువేదిన స్వీమాంముగ్ధతాంప
 చ్ఛేమియామః సామానుః, తత్రజాగరాద్యాస్తీస్తోవస్తాగిప్రసిద్ధాః,
 మృత్యుచ్ఛేదపరిహారముక్త్యవస్తా, తస్మాస్తు క్షేపణసమృద్ధిరితసుస్థా క్రమః.
 ౫. ముగ్ధాధిపరగంసమాస్తమ్, సూ. ౧౦॥

—* గంగీసు! స్థూలభోవి పరస్యోభయన్యంగంసవశత్రహి *—
 ౧. ఏతావలా భగవద్భజరావశ్యకస్య ప్రవేశనాయ జీవన్ముఖ
 గరాద్యవస్తానుభవయాపా సంకల్పయ - ప్రచరితా, అర్హవర్ణమ
 స్యభగవద్విభజిషా సునిష్పత్తయే ఉపాస్యస్య క్షేపణవశాత్సర్వత్రమ
 హి మోషపణకనాథకమేవ 'నస్థానతో' ఇత్యాది మూత్రాత్కారభ్యక్తే,
 తత్ర పరస్య బ్రహ్మణః ప్రాజ్ఞ స్వయాహేం ప్రాప్యేతన్యోన్యోన్యోన్య
 ధానేపి జీవన్మృతసంస్థ ప్రస్థాపాది హోషగచ్ఛ ఇతివస్తువివరణాదా
 నారణ్యో-స్తానో, అపవీత్యక్తి-స్యజన్మ, క్షేపణ్య క్షేపణపరిహారాత్.
 + మూఢాకవస్తాయా మృతిద్వారణ్యమనన్తానాం భగవద్భజన
 సాధకదేహాదివిషయవైరాగ్యసిద్ధి రేతిపరికరం, పరిమిత సూచయతి
 (ద్వాత్వమేవహీ) ౩.

౧. సుఖవ్రతవికరతేరాస్యవ్రతాదామరణ సత్కారవైదికమృ

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణఃపురీతత్యవస్థానాత్కదాచిత్స్వాప
స్యాత్ ? ఆహూన్వినై ౨వస్యాత్ ? ఇతి విశయేతం ప్రత్యావక్షే-
(నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిత్ సావ=విభక్తికః, పరస్య బ్రహ్మణఃపురీ
తత్యవస్థానేపీషదపి జీవస్యేవస్వాపాది దోషనికదాపి నభవత్యేవ, కు
తః ? హి-యస్తాత్, “సయదజయాత్వజామనుశయీత గుణాంశ్చ జ
షన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః । త్వముతజహసి
తామహిరివత్వచమాత్త భగోమహసి మహీయ సేష్టగుణితేఽపరిమే
యభగః ॥ మాం భజన్తి గుణాన్సర్వే నిగుణం నిరపేక్షకమ్ । సు
హృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయోగుణాః ॥ ఏతే చాన్యే
చబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రాధ్యామహాత్వ మిచ్ఛద్భి
ర్నవియన్తిస్తకర్హిచిత్ ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషుభగవతః పర
శ్యబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వ మప్రాకృత పరమమగ్గళ గుణగ
పరిపూణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిక్లం సాక్షాదేవ శ్రూయతే,
లిక్లమ్, లక్షణమ్- ¶ తస్మాజ్జీవన్యైవ ప్రకృతిగుణ సమృద్ధవతా తృప్త్యా
పాదిదోషోభవతి, నతు పరమాత్మనగ్ని తాత్పర్యాథః; ఏతదేవా
భిప్రేత్యశ్రూయతే “ సత్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాది
శేత్ । ప్రస్వాపంతమసోజన్తో స్తురీయంత్రిషు సన్తత ” మితి . తురీ
యమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్-
త్తం కీత=యతి- (ఏతావతే)తి. ...

† పరంబ్రహ్మైవ విషయా కృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపర
స్యాపి)తి= పురీతతస్థానసమృద్ధేనజీవస్య శుభుష్టి దశ=నాత్తద్వత్తా
ద్యశస్థాన సమృద్ధవతః పరమాత్మనోపి స్వాపఘ్నాదితి పూర్వ పక్షే
ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ- (ప్రత్యావక్షే)ఇత్యాదినా=¶ పరమాత్మనో
ఽప్రాకృతపరమమగ్గళగుణగణానుసన్ధానేన విషయవై రాగ్యద్వారా
తద్భజన ప్రవృత్తిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్నాహ-(తస్మా) చితి.

వ్యాఖ్యపత్, జాగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాతి రూపేణాధితివ్యతి
త్యభాసనను “రూపం యత్తత్ప్రాపూరవ్యక్త మాద్యం బ్రహ్మజ్యో
తిసైగుణం” మిత్యాదానిగుణత్వం పరబ్రహ్మణత్వాయతే, తత్తా
థమస్యాప్రాకృత పరమమజ్జగదుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత? తస్మా
న్నాస్యోభయ లింగ ముపపద్యతే ఇతి చేదత్తోచ్యతే, నతావత్పరమా
త్మని నిగుణత్వం విరుద్ధ్యతే, నిగుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్య
రూపత్వాత్, యథాపాషణ దేమ జయవిజయవిషు “దేహేన్ద్రి
యాసుహీనానాం వైకుణ్ఠ పురవాసినా” మిత్యైవో పుష్ట్యో దేహే
న్ద్రియాసుహీనశబ్దోదేవావచక్షత గృహీతగచాపరాధ్యకే “యూ
రకుద్జల కిరీటవిటజురవేషా । మత్తద్విరేఫ వనమాలికయానివీతావస్య
స్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే” ఇత్యాది వాక్య విశేష వశా
త్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్పన్నప్రాకృతదేహేన్ద్రి
యాదికం నవిరుణద్ధి తద్వన్నిగుణశబ్దోపి “ఏతేచాన్యేచబహవోయ
స్త్రిన్చిత్యామహాగుణా” ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరా
హిత్యపరస్పక్ పరమాత్మస్య ప్రాకృతప్రోక్త గుణగణ పరిపూర్ణ
త్వం నవిరుణద్ధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని నవిప్రతిష్ఠ
ియతే, అతశ్చోభయలింగమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—* ౧౨॥సూ॥ జనభేదాదితిచేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ *

అత్రాహకశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తుపరంబ్రహ్మ, నతు
గుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణేనోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మా న్నబ్రహ్మణః
భయలింగం ఘటేత ఇతిచేత్తన్న, కుతః? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిష్ఠియతే- సవిశేషత్వాదికంన విరుణద్ధిత్యభాస.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమధ్యుపగచ్ఛతా తస్యయథోక్తో
భయలింగ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్పాటయతి సూత్రకార-

(౪౬ వా) చితి. ...

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోః
దప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్తాత్స్వస్థుణానాం ప్ర
త్యేకం భేదం ప్రవక్తి, “ మాంభజన్తి గుణాన్సవేనిగుణం నిరశీ
క్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసం గాదయో గుణా”
తి. తస్మాత్సుఖం మేవ పరబ్రహ్మణోభవత్యుభయలిజమ్.

—❖ ౧౩॥సూ॥అపిచైవమేకే ❖—

అపిచైకేముఖ్యాశ్చతుముఖా దయోఽప్యేవంభగవద్గుణానాంగుణి
నోభగవతశ్చప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి “ గాయన్ గుణాన్ దశశ్చ
తా సనతాదేవ శ్చేదోఘరాపినమవస్యతినాస్యపార ” మితి, “గుణా
త్తనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యక ఈశిషేస్యే”తి, “ నాన్తు
గుణానామగుణస్యజగ్తు ర్యోగేష్వరాయేభవపాద్మముఖ్యా” ఇతిచ.

—❖ ౧౪॥సూ॥ అరూపవదేవహితత్ప్రధానత్వాత్ ❖—

ఏవమనన్త పరమకల్యాణ గుణ గణ పరిపూణమపి పరంబ్ర
హ్మరూపవదేవ భవతి కమవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహవ
దేవ భవతి, స్వభక్తానాంతు పునః పునరవతీర్య సన్నిహితం భవతి
కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన “ య
దిన సముద్ధరన్తి యతయోహృదికామ జటాదురధిగమోసతాంహృది
గతోన్నతకణ్ఠ మణిః । అనుతపయోగినాముభయ తోష్యసుఖ”మి
తి, “ నామామాత్మానమాశాసే మద్భక్తై స్సాధుభిః” తిచే
వమాదిష్విదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ❖

స్యాదేతత్ ఆవిభాజన తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభ
ర్యాదేవ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే, తథాచ “అన్తరస్తి
స్తిమేలోకా అన్త్యశ్చ మిదంజగత్- బ్రహ్మైవధూతానాంజ్యేష్ఠ” మి
తి పరమాత్మనస్సపంచ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యర్థం
మితికేన్నేత్యుచ్యతే, ❖

—* ౧౫ || సూ || ప్రకాశవత్సవైయక్యమ్ *—

చక్షుఃపరధారణే, యథా ప్రకాశో మహాభూత తృతీయ
స్త్రోతోలక్షణస్వత్రా వత్తితమావోపకరణానితాత్రతావత్సవతి
తతోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రహ్మమైవమహి
మ్యాకప్యవత్తితమావపి భక్తానామైవ క్షాంతియా తత్ర తావా
నిష్కవతితతోభవతిచ, నభివ్యక్తావానితాత్రభగవద్భక్త్యవతి
శ్చోతోభవతి, అతః “ అత్తస్మిన్నేషు లోకా ” ఇత్యాది వాక్యా
నామవైయక్యమేవ. *

—* ౧౬ || సూ || అహతతన్త్రాత్రమ్ *—

తత-వ్యాపకత్వమ్, నదేవతన్త్రాత్రమ్. “ నచాత్తర్వబహిర్యవ్యవ
భూర్వంరాపిచాపరమ్ | భూర్వాపరంబహిశ్చాన్తజగతోయోజగచ్చ
య ” ఇతితస్య భగవత స్సవక వ్యాపకతామేవ భగవాన్ బాద
రాయశిరాగాత్సత్త్వమాహ.... .. *

—* ౧౭ || సూ || దశమ్యుతరాభోలక్షిస్త్యతే *—

“ అన్తబహిర్య తస్యజగం వ్యాప్య రాగాయన్త్రిత ” ఇ
త్యాదిగుతిచ్చే మమేవాభం దశమ్యు, అభోలక్షిస్త్యతే “ భవా
బహునైలేన కింజ్ఞానేన తవాజురగ | విప్రభ్యాహుమవ్యశ్శ్చమేకం
శేనస్థికోజగదిత్యతాయమేవాభన్తస్యతే. *

—* ౧౮ || సూ || అశుపచాపమాసూర్యకాదివత్ *—

కమ్-ఉదకమ్, యతిపవాచ్చాగ్నవకవ్యాపకాత్రికృత్యధిష్ఠామ్యశ్చ
రాద్వినిధిమదంజగదుత్పద్యతే, అతపవ వాగ్యసూర్యకాదివదిత్యుహ
పవద్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్య కోపమాద్యశ్చతే “ యశ్చైవ
సూర్యాత్ప్రభవ నివారణ ప్రసక్తతస్మిన్ప్రసిశన్తేకాలే | ధూరాఽఘా
మాన్ధిరజ్జమాని తథాహరావేదగుణప్రవాహ ” ఇత్యాదిభు. అది
శశ్వతః “ ధూరాఽఘాహ ” పరిమళానామసూచివా.

సస్వేత్వరస్య నిఖిల జగదన్తబహిర్వాప్తత్వేస్యాదేవప్రత్యక్ష
త్వమిత్యతఉత్తరం బ్రూతే. ...

—* ౧౯॥సూ॥ ౧౧అమ్మనదగ్రహణాత్తు నతథాత్వమ్.

తుశబ్దశ్చజాగ్రా వ్యావృత్త్యథః, కారణత్వేన నియన్తృత్వా
దినాచ నిఖిల జగదన్తబహిర్వాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తగ్న
తస్యామ్మనఇవ గ్రహణాభావాత్, నతథాత్వమ్-నప్రత్యక్షత్వంభవ
తి, స్రవ్యతితోభగవానభక్తై దుఃఖివేచనః ఖల్విత్యభిప్రాయః, భ
క్తానాం ఘనరయం సువివేచనీయ, తథాచామ్నాయ తే“విన్దన్త్యాత్మా
నమాత్మన్తం మథిత్యాకవయోన్తత ” ఇతి. ...

కషాంచిదప్రత్యక్ష స్యేత్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి స
వత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేదదంచ గమకం భవతీత్యాహ.

—* { ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్త
త్వావాదుభయ సామంజస్యాదేవమ్ } *—

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సవత్రేత్వరసద్భావేగమకమ
వివేకినామపిభవతి, కస్తాత్ ? అన్తభావాత్- అన్తర్భవతిహీత్వరో
నియన్తృత్వేన జగతి, నహినియన్తృత్వేనేత్వరే జగత్సన్తభూయ
మానే సత్యచేతనస్యజగత్సంగనిరోధ కాలయో వృద్ధి హ్రాసా
స్యాతామ్, తతశ్చేత్వరాన్తభావావేవ జగత్సృభయం సమంజసం
భవతి, తతశ్చవృద్ధిహ్రాసభయసామంజస్యాదేవమీత్వరో నిఖిలజగద
న్తబహిర్వాప్త్యావృత్త్యత్యవోచామ. ...

—* ౨౧॥సూ॥ దశనాచ్చ *—

దృశ్యదేచాబుగ్రాహావపీత్వరాయ త్తం వృద్ధి హ్రాసభాక్త్వం
సవజనైః, తస్మాదపీత్వరాన్తీత్వేతస్యాభయల్గవత్తేచప్రాకృతైర
పిసవివదితవ్యమ్. ౨॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

౧ ఏతచ్చ పరమాత్మనోవ్యాపకత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ

వంప్రాప్తేఽప్రతిబ్రూమహే, చిరాత్-థంభే దేకదేశతః కేసాంచిత్ర
 శాంతాత్తనాం మహాత్తమానాం మనఃపిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపం పరి
 జ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సవధాదుజ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, తతః?
 “ద్యుపతయఏవ తేనయయర న్తమన న్తతయాత్వమపియద న్తరాణ్విచ
 యానసుసావరణాః|భిషవరజాంసీవాన్విపయసాసహే”తి, తథా “గా
 యన్ గుణాన్ దశ శతానన అదిదేవ శ్చేషోధునాపి సమవస్యతి నా
 స్యపార ” మితి, తథా “ ఓ అద్ధావేదక ఇహ ప్రవోచత్ - కుత ఆ
 జాతాకుత ఇయం విస్మయి? - అవాగ్దేవా అస్యవిసజ్జనాయే “శ్చే
 తాదృశీమ శ్రుతిమ పరబ్రహ్మ స్వరూప తద్గుణానామేక దేశతః పరి
 జ్ఞానాభ్యుపగమ దశనాత్; ఏవమేవ “ నమస్తేఽశ్రుతసత్వాయే”
 త్యాద్యాశ్చ త్రయోబ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్ర
 యంత్యధ్యవసీయతే, “అన్యధాతత్రత్య యచ్ఛబ్దానాంసమద్రక్షా
 మావిశేషగః ప్రసజ్యేత, ఏవమ్ “ అన్యదేవ తద్వితాదభో అవిదితాద
 భి” ఇత్యత్రాపి తత్సూచకవాక్య పర్యాలోచనయా, తత్ - పరంబ్ర
 హ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభిః గృహీతా త్ప్రకృతి వికారా త్ప్రప
 ఙ్గౌత్, అన్యత్ - వృత్తి క్తమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; “గృ
 హ్యమాతైస్తవగ్రాహ్య ” ఇత్యామ్నాయాత్; ఏతదుక్తంభవతి, స
 రంబ్రహ్మ స్వనియామ్యేమ సవః ప్రపఞ్చేష్వస్తవహివ్యాప్య తద్వి
 లక్షణమేవావతిష్ఠతే, తంయే “ మత్తుంతి మథ్నా మనసా దిచ్ఛక్షవో
 గూఢం క్రియాః ధైర్యమథనేతాత్వన ” ఇత్యుపదిష్టక్రమేణవిచారయ
 ంతి ఏవ తత్స్వరూప మేకదేశతః కథం చిజ్ఞానస్తీతి. ఏవంపరమా
 త్తనగః ప్రకృతి వైలక్ష్య ముపదిశ్య చేతన వైలక్ష్య ముపదిశ్యతే,
 తి-(ప్రతిబ్రూమహే) ఇత్యానినా= “అన్యధా-బ్రహ్మణస్సర్వధాదు
 జ్ఞేయత్వే, తథాచ పూర్వపక్షమితేబ్రహ్మణోవాచ్యత్యాభావేనైత
 ఛాస్త్రమస్య సారస్థ్యేయంస్వాతిభావః. *

(అనన్త)భక్తి-అనన్త-అపర, అపరితాప - అతిమాన్యుతమాచరింపరాద్యగ్రహీతాత్మస్వయోమ్యాత్మేగనవగాఢ్య, తదస్యదిత్యమపద్యతే, తస్మాత్ పరః(బ్రహ్మ, అభి-సహోత్సాహం భవతి త్యథాకావగమాన్యుతత్రవిప్రతిషేధః. ఏవమ" అథాన అజిహోనేననేనీ"త్యత్రపరబ్రహ్మస్వరూపసాకల్యపరిక్షాసఏవాదేశోనాక్రియ్యపరిత్యజే, ఏవం"తత్రహాస్తిం భూమివే" గి శుభశ్చ సమిరుద్భవతే, యతః బాహుశనామకేన ఋషిసామన, ప్రి, త్రి, వారిం పరబ్రహ్మస్వరూపాదిం సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిప్రేత్య బ్రూహీతి స్మవత్సన్ భాస్యఅచ్యుతపరబ్రహ్మగ్రాసాకల్యేన పరిజ్ఞేయత్వ మభువమానంభోవ్రత మత్వాహాస్తిం భూత్వా స్థితః, తదిదమక్రమ " సహాయాస్తిం బభూవే" గి. ఏతదుపాద్భావయ మేవార్థ శ్రూయతే " తంహద్విరీయేవా వాచన తి వాచబ్రూమః ఖిత్వంన విజానాసిఉపకానోయమాత్తే" గి. అస్యా యమాశయః, సర్వేషి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేననపరిజానన్, అతఏకచేతన ఏవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రూమః, తస్మాత్త్వం సాకల్యేన పరమాత్మ స్వరూపం నపరిజానాసి ఖి, అతస్తుస్థింభూతోస్థి తి. తతశ్చప్రకృతస్య " స్థిర్యుద్భవప్రకయ మేమ రహేమ " గి. పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మగః, ఏతాపి త్వమ్- సాకల్యేనమనోవాగాదిగోచరత్వ మేవ, ఉత్తరత్ర " నైతన్ననోవికల" త్యాదినా ప్రతిషేధతి విప్రులాయన ఆచార్యకథి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి యస్తాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయ - పునః, బ్రవీతి " యహ్యుక్తానాభవరజేషణయోరుభక్త్యాదేహోమలాని విభక్షేగ్గుణకమకాజాని తస్మిన్ విశుద్ధ ఉభయభ్యుత ఆత్మతత్వం, సాయాద్యధా నులభ్యశోనవిశ్వసకాశ " ఇతిభగవతః పరమాత్మనఏకచేతనః పరిజ్ఞేయత్వమధ్యమగమ్యభావః, యత్వం సహనోపచితత్వభావః, దశక్షేప స్వరూప భావనాది దశకాయతః, తల్లా " నైతన్నన " గత్యాదిమహాబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషిద్ధ్యత ఇతి నిశ్చయతే.

* “ శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మ మూల మధోక్త మాహ
యద్యతే ననిషేధసిద్ధి ” రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థః మాహ,

— ❀ ౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమాహమా ❀ —

యథోక్తా “ శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల ” మితి
శ్రుతిర్హితత్ - నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరి
క్షేయమిత్యాహ. ... *
అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తచ్చక్తాఃపశ్యన్తిత్యాహ.

— ❀ ౨౪॥ సూ॥ అపి సంరాధనే ప్రశ్నానుమానాభ్యామ్ ❀ —

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి
ఫలంకరణం సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

* (శబ్దోపి) తి = విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థః, శబ్దః
వేదః, కతాః; సతు “ నమస్తే శ్రుతసత్త్వాయ - యతోవాచో నివ
తన్త ” ఇత్యాదిరూపకత్యర్థః, యద్యతే - యత్పరంబ్రహ్మ విచా,
ననిషేధసిద్ధిః - “ నైతన్తనోవిశతి ” త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తవా
త్తమూలమ్ - వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కమః; సాకల్యేన ప్రతిపాద
యితుమశక్యతయా, అధోక్తమ్ - అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆ
హ - సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయతీత్యర్థః, తస్మాత్సాక
ల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిక్షేయమపి “ వేదాహమేతంపురుషంమ
హాంతమ్ - తంత్వోపనిషదంపురుషంప్రచ్ఛామి - దేహేన్ద్రియానుహృద
యానివరన్తియేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్త ” ఇత్యాదిశ్రు
తిభ్యః “ వేదైశ్చ సవైరహమేవవేద్యః ” ఇత్యాదిస్తోతిభ్యశ్చ త
త్స్వరూపమేక దేశతః పరిక్షేయమితి భావేనోత్తర సూత్ర మవతార
యతి - (అత) ఇతి = బ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిక్షేయత్వే క్యేకదేశ
తోక్షాతుంశక్యత్యాదిత్యర్థః. ... *

సంగాధనే నిమ్మన్నే సత్యకదేశతో భగవద్రూపం పశ్యంతి భక్తియో
గినః, సంగాధఃప్యత్రచలతేనాన ధ్యానపాదసేవచాచనాదివిధా
భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కులేన పునరిదమవగచ్ఛతే? ప్రత్యక్షానుమా
నాభ్యామ్-త్రుతిస్త్పతిభ్యామ్, తథానామ్రుతిః “పశ్యంతిమేరుచిరా
జ్యేవనస్తః చనన్మచన్త్రా”మలాలవచానః । రూపాణి దివ్యాని వరప్ర
దాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వరన్తి” ఇతి, “తస్మిన్లోకేప
రమం పరగ్ సదావశ్యస్తూరయః-దివీవచన్త్రాచారతః” మిశ, ప
రమ్-స్వరూపమ్, తథా-“పరావ్యేఖావశ్యశ్చ, త్వయం భూ
స్తన్త్రా త్వరాం పశ్యతినామైరాత్మకః । కచ్చిద్ధరగిప్రత్యగత్తాన మై
తావాప్యస్తవకురమృతత్వమిచ్ఛకః ॥ కాలేనసోజగి పురుషా యుషా
భిరప్యస్తయోగేవవిరూఢబోధః । స్వయంతదస్తహృదయేవభారతమ్
పశ్యతాపశ్యతయంసమ్రావకః” మిత్యేవంజాతీయకా. స్త్రుతిస్తావత్
“పశ్యమే వాఙ్-నూనాణి” యోగవ్రతమ్య “పశ్యామిత్యా సర్వతో
నస్తయావద-నాస్త్రు సమభ్యుం సపునస్తలాదింపశ్యామి విశ్వేశ్వరవి
శ్వరూపః । కీరీదనం గదిరం చక్రేంద తేహోరాశిం సవకసో కీర్తిమ
స్తమ్ । పశ్యామిత్యాదునోకీరీతం సమస్తార్తీస్తావలాచ-ద్యుతిమప్రమే
య”మిత్యేవం రూపా.

—* { ౨౫) సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చునై శేషం
 ప్రకాశశక్త్యకమణ్యాభ్యాసాత్ } *—

కాలత్రయేషి ప్రకర్షణకాలే విరాజితశత్రు ప్రకాశః - సరమాత్మా;
సతు స్వసంరాధనతత్పరమ్, అవై శేష్యమ్ - స్వమాహాత్మ్యవిశేషానా
విషుంరగం యథాతథా, వాత్సల్యాత్ప్రకాశవదనువతతే, యథావా
నావిత్రకప్రకాశస్సవిలారమేవానువతతే, అవిశదేనన్యస్తాత్మత్వం
సూచయతి, యథావా గౌరవత్సరునవతతే తత్వస్య, సత్యగర్వణ
బుద్ధ్యాచారే - స్వకర్తలమరత్నజిత్రవశవం ప్రకృతీదశనాత్,

తథాచ దృశ్యతే “ సారథ్యపారిషద సేవనసశ్యదాత్య వీరాసనాను
గమన స్తవనానిశ్చుక్ష్వాన్నిగ్ధేమపాణ్డుఘజగత్ప్రణీతించవిస్తోర్భక్తిం
కరోతీన్యపతిశ్చరణారవిస్తే” ఇతి, తథా “ అహంభ క్తపరార్థినోహ్య
స్వతన్త్రీకవద్విపః । సాధుభిగ్రహ స్త హృదయో భ క్తైర్భక్తజన త్రి
య” ఇతిచైవమాదిశ్రుతిఘ. “ సర్వోపేతాచతద్దశనా ” దిత్వా
దావయమర్థస్సూచితోపీమా సదృష్టాన్తత్వాద్విశేష్యత ఇతిజ్ఞేయమ్.

—* ౨౧||సూ||* అతోనన్తేనతథాహిలిక్యమ్ *

(అత) ఇతి= తసిల్ సావకవిభక్తికః, అతః- భ క్తవాత్సల్యదిగు
ణగణ పరపూర్ణైవ, అనన్తేన- అపారమహిమ్నాభగవతా, హేతునా,
తేన సహైవాముష్మికా సవాభీష్టా ప్రాప్నోతి, తథాహిలిక్యమ్
తథాచ శ్రుతిర్భవతి “ సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ యోవేదనిహితం
గుహాయాం పరమేవ్యోమక- సోశ్నుతే సవాక కామాక సహ
బ్రహ్మణావిపశ్యతే ” జ్యేవం రూపా *

—* ౨౨||సూ||ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ *

† అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్భ
ధీకరణాయ మతాన్తరే పునర్విప్రతిషేధః ప్రకటిక్రియతే, (ఉభయ
వ్యపదేశాత్త్వి)తి= “ సుపణాకేతౌసదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛ
యాకృతసిదౌచవృక్షే ” ఇతి, జ్ఞాజ్ఞా ద్వావజా వీశానీశా- నిత్యోని
త్యాం చేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాం యోవిదధాతికామా”

* విహిక సంరక్షణవ్యంజనేనభ క్తవాత్సల్యంభగవతి ప్రదశ్యకల
ముష్మిక సంరక్షణ వ్యంజనేనాపి తస్మిన్ తదేవ ప్రదశయతి_ (అ
తోనన్తేన)తి. . . . *

† ఏవం వేదాన్తసిద్ధేసిద్ధాన్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం
వేదాన్తాదినర్వశాన్త్రునిరుద్ధేపరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరమా
శ్రమవతారణితి-(అత్రైవ)మితి. . . . *

నది, “తలస్తుతం పశ్యతి నిమగ్నం ధ్యానుమానోవిరుద్ధ భ్రమణో
స్తానస్థితయోనేకభ్రమణే” త్యేవమాప్తి శులిమ కమణభలాశరా నశ
న, కుచిత్ జ్ఞ త్వసమజ్ఞ త్వా, సకల్యేకత్వ, సుఖ్యతి వశ్యత్వా వశ్య
త్వ, సకలకూత్వ నిమగ్నకూత్వ, వ్యావృత్త్య క్షయత్వా, శ్రీతత్వా
శ్రయత్వ, శరీరత్వ శరీరత్వ, కియావ్యత్వ నియ క్షయత్వ, క్షయత్వ క
వ్యత్వ, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధభయని పరం త్వమచి
శాదవ జీవేశ్వరయో స్వస్థావక ఏవ శ్చేద విరుద్ధ్యవసిన, సత్త్వ
భేదః, నతు “మృత్యోఽపృమృత్యమాప్నోతి యథానానేవ పశ్యతి
మనసైవేదమాస్తవ్యం నేహనానా స్తికించనే” త్యేవమాప్తి శులిమ
త్పర్య మజాన తామహికుణ్డలవన్ధ్రయవశాజ్జీవేశ్వరయోగి ప్రతియతే,
యథా కుణ్డలాకా రేణసంవిశ్యస్వపస్తమహింభాన్త్రావృజ్ఞం మన్యతే,
తత్త్వస్థితో విరుద్ధభ్రమణియోజీవేశ్వరయోస్వస్థావత స్సత్యపిత
నే ౭ రాది పాపకమణవాసరయూ జీవే పరమాత్మాశ్చేదభిమాదవర్ధం
ప్రాప్నునై స్తి సకలేశ్వరాభేదవాదిన త్యక్షణః, యదేవేహ త దముత్ర
యదముత్రతస్యహ మృత్యోఽపృమృత్యమాప్నోతి యథానానేవ పశ్య
తి- మనసై వేదమాస్తవ్యం నేహనానా స్తికించనే” త్యేవమాప్తి కత
వన్ధ్రాస్త్వివమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషులోకేషుపరంబ్రహ్మసమణేనా
స్తర్యామి తయా ఏకరూపేతైవాస్తి, నతునానా, ఏవం సకలస్తా
వత్ బ్రహ్మరుద్రాది నిఖిలజీవేషుపరం బ్రహ్మనానేవ పశ్యతి సతు మృ
త్యోమృత్యుమాప్నోతి- మరణానంతరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః
పునఃజన్త మరణదుగ్ధి పరమృరాం ప్రాప్నోతి త్యక్షణః, తదుక్తమ్
“మృతేనంతరం జన్త జన్తనోనంతరంమృతిః । ఘటియన్త్రీదశాన్త్రా
న్త్రాసంసారకపాపివాం ధృవ” ఇతి. లిచ్ఛాదిదం పరంబ్రహ్మ సర్వ
భూతేషులోకేషుచ చాచానాస్తి, సింహం కుచిదస్తి, శైవ చాచా
స్తి, విష్ణుః కుచిదస్తి, శక్తిః కుచిదస్తి, సకలము సర్వము

ఏవభవంతి, మనసాప్తవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి, చహ్యత్ర జీవేశ్వరయో
రభేదప్రసక్తిరస్తి- అతఏవాత్తరోత్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యు
పగమశ్చూయతే “అజ్ఞుష్ఠ మాత్రనిపురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి”
త్యాదాః. * అతః “అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షాను మానాభ్యా ” మి
తి సూక్తమ్. ...

—* ౨౦||సూ|| ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్యాత్ —

“ప్రకాశాదివచ్ఛావై శేష్య” మిత్యస్తికసూత్రే భక్తవాత్స
ల్యాది గుణగణ ప్రకటనాయ భగవతః ప్రకాశ దృష్టాంత ఉక్తిః, స
మృతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాంత మాహ
(ప్రకాశాశ్రయవ)పితి=యథాప్రకాశః- సారో మయాఖః, స్వాశ్ర
యం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యాఽనతిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తోఽపి
తం భగవంతం పరమాత్మావమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి యావత్; కుతః
పునరేదమవగమ్యతే? తేజస్త్యాత్- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కౌస్తు
భాభ్యు భగవత్తేజో రూపత్వాదిత్యధః, తథాచ శూయతే ¶ “కౌ
స్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిఃభత్యజ ” ఇతి. *

—* ౨౧||సూ|| పూర్వవద్వా —

వా శబ్దోఽవధారణే, యథాపూర్వమ్ “అంశోనానావ్యవ
దేశా ” చిత్రత్ర జీవానాం సామాన్యతః పరమాత్మాంశత్వం స్వస్వా
మివృష్టాదేన సృష్టికృత్య భగవదాశ్రితత్వ ముక్తమ్, తద్వదేవేహపి

* పూర్వసూత్రోబోధ్యులకత్వాదస్య సూత్రస్య పూర్వసూత్రే
తైకాశ్యం బోధితయస్మేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (అత) ఇతి=
పూర్వసూచితం జీవేశ్వరయోరాశ్రయశ్రయభావప్రపంచనార్థకము
త్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)పితి. *

¶ (కౌస్తుభవ్యపదేశేన) ఇతి=కౌస్తుభాధరణస్య సదాభగవదాశ్ర
యం యుక్తమితి భావః. ...

ప్రకాశ దృష్టాదైవ భక్తానాం సామాన్యతోఽనవరతం భగవ దాత్రి
తత్వంస్పష్టికృతయతినిశ్చేద్యమ్, ఏతదుత్తంభవతి, భగవద్భక్తానాంజీ
వత్వా విశేషాత్పరమాత్మాశక్య సూచనమృజ్జేన తదాత్రిత్యే సిద్ధేపి
తేషాం తత్పత్తి మత్వము సమ్యక్ విశేషతోభగవదాత్రితత్వమి
హస్పష్టి క్రియతేతి. తతశ్చావరతం మహత్తమైరాత్రితస్య సర్వై
రాశ్రమణీయత్వాత్పరమాత్మైవ స్వకోవ్రతమత్వం సిద్ధయతి త్తేయమ్.

—॥ ౩౦ సూ॥ ప్రతిషేధాత్ —

అపిచ మమమూలానా మపాన్యం పరిత్యజ్య తీ నారాయ
యకాన్యమేవ భవితు మహాలి, చాన్యోః తతాన్యహేతోః? ప్రతి
షేధాత్ - ప్రతిషేధతిహి “ మత్తరిపరతరంనాన్యని-శ్చేదస్తి భవం
జమ ” తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్త్వానారాయణాభ్యామ్నాన్య
త్పరతత్వమితి. చకర్జేన పురస్తాత్ “ విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాంచ
జతరా ” విత్యస్తిక సూత్రే జేవం నిజీతమితి స్తూరయతి, తస్మా
త్పరమాత్మన స్వకోవ్రతమత్వం సిద్ధమ్. ... *

—॥ ౩౧ సూ॥ పరమని స్సేమాత్పానసమృద్ధిభేదస్యపదేశేభ్యః—

అపిచ నారాయణ ఏవపరతత్వం భవితుమహాలి, కతి ? అ
తోపక్యమాదేభ్యస్సేమాత్పానసమృద్ధి భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్వా
స్త్రేనూయమాణోవ్యపదేశశబ్దగ ప్రశ్నేకం సమృద్ధ్యతే, తథాచ సే
తువ్యపదేశా దుత్పానవ్యపదేశాత్సమృద్ధ్యపదేశాచ్ఛేత్యర్థః, “ ఏష
సర్వేశ్వర ఏషసమ-ఘాత పాలిషసేతు విధరణ ఏషాం లోకానా
మసజ్జీవాయే ” తి, “ అథ యలత్తా ససేతు విధ్యతి ” రిత్వా
త్తతత్త్వాధి హితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో
భవతి, తథా “ జ్యాయాన్ పృథివ్యాజ్యాయాన నైత్యజ్జ్యాయాన్ విహ
జ్యాయానేభ్యోభోకేభ్యః ” ఇతి భగవత దీక్షాన వ్యపదేశో భవతి,
ఉత్పాద్యమ్- ఉద్భవిపరిమాణత్వమ్, దేశక ... తేవ్యవ్యమితి

యావత్; తథా “ స్వకృత పురేష్వమీష్వబహిరస్తర సంవరణం త
వపురుషం పవన్త్యభిల శక్తిధృతోంశ కృత ” మితి తస్య భగవతస్స
వణీవాంఃత్వ లక్షణసమ్మన్దవ్యపదేశోభవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ
బ్రహ్మగోభవతి, భిద్యస్తే- విభజ్యస్తే, జీవాఅనేనేతి భేదః, పరమాత్మా
సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కలేతి వ్యపదేశో భవతి
యావత్; సః “ నామరూప క్రియాధత్తే సకమాకర్తృకః పరః స
వాణిరూపాణి విచిత్రధీరః- నామానికృత్వా భివదన్యదాస్త ” ఇ
త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యో హేతుభ్యః పరమపురు
షశ్చ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిశ్యభ్యవసీయతే.

నను సేతుశబ్దో జలసాస్తత్యవిచ్ఛేదకే పృచ్ఛిలాది ప్రచయే ప్రసి
ద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉత్తరంపఠతి.

— ❖ ౩౨ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యథః పాదవత్ ❖ —

తుశబ్దశ్చఙ్గాపనుత్యథః, సామాన్యమ్- సాధమ్యమ్, సా
దృశ్యమ్; భగవతోఽధమిష్టసాస్తత్య విచ్ఛేదకత్వేన సద్ధమమ్ మ
ర్యాదాకరత్వేనచ సేతుసాదృశ్యాత్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన
సేతుశబ్దవ్యపదేశోఽధమిష్ట సాస్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధమమ్మర్యా
దాకరత్వాది బుద్ధ్యత్వాదనాథః ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయ
ముపపద్యతే, యథా “ పాదా మహీయం స్వకృతైవయస్యే ” త్య
త్ర భగవత్పదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యత్వాదనాథం మహ్యం భగవ
త్పదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. *

— ❖ ౩౩ సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ ❖ —

యద్యపి దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతస్సవత్త్రావస్థానం
భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాసనో
భవితుమహతి, తత్ర విశేషత ఆవిభావాదిత్యాశయః, ఇహస్థాన
విశేషశబ్దేన చలాచల లక్షణ విగ్రహవిశేషో వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లక్షణేన భాగవతాదివిషయైః, అవలంబితము సాలా నామాదికం వివ
 ష్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ప్రకాశాదివదితి సహ-ప్రతిపత్తిశస్య క్వచిత్కర్త
 చివత్వం న సుఖోపాస్యత్వే దృష్ట్యై, యథా ప్రకాశో మహాభూ
 తత్వగీయం లేదస్యవత్ సమవ్యవధి లక్షణకాక్ష విశేషమేనా దాది
 భూతతం సత్సహోపాసకం భవతి, యథావా సమకాలగమవి మహా
 భూతస్యగీయ మేమోచాపి కూల విద్యావిద్యావిభాగం న సత్సహ
 గేభ్యం భవతి తిష్ఠతే. *

—* ౩౪|| సూ|| ఉపపత్తి ||—

తత్త్వైకస్త్విక్త్యానవిశేషేయం భగవాన్ సుఖ సంపాద
 నోపకమ్యతే, యత స్తత్త్వైకవాయం పరమాత్మా స్వరూపి సమ్భూ
 తేన సమాన్యముపపద్యతే, తథాచామ్నాయతే “ భక్త్యవయ
 ధాన్యై హ్యుపాధానేన వైవహీ ” తి, “ పరిజనాన రాగ విరచి
 తి శివో సుశివో సేవిత వినుమ విత కిలయ వినునీ మావాకవిత్ శై
 రవి సమ్భవతమా సమ్భవతా తి విను మపసువ్యునీ ” తివ. త
 స్త్వైకత్వాదునా ఏవ ముముక్షూవాన్యై. *

—* ౩౫|| సూ|| తత్త్వైకతాత్పర్యము ||—

యథా “ మత్తేన పరతరం తాన్య నిరభ్యేదస్తి భవంజయే ”
 తి స్మృతి శ్రీ నారాయణాన్నాన్య త్వరతత్వమితి ప్రత్యక్షేధత, త
 త్తేన “ యచ్ఛాత్మరం నాపరమస్తి కిచ్ఛేద్యచ్ఛాత్మాణోయో నన్యాయో
 స్తి కర్చిత ” మృగ్యం తత్త్వోపి లక్ష్యేగస్తేనేపం పూణః తత్త్వమే
 గనవత్ ” మిశ్యేనం జాతీయకా శ్చ గ్రేయ స్థిగీరాగాయతాన్య
 న్నపరతత్వమితి ప్రతిషేధత, తచ్ఛాన్యముపపాద్యైవ తిష్ఠతే
 నారాయణ ఏకైకైక్యమనీయతే. *

- * { ౩౬|| సూ|| అంతః సహ సత్త్వైకతాత్పర్యము || } *

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, “ ఆయామతో విస్తరత స్వమాన కే హేన లోకత్రయస్థగ్రహణే ” త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య ఆయా మశబ్దాదిభ్యశ్చావగతం సవగతత్వ మప్యస్తా న్నారాయణా దన్య స్య పరతత్వతాం వారయతి, శ్రీతథాచ పరతత్వ తయా ముముక్షూ పాన్యత్వా చ్చిభగవతో నారాయణస్యైక దేశతో జ్ఞేయత్వ మ స్తీతి సిద్ధమ్. *

౭॥ ప్రతిషేధాధి కరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౫॥

—❖ ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తిః ❖—

† తదేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సవస్తా త్వరత్వేన సోవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్, ఆఖయదిదం స్వ స్వకమానుగుణం ❖సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంబీవై రుపభుజ్యతే; త త్కింకేవలేభ్య స్సాన్వనుష్ఠిత కమభ్యోభవతి? ఆహూన్విత్ పరబ్ర

శ్రీ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ) ఇతి= పరిమాత్మనగిపరత తత్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతో నారాయణస్య పరత త్వత్వముముక్షూపాన్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేధ్యవసిత త్వేపీహభగ వదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణాత్తత్రాదరాతిశయబీవా నాముత్పదయితు వస్త్యిన్నధికరణేతస్య పరత్వ తాదిక మనుస్తూరి తమితధ్యేమమ్. అ॥౭॥సూ॥౧౫॥

† పూర్వస్త్రిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమ త్వేన ముముక్షూపాన్యత్వ కథనాదుత్థితస్య సకామోపాన్యత్వం నా స్తీత్యాక్షేపస్కాన్తిన్నధికరణే సమాధ్యభిధానాదన్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపస్థలిం ద్యోతయితుం స్మత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవదేవైరుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవనార కిభిరుపభుజ్యతే. ఆదివాతదుభయవ్యామిశ్ర ఫలమేవమనుజై రుపభు జ్యతే ఇతివిశేషః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మనానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

క్షణోద్బోధితేభ్యస్తేభ్యోభవతిసర్వేహేప్రాప్తేః ప్రపత్తవ్యం
తావత్పాపా (ఫలమత) ఇతి: అతః - అస్తావ్యరలక్ష్యక్షణోనారా
యతాదుద్బోధితేభ్య ఏవ కమలభ్య ఏవేషామపభుజ్యమా
నం ఫలంభవతి, తమ కమలతస్సాన్విత్యైర్గ్రీ, కుతఃపిడిప పత్రే,
శ్రేభగవాన్నానాయకేవహి నేనానాభమాభమాది ఫలాన్య
వకల్పయిషుం బహుద్ధా విచయ్యతతేవాన్యధా కమల జాయు
జాదితత్రదేహేస్సాకం యోజయిన్యా లేషాం లేషాం స్వక్యకమా
నుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛక సర్వాద్యబోషహీయతగన్యకచ్యతే, క
మలతు జడతయా న్యతర్యైర్గ్రీఫలమవకల్పయిషుంనాలమ్, ఇగహ
కర్తశక్తేన తజ్జుతా భూషణమేవ విదన్యతే, అతగ్ కమలతోవిచారి
త్వేన కాలాన్తరభావి ఫలాత్పత్తికాలేతదనత్వంనదోషకలిజ్ఞేయమ్,
తతత్కమలసాపేక్షత్వాత్పాపహృక్ సత్సకాతాదేవనస్వేషామి
తోద్బోధితేభ్యోపేక్షమాత్మేవప్రవేశ్యోన్మిషాకః.

౧౧ " కమలకాజాయలేజపు " కమలజైచ్చనమయలే సుఖం
దుఃఖాభాభయఃక్షేమం కమలజైచ్చాభివన్యతే || తస్మాన్సముజయే
తమక " ఇత్యాదౌకేవలకర్తకాంన్యతర్యైర్గ్రీఫలదవ్యక్తవతా
తేషాం కర్తభ్య ఏవైషాం సుఖాదిలక్షణం ఫలంభవతి, తస్మాత్స
కామైక పరమాత్మనోపాస్యకలిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే " నిత్యోనిత్యా
నాం దేతనశ్చేతనానామేకో బహూరాంయోవిదధాతికామాకా । త
మాన్తస్రం యేఒనుసన్యప్తిధీగాప్తేషాం సుఖం శాశ్వతంనేతలేషామ్
లభతేదతతేకామాన్తఃప్రేవ విహితాక హితాక " ఏత్యేకంజాతీ
యకశ్రుతిస్సృతిభిః " కమలకాజాయలేజపు " ఇత్యాదిశ్రుతేః పర
మాత్మాధిష్ఠితకమలభ్య ఏవైషాం సుఖాది రూపం ఫలం భవతి, అతో
విషయాన్మధిరపి పరమాత్మేనోపాసితన్యకలి భావేననిగ్రాన్తయతి.
(కలితత్వం తావత్పాపా) ఇత్యాదివా. ఇగహ-నిగ్రాప్తేః ఫలకథ

దంతత్రత్రమాను గుణ్యేన సుఖదుఃఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, న త్వతీత కాల వతీనసి పాపాణ కాష్ట లోష్టసధమకాతగర్హస్త జ్ఞనితా పూర్వాద్వా స్వాత స్త్ర్యేణ భవతీత్యర్థ్యవసితమ్.

—❖ ౩౦॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ❖—

నవయ ముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్తాత్ పరమాత్మనః ఫలం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః “ సవా ఏష మహానజ ఆత్మాన్నాదో వసుదాన ” ఇతి. చశ్చాత్ స్మృతిరపి సూచితా “ యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్చృద్ధయాచితు మిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమిహతే॥ లభతేవ తతఃకామాః మయైవ విహితాః హితాః ” ఇతి.

—❖ ౩౧॥సూ॥ ధమం ॥ జైమిని రతపవ ❖—

అభయద్యపి జైమిని రాచార్యో ౭పూర్వాఖ్యం ధమమేవ ఫలదాతారం మన్యతే, కుతః ? అతః- శ్రుతత్వా దేవ హేతోః, శ్రూయతేహి “ జ్యోతిష్టోమేన స్వగకామోయజేత - వాయవ్యగ్ శ్వేతమా లభత భూతికామ ” ఇత్యాది శ్రుతిషుయాగస్యైవస్వగాదిఫలోత్పాదకత్వమ్, కరివ్రనరసావ పూర్వకపదేనావగన్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుక్త్యేత, కమానుష్ఠానాదవశ్యం ధావి ఫలస్య సూక్ష్మాకాచితపూర్వా వస్థా౭పూర్వకపదేనావగన్తవ్యతే, ఈశ్వరస్తు ఫలదఇతి నశక్యతేవక్తుమ్, తస్యైకత్వా దేవవిచిత్ర కర్తృఫల ప్రదత్వా నుపపక్షేః కమాను నపూర్వకమేతత్సూత్రార్థకముపసంహరతి. (తతశ్చే)తి.

† అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, ఆసమన్తా త్పృజిభ్యోదదా తీత్యన్నాదః, వసూసి- ద్రవిణాని, దదాతీతితథా.

॥ జైమిని గ్రహణేన తత్పరిణయాధం గురుశిష్య సంవాదో స్తిచ్ఛధికరణే నిరూప్యతఇదిద్యోతయతి.

మృతతైయక్యాక పత్తిశ్చగన్త్యగ్గర్హసం కలవమితి తైవిశేర్తతమ్.
 తిథాపి తత్త్వతం స్వంప్రసభమలి మన్యధి ప్రేత్య ప్రతిపత్త
 క్షం సిద్ధాస్త మాహ.

—*— సూక్ష్మాత్వం తుభావ గాయతో హేతు వ్యవకేశాత్—

న కేశైర కేవలావపూవాత్స్యం భవంత్యేవ ముచ్యతే నై
 మి వసిత స్తమితి, భావాత్ కావ గాయ త్స్య. పూన మేకత్వ
 సాకేషే స్వేన పూనోకత్తం సమాప్త్యేక మేవ, కలవమితి వచ్యతే,
 కఠః? హేతువ్యవకేశాత్-అన్త్యేవ పరిమాన్యతో భవం. స్వేన
 కారయిగ్గర్హం వ్యవదిశ్య తత్ఫలిహేతుత్వం వ్యవచితం. “ఏష
 హ్యేవ సాఘకత్తకారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నరీషతే-ప
 షహ్యేవాసాఘకమకారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యః. భోసరీష
 తే” ఇత్యాదిశ్రుతిః. ఇతి పునరపూర్వాత్సాత్వవ్యవకేశాత్ నా
 రాయతో ప్రసన్నవాచాల నిగ్రహవాకాను గచ్ఛేన కలం భవతీతి
 నిశ్చేతవ్యమి, “వాయు మేవ స్వేన భాగధేయోపధావతీ” త్యా
 నం ఘోరింకమయతీ” త్యాదివ్యతి వాయుత్వము ని సూక్ష్మేభ్య
 పరిమాన్యసేష కలవత్వ మచ్యవసేయతి, “హవాయా య” ఇ
 త్యాదభ్య “వాయుమస్తరోయమయతీ” తి, “లభలేచ తతఃకా
 మాన్తయైవ విహితాకహితా” నిత్యాది శ్రుతి స్మృతి పేష్వతదర్థా

ఇసిద్ధాస్తమపసంహరితి-(తస్తా)దితి= ఏతేన “జ్యోతిస్తోమన
 స్వగకామాను తే” ఇత్యేత జ్యోతిస్తోమస్య తజ్జరితా భావ-
 స్యవా పరిమాన్యాభిప్రాయేనైవ స్వగా-ది కలవత్వమితి వ్యాఖ్యానియం.
 “వాయుమేవ స్వేన భాగధేయోపధావతీ” త్యాద్యనా వాయు
 వాయుత్వేన్నానైవ త్రైక్యేణ భూత్యాది కలవత్వం ప్రతీయిత తద్యత
 జ్యోతిహ- (వాయుమేవ) తే పరిమాన్యేన ఏవేద్యేన క్షం తాతాక
 వ. కలవత్వమితి త్యాది వ్యాఖ్యానమితి శ్రుతి-మేవ త్యాదాభి-మేవ

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనోవిచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్తృఫలప్ర
దత్వ ముపపద్యతే, శ్రీతస్తాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సవోత్తమస్త్రిహరిశే
వసవైస్సప్తజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౪॥

సంహరతి శ్రీ(తస్తా) దితి= సర్వైః - స్వభోగాధికభిరపవగా
ధికభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస

పరమగురునిధానిత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సప్రణీత సర్వవే

దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృతీయాధ్యాయస్య

ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంసమః.

ద్వితీయపాదస్థ సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౪॥

శ్రీమద్భక్తభాష్యే శ్లోకీయవ్యాఖ్యానస్య, త్పీఠీయనిపాదః.

—* గాఢా నువ్వచేదా వైరత్యయం భగవాన్యశేషాత్ *—

“ ఏకేషం త్పీఠీయాభ్యాం ద్వికీయపాదే జీవానాం భగవదుపానిసిమేత్ప్రత్యక్షం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప తత్సంసరణం రూప్య భజనీయ గుణాయస్య శ్రీభగవతో పరబ్రహ్మణో వారాయ గన్యమహిమోపవణికః, అథాస్తీక త్పీఠీయ పాదే శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం విద్యామాహాత్మ్యం తద్గుణోప సంహారానుపసంహారా భగవదవతార మాహాత్మ్యం ప్రసంగా దాగతుజే త్రేతదధా జాతం ప్రపచ్చ్యతే; తత్రాదా భగవద్భజనప్రకార పక్షానాయత

శ్రీమద్భాగవతశ్చ త్యా భక్తిస్సాక్షిర్మూర్తమ్.

అగ్రశ్లోకాయాపి తాదస్త్రిన్నానస్తావిగణాదాపి॥

“ పూర్వస్త్రిన్నాదే భగవదుపానిమే త్పాదచాపకంజీవానాం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప సంస్కృత సేరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షూ పాన్యత్వోపిభావ్య తత్తోచతోపాననస్వరూపాదేరస్త్రిక పాదేవిభావ్యమాణత్వోపిర్వపాదేవాన్య విషయ విషయభావ రూపాం సద్గతిం ద్యోతయి తుం వృత్తానువాద పూర్వక మేతత్పాదభావమాహ (తదేవ) మిత్యాదివా = విద్యామాహాత్మ్యమ్ భక్తిరష్టాంగయోగ స్పృశ్యేతదుభయ ప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాననవిషయకత్వాదన్యపాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సద్గతిలిలి ద్రష్టవ్యమ్. శ్రీభగవద్భక్తిరూపాదపక్షా రాధా మధ్యలిప్య జేదాస్త్రు పిషయాశ్చ త్యావ్యాదిరన్య విషయమాహ (తత్రాదా) పిరిమతి ప్రపచ్చ్యతే.

స్తద్భాఖాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాంతాద్యేతవ్యాః
 ఆహూన్విత్సదః= వేదాంత ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర
 మధ్యేతవ్యమ్ ? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాంతేషు భగవద్భజన
 ప్రకారో పపాదనేన తదవగతి సమ్భవా న్నానావిధ శాఖాగత వే
 దాంతావేద తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాథి=భిరధ్యేతవ్యా ఇత్యేవంప్రా
 ప్తేబ్రూమః, సవ=వేదాంతప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమే
 వభగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్యాదరేణాద్యేతవ్యమ్, న్యో
 వేదాంతాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢాథా=స్ఫుటతయా
 ప్రతీయంతేన్ద్రీన్నితి సవ=వేదాంతప్రత్యయమ్, “ సవ=వేదాంతసా
 రంహి శ్రీభాగవతమిష్యత ” ఇత్యాయననాత్; కుతః ? చోదనాద్య
 విశేషాత్ “ నిగమకల్పతరోగ=చితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసం
 యుతమ్ । పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహూరహూరసికాభు
 విభావుకా ” ఇతి, “ యథాహరౌభగవతీనృణాం భక్తిర్భవిష్యతిస
 వాత్సన్యఖిలాధార ఇతి సజ్గుల్ఫ్యవణయే ” తి, “ శ్రీమద్భాగ
 వతం పురాణ మమలం యదైష్వర్యవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమ
 హంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి
 సహితంనైష్కమ్య=మావిష్కృతం తచ్చృణ్వీ విపరక్ విచార
 ణపరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర ” ఇతిచ సవ=వేదాంతసారాదిమధ్యా
 వసానేషు పునఃపున భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాథం తదధ్య
 యనచోదనా ద్యవిశేషశ్చాయితే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సవ=
 వేదాంత సారస్వార్థ విచారణ చోదనామసి సూచయతి, తదిదము
 క్తమ్ “ విచారణ పరోభక్త్యా విముచ్యేన్నర ” ఇతి. నహినానావిధ
 వేదాంతేషు భగవద్భజన ప్రకారస్పష్టతయాదృశ్యతే, అతఏవ “ అ
 తోమహా భాగ భవా నమోఘ దృక్పచిత్రవా స్సత్య రతో ధృతవ్రతః
 తిరుక్రమస్యాఖిలబద్ధము క్తయేనమాధినానుస్మర యద్విశేష్టత ” మి

సాత్వతసంహితామ్ || యస్యాం వైశ్రూయ మాణాయాం కృష్ణే
పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శృంగ మోహ భయాపహ్నాః
త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనభోకపశమమ్- సంసారసి బహుణమ్,
చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవా సిద్ధ్యర్థమ్,
తాం విశినష్టి- (యస్యా)మితి.

అధికారితోఽప్యస్యాన్తైశ్చివ్య మాహ.

—* { 3||సూ|| స్వాధ్యాయస్య తథాత్మేన హి సమాచా-
రేఽధికారాచ్చ సవచ్చ తన్నియమః } *—

యథా, స్వాధ్యాయస్య- “అగ్నిమీశే పురోహిత” విత్కేవం
జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, “వైత దచీణ
వ్రతోధీయాత” ఇతివ్రతనియమోపేతస్యాధికారగ ప్రదక్షిణః, త
వైవాస్య సవవేదాన్త సారస్య, తథాత్మేన-స్వాధ్యాయ రూపత్వే
న, అస్వాధ్యయనే చీణవ్రతో విశేషత శ్చ శ్చిధాన్త సద్గుణ సమృద్ధ
ఏవాధికృతోభవితుమహతి, కుతః? అధికారాత్- “వైతథలాదౌ
పదిశేన్నావినీతాయకహిణి” దిత్యారభ్య “శ్రద్ధధానాయ భక్త
య వినీతాయా నమూయవే । ధూతేఘకృత మైత్రాయ శుశ్రూషాభి
రతాయచ || బహిజాత విరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే । ని
మత్సరాయశుచయే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ” ఇతి శ్రద్ధా
దిసద్గుణోపేతవైవాధికారో సదేశాదిత్యర్థః, సవచ్చతన్నియ
మభిధి నిదశనాన్తరనిదేశః, యథావాబృహస్పతిసపనామకయాగా
సృష్టానరూపవ్రతోపేతగ పురోధాయాం నియమేనాధికృతస్సాన్యత్,
తథాచశ్రూయతే “బ్రహ్మస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాంగ
చ్ఛేయమితి- సపతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్రేవాయజశ

§ (నిదశనాన్తరనిదేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయదృష్టాన్తస్యా
తాత్పర్యత్వాత్సవస్య దృష్టాన్తాన్తత్వమితిజ్ఞేయమ్. ... *

నగోదైశ్చవానాం పురోధామగచ్ఛతే యః పురోధా కామస్సాన్తి
 తే నబ్బహస్వతి నవేతయతేత పురోధామగచ్ఛతే"తి. పురోధామ-
 పాలోహిగ్యమ్, తదధికారమితి యాచిత; గచ్ఛదేవ తస్మిన్ సర్వవే-
 దాస్తపారాధ్యమేన చీతావసో విశేషత శ్చైవాది సర్వలోకేతర-
 వాచిత్వతత్త్వాదినియమః, బృహస్పతి నవస్య పాలోహిత్య ప్రత-
 త్యేచ" పాలోహిగ్య"చనంచితే పరమేన సమాచితే" గ్యత్ర త్ర-
 ప్త్యుచ, హిత్యోచిత్యుచావసో. *

—*|| సూ || దశకయతిచ. *

అపిచ " అచభోకపకమం సాక్షాద్భక్తియోగమభోక్షతే లో-
 కస్యాకానతోవ్యాసశ్చక్రేసాత్వతసంహితామ్ || యస్యాంత్తే శూ-
 యమానాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే | భక్తిరుత్పద్యతే త్రంస శ్శోక
 మోహభయాపహః || ససంహితాం భగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ-
 జమ్ | శుకమధ్యాపయమానః+నిచ్చిర్నిరతంముని" మిత్యాది శ్రుతి-
 స్సర్వవేదాస్తపారాధ్యయచస్య నిచ్చిర్నిధమాన్గకత్వం దశకయతి,
 తత్త్వాత్స్సర్వవేదాస్తపారాధ్యయనాదికాః నిచ్చిర్నిధమానిరత
 శ్చస్యాదిత్యభిప్రాయః. *

—*|| సూ || † ఉపసంహారోద్ధాభేదాద్విభిశేషవత్సమానేచ*

+ " నిచ్చిర్నిరతం ముని" మిత్యాది శ్రుతితిత్వత్రాదినా "య-
 లోహమిద మధ్యగామ్ || హిత్యాన్వసిష్యాక డైలాపీక భగవా న్నా-
 రరాయణో మహ్యంపుత్రాశాస్త్రాయచరంసుహ్యమిదంజగా" ఇతిశ్రు-
 తిర్నగోక్తాభ్యయచస్యో పశాన్త్యగ్గకత్వంచ ద్భయతేనీ సూచయతి.
 ఏతేన పూర్వోత్తర కాండతత్త్వ సర్వవేదాస్తపారాధ్యతైష్ఠ్యముక్తమ్.

+ "సర్వవేదేతహసానాంసారంసద్వికస్నమర్థతమ్" ఇతి శ్లోకేష్వా-
 న్విశ్రుత్యాది సాక్షాత్కారా. మగమకత్వాత్త తస్యతైష్ఠ్యమిష్యా-
 మా (చూచుచుండుట) తి. *

ఇతశ్చాస్యశ్రేష్ఠ్యం దశకాయతి, యతః అథతస్సర్వశ్రుతి
స్మృతీసమానే, చకారాత్ శైచ్చిగదైః స్తతోఽప్యధికతమే ఏకస్మిన్నే
వాస్తిక్ సవవేదాంత సారే సవశ్రుత్యావిచోదితానాం ధర్మా
ణాం భగవదుపాసనానాంచోపసంహారోద్యత్యతే, ఉపసంహరః
ఉపపాదనాథకమాకషణమ్, కుతః ? అథాభేదాత్ - తేషాంస
వశ్రుత్యావీనాం సవవేదాంత సారస్యచాక్షైక్యాత్, తహిక
ధమస్యశ్రేష్ఠ్యమితిచేత్తావృశశ్రుత్యావిభ్యోపిస్ఫుటతయాచిదచిత్త్య
రస్వరూపయాథాత్మ్యావభోధకత్వాదస్యశ్రేష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్.
అపిచాస్యావిధిశేషవచ్చశ్రేష్ఠ్యంభవతి, యథావావిధిశేషాణామ్.
విధ్యుక్తానామగ్నిష్టోమావిరూపప్రకృతి ధమాణాంతతోవిశేషధర్మా
ణాంచ, తద్వికృతరూపేద్విరాత్రాదావపసంహారోద్యత్యతే, అత్రష్టి
రాత్రాచేరగ్నిష్టోమతోఽప్యధికధమానుష్ఠానేనాధికఫలప్రదత్వా
చ్చేష్ఠ్యంభవతి తద్వత్; నిఖిలవేదాన్తేభ్యస్ఫుటతయాఽధికత
యాచభగవంతహిమాదిప్రకాశకత్వాత్సవవేదాంత సారస్యశ్రే
ష్ఠ్యంభవతీతిజ్ఞేయమ్. ...

— ✽ ౬ ॥ మా॥ అన్యధాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ✽ —

అథాపి స్యాదస్య సవవేదాంత సారస్య “ఇదం భగవ
తం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం” మితిపురాణశబ్దవ్యవచేశాద్వే
దాన్తేభ్యోస్యాన్యధాత్వమితిచేన్నైషదోషః, కుతః ? అవిశేషాత్.

॥ అథోచ్చేతద్విరాత్రాచేరగ్నిష్టోమాహిమానాత్మకద్వాదశాహ
ప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్యగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; “తిస్రపవ
సాహుస్యోపసదోద్వాదశాహిన్యో” త్యాదావగ్నిష్టోమతోద్విరా
త్రాచేరగ్నిష్టోపసదాధికోపదేశలింగాద్విరాత్రాచేస్తద్వికృతి
త్వంసిద్ధమ్, త్వాదశరాత్రస్యాగ్నిష్టోమవికృతిత్వాద్వాదశరాత్రవి
కృతేద్విరాత్రాచేరగ్నిష్టోమవికృతిత్వంసిద్ధమితివాజ్ఞేయమ్.

అన్య సమావేశాన్త సారస్య నిఖల నిగమ కవచ్ఛ సమానత్వాన్నిగమ
స్యేవ పురాణ శత్రుత్వచోరీతి భవతిగ్యోహియః, తథాచ “ ఇమం
వాఅగ్నేయవ కిష్ణోవానీ ” నిత్యానిగమస్యహి “ యచ్చాగ్నితా
నిలిహియాన్ పురాణాని ” తిపురాణశత్రుత్వచోరీతిగ్యోహియేతే, అపి
చాన్య సమావేశాన్త సారస్య పురాణాన్య “ కలిమలసంహతికా
లహినిగోహియః ” నిగమ నిత్యోగ్యహి ఇహాను పురస్కరవాన
శేషమూనిగోహియచోరీతిగ్యోహియ కిష్ణోవానీ ” నిత్యాన్యమూ
యేను సమావేశాన్తలిహిసపురాణానిగ్య జైమిన్యమేవగ్యోహియే, తి
స్తాత్పురాణ శత్రుత్వాన్య సమావేశాన్తసారస్య నైవాన్యభాన్యహి.

—* 2॥ సూ॥ నవాప్రకరణ భేదాత్పరోవరీయస్త్యానివత్ *—

+ అపిచ నైవాత్ర వివచితవ్యమన్య సమావేశాన్తసారస్య “ ద
శాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్తగణనేన, కస్తాత్ ? ప్రకరణ
భేదాత్- నిగమకల్పితోగోహియేతు ఫల ” మితి “ సమావేశలిహిసా
నాం సారం సమ్యక్సముద్భవ ” మితి “ భవి భయ మపహయకం
జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమ కృతురజహే భ్యుపాన్త్యవహర ” మితి
నైవమాప్రిప్రకరణేన్య సమావేశాన్త సారస్య వేదాన్తత్వేన సమా
పురాణ భేద మూచనాదిత్యభేద, కిం తహ్యోగ్య పురాణాన్తగణ
నమానీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మది పురాణేభ్యోధికతయాన్తిక సమా
వేశాన్త సారేపురాణ లక్షణ సద్భావాత్ “ సగోకస్యాథ విసగక
శ్చ వృత్తీరక్షాన్తరాణిచ | వంశోపనిషదుచితం సంస్థాపేతు రపా
త్రయః ॥ దశభిలక్షణైస్య క్తం పురాణం తస్మిన్వోవిదు ” తితి తాని
లక్షణాని ప్రదర్శ్యాన్య “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్త

+ “ దశాష్టాశ్రీభాగవత ” మితి పురాణాన్తగణనేనాన్య స
ర్యవేదాన్తసారస్య అత్ర వేదాన్తస్య నిషయ, నిగమ నిత్య
నిగమ...

ర్గణనమాసీత్, తస్మాన్నైషాస్య వేదాంతస్యే వివిదితవ్యమ్; అపిచాస్య
పరోవరీయస్తావవివచ్చ సర్వేభ్యో వేదాంతేభ్య శ్చేక్రిష్టత్వ మవగన్త
వ్యమ్, యథా “ సపిష పరోవరీయానుద్గీధ స్సపిషోనన్త ” ఇత్యాది
శ్రుత్యుపదిష్ట, పరోవరీయస్తావిగుణ విశిష్టోద్గీధాఖ్యస్య ప్రణవస్య స
ర్వవేదాథోప బ్రహ్మితత్వా త్సర్వేభ్యోవేదేభ్యశ్చేక్రిష్టత్వ మవగన్త
తే, తద్వదేవ సర్వవేదాంతాద్యథోప బ్రహ్మితత్వా దస్యసవవేదా
న్త తశ్చేక్రిష్టత్వ మవగన్తవ్యమ్. *

—* ౮॥ సూ॥ సంక్షాతేచ్ఛేత్తదుక్త మస్తీతుతదపి *—

తుశబ్దోఽవధారణే, స్యాదేతత్ “ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్ర
హ్మ ” త్యాదివేదాంతేషు పరమాత్మాస్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యు
క్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు “ సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్ర
హ్మ ” త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముప దిశ్యతే, తత్స
ర్వ మప్యస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే తతోపిస్ఫుటతరం సమ్యగుపపా
దిత మస్త్యైవ, తథైవామ్నాయతే “ సత్యజ్ఞానానన్తానన్తమాత్రై
కరసమూతయః । అస్మిన్ప్రభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుప నిషద్భు
కా ” మితి , “ ఏక స్తవమాత్మా ఘృతుషగిఘృరాణస్సత్యస్వయూద్యో
తిరనన్త ఆద్యః । నిత్యోక్షరోజస్ర సుఖోనిరంజనగి పూణో ద్వయో
ముక్త ఉపాధితోమృతః ” ఇతి.నహితర వేదాన్తేషుసర్వవేదాన్త సార
ఇవ సర్వతః స్ఫుటతయాశ్రీనారాయణస్వైవ పారమ్యో పాస్యత్వ
నిధానరణ ముప లభ్యతే, తస్మాదస్మాన్త్యైవ సవవేదాన్త త
త్త్యేక్రిష్టమ్. *

—* ౯॥ సూ॥ వ్యాప్తేశ్చసమంజసమ్ *—

సర్వశ్రుతి స్మృతీతి హసపురాణ తాత్పర్యాథేషు బోధక

“ఉక్తం సర్వవేదాన్త సారస్యత్యేక్రిష్టానక దాపి సర్వేకవ్యమిత్యా
శయేనాహ (వ్యాప్తేశ్చే)తి. *

—* ౧౧॥ సూ॥*ఆనన్తాదయగిప్రధానస్య *

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార పృథివీభక్తత్వేన సర్వతః
దాంతసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రమేవ భగవద్భజనా
దిప్రకార పరిజ్ఞానాధిభి రధ్యేతవ్యం త్రోతవ్యం చేత్సుక్తమ్, ఇ
దానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారోవిచార్యతే, “ ఆన
న్తం బ్రహ్మణోవిద్వా ” నిత్యాదా “ సత్యజ్ఞానా నన్తానన్త మా
త్రైకరసమూతయ ” ఇత్యాదిషుచ శ్రూయ మాణా నన్తాదయో
గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేషుపసంహతవాః ? ఉతోపసం
హతవాః ? ఇత్యేవం సన్తేహేప్రాప్తే+బ్రూమః, ఆనన్తాదయస్స
ర్వేషు భగవదుపాసనేషుపసంహతవాః, పూర్వసూత్రాదభే
దాదితీహను వతతే, ప్రధానస్య- గుణినో ఆనన్తాది గుణైనిహ
పణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషాపాసనేషాపాస్యత్వేనభేదాభా
దిత్యర్థః, గుణోపసంహర-స్సంగ్రహః, అనుక్తానా మానన్తాది భగవన్సు
తానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. *

—* { ౧౨॥ సూ॥ప్రియశిరస్త్యాద్యప్రా
ప్తిరుపచయాపచయాహి భేదే } *

మతే* (ఆనన్తాదయగిప్రధానస్య) ఇతి. *

+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణ దహరవిద్యాది
రూపాయామ్. *

+ సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిషు ప్రోక్తా
నన్తాది గుణానా ముపసంహారేప్రయోజనాభావాత్తేషు తేనోపసం
హతవా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే “ ఆనన్తం బ్రహ్మణో విద్వాన్-
విభేది కుతశ్చనేతీ ” త్యాదా బ్రహ్మణ్యనన్తాది గుణానుసన్ధానస్య
లవిశేష శ్రవణా జానన్తాది గుణాస్తేషాపాసనేషాపసంహతవా
ఇతిభావేన సిద్ధాంతయతి- (బూమి) ఇత్యాదినా=గుణోపసంహరపదా

సన్న్యసం సత్త్వవస్తవమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య " త
స్యప్రియమేవ శిరః మోహోదక్షిణగఃపక్షః ప్రమోద ఉత్తరగఃపక్షః
ఆనంద ఆత్మా-బ్రహ్మ శ్రవ్యం ప్రతిష్ఠే " త్యాక్షాంతాగ్నియశిర
స్తావదయోపి ధర్మాస్సర్వేషాపాసనేమాపసంహ్రీయేరన్నత ఉత్త
రం ప్రవోచతి ? (ప్రియశిరస్తావద్యప్రాప్తి) రితి = పరబ్రహ్మ స్వరూ
పేచిత్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాం
పాసనాంతరేష్య, (ప్రాప్తి-రసుపసంహరపిచ, భవంతి క్షేయమ్, కుతః?
ఉపచయాపచయాహి భేదే-ప్రియశిరస్తావది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వ
రూపతో అనన్తాది గుణానామివభేదభ్యుపగమ్య మానేతత్స్వరూప
స్యోపచయాపచయాప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయా- చృద్ధి
ప్రాసౌ, ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాంబ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ "అన
న్తమయోభ్యాసా"దిత్యత్రావోచామ, తస్మాద్భాగవత్యాం విద్యాయా
మామ్నాంతానాం ప్రియశిరస్తావదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రా
ప్తిః, అపితు తస్మామేవేతి వ్యవస్థితిః.

—* ౧౩||సూ||ఇతరేత్వర్తసామాన్యాత్ *

ఇతరే వునరానన్తావయో గుణాత్త్వర్తస్య గణేన ఉపాస్య
స్య పరమాత్మన, స్సర్వేషాపాసనేషు సమానత్వాత్తైస్త్వినాబ్రహ్మ
స్వరూప నిరూపణానమృవాచ్చ తేమాపసంహ్రీయేరక.

౨ || అనన్తాధికరణం సమాప్తమ్ || సూ || ౩ ||

—* ౧౪||సూ||అధ్యానాయప్రయోజనాధావాత్ *

భాం కథయన్ తత్స్పద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి.
(ఉపసంహర) ఇతి. అ|| ౨||సూ|| ౨||

+ అథోపాగేభ్య భగవతి సర్వస్తాత్పరమ్య గుణోప సంహారో
పదేశస్య ప్రాప్తావసరత్వాదవసరసక్త త్యాఽధునాతన్యగోపగంహ
రమాహ- (అధ్యానాయప్రయోజనాధావా)నితి.

ఇదమామూయతే “భూతేషువీరుద్భ్యుడు త్రమాయే సరిష్ట
పాస్తేషు సబోధనిష్ఠాః । తతో మనుష్యాగి ప్రమథా స్తతోపి గన్ధ
ర్వసిద్ధా విబుధానుగాయే ” ఇత్యారభ్య “ భవసి పరస్సోథ విశిష్ట
వీర్యస్సమత్పరోహం ద్విజదేవదేవ ” ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయస్త్రి
త్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహూస్విద్భక్తవత్సల ఏక
ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర
తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా
ఇతి గమ్యస్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వా మ్ననాత్; ఆతో
వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్రపరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్యే
వం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యేవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మనః
ధ్యానాయతేభ్యో వీరుదాదిభ్య స్తస్య పరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమ్,
నత్వేషామ్; కుశః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు
పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పర
త్వేన ప్రతిపాదితేత్వా ధ్యానం సర్వేషాం సిద్ధ్యతి, ఆధ్యానమ్-శ్రవణ
కీర్తనాదిభి స్సమ్యగ్భగవదుపాసనమ్, “ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్య
థా హ్యథేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామ
హాః పరః॥ మహతగిపరమవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషగిపరః । పురుషో
న్నపరంకించి త్సాకాష్ఠా సాపరాగతి ” రిత్యత్రాపిచ పరమ పురుష
వ్యైత దథఃమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి గమ్యతే.

— ❀ ౧౫॥ సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ ❀ —

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్సగమత్వా
యోదాహరతి- (ఇన్ద్రియేభ్య) ఇతి= అథాః- శబ్దాదయః, మనః
దిశబ్ద చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహజాగరచింతాన్యవృత్తే- అవ్యక్తమ్-
ప్రకృతిః, తతో జీవసి పరఇతిజ్ఞేయమ్; తతగిపురుషః- పరమాత్మా, ప
రాగతిః-ముక్తప్రాప్యఇతియావత్; ఏతదథఃమే- ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః.

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్పశ్యంత్యపిరుదారి పరివాహపా
 రే పరమాత్మనవీవ పరత్వం ప్రతిపాద్యతేభ్యవగమ్యతే, అత్తన శ్చ
 బృ అత్తశబ్దః, ఏతన్న గ్రహణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పర
 త్వం ప్రతిపాదయతి తేతత్త్వాపకాస్తచ్చబృత్యియాయత్, తథాచాత్మ
 చ్చబ్దాత్ర శ్రూయతే “ సమత్వరోహం ద్విజ జేవ జేవ ” ఇతి. ఇత్ర బ
 హుప్రహీణా పరస్తాత్ బ్రహ్మగోపి ద్విజ జేవానాం పారవ్య మవగ
 మ్యతేతేదేన్న, ఇత్యేవమత్సలతయైవంభగవదుక్త్యపవత్యైః “ ద్వి
 జ జేవ జేవ ” ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిచ్ఛేయః.

3||అధ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ||౩||

—*||సూ|| అత్తగ్రహీతితరవదుత్తరాత్ *||—

౧ “ ద్విజ జేవ జేవ ” ఇత్యన్యబహుప్రహీత్వమాక్షిప్య సమాధ
 తే=(అత్ర) త్యాదినా.

తస్మా దుపాసనా వసరే భగవతి సమస్త కేతవా కేతన
 పారవ్య గుణోపసంహార సిద్ధిరేతదధికరణ ఫల మిత్యధికరణం సమా
 ప్తయమ్. అ||౩||సూ||౩||

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్సంసంహార్యా ఇత్య
 వగమయితుం ప్రోక్తయైవసన్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే (అత్తగ్ర
 హీతితరవదుత్తరా)దితి.

సన్విహశ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్మాధికర
 జేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్సంభవమత్తశబ్దస్య పరమాత్మ ప
 రత్వసంశయః ? అత్రోచ్యతే, అత్తశబ్దస్య జీవే ప్రసిద్ధత్వాదస్త్యేవే
 హత్తశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అత స్తస్మిన్సాన పూర్వక
 ముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసి
 ద్ధ్యభావ మేతదధికరణ మారభ్యమితి జ్ఞేయమ్. అత్తశబ్దస్యజీవే ప్రసి
 ద్ధత్వాత్తత్పరత్వయం పూర్వకమక్షిప్యవేద్యమ్.

ఇదమామూయతే “ అత్తానితోవ్యవ్యయశ్శుద్ధ ఏక తేత్రక్ష
అశ్రయః । అవిక్రియస్వ ధృష్టుతు వ్యాపకో నజ్యనావృత ” ఇతి. కి
మత్రాత్త శబ్దగి పరమాత్మాన మాచప్టే? అథవాజీవమ్? ఇతివిశయేనతి
దమాహ- (అత్తగ్రహీతి) రితి= అత్తా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేక
త్యాత్తగ్రహీతిః, అత్తగ్రహణమ్, అత్తశబ్దఇతియావత్, తతశ్చ “ అత్తాని
తోవ్యవ్యయశ్శుద్ధ ” ఇత్యత్రాత్త శబ్దకరవత్ పరమాత్మానమేవాచప్టే, న
తుజీవమ్, యథా “ ఏతై ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానంలక్షణైః పరై ” రి
త్యత్ర కరతర అత్తశబ్దగిపరమాత్మాన సూచప్టే తద్వత్, కుతగి ఛన
రయమితర అత్తశబ్దగి పరమాత్త పరకత్యన గమ్యతే? ఉత్తరాత్ “ అ
త్తానితోవ్యవ్యయశ్శుద్ధ ” ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదు
ష ఏవోత్తరత్ర “ అహం మమేత్యతద్భావం దేహదామోహజంత్య
శే ” దితిమోహప్రయుక్తదేహత్వభావాద్విత్యాగముఖేన ” హైమయ
థాగ్రావస్వి ” త్వారభ్య “ అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభతే ” తిపరబ్ర
హ్మగతిలాభ శ్రవణాదిత్యుథః. ... *

—* ౧౭|| సూ|| అన్వయమితిచేత్స్యాదవధారణాత్ *

నన్వత్ర దృష్టా పైతే తరాత్త శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః,
అధ్యాత్మ శబ్దేనతు నపరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి॥ చేద

నీ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువణమ్, తే
త్రేషు- స్ఫురత్సువణకేషు, గ్రావసు, శిలా మయాకరాఖ్య దేశేషు,
యోగైః- ధనునాద్యుపాయైః, తేత్రేషు- శరీరేషు, దేహేషు- పరమా
త్తశరీర భూతజీవేషు, అత్తయోగైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః, నిత్య
త్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యర్థః; అధ్యాత్మ విత్- సర్వోత్కృష్టపరమా
త్మజ్ఞాన- తేత్ర తద్జ్ఞ శరీరక త్వేనభగవద్భజనవానితియావత్; వ్యాప
కత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞ శబ్దాః- వ్యుత్పత్తి- (అన్వయా) దితి.

॥ అశ్రయత్వవ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

అచ్యుతే, " అత్తాపర్యవ్యయశ్చక్ర " ఇత్యత్తాత్త శక్త్యస్య పరమాత్మాన్వయవీచ సమంజసస్సాధిత, కథః ? అవధారణాత్. " వ్యాపకో న్యైర్గతావృత " ఇత్యాది విశేషణైహికా హస్తశక్తేన పరమాత్మైవావధార్యతే, అవధారణమనిత్యయ, ఇతస్తాన్మేహజీవగన్తః.

౪॥ అత్త గృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. చూ॥ ౧॥

—* గంగానాథాకార్యాఖ్యానాచమోఽవతామ —

శ్రీసృసిప్తవ తారం ప్రస్తుత్య చ్యుతే " సత్యం విధానం నిజభ్యుదయభాషితం వ్యాప్తించనగాలే వ్యభిలేమచాన్తచి. అద్యశ్చ తాత్పర్యత రూపముద్వహాత్ స్తుతే సభాయాం నమ్యంతమానుష " మితి. కిమిదమవ తారరూపం మత్స్యాధ్యవ తారం వచ్చతుముఖస్సప్తరూపమునకరోతి ? కింవా నానుకరోతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ప్రతిభాషామహే, ఇదమవ తారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుముఖ స్సప్తరూపమ్, కస్తాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్. కార్యాఖ్యానమ్ - కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానమ్, " భూలేస్యస్తవ్యస్యప్తేభ్యో మృత్యుమాణభూన్తమప్రభో " ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు ఏగప్రాధాన వచనేన నేదం నృసిప్తరూపం చతుముఖ స్సప్తరూపమునకరోతి నిత్యయస్య కర్తవ్యత్వ వ్యాఖ్యానాదీశ్యతా, నహి చతుముఖ స్సప్తరూపేషు నృసిప్తవగమయత్ తమ్యుగా సంప్రకాశయ - (అచ్యుత) ఇత్యాదినా.

* తస్తాత్ - ఏవమవధారణాత్.

+ ఇహాన్తశక్తేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణే సత్యపాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాన్తస్యైవత్యైవ తస్మి రూపతాథాముత్తరాధికరణమారభ తే - (కార్యాఖ్యానా)నితి.

+ మత్స్యాధ్యవ తాదైశ్చతుముఖస్సప్తరూపానుకరణాన్నిహిత్యవ తాగోపి తస్మిన్సప్తరూప ముచకరోతిత్రామాణమ్. ప్రాప్తే నిత్యమాహ (నిత్యమాహమా) ఇత్యాది వాక్యేన నిరూపయన్తి.

రూపసవ్యశంప్రత్యక్షతశ్చాస్త్రలోవాపశ్యామః *తస్మాదిదంశ్రీస్సోష్టా
వతార రూప మపూర్వమితినిశ్చయతే. *

౫॥ కార్యాభ్యాసాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥ .

—* ౧౯॥ సూ ॥ +సమానఏవం చాభేదాత్ *

భగవతో మత్స్యోద్యవతారాన్ ప్రస్తుత్య మ్తాయతే “ సమగ
కారణమత్స్యాయ ప్రళయాభివరాయచే ” త్యాది. మత్స్యకూమా
దిస్సర్వోపి భగవదవతారోమిథస్సర్వరూపతోభిన్నః ? అహో స్విదభి
న్నః ? ఇతివిశయఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చత్యోఽవధా
రణే, మత్స్యకూమాది స్సర్వోపి భగవదవతారోమిథస్సర్వరూపత
స్సమానః-అభిన్నఏవ భవతి, యథావా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాది
భేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సవకమపి కటకమకుటా
దికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ మత్స్యోద్యవతారగ
ప్రతిపత్తవ్యః, కతః ? అభేదాత్ “ యథా హిరణ్యంసుకృతం పుర
స్తాత్పశ్యాచ్చ సవస్య హిరణ్మయస్య । తదేవమధ్యే వ్యవసూర్యమా
ణం నానాపదైశ్చైరహమస్యతద్వ ” యత్యేవ మాదిషు భగవదవతా
రాణామితరేతర మభేదత్రవణా దిత్యర్థః, అస్య మత్స్యోద్యవతారా
దేః, నానాపదైశ్చైరితిమత్స్యోద్యవతార నామాస్యచ్యుతే, తస్మాత్స
మానతయైవ సర్వే ఆవతారాగి ప్రత్యేతవ్యాః. *

~~~~~
* ఫలకథనపూర్వకమేతః ధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి=
అపూర్వమ్-అభూతోపమమత్స్యగః. అ॥౫॥ సూ॥౧॥

+ అత్ర మత్స్యోద్యవతారప్రస్తావేనతత్సర్వరూపస్యోపస్థితత్వాత్ప
సక్త సక్తత్యో త్తరాధికరణమారభతే- (సమాన ఏవం చాభేదా)దితి.

॥ మత్స్యోద్యవతారాణాంపునర్కాత్కాన్తితోభేదఇత్యేవంపూర్వప
క్షేప్రాప్తేసిద్ధాంతమాహ(ఇదంప్రత్యుచ్యతే)ఇత్యాదినాఫలకథనపూ
ర్వకమేతత్కూత్రార్థముపసంహరతి. (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—* ౨౦॥ సూ॥ సమ్యక్సాదేవ మన్యత్రాః *—

అన్యత్ర- మత్స్యగృహతారేభ్యోఽన్యత్వేన ప్రతీయమానేమథ క్షిణ్ణాన వై రాగ్య ప్రదేయాచార్యేష్వపి, భగవదీయ జ్ఞానాంకాని స మ్మన్య సద్భావాత్, ఏవమ-భగవదవతారవృత్తికేతవ్యా.

—* ౨౧॥ సూ॥ సవావిశేషాత్ *—

తతశ్చాచార్య స్వరూపాదాం భగవ దవతారాదాం సమీక్ష మత్స్యగృహతారేభ్యో నైవ భేదోభవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్తాత్ ! అ విశేషాత్- మత్స్యగి స్వరూపాదా మాచార్య స్వరూపాదాంచ భ గవదవతారాదాం సమానత్వాత్. ... .. *

—* ౨౨॥ సూ॥ దశకయతి *—

అపిచ “ యథాహంక్షానదో గురు ” యతి, “ స్వానామనుగ్ర హాయేమాం సిద్ధయాపీచరత్యజ ” ఇతి, “ యస్యపాదౌ చ్ఛగవతిక్షా నదీప ప్రదేగురౌ । మత్స్యానధీశ్చ శ్రీం తస్య సవంకుజర శాచ వ ” యతి, యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ । తస్మైతేకధి తాహ్మధాః ॥ ప్రకాశ నేమహత్నన ” ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజా తమిమమీవార్థం దశకయతి. ... .. *

౬॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥ ౪॥

—* ౨౩॥ సూ॥ శ్రీ సమ్యక్తియ్యవ్యాప్త్యపిచారః *—

* సదాచార్యాదాం భగవదవతారతామాహ-(సమ్యక్తా) యితి. + తస్మాద్భగవదవతారత్వ మాచార్యేష్వనుసంధేయమేవేత్యాహ-(సవా) ఇతి. ... .. ౭॥సూ॥ ౪॥

శ్రీ ఇదమవతారసమానత్వ ముపసీద్యోత్తరాధికరణే సమ్యక్తియ్యా దిగుణోపసంహారాధిధానా దుపసీద్యోప పేదక భావనగోచ్యోత్తరా ధికరణమూర్ధవే. (సమ్యక్తియ్యవ్యాప్త్యపిచారః) యితి.

ఇతరావతారాల్లోప పేదప్రసంగే దేహ సమ్యక్తియ్యవ్యాప్త్యవ్యాప్త్యానామను

ఇదమామూయతే “ శ్రుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూఢీ-
తం బలిం భృగుణా నుపకల్పితైస్తతః । జగామ తత్రాఖిల సారస-
మ్భుతో భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇతి. ఇహాఖిల సా-
రశబ్దేనాఖిల లోకాలత్యున్నే, సమ్భుత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్య-
తే, “ భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే ” ఇత్యుపరితన వాక్యా-
త్; తథా “ తద్వామనం రూపమవర్ధతాద్భుతం హరేరనస్తస్య గు-
ణత్రయాత్మకమ్ ! భూగఖండిశోద్భా ర్వివరాగపయోధయ స్తిర్యక్ష్మ-
దేవా ఋషయోయదాసత ” ఇతిహాపరిష్టా ద్యువ్యాప్తిరుచ్యతే, త-
థాచాత్ర వామనావతారసాఖిలసార సమ్భుతిద్యువాప్తిశ్చే ర్జ్యేష-
మాదికోభూయాన్తహిమోపదిశ్యతే, సకిమిత రేష్యవ్యవతారే ష్వస్తీ-
తినానుసంధేయమ్ ? ఉతా స్తీశ్యను సంధేయ మితిసంశయః †ఇదమాహ-
(సమ్భుతిద్యువాప్తి)తి=సమ్భుతిశ్చద్యువాప్తిశ్చేతి సమాహార ద్వి-
దైవైకవద్భావః, వామనాదిత రేషుచావతారేష్యఖిల సారసమ్భుతి-
ద్యువాప్తి రప్యస్తీత్యను సంధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతారా-
ణామభేదాత్. ... .. !... .. *

—* { ఆర||నూ|| ౧౧ పురుషవిద్యాయా
మివచేతరేషా మనామ్నానాత్ } *—

ఏవ మేతైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమానస్తత్తదితరే-
ష్యస్యవతారేషు సస్తీత్యనుసంధేయమ్, కన్తాదేవముచ్యతే ? పురుషవి-
ద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా “ నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే
పదేశాత్తేష్యవతారేషు తే గుణానాను సంధేయా ఇత్యేవం పూర్వః ప-
క్షేప్రాప్తే సిద్ధాస్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=సాత్రాభ్యా-
మపిచాభ్యా మేతైకావతారేష్వమ్నాతా స్సద్గుణాస్తత్తదితరావ-
తారేష్యనుసంధేయా ఇతి సూచయతి, ౧౧వచేవవిస్పష్టమాహ సూత్ర-
కారః- (పురుషవిద్యాయామివచే) తి.

విభూతివైశ్ణవీరపి | యాగప్రోక్తాదేవతస్త్రాభ్యా మారాద్యైః ప
ద్మబాదిభిః || మాయాద్యైరవధిస్తవ్యైస్స వికారమయో విరాట్ |
నిమిత్తోద్యత్యతేయత్ర సచిత్రో భువన త్రయమ్ | మిద్ధి పాదుషం
రూపం భూగపాదా ద్యాభిరోనథ " ఇత్యుపదిష్టాయాం మహా భ
రుషవిద్యాయామ్ " నహ్యన్తోనస్త పారస్యకమకాద్యన్యోద్యమ
సక్షిగ్రాస్తంవగ్గమిష్యామి యథావదనుభూషణే " ఇత్యాభ్యుపది
శ్యమానమహాభరుషవిద్యాధర్మాకామనామ్నూనాత్తే ధర్మాస్త్రాపి
సస్తిత్యనుసన్ధియతే, ఇవివక్షేత్తకస్తిన్నపతాకోపచిత్ర ప్రకరణేనర్వా
వతారమహిమ్నూ మనామ్నూనా దేత్తకస్తిన్నపతారేష్యశ్యమాన మ
హిమానస్తత్ర దితరావతారేష్యపి సస్తిత్యనుసన్ధియమ్.

౭ || సమృద్ధ్యభిరంగం నమాస్తమ్. సూ.౨౨

—* సూ.౧౧ వేధాద్యభాశేదాత్ *

పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రస్తత్య పత్యతే " ధనుహితస్యప్రణవం
పతన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్మ్య " మితి. తత్ర జీవలక్ష్మణ శరవే
ధాదికం పరబ్రహ్మణిసూచ్యతే, అదివా పరబ్రహ్మ వశీకరణం. త
త్తిం పరబ్రహ్మణిసూచితమ్ ? ఉతోచితమ్ ? ఇతి సందేహః, తిలేషు
వేధాదేహికంసారూపత్వేన తేతశ్చేష్యేన ప్రయోక్తవ్యతయా ప్రా
ప్త్యే పరస్త్రిక బ్రహ్మణితన్నోచితమితి ప్రాప్తేప్రత్యాచక్ష్యహే, జీవత
రవేధాది పరస్త్రిస్త్రిహ్యుచితమేవభవతి, కతః? అర్థశేదాత్. రూప
కేణోక్త శరశబ్దస్యహి భవతీహ జీవయాపార్థభేదా, తతశ్చ తస్య ప
రబ్రహ్మప్రాప్తి రేవేహ వేధాదీతి సూచ్యతే, నతు హింసా, ఏవ

* దాష్టాన్తికే దృష్టాస్తధమోపపాదనే నేహ ఫలంకరణయ
న్నభిరంగముపసంహతి- (ఏవ) మితి. అ. ౭. ౧. ౧. ౧. ౧.

౧౧ ఇహాశేద ముపజీవ్యకస్య చిదర్థస్యాపి స్త్రుతత్వాన్నిర్దేశ స
జ్ఞత్యో త్తదాభిరంగమారభతే. (వేధాద్యభాశేదాత్) నితి.

మాచేశదేన బ్రహ్మనన్తానుభవలాభఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్,† తస్మాన్నవిరోధః. ... .. *

౮॥ వేధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* { ౨౬॥ సూ॥॥ హానౌతూపాయన శబ్ద
శేషత్వా తు-శాచ్చస్తస్తుత్యుప
గానవత్తదుక్తమ్. } *—

సమావేదాన్త సార ఇదమామ్నాయతే “ కథా మదీయా
యాజుషమాణగి ప్రియా స్త్వమావేశ్య మామాత్మని సన్తమేకమ్ | స
వేశు భూతేష్వధియజ్ఞ మీశం భజస్వయోగేనచకమహిన్వ” స్తితి.
అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కమణో హానం భవతీ
తి తాత్పర్యార్థః శ్రూయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహాన మాత్మ
తాణ్డీనోధీయన్తే “ + అశ్వత్థవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్త ౩
వ రాహుముఖా త్ప్రముచ్యధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్తా బ్ర

† పరబ్రహ్మణి వేదాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధిక
రణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

॥ యథా సమ్భృత్యధికరణేవ తారాన్తర దృష్ట స్సమ్భృత్యా
త్యాది గుణో అవ తారాన్తరేషూపసంహృత స్తథోత్తరాధికరణే శా
ఖాన్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్శాఖాన్తరేషూపసంహ్రియత ఇతి సమ్భృ
త్యధికరణేన దృష్టాన్తసన్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (హానౌతూ
పాయనశబ్ద శేషత్వా) దిత్వాదినా.

+ (అశ్వత్థవే) తి = యథాశ్వో రజోయుక్త శీర్ష రోమాణిధూ
ననేన విధూయ-త్యక్త్వా, చిర్తలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూ
యతన్మూలం శరీరం ధూత్వా లిజ్జ దేహ సహితానా ద్యజ్ఞానంచ శ్శ
క్త్వారాహుముఖా త్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతపవ
కృతాత్తా- అవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్

హ్మలోకమభినవన్మువాసీ"లి. ఏవ వీవాధిపకణికాశ్వాసనస్త్రీ" + య
దాపశ్యగి పశ్యలేమక్త మాం కరణంరమేశం వ్రమమం బ్రహ్మ యో
నిమ్ । తదా విద్వాక్ పున్యపాపే విధూయ నిరంజనగి పరమం సా
వ్యముపైత " తి. శాట్కాయనస్తు " కేవలం సుకృతమహ్మతయో
రుపాయన మాత్రం పరస్త్రీ " + తస్య పుత్రత్రాదాయ ముపయస్త్రీ సు
హృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషస్త్రీ పాపకృత్యా " మిలి. కాపీతకానిత్ర
నస్త్రయోహానమచైర్మపాయనంప సమాచనస్త్రీ. " శతత్సుకృతమ
హ్మలే నిధునలే- తస్య ప్రయాజ్ఞాతయస్సుకృత ముపయస్త్రీ ప్రియా
దుహ్మత " మితి. అత్రకాపీతకభి స్సుకృత దుహ్మతయోహిభాగే
న హానోపాయనో భయస్యామ్నాతత్వా త్రత్రనకాచిచ్చిచిత్వా ఏ
వం శాట్కాయనిధిస్త్రయోహాధ్యే ఉపాయన మాత్ర స్యామ్నాత
త్వే ప్యప్రహతయో సుకృత దుహ్మతయో రనైర్మపాయ నాగమ్య
వేరాధాన్త్రత్ర త్రయోహానమపి సన్నిపలేదేవ, అతస్త్రతాపినకా
చిచ్చిస్త్రా, యత్రత " కథామదీయా జపసూత " ఇత్యాదౌ తయో
హాన మాత్రం శ్రూయతే, నహాపాయనమ్, తస్మిముపాయన- స
సన్నిపలేతే? ఉతాహూనన్నిపలే దేవ ? ఇతి విచిత్త్యామి, ఏవేవేవా
పమ్యక్తమ్ ? నసన్నిపలేతితి. కుతః ? తత్రోపాయ నశక్తేసన్నిపాత్య
మానే కల్పరాగారప ప్రసంగాద్యథాశ్చితాభాన్యైవవత్తు ముచిత
త్వాచ్చ; తస్తా దసన్నిపాత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాగప్తే-
అప్రాకృతమిత్యభావః; బ్రహ్మలోకమవైకుంఠాఖ్యం పరమపద మిత్య
భావః, అభినవన్మువాసి- ప్రాప్స్యమి. (+ యదాపశ్య) ఇతి-పశ్య-త్ర
ప్రాప్తేవ ఇత్యభావః, నిరంజనః- సాజ్ఞానాస్థింగా ద్విముక్తః, సావగ్గమ-
సరమాగ్గసారూప్యమ్. (+ తస్యపుత్రా) కలి-తస్య- భగవ దుపాసక
స్య, దాయమ్- గృహదేవీదేవ్యాదికమ్. (శతత్సుకృత దుహ్మత)
ఇతి- చిత్తే, దా, భగవదుపాసకాదుః.

(హానౌత్వి)తి= తుశ్చబైన ప్రాప్తాంశజాం- శిథిలయతి, “ కమహి
న్వ”న్నిత్యాదౌ కేవలాయామపిహానౌత్రూయమాణాయామన్యేడపయ
నీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్- అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కు
తః ? ఉపాయనశబ్దశేషశబ్దత్వాత్- ॥ ఉపాయనశబ్దస్య సుకృతదుష్కృ
తహానిశబ్దశేషత్వాత్, తతశ్చ ధనాది దాతృనతి ప్రతిగృహీత్వసద్భా
వవత్సుకృత దుష్కృతహాని లక్షణశేషేనల్పేసుహృదసుహృదుపాయన
లక్షణశేషసద్భావోభవతియ్యుక్తః, భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాంతరీ
యస్య కతదుష్కృతభాగిత్యాదిత్యభిప్రాయః, తద్దైవాభిప్రేత్యామనన్తి
శాట్యాయనినః “ తస్యపుత్రాదయ ముపయన్తి సుహృద స్యాధుక్య
త్యాం ద్విషన్తి పాపకృత్యా ” మితి. అత్రాథాన్ధానం సన్నిపత
తీత్యాదావుక్తమ్, “ అశ్వఇవరోమాణివిధూయే”త్యత్రాన్యడపయం
తీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహతకవ్యమ్- తద్దైవాధవణికైః “ తదావి
ద్వాక్ పుణ్యపాపే విధూయే”త్యత్రాన్యధ్యాహతకవ్యమ్, కమహి
న్వన్నిత్యాదౌ శాఖాంతరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీతి వాక్యా
ధ్యాహారే చతుర్థాన్ దృష్టాంతః, (కుశాచ్ఛన్తస్తు త్యుపగానవత్తదు
క్త) మితి= †సోమాదా వాదుష్పరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యత్యవృణా

॥ (ఉపాయనశబ్దస్యే) తి= భగవదుపాసకప్రహతయోస్సుకృ
తదుష్కృతయోగి పరత్రావస్థానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయ
నశబ్ద మపేక్షత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి-
(తతశ్చే)తి= హానోపాయనయోశ్చేషశేషిభావసిద్ధిర్నిత్యార్థః.

† యద్య “ పృశ్తీకుశ ” మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్యాస్త్రీ
త్వాత్కుశేతి స్త్రీలింగత్వం దువచమ్, తథాపి దభవేషయేకుశశ
బ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయేతు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమే
వేదివక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం వివృణోతి-(సోమా
దా)నిత్యాదినా= హేకుశాః ? వానస్మత్సాన్త్య-మహావృక్షోత్పన్నా

దిస్తామగానసమయే ప్రస్తాత్రాస్తాత్రసంఖ్య ప్రక్షానార్థం ప్రస్తావ్య
మాదాశ్చంకుసదృశాశ్చలాకా విశేషాః కుకాశద్వైవ్యస్తే, తాః కు
కా యథాభావ్య కాభినామ్ " కుకావానస్పత్యస్పతామాపాతే"
త్యస్తిక నిగమే కుకానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర క్రవతేః కా
ట్యాయనినాం కాభాసు బేదుమ్పరీః కుకాభచన్తి " తి విశేష ఏ
చనదశకనాదౌదుమ్పర్యప్రప సవైకశ్శాభిభిక్ష్వాహ్యస్తే. ఇయథావా
క్వచిత్రుర్నణి దేవాసురభందనాం పౌర్వాపర్యాయమే శబ్దా మానే
సతి "దేవచ్ఛందానిపూర్వాణి" ఇతియగిరామ్నవాక్తేవచ్ఛన్త హింపూ
వకపాతో నైర్వర్యభ్యుపగమ్యతే. + యథావాతతిరాత్రే) దోషనిర్మ
హస్యాక్తిః సూతస్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహేభ్యాం గాదీనామ్ "స
తిసమయా విషితే సూర్యేషోషనిస్తోత్రముపాకరోః" తి నైర్వీర్యై
రామ్నాతః కాలవిశేషనైర్కాభిస్త్వీక్రియతే. ధృదుత్వవైశ్చిచ్ఛాభి
భిః "బుద్ధిజడపగాయన్తి" త్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేఽ" వా
ధ్వర్య రూపగాయే ద్వార్వీర్యోవా అధ్వర్య రూపధ్వర్య రూపగాయే
దుద్గాత్రేవాచం సంప్రయచ్ఛే + యపదాసుకాశ్య వాత్సాన్య " ఇతి నై
ర్వీర్యైర్విశేషేణోపగానసమామ్నావా త్రచ్ఛాభాతో నైర్వ రూప
గానవిషయవిశేషోక్తిక్రియతే, యథైతేషు కుకాదీషు శ్రుత్యన్తరేన్వ
భవత, తాయూయమ్, మా- మామ్, పాత- రక్షత, ఇతి. భవోద్ధృ
ష్టాన్తం వ్యాచక్షే- (ఇ యథావాక్వచి) ఇతి- నవాక్షరాణ్యమరచ్ఛ
న్దాంసి, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణితు దేవ చ్ఛందానీతి విశేషా
యమ్. ముతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+యథావాత్తిరాత్ర) ఇతి- సూ
ర్యేసమయావిషితే- ఉదయసమయంగలే సతి. షోషనిస్తోత్రముపాక.
ర్యాదిత్యభాః- ఉపగానదృష్టాన్తం విశదయతి- (శ్రీ మద్భక్తవైశ్చి) ఇతి-
అధ్వర్యోమక స్త్రీబహుళ వక్తృద్వా ద్వార్వీర్యశబ్దం ప్రజ్ఞప్యమ్. + ఉ
పదాసుకా- ఉపక్షిపా? ... .. *

యోభవతి, ఏవమిహహనిమాత్ర శ్రవణేప్యపాయనాన్వయో భవతి
 త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తి త్యధ్యాహారేణ వాక్యాథే ప్రా
 చ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే, “అను క్తమన్యతో గ్రాహ్య” మి
 తిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యంతర గతవిశేషం శ్రుత్యంతరేనభ్యుపగ
 మ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్సర్వావిరోధస్సాన్తి
 దిత్వాశయః, *స్యాదేతత్ “ ధూజ్ కమ్మన” ఇతి స్మరణాత్ “ అ
 శ్వభవ రోమాణి విధూయపాప ” మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హనిమప
 గమ్యతే, “ దోధూయమానాం తాం నావం సమీరేణ బలీయసే”తి,
 “ దోధూయ నైధ్వజాగ్రాణీ ” తివైవమాచిషు వాయునా చాల్పమా
 నాయాం నావితాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దశనాత్;
 కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నాకించితాకలం సుకృత దుష్కృత శ
 ర్మణోశ్చాలనమేవ “ విధూయ పాప ” మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతి
 యతఇతి చేనై వషదోషః, సుకృతదుష్కృత ప్రహణ మేవేహ విధూ
 ననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతునామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యే
 హప్రహణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహణయో సుకృత దుష్కృత
 యోగ కించిత్ప్రవర్తితయోస్సతో స్సహృదసుహృద్భి స్తదుపాయనం
 సమ్భవతి, తస్మాత్ “ కర్తృహిన్వ ” స్మిత్యాదౌ భగవద్భక్త విధుతే
 కమణి తత్సుహృద సుహృదోయథాక్రమ ముపయన్తి త్యధ్యవసీయ
 తే, యది పునభాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యస్తహి తే
 హం సుకృత దుష్కృతయోగ్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చి
 తయిష్యతే, కుశాచ్ఛన్త ఇత్యత్ర పదాంతాద్వేతి దీఘస్య తుగా

* “ అశ్వభవ రోమాణివిధూయే ” త్యత్ర ధునోలేక ప్రహణ
 పరత్వ మాక్షిపతి- (స్యాదేత) డితి=అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహణో
 పరిభాషే: “ పాపం విధూయే ” త్యత్రాపి ధునోలేక ప్రహణపరత్వం
 సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నై షదోష) ఇతి. ఏతదధికరణ ఫలి

మోక్షప్రసాదం, శరణార్థస్వరూపమనవద్యమ్.

౯॥ హాస్యధికరణం సమాప్తమ్. చూ॥ ౧

—* ౨౭॥ సూ॥ శరణార్థస్వరూపమనవద్యమ్. —

మాహా- (తత్త్వా) విధి = సచామూలకయోగ భక్తివాచకమో భాగవ
దుపాసనైహాశుమనై స్థిరుపయంత్రం చాశక్యత్వాదుపాసనాభ్యా
హారోవ్యభిచారి వాచ్యమ్, సామ్యేభ్యై రుత్సాహ్యై రుత్సాహ్యై రుత్సాహ్యై
అయోరమూలకయో రేవ సతాశక్తిభ్యో వాచకమో వ్యభిచారి భాగవదు
పాసకనిష్ఠసుకృత దుష్కృతయో స్తత్సంస్కార సుహృద్భ్యో మానసికై
తేనేహపామయన పరాధ్యాహరణ్యపాశాశక్త్యాః;

యస్య పాసక నిష్ఠసుకృత దుష్కృత సద్భవే వీర సుకృతే చ
దుష్కృతే ఉపరాసనాపరాధ్యా తత్సంస్కార సుహృద్భ్యో వాచకే తే
తత్సంస్కారే, తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యగనప్తిసంస్కార సద్భవే సుకృతే వేదయ
జమానేజాయతశశివ తత్సంస్కారే, త్యాముఖ్యజావపి యజమానవత్సంస్కార
తిహిమానిసుకృత శాశివేన స్వగతా పాసకనిష్ఠసంస్కారే, తత్సంస్కారే
పాసక సుకృతయదుష్కృతే తత్సంస్కారే, తత్సంస్కారే, తత్సంస్కారే, తత్సంస్కారే
యస్మితి శ్లేషయమ్. ... ..

అనత్సంస్కారసంస్కారవాంఛనవద్భవై ర్వాం సుకృతగద్యు
తయోగత మాహ- (యవిభవ) విధి. తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి యజమానవత్సంస్కార
గాగమం నపరత్తి కేచిత్, తస్మాదాసాన- మాహ- (తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి
ఇత్యతే) తి. ... ..

౧ అధికరణమునసంహారతి (తత్త్వా) విధి. చూ॥ ౧

+ ఇహపామయనైశ ప్రోక్ష్య సుకృతే దుష్కృతే, తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి యజమానవత్సంస్కార
ధికరణేసుకృత సుష్కృతహాసకే నావశేషమితి తావత్సంస్కారే, తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి
వచిరేవయోవశేనోత్తరాధికరణ్యో హే తత్సంస్కారే, తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి
యస్మితి శ్లేషయమ్. (తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి యజమానవత్సంస్కారే, తహి-తక్రీ) త్యాముఖ్యజావపి

“ కథామదీయాజుషమాణగిప్రియా స్త్వమావేశ్యమామాత్మనిసత్త
 మేకమ్; సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశంభజస్వయోగేనచకమహిన్వ”
 నిత్యత్ర భగవద్భక్తైర్ధుతే సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృద సుహృ
 దశివయత్త్యుక్తమ్, తత్రాస్య స్సంశయః, కింసావశేషం సుకృతదు
 ష్కృతే సానంభవతీత్యవగమ్యతే? కింవా నిరవశేషం తద్భవతీ త్యవ
 గమ్యతే? ఇతి విచిత్తాన్యాయం పరమపద గమనసాధనకమణ అపే
 షితత్వా త్సావశేష మేవతద్ధానం భవతీత్యవగమ్యత ఇతిప్రాప్తేప్ర
 మ్నామః, భగవద్భజన సమయే నిరవశేష మేవ సుకృతదుష్కృతహ
 నంభవతీత్యవగమ్యతే, కస్తాత్? సామ్యురాయే కతవ్యా భావాల్-
 సామ్యురాయః- దేహదపసపణకాలః, తస్మిన్; భగవద్భక్తయోగ మ
 హిమా సద్యవస సాక్షాద్భగవత్పదం ప్రాప్నువతాం హ్యస్తరాశే
 సుకృత దుష్కృతశేషాభ్యాం నకించిదపి కతవ్య మవశిష్యతే, మో
 షసాధనస్య భక్తియోగస్యైవ పరమపదగమనసాధనత్వావగమాత్;
 ఏవంసతి కస్తాత్పునరవశిష్యేతకమశేషః, తథాచ శ్రూయతే“త
 థామద్విషయా భక్తిరుద్ధవై నాంసి కృత్సృశః - కేచిత్కేవలయా భ
 క్త్యావాసు దేవపరాయణాః! అఘంధూన్వ నికాత్యేన్యైః సీహేరమివ
 భాసూర” ఇతి. అత్రవస శ్శబ్దా ఘశబ్దాభ్యాం సుకృతమప్యవలక్ష్యతే,
 గాయత్రుపర్యజు- విద్యాయాంకౌషీతసోష్టాజ్జ యోగేన పర్యజుఃస్థం
 భగవంత ముపాసిత్యా దేవయానేన పథా పర్యజుఃస్థం భగవంత
 మభిప్రసీతస్యా ధ్వని సుకృత దుష్కృత విధూనన మామనన్తి“స

† తద్ధానమ్-సుకృతదుష్కృతహనమ్. ॥ కేచిత్పర్యజు-విద్యాయాం
 విరజానదీతరణావసరే సుకృతదుష్కృతవిధూననశ్రవణాత్తదాసీషేవ
 సకేషాంభగవదుపాసకానాం తద్విధూననం భవతీతిమన్యన్తే, తద
 సూద్యాగ్గీకృత్య క్రమముక్త్యభిలాష్యుష్టాః యోగి విషయమితి కథ
 యం స్తవనుగ్రాహకత్వేనసూత్ర శేషం వ్యాచక్షే- (యత్త్వి) త్యాదినా.

ఏతం దేవయానం పంచాన మాపాద్యాన్నిలోక మాగచ్ఛంతి " త్య
పత్రవ్య " సతగచ్ఛతి విరజాంశరీం మనస్తేవాభ్యేతి తత్సుకృత దు
ష్కృతే విధూనత" ఇతి. తద్వాక్యమ్, పరంశతస్యాంశుతా వహ్నిః
యోగినాం క్రమము క్తిసమామ్నూరా తేషామచిక రావివర్తకాగ
త్వాభ్యేదనాన నరం విరజానదీపర్యస్త గమనమాత్రసాధనీ భూతక
త్వాభ్యుపగమోద్యత్యతే, తిథాతస్యే-దాద రాయణిద్రభృతయః, క్రమ
ము క్తి మీయుషాంకర్తవయస్యేదేహ సద్భావమావన న్రి-యదిప్ర
యాస్యన్నుపపారమేవ్యంవైహాయసానామరయద్విహారమ్ ఆప్తాధి
పత్యం గుణసన్నిపాతేనహైవ గచ్ఛేన్ననసేన్ద్రియై శ్చే " త్యవక
వ్య.పితశ్చేనభగవద్భక్తానామజామిశఃత్వాప్త గజేన్ద్రికామరధి
భాద్ద దధిసారజ్ఞాదీనాంనిరవశేష కమతయానద్యవీవ భగవత్పా
దారవిద్రావాప్తిప్రసిద్ధింస్తారయతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాం నిద్య
జనసమయవీవనిరవశేషమేవసుకృతదుష్కృతహానంభవతీతినిశ్చయతే.

౧౦||సామ్నూరాయాధికరణంసమాప్తమ్.౧౦||

* త్వాప్త గ్రీ- వృత్తి, శ్రీదామా. " బలోన్యహోషరోమాత్య"
ఇన్యస్యాం నృపలీలాయామమాత్యత్వేన శ్రూయమాణోగోపాల విశే
షః, దధిభాద్దః-చతుర్ముఖలనలీలయాం భగవతా పరమపదం ప్రాపి
తో గోపాలవిశేషః, తథాదధిసారజ్ఞోపి గోకులా దాననేన దధ్యా
సీయ సుధర్మార్థ్య సభామధ్యవిరాజమానాయ శ్రీభగవతే కృష్ణాయ
సమర్పకతేన తదైవాతిహాషేణపరమపదంప్రాపితో గోపాలవిశే
షః, ఇదముప లక్షణమ్, సద్యోముముఖాణా మపినిర్వృత్తాప్తాద్ధా యో
గినాం దేహదుత్క్రమణావసరే నిరవశేషమేవసుకృత దుష్కృత వి
ధూననంభవతీతి ద్రష్టవ్యమ్. ఇల కథనపూర్వక మధికరణమునసంహ
రతి- (తస్మా) ఇతి.

అ. ౧౦. చూ. ౧౦||

—❖ ౨౮॥సూ॥❖ ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్ ❖—

యేయ మష్టాఙ్గ యోగినా మచిరాది క్రమ ముక్తి స్సూచితా సాకిమనిచ్చ తో ప్యష్టాఙ్గ యోగినో భవతి ? ఉత్తేచ్ఛావతపవ భవతి? ఇతి సంశయానంతః ప్రతిప్రాహ- (ఛన్దత) ఇతి=క్రమము క్తిస్తావచ్చన్దత ఏవాష్టాఙ్గ యోగినోభవతి, ఛన్దః- ఇచ్చా, భగవత్సజుల్ప విరచితవిచిత్ర ధ్రువనదశః=నేచ్చాతో భవతీతియావత్; కుతః? ఉభయావిరోధాత్- అచిరాదిక్రమము క్తిమిచ్చతో అష్టాఙ్గ యోగినో వైహాయస విహార దశః నాదిసాధనఘాతమనన్తస్త్రియోభయ సద్భావేన విరోధాభావా దిన్యథః, తథాచామూలః “ సహైవగచ్ఛేన్నన సేన్ది మైశ్చే ” ౧. ౧ తస్మాదిచ్చావతా మేవాష్టాఙ్గ యోగినాం క్రమముక్తిభవతీతిసిద్ధమ్.

—❖ ౨౯॥సూ॥❖ కలేర్థవ త్వముభయధాన్యధాహివిరోధః ❖—

క్రమము క్తిచ్చావత ఏవాచిరాదికలేః-తాదృశగత్యధ్యుపగమా దిన్యథః, “ స్థితావ్యుహాతాఽర్థ మకుణ్డ దృష్టి ర్నిభేద్య మూర్ధ న్విస్మయేత్పరంగతః - యదిప్రయాగ్యన్నృపపార మేవ్యం వైసోయసా నాముతయద్విహారమ్ । అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛే న్ననసేన్ది మైశ్చే ” త్యేతద్వాక్యస్య సద్యోముక్తిరచిరాది క్రమము క్తిశ్చేత్యేవముభయధాథఃన త్వముపపద్యతే, అన్యధాఽనిచ్ఛరపికి

❖ ఇహోత్పన్నమర్పిరాదిక్రమ ముక్తిప్రస్తావముపనీవ్యోత్తరా దికరణమారభతే- (ఛన్దత ఉభయావిరోధా) దితి.

† క్రమము క్తిస్తదిచ్చావతపవ భవతీత్యత్రి నియామకాభావాత్స ర్వేషా మష్టాఙ్గ యోగినామనియమేనైవక్రమ ముక్తిభవతీతి పూర్వ పక్షయన్తం ప్రతిచేతిజ్ఞేయమ్. క్రమముక్తిప్రాప్తౌ “ యదిప్రయాగ్య, నితి. శ్రుతేరేవ నియామకత్వా దిచ్చావతపవ భవతిక్రమముక్తి రితిభా వేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా. ... ❖

❖ ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

మము క్త్యుక్త్యుగమే “స్థిత్యా ముహూర్తాఢక” మిత్యాది వాక్య
సోభయాధాఢకవత్త్యవిరోధస్సాన్నిధిభావః, హి-సన్నితః.

—* ౩౦॥సూ॥ఉపపన్నస్తల్లక్షణాథోఢపలభ్యోకవత్ *—

ఉపపన్న ఏవ భవత్యయమష్టాద్యోగి నాం మధ్యే కేషాం చి
త్సత్యేవ భగవత్పాదారవిస్త ప్రాప్తిగి, కేషాంచి దచిరాద మాగణ
గమన పూవకకం తత్పవప్రాప్తి కిత్త్యేవం గతివిభాగః, కుతః ? తల్ల
క్షణాథోఢపలభ్యో-తల్లక్షణమ్- గతివిభాగశాస్త్రమ్, “స్థిరంసుఖం చా
సనమాస్థితోయతి” రిత్యాది రూపః; తత్రహి యథోక్త గతివిభాగ
రూపోఢ సముపలభ్యతే, లోకవత్- యథాలోకే పుణ్యక్షేత్ర ముద్ది
త్య కేచిదతి దిదృక్షయా వ్రజన్తి, కేచిచ్చపలచితా మాగణ సమ్పదం ని
రీక్షన్తస్సన్తశ్చనై స్తదేవ క్షేత్రం వ్రజన్తి త్యేవం గతి విభాగ ఉపల
భ్యతే, తద్వదష్టాద్య యోగినాం గతి విభాగ శ్శాస్త్రే హి ప లభ్యత ఇతి
మన్తవ్యః. ... .. *

౧౧॥ ఉభయావిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—* { ౩౧॥సూ॥† అనియమస్సవేషామవి
రోధశ్చబ్దానుమానాభ్యామ్ } *—

దహర విద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, భాగవతవిద్యా, ప్రతరణ
నవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం జాతీయకాబహ్యవిద్యా మో

తస్తాదిచ్ఛావతామేవ క్రమ ముక్తిరితిసద్ధ మిత్యధికరణ ముప
సంహతకవ్యమ్. ... .. అ॥౧౧॥సూ॥౩॥

† ఇహదేవ యానపాత సమభివ్యాహితపర్యటవిద్యా వతాం
క్రమముక్త్యభిధానాదేతద్విద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి ప్రాప్తంస
యమమపవదితుముత్తరాధికరణమారభతే. (అనియమస్సవేషామవి
రోధశ్చబ్దానుమానాభ్యామ్)మితి. దేవయానంపిషయాకుర్వన్విశయమా
హ (దహరవిద్యే)త్యాదినా=యసాన్యంపిద్విద్యాయం=దేవయానపాత

క్షహేతుత్వేనవేదాస్తేషువృత్తే, తత్ర కాసుచిద్విద్యాసు దేవయా
నంపత్యతే, కాసుచిన్నపత్యతే, తత్రయాసు దేవయానంపత్యతే, తాదృ
శ విద్యావతామేవ దేవయామ్, ననేతరవిద్యా వతామితి కింనియమాః?
ఉతానియ మేనసవవిద్యావతాంతద్భవతి? ఇతివిశయే॥ ప్రత్యాహ- (అ
నియమ) ఇతి=యాసు దేవయానంపత్యతే తాదృశవిద్యా వతామేవదే
వయాన మితినియమోనాస్త్యేవ, కింతస్యి యమేన సవవిద్యావతాం
దేవయానం ఇవతీత్యయమ విరోధఇత్యేవావగమ్యతే, కుతః? శబ్దాను
మానాభ్యామ్-శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్, శ్రుతిస్తావత్ “యేచేమరణ్యేశ్శ్రద్ధా
తపఇత్యుపాసతే తేచిషమభిసన్కువ న్నీత్యేవం తీజాయకా. (శ)ద్ధా
తప) ఇతి=శ్రద్ధాతపోభ్యాం యేపరంబ్రహ్మోపాసతే తేచ్ఛిషమభిసం
భవ న్నీతియోజ్యమ్, స్మృతిస్తు “ యత్రకాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం
జేవయోగిన ” ఇత్యాదికా. తాభ్యాంసామాన్యతో బ్రహ్మ విద్యావ
తామచ్ఛిరాదిగతినిశ్చయాదిత్యర్థః, తస్మా త్ త్వద్వేషాంబ్రహ్మవిద్యావ
తాం దేవయానేన పథా భగవ త్పాదరావిన్ద ప్రాప్తి రూప మో
క్షోభవతీతి సిద్ధమ్. ... .. *

౧౨ || అనియమాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౩ || సూ॥ ఇయావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ *

సమభివ్యాహారో స్థితా దృశవిద్యావతామేవక్రమముక్తిరితి నియమఇతి
పూర్వపక్షేసిద్ధా న్తమాహ॥ - (ప్రత్యాహ) ఇత్యాదినా= త్ యస్మిన్వి
ద్యా ప్రకరణే దేవయానపాతోనా స్థితస్మిన్విద్యాప్రకరణే దేవయాన
పాతోపసంహారజ్ఞాపనద్వారాదహరవిద్యాది మతాంసద్వేషాం దేవ
యానమితినియమ సిద్ధిరిహ ఫలమితిద్యోత యన్న ధికరణ ముప సం
హరణి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౨॥ సూ॥౧॥

* భగవదుపాసకానాం మధ్యేకేషాంచిద్వర్తమానదేహపతనానన్త
రందేహస్తరోత్పత్తి శ్రవణాన్నసద్వేషాంతేషాం వర్తమానదేహపత

తదేవం పరబ్రహ్మపానకానాం విధూత సుకృత దుష్కృతానామపానకాపయిక దేహపర నాదూర్వకం పాకసాధన సమ్మన్నానామోదనావాప్తిచక్రస్థిరావశ్యకే భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యభవతి భూయసీ విచిత్రాస్స, భగవదుపాసకానాం కేం కేషాం చిదేవ మోక్షః ? ఆహూన్విశ్వసృషామ్ ? నితి. తత్రకీంతావత్ప్రపత్యవ్యమః కేషాం చిదేవేత, కుతః ? యతః కేషాం చిత్పరబ్రహ్మపానకానాం దేహపర నాదూర్వకం దేహస్తోత్పత్తిశక్తిస్త్యసేవితోహసపురాణేషాం లభ్యతే, తథాహి, పసిష్టస్సవ్యయమ్భుపింహం తచిత్సోత్పత్తినిమిత్తపాదుత్సృష్ట దేహాశ్చ మిత్రాపరుకాభ్యాం జజ్ఞతతి శ్రూయతే, ఏవం భృగురపిస్వాయమ్భువా వరుణస్య పుత్రత్వేన సమత్సృష్ట ఇతి శ్రూయతే. తథాదత్తాదీనామపి తేన తేన హేతునా దేహస్తోత్పత్తి కథా తత్ర తత్ర శూయతే, తతశ్చైతేషాం బ్రహ్మవిద్యావతాం దేహస్తోత్పత్తి దశానాద్యక్రీడ్త విద్యాయాన పాక్షిక మోక్షఫల ప్రదత్వస్యైవాభ్యుపగన్తవ్యతయా కేషాం చిదేవ భగవదుపాసకానాం మోక్షఇతిప్రాప్తే సత్యాం సవేషాం † భగవదుపాసకానాం నియమేన మోక్షఇతి ప్రతి శ్రుతోతి భగవాన్ బాదనానంతరం నియమేన మోక్షఇత్యాక్షేపస్యాత్త రాధికరణే సమధాన్యమనత్వాదాక్షేపసజ్జత్యైవోత్త రాధికరణమారభతే-(యావదధికార మవస్థితరాధికారికాదా)మితి.

¶ (మిత్రాపరుకాభ్యాం జజ్ఞతతి శ్రూయత) ఇత్యన్య సపమగత ఇతి శేషః.

† తత్రతత్ర-చతుర్థసూత్రాదావిన్యోజనః. పసిష్టాదీనాం స్వచ్ఛంద తస్మిన్వృతదేహస్తోత్పత్తేన సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం పక్షమానదేహాం పరనాదూర్వకం నియమేన మోక్షో భవతీతి భావ మవగమయకొసూత్రకాన్విష్టా ప్రయోగోహ (సర్వేషాం) మిత్యాచిరా.

రాయణ ఆచార్యో యావదధికారమితి- అధికారికాణామ్- శ్రుతిస్త్రు
తీహాసపురాణాది ప్రవర్తనాద్యధి కాశేష శ్రీభగవతానియుక్తానా
మేషాం వసిష్ఠాదీనామ్, యావదధికారమవస్థితిః- యావ దధికార కా
లోభవతి తావ న్తం కాలమిహ ప్రకృతి మణ్డలే లోకానుగ్రహాథామ
వస్థితిభవతీతినిశ్చేతవ్యమ్, తస్యాస్తవధికార తన్త్రోత్పత్తదస్తే
తు ప్రాప్నువ న్త్యేవముక్తిమ్, అపిచైతే తత్తద్దేషు వశా త్వచ్ఛస్తత
ఏవదేహాంతర మపిస్వీకుర్యుః, తేషాం యోగైశ్వర్యాది ప్రభావసచ్చా
వాత్; ఏతదుక్తంభవతి, వశీకృత దేహేన్ద్రియ ప్రకృతీనా మపరిము
షిత భగవత్కృతీనాం జాతిస్త్రరాణాం జ్ఞానావభజిత కనుబీజా
నామసక్యమపాసిత భగవచ్చరణార విస్తారాం లోకానుగ్రహార్థం త
త్తదవసరే శేషాన్తేహాంతర మివ దేహాదేహాంతరం స్వచ్ఛదేన ప్రవిశ
తాం భగవదాజ్ఞాపరినిష్ఠితానాం వసిష్ఠాదీనాం దశకన స్పృశకన స్త్వ
రణనామ సజీత-నాదిధి ర్భహూ జీవాబ్రహ్మ విద్యామధిగమ్యాంజ
సామోక్షం ప్రాప్నువన్తి, కించనస్తే మోక్షం ప్రాప్నుయిరితి వక్త
వ్యమితి. తేషాం లోకానుగ్రహ కత్వం చామ్నాయతే “ కుమారో
నారదఋషురశ్శిరా దేవలోసిత ” ఇత్యుపక్రమ్య “ ఏతేపరేచసిద్ధేశా
శ్చరన్తి జ్ఞానహేళవ ” ఇత్యాదాః+పర న్త్యేతేజ్యాముక్తేషువేగస్యేవ
ప్రారబ్ధ వేగస్య క్షయేనతి విధూత చరమదేహా స్సన్తో బ్రహ్మణా స
హయ్యుజ్జే, తథాచ స్మృతిః “ బ్రహ్మణా సహతే సవే సమ్ప్ర
ప్తే ప్రతి సజ్జరే । పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద ” మి
తి. † సౌభర్యాదయస్తు వతఃమానదేహా ఏవస్థిత్యా చిరకాలాను

+ తేషాంద్విపరార్థాయప్త్యాచ్చ తదస్తేమోక్షోనియతఇత్యాశ
యేనాహ-(పర న్త్యేత) ఇతి.

† కుతపశ్యేధికారికత్వాభావేఽసౌభాగ్యాదయోబహుళదే
హాన్నస్వీకర్వన్తిత్వతఃపా- (సౌభార్యాదయన్తి) తి=అత్రాది నా

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్యతానచిరే తపయితుం భగవదుపాస
నాను భావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్య
మావిశ్య వతఃమావాస్సంతక ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతిదేహానుత్సృజ్య
మోక్షంప్రాప్తుః, ధృతస్తాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రద
త్వాత్సవేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షోభవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ అధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* (౩౩॥సూ॥ అక్షరధియాంత్యవరోధ స్సామాన్యతద్భావాభ్యా మౌపసదప త్తదుక్తమ్) *

“ అక్షరోశో బహిరయం పంచాశతోఽటివిస్తృతః । దశో
స్తరాధితైర్యత్ర ప్రవిష్టగపరమాణువత్ । అక్ష్యస్తే న్నగతాశ్చాస్యే
కోటిశోహ్యుర్జారాశయః ॥ తదాశురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కార
ణమ్ ॥ విస్తోధామపరంసాక్షాత్పురుషస్యమహత్తన ” ఇత్యుపదిష్టా
యామస్యా మక్షరవిద్యాయా మన్తగతా పరిమితాన్డా రాశిత్వా ద
యోధనూ అక్షరగళి- పరబ్రహ్మగః, ఉపదిష్టాః, తిర్థర్థధియా మవ
రోధః కిమ్ “ వాయుఃపుభాగ్ని క్షితయ స్త్రిలోకా బ్రహ్మదయో
యేవయముద్వజన్తః ॥ హరామయస్తై బలిమస్త్రోసా విధేలియస్తా
దరణంతతోన ” ఇత్యేవమాచినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యా
దికాసుకర్తవ్యః ? ఆహూస్త్విన్నకర్తవ్యః ? ఇతివిశయః, భగవదుప
కర్తవ్యప్రజాపత్యాదయోగ్రాహ్యః.

ధృలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

† పూర్వస్థిన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యా
క్షరధియాముపసంహారంభగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుంపూర్వా
ధికరణేనోపజీవ్యోప జీవక భావ సజ్జత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-
(అక్షర ధియాంత్యవరోధస్సామాన్య తద్భావాభ్యా మౌపసదప త్త
దుక్త) మితి. ... .. *

స్థాన విద్యాదికా స్వక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశా త్తద్ధియా
మవరోధోనకతకవ్యత్యేవంప్రాప్తధర్మాహ-(అక్షరధియాంస్య)తి=
తునాపూర్వకపక్షోవ్యావృత్తిః, భగవదుపస్థానవిద్యాదికాను అక్షరస
మృద్ధిధర్మగోచరధియా మవరోధగ కతకవ్యపవ, అవరోధస్తూ-పసం
హారః, అనువృత్తి రితియావత్, కతకః సామాన్యతద్భావాభ్యామ్-తి
పాస్యస్య పదబ్రహ్మణ స్సర్వాస్వపి విద్యాను సమానత్వా దంతగ-
తాపరిమితాణ్ణరాశిత్యావీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదవ త్తదు
క్తమితి నిదశ=నోపన్యాసః, యథాశిజామదగ్మ్యచతూరాత్రసంజ్ఞ కే
అసీనే=పురోదాశిన్య ఉపసదోభవ స్తీ"తిశ్రుతిచాదితానుపురోదాశి
సీమాపసత్సు " సత్యప్యహంజ్యోతిశి కేతునాంఋషతా " మితిప్రకృత
మన్త్రసమృద్ధి అధ్వరోచీరుద్ధాతృవేదోఽపన్నానామ్ " అగ్నేవే-
హోత్రం వేరధ్వర"మిత్యాదివ న్త్రాణాంచనమృద్ధోభవతి, అధ్వర్యు

* జమదగ్నినానుష్ఠితత్వాదస్యచతూరాత్ర క్రితోజామదగ్మ్య
త్వమ్, తథాచామాయతే " జమదగ్నిగిరుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయ
జతే " త్యుపక్రమ్య. అగ్నేవేరితి మన్త్రీపాఠస్తు " అగ్నేద్యేహోత్రం
వేరధ్వరమాపితరంవై శ్వాసరమవ సెకరిన్ద్రాయ దేవేభ్యోఽఋషు
తాహవిస్సావహే " తి. హే అగ్నే? హోత్రమ్- హోతుగి కృ
త్వమ్, వే- విధి, హోతారమధిష్ఠాయహోత్రం కురు, తథా అధ్వ
రమ్- యజ్ఞంచ, వే- విధి, హవిగ ప్రాపణేన యజ్ఞంసి ర్వతయే
త్యభః, [విదేర్థకారస్యమత్వమ్] ణిందపితరమ్-సర్వపాలకమ్, వైశ్వా
నరమ్- విశ్వేషాం నరాణాంహితమ్, అవసే- అస్తాకం రక్షణాయ,
అకః- అభిముఖంకురు, అహం ఋత్విచోయూయమపీన్ద్రాయ- సర్వ
దేవాధిపతయే, దేవేభ్యః-అన్యేభ్యోవస్వాదిభ్యశ్చ, హవిజుహుత-ప్ర
యచ్ఛత. (యద్వా) వ్యశ్యయేనజుహోమితివ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి
హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదంహవిదక త్ర మన్త్రితిమన్త్రీభః.

కర్తృకత్వాత్తురోదాశప్రదానస్య; తథైవేహదాప్తానైకభూతా
నుభవః పస్తానవిద్యాదికానూపాస్యస్య బహునానాభర్తృకాముప
దిష్టత్వేస్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీనస్పృహోభవతీత్యుక్తమితిపేదీరవ్యమ్.
౧౮॥ అక్షరధియమిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౩౪॥సూ॥౧॥ ఇయదామననాత్ స్వ—

పరబ్రహ్మపాననత్వా విశేషాదణిమాది సిద్ధిభవినీభూపాన
నాస్యవి కియతోక్తధర్మధియమవరోధోభవేత్ ? ఉత్తరభవేత్? ఇతి
విశయేఽబూరిమి; అణిమాద్యపాననా స్వక్షర ధియమవరోధోనభ
వేదితి, కుతః ? ఇయదామననాత్ - తథాహి తత్రశబ్దయ త్తయా పరిమి
త్యనుసన్ధానముపాస్యస్యాహ్మయతే “ భూత సూక్ష్మత్వే మయి
తత్త్వాత్రం ధారయన్తనః । అణిమానమవాప్నోతి తత్త్వాతోపానకోమ
మే ” త్యత్ర. శబ్దస్తాపణిమాదివిద్యోపాస్యస్య సవనగర్భణసమన్విత్యే
శ్చణిమాన్యపాననాసు తత్తద్గత్యేనోపదిష్ట రూపాదన్యేవ తత్తద్గ
ణాధికాభిస్తతానుసన్ధియాసీజిత్యేతవ్యమ్. ... .. *

+ మాత్రశేషవిపరణేనే హఫలందశకాయన్నధికరణ ముపసంహ
రతి- (తథైవేహ) తి. అ॥౧౮॥సూ॥౧॥

౧ భగవదుపస్తాన విద్యాదికానూక్తస్యాక్షర ధియా మవరోధ
స్యాణిమాది విద్యాస్వప్రత్యగతకప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ౭ పో
ద్యమానత్వాదాపవాదక్యాన్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (ఇయ
దామననా) దితి. ... .. *

† అన్తగతాన్తరాశిత్యావీచాం పరబ్రహ్మ భక్తత్వాత్తప్యేవా
ణిమాది విద్యోపాస్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాస్వస్యక్షరధియా మవరో
ధోభవేదితి పూర్వపక్షేనీహాన్తయతి- (బ్రూష) ఇత్యాదిహ.

* ఫలకథనపూర్వకమేతయ్సాత్కర్థముపసంహరితి- (తత్త్వా) దితి.

యవ్యవ్యణిమాది విద్యోపాస్యే పరమాత్మస్వరూపవిద్యోపదిష్ట

—* ౩౫॥నూ॥॥ అన్తరా భూతగ్రామవత్సత్వనః *—

అపిచాణిమాద్యథేషు తన్మాత్రో పాసనేష్వ ననుసన్ధీయ మా
నాధమాణః, స్వాత్వనః అన్తరా-బహుసౌష్ఠవాధ్యే అణిమాదిసిద్ధిప్ర
దేఉపాస్యేపరమాత్మస్యన్తర్మాతావీవావతిష్ఠన్తే, భూతగ్రామవత్-
యథేమే పరిదృశ్య మానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాగి పరమాత్మకుక్షా
వన్తర్మాతాఽవతిష్ఠన్తే తద్వత్, తచ్చామ్నాతమ్ “ సాతత్ర దద
శేవిశ్వం జగత్ స్థానుచ ఖండిశః | సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవా
య్వగ్నీన్ద తారక ” మిత్యాచినా. ... .. *

—* { ౩౬॥నూ॥ అన్యథాభేదానుపపత్తిరితి
చేన్నోపదేశాన్తరవత్ } *—

నన్వణిమాద్యపాసనానుక్రమశని ప్రత్యేక ముపదిష్టానాం స
ర్వేషాం ధమాణాం యుగప దనుసన్ధాన మేకైకస్యా ముపాసనా
యాం కతఃవ్యః, అన్యథోపాస్యస్యబ్రహ్మణ స్వభేదా నుపపత్తిరితిచే
న్తైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తీః; యథా “ భక్తియో
గోబహువిధోమాగైభామిని భావ్యతే | స్వభావగుణ మాగేణ
పుంసాంభావోవిభిద్యత ” ఇత్యుపక్రమ్య “మయికుర్యాన్తయికుర్యా”
దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాత్మాణాం తత్ఫలా
నాంచ భేదే సత్యపుష్కపాస్యాభేదస్ఫుట ఏవభవతి, ఏవమిహా ప్యణి
మాద్యపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలాంచ భేదేప్యపాస్య
స్య పరస్య బ్రహ్మణోఅభేదఏవభవతీత్యధ్యవసీయతే, అతోత్ర నోపా
సనాధమాణాం సర్వేషాం సవానూపాసనాన్వనువృత్తి సమ్భవః.
ధమాణస్సన్తేహ. తథాపి తేఅణిమాదివిద్యాన్లత్యేన నావరోధవ్యా
ఇత్యాహ- ౩౭ (అన్తరా) ఇతి. ... .. *

† అణిమాదివిద్యాను తత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధీయాఇతి భావే
నాధికరణముపసంహరతి-(అత్ర)ఇతి. అ॥౧౭॥నూ॥౩॥

౧౫॥ కృష్ణదామననాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—* ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారోవిశిష్టస్తిహీతరవత్ *—

సవకవేదాస్తసాశ్రేత్రాయతే “అహంబ్రహ్మపరంధామబ్ర
హ్మహంపరమంపదమ్ । ఏవంసమీక్ష్యచాత్మాన మాత్మన్యాధాయ ని
ష్కలే” ఇత్యుక్తత్రత్రాయమాణోవ్యతిహారోపదేశోజీవేశ్వరయో
రభేదమాపాదయన్నివ తయోరుపాసకోపాస్య భావంవారయతి, ప
రమాత్మోపాసనాసత్తు తత్రతత్రవిధీయస్తే, తతశ్చక్రిముపాసనవిధా
నంనోపపద్యతే? కింనోపపద్యతఏవ? ఇత్యేవం ప్రాప్తాప్రతిపత్తిమ
పనుదతి (వ్యతిహార) ఇతి=ద్వయోగి పదార్థా యోమికాథోవిశేషా
విశేష్యభావోక్తిర్యుక్తిహారః, అతశ్చక్రి శరీర భావజ్ఞాననాయోపా
స్యోపాసకాభిధాయ, శబ్దయోగి ప్రతిలోమానులోమాభ్యాంనిదేశః
“అహంబ్రహ్మపరంధామ బ్రహ్మహంపరమంపదమ్” మిత్యేవంరూప ఇ
హవ్యతిహారశబ్దోచ్యతే, సత్తువ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనా
ర్థమేవభవతీతివేదితవ్యమ్, కుతః? విశిష్టస్తిహీతరవత్- యథాఇత
రాణి శాఖాస్తర వాక్యాని “య ఆత్మనిష్కస్మాత్త నోస్త్రోయ
మాత్మానవేదయన్యా త్వాశరీరం య ఆత్మానమస్త్రోయమయత్యేషత
అత్తాస్త్ర్యా మ్యమృత” ఇత్యేవంరూపాణి జీవస్యస్వశరీరకత్వేన పర
~~~~~

* అన్యవాక్యస్యాపాతప్రతితాథాకం కథయన్ జీవేశ్వరయోర
భేదాజ్ఞేవ మధిక్యత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్రయథో
క్తాక్షరధియామకరోధవిచారోనఘటత ఇత్యాక్షేపస్కరిమస్యాధికర
ణేనసూచయతి- (అత్రత్రాయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్ఞేవమధిక్యత్య పరమాత్మోపాసన విధా
నం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తేజీవేశ్వరయోమికాథోభేదస్యత్రత్యా
దిప్రమాణైరసకృదభ్యవసితత్వాజ్ఞేవమధిక్యత్య పరమాత్మోపాసన వి
ధానం నూపపద్యత ఇతిభావేననిష్ఠా నమాహ- (అనుదత్త) త్యాచినా.

తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయశపాదః.

మాత్తోపాసన సిద్ధ్యథానుపాసకంజీవ ముపాస్యం. పరమాత్మానం
చపరస్పరంశరీరశరీరభావేనవిశింషంతితథాత్రాపి జీవస్యస్వశరీరకత్వే
నపరమాత్తోపాసనసిద్ధ్యథోకాయంవ్యతిహరణిపరమాత్మానం జీవాత్మా
నంచశరీరశరీరభావేనవిశింషీతిధ్యేయమతత్ప్రకార స్తవహంబ్రహ్మే
త్యత్రలహంబ్రహ్మశరీరభూతోస్తి త్యనుసంధేయమ్, బ్రహ్మహమిత్యత్రహ
మచ్ఛరీరకం పరంబ్రహ్మేత్యనుసంధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశే
ష్యవిశేషణభావసిద్ధేః; పరంభామేతిపరమంపదమితి చోభయత్రబ్రహ్మ
విశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతి
హవ్యతిహరణి, ఏవమేవాదిత్యా నైర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తు
త్య“తద్యోహంసోయోసౌసోహ” మిత్యైతరేయిభి రామ్నాయమా
నోవ్యతిహరణి తథా“త్వంవాలహమస్మి భగవోదేవతేలహంవైత్వమసి
దేవతే” ఇతిజాదాలై రామ్నాయమానోవ్యతిహరణ్య ఉపాసకోపా
స్యభావేనమిథోధా- నైరభూతయోజ్జీవాత్మ పరమాత్మనో శరీర
శరీరభావేనోపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీతిధ్యేయమ్, అతః
పరమాత్తోపాసన విధానమప్యవసద్యతే. *

౧౬॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—॥३॥సూ॥నైవహిసత్వాదయః॥—

* వ్యతిహరణక్రూథమాహ-(శరీరశరీరభావేన)తి.

*జీవేశ్వరయో స్వతస్సిద్ధాన్యోన్య భేద వత్తావజ్జీవ మధిక్య
త్య పరమాత్తోపాసన విధానస్య శక్యతయా తస్మిన్యథోక్తా తురధి
యా మవరోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహ
రతి-(అత)ఇతి. అ॥౧౬॥సూ॥౧॥

†అస్మిన్నధికరణేఽభేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పరితయో
స్సత్యవిద్యయోరభేదస్య స్పృతత్వాత్తం వత్తుం ప్రసజ్గ సజ్గతోత్తరా
ధికరణమారభతే-(నైవహిసత్వాదయః) ఇతి.

సత్యబ్రహ్మతా ప్రకృత్యవాదసమయభిర్యాసత్యవిద్యాసమా
ముతా నైవకీమ "సత్యవ్రతం సత్య పరంత్రసత్యం సత్యస్యయోః" మి
త్యత్రాముయతేః కింవాతతోన్యోః ఇతివిశయోఽబ్రూషః, "యాసత్యం
బ్రహ్మ" త్యపదిష్టా సత్యవిద్యానైవ "సత్యవ్రత" మిత్యతా మ్నాయ
తే, కతః? హి సత్యాదయః హి-యస్తాత్ " సత్యవ్రతం సత్యపరం
త్రసత్య " మితి సత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణాడపదిశ్యతే, ౧ త
స్తాత్ "సత్యవ్రత" మిత్యత్ర సాసత్య విద్యైకపరీతివిధాయతే.

౧౨ సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. చు॥౧౦॥

—* ౩౯॥సూ॥కామాదిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః *—

() ద్వితీయసూక్తి భగవత్సమస్తూర్మరూపోపాసనాం ప్రకృత్యత్రా
యతే " కేచిత్ స్వదేహాన్త మృతదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రంపు

† పాతభేదాద్విద్యాభేదఇతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేకభయత్రలిక్తే
క్యాత్మ కిరణైక్యాచ్చవిద్యైక్యమితిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ)
ఇత్యాదినా. *

౧ " సత్యవ్రత " మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వ సిద్ధ్యా యథోక్తాన
న్తాదిగుణావరోధ సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్మధికరణ ముపసంహర
తి- (తస్తా) దితి. అ॥౧౦॥సూ॥౧౦॥

* ఇహసత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్యుక్తం వైవముత్తరా
ధికరణేకవ్యతే, కిన్తూభయత్రాముతయోర్వహరవిద్యయోరైక్యాద్గు
ణైక్యమితిప్రత్యుదాహరణసగ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (కామా
దిరితరత్రచాయతనాదిభ్యః) ఇతి. *

() అత్ర కామాదిరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృత కామపదేన వివక్షి
తా " అభయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురేదహరం పుణ్యకేకంవేద్యే " త్య
స్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణేత్రాయమాణాపహత పాప్తత్వాది గు
ణాద్విషయీగుణాద్విషయమాహ- (ద్వితీయసూక్తి) ఇతి- " కేచిత్స్వ

రుషంవసంత ” మితి.తత్రకామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః “ ఏష ఆత్మాఅపహతపాష్టావిరజోవిచ్యుత్యుర్విశోకో విజిఘ్నోపిపాసస్స త్యకామస్సత్యసజ్జల ” ఇతిభన్దోగధీతా పహతపాష్టత్వాదయో గుణాఃఃమనవరోధవ్యాః? ఉతావరోధవ్యాః? ఇతివిశయేప్రాప్తేఃప్రా హ- (కామాదిరితరత్రచే) తి=కామోపలక్షితా పహతపాష్టత్వా దయోగుణాః “ కేచిత్త్వదేహస్తహృదయా వకాశేప్రాదేశమా త్రం వురుషంవసంత ” మిత్యుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరో ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యేచ, ఆయతనాది భ్యః- ఉభయత్రసమానాయ తనాదిభ్యశ్చత్యభః, తథాహ్యుభయ త్రాపిహృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యగి పరమా త్మా, ఫలంచమోక్ష ఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వందృశ్యతే, తస్మాదిహపహతపాష్ట త్యాదిగుణాష్టకావరోధగి కతఃవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహస్తహృదయావకాశ ” ఇత్యత్రోపదిష్టానాంచతుర్భుజత్వాది గుణానా “ మథయదిదమస్తి ” స్థితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహర విద్యా యామశ్రవణాదుభయత్రవిద్యాభేదావగమేన “ కేచి త్స్వదేహస్త హృదయావకాశ ” ఇత్యుపదిష్ట దహరవిద్యాయాం నఛాన్దోగ్యోప దిష్టాపహతపాష్టత్వాది గుణావరోధగి కర్తవ్య ఇతిపూర్వపక్షేప్రా ప్తేవ్యయోర్విద్యయోరాయతనాది సామ్యేనఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవి ద్యాయామ్ “ కేచిత్త్వదేహ ” త్యారభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగు ణానాంచతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్య కల్పేనోభయ త్రత్రాయమాణదహరవిద్యయైరై క్యాశ్యవసాయాదిహచఛాన్దోగ్యో పదిష్టాపహతపాష్ట త్యాదిగుణావ రోధగి కర్తవ్యవేతి భావేన సిద్ధా న్తయతి-*(ప్రాపే) త్యాదినా.

ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ఇమంగుణావరోధం నిగమగీతోపదిష్టదహరవిద్యాయా మతిదిశతి-

—❖ సూ ||౪౦|| అదరాదలోపః ❖—

యద్యపి “ పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర ”
మిత్యుపదిష్టాయాందహరవిద్యాయా మపహతపాప్సత్వానాం చ
తుఘజత్వానాంచ గుణానాముపదేశోఽస్య తే, తథాపి “ కచిత్స్వ
స్వదేహాన్తహృదయావకాశ ” ఇత్యత్ర తేషాం గుణానామాదరాద
క్షీకృతత్వాదిహాపితేషాం గుణానామవరోధస్య, అలోపః- అపహతపా
ప్సత్వ చతుఘజత్వాదిగుణావరోధః కతావ్యభివ్యక్తః.

సూ ||౪౧|| కామాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౪||

—❖ సూ ||౪౧|| ఉపస్థితస్తద్వచనాత్ ❖—

భక్తికింఁయమనియమాద్య ప్లాగ్లయోగవలీ-వలంభగవత్స్వ
రూపసంతతధ్యానరూపా ? అహాస్విత భగవద్గుణగత్రవణకీర్తనా
నాదిరూపా ? ఇతి సద్దేహే ప్రాప్తే () బ్రూమః, భక్తిస్సగవతః-భాత్ర
వణకీర్తనాదిరూపైభవతి, కస్తాత్ ? ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్-ఉపస్థితి-
శ్చ (అదరా)దిలి.

అ||౪౧|| సూ||౪||

† యత్ర పూర్వాధికరణ సిద్ధాంతేన పూర్వపక్షస్తత్రాప్రవా
వాదకీర్తనాది ” రితి న్యాయమనుస్మత్యాత్ర సిద్ధాంతేనోత్తరాధికర
ణేపూర్వపక్షోత్థానాదాపవాదకీర్తనాద్యోత్తరాధికరణమారభతే-
(ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్) ఇతి. ❖

() అప్లాగ్లయోగస్య భక్తేషామితోవైలక్షణ్యే ప్రమాణాభావాద
ప్లాగ్లయోగవత్సంతతధ్యానరూపైభవతి రితి గవ్యతే, అతోభక్తా చాప
హతపాప్సత్వాదిగుణావరోధస్యా, తస్మాదప్లాగ్లయోగ ఏవ భక్తిరి
త్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే అప్లాగ్లయోగభక్త్యోమితాభస్య రూపతో
లక్షణతత్వ గోమహిషయోరివభేదస్య “ త్రవణంకీర్తనా ” మిత్యా
దిత్రత్యాప్రాప్తితత్వాద్యక్తిరప్లాగ్లయోగాద్భివైషేతీసిద్ధాంతయతి-
(బ్రూమ) ఇత్యాదివా. ❖

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి “ శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణో స్సన్నిరణంపాదసేవనమ్ । అచానంవద్దనందాస్యో సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిప్రంసాపికాతాపిష్టాభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే ” త్రేతద్వాక్యమ్. నమాయమనియమాసనాద్యగ్ సహితస్వరూపసన్నత ధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే, తస్యాష్టాంగ యోగరూపత్వాత్; ॥ ఏతేనగతిసామాన్యాధికరణం వద్యధీకృతమితిధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిభావతీతిసిద్ధమ్. ... *.

అయంభక్తిశ్రీశ్రీమద్భాగవత శ్రవణాది నైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,
 —*{ రఘునాథనిధానానియమస్తద్దృష్టేః
 పృథగస్యాప్రతిబద్ధసంఘటమ్ }*—

—చంద్రశేఖర తాపదాదాసవఃవేదాంత ప్రత్యయ మిత్యాదిభాగవద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృత్యతే; తస్యనిధానాని- తదథావిచారణపూర్వకనిర్ణయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తిచుచ్చానానియమేన భగవత్సాధారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యర్థః, కుతః? తద్దృష్టే- దృష్టి-ర్తకనమ్, “ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల ” మిత్యారభ్య “తచ్చక్రిష్ణం విపత్కన్విచారణ పరోభక్త్యావిముక్తేన్నర” ఇత్యత్రహిభగవద్భజనే చుచ్చానాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం వృత్యతే, అపిచైవంభగవత్సాధారూప్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తినికేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాప్రతి బద్ధోయోభోగస్తవపుష్కలంసాధయతి, మోక్షా విరోధ్యానుషంగికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః, ఏతచ్ఛకుచేలాదౌదృశ్యతే, ఏతత్సూత్ర

॥ ఏతద్విచారస్యావాస్తవప్రయోజనమాహ(ఏతేనే)తి.

ఇలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరితి-(తస్మా)దితి.

స్వైతత్వాదాద్యధికరణాంతభావేపిభక్తరానుష్ఠానకలవిశేషసూచకత్వాదస్వైవాతికృత్వమ్.

— ✽ ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవచేతమక్తమ్. ✽—

యథా భగవలేనామనాయ మహీప్రదానం మహాబలే రానుష్ఠానకలమైహికం సుతలలోతైశ్వర్య మాముష్మిక జైస్త్ర పదంఽ, సాధయతి, తద్వచేతమక్తమ్-† ఆనుష్ఠానకైహిక భోగాః ముక్తిం చభగవద్భక్తిస్సాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ ఉపస్థిత్యధికరణంసమాప్తమ్ సూ ॥ ౩॥

— ✽ ౪౪॥ సూ॥ ✽ లిక్తభూయస్తాన్వల్లభలీయస్తదపి ✽—

ప్రథమసూక్తి “ పశ్యన్త్యరోయాప మదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ | సహస్రమూర్ధాశ్రవణాక్షీనాసికం సహస్రమాల్యవృరకుండలంసన ” దివ్యత్రైకంభ గవద్రూపంశ్రూయతే, తథాద్వితీయసూక్తి “ సవపపురుషస్తస్మాదగ్ధం నిభిఃకృం గతః | సహస్రోర్వంఘ్రిచాహ్వాషీ సహస్రాననశ్శవఃవా ” నిత్యేకంభగవద్రూపంశ్రూయతే, కిమత్రభగవదవతారద్వయముపవిశ్యలే† ఆమూన్విదేకవీవావతారః? ఇతివిసతిపత్యావేకవీవావతారః + ఉభయత్ర

† తథా చాష్టాగ్గ యోగస్య భక్తిపదానుష్ఠానక భోగాది కల ప్రదత్వాభావాచ్చతతోభక్తరన్యాదృశత్వమిత్యధికరణోపసంహారోజ్ఞేయః. అ॥ ౧౯॥ సూ॥ ౩॥

* ఇహభక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్యస్తోతత్వాత్పై న్నిక్తసక్తత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిక్తభూయస్తాన్వల్లభలీయస్తదపి)తి. *

+ ఉభయత్ర ప్రకరణ భేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయో రవతారయోమిఁభో భేదగతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే లింగైక్యాదుభయత్రైకమేవావతారరూపమితి స్థాప్తయతి-(వీకవిన)త్యాచివా.

శ్రూయత ఇత్యాచక్షు హే- కుతః? విజ్ఞ భూయస్తావత్- తథాహ్య భ
యత్ర సహస్రపాదోవాదీనిః సమానినింగాని శ్రూయస్తే,
తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణమేకమేవ శ్రీనారాయణావతారరూప
మిత్యుక్త్యవసీయతే, + నను సమానప్రకరణేనూయమాణయోరథయో
లిక్ష్ణ సామ్యేనతిభూయా దైక్యమ్, నతథాత్రవృత్తతే, ప్రథమే అవతా
రోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయేతుస్పష్ట్యపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చప్రకర
ణభేదాదుభయోరవతాయోరైక్యంకథముపపద్యత ఇతిచేదుపపద్యతప
వేత్త్యాశయేనాహ-(తద్ధిబలీయ)ఇతి=హి-యస్తాత్, తల్లిక్ష్ణంప్రకరణా
ద్యబలీయః- తదప్రిప్రకరణంతు లింగాశ్రవణస్థలేబలీయోభవతి, తథా
హిప్రథమే “ సవప్రథమందేవగి కౌమారంసగమామృతః । చచా
రదుశ్చరంబ్రహ్మ బ్రహ్మచర్యమఖణ్డిత ” మితి, ద్వితీయే “ తస్తంతపో
వివిధలోకసిన్ధుత్యూమ ఆదౌసనాత్స్వతస్స సుచతుస్సనోభూత్ ।
ప్రాకగ్లస్థువవినష్ట మిహాత్మ తత్త్వం సవ్యగ్గదమున యోయద
చక్షుతాత్మ “ నితిచోభయత్రశ్రూయమాణయోరవతారయోగి ప్ర
కరణైక్యాదే కావతారత్వంనిశ్చీయతే, ఉభయత్రహిససతుగమారావ
తారోపదేశప్రకరణమ్, తస్మాద్యేష్వే వ్యవతాదేమలిక్ష్ణైక్యందృశ్య
తే, తేషాంతేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ విజ్ఞ భూయస్తావికరణంసమాచక్షు. సూ॥౧॥

—*{ ర౫॥ సూ॥ ॥ పూర్వవికల్పగిప్రకణా }*—
—*{ తస్యైత్రియామానసవత్ }

+తద్ధిబలీయఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంతజాగమాహ(నన్వి)తి.

* శ్రుతసమాననింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరిహఫలమితిభా
వేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౨౦॥సూ॥౧॥

॥ సిష్టవలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్త్వత్తతత్సాధన గోచరవి
చారం సాధ్యసాధన భావసజ్జ త్యా అరభతే- (పూర్వవికల్ప)ఇతి.

ద్వాదశాక్షాయతే “ధ్యానకావచా త్రచహింభావద్రవ్యై రపూజయ ” దితి. అత్రభావద్రవ్యపదేన మారూఢ్యేయక్రియమాణభగవదాచారాధనోపరకః త్వేన కిం ప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత మనోనిమిత్తద్రవ్యాణి? ఇతి విశయే ప్రాప్తేః జ్ఞానాదుః, మనోనిమిత్తద్రవ్యాణ్యేవాత్రభావ ద్రవ్యపదేనాభిధీయంతే, కస్తాత్? ప్రకరణాత్ - ని మారూఢభక్తేన మాకణ్డేయేన క్రియమాణ భగవదాచారాధనోపదేశ ప్రకరణం హ్యేతత్, అపిచ మాకణ్డేయాదిభి నిమారూఢభక్తైః క్రియమాణేభగవదాచారాధనేపూర్వవికల్పాపి స్యాదితి ప్రత్యేతవ్యం, పూర్వస్య-స్థితీహ పూర్వకల్పితేన ప్రస్తుతస్య ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య, లాభసతితేన భగవదాచారాధనం నైకక్రియతే, అన్యథాభావద్రవ్యేనై వ భగవదాచారాధనం నైక క్రియత ఇత్యేకం రూపావికల్పా భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమి త్యథః, ఏతచ్చ పూర్వస్థితీ సుగ్రాహే నమామూతమ్ “భక్తస్యచయథాలభై హృది భావేన వైవహీ ” తి. క్రియామానసవదితి మనోనిమిత్తద్రవ్యపరచిత్త భగవదాచారాధనే దృష్టాంతః, యథా క్రియాయాః - ద్వాదశరాత్రాశ్చ్యూయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకేదశమేహనిపుధివీలక్షణే నపాత్రేణ ప్రజాపతయేదేవతాయై గృహ్యమాణస్య సముద్ర లక్షణస్య సోమస్య గ్రహణౌ సాదనమావనాహరణౌ పానసంభక్షణౌ మానసా

* “ భావద్రవ్యైరపూజయ ” దితి పూజాసాధనత్వావగమాద్భావద్రవ్యాణాం మనోనిర్మిత త్వేన తైః పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భావద్రవ్య పదేన ప్రసిద్ధబాహ్య ద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయంత ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేన తీహ పూజత్యాభావనామయ భగవదాచారాధనా వగతేస్తత్సమభివ్యాహృతభావద్రవ్యపదేన తాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యపిభావనామయానీత్యవగమయక సిద్ధాంతయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

శ్రీతత్ర సూత్రాదిభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైర్భూతైర్మారూఢ్యేయాదయోభగవదాచారాధనం కుర్వంత్యేహ వయత్.

నిభవన్తి, ఏవమిహాపిద్వాదశసూక్ష్మేత్రాయ మాణేమాకణ్డేయాది
నిమామభక్తైః క్రియామాణేభగవదారాధనే భావద్రవ్యాణిప్రసి
ద్ధాహ్యద్రవ్యాణిచసాధనానిభవన్తి తినిశ్చేతవ్యమ్.

౨౦॥ పూర్వవికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—❖ ౪॥సూ॥ † అతిదేశాచ్చ❖—

ఏకాదశేతృతీయాధ్యాయే “యతశుహృదయగ్రన్థిం నిజిహీ
మణఃపరాత్తనః । విధినోపదరేదైవం తన్తోక్తేనవకేశవ ” మిత్య
త్రభగవదారాధనంసూయతే, తథాతత్త్రైవసప్తవింశ “నహ్య
నోనన్తపారస్య కమకాణ్డస్యచోద్ధవసంక్షిప్తంవణయిష్యామియ
థావదనుపూవశ ” ఇత్యత్రాపిభగవదారాధనంసూయతే,తత్రసం
శయః, కిముభయత్రత్రాయమాణమారాధనముభయవిధంభవతి? ఆ

హిహాస్విదేకవిధమేవభవతి? ఇతి.తత్రకింతావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి
కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనేయతిగచ్ఛిదగ్గోపదేశా దన్యత్రోపది
ష్టారాధనేఽంగాధికోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధమేవా
రాధనమిత్యేవంప్రాప్తేఏకవిధమేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ-
తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టేభగవదారాధనే కిచ్ఛిదగ్గోపదేశే
పి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనా దనుక్తాంగాతి
దేశశ్చకతవ్యః, “అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య ” మితిహిన్యాయః, నైత
స్త్వాదుభయత్రాప్రేకవిధమేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (ఏవమి
హాపి) తి.

అ॥౨౦॥ సూ॥౧॥

† యథా పూవశ్చి న్నధికరణే విజ్ఞసామాన్యదారాద్యైక్య
ముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేజ్ఞ సామ్యత్వదారాధనైక్య ముచ్యతే
ఇతిదృష్టాన్తసగ్గత్యైవోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి.

‡ ఫలం దశయన్మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౨|| అతిదేశాధికరణం సమాప్తమ్, సూ|| ౧||

—* ౪౭|| సూ|| నివర్త్యేన తు నిర్ధారణాత్ *—

“నహ్యన్తోనస్తపారస్యే కర్తకాణ్డస్యచోద్ధవ । సంక్షిప్తవ
ణయిష్యామి యథావదను పూర్వశః ” ఇత్యాదికం దశక పూర్ణ
మాసాదివత్కర్తకాణ్డత్వేనచేతితవ్యమ్ ? ఉతమహాపురుషవిద్యాత్వే
నచేతితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్తకాణ్డత్వశ్రవణాద్దశక పూర్ణ
మాసాదివత్కర్తకాణ్డత్వేనైవచేతితవ్యమిత్యేవంపాక్షేప్రత్యాహ-
(విద్యైవత్వి)తి=తుశ్చేదేనపూర్వపక్షోవాప్యత్తః, “నహ్యన్తోనస్త
పారస్యే” త్యాదికముపదిశ్యమానం మహాపురుషవిద్యైవభవితుమ
ర్హతి, ఉతః? నిర్ధారణాత్- తథాపి ఏతద్విద్యోపచేతాన్తే “ప్ర
భిమకత్సామ్యతామియా ” దిశ్యస్యామహాపురుషవిద్యాయాముక్తి
ఫలత్వం నిర్ధార్యతే, సహిముక్తి ఫలవాయాఅస్యావిద్యాయాగక
ర్తకాణ్డత్వంయుక్తమ్, అస్యాగకర్తకాణ్డత్వశ్రవణేషవిద్యాత్వ మేవా
వాస్యాన్తప్రప్యమ్, తథాచ స్మృతిః “కర్తకాణ్డకర్తయగి పశ్యేదకమక
ణిచకమకయ ” ఇతి. కమకణి- భగవదాచారాధనే, అపిచేయమేవమ
యత్రేతి.

అ|| ౨౨|| సూ|| ౧||

* “నహ్యన్తోనస్తపారస్యే ” త్యుపదిష్టాయా మహాపురుష వి
ద్యాయాగి కర్తకాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానా
త్వత్వాదుత్తరాధికరణ మాక్షేప సజ్జత్యోప క్రమతే- (విద్యైవ
తునిర్ధారణా)దితి.

† (కర్తణి)తి=కర్తణి- భగవదారాధనే, అకర్త- బంధహేతు
త్వాభావమ్, అకమకణి - భగవదారాధన వ్యతిరిక్తేకృత్సంప్రప్య
పాదే, కర్త - బంధహేతుత్వమ్, కృత్సంప్రప్యత్- కృత్సంప్రభగవ
దారాధనకృత్.

§ కేవలమస్యావిద్యాత్వః స్మృతమ్, అపిచ త్రాతంతేత్యాహ-

హాపురుషవిద్యాప్రపञ్చ్యతే ద్వాదశే “మాయాద్వైతవభిస్తత్వై” రిత్యాదిభిః. *తస్మాత్ “నహ్యన్తోనస్తపారస్య కమకాణ్డస్యచోద్ధవే త్రేసామహాపురుషవిద్యైవేతి నిధాకర్యతే, నిధాకరణమ్-నిశ్చయః.

—* ౪౮॥సూ॥†దశకనాశ్చ *

దృశ్యతేహిమహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య “పూజా నైకల్పయేత్సమ్యక్సజుల్పః కమకపావనీమ్ | సువణం ఘర్తానువా కేన మహాపురుషవిద్యయే ” తేవంతతై వశ్రూయమాణవాక్యేషు. తస్మాత్ “నహ్యన్తోనస్తపారస్యే ” త్యారభ్యపదిశ్యమానామహా పురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—* ౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్తావ్చనబాధః *

“తవపరియేచరన్త్యుభిల సత్వనికేతతయా తడత పదాక్రమ స్య విగణయ్య శిరోనిఋతే” రిత్యాదిఘభగవత్పరిచరణలక్షణారాధన స్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽ స్యారాధనస్య దశక పూణమా సాది కమకాణ్డోపేక్షయా ఫలతోబలీయ స్తావ్చ “నహ్యన్తోనస్త పారస్య కర్తకాణ్డస్యచోద్ధవే ” త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవ దారాధనస్యకర్తకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి) = తథాచ “మాయాద్వైర్వవభిస్తత్వై” రిత్యాదేః “మ హాపురుషవిద్యాసన్సూర్యస్య జగదాత్మన ” ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమ హాపురుషవిద్యాతోపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్వకస్య “నహ్యన్తోనస్త పారస్యే ” త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూవకం సూత్రార్థముపసంహ రతి- (తస్మా) దితి. ... *

† ఏతద్విద్యాజ్ఞ మస్త్రస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్ష సి డ్ధేలక్ష్మీ భూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కై ముత్య న్యాయసిద్ధమిత్యాహ- (దశకనాశ్చే) తి. ... *

—*{ ౫౦॥ సూ॥ (అనుబంధాదిభ్యోఽప్రజ్ఞాన్తరపుక
త్వవద్భవత్వేనదుక్తమ్ }*—

ఇతశ్చ “నహ్యనోచస్త పారశ్యే” త్యాదివా భగవదుప
దిష్టస్యారాధనస్యవిద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతోస్యాంవిద్యాయాంప
త్వత్వేనభగవదనుబంధః, స్థితస్యైవైతదారాధ్యత్వంవిద్యైవప్రాప్యత్వం
చదృశ్యతే, తతశ్చైవ తేభ్యోనుబంధాదిభ్యోస్యారాధనస్య దశకపూర్ణక
మాసాదికమకాణ్డతగి పృథగ్భావోద్భవః, ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్-
యథాప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దశకపూర్ణక మాసాదిక
మకాణ్డతగి పృథక్త్వందృష్టమ్, ఏవమస్యాఅపివిద్యాయా దశకపూ
ర్ణకమాసాదికమకాణ్డతగి పృథగ్భావోద్భవః, తస్మాత్, తమక్తమ్-
భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వముక్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౫౦॥ సూ॥ (నసామాన్యాదభ్యుపలభ్యేర్థే
త్యుపన్మహీలోకాపత్తిః }*—

() దృష్టాన్తరగర్తకాణ్డవైలక్ష్మ్యోకథనే నాన్యా మహాపురుష వి
ద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతిసూత్రకారః- (అనుబంధా
దిభ్యో) ఇతి = స్థి అదిపదార్థమాహ- (తస్యైవే)తి. అ ౨౩॥సూ॥౪॥

॥ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాస్తద్విద్యాత్వం
స్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాస్తద్విద్యాత్వమే
వస్థిరీక్రీయతే, తతోద్భవోన్తస్థితోత్తరాధికరణ మారభతే (చసా
మాన్యాదభ్యుపలభ్యేర్థేమ్యుపన్మహీలోకాపత్తిః) ఇతి.

ధ్యానస్యస్తరణాత్మకత్వాత్ “శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్త్యన
రణ” మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తర్భావాత్ “యోగస్యలక్షణం
పక్ష్యే” ఇత్యారభ్యోపదిశ్య మానోధ్యానయోగోఽప్తిరేవ భవతీతి
పూస=పక్ష్యే ప్రాప్తే భగవత్సామగమనాశ్చమమణికాదికాన్త్యన

తృతీ యసగ్ధే “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్య సృపాత్తజ ” ఇత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగః కింభక్తిః? ఉతదహరవిద్యా? ఇతిహావిశయేప్రాప్తేఃతంనిరాచక్షే- (నసామాన్యాదపి) ఇతి= “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్యసృపాత్తజ ” ఇత్యాదిఘాపదిశ్యమానోధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమహాతి, సతుభక్తిః, కుతః? సామాన్యాత్-ఇహాపి “ హృదయా మ్బుజవిష్టర ” మిత్యత్రత్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోస్య “ కేచిత్స్వదేహస్తహృదయావకాశ ” ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యావగమాదేతద్విద్యాయాం యచునియమాద్యజ్ఞోపదేహోపలభ్యేత్, తస్మాదేతద్విద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్మృత్యు మజ్జన్తభవతి, తపవప్రాకృతలోకా పత్తిశ్చనభవతి, హి- నిశ్చితమ, ఏతచ్ఛరణకథనం దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వ ప్రదశఃనాథఃమితిజ్ఞేయమ్.

౨౪॥ నసామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

సైవ “ యస్మిన్ జనః ప్రాణ వియోగకాలే త్షణం సమావేశ్యమనోవిశుద్ధమ్ । నిహృత్యకర్తాశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మమయోరూపణః ” ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వా ధ్యవసాయాత్ “ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగస్య చిరకాల సంతతధ్యానరూపత్వేనాష్టాంగయోగత్వం సిద్ధమితి భావేనసిద్ధాంతయతి- * (తంనిరాచక్షే) ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్రశేషేణస్వయమేవైతాధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

+ స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ- (ఏతచ్ఛే) తి= తస్మాత్ “ యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ” ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగోదహర విద్యైవేత్యాధికరణముపసంహృతఃవ్యమ్. అ॥ ౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాంగయోగ ఫలప్రసాదేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్వైత

—*౫౭౧౧౧॥ పరేణవశబ్దస్య తాద్విధ్యం ఘోయస్తానుబంధః *—
 † పరేణ=అధ్యాయేన, “భక్తియోగో బహువిధో మార్గః భావమి
 భావ్యతే । స్వభావగుణమాగేణా పుంసాంభావో విభిద్యత ” ఇతి,
 “మగ్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయినవః గుహితయే । మనోగతిరపిచ్ఛన్నా
 యథాగక్ష్మాప్యసోమ్యథా ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య హ్యత్యక్తక ఉచా
 హ్యత ” ఇతిచ సకామసిమోగమభేదేన బహువిధాభక్తి రుపదిశ్యతే,
 అత్ర పూర్వోఽదితయా సకామయాభక్త్యా భజత స్తత్రాధిసక్తియమా
 నఫలమాత్రంభవతి? ఉతోత్తమభక్తిరూపఫలం దభవతి? ఇతివిశయే ప్రా
 ప్త్యైతంపరిహరితి- (పరేణచే) తి- చశబ్దేనవిశయమశయయత్,
 యద్యపిపరేణాధ్యాయే నోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- “ యస్తుహింసాంస
 ముద్దిశ్యే ” త్యాదివాక్యముటక యత్తచ్చబ్రాథకభూతస్య సకామభ
 క్తియోగినః, ఘోయస్తానుబంధః- బహుఫలసమ్బంధోభవతి, తథాపి
 సకామభక్త్యాభవతః క్రమేణ తాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్చక్షణైతదుప
 రిష్టాల్పస్థిత్యేనోపదిశ్యమానా సిమోగమభక్తిరుచ్యతే, సావిధా- ప్ర
 కారో, యస్య, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విధ్యత్వమ్, సిమోగమభక్తిచ్చ
 త్వత్ప్రసక్తగర్భత్యాత్మత్వల విషయకచింతామారభతే- (పరేణచశబ్ద
 స్య తాద్విధ్యం ఘోయస్తానుబంధః) ఇతి= అస్య “యోగస్య లక్షణంవ
 ష్యే” ఇత్యసోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ-† (పరేణాధ్యాయేనే)
 తి. ౧ తత్రాధిసక్తియ మానఫలమాత్రమితి హింసావ్యతిక్రత్యేన ఫ
 లం విశేషణీయమ్, ఇన్ద్రహింసామనుసన్ధాయదిత్యానుష్ఠితభగవదా
 రాధనరూప భక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వా దశకనాత్; తథాచ పర
 హింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్తేగిపరహింసాభిసన్ధి విఘటనమే
 వఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదిత భక్తేః ఫలాభిసన్ధి పూర్వక మార్బ
 త్వాత్తయాభజతోఽభిసన్ధిత ఫలమాత్రం భవతితి పూర్వకమే ప్రాప్తే
 సిద్ధావమాహ (తలపరిహరితే) త్యాదిగా.

భవతీత్యథాః, అతఏవశ్రూయతే “ సమయ్యావేశితధియాంకామగ్నా
మాయకల్పతేభజితాగక్ష్వధితాధానాగిప్రాయోబీజాయనేష్యత ”
ఇతి “ కామధియస్తవ్యిరచితానపరమారోహన్తియథాకారస్ఫుట
జాన్ ” తి. * * * *

అపిచ “ మద్గుణశ్చైతమాత్రేణే ” త్యుపక్రమ్య “ స
వీవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్మనిక ఉదాహృతః | యేనాతివృజ్యత్రిగుణాన్త
ద్భావాయోపపద్యత ” ఇత్యుపదిష్టంత్రవణకీర్తనాదిరూపం నిషే
మభక్తియోగంపూర్వోక్తయాసకామభక్త్యా భగవన్తంభజతాంప్రా
కృతభక్తానాంపరమకారుణికస్సభగవానేవఘటత ఇత్యభిప్రేత్యాహ,

— ❀ —

ఆత్మనః- పరమాత్మనసవాన్తర్మామిణః, శ్వరీ దైజాతావేక
వచనమ్, స్వశరీరధూతేషు జీవేషునియన్త్రత్వేన సద్భావాదేవైషాం
ప్రాకృతభాక్తానాంపూర్వోక్తముత్తమభక్తియోగంఘటయతీత్యే
ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా, మన్యంతే. *

— ❀ —

తత్తజ్జైవముత్తమభక్తిసమ్మన్మస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం
యాయాగి ఫలాభిసన్ధయోధూవక్ తాసాంవ్యతిరేకశ్చభవతిసి-భిలకా
మజీజానినస్యస్తీ త్యథాః, కస్తాత్? తద్భావభావిత్వాత్- తంశ్రీభగ
వన్తమేవభావయన్తి- అనవరతంభజన్తి తితద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః,
తద్వద్భగవన్తంతాన్వాభావయితుం శీలమేషామస్తీతితద్భావభావినః,
తేషాం భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తా తద్వద్భగవన్తం
వాభజమానానాం కామబీజ మవశిష్యతే, యస్మాదేవం శ్రూయతే
“ ముహుముఃహువక్తిహరేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మగతింగత

+ నహోత్తమ భక్తిలబ్ధినన్తరమీషదపిఫలాభిసన్ధిభావతీత్యాహ-
(వ్యతిరేక) ఇతి. *

త్రపః । తదా పునాన్ ముక్త సమస్త బద్ధన స్తద్భావ భావాను
కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్వృత్త బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగే
౧౧ సమేత్యహోక్షజ ” మితి. ప్రాకృతభక్తే రసభిస్థితో త్రమభక్తిరూప
ఫలప్రదత్వే “నతూవల్గివ ” దితి వైధవ్యోద్భవో నైఃఉపల్బి-లాఙ్
భః, యథాలోకే ధనలాభాభావం క్రియామాణా రాజసేవా ధనమా
త్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యభావం క్రియమాణా భగవద్భక్తి
ర్మకేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింకూత్రమ భక్తిం చ ప్రయచ్ఛతితి
జ్ఞేయమ్, తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణోత్తమభక్తిరూప ఫలంచ
భవశ్చేవేతిసిద్ధమ్. *

అ॥ భూయస్తాస్త్వనుబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* x॥ సూ॥† అం గావబద్ధాస్తు నశాఖాసుహిప్రతివేదమ్ *

దేవతా స్తరాణాం ముముక్షుసుపాన్యత్వ మనకృదావతితమ
పిన్ధుణాని ఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీకక్రియలే, కిం ముముక్షుభి
దేవతాస్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉత్తరోపాసితవ్యమ్? ఇతి సందేహప్రా

ఫలం కథయన్మధికరణముపసంహరతి (తస్మా) మితి. అ॥ ౨౬॥ సూ॥ ౩॥

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్త ప్రస్తావేన సకామానాం దేవా
నాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్యువాచ్చ త
ద్భజన విచారం ప్రసక్తసక్తతోపక్రమలే (అం గావబద్ధాస్తు నశాఖా
సుహిప్రతివేద) మితి. *

దేవతా స్తరోపాసనే ముముక్షుభిః కృతే తేషాం తతో పేక్షి
తైహిక ఫలసమ్యువాన్మముక్షుభిదేవతా స్తరముపాసితవ్య మితిపూ
వకపక్షే ప్రాప్తే “ యోదు స్త్యజాన్ ధీతిసుత స్వజనార్థదారాన్
ప్రాథ్యాన్ క్రియంసురవదై స్సదయావ లోకామ్ । వైచ్చ స్మృతస్త
దుచితం మహతాం మధుర్విశ్నేవాసుర క్త మనసా మభవోఽఙ్గి ” రి
త్యగ్రివా ముముక్షుణామైహిక ఫలానా సక్తత్వా ధ్యవసాయాత్

ప్ర+ఇదము త్తరం పతతి- (అం గావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్ద స్సప్తేహాపను
త్యభాః, అం గావబద్ధశబ్దేన భగవద్విరాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరు
ద్రేంద్రాసయ ఉచ్యతే, తేతు ముముక్షుభిర్హోపాసితవ్యాః, కుతః? న
శాఖాసుహిప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పత్య మానేషు
శాఖాభేదేషు ముముక్షూణాం దేవతాంతరోపాసనం నవిధీయతే, లే
షాముత్తమభక్తానాం ముముక్షూణాం మోక్షార్థిత్యేన భగవతోపి
ఫలానపేక్షత్వా తుక-తస్తే దేవతాంతర ముపాసీరన్నిత్యాశయః, ప్ర
త్యుతదేవతాంతర్యాపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కువన్తీతిశూ
యతే “ అహంబ్రహ్మచ విబుధా మనయశ్చ మలాశయాః । సర్వా
త్తనాప్రపన్నాస్తా మాత్మానం ప్రేక్ష మిశ్వరమ్ - తంత్యా జగ
త్ప్రిత్యుదయాన్త హేతుం సమం ప్రశాన్తం సుహృదాత్మ దైవమ్ । అన.
న్యమేకం జగతామధీశం భవాపవగాయ భజామదేవే ” త్యాద్వై
తస్మా ద్దేవమనుష్యాదిభిస్సవై ముముక్షుభి శ్శ్రీభగవా ” న్నా
రాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యర్థవసేయమ్.

బహుశా మేక పరమాత్మాశ్రయత్వేనకశ్చిద్విరోధభూతిసదృశాన్తమాహ

—*॥సూ॥మంత్రాగ్రవివర్ధనావిరోధః*—

దేవాదయోబహవశ్చీర్ణగవస్తం నారాయణమాశ్రయస్తీత్యత్ర నా
స్త్యేవహికశ్చిద్విరోధః, యథాసాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రీరాజాదయోబ
హవోమన్త్రాగ్నిప్రతిపాద్యత్యేనశ్రీభగవస్తంనారాయణమేవాశ్రయస్తే
తద్వత్, +అత్రేదంరహస్యమ్, భగవత్పురాణాంబహునాంమన్త్రాగ్నిం
త్ఫలాఫలం తేషాం దేవతాన్తరభజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధా
న్తయతి- + (ఇదముత్తరం. పఠతీ) త్యాదినా.

* ఏతవధికరణఫలంకథయన్మూత్రార్థముపసంహరణి-(తస్మా)చితి.

† శ్రీరామమస్త్రరాజాదయ ఇత్యత్రాచినాఅష్టాక్షరాచిమస్త్రా
గాన్యః, ప్రసంగా దేతక్షుత్ర తాత్పర్యఫలమాహ- (అలేద)

మధ్యే అభ్యుదయతామమస్త్రాజోముమునూదామత్యావ
శ్యకః॥ ఏతద్భావవలగరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపసియో పసిషది
ప్రసిద్ధమేవత్రూయతే, తథాపి “ అథహైనంభరద్వాజోయాజ్ఞవ
ల్యముపసమేత్సోవాచ శ్రీరామ మస్త్రాజస్య మాహాత్మ్యం నో
బ్రూహి భగవన్నితి హివాచాయాజ్ఞవల్యః స్వప్రకాశః పరం
జ్యోతిస్సావ్యసూర్యవైశ్యచిన్తయః । తదేవమస్త్రాజస్య మనోరాగ్య
తరస్తస్సనిః॥ అఖిణ్డైకరసానస్తస్తారకబ్రహ్మవాచకః । రామాయే
తిసవిజ్ఞేయస్సత్యానన్తచిదాత్మకః॥ నమసిపదం సవిజ్ఞేయః పూర్ణా
న్తనైకవిగ్రహః । సదారమన్విహృదయే సవేదేవా ముముక్షునః॥
యఏవైతంమస్త్రాజం శ్రీరామచస్త్రాజడక్షరంయోఃత్యుపధీయతే
సోగ్నిపూతోభవతి- సవాయుపూతోభవతి- సఆదిత్యపూతోభవతి-స
బ్రహ్మదా పూతోభవతి- సవిష్ణునాపూతోభవతి- సరుద్రేణపూతోభ
వతి- ససర్వైర్వైవేక్షాతోభవతి- ససవేషుతథేషు సన్నతోభవతి-
ససవేషువేదేషు ధీతోభవతి- ససర్వైర్వృక్షైః క్రతుభిరిష్టవాక్భవ
తి-ససర్వైర్వైజ్ఞాతోభవతి- ససవేషువేదప్రతచర్యాసుచరితోభవ
తి-తేనేతిహసపురాణానాంయద్రాణాంశతసహస్రాణిజప్తాని ధరాభి
వన్తి-శ్రీరామమస్త్రాజస్తరణేనగాయత్త్రాశ్చతసహస్రం జపంభ
లంభవతి- ప్రణవానామయతకోటిజప్తానిధరాభివన్తి- దశపూర్వా
దశాపరాకృతాని- సపక్షిపాపనోభవతి- సమహాభవతి- అథపు
రాణేషాదాహరన్తి- గాణాపత్యేషువైవేషు శాక్తసౌరేష్వభీష్ట
దాః । వైష్ణవేష్వపి సవేషు రామమస్త్రాగి ధరాధికాః॥ గాణాప
త్యేషువైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః । మస్త్రాస్తేషుప్రయాసేనఫలదో
మితి- రహస్యమిత్యనేన “ గురుంప్రకాశయేద్ధీమాస్త్రాస్త్రాయత్సేవ
గోపయేత్ ” ఇత్యాదివివక్ష్యావిధిమన్తాయాః.

యంషడక్షరః ॥ షడక్షరోయం మన్తః స్తుసర్వాః ఘోషునివారణః ॥
 మన్తఃస్మరాజఇతిప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతందినేయాద్ధు
 రితం పక్షమాసత్తుః వషణజమ్ | సవణందహతినిశ్శేషం తూలరాశి
 మివాసలః ॥ బ్రహ్మహత్యసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతానిచ | స్వణ-
 స్తేయసురాపాన గురుతల్పాయుతానిచ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యప
 పాతకజానాన్యపిసర్వాణ్యపిప్రణశ్యన్తిరామమన్తాన్ ॥ సుకీర్తనాత్ ॥
 భూతప్రేతపిశాచాద్యాగి కూర్త్యాన్డ్రాహరాక్షసాః | దూరాదేవప్రధా
 వన్తిరామమన్తఃప్రభావతః ॥ ఐహాలౌకికమైశ్వర్యంస్వర్గాద్యంపారలౌకి
 కమ్ | కైవల్యంభగవన్తంచమన్తోయంసాధయిష్యతీ ” తి. తత్త్వాప
 వగాఢినామ్- శ్రీరామమన్తః రాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితిని
 శ్చీయతే, ॥ ఇదముపలక్షణమ్. ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావ
 ప్యావశ్యకౌ, తయోనారాయణోపనిషది సవణ వేదాన్తసారే శ్రీ
 పాశ్చరాత్రేచముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధిర్నిత్యజ్ఞేయమ్.

—*{ య స్త్వతథాహిదశశయతి }*—

భూమశబ్దోబహుత్వవచనః, అశోభూమ్నః=బహుభ్యోబ్ర
 హ్మరుద్రేన్ద్రాది నిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువ
 జ్ఞాయ స్త్వమధ్వవసీయతే, యథాక్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య సర్వే
 భ్యోయజ్ఞేభ్యోజ్యాయ స్త్వంనిశ్చితంతద్వత్ప పరమాత్మన స్సర్వేభ్యో
 దేవేభ్యోజ్యాయ స్త్వం నిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాన్య

॥ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్తాన్తరేదశశయతి- (ఇదము
 పలక్షణం) మితి=తథాచ+శ్రీభగవతోనారాయణస్య పూర్వపాదో
 క్తంసర్వోత్తమత్వమిహప్రసంగాదనుస్మృతమితి సదృష్టాన్త మాహ-
 (భూమ్న) ఇతి. ... *

తదాత్మకస్యసప్తాహయజ్ఞస్యశ్రేష్ఠత్వాదపి తేనయజ్ఞేనభగవన్తం
భజతాంసుమేధస్త్వమామ్నాయతే “ కర్తా కృష్ణాత్పూజ్యతాం నా
శ్చోపాంగాస్త్రపాషణదమ్మియజ్ఞైస్సజీవైః ” (ప్రాత్యోగ్యజుహో
సుమేధసః ” ఇతి. అపిచ “ యేమానవాగి పావరతాహిసంకవాస
దాదురాచారరతావిమాగణాః । క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చకామి
నస్సప్తాహయజ్ఞేనకర్తాపునస్తతే ॥ సత్క్రోహీవాగి విగృహ్యమామ
కాస్త్రయ్యకులాశ్చాశ్రమధుకవశీకతా ” । యేదామ్నకామనగ్నిరో
పహింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేనకర్తాపునస్తతే ॥ పశ్యోగ్నిపాపాశ్చలభ
మాకారిణిక్రూరాగి పితౄచాగ్రవనిదకయాగఖిలాః । బ్రహ్మస్వపు
ష్టాప్యభిచారదుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేనకర్తాపునస్తతే ॥ కాయేనవాచా
మనసాపిపాతకం నిత్యంప్రకువన్తి శతాహతేనయే । హృద్రోగయు
క్తామలినాదురాశయాస్సప్తాహయజ్ఞేనకర్తాపునస్తతే ” ఇత్యాది
పాద్యోత్తరపదనేకైశ్చైవగ్రన్థమునగన్తవ్యమ్ ॥ తుత్యజ్జైవమివ
సంకజ్యాయస్త్వం భగవతోదకయతే ” అన్నరపమోదేవతానాం
విష్ణుమమ ” ఇతి “ అన్నైవైకాదేవారామవమోవిష్ణుః పరిమన్తన్త
రేహాన్యాస్సనాదేవతా ” ఇతివైకవిధబ్రాహ్మణ్యూపాసా.

౨౭॥అంగావబధ్ధాధికరణంసమాప్తమ్ సూ॥౩॥

—❖ గు॥నూ॥నానాశక్త్యాదిభేదాత్ ❖—

దృష్టాన్తథూతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయగస్యసంకయా
గతైర్విష్ణ్వంశక్రూతిసన్తుశమిత్యాహ—(శ్రీమద్భాగవతే)తి=వియజ్ఞే
రితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదేనావర్త్యమన
త్వాద్ద్రష్టవ్యమ్. *

॥ ఇహప్రసంగాత్ప్రాప్తాన్తైకస్య శ్రీభగవత్సైర్విష్ణ్వంశక్రూ
తిస్సైవేవ చాచమిత్యత ఇతియన్తుమితి ॥ ౩ ॥ సమాప్తం (ఇతి
కే॥)

* అత్యగా త్వరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోనుక్రమి
ష్యతే, తచ్చ పరవిద్యా సాధనం కింనిషాగమ తయానుష్ఠితాగ్ని
హోత్ర దశావధానమాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వస్యత
మహాపం భవతి ? య ద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మ
హాపం భవతి ? ఇతిసంశయేప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి=నిషా
మతయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవి
ద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- “ ఈశేచ భగవంతం యజ్ఞ
పురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరవైశ్చక్రతుభిశ్చ స్రద్ధయాహృతా
గ్నిహోత్ర దశావధానమాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాంప్ర
కృతి వికృతిభిరనుసవనంచాతుహోత్రవిధినే”త్యత్ర శ్రూయ మా
ణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదా
వగమాచిత్యర్థః, తత్తత్సనిషాగమనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయ
స్సర్వేపిచిత్తకుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవంతినిశ్చయతే.

౨౨||నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ||౧||

*వృత్తానువాదేన పూర్వాధి కరణై రస్యసాధ్య సాధనభావ సగ్గతిం
ద్యోతయతి- (అత్యగా) దిశి= అత్యగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవి
ద్యాభక్తిరష్టాంగయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయీకృత్య
విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యనైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వము
చిత్తమ్, అతోగ్నిహోత్రాదిష్వస్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతి
తిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనా
దినానాసాధనదశానా తద్వ త్వరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాన్య
ప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవంతి సిద్ధాంతయతి- (ఇదమా
హే) త్యాదినా. తా ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి-
(తత్తచ్చే) తి.

అ||౨౨||సూ||౧||

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపసేవ్య తత్సాధన వి

—❖ ౨౯॥సూ॥వికల్పవిజ్ఞప్తఫలత్వాత్ ❖—

కిమేషామాగ్నిహోత్రాదీనాంసముచ్చయోభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః? అహోస్విద్వికల్పానుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్ “ ఈశేచే ” త్యాది వేదాంతేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాంతేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాంవికల్పఏవభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్ప- భేదః, అన్యతమకరియావత్; కుతః? అవిజ్ఞప్తఫలత్వాత్- సర్వేషామాగ్నిహోత్రాదీనాం సమానఫలత్వాత్, సమానసాధక్తియాపఫలమేషాంభవతీతి శూరయతే “ యదత్రక్రియలేకమే ” త్యాదానహి “ ఈశేచభగవంత ” మిత్యత్రసముచ్చయానుష్ఠానవిధిశ్చూరయతే, అపితుతత్రద్రవ్యదేశకాలాదిసమ్మన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠానమాత్రంత్రూయతే, తస్మాద్ద్రవ్యాదిసమ్మన్నేదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమేవ, తద్వద్ద్రవ్యాద్యసమ్మన్నేనతు యథాశక్త్యైవ విధిపద్వికల్పానుష్ఠాతవ్యః, తథాచత్రూయతే “ కర్మాణిచయథాకామయథాదేశంయథాబలమ్ । యథోచితం యథావిత్తమకరోచ్ఛక్తిస్తాత్యుత ” మితి. ఏవమగ్రే “ సర్వాపేక్షాచే ” త్యత్రాప్యభిప్రా యోద్రష్టవ్యః, () అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... ❖

౨౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సక్లతోత్తరాధి కరణ మారభతే-❖(వికల్పవిజ్ఞప్తఫలత్వా)నితి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయా కృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యాధీనాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౨౯॥సూ॥౧॥

కామ్యకర్తృసు పూర్వాధి కరణవ్యాయేనప్రాప్తవికల్పానుష్ఠా

—* { ^{ఓం||సూ||} కామ్యాస్తుయథాకామంసము
చ్చీయేరన్నవాపూవః హేత్వభావాత్ } *—

యదీషేఽగ్నిహోత్రా దయస్తత్ తృణకామనయా సుష్టియే
రక్షతహ్యే=తేకామ్యాస్యైః, తతశ్చేమేకామ్యా అగ్నిహోత్రాద
యగింసముచ్చీయేరక్ష? ఉతవికల్పేరక్ష? ఇతినంశయేనతిపూర్వాధిక
రణన్యాయేనవికల్పేరన్నితిప్రాప్తేప్రాహ- (కామ్యాస్త్యి) తి=తు
శబ్దశ్చకా-సముచ్చేదార్థః, కామ్యాగి పునరగ్నిహోత్రదశకపూర్ణ
మాసాదయః యథాకామమ్- యథేష్టమ్, † సముచ్చీయేరక్ష- స్వగ-
ఫలభూయస్త్యాపేక్షయాసముచ్చ యావవానుష్ఠాతవ్యాః, నవేతిస్వగ-
ఫలభూయస్త్యానపేక్షాయాంవికల్పా నుష్ఠానంద్యోతయతి- తథా
హిస్వగ-ఫలభూయస్త్యానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహో
త్రాదీనాం వికల్పానుష్ఠాతవ్యత్యక్తః, కుతః? పూర్వహేత్వభా
వాత్- హేతు- ఫలమ్, కామ్యకర్మణాం పూర్వోక్త నిషాఘక
ర్మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకర్మణాంప్రత్యేకం భి
న్నఫలత్వాదిత్యథః, + తథావఫలాభిసన్నిపూర్వకత్వేనానుష్ఠీయమా
నాకర్మవిద్యాకామ్యత్వా చ్చిత్తశుద్ధిహేతునభవతీత్యుక్తమ్.
అథచిత్తశుద్ధిహేతు భూతపూర్వోక్త నిషాఘకర్త విద్యానుష్ఠాన
~~~~~
నమపదితుముత్తరాధికరణమాప వాదక్యానజ్ఞత్యోపక్రమతే-|| (కా
మ్యాస్తుయథాకామ) మితి.

† సముచ్చీయేరక్ష, సాకల్యేనానుష్ఠీయేరన్నిత్యథః.

+ కామ్యకర్మణాంచిత్రాశోధకత్వా త్వరవిద్యాధికభిరనాదరణీ
యత్వ నిణయోత్ర ఫలమిద్యోతయత్ సూత్రార్థ ముపసంహర
తి-(తథాచే) తి= సిద్ధావలోకనన్యాయేనేహ పఠితం పూర్వాధికర
ణశేషముత్తరసూత్రవవతారయతి-(అథే)తి= నిషాఘకర్మాను
ష్ఠాన ప్రకారకథనారమ్భాధోధశబ్దః.

సప్రకారముచే, ... *

—* ౬౧||సూ|| అగ్రేషుయధాత్రయభావః*

నిషామకర్తృస్వసృష్టియ మానేషుహవిభుజోయేదేవాస్తే
షాం శ్రీభగవతోనారాయణస్యాగ్రేషు, యధాత్రయభావః-యధా
వదాశ్చైత్యత్వంధ్యాత్వవ్యమ్, ఏషమక్తంభవతి “యజ్ఞభాజోయేదే
వాస్తాక్ ఫురుషావయవేవ్యభ్యధ్యాయ” దిశ్యపదిష్టక్రమేణేర్పాక్షిక
హవిభుజోదేవాక్ శ్రీభగవతోబాహ్యధ్యవయవేవ్యనుసర్తవ్యాతితి.

—* ౬౨||సూ|| శిష్టేశ్వ*

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కమానుష్ఠానంచభగవ
ద్భక్త్యనురూపిత్త శుద్ధిసాధనేషువిశిష్టతే, తథాచశ్రూయతే “క
మణౌ కమణిహార ఏవసాధునిరూపితః । యశ్చిద్ధయాయశే
ద్విష్టుసపయజ్ఞేశ్వరంమతైః ॥ చిత్తస్మృతమోయంవై కవిభిశ్చ
ప్రచక్షుషామదస్మితస్సుగమోయోగోధమకృత్తముదావహ” ఇతి.
కమణౌ- నిషామకమణౌ, కమణిహారః- చిత్తశోధనమిత్య
థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తీష్టభిరనుష్ఠేయమిచ్ఛన్ప్రపాయః.

—* ౬౩||సూ|| సమాహారాత్*

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమవణమ్, అనుష్ఠితం కర్త
భగవత్సమవణౌ చిత్తశోధకంభవతి “కమణశుద్ధిర్నదపణ” మి
త్యామననాత్; తతశ్చకమణవిశుద్ధ్యాచసత్వశుద్ధి భావతీతిశ్లేయమ్.

—* ౬౪||సూ|| గుణసాధారణశ్రుతేశ్వ*

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుష్ఠానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛనామా
వశ్యకమిత్యాహ- (శిష్టేశ్వ) ఇతి.

౧ యాజ్ఞానాం దేవాలాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయ
వత్వాచ సాధుసమత్వావశ్యకమిత్యనన్తారయతి- (గుణసాధారణే)తి.

అపిచ “ పరస్యబ్రహ్మణ స్సాక్షాత్జాతవేదోసిహవ్యవాట్ | దే
వానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే” చిత్త్యన్తి మన్త్రీష
ణ్యేనవేషాందేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయ
తే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అజ్ఞ భావత్యర్థః, తస్మాచ్ఛచి
త్తశుద్ధికామైరేవమేవకర్మానుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాంతరే సంజాత
భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధిచ్ఛావతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—* ౬౫||సూ|| నవాతత్సహభావాశ్రుతేః *

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మ
ణాం కాలాంతరే తాదృశకర్మజనితా పూర్వం భగవత్యపిఠం చే
ద్భక్తిహేతునైవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగ
వద్భక్తిహేతురేవ భవతి, కుతః పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహ భా
వాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్, తస్మాత్కుఠి
రశ్రవణమ్, చిత్తశుద్ధికామానాంభగత్యపూర్వసమపణావశ్యకత్వశ్చ
వణమితి యావత్ ; సమ్ప్రదిరత్సు నానాయోగేషు విరచితాఙ్గక్రియే
ష్యపూర్వం య తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరబ్రహ్మణి యజ్ఞ
పురుషే సర్వదేవతాళింగానామస్త్రాణామథనియామకతయాసా
క్షాత్కృతకరిపరదేవతాయాంభగవతివాసుదేవఏవభావయమాన” ఇ
త్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలేభగవత్యసమ
ర్పిత కర్మణాం కాలాంతరే చిత్త శుద్ధిచ్ఛావతాం భగవత్సర్పితాపూ
ర్వాణాం చిత్త శుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సులభైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—* ౬౬||సూ|| †దశకవాచ్య *

* ఉత్తరసూత్రస్యాథా నైరారమ్భకత్వద్యోతనార్థోభవత్త్వః.

† శ్రుతిబలాజ్ఞేవ మేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛభిరనుష్ఠే
యమిత్యధికరణార్థముపసంహరతిసూత్రకారః (దర్శనాచ్చే)తి.

“ ఏవం కమఃవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్వస్యాస్తమ్యుదయాకాశ
 శక్తిరే బ్రహ్మణి భగవతి నానుదేవే మహాపురుషోపలక్షణే శ్రీవత్స
 కాస్తుభ వనమాలా విదర గదాభి రుపలక్షితేన నిజపురుష హృద్భిభలే
 నాత్మని పురుషరూపేణ విగోచమానే ఉచ్చైస్తరాంభక్తి రనుదిన మే
 ధమాననయా అజాయతే ” త్యేవం విధేవా క్యేహి భగవత్పూజిత క
 మఃణోరాజన్వరే భక్తరతస్య భగవద్భక్తి లాభో దృశ్యతే, శతస్తాచ్చకా
 మ్యకమానుషాత్మాణాం పునః పునఃభక్తీంశ సమ్భవాచ్చిత్త శుద్ధి
 ద్వారాభగవద్భక్తి హేతుభూతసేవాకమకమాణ్యేవ గృహీధి రను
 ప్తేయోనీతి నిరవద్యమ్. ... *

౨౯॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

* తస్మాత్సవప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమృద్ధసీయేతి భావనైత
 తత్పాదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)తి. అ॥౨౯॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్ద్వాదశాధ్యాయానిశుకాచార్యాపరామితార శ్రీసత్సకుల
 తిలకావిరత బృహద్వీర ప్రధిత సకల విద్యపరమహంస

పరమగురుభావిత శ్రీమద్భగవత రాధా సై

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ

గవద్ద్వాదశాధ్యాయ సమ్ప్రదేత సర్వవే

దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృతీయాధ్యాయ స్వ

తృతీయపాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యంజనమ్.

తృతీయపాదస్త సముచిత సూత్రసంఖ్యా ౬౭

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛ్రీకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థగపాదః.

—❖ ౧ || సూ|| పురుషార్థోఽతశ్చ బద్ధితి బాదరాయః ❖—

* తదేవ మతీతపాదేభగవద్భక్తి ప్రకాశకసహజేదాన్త సాతాత్తక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యానిరూప పరవిద్యాను మిథోగుణోపసంహారానుపసంహారాభగవదవతార మాహాత్మ్యంప్ర సంగాదాగతంచేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అధాన్తికచతుర్థపాదే భగవద్భక్తిరూపాయాగిపరవిద్యాయా ఏవపురుషార్థః హేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణ స్తదస్తరజ్ఞ సాధనాని ప్రసంగా దాగతంచేత్యేతదర్థః జాతం విచార్యనిజేయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః “ తస్మిన్మన్య

యచ్ఛక్తిగిపరవిద్యైవ పురుషార్థో త్తమప్రదా ।

యస్యామధికృతాశ్చోర్ధ్వ రేతసోరాఘవంభజే ॥

* పూర్వస్థిక్పాదే గుణోపసంహారోక్త్యాపరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాన్తిన్వాదేతద్విద్యాయాస్సాన్యతస్త్రేణపురుషార్థహేతుత్వ నైష్ఠికాద్యధిక్యత్యాదేనిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్యనిరూప్య మాఃత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వ రూపాంసజ్జతం సూచ యితుం పూర్వోత్తర పాదార్థం సజ్జిప్యాహ- (తదేవ) మితి= అన్యపాదస్యై తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యా విషయత్వమేవ సజ్జతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్రభగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూః ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతంత్ర్యేణపురుషార్థహే తుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోత) ఇతి. ఏతత్సాత్తవ్య పానరుక్త్యశఙ్కాం శ్చదస్యతి. (తత్రపరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా " దిశ్యేనంజాతీయైశ్చాన్యైస్తత్రతత్రపరమపురు
షార్థః హేతుత్వంసిద్ధీకరమపిఘా దానిభవన్యాయేన పునరపితదేవ
భృథీకరుకమాదావేవం చిన్త్యతే, పరావిద్యాకింస్వాన్త్యేగ్రీపరమ
పురుషార్థః హేతుభవతి ? కింవాకమక శేషతేయాతస్మిన్మన్త భవ
తి? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే పరవిద్యాయా మకమకశేషత్వేనతస్మి న్మన్త
భావాన్నస్వాతత్వేగ్రీప పురుషార్థః హేతుత్వ మిహిహైమిమతము
పన్యస్యపూర్వపక్షయివ్యవ్వా దా తావద్రాధాన్తమాహ. (పురుషా
ర్థోత) ఇతి=అతః- అన్తాన్నిభిలవేదాన్త సాంభూత గ్రీవచ్ఛగవ
తశాన్త విహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమ
పురుషార్థో-మోక్షసిద్ధ్యర్థి, నతుతదన్యతరభగవాదాదరాయ
ణ ఆచార్యోమన్యతే, కుతః ? శబ్దాత్- "భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్య
శ్చభక్త్యాత్మాత్రియస్సతామ్ । భక్తిగీపునాతిమస్మిష్మాత్ శ్వపాకానపి
సమ్భవా " దితి, " తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః ।
యదీశ్వరోభగవతి భక్తిరైస్సాన్యద్యథారతి " రితి=తతః- మోక్ష
సిద్ధివానాఋషిప్రోక్తో పాయానాంమధ్యే, అయం భగవతోదితో
భక్తియోగరూపోపాయశ్చేష్ఠశ్చైవ, "పి.నులే-మలయాభక్త్యా
హారన్యద్విడప్పనమ్- తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమే- నాన్యగీపథావి
ద్యతే-యవామే"తిచైవంజాతీయకాభ్యక్తుతిభక్తి, భగవద్భక్తిలక్షణ
పరవిద్యాయావహిపరమపురుషార్థః హేతుత్వం భవతీనిశ్చయతే.

—*{ శ్లో॥హ॥ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదోయ
ధాన్యేష్వితిజైమినిః }

శ్లో॥భోక్తార్థః గృథీకరణాయ జైమిని మిత ముపన్యస్యపూ
పరవిద్యాయానిపురుషార్థ హేతుత్వావగత్యాతన్యాతదధికా
రిణాం ముముక్షుణాణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేత దధికరణభల మితిధ్యేయమ్.

* యథోక్తాః- పూర్వోక్తవిధాన్త, శబ్దాభివృద్ధి యేత్యర్థః.

వశపక్షంపశయః-(శేషత్వాది) త్యాదిభిః = తథాహి*కర్మశేష
త్వ తు-తు-రాత్తనోవీస్యదేన ప్రోక్షణవదాత్తవిద్యాసం సా-
రోభవితుమహాతి, అపిచాస్యాంపరవిద్యాయాంయగ పురుషార్థ
వాదో-ముక్తి ఫలశ్రుతి, సోషియథాన్యేషు కర్మకాణ్డభాగేషు “ ఇ
షేతోవ్ జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోజంయజమానేదధాతి- ఊజ

* కర్తృ శేషత్వాత్- ఆత్మవిద్యాయాగకర్మాజ్ఞ త్వాత్-

† నను “ హృతాత్తనోహృతప్రాణాంశ్చ భక్తి రనిచ్ఛతో గతి
మణ్వేం ప్రయుజ్జేగ ” ఇత్యాదావాత్త విద్యాయాస్సాత్తన్వేగ్రిణ
పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతేన్నేయమాత్త విద్యాకర్తృజ్ఞతాంనేష్యతీ త్య
తతిహ-(అపిచాస్యా)మితి= గుణవాదః- గుణప్రశంసనమ్.

“ ఇషేతోవ్జేత్వే ” తి మన్తొచ్చారణపూర్వకం శాఖాచ్ఛేదనన్న
మనాన స్తరంయజమానేఅన్ననిధానాదర్శనాత్ “ఇషేతోవ్జేత్వేత్యా
హ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ” త్వస్యా ధ్వర్యుష్ఠయజమా
న విషయకానురాగాది గుణప్రశంసా రూపగుణ వాదత్వమితిభావః.

ఉక్తంచైతాదృశార్థవాదానాం గుణవాదత్వమ్, “ విరోధేగు
ణవాదస్సాదనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాద స్తద్ధానా దర్థవా
దస్త్రిధామతః ” ఇతి. “ గ్రావాణగి స్థవస్తే- ఇషమేవోర్జం యజ
మానే దధాతీ ” త్యాదిర్గుణ వాదః; తత్రోక్త స్థవనాది రూపార్థస్య
గ్రావాదిషు విరుద్ధత్వాద్గ్రావాణగి స్థవస్తత్రత్యాదృశార్థవాదానాం గ్రా
వగతలఘుత్వాదేర్గుణవాదత్వం భవతి. యత్రావధారితార్థ ప్రతిపా
దకత్వం సోనువాదాత్త కోర్థవాదః, యథా “ తస్మా ద్వీస్సంవత్సర
స్య పచ్చతే- అస్మిహి=మస్య భేషజమ్ ” ఇత్యాదిః; ఏత దుభయ
భిన్నాతీత వృత్తాని కథనం భూతార్థవాదః, యథా “ తృతీయస్యా
మిరో దివిసోమఆసీత్- వాయుఃత్వేషిస్తా దేవతా- వాయుమేవ
స్వేనభాగభేయేనోపధావతి నవనైవం భూతింగమయతీ ” త్యాదిః;

స్వోహ పయస్వతీరిత్యాహ- ఊజగ్ హిపయస్సస్సర త్తేయస్యకణా
మయీబహూభావతి- ననపాపంశోకంశ్రుణోతి- త్ర్యేపంచాతీయకా
గుణవాదాభవ స్తీతి శైమినివాచానోమన్యతే. ... *

—* ౩౧౫౫॥ అచారదశానాత్ *—

* “జనకోహవైదేహా బహుదక్షిణేన యక్ష్యమాణో
వైభగవన్తోహమస్తీ” త్ర్యేపంచాతీయకాను శ్రుతిభువిద్యావ లామపి
జనకాదీనాం కమానుషానదశానాన్విద్యాయా- కమానెషస్వరూప
శ్యతే, తస్మాన్నవిద్యాయాః పురుషార్థాహేతుత్వమ్. ... *

—* ౩౧౫౬॥ తచ్చుక్తిః *—

తచ్చుక్తిః-పరవిద్యాయాః కమాశేషత్వ శ్రుతిః “యదేవవిద్య
యాకరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవవీర్యవత్తరంభవతీ” త్యత్రకమా
శేషత్వ త్రవణాద్విద్యాయాన స్వాతంత్ర్యే గ్రణపురుషార్థాహేతుత్వమ్.

—* ౩౧౫౭॥ సమన్వారవృత్తాత్ *—

౫ “త.విద్యాకమాణేనమన్వారభేతే” తివిద్యాకమాణో-భ
శైమినిగ్రహణేన ప్రపూరితావాన్తాస్యభిక్తినిశ్చయ పర విద్యాయాః
పురుషార్థాహేతుత్వ నిణాయాయ గుణశిష్య సంవాదోన్మిన్నవికర
ణే క్రియత ఇతి సూచయతి. ... *

* (జనకోహ వైదేహ) ఇతి- వైదేహా జనకోమిథిల దేశాధిపతిః,
హేభగవన్త ఇతి బ్రాహ్మణానా మన్త్యక్రిప్తార్థ్య బహుదక్షిణేన య
క్షేనాహం యక్ష్యమాణ ఏవాస్తీతి, తస్మాద్భవద్భిరిహవన్తక్యమితి, వా
క్యశేషః, మిథిలానాం విద్యాత్వంచ “తపతే మిథిలారాజ స్వాత్మవి
ద్యా విశారదాః” ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యాపితామహ
చారదశానాత్. ... *

౫ తమ్- పరలోకం గచ్ఛన్తమ్, ప్రాగనష్ఠితే విద్యాకన్తేణేనమ
న్వారభేతే- పరలోకసాధనత్వేన తస్మాత్త్యక్తిరపేక్షితే నన్తి.

లారమ్భాయ ఏకస్త్విక్పురుషే యుగపత్నం స్పృశ=నాన్న విద్యాయా
స్సాన్వితస్త్ర్యైః పురుషార్థ=హేతుత్వమ్. ... *

— ❀ || సూ॥ తద్వతో విధానాత్ ❀ —

తద్వతః=విద్యావతః, కర్తృవిధానాచ్చ తస్యానస్వాతంత్ర్యమ్.
తథాపి ❀ “ ఆచార్య కులా దేవద మధీత్య యథా విధానం గురోః
కర్మాతిశేషేణాభి సమాప్త్యకుటుమ్పే శుచౌ దేశే స్వాధ్యాయమధీ
యాన ” ఇత్యాదిశ్రుతివిద్యావతః కర్తృవిదధాతి, ॥ విద్యా-మంత్రా
ధ్యయనార్థ= పరిష్కానమ్, “ ప్రహీనవహన్తి ” త్యత్రయథాలవఘా
తవిధిః ఫలీకరణ పర్యంత పరస్తథా “ స్వాధ్యాయో ద్యేతవ్య ”
ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యథా= వబోధాంతపరోభవతి, తతశ్చ “ వే
దమధీత్యే ” త్యత్రాధ్యయన శబ్దో వేదాథా=వగతి పర్యంతపరఇతిజ్ఞే
యమ్. “ యదధీతమవిజ్ఞ తం నిగదేనైవశబ్ద్యతే అనగ్నా వివశుషే-
ధోనతజ్జ్వలితకహి=చిత్ ॥ స్థాఃఖరయంభారవాహని కిలాభూదధీ

* యథావిధానమ్-ఉపాకర్త * పవిత్రపాణిత్య ప్రాజ్ఞుభిత్వాదివి
ధానమనతిక్రవ్య, గురోఃకర్త - శుశ్రూషాదికం కుర్వత్, వేదమధీత్యా
నంతమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన, ఆచార్యస్య కులాత్, గృహ
దాగత్య, బ్రహ్మచర్యాదిభిస్సమాప్త్య-సమావత=నం కృత్వా, కుటు
మ్పే- గాహ=స్థ్యై, స్థితః, సదాశుచౌ దేశే నివసత్, స్వాధ్యాయ మధీ
యానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనంకువ=న్నన్యానిచ కర్మాణిచ కుర్వత్
బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

॥ వేదస్య భగవత్పఠత్వా తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావబోధా
నాం శ్రవణకీత=న స్మరణ రూప భక్తితామభిప్రేత్య విద్యాత్వ ము
క్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్తో-వేదః, “ వేదమధీత్యే ” త్యత్ర అధ్య
యనమథా=వగతిపర్యంతపరమితి సదృష్టాంతమాహ- (ప్రహీనవహ-
న్తిత్యత్రే) తి. ... *

త్యవేదాన్న విజానాతియోధామ- వేదభారభరాక్రాంత స్సవైబ్రాహ్మ
ణగదాభ " ఇత్యావిమకేచలాభ్య యనన్యప్రతిషేధాత్. *

—* రిహానియమాచ్చ*—

* " కువన్మేవేహకన్యాణి జీవీషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇత్యత
కృత్స్నసాలిప్రాయుపగి కర్తానుస్థానేనియమితత్వాచ్చ విద్యాయాగ
కర్త శేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్సన్వితస్త్రోణచవిద్యాయాగ పురు
షార్థః హేతుత్వమిద్యేవం ప్రాప్తేఽపిహ్యుచితధీయతే. ... *

—* { సామూహి అధిరోపదేశాన్మబాదరాయః } *—
స్వైవంతద్దశనాత్

తుశ ఛేన శ్రేమినిపక్షింశ్యవన్యతి, యత్పునరుక్తం కర్త శేషత్వా
ద్విద్యాయాగ పురుషార్థహేతుత్వ శ్రుతిరథఃవాదఇతితదయుక్తమ్,
కస్తాత్? అధిరోపదేశాత్-సంసారిణశ్శాసీరా దధికస్యోపాన్యస్యాఖిల
జగదుదయస్థితి సంయమేశన్యవివిధానితరసాధారణశక్తే భాగవతో
నారాయణస్యోపదేశో భవతి సవేషువేదాస్తేషు, తథాహి " ప
రోమదన్యోజగతస్తస్యషశ్చ ఓశంప్రోతంపటపవ్యత్రవిశ్వమ్ । యదం
శతోన్యస్థితజన్త నాశానస్యోపవద్యన్యవకేచలాః ॥ యోనామభి
వాచిజనం నిజాయాంబధ్నాతి తంత్రామివదామభిగాః ॥ య
స్సైబలింతఇమే నామకమభినిబద్ధబద్ధా శ్చకితావహన్తి ॥ సపిష
సవన్యసశీ సవన్యేశానస్సవన్యాధిపతిస్సవన్మిదంప్రశాస్తి-య

* పశ్చిమం హేతుం వ్యాచక్షే (కువన్మేవేహే) తి=కర్మా
ణికువన్మేవేహదేహే, శతంసమాశితవత్సరాత్, జీవీషేత్-జీ
వితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... *

+ కర్తకతుః జీవాదధికన్య పరమాత్మనగి కర్త శేషత్వా భా
వాత్తద్విద్యాపి నకర్మాన్యమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాంత మనుస్థార
యో పూర్వపక్షం నిరన్యతి- (అధిరోపదేశాత్త్వే)తి.

దిదంకింద- ఏషసవేశ్వరః- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాషణీ
 బహునాంయోవిదధాతికామా- విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో
 విశ్వతోహస్తశ్చేతశ్చతస్పాత్- సంచాపలభ్యాంనమతి సప్తతత్రై
 ద్యావౌపృథివీజనయక్షదేవపికః- యతఃప్రసూతాజగతః ప్రహతి
 తోయేనచేవాన్వృససజః భూమ్యామ్- యవోషధీఃపురుషాఃప
 శూగ్శ్చ వివేశభూతాని చరాచరాణి- అతఃపరంనాన్యదణీయ
 సగహి పరాత్పరంయన్తహతోమహాంతమ్ - భీషాస్తాద్వాతఃపవతే
 భీషోదేతసూర్యః-భీషాస్తాద్విశ్వేన్ద్రగ్రీవ-మృత్యుధావతిసచ్చమథి-
 మద్భయాద్వాశివాతో యంచూర్యస్తపతిమద్భయా "దిత్యాదిరూపః,
 నహ్యేపం విధపరబ్రహ్మపాసనస్య పురుషాథః హేతోఃకమఃశేష
 త్వం యుక్తమితి శక్యతేవత్తుమ్, నాన్యసోపాసనస్య పురుషాథః
 హేతుశ్రుతేః కమఃవిధి శేష తయాథఃవాదత్వమ్, పురుషాథోత్ప
 త్తాపుపాసనస్య స్వాతంత్ర్యేణహేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపషడం
 చేత్యత్రోపాసనేనకమఃకాం సముచ్ఛేనోవత్యతే, తస్మాత్ "పురుషా
 థోతశ్చబ్దా" దిత్వేవం భగవతో బాదరాయణస్యమతమ్ " శేష
 త్వా" దిత్యాదిభిహేత్వా భాసైనేషదపిచాలయితుంశక్యతే, కిం
 తుతత్తదైవభవతి, కస్మాత్? తద్దశేనాత్-తమిమమథఃంహి "భక్త్యా
 హమేకయాః గ్రాహ్య" ఇత్యేవమాద్యాస్మగ్రతయోదశేయన్తి, తస్మా
 త్స్వాతంత్ర్యేణపరబ్రహ్మ పాసనస్యపురుషాథః హేతుత్వంసిద్ధమ్.

— ❀ ❀ సూ॥ తుల్యంతుదశేనమ్ ❀ —

(1) యేషునరాచారదశేనాద్యసద్ధేతవఉక్తాః క్రమేణతేపరిహరిష్య

గ్రాహ్యః ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

(1) (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వ పక్షిణోక్తాచారదర్శనాది
 హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యేషున) రితి=తత్రప్రథమహేతు నిరా

తత్రాదాతావత్ “జనకోహనైదేహ” ఇత్యుచ్యతే జనకాదీనామపి
 బ్రహ్మవిదానాచారదశానా సూక్ష్మశేషో విశ్వేలియదుత్తంత్రోచ్య
 తే- (తుల్యంతు దశానా) తి=వర్ణనమ్- ఆచార దశానమ్ - అకర్త శేషత్వేన
 విద్యానా అనుష్ఠానదశానమపి. బహువుబ్రహ్మవిత్సుతుల్యమ్-సమాన
 మేనభవతి, తథావశ్యతే “ఏతద్భక్తవైశిష్ట్యద్వాంసలతాబువయః
 కాపషేయాగి కిమధావావయమధ్యేష్యామహే? కిమధావావయంయ
 త్యామహే? కింప్రజయాకరిష్యామః? ఏతద్భక్తవైశిష్ట్యంసోగ్నిశూ
 త్రం నజహన్యంచక్రితే ఏతంవైతమాత్మానం విచిత్రాబ్రాహ్మణానాం పు
 త్రే శ్రీకణాయాశ్చ విత్తేషణాయాశ్చ లోషకేణాయాశ్చ వ్యక్తానా
 భభితాచర్యాంచరన్తి”తి, తథా “ఏతావదభిషేక మ్మతస్త్వమిత్య
 క్త్వా యజ్ఞవల్క్యే ప్రవత్రాజే” త్యాదికా-తథాచలోకసంస్కార
 భావేన జనకాదయః కేచిద్భక్తావిదగ్ధా కమాను తస్య స్తితిభావః,
 తస్మాన్నవిద్యానాం కమాశేషత్వమ్. ... .. *

—* గంధూ! అసావత్రకీ *

యచ్చోక్తమ్ “అచ్చుతే” రితి తత్ప్రతిబిధీయతే, యదే
 సకమ్ “తుల్యంతు దశానా” మిత్యేత త్సూత్ర మవతారయతి (త
 త్రాదా) వితి. ... .. *

* (తథాచ శ్రుతి) రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్భక్తావిదగ్ధా
 మాను తస్య స్తితిచే తే-చిద్భక్తావిదగ్ధా “జిజ్ఞాసాయాం సమ్మ
 వృత్తోనాద్రియచూర్ణచోదనామ్” ఇత్యాది శ్రుతిపర్యాలోచనయా
 కర్తాణివిసృజన్తి, తస్మాత్కమాచారదశానం సవిద్యానాం కర్త
 శేషతామావహేదితి. తహి “జనకోహనైదేహ” ఇతి శ్రుతేః
 కోభిషాయ? తత్రాహ-(తథాచే) తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసంస్కార
 భావం సిద్ధిపథిప్రవైవ “కర్తవ్యైరహి సుస్థితా జనకాదయః”
 తేనైవ ఇతి ప్రవృత్తా. ... .. *

వవిద్యయాకరోతీ” తి ఛన్దోగ పరితేయం శ్రుతి నకాసవకత్ర పరిత వి
ద్యానాం కమాజ్గత్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా
వీవ; ప్రకృతాతు “ ఓమిత్యేతదక్షరముగ్రీథముపాసీతే ” శ్వేవ ముప
దిష్టోగ్రీథవిద్యా, ... *

—❖ ౧౦॥సూ॥ విభాగశ్చతవత్ ❖—

యదప్యుక్తమ్ “ సమన్వారమ్భణా ” దితితత్రబ్రూమః?
“ తంవిద్యాకమణీ సమన్వారభేతే ” ఇత్యేతత్సమన్వారమ్భణ వచ
నంయద్యపివిద్యాయాగి పురుషాథం ప్రత్యస్వా తన్వే) లిజ్గమిత్సు
క్తమ్, తథాపివిద్యాకర్తృణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యా
తద్వస్తంపురుషం ఫలదానాయ సమన్వారభతే కమతదనుష్ఠాతారమి
తి, శతవతితి విభజనమాత్రేద్భుస్తాంతః, యథా శతం గావస్సాయం గో
ష్ఠద్వయంప్రవిశ స్తిత్సుక్తేషికస్త్రిగోష్ఠేపఞ్చాశ్చగ్ధావోపరస్త్రిన్తోష్ఠేప
ఞ్చాశ్చగ్ధావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముత్స్వ ముముత్సువిష
యం విద్యాకమణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదే
న విద్యాకమణోర్విభాగఉపదిశ్యతే “ నవేదవాదాననువతకతేమతి
స్సవీవలోకే రమతోమహామునేః |యథాగతిదేవమనుష్యయోగి
పుథక్స్వవధమే నసరంక్షిపేత్స్థితః॥కమప్రవృత్తంచ నివృత్త
మప్యత్రవేదే వివిచ్యేభయలిజ్గమాత్రేతమ్ |విరోధితద్యాగపదేకక
తకరిద్వయంతథాబ్రుచ్చ ణికమనచ్చతీ ” తి. ... .. *

—❖ ౧౧॥సూ॥ అధ్యయనమాత్రవతః❖—

యత్పునరుక్తమ్ “ తద్వలోవిధానా ” దితితత్రాపిబ్రూమః”

+ సౌత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతేత
థావ “ ఆచార్యకులాద్యేదమధీత్యే ” త్యత్ర అధ్యయనం కర్తానుష్ఠా
నోపయోగ్యర్థావబోధాంతమపి తద్బోధస్య పర విద్యాత్వాథావమే
వనిర్దీయతే, ఉపకుర్వాణస్యా విద్యశాస్త్రః;

“అచార్యమలాద్యేవమధీత్యైశ్వర్యాతాధ్యయనమాత్రస్యత్రవతాదుపకు
వాణస్యాధ్యయనమాత్రవతో గృహశ్రమ ప్రవేశగి కమానుష్ఠా
నంచవిధీయతే, నతువిద్యావతః; తథాసతికథంవిద్యాకమాశేషత్వమి
యాత్, తస్మాత్పరవిద్యాకమానిరపేక్షాస తీస్వాత స్త్యైశ్వర్యపరమపు
రుషార్థహేతుధావతీతియుక్తమేవోక్తమ్. ... *

—* ౧౩|| సూ|| నావిశేషాత్ *

“కువణ్నేవేహకమాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా, ఇత్యేవమా
దిఘ్నియమశ్రుతివాక్యేషు నహిపరబ్రహ్మ పాసకస్యకర్త్యయమవి
శేషశ్రుతిరస్తి, కస్తాత్? అవిశేషాత్- అవిశేషేణహినియమవిధానం
భవతి, తతశ్చవిద్యాకర్తృణాంధికారివిభాగాత్ “కుర్వన్నేవేహక
ద్వాజిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా” ఇత్యతః కర్తృసు యావదాయునికాయ
మనం భగవదుపాసనా సధికారివిషయమితినిశ్చయతే, తస్మాత్ “ని
యమాత్మేతి” యదుక్తంతచ్చప్రత్యాఖ్యాతమ్. ... *

—* ౧౪|| సూ|| స్తుతయేనుమతిర్నా *

అనుమతి- రనుష్ఠానమ్, “నకర్తృలిప్యతేనర” ఇతివత్స్యమాణ
శ్రుతిపర్యాలోచనయావిద్యావతిపురుషే చిరకాలంలాకనన్ద హహే
తోగి ప్రకృతివశాద్వాకర్తృకుర్వత్యపి విద్యాసామధ్యాయత్వస్మిన్నకర్తృ
లేపోభవతీత్యేవం విద్యాస్తుత్యధామేవ “కువణ్నేవేహకమాణి
జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా” ఇతి విద్యావతగి కమానుమతిగి, త్రీయతే,
నతు విద్యావతగి కమానుష్ఠానవిధానార్థమితివాఙ్మయమ్.

—* ౧౫|| సూ || * కామకారేణచైకే *

అపిచైకే- ముఖ్యా, పరబ్రహ్మనిష్ఠాహ్య పరోక్షీకృతవిద్యా
ఫలాన్మన్తస్తవప్రమాణ తామకారేణ భగవదుపాసనం కుర్వన్తి,

*విద్యావతస్త్వైశ్వర్యేణకర్తృహానలింగాచ్చవిద్యాస్వాత స్త్యైశ్వర్యే
ణపురుషార్థత్యాహ- (కామే)తి. ... *

—* ౧౭॥సూ॥ శిష్యులచేతనుచేతనా—

పరబ్రహ్మవిద్యాయాం కిమనూర్ధ్వః శతసో ముఖ్యాధికారిణః
ఆహూస్విదూర్ధ్వః శతసః? ఇతిమిమాంసమానో రాధాన్తి తాథాం
తావత్పఠి- (ఉర్ధ్వశతస్సునే) తి= ఉర్ధ్వశతస్సు- నైష్ఠికవాస
ప్రస్థపరివ్రాజకాశ్రమిః, బ్రహ్మవిద్యాముఖ్యాధికారో భవతి తిప్రశ్నో
తస్యమ్. చశబ్దేనానూర్ధ్వశతస్సవ్యా శ్రమిఃకథం చిచ్ఛగ్నివి

భగవదుపాసనేస్వరూపతః ఫలతత్త్వ స్థితి తేన తపధికారిచి
న్తనస్యప్రాప్తావసరత్వాదు త్తరాధికరణేన సరస్థగతిం సూచయతి-
(అథ) తి= తపధికరణ ముపక్రమతే- (ఉర్ధ్వశతస్సుచశబ్దేహి) ఇతి.

యజ్ఞాదివిద్యాసాధనవత్త్వాదనూర్ధ్వశతస ఏవ పరవిద్యాయాం ము
ఖ్యాధికారిణ ఇత్యేవంపూర్వపక్షప్రాప్తే శమదమాద్యున్తర్గ విద్యా
సాధనవత్త్వానూర్ధ్వశతస ఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యతయాఽధిక్రీయ
స్తకతిభావేన సిద్ధాస్తమాహ- (రాధాన్తి తార్థ) మిత్యాదినా.

(నైష్ఠికే) తి= చతుర్విధేషు బ్రహ్మచర్యేషు మధ్యేషు చతుర్విధా
బ్రహ్మచర్యేషానైష్ఠికాశ్రయేషు, చతుర్విధ్యం బ్రహ్మచర్య స్యామ్నా
యతి- “సావిత్రం చ ప్రజాపత్యే బ్రాహ్మం చైవ బృహత్తథా” ఇతి. బ్ర
హ్మోపశమారభ్యాతురీయరాత్రాత్సావిత్రమ్, తదారభ్యాప్వాధ్యాయాధ్యయన సమా
ప్తేర్బ్రాహ్మమ్, తతఃశిష్య మాశ్రమాన్తర ప్రవేశం వినా త
త్రైవయావక్షీపం యద్యవస్థానం తస్మి తద్బృహత్, తదేవ నైష్ఠిక
మిత్యవ్యతే- ఏవమ్ “వారతా సంవయ శాలిన సిలోఽచ్ఛ ఇతివై గృ
హే । నైఖానసా వాలఖిల్యోమచ్ఛరాగి ఖేనపావనే ॥ న్యానే దుఃఖీ
చకగిపూర్వం బహువోహం సగమియా” విత్యామ్నాయాననో
ధేన గార్హస్థ్యాదేః ప్రత్యేకం చతుర్విధ్యం భవత్తీత్యయమ్.

ద్యాధికారో భవతీతి సూచయతి, తథాహి యే పునరసూధ్వః రేతసస్తేషి
 శ్రుతదేవకుచేలాదివద్వి రక్తాస్సృస్త దాతేషామపికథం చిద్విద్యాధి
 కారస్సాన్యత్, యదిగృహశ్రమిణిం పునరవిరక్తా భవేయుస్తదాతేషా
 మగ్న్యధానగభాధానాద్యనేక కర్తానుస్థానవ్యగ్రచే తస్త్వాద్భి
 వ్భావిద్యాపరినిష్ఠితనైష్ఠికాదిసంసర్గోపిదుర్లభవీవ, కుతస్తేషాంబ్రహ్మ
 విద్యాధికారస్సాన్యత్, తస్మాదూధ్వః రేతసపవాత్రమిణోముఖ్యతయా
 పరబ్రహ్మవిద్యాయా మధిక్రియస్త ఇతిజ్ఞేయమ్. కుతః? శబ్దేషి-శబ్ద-
 శ్శ్రోత్రీః, “ ప్రజాపతిపతి స్సాత్మాద్భగవాన్ గిరిశోమనుః | దత్తాదయః
 ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః | మరీచిరత్యగ్గిరసః పులస్త్యుః
 పులహః క్రతుః | భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతేమదంతా బ్రహ్మవాదినః || తస్యా
 నయాభగవతఃపరికర్తృశుద్ధసత్వాత్సనస్తదనుసంస్తరణానుపూత్యాన్
 జ్ఞానంవిరక్తిమదభాన్నికీతేన యేనచిచ్ఛేదసంశయ పదం నిజజీవకో
 శమ్ ” జ్ఞానమ్-భక్తిః, “ యదనుచరితలీలాకసన్ పియ్యూషవిశ్రు
 ట్సకృదదనవిధూతద్వంద్వధర్తావినష్టాః | సపదిగ్రహకుటుమ్బం. దీన
 ముత్సృజ్యధీరాబహవశవవిహంగాభిక్షుచర్యాంచరన్తి ” త్ర్యేవం జా
 తీయకశ్రుతిషునైష్ఠికాదీనాంహిబ్రహ్మవిద్యాధికారోవగమ్యతే, తస్మా
 దూధ్వః రేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికార ఇత్యన్యవ
 సీయతే. ... .. *

—* ౧౦||సూ|| పరామశఃంజైమినిరచోదనాచ్చాపవదతిహి*—

యద్యపిజైమినిరూధ్వః రేతసామాత్ర మాణామచోదనాదే
 వతదాత్రమిణోనసన్త్యతో గృహశ్రమిణామేవవిద్యాధికారఇతి ప
 రామశఃంప్రాప్తోతి - పరామశో-నిశ్చయః, తథాప్యేతన్నతమే
 కాదశసూక్తే “ అధైషాంకర్తకత్వాణాం భోక్తృణాం సుఖదుఃఖ

¶ ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థ ముపసర్గ
 హరతి- (శస్తా)నితి. ... .. *

యోః! నానాత్వ మభసిత్యత్వం లోకకాలాగమాత్తనా " విత్త్యా
దిన్ పస్యన్య " ఏవమన్యజ్ఞ సవేషాం దేహీనాం దేహయోగతః । కా
లావయవతస్సన్తి భావాజన్తాదయోసకృది " త్యాదినాభగవాన్ గ్వ
యమేవాపవదతి నిగాకరోపిత్యభావః, తన్నాదూర్వ కేతసామేవ బ్ర
హ్మవిద్యాయాంముఖ్యాధికారసిద్ధిః, హీతితత్రతత్రస్వేన కృతాంతైమి
నిమతనిరాకరణ ప్రసిద్ధింద్యోతయతి. ... *
— ❖ ౧౯॥సూ॥ ❖ అనుష్ఠేయంచాదరాయణస్సాచ్యక్తు 'లే ❖ —

భగవాన్ బాదరాయణస్తు నైష్ఠికాద్యా శ్రమమేవావశ్యమను
ష్ఠేయంమన్యలే, కుతః? సామ్యత్రులే- తథాహివైష్ఠికాద్యాశ్రమా
ణాం గృహశ్రమసామ్యే నానుష్ఠేయత్వం త్రూయలే, " గృహంవ
సంహోపవిశేత్ప్రకేతత్రవావసే " చిత్త్యాదా. తన్నాదబోదనా
దూర్వ కేతసామేవ త్రమానసన్తి త్యేతజ్జైమివేరసన్త ర్జమతమిత్యనా
దరణీయమ్. ... *
— ❖ ౨౦॥సూ॥ ❖ నిగధిర్వాధారణవత్ ❖ —

వాశబ్దకపమా... ద్యపి " గృహంవసంహోపవిశేత్ప్రకే
త్రవావసే " దితి... శ్రమాణామివగృహశ్రమస్యాపి
భవతివిధిః, త... తదేవాదివత్ " గృహేష్వ
వస్థితోరా... దితాః!వాసుదేవాపకాంసాత్
దుపాసీత మః... త్యాచవిధి వదనుష్ఠాతురేవచిత్తకు
ద్ధ్యాదికముత్పాదయతి, ధారణవత్- యథా " అధస్తాత్సమిధంధా
రయన్నను ద్రవేదుపవిశేభోధారయే " దితిశ్రాతేదైవిక కర్తవిష

*యత్తాక్తమబోదనాదూర్వకేతస అశ్రమానసన్తికేతదహమేవ
నిరాకరోపిత్యాహనూత్రకారః- (అనుష్ఠేయ)మితి.

+ బ్రహ్మచర్యాదిషు మధ్యే గాహాస్థానుష్ఠానం దుష్కర మి
త్యాహ. (విధిర్యేతి. * * * *)

యేవిధివదుపరిసమిద్ధారణ మేవాపూర్వముత్పాదయతి తద్వదయం
గృహశ్రమోపివిధివదనుష్ఠితవసన్ చ త్రశుద్ధ్యాచికముత్పాదయతీతి
జ్ఞేయమ్. ... .. *

—*{ ౨౧॥నూ॥స్తుతిమాత్రముపాదానా దితిచేన్నాపూర్వత్వాత్ }*—

స్వాదేతద్గృహశ్రమోపాదానాత్ప్రయేణ కేషుచిదసమ్మీయ
మాననానావిధసుకృత దుష్కృతమలినీకృతమేవచిత్తముపలభ్యతే, త
స్మాత్ “ కర్తృణాకర్త నిహారపషసాఘనిరూపితః | యశ్చక్రిధ్యాయ
జేద్విష్టుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః || చిత్తస్మృత శమోయంవైకవిభిక్త్యా
స్త్రవత్సూషాదశితస్సు గమోయోగోధర్తశ్చత్తముదావహః ” ఇ
త్యేవంజాతియకం గామా మేధిక కర్తానుష్ఠానస్య చిత్తశోధకత్వ మ
చనంస్తుతిమాత్రమితచేన్నైతద్ద్యుక్తమ్, కుతః? అపూర్వత్వాత్ - శ్రు
తచేవకుచేలాది వద్విధివదనుష్ఠాతు ర్భగవత్యపితాపూర్వత్వాచ్చిత్త
శుద్ధ్యాచికంస్వాదేతద్గృహసీయతే. ... .. *

—* ౨౨॥ నూ॥ భావశబ్దాచ్చ *—

భావో భక్తిః, “ గృహేప్యస్యగణిం యాయాద్రాజంస్తద్భ
క్తిమాన్మర ” ఇతిగృహశ్రమిణోపి భగవద్భక్తిసమ్భవశబ్దాచ్చస్యత
ద్భతుభూతచిత్తశుద్ధిభావకీర్త్యవగమ్యతే. * *

—* ౨౩॥నూ॥పారిష్లవాథా ఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ *—

ననుచ “ యదపక్వ కామకరణ్ణవష ఆవసధః - తథా స్లవా
హ్యేతే దృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్తవ్యతచ్ఛ్రీ
యోవిభిన్నస్త నిరూఢా జరాంమృత్యుం తే పునరేవావియన్తి - నాకస్య
పృష్ఠేతేనుకృతేనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశన్తీ ” త్యాదౌ.

* శ్రుతిలేవ గార్హస్థ్యానుష్ఠానాచ్చిత్తశుద్ధిస్సాన్యచిత్త్యవగమ
యతీత్యాహ (భావ)తి. * * *

గృహమేధినగపారిష్లవాథాస్సస్తస్సం సరస్తీతీత్రాయలేపారిష్లవా
థాః- పరితగష్లవనరూప ప్రయోజనకసుకృత దుష్కృతభూయస్థా
ఽత్సర్థః, ఏవం సతి కుత స్తేహం చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మ విద్యాధి
కారసజ్జతితి చేనైషదోషః, కస్తాత్ ? విశేష తత్వాత్- గృహశ్ర
మిః “ గృహేష్యవసతాంవాపి పుంసాంకుశలకర్తృణామ్ । మద్వా
తాఽయాతయామానాంనబన్ధా యగృహశ్రమ ” ఇత్యాదా కుశలక
ర్తృత్వాదిభిస్సజిష్యస్తే, భగవదప్రీతత్వం కర్తృణాంకుశలత్వమ్, “యద
పక్వకామకారణైషవతవసథ ” ఇత్యాదిశ్రుతిస్తవ్యపిరక్తానాం గృ
హీణాం చిత్తశుద్ధిదాలభ్యాద్భక్తిప్రవిద్యా నధికారం శ్రావయన్,
అత స్తేహం గృహశ్రమిణాంకుశలకర్తృత్వాదిభిస్సజేషితానాం కర్తృభ
లబన్ధాభావాచ్చిత్తశుద్ధి ద్వారాబ్రహ్మవిద్యాధికార సిద్ధి రవగమ్యతే.

—*౨౪॥సూ॥* తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్*

* తథాచ గృహశ్రమవిషయే శ్రుతిచోదితానామగ్నిహోత్రా
దికర్తృణాం యథోక్తక్రమేచిత్తశోధన ద్వారావిద్యాజ్ఞతయా పర
మపురుషార్థ ప్రయోజకత్వేసిద్ధే పూర్వోత్తర కాణ్డయోరైకాథ్యాఽ
దేకవాక్యతయోపబన్ధస్సాన్యత్, ఏకవాక్యోపబన్ధః- ఏకవాక్యత్వ కల్ప
నమ్, తస్మాత్ సర్వాసాం శ్రుతీనాం భగవద్భక్త్యుత్పాదనే తాత్పర్య
మితినిశ్చయతే, నతు గృహశ్రమమాశ్రిత్యకమానుషానే, అతఏవగృ
హశ్రమస్య హేయత్వం శూన్యతే “ జహ్యజ్ఞనాశ్రమ మసత్తమ
యాధగాధం ప్రిణీహిహంసశరణం విరమక్రమేదే ” తి.

—*౨౫॥సూ॥* అతఏవచాగ్నిన్ధనాద్యనపేక్షా*

* గృహశ్రమచోదితకర్తృణాం పరవిద్యాప్రయోజకచిత్తశుద్ధిఫల
కత్వే సిద్ధే సర్వాసాం శ్రుతీనా మైకార్థ్యేనైకవాక్యత్వంచ సిద్ధతీ
త్యాహ- (తథాచే)తి. * * * * *

“ సప్రన్న విద్యాఅష్టన్న విద్యాశ్చేషిగృహస్థాన్విరేధాః, తత్ర

యతః “పురుషార్థోతశ్చజ్ఞా” దిత్వాదాపుపాదతరీత్యాస్మా తన్త్రీణపురుషార్థ హేతౌ విద్యాయాం నైస్తికాదివద్గృహస్థాభ్యు ధిక్యతాః, అతఏవ గృహే నివసద్భిరపి భగవదుపాసకైర్గ్నిస్థనావ పేక్షైవక్రియతే, అగ్నిస్థనాదీని- అగ్నిసాధ్యాధానాదికర్తాణి, భగవ దుపాసకానా మగ్నిసాపేక్ష వివిధకర్తృసాధ్య విద్యా సిద్ధే స్పృత్యాధు ధూతాగ్ని సాపేక్షిత కర్తృణామనపేక్షా భవతీత్యేత ద్యుక్తమ్, తదు క్తమ్ “అత్రే-చేన్ద్రధువిన్దేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ | ఇష్టాస్సార్థ స్య సంసిద్ధా కోవిద్వా న్యత్నమాచరే” ఐతి.

—* ౨౫||సూ|| శ్రీసర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రు తేరశ్వవత్ *

గృహశ్రమిణాంశు చిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిచ్ఛత్వాద్విద్యాహే తుధూతానాం శ్రుతిస్మృతిహేదితానాం సర్వేషా మపి నిషామా నామాశ్రమకర్తృణా మపేక్షాయథాశక్తిశవత్ప్రేవ, కస్తాత్ ? యజ్ఞా దిశ్రుతేః- తథాచ శ్రుతిభవతి “తమేతం వేదానువచనేనబ్రాహ్మ ణావివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే” ఐ. అశ్వవదితిగృ హీణాం విద్యాప్రాప్త్యర్థంకర్తృసాపేక్షత్యేదృష్టాన్తః, యథాదేశా న్తర గమనార్థం గమనాశక్తో శ్వమపేక్ష తే తద్వద్గృహ్యపి చిత్త శుద్ధ్యాది ప్రాప్త్యర్థం సర్వాణ్యపి నిషామామానికమాణ్యపేక్షతథి ద్రష్టవ్యమ్. * * *

౨||ఉర్ధ్వరేతోధికరణంసమాప్తమ్.సూ||౧౦||

నిష్పన్న విద్యానాం నిష్పత్తకర్తాధికార త్వేన విద్యాపారవశ్యేనచా గ్నిసాధ్యకర్తాణ్యనావశ్యకానీత్యాహ- (అతఏవచే)తి.

శ్రీగృహేనివసద్భి-ర్గృహస్థైః, భగవదుపాసకైర్నిష్పన్నవిద్యై స్సాధ్య సిద్ధాసాధనాపేక్షాత్యాగే నిదర్శనమాహ- (అతః) ఇతి=అ త్రే- అన్తికే, హస్తఇతియావత్; అనిష్పన్నవిద్యాదానాం గృహశ్రమి ణామగ్నిసాధ్యకార్యాణ్యనావశ్యకానీత్యాహ- (సర్వాపేక్షాచే)తి.

—* { ఆరిమా॥ శమదమాద్యుపేగస్సార్థత
థాపితుతద్విధేతదర్శితయాతేమా మ
ప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ } *—

* విద్యోపసంగ్రహశ్రమిణిగాయేనానుష్ఠేయాని విద్యాబహిర
జ్ఞసాధనాని శ్రాతస్తాతాని కర్తాణిత్వక్తవ, కం శేవవైశ్రుత్వా
దివిహితైర్యజ్ఞాదిభిః కాయితైః కమభిర్భూత్వా విద్యాసాధ్యతే?
కింవాసాధనాస్తరసహితైః శేవతైః కర్తృభిర్భూత్వా విద్యాసాధ్యతే? ఇ
తివిశయభదముత్తరమాహ- (శమదమాద్యుపేగ) ఇలి-యద్యపివిద్యో
ప్సయా గృహస్థోయజ్ఞాది కమామతివృత్తి, తథాపిశమదమాది మాన
సధమోపేతశ్చస్యాత్, కుతః- తద్విధే- తథాపిశమదమాది వి
ధిభావతి విద్యోపసంగ్రహస్థస్య “ తస్తాదేవం విచ్ఛానోదాస్త ఉప
రతస్తితిత్సుస్సమాహితోభూత్వాత్సేవత్వానంపశ్యే ” ఓత్తేపం రూ
పః. అస్యవిధేస్సవా శ్రమసాధారణత్వేపి గృహస్థస్యబహుప్రకార
తత్త్వాన్విప్రసక్తేస్తద్విషయత్వమిహాదితమితిమన్తవ్యమ్. తతశ్చ, తద

తస్తానైష్ఠికాదయపివ పరివిద్యానాంముఖ్యధికారిణోభ
వన్తిత్వధికరణముపసంహతావ్యమ్. అ॥ ఆరిమా ౧౦॥

* పూర్వాధికరణే యజ్ఞాదీని విద్యాబహిరజ్ఞసాధనాన్యసస్తా
రయిత్వాఽస్మిన్పరికరణేశమదమమాదీనివిద్యానైరజ్ఞసాధనాన్యచ్య
స్తే, అతోస్యపూర్వాధికరణేనాస్తర్పహిర్భూత రూపాం సద్గతిం
వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి-(విద్యోపసంగ్రహ) రితి-యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తాని వి
ద్యానైరజ్ఞసాధనాని సస్సినవేతివిశయతాత్పర్యాప్తః, యజ్ఞాది వ్యతి
రిక్తానాం విద్యానైరజ్ఞసాధనానా మవిధానాత్సాని ససక్తేష, కుత
స్తేషామనుష్ఠానప్రసక్తిరితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే విద్యానైరజ్ఞసాధ
నానాం శమదమాదీనాం విహితత్వాత్సాని విద్యోప్సనాఽపశ్యమనుష్ఠే
యానీని నిష్ఠాకరయతి- (భదముత్తరమాహ) త్యాదితా.

జ్ఞ తయా-విద్యాజ్ఞ తయా, తేషామ్- శమదమోపరతితితిత్వాదీనామ్, అ
వశ్యానుష్ఠేయత్వా చ్ఛమదమాద్య పేతస్య గృహస్థస్య విద్యానిష్ఠ
ప్రభవతీత్యవగమ్యతే, “ శమోమన్నిష్ఠ తాబుద్ధే దశమఇన్ద్రియసం
యమ” ఇత్యాది నిరుక్తిమనురుగ్యేహశమదమాది పదాని వ్యాకర్త-
వ్యాని, తస్మాద్భృథాశక్తి ప్రోక్త నిషాగ్-మకమాణి విద్యా బహిరజ్ఞ
సాధనానిచ విద్యేప్సునాగృహస్థేనావశ్యమపేక్షితవ్యాని.

3|| శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—*—సూ|| సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్*—

¶ శమదమాదీని విద్యాన్తరజ్ఞ సాధనానిప్రాగధికరణేఽనిహితా
ని, సమ్ప్రీతిపునరాహార శుద్ధిరూపవిద్యా బహిరజ్ఞసాధనాన్తరం వ
వక్తుమిదమధికరణమారభ్యతే, తత్ర ఛన్దోగా స్సమామనన్తి “ నహ
వా+ఏవం విదికించనానన్నం భవతీ”తి- తథావాజసనేయిన శ్చామన
ని “ నహవా+అస్యానన్నంభవతి-నానన్నం ప్రతిగృహీతంభవతీ”తి.
అనయోశ్చ త్రోవ్రయమగ్ధగిప్రతీయతే, ప్రాణోపాసకస్య సవమ
శ్యన్న మదనీయంభవతీతి. కిమత్ర సవాన్ముమపి సవదాఽశ్యత్వేనా

* ఫలకథనపూర్వక మేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాద్భృథా
శక్తి)తి. నిషాగ్-మ కర్తృణాం చిత్త శుద్ధిద్వారావిద్యా హేతుత్వా
ద్బహిరజ్ఞత్వమ్, శమదమాదీనాం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వా చన్తరజ్ఞ
త్వమితి ద్రష్టవ్యమ్. అపేక్షితవ్యా నీత్యస్య ఇతి సిద్ధమితి వాక్య
శేషః.

అ|| 3||సూ||

¶ ప్రపూర్వాధికరణేనాస్యాన్తభావబహిర్భావరూపాసంజ్ఞతి
మేవాహ-(శమదమాదీ)తి=పునర్గ్రహణేన సర్వాపేక్షేత్యత్ర విద్యా
బహిరజ్ఞసాధనాని యజ్ఞాదీన్యక్తానీతి స్తారయతి.

† ఏవంవిది-సవమపిప్రాణస్యానన్నంభవతీతి ధ్యానవతి.+అస్య-
ప్రాణోపాసితః.

...

...

... *

నుజ్ఞాయతే ? అహోస్విదన్నాభావేన ప్రాణాశ్శయకాల విశేషవన
సర్వాన్నానుమతిగి క్రియతే ? ఇతి ప్రతిపద్యమానశ్శివ మధ్యవస్యతి,
(సవాణ్నానుమతిశ్చే) తి=చశబ్దోఽవధారణే, ప్రాణవిద్యా నిష్ఠస్య
ప్రాణాశ్శయే-పరమాయామాపద్యైవహి, సవాణ్నమవ్యదనీయత్వే
నాభ్యనుజ్ఞాయతే, కస్మాత్ ? తద్దశనాత్- తథాహి చాక్రాయణ
స్య ఋషేగిపరమాయామాపదిప్రత్యుపస్థితాయామస్పృశ్యోచ్ఛిష్ట భ
క్షణందర్శయతి “ మటచీహతేషు కురుష్వీ ” తి బ్రాహ్మణమ్. ఏత

* యథా వామదేవ్య సామోపాసకవ్యతిక్రమిషయమ్ “ నప
రాన్తశ్చే ” దితి పరస్తీ నిషేధ కాస్త్రం భవతి తథా “ తస్మా
ద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిదేన్నకళంజం భక్షయే ” దిత్వాది నిషేధకా
స్త్రం ప్రాణోపాసక వ్యతిక్రమిషయమ్, అహో “ నహవా వీచం విచీ ”
త్యతప్రాణోపాసకస్య సర్వదాసర్వాన్నానుమతిగి క్రియతే ఇతి పూ
ర్వపక్షేప్రాప్తే ప్రాణోపాసకస్యాపది సర్వాన్నానుమతౌ లింగం
వివరివ్యక్త సిద్ధాంతయతి-(ఏవమధ్యవస్యతీ) త్యాదిహ.

అస్పృశ్యోచ్ఛిష్టభక్షణమ్-హస్తీపాలకోచ్ఛిష్టకల్తాభక్షణమిత్య
ర్థః. మటచీహతేష్వితి బ్రాహ్మణస్య త్వయషర్థః మటచ్యుతి-రక్తవర్ణాగ్ని
ద్రవక్షిణం, తైర్నతేషు, కురుమా-కురుదేశసస్యేషు మర్చితేజాతే సతీత్య
ర్థః. అటక్యాశ్శయాస్వజాయయా సహవాషస్తినామకశ్చాక్రాయణఋ
షిర్దేశాంతరం గచ్ఛన్నిభ్యగ్రామే-హస్తీపాలకగ్రామే, ప్రాదాణకః-క్షు
ద్బాధయోపక్షిణస్థానితవాక్. సచాక్రాయణగిమల్తాషాణ్ణాదస్త
మిభ్యంభిక్షితవాక్, సచేభ్యోఽప్యమయాభక్ష్యమాణకల్తామేభ్యోఽప్య
త్రిమపినాస్తీత్యువాచ, తచ్చృత్వాచాక్రాయణవితానేవకల్తాషాన్తే
దహీత్యువాచ, తచ్చృత్వేభ్యేవార్థభక్షితాన్ సోచ్ఛిష్టాకల్తాషాన్
చాక్రాయణాదుధత్వాజలంచగృహణేత్యుక్తే సతిత్వదుచ్ఛిష్టంజలంమే
నపేయంస్యాదితిప్రత్యాచఖ్యైతతో కల్తాషాన్ కింనోచ్ఛిష్టా భిక్ష్యే

ద్వాగ్రిష్మాణపాతస్తు “మటచీ హతేషు కురు ష్వాటక్యా సహజాయ
యోష స్తిహాచాక్రాయణ ఇభ్యగ్రామే ప్రాద్రాణక ఉవాస- సహే
భ్యం కుల్తాషాః ఖాదంతం బిభిక్షేతగ్ హూవాచ-నేతోఽన్యేవిద్యస్తే
యచ్ఛయేషు ఇషు ఉపనిహితాఇతి-ఏతేషాంషేదేహీతిహూవాచ-తా
నస్మైప్రదదౌ హంతానుపానమిత్యుచ్ఛిష్టం వై మేషీతగ్ స్వాదితిహూ
వాచ- నస్విదేతే పుచ్ఛిష్టా ఇతి నవా జీవిష్యమిమానఖాదన్తిహూ
వాచకామోషు ఉదపానమితి- సహఖాదిత్వాతి శేషాః జాయాయా
అజహరసాగ్రవసుభిక్షాబభూవతాఃప్రతిగృహ్యనిదధౌ-సహప్రాత
స్సంజిహానఉవాచయద్య తాన్మస్యలభేమహి ధనమాత్రాగ్ రాజాసౌ
యక్ష్యతేసమానన్వైరా ర్విజైర్యవణితేతి- తంజాయోవాచహంత
పత్యమవపకుల్తాషాఇతి తాః ఖాది త్వాముంయజ్జంవితతమేయామే”

నోక్తేసతి కుల్తాషభక్షణే జలత్యాగేచ కారణ మువాచ, అన్నాభా
వేమమ ప్రాణాపద స్తిజలపానంతు స్వేచ్ఛాత స్తటాకాదౌ లభ్యత్య
తికుల్తాషాః ఖాదిత్వాఽచగిష్టాః జాయాయేద త్రవాః, సాచ స్వ
యంనాపద్ధ తాపత్యురాపదంజ్ఞాత్వాతాః కుల్తాషాః సంరక్ష్యపరే
ద్యురుదితేసూర్యేప్రాతరన్నకాంక్షిణేభిలేప్రాయచ్ఛత్, సోపి
తాఃస్వపరోచ్ఛిష్టాః పర్యుషితాః తాః కుల్తాషాః జగ్ధ్వాదేశాన్త
రం గత్వా తత్ర వితాయమానం రాజ్ఞో యజ్జం ప్రాప్య ప్రస్తోత్రా
దీః “ప్రస్తోత ర్యాదేవ తాప్రస్తావమన్వాయతే” త్యాచిక్షేష, తత
స్మైస్తత్యమాధానేనాధిగతేసతిప్రాణాదికాప్రస్తావాది దేవతాఇతి
తేభ్య ఉపదిశ్యతైర్దత్తం ప్రహేణం ధనం ప్రాప్య స్వాత్రమంప్రాతిష్ఠ
దితి. అతోచ్ఛిష్ట భక్షణజలత్యాగాత్కలిక్లౌదనాపదిప్రాణవిదుషా
ప్యభత్యమభక్షణీయ మిత్యభిప్రాయః. ... *

అహర శుద్ధిద్వారా సత్వశుద్ధి సిద్ధిరే తదధికరణ ఫలమితిసూ
చయతి- (తతశ్చేతి. ... *

త్యాది.తతశ్చ ప్రాణాత్మయకాలే ప్రత్యుపస్థితపపాగ్రవిద్యావతా
పాగ్రసంధారణాథం సర్వమత్యంతంభూయితవ్యమిత్యనుజ్ఞాయతే,
స్వస్థాపస్థాయాంతుసభూయితవ్యం తేజీయసామపీతినిర్భయతే,తస్తాత్
“నహవా ఏవం విదీ ” త్యాదిపాగ్రవిద్యాప్రకరణ పరితక్రిసూ
చితాసర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయా. * * * *

—* ౨౯||సూ|| † అదాధాచ్ఛ*—

తథాచసతి “ ఆహారశుద్ధాసత్వ శుద్ధిస్సత్వశుద్ధా ద్రువాస్త
తి ” రితిశాస్త్రస్యాదాభోభవతి, తస్తాచ్ఛాపద్యేన సహాన్నానుమ
తిః క్రియత ఇతిచక్షేయమ్. ... .. *

—* ౩౦||సూ|| అపిచస్త్యతే*—

కించాపద్యేనసహాన్నభూతం పరబ్రహ్మవిద్వదవిద్వదవిశేషేణా
పిస్త్యతే “ జీవితాత్మయమాపన్నో యోన్నమస్త్యతస్తతః | రి
ప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివాఘ్నసే”తి. * నచైవమాపదిసురాపా
నకళంజ భూతాదికంప్రసజ్యేత, “ నహవా ఏవం విదీ ” శ్లోన్నాను
మతివదాపది సురాపానాద్యనుజ్ఞాభావాత్;ప్రత్యుత “ తస్తాచ్ఛా
ప్రణ స్ఫురాంనపిచేన్మకళంజంభూయే”దితకాతకనిషేధాత్ “మద్యం
నిస్త్యం బ్రాహ్మణః- సురాపస్య బ్రాహ్మణ సోస్యస్తామాసిందేయః- సు

† “ నహవా ఏవం విదీ ” త్యాది శ్రుతే రాపద్విషయత్వే సీద్ధే
“ ఆహార శుద్ధా సత్వశుద్ధి ” రితి శ్రుతేస్సాక్ష్యం భవతీత్యాహ సూ
త్రకారః- (అదాధాచ్ఛ)తి. ... .. *

* యత్తుక్తమ్ “ తస్తాచ్ఛాప్రణ స్ఫురాం నపిచే ” రిత్యాది
శ్రుతిగ్రాహణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయేతి తన్నేత్యాహ- (నచైవ) మి
త్యాదినా= తథాచ “ తస్తాచ్ఛాప్రణ స్ఫురాంనపిచే ” రిత్యాది
నిషేధశాస్త్రం సర్వబ్రాహ్మణ సాధారణమితిభావః.

రాపాః కృమయోభవన్త్యభిక్షుభక్షణః” ఇతిస్మృతినిషేధాచ్చ. త
స్తాచ్చాస్త్రీయమన్నమ శుద్ధమప్యాపది భక్ష్యమిత్యనుజానాతి “జీవి
తాత్యయ” ఇతిస్మృతిరితిజ్ఞేయమ్. ( ) మద్యం నిద్ర్యమ, బ్రాహ్మణోపజా
యేదితిశేషః, బ్రాహ్మణస్యేతి=ఆస్య ఇతిశేషః; ఉష్ణమ్, వహ్నిరాద్ర
వమాణకాష్టాః=యసధారామ్. ... .. *

— ❀ ౩౦॥సూ॥ శబ్దశ్చతోకామకారే ❀ —

కామేనకరోతితికామకారః - బుద్ధిపూర్వకమ శుద్ధాన్నభో
క్తా, తద్విపరీతో ౭ కామకారః-ప్రమాదాదశుద్ధాన్నభోక్తాతతశ్చై
తమక్తంభవతి,యతః పాత్రాత్యయ ఏవసర్వాన్నానుమతిగీకృతా,
అతశ్శబ్దః “ జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమ స్థసోజుగుప్సితస్యోద్ధిరణంప్రచ
క్షత ” ఇత్యాదయో అరాపద్యకామకార విషయే పుష్కరిణాదియా
పంప్రాయశ్చిత్తంవిదధాతి, తస్మాదశుద్ధాన్నం సర్వభావజనీయమ్.

౪॥ సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

( ) మద్యం నిద్ర్యమితి స్మృతిపదాని యోజయన్నేక దేశతో వ్యా
చష్టే- (మద్యం నిద్ర్య) మితి= ఏలేన పూర్వకపక్షిణోక్త దృష్టాన్తస్యాసి
ద్ధిరపిద్రష్టవ్యా, తథా హితత్ర ఛాన్తోగ్యే “ ఏతద్వామదేవ్యం మిథు
నేప్రోత ” మిత్యారభ్య “ నకాంచన పరిహరేత్తద్వృత ” మిత్యన్తం
శ్రూయమాణస్య పర్యాయస్య “ తపన్తం ననిద్యేత్తద్వృత ” మిత్యు
త్తరపర్యాయ పర్యాయోచనయా వామదేవ్యసామోపాసకో నకా
ంచన పరాభావయే దిత్వేవమేవ తాత్పర్యం ప్రతీయతే, నపున స్త
స్యపరదార గమనానుజ్ఞానతాత్పర్యమ్. ఏవం సతి “ నపరదారాన్త
చ్చే ” దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రంకుతోవామదేవ్య సామోపాసకం
వృతిరేచయేత్, అతః ప్రాకృషిణోక్తదృష్టాన్తస్యాసిద్ధిసిద్ధా, ప్రమా
దాదశుద్ధాన్నాదనస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ “నహవాఏవంవిధీ” తి
సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయేత్యాహ-(శబ్దశ్చ)తి. ॥౪॥౪॥సూ॥౪॥

—* ౩౨||నూ|| విహితత్వాచ్చాశ్రమకమాణి*—

పూర్వకం తావ “త్సవాకపేక్షాతే” త్యక్తాగ్నిహోత్రాదీనామా శ్రమకమాణాంచి త్రశుద్ధిద్వారావిద్యాసాధనత్వమధ్యకరితమ్. సమ్మతి త్యముముఖ్యోద్విద్యా మకామయానస్య తాన్యాశ్రమకమాణ్య సుష్ఠే యాసి? య ద్వావాసుష్ఠేయాసి? ఇతి విశేషయం పరిహరతి. (విహితత్వా చ్చాశ్రమకత్వాపి) తి=అపీత్యవధారణే, ఆశ్రమకర్తృత్వాంచిద్యాసాధన త్వేవధృతేప్యాశ్రమమాత్రసిష్టేనచి త్రశుద్ధిద్వారావిద్యాంకామయా నేన తాన్యేవాశ్రమ కమాణ్యసుష్ఠేయా నీత్యవగమ్యతే, కస్తాత్ ? విహితత్వాత్- “ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజహుయా” విచ్ఛేదించి త్రశోధనాదికం కామయానస్య సర్వకమా విధానాత్, చ శత్రేనా స్యకమాతస్థస్థులనేషత్వవాయ శ్రుతింబోధయతి, తథాచశ్రుతిః “ఏ రగ్ హవావిషడేవానాం యోగ్నిముద్వాసయత, ఇతి ... *

—* ౩౩||నూ|| సహకారీత్వేనచ*—

ఫల మభిసంధాయాసుష్ఠీతాన్యాశ్రమ కమాణి స్వస్వ ఫలప్ర దానిభవన్తి, ఫలమనభిసంధాయా సుష్ఠీతాని బ్రహ్మ విద్యాసహకారి త్వేనచభవన్తితిజ్ఞేయమ్. ... .. *

—* ౩౪||నూ|| సర్వధాపితవీభయర్హిత *—

తస్మాత్సర్వప్రకారేణాపి చిత్రశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యేశ్చ

* ప్రపూర్వస్తిన్నుధికరణేయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్తృప్రస్తావే నోపస్థి తస్యాశ్రమ మాత్ర నిష్ఠస్యోపేక్షానర్హత్వాత్సర్వ సర్వోత్తరా ధికరణమారభతే-(విహితత్వాచ్చాశ్రమకమాణి)తి.

¶ “ తమేతం వేదాసు వచసేన ” ఇత్యాదయజ్ఞాదీనాంవిద్యా సాధనత్వవధారణాత్తామకామయానేనాశ్రమమాత్ర సిష్టేనయ జ్ఞాదీనినాసుష్ఠేయానీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంత మాహ- (విశే యం పరిహరతి) త్యాదివా. * * *

భిర్గృహీభి స్తపివ ఫలాభిసన్నిరహితాగ్నిహోత్రాదయోధర్మాఅను
 మ్మేయాః, కుతః? శ్రుతిస్త్వత్పుత్రభయ లింగాత్- శ్రుతి లిక్లం తావత్
 “తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిచిషన్తియజ్ఞేనదాసేనతపసా
 నాశకేనే” ఇతి. స్త్వతిలిక్లంతు అనాశ్రితః కర్తృఫలంకార్యంకర్తృక
 రోపియః! ససన్యాసీచయోగీచనసిర్గ్నినఽచాక్రియ” ఇతి. యోగి-ప
 రబ్రహ్మవిద్యాయాప మోక్షోపాయవాన్ భవతీత్యథః.

—❖ ౩౫||సూ|| ❖ అనభిభవంచదశకయతి ❖—

అపిచ “ ధర్మేణపాపమపనుదత్తి ” త్వేవమాదిశ్రుతిరాశ్ర
 మకమన్ భిర్విద్యాప్రతిబద్ధక పాపాపనోదన ద్వారా విద్యాయా అన
 భిభవ మేవదశకయతి, అనభిభవ- స్తవబాధః, అభివృద్ధిరితియావత్; త
 స్తాత్ఫలా నభిసన్ని పూర్వక మనుష్ఠితాని యజ్ఞాదీ న్యాశ్రమ కమాన్
 నివిద్యాసహకారిణీతిసిద్ధమ్. ... .. ❖

౫|| ఆశ్రమకర్తాధికరణంసమాప్తమ్. సూ||౪||

—❖ ౩౬||సూ|| ❖ అన్తరాచా పితుకద్వైప్యే❖—

విధురాదీనాం బ్రహ్మచర్యాదిష్వస్య తమాశ్రమ సమృద్ధ రహి
 తత్వేనాన్తరాశ్రవతికానాం కింబ్రహ్మవిద్యాధికారోస్తి? ఉత్తన? ఇతి
 విప్రతిపత్తిః- “ తమేతంవేదానువచనేనే ” త్యాదిమయజ్ఞాద్యాశ్ర
 మకమన్తాంవిద్యాహేతుత్వావగమేన “అయజ్ఞోవాపిషయోఽపత్నీ

❖ ననుయజ్ఞాదీన్యనుతిష్ఠతాం గృహీతాం విద్యాప్రతిబద్ధక సత్వే
 కథం విద్యోత్పత్తిః? తత్రాహ- (అనభిభవంచే)తి.

❖ ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)

దితి.

||అ||౫||సూ||౪||

† ఇహాశ్రమవతికప్రస్తావేనానాశ్రమిణాం విధురాదీనాంస్త్వత్
 త్వాత్ప్రసక్త సక్త త్యా తద్విచారాత్తకముత్తరాధికరణ ముపాకరో
 తి- (అన్తరాచాపితు తద్వైప్యే)దితి.

క " ఇత్యాది శ్రుతిమహావిధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మాప్రతిషే
ధాత్తేషాం సబ్రహ్మవిద్యాధి కారణత్వేనం ప్రాప్తాబూతే - (అస్త
రాచాపిత్వి) తి=కుశబ్ధ శ్చేద్యంవ్యావర్తయతి, అతీత్యసంభావనామ
పనుదతి, చత్యోఽవధారణే, అస్తరా - ఆశ్రమిత్వమస్తరా, వతః
మానానాంవిధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోస్త్యేవ, కుతః? త
ద్బుద్ధేః- " కన్వరవినశేతత్సంతంసయుగ్వనమివ రైక్వమాప్తే " త్యా
దౌరైక్వప్రవృత్తినాం విధురాదాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వ వతఃనాత్.

— ❖ ౩౭||సూ|| అపిచస్తర్యత్నే—

అపిచానపేషీతా శ్రమకర్మాదా మపిసంవతఃప్రవృత్తినాంను
శాయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదస్తర్యతే. *

— ❖ ౩౮||సూ|| విశేషానుగ్రహశ్చ ❖—

విధురాదీనామయజ్ఞత్వేష్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమృద్ధిః పు
ణ్యకీర్తనానిషేవణ బ్రహ్మవిచ్ఛరణా సుసేవామస్త్రీ జపోపవాసాదిధి
ర్థమావిశేషేర్విద్యా శుగ్రహాభవతి, " శుక్రామోశ్చక్రధానస్యవా
సుదేవకథారుచిః । స్వాంతహత్సేవయావిప్రాః పుణ్యకీర్తనానిషేవ
ణా " దితి, " జప్యేనైవతుసంసిద్ధ్యే దృక్ప్రణాత్రసంశయః ।
కుర్యాదన్యంనవాకుర్యాన్యైత్రోబ్రాహ్మణః " ఇతిచ.

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యా ప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్ర
మకర్మాభావాద్విద్యాధికారోనాస్తీత్యక్షేః కస్యమాధిరాగతభ్య
తతః- (విశేషే)౩. ... .. *

¶ అనుగ్రహః-శ్రుతిస్మృత్యనుక్షేపియావత్.

వాసుదేవ కథారుచిః- భగవతః-భామ్యత నిషేవణాదిరూప
పర విద్యేతి యావత్, జప్యేన- మస్త్రీజపాదిచా. సంసిద్ధ్యేదేవ-వి
ద్యాంప్రాప్తి శ్చేవేత్యంశః-మిత్రః- సవిలా, తదుపస్థాతావై-గః,
సన్ధ్యే పాస్త్యాది సానతియావత్. ... .. *

శతస్థావ్యసూరాదీనామపిబ్రహ్మవిద్యారాశిలోనవిరుద్ధ్యతే, యత్తు "నాశ్రమీనతిష్ఠేతచనమేకమపిద్వజజితనాశ్రమీవత్సరంతుద్ధిత్యా కృత్వా సమాచరే" దితిస్సృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిభవవిజయమ్.

—* ౪౦||నూ|| అత స్త్వితరణ్యామోరింగాచ్చ*—

అర్థః- అస్తరాచరణాత్వాశ్రమవర్ణాత్వభేదాత్ ౧౩ త రత-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమృత్యుయః శ్రేష్ఠ మేవభవతి, కలశస్త్రిశ రిజమవగమ్యతే? తిక్తాచ్చ- "మయ్యపి తాత్పర్యేనగి శ్రవణోమయినస్య స్తకమణః|నపశ్యామిపరంభూత మకతుఃస్సమదశానా" దిత్వా తిక్తమేత్యేకశః, చశబ్దేనసాధనానుష్ఠాన నిష్ఠా త్సాధ్యానుష్ఠాన నిష్ఠ స్య శ్రేష్ఠత్వాదితీయం మోక్షంసూచయతి, తస్మాత్పితృం సవాశ్రమి భ్యోభక్తియోగనిష్ఠవివక్ష్యామసితి. .... *

|| విభురాధికరణంసమాప్తమ్ సూ||౪౧||

—* { ౪౦||నూ|| శతద్భూతస్యతునాతచ్ఛానోజైవి నేరపిసయమాత్తద్రూపాభావేష్య } *

యేషువిద్యోక్తాభర్తవిశేషైర్విద్యోత్పత్తయ్యస్తా, లేషు జన్మాన్త రసిద్ధేః ప్రోక్తభర్తవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిరభూవితీ ద్రవ్యవృత్త. తథా హోక్తమ్ "జన్మాన్తరసమాన్రేషు తపోభ్యానసమాధిషు | నరాతాం ధీనిపాపానాం కృష్ణేభక్తిఃప్రబాధతే" ఇతి. * ఫలంకక్షయ న్నుధికరణోపసంహారంచయతి(తస్మా)దితి. ||౪౧||నూ||౪౧||

¶ ఉపరితనాధికరణే భక్తియోగనిష్ఠస్యతతనిక దాచిత్వవ్యసిన వ్యవేకభయస్యవ్యాయ స్త్వమిత్యాక్షేపసాక్షి దేవ్యమాణత్వదాక్షేప స్సత్వోపరితనాధికరణముపాకరో- (తద్భూతస్యత్వ)తి- "కు ధ్మోనియేవిహితాస్తరాయైనువ్యభూషేత్ప్రిదశోప స్మయై" తేపాక్తవాభ్యాసబలేన భూయో యుంజన్తి యోగం" సతుకర్త

—* { ౪౦॥నూ॥ ౧॥ నచాధికారికమపిపఠనా } *—
 నుమానాత్తదయోగాత్

యపిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్సాన్విత్రమధమేభ్యః ప్ర
 చ్యుతస్సాన్విత్రవాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతనః + ఇతిమీమాంస
 మానోధ్యవస్థతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థపథిక్పత్యయ
 తూర్వాశ్వాజ్జగణహేమామాదీకం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికా
 రికం ప్రాయశ్చిత్తం నైవస్వాత్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంపునాతి, కుతః?
 పఠనానుమానాత్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, “ వీరహా
 వావీషదేవానాం యోగ్నిముచ్ఛాసయతే- ద్వాదశాశామనస్సిస్తు శూ
 ద్రపవనసంశయః ” ఇత్యాదిత్రుతిస్త్రుతిభ్య స్సాన్విత్రమపరిభ్రష్టస్యత
 స్యఃతనంహినిశ్చీయతే, అతస్తస్యప్రాయశ్చిత్త మపినయుజ్యత ఇతి
 చిత్రమ్. యతస్సాన్విత్రమధర్మరతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయ
 శ్చిత్తాభావఅమ్నాయతే“* ప్రాయశ్చిత్తానిచీడాకాని నారాయణప
 రాజ్ముఖమ్ | ననిష్ఠునన్తి తాజేంద్రసురాకుంభమివాపగాః” ఇతి. () త
 స్తావభక్తస్వాత్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్త్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ
 కూర్వాత్కాదిభిరన్యైవాక్ ప్రాయశ్చిత్తై నకసమాయేతత్కర్మక
 గవ్యతే. ... .. *

ముపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-॥ (నచాధికారికమపి)తి.

+ మీమాంసమానః- సద్విహానః, కూర్వాత్కాహేమామాదీనాం మహా
 ప్రాయశ్చిత్తత్వాత్తాన్యేవ స్వాత్రమధమతఃకింప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రా
 యశ్చిత్తాని భవన్తితి భూవకపక్షేప్రాప్తే సిద్ధా న్తమాహ- (అధ్యవ
 స్యతీ) త్యారివా.

* వీరహావా ఇత్యువాహృత త్రుతిస్త్రుతిభ్యో ర్భగవద్విముఖవిష
 యత్వేవాక్య శ్లేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీడాకానీ)తి.

() ఫలభక్తయశ్చేతత్కూర్వాత్కముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

—* ౪౩౩||నూ|| ఉపపాతకమహిమార్చనమునకు నవ తరుణము —

ఏకమ- అచార్యః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిధ్రంశః శిష్య
పూజకః- ఉపపాతకమహిమార్చనమునకు, తస్యప్రాయశ్చిత్తసర్వా
మనుస్యంతే, అనంత-యథాచార్యశాసనాది నిమిత్తస్యపాపస్యా ఘమ
మాణాది ప్రాయశ్చిత్త సర్వావం శ్రుతిమహస్యతే, తథాచ శ్రుతిః
“అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహతే- తస్మై వరుణోరా
జాపాణినాహ్యవమతాత్మ్య” త్యాది.తద్వ- తరుణము. ... *

—* ౪౩౩||నూ|| ౧ బహిష్కరణధర్మాన్ని స్మరేరాచారావచ్చు*—

గృహశ్రమహిమార్చనము హోత్రాదికమహాభ్యుపాసనలన్ని
హోత్ర కమనీయతాశ్చేత్యేన ముఖ్యధర్మవిరూపానా భగవద్విము
ఖాగృహస్థాభగవ ద్భక్తై బహిష్కరణావీవ, కుతః? స్మరేరా
చారావచ్చు- తథాచస్త్రుతిః “ అరుధపతిం విప్రం వజ్రలాచ్చవిని
సృతమ్ । ఉచ్ఛర్ధంక్రిమివృద్ధం చ స్పృష్ట్య చాం ద్రాయణం చరే ” ౨౦.౭.౭
రుధపతితశ్చైవేనాభగవ ద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహం ప్రాప్య తే
త్రాపిభగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మావచ్చ ప్రాంతో వివక్షితః,
తథాచత్రాయతే “ యగప్రాప్యమానుషలోకం ముక్తిర్వా రమహా
వృతమ్! గృహేషుభగవత్సత్త మారూఢచ్యుతం విదుః ” తత్తవశిష్టా
చారశ్చభతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవ తాః ప్రహ్లాదాదయోహిస్వాశ్ర
మకర్తృనిష్ఠానపిభగవద్విముఖాః బహిష్కర్తృన్తి, తథాచామాయతే-వి

* ఉపపాతకం పూర్వం యస్మాత్పాతకా తరుణపూర్వమ్, ఉపపాత
కమిత్యర్థః. యద్యపి హోత్రపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి నత్వ
థాస్యః తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోప
పూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసంజేయమ్. ౧ స్వాశ్రమధర్మనిరతో
పిగృహస్థాభగవద్విముఖశ్చేత్స్వాశ్రమధర్మతః ప్రయ్యతభగవద్విముఖ
పశ్చాద్భక్త్యాహ-(బహిష్కర్తృ)తి=

ప్రాప్యదగ్ధుణయేతా దరవిస్తనాభాపాదారవిష్ట విముఖాచ్చ్యవచః
 విష్టమమన్యతపహిత మనోవననహితాథా ప్రాణంశునాతిసమం
 సమభూతిమాన " ఇతి. ఏవంసతిస్వాత్రమపరిప్రప్తాస్యగవచ్చ్యముఖా
 బహిష్కర్తవ్యస్తీతికేముచ క్తవ్యమ్, తస్మాత్ బహిష్కర్తవ్యమేతేషామన్యతా
 తమ

అథా॥ అధికారికాధికరణంసమాప్తమేతా॥ ౩॥

—* రహస్యముఃస్వామిః ఫలప్రసాదాత్తాత్మకః—

ఏవంభగవద్భక్తైః బహిష్కర్తానాం గృహస్థానాంతీకా
 త్పాత్యారణ్యోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి కేవాస్తీతి ఇతి
 శయశ్శబ్దము త్వరంపథతి (స్వామి) ఇతి— స్వామిః—భగవద్భక్తస్య
 పాదారవిష్టా త్రయణమేవైషం విధానాద్భగవద్భా నామాత్పాత్య
 రణ్యోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తంభవతీతిశ్లేషః. కుతః॥ ఫలప్రసా
 దాత్మకేనైవపాపాయన పాత్రయాత్రయాశ్చుక్త్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ట
 క " ఇత్యాదీభగవద్భక్త సమాత్రయణరూపప్రాయశ్చిత్తేనైవ
 ప్రామాత్మకృత్తిరూపఫలవాత్తిత్వాత్తే, అత్తత్తుద్ధి-భాగ్య-కృత్యా, "భ
 క్తిఃపునాతిమన్నిష్టాశ్చపాకానపిసప్యచ" ఇతి శ్రుతేః, అతోభగవ

* "అపహర్య" విశ్వస్తిక్ నూత్రేస్వాత్రమ భగవతస్యగృహస్థ
 స్య సామాన్యరః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్యేసామాన్యజ్ఞానస్య విశేష చి
 త్తా హేతుత్వవ్యాధౌ మాత్రతోర్తరాధికరణే తస్య విశ్వచ్ఛిద్రిత్య
 మాత్రత్వాత్తేష తత్వచ్ఛాన స్వతోర్తరాధికరణ మపాకతోతి
 (స్వామి) ఇతి. ... .. *

1 భూర్యస్తిస్తీతికరణేప్రాయశ్చిత్తా భావోప దేశాత్తస్మా
 త్పాత్యారణ్యోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి భూర్యపక్షేప్రా
 త్తీస్థితాస్తమావహ (ఇదము త్వరంపథతి) త్యాదివా.

† ఏవదధికరణం ఫలంసూచయత్ నూత్రాథకముపసంహరతి.
 (అథ) ఇతి. * * * * *

ధృతపాదాదవిష్ట సమాశ్రయశ్చైవైవేదాదాత్తార్థగోపాయో
భవతి త్యాగేయ ఆచార్యోమన్యుతే అత్రేయో - వత్సాతేయః, నను
“అహంత్యవామస్త్యధృతస్తస్యంవిస్వామ్యనపాశ్రయః”, ఇత్యాదా.
స్వామిశబ్దస్థుభావాస్వామిరిక్రీడవతినారాయణ ఏవమీయతే, స
త్యంతభావః “సత్సత్వవహిజైలేయామూతుభావాగ్భగవ్యుగః॥౪
స్థవాః పురసోవాగాస్సిద్ధవారణ గుహ్యకాః॥ విద్యాధరామనుష్యే
మనైక్యాశ్చూద్రాః ప్రేయోస్త్వయాః ॥ రజస్తపః పశ్యతఃకుస్త
స్తిక తస్తికాయుగసభుః । బహూమత్యదంప్రాప్తాస్తాస్త్వీకార్యా
ధవాదయ ” ఇత్యాదా భగవత్పదప్రాపకతయా భగవతానంభా
గవ దనుగ్రహేయ త్రస్వామిత్వావగమాన్తదభిప్రాయేణ భగవద్భక్తా
నా మిహ స్వామి శబ్దంజేహో పపత్తిత్యావయః. * *

—* ర౪॥నూ॥ఆర్తిజ్యమిత్యామలూమిస్తస్మిహిపరిత్రయశ్చ—

ఆర్తిజ్యమ్- యజమానాయ ఋక్సమ్సిక శ్రీయమాణం పరిచ
రణమ్, ప్రకృతేకు ఆర్తిజ్యశ్చేదన స్వామి పరివరణం లక్ష్మితే, ఏత
దుక్తంభవతి, తస్మై-స్వామిశేషవం విదైర్గృహ్యైరాత్విజ్యంపరి
త్రయలే చేతదవైషా మాత్తార్థక మిత్యామలూమి రాచార్యోమ
స్యతశ్చితి, తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవిష్ట సమాశ్రయశ్చైవైవేదాం
సద్గతిర్మానృధతి నిశ్చేతవ్యమ్.

—* ర౪॥ నూ॥ త్రుతేశ్చ *—

“సంసారేస్తిక వత్సాధోపి సత్సత్వ శ్చేవధర్మకా” మి
త్యేవంబాతీయకత్రుతేశ్చయమేవాథోఽధ్యవస్యతే.

+ బ్రహ్మవిచ్ఛరణానుసేవైవైషాం సాయాదాత్తార్థకమి
త్యామలూమి మతమిత్యాహ (ఆర్తిజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరివరణ మేవస్వాశ్రమ పరిభోజ్యస్య గృహస్థ
స్థమహాప్రాయశ్చ త్రుతేవతీత్యధికరణముపసంహరిత్యమ్. ౪॥నూ॥ ౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

( ) అథ శమదమాదిభ్యోపి విద్యాన్తరక్లస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥ సూ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీ యం త్వద్వతో విధ్యావివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరక్లసాధనాని భ వన్తిత్యవధానితమ్, కేం తేభ్యోస్యన్తరక్ల సాధనానినభవన్తి ? అహం సిద్ధవన్తి ఇతివిశయః ఇదమాహ- (సహకార్యన్తరవిధి) రితి=సహ కార్యన్తరాణి సాధనాన్తరాణి, తేషాం విధిభవతి, ఏతదుక్తం భవతి “గురుశుశ్రూషయాభక్త్యాసర్వకలాభాషణ తేనచ సక్లేనసాధుభక్తా వామిశ్వరారాధనేనచే” త్యాదౌ శమదమాదిభ్యోపి విద్యాన్తరక్లా ణాం స్వతన్త్రాణాం గురు శుశ్రూషాది రూపసాధనాన్తరాణామ విశ్య పక్షేదైర విధిభవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయంసాధనక్ల లక్షణంసాధనమభిసీతమ్, తద్వత - స్తావ్యశసాధనవలెవేవ, గురు శు శ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాంబసాసిద్ధ్యతి నిశ్చేయత ఇతి. తథా హ్యేషాం యతే “ సతాం ప్రసక్తా న్నమ వీర్యసంవిదోభవన్తి హృతకాణికరసాయనాః కథాః । తజ్జోషణా దాశ్వపవగః వన్మకసి శ్రద్ధా రతిభక్తిరసుక్రమిష్యతీ ” యి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యావివదితి, యథాదశకపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివి ధితద్విహితధమానుషానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతిరూపసోమ్యాక్రప్రాయ * జేయా ద్యుపస్థాన మంబసాసిద్ధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్చ శ్రూయతే

( ) ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణే నాన్తరప్రహి ణావసక్లతిమాహ-(అథ)తి=ఆనన్తర్యాథోఽథశబ్దః.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరక్ల సాధనానాం పూర్వముపదిష్ట త్యాన్నతేభ్యోపి విద్యాన్తరక్ల సాధనాని సన్తితి పూర్వపక్షేప్రాప్తే

* “ఏవవైదేవరథోయద్దశఃపూణమాసాయోదశఃపూణమాసా
విష్ణ్వసోమేనయజతేరథస్పష్టమీవావసా నేవరేదేవానామవస్యతి” తి.

—* ౪౮||సూ|| కృష్ణపూర్వాత్కృహిణోపసంహారః *—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః- అస్తభావః, గురుశుక్రమా
యాం కృత్సామింభక్తి సాధనానామస్తభావాదేవ తామాత్రి
త్యావాప్త సత్సంగేన గృహిణాన్వాశ్రమ కమితాముపసంహారః
క్రమేణకతఃవ్యతి, ఉపసంహారః- సజ్జీ-చః “ ఏవత్సవఃం గురూభ
క్త్యాపురుషోహ్యంజసాజయే”దితి, “ జిహ్వాసాయాం సంప్రవృత్తౌవా
ద్రియేత్ర-మహాదనా” మితిచైవంహిశ్రూయతే, ఇవమన్యేషామ
ప్యాశ్రమితా మనాశ్రమితాంచోపలక్షణమితిజ్ఞేయమ్. ... *

—* ౪౯||సూ|| మానవదితరేషామప్యపదేశాత్ *—

అథసద్గురోస్సకాశాచ్చి శీతవ్యాధిమాణ ఉచ్యతే “ మానా
సీహానిలాయామా దందావాద్దేహదేతసా ” మిత్యాదాయథామానా
దయోధమాణ స్సద్గురోస్సకాశాచ్చితుభి శ్చిశీత వ్యత్యేనోపదిశ్యతే,
తద్వదితరేషాంసత్సంగా దీనాంధమాణాం గురోస్స శీ తవ్యత్యేనో
పదేశాత్తేధమాణ గురోస్సకాశాచ్చిశీతవ్యాః, తథాహిధసత్సవదే
శః “ తస్మాద్గురుంప్రపద్యేతజ్జ్ఞానుశ్చేయ ఉత్తమమ్ । శాశ్వతరేచని
ష్ఠాతంబ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్|తత్ర భాగవతాః ధర్మాః శిష్యేద్గు
ర్వాత్తదైవతః| అమాయయానువత్త్యామైస్తుష్యేదాత్తాత్తవోహరిః||
సవతోమనసోఽసజ్జ మాదాసజ్గంచ సాధుష్వి ” త్యాదిరూపః.

సీధా నైమాహ-(ఇదమాహే)త్యాదినా.

* “ ఏవవైదేవరథ ” ఇతిబ్రాహ్మణార్థస్తయథారథ చరణతు
ణ్ణమార్గేన గన్తాస్థలనాచికం వినా ప్రాపిన్సిత గ్రామం ప్రాప్నోతి త
థాయోదశఃపూర్ణ మాసా విష్ణ్వసోమయాగేన దేవాన్మజశే, సఏవ
వైకల్యాచికం వినా సోమయాగంసమాపయంతి,

వ్యమ్, కస్తాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ “బుధోబాలకవర్జితే”
 ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మజ్ఞేడశ్చాత్మరతో విచరామీహబాలవత్ । ఆం
 త్యమాణాచాచైమునైరేకోల్పభాషణః ॥ నృలోకేనరతాం స్యస్యేత్-
 * తస్మాత్పాణ్డీత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేత్ ” ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతి
 వాతై స్సాన్సాకమేకాన్వయోభవతి, అతఏవభరతాసమంజసాదిష్యమహా
 భాగవతేషువిద్యాపాణ్డీత్యా నావిషురణభగవన్లీలానురతత్వంచ దృ
 శ్యతే, + తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాస్సంరక్షణాయకానే విద్యామాహ
 త్యాదివాక్యాత్తాన మనావిషుర్యస్తస్సదా భగవన్లీలానురయకోవి
 దాభవేయరితినిశ్చయతే. ... .. *

౧౧॥ అనావిషుర-రాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబద్ధే తద్దక్షణాత్—

¶ “నానాశబ్దాదిభేదా” దిత్వాదా “సర్వాపేక్షాచయజ్ఞా
 దిశ్రుతేరశ్వన” దిత్వాదాచపరబ్రహ్మ విద్యాసాధనానివివిధాన్యవధా
 రితాన్సాకమేషాంసాధనానాం ఫలభూతాపరబ్రహ్మ విద్యా ఇహైవజ
 న్నసినిధ్యతి? ఆహూన్స్వజ్ఞాన్తరే? ఇతిసందేహే సాప్రేక్షదముత్త

* తస్మాత్పాణ్డీత్యం నిర్విద్య- నితరాం లభ్యా, బాల్యేనతిష్ఠాసేత్-
 బాలవద్యుతి-బద్ధిద్భగవన్లీలానుకరణరతోభవేదిత్యర్థః.

+ ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)

దితి.

అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

¶ విద్యావిచారాత్తకస్యా స్వాధికరణస్య విద్యాసాధన విచారా
 ధికరణైస్సాన్సాధన భావసంక్లెషం వృత్తానువాచేన రూచయతి-(నా
 నాశబ్దాదిభేదాదిత్వాదా)నిత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యాఃష్టద్యుత ఇత్యుత ప్రమాణా భావాదే
 షాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యాఽచ న్తరజన్మస్లేవోదేష్య తీతి
 పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంప్రవృత్తీ)త్యాదినా.

రం ప్రపతతి- (ఐహిక) మితి=య సోక్తే విద్యాసాధన వగై అప్ర
స్తుతప్రతిబంధే- అసమ్మిత మహదపచారాది రూపప్రతిబంధకేనతి, ఐ
హికంఫలంభవతి- ఇహైవజన్మన్యస్య సాధనవగైస్య పరబ్రహ్మవి
ద్యాలక్షణంఫలంభవతీత్యథః, యచితాదృశసాధనవగైః ప్రస్తుతప్ర
తిబంధస్యాత్మహేవిప్రకృతంమహత్తానమసకృచ్ఛగణోపసర్పణాదిభిః
క్షమాపయతోవహితస్యైవతాదృశమహదనుగ్రహేణతస్మిన్ జన్మన్య
నన్తరజన్మనివా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధ్యతీత్యవగమ్యతే, కతః? తద్దశా
నాత్- దృశ్యతేహిరహమాగణేన్ద్రద్యుమ్నాచా భరతాగస్త్యాన్యనుగ్ర
హేణతజ్జన్మనితదనన్తరజన్మనిచపరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యదిత్వప
రాధ్యావిప్రకృతం మహత్తారమసకృచ్ఛగణోపసర్పణాదిభిర్నక్షమా
పయేత్తహేనసకదాచిపిబ్రహ్మ విద్యాంప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిప
త్రవనాఖ్యేచిరయేనితతి, తథాచశ్రూయతే “యస్తీహవైనిజవే
దపథాదనాపద్యపగతగి కుపథంపాషణ్డమేవోపగత స్త్రీవాసుదేవాయ
తదపాత్రేయేభ్యోవా యోపరాధ్యత్యదాన్తో ఘనంయన్త్రితస్తం
చాపి దగ్ధామృతసధనూణం పరేతమతి ఘోరాకృతయోయామ్యాగి
పథాపాపీయసానీత్వాఽసిపత్రవనంసంప్రవేశ్య కశయాప్రహరన్తి
తత్రతత్రాసా వితస్తతోధావమాన ఉభయతోధారై స్తాలవనా
సిపత్రైస్సంచ్చిద్యమాన సవాఙ్గోహహతోస్తీతిపరయావేదనయామూ
ఛితగిపదేపదేని పతన్యయుతయోజననిమ్నవిస్తారే ప్రళయానలజ్వాలా
లీనుయేగ్నికుణ్డేనిరయాధమేఽవాఙ్చిరానిపతత్యా + ధూతసంస్థవమ్-
ఏవంస్వధమహాచపాపండానుగమనఫలంభుజ్జు”ఇతి.॥ తస్మాన్మహా

( ) ప్రస్తుతప్రతిబంధస్య యజ్ఞాది సాధనస్య విద్యారూప ఫలాభా
వేదనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యదిత్య)తి.

+ ఆభూత్ సన్న్యవమ్ - ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.
॥ ఫలకథన స్థావకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

దపచారాద్భిరస్సభగవద్భక్తిసాధనాన్యసుష్టేయాగీతినిశ్చేతవ్యమ్.

సప్రతియథోక్త సాధనసమ్ప్రదేష్టన్నాయావిద్యాయాస్స
కృజ్జన్తనిముక్తిరూపఫలంఽయతమిత్యాహ, ... *

—*{ ౫౨౥సూ॥ ఏవంముక్తిఫలానియమస్తవస్థా }*—
వచ్చుతే స్తవస్థావధుతే!

ఏవమ్ * యథాధికారమ్, యథోక్తక్రమేణసాధనా సుష్టానసంజా
తా భగవద్భక్తిమూక్తిఫలాభవతి, మోక్షలక్షణఫలప్రదాభవత్ప్రేతేతిని
యమః-తథాసత్ప్రయోగ కర్తవ్యః, త్యభివృద్ధిః, కుతః? తదవస్థావధుతే స్తవ
స్థావధుతే!-తదవస్థావధుతే-ముక్తిసాధనత్వః, యథోక్తప్రకా
రేణసవేషువేదాస్తేషుభగవద్భక్తే మూక్తిసాధనత్వః, యోదయా
దిత్యభివృద్ధిః, † తస్మాత్తుముక్షువోభక్తవత్సలంభగవద్దం శ్రీనారాయణ
మేవానవరతంభజేయుః, పదాభ్యాసగీతాపదధ్యాయ పరిసమా
ప్త్యనోతనాభివృద్ధిః. ౧౨॥ ముక్తిఫలాధికరణంసమాప్తమ్. మా॥౨॥

ఇతి శ్రీభగవద్భాష్యదర్శనాయణిశుకాచార్యపరావతార శ్రీవత్సకుల
తలకావీరత బృహద్వ్రీత ప్రధిత సకల విద్యపరమహంస పరమగు
రునిధావీరత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య
విరచితే శ్రీభగవద్భాష్యదర్శనాయణి సమ్ప్రదేష్ట సర్వవేదాస్త సార మీ
మాంసాభాష్యేత్వ తీ యా ధ్యా య స్యవతుర్థగపాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముచిత సూత్రసంఖ్యా॥౫౨॥

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురు శుశ్రూషా ద్య
స్తరజ్ఞసాధనేన విద్యోష్టద్యతే, కేషాంచిద్భూషివిహితం యజ్ఞసా
ధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాస్తరజ్ఞ సాధనాధిగమద్వారా సూత్పద్యత ఇతి
దశకయతి- ఇహభక్తిపద మష్టాంగయోగస్యావ్యవహితమితి.

† అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మాత్) తే. పదాభ్యాసాభి
పాయం శూన్యపద్యకయతి (పదాభ్యాస) ఇతి. అ. ౧౨ సూ. ౨॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్చుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమకపాదః.

శ్రీబేరాపురమద్రి సేవసతగకారుణ్యవారాని ధేస్తార్క
స్థ్య మదర్థమద్భుత తనో వేదాంతవేద్యాత్మనః | శ్రీ
బేరాసహితస్య యస్య నిగమా ద్వేదాంతసూత్రాణ్య
హం వ్యాకుర్వే యుషభూషణస్సభగవాన్ కుర్యాద్ధరి
మంజుళమ్ || *

చరణశత పరాశానాతపేయస్యవస్తాస్వి భగవతిరఘునాథేభ
క్తిమాసాద్యజీవః | అఘతచిత్తరలేతై రన్లిషన్ప్రాప్యముక్తిం సచపున
రిహసజ్ఞేస్సగురుంతనమామి || అసకృద్రసికోయం శ్రీరామచన్ద్రంభ
జ్జపుమాన్ | దద్ధామశయబీజానియంప్రయాతిభజేమతమ్ ||

శ్రీభగవదభివతత్వేనా స్తిన్భాష్యేపరమాదరేణ ముముక్షునాన్
ప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వత్తజ్జశమసుస్తారయతి- (శ్రీబేరే)తి= యద్య
ప్యేతత్తజ్జశన్యైశ్చాప్యో దావసుస్తానేనా న్యభాప్యభగవదన్తర
జ్గాభిమతత్వంప్రతీత్యముముక్షువోస్తిన్భాష్యేపరమాదరేణప్రవర్తేరన్
తతగి కృతమేతత్తజ్జశస్య ప్రత్యధ్యాయాదావసుస్తరణేనేతి స్యాత్త
థాప్యధ్యాచతో భగవన్ని యోగేనైవస్వస్యై తద్భాష్యేప్రవృత్తి
మత్వాత్స్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానామధ్యేత్వీష దర్థ
స్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వా చేమమర్థం ప్రతీత్యేహ సర్వే
ముముక్షుచగి పరోక్షాదరేణప్రవర్తయితి భావేనప్రత్యధ్యాయమా
దాఢాప్యకృద్భిరిదం మజ్జశమసుస్తాదితమిధ్యేయమ్.

—* ౧॥సూ॥ అర్చన్త్రైరసకృదుపదేశాత్ *—

ఇతితే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మ పాసిసిమోర్పత్రమేశీవానాం సంస్కృతి నిరూపణ ముఖేన తస్మిన్తత్కథిత్యర్చ్యైర్మోగోభయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప శస్త్రాహిత్యాదికం నిరూప్య తత్సాధనానామ్ పాసితి కర్తవ్యతావనిరూపితా, అభేదా చతుర్థాభ్యధ్యాయే తాదృశ విద్యాఫలప్రాప్తి స్తత్ప్రసక్తేనోత్పాద్యైర్విప్రకారశ్చ చిన్మయవ్యతే, తత్ ప్రభవేపాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలవిషయయా విద్యాస్వయేషీ తికర్తవ్యతా విశేషవిదేశకయిషయాచాదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విద్యాశ్చ తే, తథాపి “ తస్మిన్మత్య మోగోపదేశా ” దిత్వారభ్యా తృతీయా త్రతతత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిః కర్తవ్యమితి రాధానితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిన్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణాం సకృదేవ కర్తవ్యమ్ ? అహోన్విదావతిత్ తస్యమేగ్గతి, తత్ర “ భజన్తేహ్య నసూయవ ” ఇత్యాదా వాప్యత్రైరత్రవిధా తస్కృదేవ భగవద్భజనం కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిః భగవద్భజనమావతిత్ తవ్యపేష, కుతః ? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్స్వర్వాత్ నారాజక హరిస్సవకత్రనపకదా । శ్రోతవ్యగతిత్ తవ్యశ్చ స్తత్కర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ ” మిత్యాదాపి భగవద్భజనా వృత్తిగత తవ్యతయైవాసకృదుపదిత్యతే, తతశ్చ “ భజన్తే హ్య నసూయవ ” ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తిరేవాధిప్రేయత ఇతి గమ్యతే, తస్మాద్భగవద్భజనం ముముక్షుణాం యథాశక్త్యావతిత్ తవ్యమ్, తతో రసావేశా దా

* పూర్వాధ్యాయే మోగోపాయం ఫలసంపదపాస్తిస్త్వేకాగ్రయే మోక్షరూపతత్కలస్య నిరూప్యమాణత్వా దన్యప్రాగధ్యాయేనభిలఖలిభావనర్హతిమాహ- (అతేతే శావదధ్యాయ) ఇత్యాదిహ.

+ ఏతదధికరణం ఫలం కథయన్ముత్యా త్తే ముపసంహరితి- (తస్మా)

మోక్షం భక్తిస్వరూప ఏవ తస్మాద్భవధ=ఇతి “ విబభాగవతంరససూ-
లయ ” మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చయతే.

—❖ శ్రీసూరివిశ్వాచక్ర ❖—

అపివ భగవ దుపాసన మావతి=తవ్య మిత్యత్ర “తమేవా
త్మానమాత్మనః సవ=భూతే వ్యవస్థితమ్ । పూజయిధ్వంగృహన్తశ్చ
ధ్యాయంతశ్చ సకృద్ధరి” మిత్యేషాశ్రుతిలి=జ్ఞంభవతీజ్ఞేయమ్, తస్మా
ద్భగవద్భజనమావతి=తవ్యమ్.

౧॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*॥సూ॥శ్రీతత్త్వతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ*—

దీనియన్యముమధ్యపాస్యలక్షణాధ్యాయేనగర్వతప్రసిద్ధాధికరణే
వగతస్తథాపితత్ర భగవద్భజన మనుదినమావ ర్త సీయమితినిర్ణయస్స
మ్యజ్ఞోఽదైత్, కింతు కాలవిశేష మప్రతీత్యుత్తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యే
తావన్నాత్ర నిర్ణీతిరుదీయా త్తస్మాత్తదావ ర్తసీయమితి సమ్యక్నిర్ణయో
దయార్థమిదమధికరణమారంభమితి ధ్యేయమ్. *నన్విహాపి కాలవిశేషమ
నపేత్య కించితకాలం తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి, నత్వ
నుదినమావ ర్తసీయమతో హేత్వస్తరమాహ- (లిక్టాచ్చ) ఇతి.

అలయమిశ్యత్రలయోనామ ఆత్మైక్యప్రళయః= మోక్షభక్త్య
ర్థః, ఆజ్ఞావిభిధా, మోక్షేవిభగవద్గుణగణామృతనివేనతాదిరూపభ
క్తిగ కార్యభక్త్యర్థః-
అ||గనూ||౨||

అంగము॥౨॥

¶ ఇహోపనిషత్ భగవద్భజన ప్రస్తావనముప జీవ్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమణీ (ఆత్మేతిహాపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

“మూర్తిం నగి పురుష సయాబభారసత్వ” మిత్యేవంజాతీయ
కేమవేదాంత వాక్యేషు భగవత్తత్త్వగోల్బిర్భర్తృ భర్తవ్య భావేన
భేదావగమాత్తయో స్సంయోగఏవ తత్రసూర్త్యేతి తృతీయయాఽ
వగమ్యత ఇత్యేవంప్రాప్తే “భగవాన్ స్వాత్రయాత్రయ” ఇత్యాదావే

ఇదమామనాయలే “ లభ్యానుగ్రహ అచార్యా తేన పవిత్ర
 తాగమః మహాపురుషమభ్యశ్యేత్తత్కార్యం ౭భిషతయాత్తనః ” ఇతి. అ
 త్ర ఆచారాధయిమ శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారమూర్తీకానాం మధ్యస్యా
 భిమతయామూర్త్యేకసహితం మహాపురుషమభ్యశ్యేకవిత్కర్తృకప్రతీయ
 లే, కిమిహమూర్త్యేతిత్యసీయ యామూర్తినయోగగపరమాత్మచ్యుష్ట
 పగ నవ్యః? ఇవాతత్తాదాత్మ్యసమ్మన్తోఽభ్యుపగ నవ్యః ఇతిపక్షే హేప్రా
 ప్తేఽబ్రూమః; ఇహమూర్త్యేకాభివ్యసీయయామహాపురుషేపరబ్రహ్మణి
 తన్నుతితాదాత్మ్యసమ్మన్తపవాఽభ్యుపగ నవ్యః, కుచః కియతః “ యావ
 ద్యత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావతరాంఘ్యక్రియాయావద్యప్తినిషాణ
 వేణుదళశిగ్యావద్విభూషామృరమ్ । యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో
 యావద్విహారాదికంసర్వం విష్ణుమయం గిరోక్తవదజస్సర్వస్వరూపాబ
 ఛా ” ఇత్యేవంజాతీయకాత్మతయోభగవదవతారమూర్తిగపరమాత్మే
 త్యేనాభ్యుపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచేమమర్థ మితరాకా, సహ్యత్ర వత్స
 పాదిషు భగవద్వ్యక్తివశాత్తస్య సహస్వరూపత్వ ముచ్యతఇత్యా
 చక్షలే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనా మమ్భాజన్తవిప్రముషిత వత్స
 పాదీనాంచావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్స పేశ్యత్ర శూక్రియ మా
 ణానాంతువత్సపాదీనాం, సత్యజ్ఞానానంతానంతమాత్రై కరసమూర్తీ
 య ” ఇతి విశేషస్తుత్రూయలే, తతశ్చ “ మూర్త్యాభిమతయే ”
 త్యత్ర తృతీయయాధాన్యేన ధనవానితివ త్వరమాత్మని మూర్తిక తా
 కస్యైవ పరమాత్మస స్తాదాత్మ్యఘటితా శ్రయాశ్రయిభావోయథో
 పపన్నోభవత్యేవమ్ “ మూర్తినగి పురుకృపయే ” త్యాదావపిభగ
 వత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యఘటిత భర్తృభర్తవ్యభానావగమ సమ్భ
 వాత్ “ మూర్త్యాభిమతయే ” శ్లోత్రాపితృకీయయా భగవత్తన్మూ
 ర్త్యోస్తాదాత్మ్యసమ్మన్తస్సిద్ధ ఇతిభావేనసిద్ధాన్తయతి. + (బ్రూమ) ఇ
 త్యా.

దాత్యమేవాభ్యుపగస్తవ్యమ్, *తస్మాత్సగవదవతారమూర్తిస్తత్స
రూపమేవేతి నిశ్చయతే. ... *

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౪॥సూ॥†నప్రతీకనహిసః*—

“ మనోబ్రహ్మైత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మ మథాధిదైవతమ్-అ
కాళోబ్రహ్మైత్యుపాసీతే ” తి, తథా “ఆదిత్యో బ్రహ్మైత్యుపాసీ
తే ” త్యేవమాది త్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యపాస్యేమనఆ
దౌకింపూర్వవత్పరమాత్మత్వ మభ్యుపగస్తవ్యమ్ ? అథవానాభ్యుప
గస్తవ్యమ్ ? ఇతి విచికిత్స్య ॥ప్రతిపాద్యతే, (నప్రతీక)ఇతి=ప్రతీకో
పాస్యే మనఆదౌ పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగస్తవ్యమ్, కు
తః ? హి- యస్తాత్, సః- ఉపాస్యః, మనఆదిః, పరమాత్మా నభవ
తి, ()తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషు నపరమాత్మత్వ మభ్యుప
గస్తవ్యమితి నిర్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అక్లౌపాసనమ్, సాక్షాత్పరబ్ర
హ్మపాసన సాధనభూతోపాసనమితియావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (త
స్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† ఏవంమనఆదిషు ప్రతీకోపాస్యేషు భగవత్తదాత్మాత్మైశ్చభ్యుప
గమాత్ప్రత్యుదాహరణ సక్లతోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (నప్ర
తీకనహిస) ఇతి.

॥ “ మనోబ్రహ్మైత్యుపాసీతే ” త్యాదౌబ్రహ్మమనసో స్సామా
నాధికరణ్యత్రవణౌ త్తయోరభేదోభ్యుపగస్తవ్యఇతి పూర్వపక్షేప్రా
ప్తేసిద్ధాంతమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపా
స్యేస్య) తి. అ॥౩॥సూ॥౧॥

—* ||సూ|| బ్రహ్మదృష్టిరుతర-మాత్ —

తతేద మపరంసన్దిహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టిః బ్రహ్మణి క
తత్వా ? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్ననాదిమ ? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య
మనఆదిశబ్దైస్సామానాధికరణ్యదత్తానాన్తనాది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి
కర్తృవ్యేత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవమనఆకాశాదిత్యామక
తత్వా, కుతః? ఉతర-మాత్- మనఆదీనాంపరబ్రహ్మవిభావస్థాన
త్వేన తత్రధ్యాతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్పన్న తయోపాస్యతోపదేశా
దిత్యర్థః, తథాచ లోకాన్యానామనసోభవతి, సతూత్పన్నదృష్టిః
కృష్టేషు కతత్వేతి, యథాకార్యవశాదాజదృష్టికక్షత్రోమితే, త
థాచపరబ్రహ్మాపానసాధీనా మన ఆదిమ ప్రతికోపాసన గోచరే
షు బ్రహ్మదృష్టికతత్వేతి సూత్రాథా.

—* ||సూ|| ఆదిత్యాదిమతయశ్చిచ్ఛిడపక్షైః —

ఆదిశ్యప్రసక్తాదిద ముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి- అక్లే- దహకో

* ఏతదధికరణ వత్ప్రతికోపాసనగోచరత్వా దుత్తరాధికరణ
మేకవిషయత్వ సజ్జత్యో పక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుతర-మాత్) ఇతి.

+ “ సత్యంజ్ఞానమనంత్రబ్రహ్మే ” త్యతేద “ మనోబ్రహ్మేశ్వ
పాసీతే ” త్యత్రాపిబ్రహ్మమనసో సామానాధికరణ్యం భవతీతి భా
న్త్యాపూర్వపక్షయతి- (తత్రబ్రహ్మశబ్దస్యేతి) “ మనోబ్రహ్మేశ్వపా
సీతే ” త్యాదామనాదీనా ముదేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేషు
వైల్పాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టి వద్భ్రహ్మదృష్టిక కర్తృవ్యేతిభావేనసి
ద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా= యథారాజ్ఞిక్షత్ప
దృష్టింకృతవతోరాజా పరాధేనతద్దర్శిత్యాత్త్వం భవత్యేవం బ్రహ్మణి
మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మపరాధేన తద్దర్శిత్యాత్త్వం భవతీత్యేత
దర్థప్రదర్శనార్థం లోకాన్యాయమను సరణంవివృణోతి- (అథాచే)
త్యాదినా-

పాసనాద్యజ్ఞస్థూల రూపోపాసనావసరే, ఆదిత్యాదిఘా-పాస్యచతు
రాదిష్వాదిత్యాది వతయ ఏవకతఃవ్యాః, కుతః ? ఉపపత్తిః- ఏవం
చేద్ధి “ ద్యౌరక్షీణీ చతు రభూత్పతజ్జ. ” ఇత్యాదినా విహితం స్థూ
లరూపోపాసనముపపద్యతే. ... .. *

౪ || బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ|| ౨||

—*||సూ||* అసీనస్సమ్భవాత్ *

కిం దహర విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం
స్త్రీవన్నాసీన శ్చయానోవాకుర్యాత్ ? ఆహూన్విన్వియమేనాసీన ఏవ
కుర్యాత్ ? ఇతి విశయః ఇదం ప్రాహ ఆసీనఏవాష్టాజ్జ యోగేన బ్ర
హ్మోపాసీతేతి, కుతః ? సమ్భవాత్- అష్టాజ్జ యోగోపాసనంహి మ
నోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తత్తువ్రజతోధావతశ్చాం
జసానసిద్ధృతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ త్విత్తతః కా
యధారణే వ్యాపుతం మనస్సుత్తస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య
గ్రహణేక్షమం భవతి, నాపిశయాన ఉపాసీతుం శక్నోతి, సహ్యకస్తా
దేవ నిద్రయాభిభూయేత, ఆసీనస్యతు అభ్యాసాదినాస్వాధీనంసమ్భ
వతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాజ్జ యోగ ఆవర్తితవ్య ఇతి నిశ్చయతే.
అయమష్టాజ్జ యోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామ్నా

తస్తాత్ప్రతికోపాన్యేషు మనఃపదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వ
సిద్ధిగిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ||౪||సూ||౨||

* యథాభగవద్భక్త స్తద్భక్తిమనియ మేనవ్రజంస్త్రీవన్నాసీనశ్చ
యానోవాకరోతినతథాఽష్టాజ్జ యోగం యోగీకుర్యాదితివక్తుంప్రత్య
దాహరణ సక్లత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే. (ఆసీనస్సమ్భవా)దితి.

† భక్తివద్యోగస్యా వ్యూపాసనత్వా తద్వదనియమేనవ్రజంస్త్రీవ
న్నాసీనశ్చ యనోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంనతథాకుర్యా
దితిసిద్ధాంతయతి- (ఇదంప్రాహే) త్యాదినా.

యలే, తథాచత్రుతిః “యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే” ఇత్యారభ్య “అహింసా సత్యమస్తేషాం యావదభావం పరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శావంస్వాధ్యాయశః పురుషాచారం ॥ మోక్షంసదాసనజయశ్చైర్భ్యం ప్రాణజయశ్చనైః । స్రుత్యాహార శ్చేంద్రియాశాం విషయాన్తనసాహృదిః । స్వధిష్ఠ్యేనామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్ । వైశంకీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః ॥ ఏతైరన్యైశ్చ సత్తిభిషానోదృష్టమసత్పథమ్ । బుద్ధ్యాయుంజీత శనతైజితప్రాణోహ్యత్స్విత్రితః ॥ తుచాదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితానసానసమ్ । తస్మిన్కస్యస్తికాసీనోఽముజుతాయస్సమభ్యసేత్ । ప్రాణస్యశోధయేన్మాగం పూరకుంభకరేచనైః ॥ ప్రతికూలేనవాచితం యథాస్థిరమచచ్ఛలం, మిత్యాదిరూపాన్ప్రసృతిరపి “యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానంరహసి స్థిత” ఇత్యారభ్య “ప్రకాంతాత్మా విగతభీభ్రూచారి వ్రతేస్థితః ” ఇత్యాది రూపా, తస్మాదాసీన ఏవాపాసీతేతిమాత్రమ్. ... .. *

—❖ ౮౧“సూ॥ ధ్యానాచ్చ ❖—

అపిచత్రైలధారావద విచ్ఛిన్నస్త్వృతినన్తావలక్షణధ్యాన రూప త్యాచ్చప్రాణయోగో విధివదాసీనస్త్వైవ సిద్ధ్యతీతినిర్ణయితే. *

—❖ ౮౨“సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య ❖—

“మోక్షంసదాసనజయశ్చైర్భ్యం ప్రాణ జయశ్చనై ” రిత్య త్రస్తైర్వశద్దాభిలష్యమచలత్వం చాసీనస్యోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయతే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం కుర్యాదిత్యవగవ్యతే. ... .. *

—❖ ౮౩“సూ॥ స్మరన్తిచ ❖—

అపిచస్మరన్తిప్రాప్త్యా సాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసన్యా

* అసన్యాక త్యావధ్యుపగమే జహరవిద్యాయా అప్రాప్త్యా త్యాసి
చిత్రాభావః

కత్వమ్ “ శుచాదేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమానన మాత్మన ” ఇత్యాది
నా.చశబ్దేనామననం సూచయతి, భవతిహి “ శుచాదేశేప్రతిష్ఠాప్య
విజితాననఆననమ్ తస్మిన్ స్వస్తిక ఆసీనో ఋజుకాయస్సమభ్యసే ” ది
త్యాదిరూపమామననమ్. ... .. *

—* ౧౦॥సూ॥ † యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్*—

బహుషుశుచిప్రదేశేషుసత్స్వపి యత్రసమేశుచిప్రదేశేషునస
స్సౌకర్యేణైకాగ్రతాభవతి, తత్రైవాసిత్వోపాసనం కతకన్యమితిక్ష
యమ్, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథాహి “ దేశ
శుచాసమేరాజన్నా సీతజ్వక్ష్మః ఓమితీ ” త్యాదిషు శకరాకణ్ణకాదివ
జిత సమానప్రదేశో పదేశాదివ్యభాః, తస్మాచిత్తస్యైకాగ్రతాపా
దకసమానశుచిప్రదేశేషు ఆసీనోష్ఠ్యాయోగ మావతకయేత్, నా
న్యధా, పతస్ప్రసక్త్యాదిత్యాకయః ... .. *

౫॥ ఆసీనాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౫॥

—* ౧౧॥సూ॥ ‡ అప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్*—

అష్టాశ్చయోగగ కింభక్తివద్యథాశక్తికిచ్చితాకాల మావతకనీ
యః? కింవా౭౭ప్రయాణాదావతకనీయః? ఇతివిశేషయేనతితత్ర భక్తివ
త్పరవిద్యాత్వాదష్టాశ్చయోగోపి యథాశక్తికిచ్చితాకాల మావతకనీ
య ఇత్యేవం ప్రాప్తేప్రత్యభిధీయతే, అప్రయాణాదష్టాశ్చయోగ ఆవ
తకనీయఇతి.ప్రయాణమ్-దేహాదపసర్వణమ్,కుతః?తత్రాపిహిదృష్టమ్-
హి- యస్తాత్, తత్ర-ప్రయాణావసరేపి.యోగానుష్ఠానందృష్టమ్ “స్థి
రంసుఖంచాననమాస్థితోయతి ర్భదాజిహాసురిమమక్లలోక ” మిత్యా
దా. స్మర్యతేచాయమర్థః “ ప్రయాణకాలే మనసా చలేన భక్త్యే ”

† దేశవిశేషంచాహ- (యత్రేతి.

అ॥౫॥సూ॥౬॥

‡ ఏతదధికరణే నైకవిషయత్వ సక్లతోత్తరాధి కరణమారభ
తే- (అప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట) మితి.

త్యాదా. భక్త్యా-ప్రేక్షా,() తస్మాత్తన భిరుభిరాప్రయాణాద స్థాన
యోగవలకసేయ ఇతినిశ్చయతే. ... .. *

అ||అప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.సూ||౧||

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవ
ద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృతే తత్సహృదసుహృద ఉపయన్తీ త్యు
క్తమ్, సమ్మిత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సు
కృతదుష్కృతనాశకథనేన భక్తరవాన్తరఫలమాహ, ... *

—*{ ౧౩||సూ|| తదధిగమతరపూర్వాఘయోర
శ్లేషవినాశాతద్వ్యపజేశాత్. }*—

మోక్షఫలకేభగవద్భజనే తద్భక్తైరేవం క్రియమాణేసతితే
మకింతత్ఫలప్రతిబద్ధకమఘంతిష్ఠతి? ఉతక్షీయతే? ఇతివిశయే “ నాఘ
త్తంక్షీయతే కమకల్పకోటిశతైరపి ” త్యావినాకమకామసుభవైక
వాశ్యత్వస్తరణాత్స్వ ఫలానివత్వై వాఘంత్యతి నమధ్యగతి పూర్వా
పక్షంప్రాప్తింవిధునోతి-(తదధిగమ)ఇతి=తస్య భగవద్భజనస్యా
ధిగమే సత్యత్తరపూర్వాఘయోః- అగామిసభ్యేతయోరఘయోః,
అశ్లేషవినాశాభవతః-ఉత్తరస్యాశ్లేషగి పూర్వాస్యవినాశ ఇతియోజ

( ) ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. అ||అ||సూ||౧||

+ ఏవమస్థానయోగస్య భక్త్యపేక్షయాదుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థ
మిహఫలాధ్యాయేపి తవ్యోగానుస్థానం విచార్యై తదధ్యాయస్థిద్యా
ముఖ్యఫలచింతాయా ఏతత్పదార్థాధికరణేచికిషేతత్వాదవాన్తరఫ
లచింతాయా శ్చోత్తరాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పదార్థ
ధికరణేనఫలఫలిభావసజ్గః సూచయితుమాహ- (పూర్వాధ్యాయే)
త్యావినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పృహః.

నా, అధిగమో-నిష్పత్తిః, తత్క-స్య హేతోః తద్వ్యపదేశాత్- తథాపి
భగవద్భక్తానామ్ “కేచిత్తేవలయాభక్త్యానారాయణపరాయణాః |
అఘం ధూన్వంతికా త్యేక్యన నీహారమి వభాసుర-ర ” ఇతి, “యథా
పుష్కర-పలాశ ఆపోన శ్లిష్యంతే ఏవమేవం విది పాపంకమక నశ్లిష్య
తే ” ఇతి, తథా “తస్యైవాత్మా పదవి త్తం విదిత్వా-నకమకా
లిష్యతే పాపకేనే ” త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాశ్లేషం వ్యపదిశతి, తథా
“నిశమ్య కమాణిగుణానతుల్యాక్ వీర్యాణి లీలా తనుభిగి కృతాని
యదాతిహామోత్పుళకాశ్రుగద్గదం ప్రోత-బ్రహ్మణ్యాయతి రాతి నృత్య
తి || యదాగ్రహగ్రస్తభవక్వచిద్ధనత్యాక్రందతే ధ్యాయతి వందతే జ
నమ్ ముహుముహువకృత్తిహారేజగత్పతేనారాయణేత్యాత్మగతింగ
తత్రపః || తదా పుమాక్ ముక్తసమస్తబద్ధన స్తద్భావ భావాను కృ
తాశయాకృతిః | నిదగ్గభీజాను శయోమహీయసా భక్తిప్రయోగేణ
సమీత్యభోక్షజ ” మితి. తథా “తద్యథేషికా తూలమగ్నౌ పోతం
ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్తానగి ప్రమాయంత ” ఇతి. త
థా “భిద్యతే హృదయగ్రస్థిభిద్యంతే సవక సంశయాః | తీయంతే
హాస్యకమాణి మయిదృష్టేభిలాత్తనీ ” తి. “తథా-యథాగ్నిస్సు
సమిద్ధాచికగి కరోత్యేధాంసి భస్తసాత్ | తథామద్విషయాభక్తిరు
ద్ధవేనాంసి కృత్సృశ ” ఇతిచైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూ
ర్వాఘనాశం వ్యపదిశతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదు
రితయోరశ్లేషవినిశా భవత ఇతి సిద్ధమ్.

2 || తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

—* ౧౩|| సూ|| ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషగి పాతేతు *—

“ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)

దితి.

అ||౨||సూ||౧||

భక్తిమత్పుత్తర పూర్వసుకృతయో రప్యక్తావశ్లేషవినిశాప

* పూర్వస్తిన్నధికరణే బద్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాభ్యుపాయో
 రక్షేషవివాశా భగవద్భక్తానాం భవతత్త్వవధృతమ్, సమ్ప్రతితులే
 హంఃస్త్రీయయోరుత్తరపూర్వపుణ్యయోగపునస్సంక్షేపాస్తిత్వేభ
 వతః? ఉతాసంక్షేపవివాశాభవతః? ఇతివిశయే శాస్త్రవిహితాసమ్మ
 నాజీతత్వాదుత్తర పూర్వపుణ్యయోస్సంక్షేపాస్తిత్వే భక్తానాంభ
 వతఇతివ ప్రాప్తే తన్నిరాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతి
 దేశగతియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి= తుశబ్దః పూర్వపక్షాపసత్య
 భావః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్యచ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అ
 ఘవదేవాక్షేపో వివాశశ్చోభా భవతఇతి క్షేయమ్, కస్తాత్? తస్యాపి
 స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసన ఫలభూత మోక్షవిరోధిత్యాత్; ఉ
 తే- “ఇహేవైషవతే తరతి- తదా విద్యా పుణ్యపాపే విధూయని
 రంజనగి పరమంసామ్య ముపైతి- తత్సుకృత దుష్కృతే విధునుతే”
 ఇత్యేవ మాదిత్రుతిషు దుష్కృతవ త్సుకృత స్యాపి ప్రహణ వ్యవదేశా
 చ్చ, తతశ్చైవం బద్ధ హేతుో స్సుకృత దుష్కృతయోర్భాగవద్భక్తి
 మహిమ్నాఽక్షేపవివాశ సిద్ధాసత్వామవశ్యం భావసిభగవద్భక్తానాం
 శరీరపాలే ముక్తిరేవేతిగమ్యతే, అప్రాజ్ఞయోగినామప్యేతావుత్తరపూ
 ర్వా సుకృత దుష్కృతాక్షేప వివాశాచవతఇతిద్రష్టవ్యమ్. ¶ తస్మాదఘ
 వదేవోత్తర పూర్వా సుకృతయోరక్షేప వివాశా భక్తానాం భవతీతిని
 స్త్యేయతే. ౮||తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౧||

తీవితే- (ఇతరస్యాప్యేవ మసంక్షేపగిపాలేతు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సక్లతిమనశేష్య వృత్తానువాదపూర్వకంసు
 కృతంవిషయా కృత్యా స్యవిశయమాహ- (పూర్వస్తిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తాసుకృత దుష్కృతాక్షేప వివాశా విద్యాన్తరస్థానామ
 పృతివిశది- (అప్రాజ్ఞయోగినామపీ)౩.

¶ ఫలముపదేశస్సధి కరణముపసంహరతి- (తస్మా) వితి. అ||౮||సూ||౧||

—* ౧౫॥సూ॥అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వేతదవధేః *

* పూర్వయో రధికరణయో భగవద్భజన సామర్థ్యక
ప్రయత్నస్సుకృతదుష్కృతయో రాశోభవతీత్యవధారితమ్, సకీమా
రబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో భవతి ? ఉతా నారబ్ధకా
ర్యయోరేవభవతి ? ఇతి విశయః, తత్ర “క్షీయస్తే చాస్య కమాణీ”
త్యాదావనారబ్ధకార్యయోరేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దార
బ్ధకార్యయోరపి నాశోభవేదితి ప్రాప్తే ప్రతిపత్తి- (అనారబ్ధకార్యే
ఏవ) స్వతి=తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావతక్యతి, అనారబ్ధమ్- కార్యమ్- ఫ
లమ్, యయోస్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధి కరణోక్తే
సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతో, న
త్వారబ్ధకార్యే, కుతః ? తదవధేః- “ముక్తోపి తావద్బిభృయాత్స్వ
దేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్య” ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రా
రబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో నాశాపవాదేన “క్షీయస్తేచాస్య క
మాణీ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయోరేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్య
ర్థః, అవధిః- నాశః, తస్మాదనారబ్ధా గామినశ్చోదయోరేవసుకృతదు
ష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమూర్త్యైవవినాశాభవత్యితిసూక్తమ్.

౯॥ అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాంతేన పూర్వపక్షోత్థానాదస్య పూ
ర్వాధికరణేనాపవాదకీం సజ్జతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూ
ర్వసూ) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాంతేన పూర్వప
క్షమాహ- (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాంతమహాపవదక్ సి
ద్ధాంతయతి- (ప్రాప్తేప్రతిపత్తి) త్యాదినా.

‡ ఫలం సూచయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) రితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్త సుకృతప్రస్తావేనవిద్యా

—* ౧౭|| అగ్నిహోత్రాదితత్కార్యమైవ తద్దర్శనాత్ *—

సమ్మ) భగవద్భజనాథం కృతమగ్ని హోత్రాదికం కర్మా
కించి త్రశుద్ధిద్వారా భక్తిముత్పాద్యానంతరం తిష్ఠతి? ఉత సశ్యతి? ఇ
తి విచికిత్సయాం విద్యాసహకారిత్యాత్మాముత్పాద్యతయా సహతిష్ఠేతి
తి ప్రాప్తౌచ ముద్యతే, యదగ్ని హోత్రాదికం కర్మజాతం తస్మ
చి త్రశుద్ధిద్వారా తాదృశభగవద్విద్వాసూప కార్యమైవ హి కృతమ్,
అతస్తాదృశ కార్య ముత్పాద్యా నంతరం సశ్యత్యేవేతి బోధ్యమ్, కు
తః? తద్దర్శనాత్- కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయవశనాత్,
“ తావత్ప్రమోదతే స్వగ్రే యావత్పుణ్యం సమాప్యత ” భక్త్యగమ
భాస్వర్గప్రమోద మేతోగి పుణ్యస్య తాదృశ ఫలనాశ్యత్వసిద్ధిమ్, త
థా విద్యామేతోరగ్ని హోత్రాదీశి కర్మణోపి తాదృశ విద్యాయాప
స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయఇతి భావః, తతచ్ఛర విద్యాం
ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యామేతురగ్ని హోత్రాదికం కర్మాపి సతిష్ఠ
తీత్యభిప్రాయః. ... .. *

—* ౧౮ || ౪౭ || యదేవ విద్యయేతిహి *—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్తాత్, “ యదేవ విద్యయా క
రోతి శ్రద్ధయోపనిషదాతదేవ వ్యవ త్తరంభవతీ ” తి విచారణా సు
యుక్తస్యైవ కర్మణశ్చి త్రశుద్ధిద్వారాశ్రవణ తేత-నాదిలక్షణవిద్యో
మేతో రగ్ని హోత్రాదికర్మజాతస్యా పీస్త్వతత్వాత్త్వ చారార్థం
ప్రగల్భసజ్జత్యో త్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్ని హోత్రాదితత్ త
తా-ర్యమైవ తద్దర్శనా) దితి.

కర్తృణాం స్వఫలనాశ్యత్వన్యాయ ముపపాదయతి- (తావత్ప్ర
మోదత) ఇతి.

వైగుణ్యం విచారే సుప్రతిష్ఠితమిహి హోత్రాదికవిద్యాం సా
ధయతీతికృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్వాదనసామర్థ్యమభిధీయతే, తస్మాదగ్రవ్యదేశకాల మస్తగ్రతదర్శిత
స్తగ్రత్విగ్ధక్షీణా విధానాని శీఘ్రైస్సమ్భూయ సమ్యగ్విచారైశ్చా
గ్నిహోత్రాదికమజ్ఞాతం ఫలానభి సన్నిభి చ్చిత్తశుద్ధ్యాది కామైరను
ష్ఠేయమితి నిశ్చయతే. ... *

ప్రసంగాద్భవదుపాసక సుకృతదుష్కృతయోరవ్యై రుపా
యనంచాహ, ... *

—* ౧౮॥సూ॥ అతోన్యాపి హ్యేకేషా ముభయోః *

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృత దుష్కృతకమజ్ఞాతాదస్య
యోరుభయోః- విద్యావతా మాగామిసంజ్ఞితసుకృతదుష్కృతయోః,
నాశ మస్తచేణాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖి నాం పాతాసురోధేన భవ
తీతివేదితవ్యమ్, తథాచైకే శాఖినగపతన్తి “తస్య పుత్రతాదాయ ము
పయన్తి సుహృద స్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తగపాపకృత్యాం” మిత్యాది.
హీత్యుపార్థస్య పూర్వాధ్యాయే ఉదాహృత త్వేన ప్రసిద్ధిం స్తారయ
తి, తస్మాదధిగత విద్యేషు విద్యాసాధనమన్యవాన్వకించిత్ర-మతివృత్తి
తనిశ్చయతే. ... *

౧౦॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥౩॥

—* ౧౯॥సూ॥భోగేనత్వితరేక్షపయిత్యాసమ్మద్యతే *

భగవద్భక్తగప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే వి
ఘాయ బ్రహ్మసమ్మద్యతే ? కింవాకృత్స్నఘలోప భోగేన తేక్షపయి

ఫల ముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే)

ప్వీతి.

అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

ఏవమశ్లేషాద్యధి కరణైర్విద్యావా న్తరఫలేభ్యవసితేతస్మజ్ఞ
ఫలావజిగమిషో త్థానాత్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైహేతు తద్వద్భా
వసజ్ఞత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (భోగేనత్వితరేక్షపయిత్యా
సమ్మద్యత) ఇతి. సామిశబ్దోఽర్థవచనః...

త్వా బ్రహ్మసమృద్ధతే ? ఇతిహవిశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతమ
 మ్మతానామ్ “ తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియాదు
 మ్మత ” మిత్యాది శ్రుతా తస్మిన్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్సా
 మిభుక్తఫలే అపిప్రారబ్ధే సుకృతమమ్మతే విహయ బ్రహ్మసమృద్ధతే
 భక్త ఇశ్యేనం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సు
 కృత దుష్కృతాభ్యా మితరే - ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఘో
 పభోగేనైవ తుపయిత్వా బ్రహ్మ సమృద్ధతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్త
 వ్యమ్, శుశ్రుణో పూర్వకముక్త వ్యాచృత్యభావః, “ * ముక్తిః పితావచ్చి
 భృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మత్నన్నభిమాన శూన్యః యథానుభూతం
 ప్రణియాత నిద్రగి కింత్వచ్యదేహాయ గుణాన్న వృత్తైః ॥ భోగేన పు
 న్యం కుశలేన పాపకశేబరం కాలజవేనహిత్యా । కీర్తిం విశుద్ధాం
 సురలోకగీతాం వితాయమామేవ్యతి ముక్తబంధ ॥ భోగైః పున్యశ్చ
 యంకువన్మభోగైరశుభశ్చయన్-తతస్సమృద్ధతే మయా- ధృత్యతా
 వదేవచిరంయావన్నవిమోక్షేఽభసమృత్సన్య ” ఇత్యాద్యాశ్రుతయః
 ప్రారబ్ధ సుకృతమమ్మతమోరుపభోగైక నాశ్యత్వంహి త్రావయన్తి,
 అరబ్ధకార్యయోరపిసామిభుక్తఫలయోస్సుకృతదుష్కృతయోరనై గ్రహ
 పాయనే నా శేవాఽభ్యుపగమ్య మానేతుభగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

* (ముక్తిః పితా) తి= భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవసంభవేనాభి
 సుకృతదుష్కృతేనసహ విజ్ఞదేహస్య దగ్ధత్వాచ్ఛక్తానాం ముక్తత్వ
 మితిద్రష్టవ్యమ్.

ధృ “ తస్యతావదేవచిర ” మితిశ్రుతీరయం తాత్పర్యార్థః.
 యావత్ప్రారబ్ధాన్నవిముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్యచిరమ-విలమ్యః,
 ప్రారబ్ధాద్విమోక్షేనత్యే నస్తరవయమవిలమ్యేన బ్రహ్మసమృద్ధతఇతి.

ణవీవ తచ్చక్తానాం శరీరాపాతగి ప్రసజ్యేత,† తథాదశేనా భావా
దుక్తశ్రుతి జాతాత్ “ నాభుక్తం క్షీయతే కమః కల్పకోటి శతై ర
పి” త్యాది స్మృత్యేషాపభోగేనైవ ప్రారబ్ధ కమాణి తుప యిత్యా
తాదృశ దేహపతనోత్తరక్షణ ఏవాజామిశాదివద్విమానమారుహ్య
పరంధామప్రయాతి భక్తగతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహస్తే బ్రహ్మస
మృత్తివకనవభక్తసాధారణీ, మహా భాగవతానాం భరతాదీనాం
మృగ విప్రజన్మాదిభ్యో విశిష్టదశేనాత్ ; తథాచ కేషాం చిచ్చక్తా
నాం ప్రారబ్ధదేహపాతాన న్తరమపిసంసారస్సృదితచే॥ నైష దో
షః, మహాభాగవతత్వేషిభరతాదీనామాధికారిక త్యాన్యగన్తవ్యా
రామ్యగాది దేహస్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగ స
హకారివై రాగ్య సిద్ధ్యథేం రహూగణాదీనాంభక్తి మాగోపదేశా
ర్థంచ శ్రీభగవతైవ హి ఘటితమ్, అతో భరతాదీనాం దేహస్తరోత్పత్తి
దశేనం నకస్యాపి భక్త్యప్రారబ్ధాస్తే సంసారా పాదకమ్, తతశ్చ
సవేభక్తాగి ప్రారబ్ధాస్తే బ్రహ్మసమృద్ధ్యతపవ, ముక్తోపేత్యాది శ్రుతి
భిస్సవేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాస్తేబ్రహ్మసమృత్త్యవగమాత్;() ఏతే
షాం పరమపదే బ్రహ్మసన్దానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, త
ష్టాద్యోగేన పుణ్యం హిత్యా అభోగేన పాపం హిత్యా భక్తియోగి
నోఽజామిశాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్త రక్షణఏవ విమానమారు

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

॥ ఏషః- భరతాదీనాం దేహస్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమృద్ధ్యాగి పరస్మిన్ ధామ్నికింకు ర్వస్తీత్యాకాశా-
యామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

హ్యభగవత్పాదైస్సహపరమపదస్థం భగవన్తం సమ్యక్సన్తతి సా
క్షేతద్వ్యాహృత మితి ధ్యేయమ్. ... .. *

౧౧॥ ఇతరక్షపకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్వాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రధిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు సింహారిత శ్రీమద్భగవత రాధా నై

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్వాదరాయణ సమ్ప్రదేత సర్వ తే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య

ప్రథమగపాదః.

ప్రథమపాదస్థ సముద్రిత సూత్రసంఖ్యా॥౧॥

అజామిళాది వదిత్యత్రాదినా శ్రుత దేవకుచేల శ్రీదామాదయో
గ్రాహ్యేః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమగపాదః. అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛ్రీకభాష్యే చతుర్థాఽధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

— ❀ || సూ॥ వాఙ్మనసేదశః సాచ్చబద్ధచ్చ ❀ —

తదేవం చతుర్థాఽధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్యవిచార్యా భ్యుపాతత్వా త్ప్రథమంతత్ఫలమీరితమ్, అథద్వి తీయపాదే అష్టాఙ్గ యోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యో దేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగోదీనివిలాపయన్ ।

దేహాదుతక్రాంతేహం తంభజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలాపరవిద్యా హిద్వివిధా, భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేతి. త త్రభక్తిఫలోక్త్యనంతరం ప్రసక్తాదష్టాఙ్గ రూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తచ్చఫలంద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిం క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్రసద్యోముక్తి రుతాహ్రస్తి ద్వారాన్ స్తి న్నాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్తద్వి ర్దిరాదిమాగః ప్రాప్తిరనంతర పాదే వక్ష్యతే, సాచార్చిరాది మార్గ ప్రాప్తిరుతాహ్రస్తిసాధ్యా, అతోస్త్రిన్నాదే ఉభయథాముముఖాణాంయోగినా ముతాహ్రస్తిరభిధీయతే, తథాచాస్యభక్తిఫలప్రతిపా దకపూర్వ పాదప్రసక్త యోగఫల ప్రాప్తికోశాహ్రస్తి పాదస్య పూ ర్వపాదానంతరం దక్షిణప్రసక్త సజ్జతోఽథ్థితిరేతదధ్యాయ సజ్జతిశ్చ స్యైక విషయత్వమిత్యేత దర్థజాతంపూర్వోత్తర పాదార్థకథనేన సూచయతి (తదేవ) మిత్యాదినాఽతత్రప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ

పథాచపరస్థామ ప్రాప్తిరూపఫలంపశ్యత్తత్ఫలసాధనీయథాకా
 త్రముతాక్రింది వక్తుః మాదావాగాది తత్త్వానాంకింప్రవిలాపోభ
 వతి? కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే “ వాచం
 జహావే ” త్యాదావాగాది తత్త్వవృత్త్యక్రవణాద్వాగాదితత్త్వానా
 మేవమన అచిఘప్రవిలాపో భవతీత్యేవంప్రాప్తౌ ఇదముత్తరంపఠతి-
 (వాగి) తి = అత్రవాక్చక్తేన తద్వృత్తిగ్భవతీ, వృత్త్యుపశమమాత్ర
 స్యే హవివక్షితత్వాత్; నాచవాగ్వృత్తిరస మ్భవ్యసమ్భవంరూ
 పా, అతఏవకృతవాగాది తత్త్వలయస్యా జగరమునేగ ద్రష్టవదశా
 నేతునవాగ్ గ్వృత్త్యుపక్రమస్సప్రమే “ సమ్భవణేయోహిభవా నా
 త్కనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతే ” త్యాదాదృశ్యతే, ఏవముపరిచద్రష్టవ్యమ్, †వృత్తి
 తద్వతోరభేదవివక్షయావాగిత్యక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వా
 గ్వృత్తిమనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యతఇతి. కస్తాత్? దశా
 నాచ్ఛబ్దాచ్చ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తా వాగ్వృత్తిలయః, అ
 పిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః “ వాచంజహావమన
 సీ ” తి, తథా “ అస్యసోమ్యువురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసినస్పద్య
 తే- మనగప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజగిపరస్యాందేవతాయా ” మి
 త్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్చక్తేన వైజసాహచారఉచ్యతే, “ ఒద్ధిగ
 ప్రాణశ్చైవైజస ” ఇతి ప్రాణస్య వైజసాహచారప్రకృతిత్వం
 హ్యాభిధీయతే. ... .. *

ధికరణేనప్రసక్తసజ్జతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- * (ఆదా) వితి.

¶ వాచోమనగ ప్రకృతికత్వా భావేన వాక్పదస్యతత్త్వవృత్తిలయక
 త్వంపదక సిద్ధాంతమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతి) త్యాదినా-

† కథంతహి శ్రుతి సూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిన్యో
 ఆహ- (వృత్తితద్వతో) వితి.

అన్యాయామ ఓన్మియస్య తీనాం మనోభేదత్వాదేతే విభిన్న

—❖ ౨॥సూ॥❖ అతపవచనస్వామ్యమ్ ❖—

యతోవాగ్మ్యత్తిరే వమనసిప్రవిలీయత ఇత్యుక్తమ్, అతపవచన
వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో, వాగ్మ్యత్తినిరోధాన స్తరంమనః
వాసువ ర్తస్తశ్యర్థః, తథాచశ్రూయతే “ఇన్ద్రియేషుక్రియాన్మణ్ణాన్
జ్ఞానదీపేషుజుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణిమనస్యార్థా” వితి. ... ❖

—❖ ౩॥సూ॥❖ తత్త మనసి ప్రాణ ఉత్తరాత్ ❖—

తత్తు మనసి ప్రాణే ప్రవిలీయతే, కస్తాత్ ? ఉత్తరాత్-“వా
చంజుహవమనసీ” త్ర్యేతదుపరిశ్రూయమాణాత్ “తత్ప్రాణః” ఇతివా
క్యాచిత్యర్థః, అత్రాపిమనోవృత్తిరేవ ప్రాణే ప్రవిలీయత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్,
ప్రాణాయత్తత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ❖

—❖ ౪॥సూ॥❖ సోధ్యతే తదుపగమాదిభ్యః ❖—

సచ- ముఖ్య ప్రాణః, అధ్యతే- తైజసాహజ్ఞా-రే, ప్రవిలీయ
త ఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? “ప్రాణస్తేజసీ” తి శ్రుత్యంతరేతథా
భ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేవ తత్వానిప్రవిలా
స్యంత ఇతిసూచయతి, అతేన్ద్రియసహితసిప్రాణస్తైజసాహజ్ఞా
రేప్రవిలాస్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవై స్సహమన స్యాత్వికాహజ్ఞా
రేప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, “తానిపరేతథాహ్యహే” త్యహజ్ఞా
రత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్; అపిచ “వాచం
త్రిలయమాహ- ❖ (అతపవచ) తి.

❖ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వే పిమనససిప్రాణాధీనత్వాత్తతై
వమనోవృత్తిరీయత ఇత్యాహ- (తన్తన) ఇతి.

+ మనసిపదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రా
పి) తి.

+ తైజసాహజ్ఞా రస్యప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్యవృ
త్తేర్గమమాహ- (సోధ్యతే) ఇతి.

బహువ మనసీ" శ్లోకం జాతీయకమ తత్ప్రవిలాపాపదేశ ప్రకరణేషు
 " అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితి న్యాయమనుస్మత్యాన్యోన్యవిరో
 ధేన తత్ప్రవిలాప ప్రక్రియోపపాదనీయా. ... ..

—* || సూ|| భూతేషు తద్భుక్తేః *—

పృథివ్యాదిషు మహాభూతేషు యశోద్భవం దేహం సద్భుధా
 విభజ్య ప్రవిలాప్యత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్తాత్ ? తద్భుక్తేః "వా
 యుం వాయాపీతౌ కాయం లేజస్తేజస్యాయుజత" భాన్యాకా
 శే ద్రవంతోయే యథాస్థానం విభాగత" ఇతి తద్విషయ శ్రుతే దివ్య
 భః,† దేహవిభాగ ప్రవిలాపా మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వ
 వన్తనసా సిదేశరూపా వితి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి "క్షీలమచ్ఛసి తస్తే
 జస్యదోవాయా నభస్యము" మితి పృథివ్యాది మహాభూతానాం స్వ
 స్వతన్మాత్ర ప్రవిలాపనద్వారా తామసాహజాగర పర్యంత ప్రవిలా
 పోఽనేన సూత్రేణ సూచితభితి ద్రష్టవ్యమ్. *

—* || సూ|| శ్చైకస్త్రికదశాయతోహి *—

ఏకస్త్రిక వాషితత్వేఽప్రవిలాప్యమానేనతి యోగినాం దేహః
 స్త్రిమూర్తిమణం వైచభవతి, కుతః? హి-యస్తాత్, "వాచం బహువ
 మనసీ" త్యాది శ్రుతిః, "సర్వద్వారాణి సంయవ్య మనోహృది ని

* ఏవం కరణలయముక్త్యా ప్రసక్తాన్తద్గోళ కార్తకదేహలయ
 మాహ - (భూతేష్వి)తి.

† దేహలయోపీ స్త్రియవద్భావనావయ ఏవవేదితవ్య, అస్య
 థాదేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసశ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవి
 భాగప్రవిలాపా) వితి.

సిద్ధేశరూపా- భావనామయా,

శ్చ శాస్త్రోక్త క్రమ ముల్లంఘ్యతత్వాలి ప్రవిలాపయతో యో
 నోదేహయతాక్రొన్తి ర్దుశ్యకేత్యాశయేనాహ- (శైకస్త్రిక) ి.

రుద్ధృచ । మూర్ఖాధ్యాయత్వనగ ప్రాణమాస్థితో యోగ ధారణా ” మిత్యాది స్మృతిశ్చోభేయశోక్తరీత్యాప్తాక్షి యోగిభిః క్రియమాణం సవత్తత్వ విలాపం దశాయతః, తస్మాద్దేహదుచ్చక్రమఘోరోగీతత్వసంఘాత రూపం సేన్ద్రియం దేహం యశోద్భవం ప్రవిలాపయతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... *
 ౧॥వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

—*{ ?॥సూ॥†సమానాచాస్మత్స్య క్ర }*—
 మాదమృతత్వంచానుపోష్య

సద్యోముక్తిమిచ్చతా మష్టాక్షయోగినా మయం తత్వ విలాపద్వారోత్కాగ్రీన్తి క్రమోఽవధా రితః, యే పునరష్టాక్ష యోగినః క్రమముక్తి మిచ్చన్తి తేషా మప్యేవ మేవకిం తత్వ విలాపద్వారోత్కాగ్రీన్తి స్సాస్యోత్? ఆహాస్వి ధీ దనాభిదృశీ? ఇతివిప్రతిఽత్తా+విదమాహ-(సమానాచే) తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్చతాంక్రమముక్తిమిచ్చతాం చోభయేషా మష్టాక్ష యోగినా మాస్మత్స్యపక్రమాదు

॥ తత్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయత్ సూత్రార్థముసంహరతి- (తస్మా) దితి, అ॥౧॥సూ॥౬॥

† సద్యోముముక్షోరివ క్రమముముక్షో రపితత్వవిలాప పూర్వకమేవోత్కాగ్రీన్తి రితివత్సమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త సక్లితోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

ధీ అన్యాదృశీ- తత్వవిలాపాపు రస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూ సాధిక్యత్య తత్వ విలాపా నుపదేశా త్రేషాం తత్వ విలాపా పురస్సరై వోత్కాగ్రీన్తిస్సాస్య దితిపూర్వ పక్షేప్రాప్తే “ యప్రయాగ్య ” నిత్యాదౌలేషాం ప్రాగుక్తతత్వ విలాప మభ్యుపగమ్యాన్తిరాదిగత్య భిధానాత్తత్వ విలాపపురస్సరైవైషా ముత్కాగ్రీన్తి ర్భవతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

తాగ్రీనిస్సమావైవ, సుతి-రాధ్యస్త ర్వాః, ఉపక్రమః- లేనమా
గ్నేణోతగ్రీమణారవ్యః, తతశ్చ తత్వ ప్రవిలాప మారభ్య వాద్యస్త
ర్వాగేణో తగ్రీమణారవ్య పర్యంతం సమావైవ తాగ్రీని రుథ
యేషాం భవతి, తతః స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్చన్తోనాద్యను వతఃమా
నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహాద్యయావ్యముక్తాస్సస్తగ్త
మముక్తిమిచ్చన్త ఇహస్త్రిక్ ప్రకృతిమద్ధలే, అనుబోష్య- చిరవస్థిత్యై
వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నునన్తి, తథావ శ్రూయతే “స్థి
త్వాముహూతాఽర్థమకుణ్డవృష్టినిః భిక్ష్యమూర్ధస్వసృశేత్పరంగత”
ఇతి. ... ..

౨॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—* ౮॥సూ॥ ౧ తదాఽతీస్సంసారవ్యపదేశాత్—

సమధిగతం సద్యోముక్తి మియుపాః సుఖమ్నావాద్యస్తర్వా
గ్నేణోతగ్రీనిసమయవేవ మోక్షోభవతీతి. అథ సుఖమ్నా మాగే
ణోతగ్రీన్తస్య క్రమముక్తి మియుపగతిమచి-రాది లోకగత భోగ
సాధన శరీరకారణ భూత విజ్ఞశరీర సమృద్ధో స్తి ? కిం వాన ? ఇతి
విశయే+ప్రాహ-(తదాఽతీ)౧౦=తచ్చక్షేన వై హయస విహరచక్షణన
సాధన శరీర కారణ భూత విజ్ఞశరీరముచ్యతే, అక్ మర్యాదాథేన,

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాన్తయోగి నోర్మధ్య ఇత్యర్థః. క్ర
మముక్తిచ్చానుదయగిఫలమిహేతివేదితవ్యమ్. ౮॥సూ॥౧॥

౧ ఇహతు విలాపితతత్వత్వా తగ్రీమముముక్షోసంసారోనాస్తి
త్యాజ్యేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణమాక్షేప సద్భిత్యోపా
కగోతి- (తదాఽతీస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

+ ప్రవిలాపితతత్వత్వా భ్యుపగమాతగ్రీమ ముముక్షో స్థిశరీ
రసమృద్ధో నాస్తితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాస్తమాహ- (ప్రాప్)తి
త్యాదినా. * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్మనికలయః; తతశ్చ తత్, అపీలేఽగి క్రమముక్తిమీ
యుషిసమృద్ధమవతిష్ఠతే, అప్రధానావరణాతిక్రాంతే ల్లిజ్గశరీర మవతి
ష్ఠతఇతియావత్; కస్తాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి “య
దిప్రయాస్యన్నృప పారమైష్ఠ్యం వైహాయసానామత యద్విహరిమ్ |
అష్టాధిపత్యం గుణగన్నిపాతే సహైవగచ్ఛేన్ననసేన్ద్రిమైశ్చే”తి
తస్య యథోక్త శరీర సమృద్ధ లక్షణ స్సంసారోవ్యపదిశ్యతే.

—* ౯॥సూ॥ † సూత్తుంప్రమాణతశ్చ తథోపలభ్యేః*

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్వాత్కం జీవస్యాస్తాచ్ఛరీరాత్ప్రవస
త ఆశ్రయ భూతుం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూ
త్ముమ్, ఇతరైరత్యంత మదృశ్య స్వభావం భవితుమహాతి, కుతఃఃత
థోపలభ్యే- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోస్య శరీరస్య
సూత్తుతోవలభ్యే, ఆతపవహి స్థూలదేహాన్నిష్కామదేత చ్ఛరీరం
పాశ్వశ్లేర్నోప పలభ్యతే, అతిసూత్తుత్వా త్రేజోవదతిస్వచ్ఛత్వా
చ్చాస్య సవత్రి సంచారావిఘాతా వుపపద్యతే.

—* ౧౦॥సూ॥() నోపమదేనాతః*

అతః- అతిసూత్తుత్వాదేవ, ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రమణ కాలే నో
పమదేనో తాగ్రీయతి, ఇదం సూత్తు శరీరం స్థూలశరీరమనుపమదే
య దేవన త్తస్తామతాగ్రీయతీత్యర్థః, స్వయంచస్థూలశరీరవచ్ఛేదన
శోషణ జాహన ప్లావనాదిభిర్నోపమద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

† లిజ్గశరీర మపరిమేయ మిత్యాసా- (సూత్తు) మితి.

() లిజ్గ దేహస్యా తిసూత్తు త్వేయుక్తిసూహ- (నోపమదేనాత)

ఇతి. * * * * *

స్థూలదేహా న్తస్సూత్తుశరీరసత్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురు
తాగ్రీమత్, తదేవప్రమాణా భావాన్నా స్తితిచేన్నరణా త్ప్రీగూ
ర్ధ్వంచో స్తోపలభ్యసుపలభ్యాయం తాదృశోష్టాశ్రయత్వేన తాదృశ

—* ౧౦౧||సూ|| అన్యైవహోపపత్తేరేష ఉచ్ఛా *—

యోయం స్థూలదేహీ సమాలభ్యమానే ఉప లభ్యత ఉచ్ఛా
సత్వేష ఉచ్ఛాప్రసిద్ధస్థూలదేహీ వ్యగిరి క్తశరీరవ్యసాక్రయో భవితుమ
హతి, కఠి? ఉప సత్త్వే: తథాహి మృతా వస్థాయా మవస్థితేషి
స్థూల దేహీ సత్స్వపి తత్ర రూపాది గుణేషునైహోచ్ఛాపలభ్యతే, జీ
వితావస్థాయాంతూప లభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఉచ్ఛాస్థూల
దేహీ స్తగత సూక్ష్మదేహస్యైవ గుణభ్యుపపద్యతే. చ శక్తేన శ్రు
తిముఖోద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః “ ఉష్ణ ఏవైష సేవిష్య భేభతో
మరిష్యన్తి ” తి. ... ..

—* ౧౦౨||సూ|| ప్రతిషేధాదితీచేన్నశారీరాత్స్వప్నో హ్యేకేషామ్ *—

అథ యదుక్తం “ వాఙ్మనసీ ” త్వారభ్య తత్స విలాప పూ
వక ముత్రామణం తదధువాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి,
భగవదుపాసకస్య శరీరా దుత్కాన్త్యాదికం నోపపద్యతే, ఘటే ధి
న్నేయథాకాశఆకాశస్యా ద్యథాపరా ఏవం దేహీమృతేజీహోబ్రహ్మ
సమృద్ధ్యతే పున ” రిత్యాదినా వాగాది తత్త్వపరమేనతి జీవ బ్రహ్మ
ణో భేద ప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్తత్, “ ఏవం దే
హీ మృతేజీహో బ్రహ్మసమృద్ధ్యతే పున ” రిత్యాదాప్రాప్త్యాశారీరా
చ్ఛేదేన ప్రాప్యగిపరమాత్మా స్పష్టఏవై కేషామ్- ముఖ్యానామ్, విచే
కినాం ప్రతీయతే, సత్త్వవిచేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్యోప
స్యా త్తసాకకముపాసీత, స్వాత్మసమృత్త్యర్థమితీచేన్నాత్మసమృ
త్తేన పూవఽసిద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాంభగవదుపాసనానా
మానర్థక్య ప్రసంగాచ్చాస్తాగ్రమ్భ భక్తిప్రసంగాచ్చ, నహి “ ఘటేధి
న్నేయథాకాశ ” ఇతి దృష్టాంతో దాష్టాన్తి కేజీవాత్మ పరమాన్ననో
సూక్ష్మదేహస్యా నిత్యనిర్దేశేన సహైవాయ ముత్రామణ తదిభావే
నాహ- (అన్యైవే) తి. * * * *

భేదం ప్రతిషేధముపాదీయత ఇతి శక్యతేవక్తుమ్, కింతవాశవజ్జీవ
స్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్, తథాహి యథాస్వచ్ఛమహాకాశో
ఘటాది సమృద్ధో మలినఇవ భవతి తత స్సన్ధిః సమృద్ధే ఘటాదౌభి
న్నేసతి పూర్వవస్వచ్ఛభవతి, ఏవం స్వచ్ఛఏవ జీవో జ్ఞానతనిప్రకృ
తికార్యదేహైస్సమృద్ధస్థౌ మలిన ఇవభవతి, తతో భగవదుపాసనమ
హిమా స్వసమృద్ధదేహే మృతే సతి జీవస్వచ్ఛభవతి, తతో బ్రహ్మ
ప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయా
సేనైవ బ్రహ్మసమృద్ధతే - భగవంతం ప్రాప్నోతి, తస్మాద్బ్రహ్మ
ప్రేసస్మిరుపాసకస్య శారీరస్య తత్త్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదు
తాగ్రాని స్తతోగతిరిత్యేతదుభయం సూపద్యతే.

— ❀ ౧౩॥సూ॥ స్మర్యతేచ ❀ —

అపిచ శరీరాదుతాగ్రన్త్యాదికంజీవేశ్వరయో భేదసద్భావా
భిప్రాయేనైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే “ప్రయాణకాలే మనసాచలేన
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేనచైవ ! భువోమధ్యే ప్రాణమావేశ్య స
మ్యక్సతం పరం పురుషముపైతిదివ్య” మితి.

౩॥సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ॥సూ॥౨॥

— ❀ ౧౪॥సూ॥ † తానిపరేతథాపశ్యహ ❀ —

సమాప్తాఽత్రాక్షిప్తాచిన్తా, అథప్రకృతమేవానువతతే, ప్ర
కృతేచాష్టాంగయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరా
రచ్ఛుక పశ్యమహాభూతాని చత్రివిధాహజ్ఞాగ్రేయభోధ్యవం ప్రవి

~~~~~
ఇహసంసారజిహాసోదయగి ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్త
వ్యమ్.

అ॥ ౩॥సూ॥౬॥

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహజ్ఞాగ్ర పర్యంతస్తత్త్వ విలాప ఉక్తిః,
తథాచి తత్త్వ ప్రవిలాపకథనస్య తదధికరణ శేషత్వాత్తమిదానీం సిష్టో
వలోకనన్యాయేనానుస్మృత్యాహ (తానిపర) ఇతి.

లీయ న్నభివృద్ధమ్. సంప్రతి, తాని-వైకారికవైజన రామసానిక్రీయ
 ప్యహజురణాని, మహాతత్వ ప్రకృతి విలాపద్యారా, పర-మనీక
 బ్రహ్మణి, విలాప్యస్తే, ఏవంయోగిభిరనుసన్ధేయవిత్వభాగ, కుతః
 తథాహ్యహ- “లేజగిపరస్యాం దేవతాయా” మిత్యాదిశ్రుతి, ఆ
 త్రలేజశ్చదేన వైజసాహజా-రో పరిక్షిత మహాకా-రత్రయమపి
 హ్యతే, * తస్మాదేవంయోగిభి స్తత్వలయగితావ్యభివృద్ధగ న్నవ్యమ్.

౪॥ తానిపరేతథాహ్యహేత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౫॥సూ॥† అవిభాగోవచనాత్ *

కిమనయాతత్వ ప్రవిలాపభావనయా, సద్యోముక్తిమీయమా
 మివక్రమముక్తిమీయమా మపి కారణదేహాద్వి భాగోభవతి? అహం
 స్విదవిభాగోభవతి? ఇతివిశయేప్రాహ- (అవిభాగ) ఇతి= క్రమము
 క్తిమీయమాం స్థూలదేహాదుతక్రమణ కాలేకారణదేహేనా విభాగ
 ఏవభవతి, కుతః ? వచనాత్ “సనైవగచ్ఛేన్ననసేన్ద్రియైశ్చే”తి
 క్రమముక్తిమీయమాం యథోక్తదేహ సాహిత్యవచనాత్; తస్మాద్విహ
 లేమాం తాదృశదేహేనావిభాగఏవ భవతీత్యవగ న్నవ్యమ్. ఇతితచ్చ
 ధికరణమ్ “తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశా” విత్వధికరణ ప్రపచ్చనార్థ
 మితిజ్ఞేయమ్. *

౫॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

* ఫల కథన పూర్వక వేత్తదధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)

దితి.

అ॥౪॥సూ॥౧॥

† తదా పీతేతి పూర్వాధికరణ దృఢీకరణార్థత్వాజ్ఞేయ తద్వ
 ద్భావనశ్చతోయ త్తగాధికరణమారభతే- (అవిభాగోవచనా) దితి. పూ
 ర్వపక్షగి పాగ్వాత్. * * *

¶ ఫలముపదిశన్న ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అస్య
 పానరుక్త్యశ్చా-ంసంసారస్మతి- (ఏతచ్ఛే) తి. అ॥౫॥సూ॥౧॥

—* { ౧౬॥సూ॥తదోకోఽగ్రజ్వలనంతత్ప్రకాశితద్వా }
 { రోవిద్యాసామధ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియో } *—
 { గాచ్చహారానుగృహీతశ్శతాధికయా }

యదుక్తమ్ “ సమానాచాస్పత్యపక్రమా ” దితితత్రకింస్మతి
 శబ్దేనయస్యాగికస్యాశ్చిన్నాద్యాఅన్తమాగోవివక్షితః? యద్వాసు
 షుమ్నాఖ్య నాడ్యన్తర్కాగ్వివ ? ఇతిసందేహేపాప్తే* తత్రస్మతిశ
 బ్దేన సుషుమ్నానాడ్యన్తమాగ్వివ వివక్షితఇతి వక్తుమిదమాహ-
 (తదోక) ఇతి= తదోకః- తస్య- క్రమమక్తిమీయుషోదేహాదుచ్చక్ర
 మిషోః, యదోకః- ఆయతనమ్, సుషుమ్నానాడీస్వరూపమ్; తత్, ఉ
 త్క్రమణికాలేఅగ్రజ్వలనమ్- హృదయాదుపరి ప్రద్యో తితాగ్రంభవ
 తి, తథాచామ్నాయతే “ సవతాస్తేజోమాత్రా స్సమభ్యాదదానో
 హృదయ మేవాన్వక్రామతి తస్యహౌతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యో
 తతేతేనప్రద్యోతేనైష ఆత్మానిష్కామతీ ” తి. అత్రహృదయాగ్రశబ్దే
 నహృదయ సమీపవతి=తేజోమయం సుషుమ్నాఖ్య నాడీస్వరూపంల
 క్ష్యతే, తేజోమాత్రా శబ్దేన్ద్రియా ణ్యుచ్చయే, తతస్తత్ప్రకాశిత
 ద్వారః- లేన-జ్వలతా సుషుమ్నానాడీ లక్షణేన హృదయాగ్రేణైవ, ప్ర
 కాశితమ్-దర్శితమ్, ద్వారమ్- తదన్తఃప్రవేశవివరమ్, యస్మైసః, సుషు

* “ సమానాచాస్పత్యపక్రమా ” దిత్యధికరణేసామాన్యత
 స్సముపాత్తస్మృతిశబ్దో త్రవిశేషతో వివృయతఇతితేనాస్య హేతు
 హేతు మద్భావ సజ్జతీంసూచయన్నస్య విషయాదికమాహ- (యదు
 క్త) మిత్యాదినా= సుషుమ్నానాడ్యన్తర్కాగ్రేణైవోత్కా-మత్యుపాస
 కఇతివిశేషా శ్రవణాద్యస్యాగికస్యాశ్చిన్నాద్యా ఏవాన్తర్కాగ్రస్మృతి
 శబ్దేనవివక్షితఇతిపూర్వపక్షేసుషుమ్నానాడ్యన్తర్కాగ్రేణై వోపాసకఉ
 త్క్రమతీతి విశేషం శ్రావయస్సవీవ నృతిశబ్దార్థ ఇతిభావేన సిద్ధా
 న్తయతి- (తత్రస్మతిశబ్దేనే) త్యాదినా. * *

మూనాద్యన్తఃప్రవిశ్యతవస్తమాన్తేనతాంనాడి మాత్రీశ్వరమూర్తా
 స్థబ్రహ్మరస్థద్వారాయథోక్తో పాసకో బ్రహ్మప్రాప్తం బహిని
 సాహస్రమతీతిప్రతిపత్తవ్యమ్, కమితాన్తనాద్యన్తఃస్థానాన్తరేభ్య
 శ్చ నిసాహస్రమన్తీతిశ్లేయమ్, కుతఃపునరుపాసక స్సుమమ్నా మార్గే
 న తామాశ్రిత్య మూర్తాన్త బ్రహ్మరస్థద్వారో తాహ్రిమతీత్యపగ
 మ్యతే ? విద్యా సామధ్యాయాత్ - విద్యాయాస్తాచ్యుతప్రభావత్రైత్య
 థాః, తథావ శ్రూయతే “ పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుయోద
 హరమ్ । తతఃపదగా దనన్త తవధామ శిరః పరమం పునఃసహాయత్వ
 మేత్య నపతన్తి కృతాన్త ముఖే ” ఇతి. తత్సేవ గత్యున్నస్మి యో
 గాచ్చ-యోగిన స్తదా విద్యాజ్ఞభూత సుమమ్నాశ్చ మూర్తాన్తవా
 డీద్వారగత్యున్నస్మితి సమ్భవాచ్చ, ఇతతత్సేవంహాదేన-హృత్పద్మకృ
 తాలయేన భగవతాశ్రీహరిణా, అనుగృహీతస్సౌ మూర్తాన్త్యనైవ, త
 తాధికయా- శతాదతిరిక్తయా, ఏకశత తమ్యా- సుమమ్నాశ్చయా
 నాద్యా, బ్రహ్మప్రాప్తం నిసాహ్రిమతీతిశ్లేయతే, ఇతరాభిరత ఇ
 తిచ. తథా శ్రుత్యన్తరేవ శ్రూయతే “ శతచైకాచహృదయస్యవా
 ద్యస్తాసాంమూర్తానమభిసృతైకా-తయోధ్వమామన్న మృతత్వ
 మేతి విష్వజ్జన్యా ఉతహ్రిమణే భవన్తి ” తి. శ్రుతస్తాత్ “ సమానాచా
 సృత్యుపక్రమా ” డిత్వత్రసృతిశబ్దేన సుమమ్నాశ్చ నాద్యన్తమార్గ
 ఏవ వివక్షితః, తేనైవమార్గేన యోగీనిసాహ్రిమతి, తత్ప్రకేత నిసాహ్రి
 మణాదికం సవకం యోగినాం భగవదనుగ్రహేనైవ ఘటితం, భవతీతి
 ధ్యేయమ్. *

—* ౧౭॥ సూ॥ రత్నసుసారి *

* “ తనోకోఽగ్రజ్వలన ” మిశ్మేతదాదికముపాసకసోక్త్యాతాహ్రి
 న్నికాతేహృదిస్థస్మిన్నీహారిరేవ ఘటయతీతి, ప్రాహ- (తనోశ్చైత్య) మితి.
 ౧॥ భలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముప సంహరితి. (విస్తరితం) ౩.

“ శతంచైకాచ హృదయస్య నాద్య ” ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మ
ప్రేప్సో స్సప్రపచ్చం సుషుమ్నా నాడీ రశ్మిసమృద్ధముపపాద్యానస్త
రం శ్రూయతే “ యతై తస్మాచ్ఛరీరా దుత్కామత్యధైతై రేవ ర
శ్మిభిరూర్ధ్వః ఉత్క్రమత ” ఇతి. తస్మాచ్ఛతాధికయా నిర్గచ్ఛ త
ద్రక్ష్యమసారీ గచ్ఛతీత్యవగమ్యతే. ... *

—* { ౧౮॥ సూ॥ నిశినేతిచేన్నసమృద్ధస్యయావద్దే } *—
హాభావిత్వాద్దశయతిచ.

స్యాదేతత్ అహని నాడీ రశ్మిసమృద్ధసమృహ త్తదోత్క్రమ
తో స్తిరశ్మ్యనుసారిణీ గతిః, నిశివరేయవసపునస్సాగతినఃస్యాత్, నిశి
నాడీరశ్మి సమృద్ధ ఏచ్ఛేదాదితిచేనై వంవాచ్యమ్, నాడీరశ్మి సమృద్ధ
స్య యావద్దేహాభావిత్వాత్- యావన్నిజ్ఞ దేహాభావీహిసుషుమ్నాఖ్య
సిరాకిరణ సమృక్కః, అపిచైతవర్థం శ్రుత్యస్తరం దశయతి “అము
ష్టాదాదిత్యాత్ప్రతాయ నైతా ఆసునాడీషు సృష్టా అభ్యోనాడీభ్యసప్ర
తాయన్తే తే అముష్టిన్నాదిత్యే సృష్టా” ఇతి, “వైశ్వానరం యాతి వి
హాయ సాగతా స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే ” తి వైవంజా
తీయకమ్. అ స్తిచనై దాఘికాసు నిశాస్వపి కిరణోప లభిః, తదాతా
పావికార్య దశనాత్; యథాదుది నేషుభవతి కిరణానువృత్తిరేవం
నిశ్యపి భవత్యేవ కిరణానువృత్తిః, నహి చిరం పరం బ్రహ్మోపాసిత
వతో రాత్రిప్రయాణమాత్రాపరాధేనోర్ధ్వఃగతి విహతిరితి శక్యతేవ
క్తుమ్, తహి పాక్షిక ఫలైవ విద్యేతి తస్యాం నకస్యాపి ప్రవృత్తి
స్సానిత్, మృత్యు స మయస్యా నియతత్వాన్నాహరాగమోదీక్షా
యోగినా ముపపద్యతే, తస్మాత్తేషా ముత్కామన్తానాం దివానిశమవి
శేషేణ భవతి రశ్మ్యను సారిణీ గతిరితి స్థితమ్. ... *

—* ౧౯॥ సూ॥ అతశ్చాయనేపిచదక్షిణే } *—

అతశ్చ-“ అహరాగమోదీక్షానుపపత్తైః, విద్యాయా అపాక్షి

కఫలత్వాన్మృత్యుకాలస్యానియతత్వాచ్చరక్షితేష్యయనేవలేతో యో
గీప్రాప్నోత్యేవాపాసనఫలం మోక్షమవాప్నోతి రక్త్యనుసారిణీం గ
తిమ్, ఉత్తరాయణ ప్రాశస్త్యప్రఖ్యాపనార్థం స్వస్యపితృగిప్రసా
దలబ్ధస్వచ్ఛంద మృత్యుతా ప్రఖ్యాపనార్థంచ భీష్మాచార్యగిప్రత్యేక్ష
దుత్తరాయణమ్, అథవా స్వచ్ఛంద మృత్యువాదోగిసగిప్రాప్తే గోత్ర
రాయణ ఏవోతగ్మన్తీత్యేతత్ప్రదేశనార్థమేవభిప్రాయమి
త్యవగమ్యతే, యద్వా సద్యోముక్తి మిచ్ఛతాం విషయే ఇద మహరు
త్తరాయణాగమో దీక్షణానావశ్యకత్వక్షాపకసూత్రద్వయమస్తు, త
ద్దైవ శ్రూయతే “ దేశేవ కాలేవ మనోనసశ్చేత్సా గ్రిహాన్నియచ్ఛే
న్మనసాజితాసు ” రితి క్రమముక్తిమిచ్ఛతా మిదమహరా ద్యాగమో
దీక్షణమావశ్యకమ్, నహితేషాం స్వచ్ఛంద మృత్యునామహరా ద్యాగ
మోదీక్షాభ్యుపగమే విరోధంపశ్యామః, ఏతత్ప్రదేశనార్థమేవ భీ
ష్మాచార్యేగోత్ర రాయణం ప్రతిక్షిత్ రితివేదితవ్యమ్ “ ధర్మా
ప్రవదత స్తస్యసకాలగిప్రత్యుపస్థితః । యోయోగినశ్చంద మృత్యోవా
భీతస్తూత్తరాయణ ” ఇతిహిశ్రూయతే, “ యఏవంవిద్వానుదగ
యనేప్రమీయతే దేవానామేవమహిమాసంగత్వాఽఽఽత్యస్యసాయు
జ్యంగచ్ఛతీ ” తిశ్చురేతేచ్ఛేదమేవతాత్పర్యుపగమ్యతే. ... *

—*౨౦॥ సూ॥ యోగినగిప్రతిచస్మర్యతేస్మా ర్తేనైతే*

అపిచ “ యత్ర కాలేత్వనావృత్తి మావృత్తింశ్చైవ యోగినః ।
ప్రమాతాయాన్తితం కాలం వక్ష్యామి భరతమణే ” త్యుక్తమ్య అ
చిరాదిక్రమముక్తిచ్ఛయాఽహరాగమం ప్రతిక్ష్యపరేతానష్టాన్యో
గినగిప్రత్యేవదేవయానం స్మర్యతే, తస్మాదేతే అహరుత్తరాయణో

* తథాచక్రసుముముక్షానామహరా ద్యాగమోదీక్షణమావశ్య
కమితిభావః. * * * *

ఏవంయోగినా మిచ్ఛానుసారేణో భయధాగత్య పరితిభా

దీక్షణే స్తాతే-స్త్వత్కుక్తేచేతి నిశ్చితవ్యమ్.

ఽత్రదోకోధికరణం సమాప్తమ్. సూ||౫||

ఇతి శ్రీభగవద్బదరాయణేశుకాచార్యపరావతార శ్రీవత్సకుఠ

తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రధిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిధాారిత శ్రీమద్భగవత రాధాస్త

శ్రీశుక భగవత్పదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్బదరాయణ సంప్రదీత సర్వ వే

దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య

ద్వితీయఃపాదః.

ద్వితీయపాదస్త సముదిత సూత్రసంఖ్యా||౨౦||

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

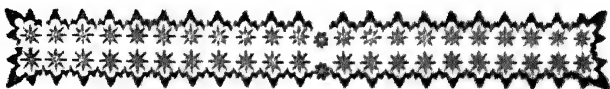
వేనపాదార్థముప సంహరతి- (తస్మా) దితి.

అ||౬||సూ||౫||

చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీశుకభగవత్పదాచార్యః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్తస్సద్గురుచరణారవిష్టాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్చకభాష్యే చతుర్థాభ్యాయస్య తృతీయోపాదే.

— ❀ ౧॥ సూ॥ అచిరాదినా తత్పరితే ❀ —

॥ తదేవమతీతపాదే యోగీతత్వలయనస్తరం సుఖమ్మయో
తాగ్రస్తస్తద్రక్త్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్, తదేవగమనవస్తి తృతీ
యేపాదే ప్రపచ్చ్యతే, తత్రగమనమాగాః బహుధాత్రాయస్తే,
తథాహి “ యత్రైతస్థాచ్ఛరీరాదుతాగ్రమ త్యథైతై రేవరక్తి భి
రూర్ధ్వః ఆక్రామత ” ఇత్యేకోరక్త్యనుసారీ, తదా “ ఛాన్దోగ్య ”
లేచిషమభి సచ్చవన్త్యచిషోసా అహరాపూర్వమాణపక్ష మా
పూర్వమాణ పక్షాద్యాక్ పడుద క్షేతిమాసాంస్తాన్తానేభ్య స్సంవ
త్సరం సంవత్సరాదాది త్యమాదిత్యా చ్చంద్రమసంచన్ద్రీషనోవిద్యు
తం తత్పురుషోమానవస్సపీనాక్ బ్రహ్మగవయత్యేషదేవయానక ప

అర్చిరాది పథాయోగీ యదనుగ్రహతోఽచిరాత్ ।

ప్రయాతీపరమంధామ తంసీతారామమాశ్రయే॥

॥ అస్యపాదస్యైత దధ్యామేనపూర్వ పాదవదేకవిషయత్వమే
వసజ్గతిః, పూర్వ పాదోక్తోతాగ్రన్తి సాధ్యార్చిరాది గతేరిహప్రప
చ్చ్యమానత్వా దస్యపూర్వపాదేన సాధ్యసాధనభావసజ్గతిం పూ
ర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- ఇమాం
సజ్గతిమేవ ప్రాగధికరణేనా స్యాభిప్రేత్యమాగ్ధాత్త కంవిషయముప
స్థాపయతి- (తత్రే) త్యాదినా.

స్థాభి " త్యన్యః, తథా కౌషీతిక్యామ్ " సవితం దేవయానం పథా
 నమాసాద్యాగ్ని. లోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం
 సఇన్ద్రిలోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మ లోక " మిత్యపరః, అత్ర
 లోకశబ్దస్థానపరః, ప్రజాపతిశబ్దోనప్రజాపతిపరః, బ్రహ్మశబ్దశ్చ
 తుముఖపరః, తథా " యదావై పురుషోస్తాల్లోకాత్ ప్రేతి సవా
 యుమాగచ్ఛతీ " తీతరః, తథా " సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు
 రుషం విశ్వతోముఖ " మితకశ్చిత్, తథా " సూర్య ద్వారేణ తేవిర
 జాఙ ప్రయాన్తి " తిచైకః, కిమేతేమాగాఙ ప్రతిశాఖం పత్యమానా
 మిథోభిన్నాః? అహూస్విద్ధురోప సంహారవదన్యోన్యగుణైరన్యోన్య
 విశేషితా స్సన్త ఏకవేదాచిరాది మాగోభవతీతి సంశయే ప్రతిశా
 ఖం దేవయాన పాతభేదాన్తిథోభిన్నా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అచిర
 రాది మాగన్త్యైక ఏవభవతి, యథా శాఖాన్తరోప దిష్ట విద్యాగు
 ణానాం తదితర శాఖోప దిష్టతథా విధవిద్యాయా ముపసంహారఃకృ
 తః, ఏవ మిహాపి శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమాగన్త్యేషాణాం శ్రుత్యన్తరో
 పదిష్టమాగేహూపసంహతుముచితత్వాత్; తతశ్చైకవేదాచిరా
 ది మాగన్త్యైక సిద్ధే తేనైవాచిరాదినా ఉపలక్షితేనోత్తరేణమా
 గ్నేణపరమపదంప్రేపూనంహతీతినిశ్చినుమః, తస్మాత్ తత్ప్రతిపేక్షః " వై
 శ్వానరంయాతివిహాయ సాగతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే "
 త్యాదౌ " అగ్నిస్సూర్యోవివాప్రాహ్లాశ్శుక్లోరాకోత్తరస్సర్వాడి " త్యా
 దౌహోపాసకగన్త్యాన్తిరాది మాగన్త్యైకత్వ ప్రసిద్ధిరిత్యర్థః, సౌ
 త్రమచిఙ్గ పదమగ్నిపరమ్. " అగ్నిజ్యోతిరహశ్శుక్ల " ఇతి స్మృతౌ
 జ్యోతిఃపదమాదిత్యపరమితిజ్ఞేయమ్. ... *

అత్రభక్తియోగినా మష్టాష్టయోగినా మివేచ్ఛాయాం సత్యామర్చి
 రాదిమాగేణ గమనంభవతి, యదేచ్ఛానస్యాత్తేషాం తదాప్రారణా
 త్తేజామిశాదివద్భగవదనుగ్రహేణైవ విమానమారుహ్యపాషణదే

స్వహాసద్యవతే యథేచ్ఛం పరమపరం. ప్రాశ్నాన ప్రతిప్రత్యేతవ్యమ్-
 తతత్త్వకాభాభేదేన పాతభేదేవ్యచిరాదివత్ప్రేక్షకమేవభవతి, తేనై
 వ దేవయానేన పథాఅష్టాంగయోగీరంహంతి స్థితమ్. ... ❀

౧॥ అగ్నిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—❀ ౨॥సూ॥ ౧ వాయుమద్భాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్. ❀—

“ అగ్నిస్సూర్యోదివా ప్రాప్తాశ్చక్షుర్లోరాకోత్తరస్సూరా ” డి
 త్యత్రక్షూయమాదేదేవయానే ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరోవా
 యుక్త్యాగ్నోద్ధి వతః-తమయోచ్చిత స్థానయో స్థితావభ్యుపగంత
 వ్యా? కింవానాభ్యుపగంతవ్యా? ఇతివిచికిత్సాయా + ముత్తరాయణా
 దూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూస్త ఇత్యభ్యుపగమయితు మిదమాహ-
 (వాయు) మితి= భగవదుపాసకోదేహ దుత్క్రియారాదిక
 ప్రాప్యోత్తరాయణ మభిసంభూయతస్తాదత్త మభిసంభవతి, అర్థా
 ద్వాయుమభిసంభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్తాత్ ? అవిశేషవిశేషా
 భ్యామ్- తథాహి “ వదుదక్షిణమాసామాసేభ్యస్సంవత్సర ” మి
 త్యతోత్తరాయణా దూర్ధ్వం సంవత్సరస్యాచికాదివ త్ప్రస్య
 త్యావిశేష త్సూక్రియతే, తథా శ్రుత్యంతరే “ యదావై పురుషోస్తా
 ళ్లోకాత్ ప్రేరితః వాయుమభిగచ్ఛతీ ” త్యాదౌ వాయోగిప్రాశ్యత్వ

❀ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-

(తతశ్చే) తి.

అ॥౧॥సూ॥౧॥

౧ దేవయానస్థాగ్నిరాదిప్రస్తావేన తత్రత్యాభ్యవాయోస్సన్నిత
 త్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసంగసగ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (వా
 యుమద్భా) దితి.

+ “ అగ్నిస్సూర్య ” ఇత్యతోత్తరాయణా దూర్ధ్వమపతత్యా
 త్తానతత్రనివేశితా వభ్యుపగంతవ్యావిత్యేషప్రాప్తే సిద్ధాంతయ-
 (ఉత్తరాయణా దూర్ధ్వ) మిత్యాదిచా.

విశేషశ్చాగ్రయతే, తస్మాద్ధుదగయనాదూర్ధ్వం మబ్జవాయూ నివేశి
తావభ్యుపగస్తవ్యా, అపిచ “ మాసేభ్యో దేవలోక ” మితి “ ఆది
త్యాచ్చస్త్రమస ” మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలో
చనయా వాయుభోకోపరిదేవలోకచస్త్రలోకాస్తతిజ్ఞేయమ్.

— ❀ ❀ సూ॥ + తటితోధివరుణస్సమృద్ధాత్ ❀ ❀ —

చస్త్రలోకాదధిచ ప్రాప్త్యా తటి దస్తి, తటిత్.
విద్యుల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్యపురుష ఇత్యర్థః.
తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి, వరుణస్తిపతి, తం ప్రాప్నోతీతి
జ్ఞేయమ్. కస్తాత్ ? సమృద్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో సమృ
ద్ధః “ యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవ్రస్తనిత నిఘోషా జీమూతో
దలేషు విద్యోతంతే తదాప్రోవషన్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతి ర్వ
రుణ ” ఇతి శ్రుతిస్త్రుతిప్రసిద్ధః, అతస్తయోసమృద్ధాత్ “ తటితో
ధివరుణ ” ఇతి సూక్తమ్. () యద్యప్యాదిత్యాదేస్తత్తచ్చృతిషు దేవ
యానేపథి స్థాన భేదశ్చాగ్రయతే, తథాహి “ సంవత్సరా దాది
త్య ” మితి ఛాన్దోగ్యే “ యదావై పురుషోస్తాల్లోకాత్ ప్రేతిసవా
యమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతేయధారథచక్రస్యఖం తేనస

+ “ ఆదిత్యా చ్చస్త్రమసంచస్త్రమసోవిద్యుత ” మితి ఛాన్దో
గ్యోక్తచస్త్రమో విద్యుతావిహూపసంహృత్య కాషీతక్యక్తవరుణ
లోకమిహూపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధి) తి.

() ఆదిత్యాదీనాంస్థానభేదకథనాచ్చృతీనాం విప్రతిషేధము
ద్భావయన్తే- (యద్యప్యాదిత్యాదే) రితి- తత్ర “ యదావైపు
రుష ” ఇతి శ్రుతీరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః, అస్తాలోకాత్, ప్రే
తి- ఉత్కాగ్రమితి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురి
త్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- చిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తే
న, రథచక్రచిద్రతుల్యేన ద్వాదేణోర్ధ్వముత్క్రమ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

ఉద్ధృమాక్రమతేన అతిత్యమాగచ్ఛత్ "త్వదంత్రే", " మాసేభో దేవ
 లోకందేవలోకాదాదిత్య " మితి వాజసనేయః, తైత్తిరీయ కేతు వా
 యోశ్చాపిస్థానభేదక్రూప మతే "వ్యసోహ్యోగ్నకపాలే-గూర్జిత్యగ్నా
 ప్రతితిష్ఠతి-ఘవతివాయా-సువరిత్యాదిత్య " ఇతి, అన్యత్రచ' అదిత్యాచ్చ
 స్త్రీమన " మితి, "వైశ్వానరం యతివిహాయ సాగతస్స పుష్పయా బ్ర
 హ్మపథేన శోచిషా విధూతకలో-భమా శేరుదస్తావే ప్రయాతి దక్రంస్య ప
 త్నైంశుమార " మితి సర్వవేదాస్తసారేపి క్వచిదాదిత్యాదేవయానే 2
 వస్థానమపిన హ్రయతే, తైంశుమారస్య త్వస్థానం గ్రూయతే, తైంశు
 మారమ్-ధ్రువస్థానమ్, ధ్వగాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞ మితియా
 వత్; తథాపిలేఖ శ్రుత్యస్తలేషు కేవలపాత మాప్రేతాదిత్యాదేవ
 యానేపథి అవస్థాన మాత్రం వివక్షితమ్ సతు క్రమతోవస్థానంజ, స
 వచేదాస్తసారే క్వచిద్యైశ్వానరా దూర్భా మాదిత్యాదేగ క్రమ
 తో 2 వస్థానా ప్రదక్షనేపి తనైగ్రహోపరిష్టాదాదిత్యాదేగ క్రమతో
 వస్థానస్య నిణ్ణేయప్రదక్షనా త్తతోపదిష్టకమ ఏవాశ్రయణీయః,
 తత్రతు " అగ్నిహూత్య " ఇత్యాదిత్యో ద్వితీయస్థానే సమామూర్తః,

అత్రాగ్నోదయస్సప్త " అగ్నిహూత్య " ఇతి సర్వవేదాస్త
 సారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సరం " అభ్యాసమాగమ
 త్సాద్యాక్ వదుదత్తాసాక్ మాసేభ్య సంవత్సర " మితి ఛాన్దోగ్యే
 ప్రసిద్ధా, సంవత్సరోపరిచవాయ్వస్తిత్వమ్ " సవితందేవయానం ప
 స్థానమాసాద్యాగ్నిలోకమా గచ్ఛతి సవాయుతోకమితీ " తికాపీతకీ
 ప్రసిద్ధమ్, తస్మాబ్జాదానస్త్యంచ " వాయుమత్రా " దితి సాత్రిసి
 ధమ్, తదుపరిదేవలోకా స్తిత్వంచ " మాసేభ్యోదేవలోక " మితి
 వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తతఃకీర్త్యంచన్త్ర తదితోగ క్రమతోస్తి
 త్వమ్ " సంవత్సరాదాదిత్య మాదిత్యాచ్చస్త్రీ మనంచ గ్రహసోప
 ద్యుత " మితి ఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, అగ్నోద్వయవత్సరలోక

సాతవ్యుడు, శ్రుత్యంతరేషుచైవ మేవార్చిరాదయోదేవయాన పరిరక్షే
మగ్రధితవ్యాః. ...

అలిఖ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ. ౧౨॥

—* ౪॥సూ॥ ఆతివాహికా స్తల్లికా త*—

అలిఖ్యరాదయో దేవయానే పరక స్తవ్యుక్తమ్, తత్రేదమప
రం సన్నిహ్యతే, కిమేతేఽలిఖ్యరాదయో శేతనయా దేవయానాశ్చ
మాగేచిహ్నభూతాస్తివస్తి? ఇంహచేతనభూతావీనైలేతద్గస్త్యా
ణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావ
న్మాగేచిహ్నభూతాఇతి, కుతః? “అగ్ని స్సూర్యో దివాప్రాప్త” ఇ
త్యాదిమతభైవోప లభేః; యథా లోకే కచ్చి ద్ధామా న్తరంవా ప్రతి
ష్ఠాసమానోఽన్యేనానుశిష్యతే, గచ్ఛతస్తేపథ్యాదా గిరిర స్తీతతోపది
తతో ఽవట స్తతో వ టస్తతో మ తస్తతో నగరమేతా న్యతిత్ర
జ్య గ్రామా న్తరాదికం ప్రాప్నోయీతి, ఏవమహవి “ అగ్నిస్సూర్య” ఇ
త్యాద్యుపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే- (ఆతివాహికా) ఇ
తి=ఆతివాహికాః. అత్యుపచార పూర్వకం గమయితారః, ఏతదు
క్తంభవతి, చేతన భూతావీవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా
వైకుంఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మ
నా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తివస్తితి, కస్తాత్ ? రింగాత్-త
థాహి “ చంద్ర మసోవిద్యుతం తత్పురుషోమానవస్సవీనాః బ్రహ్మ
గమయతీ ” తి శ్రుతి రగ్నోదీనా మప్యతి వాహికత్వం సిద్ధమేవ ద
శాయతి, తత్పురుషః-తస్యవిద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి
వైద్యుతస్యపురుషస్యసంజ్ఞా, తస్మాదర్చిరాదయోగ న్నాణాంనేతార

శ్రీ ఉక్తం దేవయానా స్తిత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభ
తే. (ఆతివాహికా స్తల్లికా) దితి.

*ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరితి-(తస్మా)

ఇతిస్థితమ్.—❖ X॥ సూ॥ + ఉభయవ్యామోహోత్పత్తిర్ధేః ❖—

కథమేషామచికారాదిభిరేవమతివాహ్యత్వం సిద్ధ్యదితినవిస్తేత
వ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహోత్పత్తిర్ధేః- వ్యామోహా-విస్తృతిః,
భగవదుపాసకానాం ప్రాక్తన దేహతదనుబద్ధోభయాస్తరణాత్తేషాం
భగవదుపాసన సిద్ధే భగవదాశ్రితానాం సవత్పూజ్యత్వా దచి-
రాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిపాద్యః.

॥ ఆతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—❖ ౧॥ సూ॥ ౧॥ వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్చ తేః ❖—

విద్యుల్లోకాదుపరివశంవరుణాదయోగస్త్యూనతి వహేయః?
ఉతామానవవీవాతివహేత్? ఇతీమాంవిప్రతిపత్తిముచ్చేత్తుం () పఠతి-
(వైద్యుతేనైవే)తి= తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వమ్ గత్తారః, వైద్యు
తేనైవ పురుషేణామానవ సంజ్ఞేన వరుణ లోకాదివ్యతి వాహ్యమా
నాస్సస్తస్సత్య లోకం గచ్ఛత్యవధతఃవ్యమ్, కస్తాత్? తచ్చ) తే- తా- వైద్యుతా, పురుషోమానవవీత్యబ్రహ్మలోకాగమయ
~~~~~
దితిః స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానా మేవమర్చిరాద్యాతి వాహ్యత్వంనాతిచి
త్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహ) దితి. తస్తాదర్చిరాద
యోఆతివాహికా ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ౧॥ ౩॥ సూ॥ ౨॥

౧ తల్లిజ్ఞ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే (వైద్యుతే
నైవే) తి.

() విద్యుల్లోకాదుపరి గస్త్యూణా మతివహనం వరుణాదికర్తు
కమ్? అహోన్వీ దమానవకర్తుకమ్? ఇతివిచికిత్సార్థః, గస్త్యూణా
మతివహనార్థం శ్రీహరిణానియుక్తత్వా దర్చిరాదయ ఇవషరుణాద
యోపి గస్త్యూనతి వహేయురితి పూర్వపక్షేసిద్ధాంతమాహ- (పఠ
తీ) త్యాదినా.

తీర్తి తస్యైవహి గమయత్పత్వంత్రాయతే, బ్రహ్మ లోకానితి బహు
వచనం వరుణ లోకానీనాముపలక్షణాభావః, బ్రహ్మ- చతుర్ముఖః,
తత్ర పవరుణాదయ స్త్వమానవాను వతికానో భూత్వాగస్త్యూకాన
పర్యంతోఽభివాహయ స్తీ త్యభిప్రాయః.

“ సవినాక్ బ్రహ్మగమయతీ ” త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపరభిత్వా
శయేనాహ,

— ❖ ౭॥సూ॥ కార్యుబాదరిస్యగత్యుపపత్తిః ❖ —

అమానవేనతుసత్య లోకపర్యంత మేవాతికూలమ. కార్యమ-
భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్థిత్వా దేవదత్త ఇ
తివ చ్చతుర్ముఖభేదాని ఏవప్రయుజ్యతేఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే,
కతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదవాచనీనత్వేన సత్యలోకాంత
గత్యుపపత్తిః. ... .. ❖

— ❖ ౮॥సూ॥ విశేషితత్వాచ్చ ❖ —

“ బ్రహ్మలోకాగమయతీ ” తిసత్యలోకపర్యంత గమయ
త్యత్వేనహ్యమానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాంత మేవామానవే
నాతివహనస్యకార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖ పరమితినిశ్చయతే.

— ❖ ౯॥సూ॥ సామిప్యాత్తతద్వ్యపదేశః ❖ —

తుశబ్దోఽపా, అపిచాత్తజత్వేన పరబ్రహ్మసామిప్యాదప్యాత్త
యోనా తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపన్యతే.

వైద్యుతా- అచ్చిరాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాశస్తితా
గస్త్యూనిత్యర్థః. పతహి-శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా నర్థకృది
త్యతలహ-వరుణాదయ స్త్వి) తి.

౧ ఇహబ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వేహే త్వంతరమాహ- (విశే
షితత్వాచ్చ) తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రాధాన్యేచాతివాహి

౪॥ వైద్యుతాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౪॥

—*{ ౧౦॥సూ॥* కార్యాత్యయేతదధ్యక్షేణసహా }*—
తగ పరమభిధానాత్

త్రేధాఖలుజీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్య గభోఽపాసకాః, కేచిదష్టాజ్ఞయోగినఇతి. తత్రయేభ్యోఽతిశయేనసత్యలోకం వ్రజన్తితేకల్పాంతరేఽధికారిణోభవన్తి, అష్టాజ్ఞయోగినాందేవయానేనసత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తిం వత్స్యతి, యేవహిరణ్యగభోఽపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కింతేషాంతత్రలబ్ధయోగానాం తదధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిభావతి? ఉత్తేషాంతదాగమనమపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిభావతి? ఇతివిశయేప్రత్యభిధీయతే (కార్యాత్యయ) ఇతి=సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాంత ఏవ, తదధ్యక్షేణ-సత్యలోకాధిపతివాహిరణ్యగభేణ సమ్రావ, తదుపాసకాః తత్రసంజాతభగవదుపాసనాసన్తః, అతః సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదంప్రాప్నువన్తిత్య

కత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

* భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథాచతుర్ముఖప్రాప్తిశ్చస్తావేనచతుర్ముఖోపాసనయాతం ప్రాప్తానామపిస్త్యతత్వా తద్విచారార్థంప్రసక్తసక్త త్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (కార్యాత్యయ)ఇతి.

+యథేహ భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యపరంపదం వ్రజన్తితద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపితదధిపత్యాగమన మనపేక్ష్యైవపరంపదం వ్రజన్తితిపూర్వ పక్షేప్రాప్తేహిరణ్యగభోఽపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయ త్తభగవదుపాసన వత్సోత్తరాశ్రుత్య నుగ్రహాచ్చతేషాం హిరణ్యగర్భాగమన మపేక్ష్యైవ పరంధామ ప్రాప్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగ న్నవ్యమ్, కస్తూత్? “ఏవంపరేత్యభగవత్తమనుప్రవిష్టా యేయోగి
నోజితమయన్తనసోవిరాగాః। తేనైవసాకమమృతం పురుషంపురాణం
బ్రహ్మప్రధాన ముపయాన్తి గతాభిమానా” ఇతి “తే బ్రహ్మలోక
తుపరాంతకాలే పరామృతాశ్చరిముచ్యంతిసర్వ” ఇతిచాభిధానాత్,
ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదత్తాదీనా మహాభికారాన్తే బ్రహ్మణా
సమైవ పరమపద ప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్, బహిరభిమసూచి“ యా
భదభికారమవస్థితిరాభికారికాణా” మిత్యనేన.

—* గంగాసూ॥† స్మృతేచ్ఛ *—

“బ్రహ్మణాసహితే సవే సమ్మృప్తే ప్రతిసంభవే పర
స్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తిపరంపద” మితి స్మృతే శ్చయమభ్య
స్సప్తమవగవ్యతే, ప్రతిసంభవః-ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యభావః.

౫॥ కార్యాశ్చయాభికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౨॥

—* గంగాసూ॥ పరంతైమినిముఖ్యత్వాత్ *—

సత్యలోకంప్రాప్తాయతోక్తాష్టాంశ్చ యోగినః॥ యతోక్తోపాసక
వత్సత్యలోకార్థ్యత్వేగమనంప్రతీక్ష్య పరంధామప్రాప్తు ముద్గచ్ఛన్తి!
కింవాత దాగమనమప్రతీక్ష్యోద్గచ్ఛన్తి? ఇతివిశయే ॥ యతోక్తోపాస

* అసూచి-సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతిశేషః.

తస్తాదేషాం తదభ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిశ్చయత ఇ
త్యభికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయవేదిధ్యేయమ్.

అ॥ గంగాసూ॥౨॥

† యథైతే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యన్తేమైవ
ముష్టాంశ్చ యోగి నస్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణం సర్వ
త్యోక్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (పరంతైమినిముఖ్యత్వాత్) ఇతి.

॥ యతోక్తోపాసకవత్- హిరణ్యగర్భోపాసక వచిత్యర్థం, ఏతే-
అష్టాంశ్చ యోగినః.

కవత్తదాగమనంప్రతీత్యైతదగచ్ఛంతి ప్రాప్తేప్రతిబ్రూమః-యేహ్య
ష్టాంగయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తేతు కిచ్చి
తాం-అం సత్య లోకేబ్రహ్మణాకృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమ
నం కార్యాత్యయంచానపేక్ష్యతతస్మాత్పరంపద మాప్తు ముగ్ధచ్చ
న్ద్రేవేతి జైమిని రాచాగ్నోమన్యతే, కతః ? అష్టాంగయోగేన సాక్షా
ద్భగవదుపాసకానాంహిరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయాముఖ్యత్వాత్,
॥ తస్మాత్తేషాంకార్యాత్యయపర్యంతవిశమ్భో నభవతీత్యవగ న్నవ్యమ్.

—❖ ౧౩॥సూ॥ దశనాచ్చ ❖—

దృశ్యతేచ “ నయత్రశోకోనజరానమృత్యునాన్తి ర్మహాద్వే
గఋతేకుతస్యిత్ । యచ్చిత్తతోదగిక్వపయానిదంవిదాందుర న్దగిఖ
ప్రభవానుదశనా ” దిత్యత్ర సత్యలోకాదుద్గమనమేతు శ్చిత్తతోదగి
తస్మాదేషాంకార్యాత్యయపర్యంతం సత్యలోకే నవిశమ్భ ఇతినిశ్చయతే

—❖ ౧౪॥సూ॥† నచకార్యే ప్రత్యభినధిః❖—

యద్యపి “ ప్రజాపతే స్సభాం వేశ్యప్రతిపద్యత ” ఇతిశ్రుతి
ర్వివిశ్చి నభామధ్యవతిః భగవద్గుణగణామృతపానాథః నిమిత్త మ
ఱ్ఱప్రప్రాప్తిరేవాష్టాంగ యోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రాయతి,
తథాపి తస్యకార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిర ముషేతుమ్, నచ ప్రత్యభి
నధిః- నై వేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవ దుపాసన విరహిత
భూలోకగత జీవ దుర న్త దుగిఖాను దశన నిబన్ధనచి త్తతోదప్రసం
గాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రహో యా న్తితి నిశ్చయతే.

౬॥పరంజై మినిముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

పరబ్రహ్మోపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయో త్తరాధికరణమారభ్యతే,

॥ ఫలకథన పూర్వకమేతత్సూత్రా ర్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† అనిత్యత్వాత్సత్యలోకేవస్తుంనైషామిచ్ఛాస్మాదిత్యాహ (నచే)

—* { ౧౫||సూ|| అప్రతీకాలమృగాన్నయతీతి చా } *—
దరాయణఉభయభాష్యదోషాత్తత్సమ్యక్

(1) అథయమక్తమ్ “బ్రహ్మదృష్టి రుతా-షా” దివ్యత్ర ప్రతీ
కోపాసనం తదాలమృవాదీనపీ కిమన్పిరాది రాతివాహికో గణోబ్ర
హ్మలోకంనయతి? ఉతఅప్రతీకాలమృనానేవేగయమః? ఇతి+విశయం
ప్రశమయతి-(అప్రతీకాలమృవా):తి=ప్రతీకాలమృవా:- “మహాబ్ర
హ్మేత్యుపాసితే” ఇత్యాది శ్రుత్యపరిష్ట ప్రతీకోపాసనసిద్ధాః, అప్ర
తీకాలమృవాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మపాసకాఽప్యగ్గ యోగిన ఇత్యర్థః,
తానేవైష ఆతివాహికోర్పిరాదిదేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం
నయతీతి నియమఇతి భగవాన్ బాదరాయణోమన్యతే, కరః? ఉభ
యభాష్యదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రా
ప్తు మచికారాది మాగేకాణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతుప్రతీకోపాస

అథసిహ్మవలోకనన్యాయేనప్రతీకోపాసకాననన్ద్యత్వప్రస
క్తసజ్జత్యోత్తరాధికరణ మారభత ఇతిసూచయన్ తత్ఫలమాహ- (ప
రబ్రహ్మే) తి.

(1) అథేత్యథా న్తరే, తదాలమృవాదీనపీ త్యతాదినా హిరణ్యగ
ర్భోపాసకాగ్రాహ్యః.

అర్చిరాదిరాతివాహి కోగణః కింప్రతీకాలమృనానపి సత్య
లోకంనయతి? కింవాననయతి? ఇతివిశయస్యాగ్ధః.

+ పరమపదప్రేళ్ళత్వా త్వప్రతీకాలమృనానపిప్రోక్తాతివాహి
కోగణస్స త్యలోకంనయతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేలేషామనుత్పన్నభగ
వదుపాసనత్వా త్తాక్ యథోక్తాతి వాహికోగణోదేవయానేనసత్య
లోకంననయతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి-(విశయంప్రశమయతీ)త్యాదినా.

* ఇత్యాదిశ్రుతీత్యతాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధియాపాత
తిగ్రాహ్యః.

కా అపీత్యేష ముభయథోపాసక గతివిభాగా భ్యుపగమస్య ణోష్ఠో
భవతి, అపిచ తత్రాత్మ న్యాయజైత్ర మథః సమథాయతి, క్ర
తు- రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యుపేవహి యత్రాత్మ స్సతతీయ మై
శ్వర్యం ప్రాప్నుయాచితి. “ తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవ
తి” తిహి శూయతే, * తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతునేవార్చిరాది రా
తివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్యేత
ద్వాన్యహృతమ్, † అష్టాశ్చ యోగినాం భగవదుపాసకత్వా తత్రాత్మ
త్వమపిసంఘవత్కేవ, సచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం స
ంఘవతి, తస్య ప్రతీక ప్రధానత్వాత్ ; ‡ కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్ర
మేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వ రూపతత్రాత్మత్వం సిద్ధ్యేదిత్యభిప్రాయః

౨॥ అప్రతీకాలమృనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—* ౧౬॥ సూ॥† విశేషంచదశశ్చయతి *—

అథ సత్యలోకాదుతాత్పర్యాగ కిమాపరమ పదప్రాప్తే ర
స్తరాశేకిమప్యప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి? యద్వాకించిత్యా
ప్య తదతిక్రమ్యైవతే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం
తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దం పృథివీము

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాశ్చ యోగినాం పరబ్రహ్మక్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకా
లమృనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాశ్చ యోగినా)మితి.

‡ కదాచునగప్రతీకోపాసకస్య తత్రాత్మత్వం సిద్ధ్యేదిత్యా
శబ్దాయామాహ- (కింత్వి) తి.

అ॥౨॥సూ॥౧॥

+ ఇహప్రతీకాలమృన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదూర్ధ్వము
ష్టాశ్చయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచా రాత్మకముత్తరాధికరణం
ప్రసక్తసక్తత్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకాదుద్దుతానాం పరంధామప్రాప్తేగి ప్రాకృప్య

పదితతి, “ విశేషస్తు విమవాణాదన్యసోగన్ధవానభూ”దిత్యాదౌపృ
 థివ్యాం విశేషశబ్దవశానాత్; తతశ్చాచ్చిరాదివత్తకానా సత్యలోకం
 ప్రాప్తాభగవదుపాసకా స్సత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమృతి
 వ్యాచరణమ్, ప్రతిపద్య సమర్థిక్రామన్తి, చశబ్దోఽనుక్త సముచ్చా
 యకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్యతిక్రమన్త స్తత్తదావర
 ణాతి క్రమణానసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేష్యేవ నిర్ణయే
 హగతపృథివ్యాద్యం గాఢ యథాభాగంప్రవిలాప్యా నాదిద్యేనానువ
 ర్తమానాజ్ఞానేనసహప్రకృతి మాత్రావశేషేనం నిర్ణయేహంచ ప్ర
 ధానాచరణేప్రవిలాప్య తదప్రధానావరణ మత్యక్తవ్య భాగ
 రాభ్యవస్థా సాక్షితయా విశ్వలైజన ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞాపన్నాని
 రుద్ధప్రయ్యమ్న స జగత్సంవిత్ తాతకాగ్రత్సృష్ట
 సుమప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహయస్వస్వరూప మాత్రా వశేషితాస్సన్తోవి
 రజాంనదీంతీర్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తోమనో వాగాద్యగోచ
 రం ముక్తవగానన్దయ్యై తయా తుర్య సంజ్ఞకవాసుడేవా ధిష్ఠి
 తుసాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్త్యేవగమయంతి, కతః? యతోద
 శ్శయతీమమథశమ్ “ తతోవిశేషం ప్రతిపద్యనిధయస్తే నాత్మనా
 చేశానామ్నానా త్సత్యలోకా దుత్క్రమ్య త్వరయైవతే పరంధా
 మ ప్రాప్నువన్తితి పూర్వపక్షే సిద్ధాంతమాహ- (తలేదం ప్రతివిధీ
 యత) ఇత్యాదీనా=సాత్రచ శబ్దేనసూచితమభావరణాద్యతి క్రమమా
 హ- (తేనానేనే)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేనేత్యర్థః.

+ నచైకేన చశబ్దేనాయంబహ్వర్థం కథమవగమ్యతఇతి సశబ్దమృమ్,
 సాత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వంచ “ అల్పాక్షర మ
 గర్భిగ్ం సారవద్విశ్వతోముఖమ్ ” ఇతిసర్వతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్స
 త్యలోకాదుపరి యోగివాంవిశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరసతీతిశ్రుతిరేవ
 దర్శయతి త్యాహ- (యతోద్యయతీ) చి.

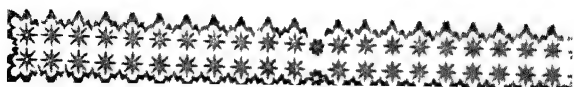
ప్రాగ్నిమమూతిః త్వరణః । జ్యోతిర్మయో వాయుముషేత్య కాశేవా
 య్వత్సనాఖంబృహదాత్మలిజ్జమ్ ॥ పూజేనగన్ధం రసనేనవైరసః” మి
 త్యారభ్య “తేనాత్మనాత్మాన మపైతి శాస్త్రమానస్తమానస్తమ
 యోవసాన” ఇతి, “విశ్వోపతైజసగిప్రాజ్ఞసుర్య ఆత్మాసమన్వయాః,
 దితిచైవంజాతీయకామ్నాయః, శ్రీతస్తాదచిరాదివత్తనాసత్యతా
 కం ప్రాప్తాగి కార్యత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాగ్నిరణ్యగభోక
 త్కమాత్తల్లకాదుత్కమ్య బ్రహ్మణ్డో భీత్వా సాక్షాత్పరమపదం
 ప్రాప్తువ స్తితి నిశ్చయతే,†యథామహారాజసమాశ్రిత స్తస్యపితృః
 పశ్యత స్తత్పుత్రోత్సంతం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాభూ
 యాంసంమహారాజప్రసాదంలభ్యా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్య రా
 జ్జ్ఞానహయధేచ్ఛం విహరన్తహారాజవ దానస్తమసుభవతి తద్వదిద
 మవగ స్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్భాదరాయణీశుకాచార్యపరావతార శ్రీవత్సకుల
 తిలకావరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
 పరమగురు నిధానిత శ్రీమద్భాగవత రాధాస్త
 శ్రీశుక భగవత్పదాచార్య విరచితే శ్రీభ
 గవద్భాదరాయణ సమ్ప్రదీత సర్వ వే
 దాస్త సార మీమాంసాభాష్యే
 చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయనిపాదః.
 తృతీయపాదస్త సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్తా) దితి.

† భగవదుపాస కానాం ప్రాగ్నిరణ్యగర్భాగమనాత్పరంధా
 మారోహణంఘటమానం మన్వానోద్భష్టాస్తేన సవర్థయేత్ పాదా
 ర్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయనిపాదః.

శ్రీ ర మ.

శ్రీ సీ తా రా మా ధ్యాంస మః.

అస్తత్సద్గురువరణారవిస్తాధ్యాంసమః.

శ్రీమద్భక్తభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థనిపాదః.

—* గానమ్ || సమృద్ధ్యావిభావస్సేవశబ్దాత్. *

అవగతమేతత్ప్రతీయ పాదేష్ట్యా యోగినామచిరాదిమా
గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మర్షిభనా
వసన్కేలిజ్జదేహభక్తేనతితేవిరజానదీ మపితత్వాసాత్సరమ పదం
ప్రాశ్నువస్తీతి. అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచా
రణేణ్యంప్రక్రియాసమృద్ధ్యా, సృణానిశ్రేయససాధనానికమజ్ఞానం
భక్తిశ్చేతీతిభవన్తి, తత్రకమకా త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషి
ద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తాను
ష్ఠా తారస్తు ధూమవత్కనా స్వగారోహో వరోహాభ్యామిహపర
లోకయో స్సంసరన్తస్సన్తో ౭ నవరతం సుఖ దుఃఖా న్యనుభవన్తి, ని

ఆవిర్భూయస్వరూపేణ యద్భక్తాగ పరమేపదే ।

బ్రహ్మసమృద్ధ్యానావృత్తాస్సీతారామస్సమేగభిః॥

*ఏతదధ్యాయేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వసగ్గ తిస్తున్నైవ, అతి
తపాదత్రయేణసామాన్యతో ౭వగతాబ్రహ్మసమృద్ధిరస్మిన్నాదేవిశేష
తఃప్రపచ్చ్యతే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయ
మనురుద్యపాదత్రయేణైతత్పదస్య హేతుతద్వద్భావసగ్గ తింపత్కృ
సవిస్తరం వృత్తమనుస్థాయతి. (అవగతమేత) విత్యావినా = సగ్గతి

శ్చ త్రకమనిరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమహాప్యక్రమేణ జ్ఞానం భక్తింవాప్రా
 ప్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోష్టాన్యాయాగశ్చేత్తిత
 త్ర ఆత్మానాత్మ వివేకినో విశిష్ట్యక్రమేణ భక్తియోగ మష్టాన్యాయో
 గంవాప్రాప్నువన్తి, అష్టాన్యాయాగస్తు విఘ్న బహుళత్వేన శ్రమబహు
 లత్వేనచ పాప్రమేణదుష్కరతరవీచభవతి, తథాప్యనేక జన్తాన్తరకృ
 తాభ్యాసేన కథంచి ద్యేషాం సిద్ధతి తేష్యష్టాన్యాయాగినగి పాప్రభా
 న్తేనద్యోవా యథోక్త క్రమేణార్చిరాదిపర్వణోత్తరవత్కన్యావా స
 త్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాన్త్యభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాప్నువన్తి,
 భక్తిస్తు భగవత్సాధా తదీయ దివ్యమజ్ఞ శాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాది
 భేదేన నవలక్షణాభవతి, సాపి ద్విధా, సకామా నిహా-మాచేతి
 తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాః ధుక్త్వా
 ప్రారభేనసమా వినిర్ఘాతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బన్ధాన్స
 న్తోజసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తి, నిహా-మభ
 క్తి నిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల వీచ వినిర్ఘాతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్ర
 కృతి సమ్బన్ధాన్స న్తస్త్వనవరతం భగవత్సాధాభిధానశ్రవణకీర్తనా
 దిభి స్తమేవ భగవన్తం భజన్తగి కృపయైవ బహుళ జీవా భవా
 మ్బుధేరుద్ధరస్తత్ప్రసన్నగిప్రారభాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా
 సహతదనుగ్రహేణానవరత మవాప్నునోగోచర బ్రహ్మానన్ద మనుభవ
 న్తోవత్తిష్టన్త ఇతి.†తదిద ముక్తంసామాన్యతః “ భోగేన త్వితరే తుప
 యిత్యా సమ్మద్యత ” ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవాథోన్యాయో పాదే
 మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ-ప్రార్థనానైభగవద్దుపాస
 కాన్తంసమ్మద్యన్తఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా
 “ సమానాచారసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపొష్యే ” తి “ విశే
 షంచదర్శయతీ ” తిచసూత్రద్వయంచయతి.అయమేవార్థః - బ్ర
 హ్మానన్దమను భవన్తోవత్తిష్టన్త ఇతీతార్థఇత్యర్థః.

* * *

(చ ౨)

శ్రీ మద్భక్తభాష్యే

౨౦౩

విశేషతః ప్రపచ్చ్యతే, తత్రేదమామ్నాయతే “ తస్మాదిహంసాన్వః
 ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూ
 పేణావతిష్ఠత ” ఇతి, లేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాస్త్ర మానన్త మాన
 న్త మయోవసాన ” ఇతి. తత్ర కిముపభోగస్థాన భూత దేవలోకగ
 తానామివైలేషాం పరమపదం పాప్రాప్తానాం బ్రహ్మనన్తానుభవసా
 ధనతయా దేహానుబంధోఽపేక్షితవ్యః? ఆహుస్వీ తస్వరూపావిర్భా
 వమాత్రమ ? ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయాం పాప్రాప్తాయాం రాధాన్త
 స్తావదభిధీయతే (సమ్మద్యే)తి= సమ్మత్తిః- పాప్రీతి, యథోక్తరీత్యా
 ఆత్యన్తికతయా ప్రకృతిసమ్మన్ధాద్విముక్తానాంపరం బ్రహ్మసమ్మద్యావ
 తిష్ఠతాం తదానన్తానుభవసాధనతయాస్వస్వరూపావిభావవహిపే
 షితవ్యః, కస్మాత్? స్వేనశబ్దాత్-శబ్దశ్చ తితి, తథాహి “ లేనాత్మనా
 త్మానముపైతిశాస్త్రమానన్తమానన్తమయోవసాన ” ఇతి, “ ఏవమేవైష
 సంప్రసాదోస్తావ్చరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్మద్య స్వేనరూ
 పేణాభినిష్పద్యత ” ఇతి, తథా “ తస్మాదిహంసాన్వఃప్రకృతిం దైవీం సదస
 దాత్మికామ్, దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత ” ఇతిచైవం
 విధాభ్యశ్చ తిభ్యోముక్తానాం స్వేనరూపేణావిభూయావస్థేమా
 వగమాదిత్యర్థః. —*— అనుముక్తగిప్రతిక్షానాత్ *—

ముక్తఇతి జాతావేకవచనమ్, యోగ్యత్ర “ తస్మాదిహంసాన్వః
 ప్రకృతిం దైవీం సద సదాత్మికామ్, దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూ
 పేణావతిష్ఠత ” ఇతి, “ లేనాత్మనాత్మాన ముపైతిశాస్త్ర ” మితిచ
 రమాత్తోపేతోపదిష్ట స్సత్వనాద్యనువతమానాజ్ఞానసహితకార్యకా

* ఇహంసజ్ఞతిమేవాస్యప్రాగధికరణేనాభిప్రేత్య విషయమాహ- (త
 త్రే)తి. + పరంధామప్రాప్తిరుపాసనఫలరూపత్వాత్తత్ఫలస్యదేహానుబ
 ధనేనవినాననుభావ్యత్వా దేవలోకగతానామివ పరంధామప్రా
 ప్తానామపి బ్రహ్మనన్తానుభవసాధనతయా దేహానుబంధోఽపేక్షితవ్య
 ఇత్యేవం ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (రాధాన్తస్తావ) దిత్వాహి.

రథాత్క కదేహద్వయ సమృద్ధాద్వినిముక్తస్య పరిశుద్ధేనైవస్వత్త
నాబ్రహ్మణస్త మనుభవన్నవతిష్ఠత ఇత్యత్త్ర ససద్దేగవ్యమ్, తేషామ్యహే
తోఽః పునరిద మవగమ్యతే ? తథా ప్రతిజ్ఞానాదితి బ్రూమః, తథా
హేప్రతిజ్ఞానాతిభగవాన్ భాదరాయణిరాచార్యః, “ముక్తిహిత్యాస్య
ధాత్మాపంస్వరూపేణవ్యవస్థితి” రితి, యథారోగనివృత్తానత్యాం
గ్రాన్నిముక్తః పూర్వవత్సుఖస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, ఏవమ
నాద్యనువతమానాజ్ఞానసహితకార్యకారణాత్క దేహద్వయ సమృ
ద్ధాద్వినిముక్తోజీవగపరిశుద్ధేన జ్ఞానానన్తాదిగుణ కేనస్వస్వరూపేణ
వతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, తస్మాత్సుప్తాక్తమ్ “సమృద్ధ్యావిభావస్సేవన
శబ్దా” దితి.

—*॥సూ॥*ఆత్మాప్రకరణాత్*—

ఏవం నామగోత్ర దేహాదిభ్యోవినిముక్తతయావతిష్ఠతాం
సవేషామాత్మమాత్రావశేషాదాత్మేత్యేవావిశేషేణ సంజ్ఞాభవితు
మహాతి, కుతః ? ప్రకరణాత్- నామగోత్రాది వినిముక్తతయా
హి “తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాస్త్రమానన్త మానన్త మయోవసా
నః” ఇతి ప్రకరణం భవతి, నహి తత్ర చైత్ర మైత్ర యజ్ఞదత్త దేవ
తతాది సంజ్ఞాగ కల్పేరక్, దేహానిబంధనత్వాత్తాసాంసంజ్ఞానాం దే
హేన సహావినష్టత్వాత్, “యథా నద్యస్సన్త మానా సముద్రే
స్తంగచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయతథా విద్వాన్నామ రూపాద్వి
ముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్య” మిత్యేవం జాతీయకేభ్య
శ్చైవవేవావగమాచ్చ, † తస్మాదాత్మేత్యేవాభిధీయన్తేముక్తాః.

౧॥ సమృద్ధ్యావిర్భవాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—*†అథ సాయుజ్యవిచారః*—

*ముక్తానాంసత్యవిమిళోభదేవైలక్ష్యందుష్టేయమిత్యాహ(ఆత్మే)
తి. † ఏవంముక్తస్వరూపావగతిహింసా ఫల వితిభావేనాధికరణముప
సంహరతి- (తస్మా) దితి.

అ॥౧సూ॥౩॥

+ ముక్తానాంసత్యసాయుజ్యం గతానామభ్యుపేక్ష తత్వేనోప

—॥ ౪॥ అవిభాగన దృష్టత్వాత్ ॥—

“లేనాత్మనాత్మన ముపైతి కాస్త మనస్త మనస్త మయోవ సాన” ఇత్యాదా వపరోభవతి విశయ, కిం + ముక్తాగపరమపదేత రబ్రహ్మస్వరూపేణైకీ భూతాఽవతిష్ఠన్తే ? ఉతాపిభావా నైకభూ తావనస్తో జ్యోతి జ్యోతిషీవా విభాగన పరస్తిక్ బ్రహ్మ్యావతి ష్ఠన్తే ? ఇతి, తత్రాధ్యవసాయయతి-(అవిభాగన)తి=ముక్తాత్మనో భగవత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్సర్వేషి పరమాత్మనోభావా నైకభూతా ఏవనస్తోజ్యోతి జ్యోతిషీవపరస్తిక్ బ్రహ్మ్యావిభాగనావతిష్ఠన్తేఽ పరిమితా నవరతానన్దమనుభవన్తి త్యవగస్త్యుష్, ఏతదుక్తం భవతి, యథావా ప్రాథవత్వాక్రమే ప్రాథ జ్యోతిషి స్థితానీతర వత్వాక్

స్థితత్వాదననోత్తరాధికరణస్యప్రసక్తగర్భతి రితిసూచయతి-(అథ)తి.
+ ముక్తా:- సాయుజ్యం గతాభ్యర్థః. “యథోదకశుద్ధీశుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవభవతి- ఏవం మునేర్విజానత ఆత్మాభవతిగాత మే” తిశ్రుత్యాపరమపదేముక్తావాం పరబ్రహ్మస్వ రూపేణైకభూత త్వప్రా పణాత్తత్రతే తద్దైవావతిష్ఠన్తఇతిపూర్వపక్షేప్రాప్తే “య థోదక” మితిశ్రుత్యాయథా పరిశుద్ధగర్భాద్యుదకేసిక్తం శుద్ధంయ మునాద్యుదకమ్, తాదృక్- గర్భాద్యుదకసప్యకమ్, తద్వస్మోశుద్ధిర మేవభవతి, ఏవంవిజానతోమునేర్భగవదుపానకస్య, ఆత్మా-పరిశుద్ధం స్వరూపమ్, పరబ్రహ్మప్రాప్త్యనన్దరమ్, తాదృక్-పరబ్రహ్మవదానన్ద మయమేవభవతీత్యేతాదృశార్థప్రా పణాన్నతయాతత్ర లేహంబ్రహ్మ స్వరూపేణైకీభవనవచగమ్యతే, అపితుతయా “లేనాత్మనే” త్యా తిశ్రుత్యావతత్రముక్తానాజ్యోతిజ్యోతిషీవాగ్ధా న్నరతయాఽచస్థానం భవతీత్యుపదిశన్తిధాన్తయతి-(తలే)త్యాదివా=యద్యుదకేసిక్తయద కమాధారోదకేనైకీభూయా త్తదాత్మధారోదకవృద్ధిగోచరభ్యేతి, అతస్తయోరుదకయోరప్యేదస్వరూపభేదః, తస్మాన్నయథోదకమితి శ్రుతిర్ను క్తజీవానాంబ్రహ్మస్వరూపేణైక్యముపదేష్టమిద్యుతిశ్చేయమ్.

త్రయాణి జ్యోతింషి స్వరూపతోథాన్తర భూతాన్యేవ భవన్తి, ఏవం
పరబ్రహ్మణిముక్తాఽవతిష్ఠన్త ఇత్యవగన్తవ్యమితి. కస్తాత్? దృష్టత్వా
త్- తథాపి “తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాన్తమానన్ద మానన్దమయో
వసాన” ఇతి, “ఆత్మయాజ్ఞ్యపశాన్తాత్మాహ్యత్మస్థోననివ ర్తత” ఇతి,
“సోశ్చుతేనర్వాకామాన్సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే”తి, తస్మాద్దవి
భాగేనైషాం బ్రహ్మణాసాకం పరమపదేఽవస్థాన మితిస్థితమ్.

—*||సూ|| † బ్రాహ్మణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః||—

బ్రహ్మణోహ్యపహత పాప్తత్వాద్యనన్త పరమకల్యాణపరమ
మజ్జగగుణగణపరిపూర్ణాన్వరూప మిత్యవధృతమ్, తేనైవ బ్రాహ్మణ
స్వరూపేణ సాకమవిభాగావస్థానాదేషామపిముక్తానామపహతపా
ప్తత్వాది గుణా ఆవిభావస్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కస్తాత్? ఉ
పన్యాసాదిభ్యః- తేషామపహత పాప్తత్వాది గుణానాం ముక్తత్వ
స్వపి “యతాత్మాఽపహత పాప్తావిరజోవిమృత్యునిఃశోకో విజిఘ
తోపిపాసస్సత్య కామస్సత్యసఙ్ఖల్ప” ఇతి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్య ఇత్య
ర్థః, ఆదిగ్రహణేన “తస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతినతత్ర తత్ర
పర్యేతి జక్షత్ క్షీడత్ రమమాణ” ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తానన్ద విశేషావి
భావమావేదయతి, తస్మాన్ముక్తత్వానామపహతపాప్తత్వా దయో
గుణా ఆవిభావస్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్, పరమపదవీవస్థిత్యానఙ్ఖల్పమా
త్రేణాఖిలలోకేషుభగవత్కృతాత్మద్భుతానన్తకోఽవ్యవతారలీలాధ్యవ
సాయగికామచారః, తతో భగవద్గుణ గణరసానుభవో జక్షణమ్, త
తోగోప్యాది వత్తస్యయత్నేన తల్లి లానుకరణంక్రీడా, తతోపి తత్ర ర
సానుభవోరమణమితి బోధ్యమ్. ... *

—*||సూ|| *చితితన్తాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యైషులోమః||—

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

† సాలోక్యాది గతముక్తత్వ సాధరణ మపహతపాప్తత్వాదిగు
ణాష్టకావిర్భావమాహ-(బ్రాహ్మణే)తి. *ముక్తానాంగుణావిర్భావ

యద్యపి పరస్మిక్ బ్రహ్మజ్య పహతపాప్తత్వాదయో గుణా
భవ నితథాపి, చితి-క్షాన ఘనతస్మిక్, సమ్యక్సానా మాత్మనాంతత
స్య మాత్రేణ స్వరూపేణావిభావోయోక్తః, చైతన్యత్వత్వాదై
తేషా మిత్యోమూమిరాచార్యోమన్యతే, “ సత్యంక్షానమనంతం బ్ర
హ్మ- ఏవం వారేయమాత్మానంతరోచార్యోగి కృత్సంగః ప్రక్షానభవ
ఏవే ” త్యాదిభ్యంగి ప్రక్షాన భవత్వం వ్యక్తమేవావ భృతంబ్రహ్మణః.

—*{ ౭|| సూ|| ఏవమప్రసన్యా సాత్పూర్వభావాద
విరోధం బాదరాయణః }*—

ఏవంచైతన్యమాత్రస్వరూపేణావిర్భవాభ్యుపగమేపహతపాప్తే
చి త్రుత్వప్రసన్యాసాదిభ్యోవగతస్యపూర్వస్యాపహతపాప్తత్వాదిగుణ
జాతస్యసద్భవా తద్విభిష్ట స్వరూపేణావిర్భవావిరోధమేవముక్తా
నాంభగవాన్పాదరాయణోమన్యతే, ఏతచ్ఛ్రమనవంసాలోక్యారిగతము
క్తత్వసాధారణమితిజ్ఞేయమ్. ౨|| ఆవిభాగాధికరణంసమాప్తం. సూ|| ౪

—* ౮|| సూ|| సజుల్పాదేవతు తచ్చుక్తేః*—

కింముక్తస్సావతచ్చ్యైరైవానన్ద మనుభవతి? కింవా భగవత్స
జుల్పాదేవతత్పరతన్త్రస్స న్నానన్ద మనుభవతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే
ప్రబ్రూయః, ముక్తోభగవత్సజుల్పా తత్పరతన్త్ర ఏవసకల్పి
ప్యనన్ద మనుభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కుతః? తచ్చుక్తేః -
తథాహి శూన్యతే “ ఏషహ్యేవా నన్దయాతి - ఏతస్యైవా

విషయే పత్యో న్తరమాహ- (చితితన్త్రాచైతే) తి. * *

తస్మాన్ముక్తత్వనామ పహతపాప్తత్వాదిగుణా ఆవిర్భవ స్తీతి
సిద్ధమ్. అ|| ౨|| సూ|| ౪||

అపహతపాప్తత్వాదిగుణా విర్భావవదానన్దగుణావిర్భావం.
వక్తుంద్యష్టాన్తసగ్ల్యోత్తరాధికరణమారభతే (సజుల్పాదేవత్వి) తి.
ప్రాగధికరణేముక్తస్యసత్యసజుల్పత్వోక్త్యాసస్పృశసజుల్పాదేవా
నన్దమనుభవతీతిపూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

౧౨౨ చతుర్థాఽధ్యాయస్య చతుర్థకపాదః.

నన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ఉపజీవన్తి " తివ. † తస్మాద్భగవత్సజ్జరల్పాదేవ తదానన్దానుభవోముక్తస్య భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—* ౯॥సూ॥ అతపవచానన్యాధిపతిః*

అతః- యథోక్తశ్రుతేః ప, ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చైవగన్తవ్యః, అనన్యాధిపతిత్వ- మకమవశ్యత్వమ్, భగవదేకపతిత్వమితియావత్, శ్రీభగవాన్ ఖలు ముక్తాననవరత మానన్ద యక్ పాలయతి- అతో యమనన్యాధిపతిః. ౩॥ సజ్జరల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౨॥

—* ౧౦॥సూ॥॥ అభావం చాదరిరాహమ్యేవమ్.*—

తదేవం " సాలోక్య సాష్టి సామీప్య సారూప్యే కత్వమి త్యుతే " త్యత్రాన్తతస్మాదయమాణభగవత్సాయుజ్యం గతానాం ముక్తానాం బ్రహ్మనన్దానుభవప్రకారోవిచారితః, తత్రాదితస్మాదయ మాణ భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం కింభగవదనన్తకల్యాణగుణగణానుభవ సాధనత్వేన శరీరేంద్రియాణీనన్తి? కింవానసన్తి? ఆహూస్విదుభయమప్యస్తి? ఇతివిచీకిత్సాయాం ప్రాప్తాయాంతః త్రబాదరిస్తావ దాచార్యో దేహేన్ద్రియాభావమేవముక్తానాంమన్యతే, కస్మాత్? "నహవైనశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపమాతిరస్తి-అశరీరం వావనన్తంనప్రియాప్రియేస్సృశతః-మనసైతాకామా పశ్యత్ రమతే యఏతేబ్రహ్మలోకే" ఇత్యేవంహిశ్రుతిరాహ, బ్రహ్మలోకే-పరమప

† ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి. (తస్మాదితి. అ॥౩॥సూ॥౨॥

౧॥ ముక్తస్య యథాఆనన్దాదిగుణా విర్భావోనియతఃమైవంతస్య శరీరావిర్భావోనియత ఇతిప్రత్యుదాహరణసజ్జత్యో పరితనాధికరణ మారోహతి- (అభావ) మితి. * * *

ఉభయమ్- దేహేన్ద్రియాద్య భావతద్భావో భయమిత్యర్థః.

* సూత్రకృద్ధృత పూర్వపక్ష ద్వయార్థక సూత్రయోర్న ధ్యే " అభావం చాదరి " రితిప్రథమసూత్రం వ్యాచక్షే- (తత్రబావ

దే, కామాక-భగవత్సమరచితాశ్చద్భుతలీలవికేషాశ్చ, సమతేమ
ససాభగవల్లీలామృతం నిషేవ తే, తతశ్చ ముక్తాభగవన్తహిమమృతనిషే
వతాథకమప్రాకృతమవోమూత్రమాత్మనభిబ్బాయాం సమర్పయన్తి
తిగమ్యతే, తస్మాద్ముక్తానాం దేహేన్ద్రియాభావ ఇతిబాహురాధాన్తః.

—* ౧౧౧॥ భావంజైమినిర్వికల్పమననాత్ *—

*జైమినిరాచార్యస్తు ముక్తానామప్రాకృతస్య సేంద్రియస్య శరీరసర్వా
వంమన్యతే, కుతః “స ఏకభాధవతి త్రిభాధవతి” త్యాదివాభగవత్సా
లోక్యాదికం ప్రాప్తానాం వివిధభవనయాపవిత్రమననాత్, సహితే
షామస్తరేణ దేహాదికమనేకభాధవనంసామంజస్యమియాత్, తస్మా
దేహామప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదిమత్త్వమస్తీతి జైమిని రాధాన్తః,
“సహవై సశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తీ” తిత్తుతీగకర్త
నిబన్ధన శరీరేసావకాశేన్యభిప్రాయః. ... .. *

—* ౧౧౨॥ ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోతః *—

భగవాన్ బాదరాయః, స్తు, అతః—“మనసైతాకామాకాప
శ్యన్ప్రమతే యవీతే బ్రహ్మలోకే స ఏకభాధవతి త్రిభాధవతి” త్యేవ
మశరీరత్వ సశరీరత్వోభయప్రతిపాదకత్రుతేరేవ, ప్రాకృతశరీరహి
తత్త్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయవిధ భమకవత్త్వం ముక్తా
నాం సాధ్యేవ భవతీతిమన్యతే, ద్వాదశాహవత్త్యేకస్యైవముక్తస్యా
శరీరత్వ సశరీరత్వోభయవిధ భమకవత్త్వేద్భుష్టాన్తః, యథావీకస్యై
వద్వాదశాహస్య సత్రత్వమహీనత్వంచేత్యుభయవిధ భమకవత్త్వం
భవతితద్వత్, ద్వాదశాహశ్చ “ద్వాదశాహమృద్ధికామాహపీయ” రి
తివిధిమనురుధ్యుద్ధికామనయాసమర్పితస్సత్రంభవతి, స ఏవ “యః
కామయేతప్రజాయేయేతిసద్వాదశరాత్రేణయజేతే” తివిధిమనురుధ్య
రిస్తావ)దిత్యాదినా. *ద్వితీయసూత్రమ్ “భావంజైమిని” రితితద్వాద్య
చక్షే- (జైమినిరాచార్యస్తీ) త్యాదినా. †అభిప్రాయభేదేన పక్షద్వ
య మధ్యపగమ్య సిద్ధాన్తమాహసూత్రకారః (ద్వాదశాహవ) దితి.

౨౨౪ చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.

ప్రజాకామనయా సజుల్పితశ్చేదహీనోభవతి, తస్మాద్భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామేవంప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వంచేత్యుభయం యుక్తమితి స్వసిద్ధాంతః. ఏతమేవార్థముదాహరణేన స్పష్టయతి. — ❀ ౧౩॥సూ॥ తన్వభావేనన్ద్యవదుపపత్తేః ❀ —

తన్వభావే-ప్రాకృతశరీరాభావపక్షే, ముక్తానాం నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? సన్ద్యవదుపపత్తేః-తథాహి అన్తర్బహిశ్చేత్యేతదుభయసన్ధౌద్వా రేవతఃమానససన్ద్యః-పార్షదభిజ్యోర్ధః, యథాజయవిజయాదిపార్షదానామ్, “దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసీనామ్” మితి ప్రాకృతశరీరాభావాభ్యుపగమపక్షే నకశ్చిద్విరోధః, తద్వదిదమప్యవిరుద్ధమేవముక్తానామపపద్యతే. — ❀ ౧౪॥సూ॥ భావేజాగ్రద్వత్ ❀ —

ముక్తానామప్రాకృత తనుసద్భావేపి నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? యతోజాగ్రద్వదేవతచ్ఛేపపద్యతే-యథా భగవత్సేవా జాగరూకాణాం పాషాదాదీనామప్రాకృత తనుసద్భావ ఉపపద్యతే, తద్వదేవముక్తానామప్యప్రాకృతతనుసద్భావస్సూపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, అతఏవ శ్రూయతే “నయత్రమాయాకిముతాపరేహరేనువ్రతాయత్రసురాసురార్చితాః శ్యామావదాతాశ్చతపత్రలోచనాగిపిశజ్జవస్త్రాసురుచస్సుపీశసః ॥ సవేచతుర్బాహవ ఉన్మిషన్తణిప్రవేకనిషాః భరణాస్సువచఃసః । ప్రవాళవైచూర్యమృణాలవచఃసగిపరిస్ఫురతుః-జ్జల మాశ్రిమాల్లిన” ఇతి. ౪॥ అనన్యాధిపత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౧౫॥

— ❀ ౧౫॥సూ॥ ప్రచీవనదావేశస్తథాహిదశయతి ❀ —

+ “భావంజైమినిర్వికల్పమననా” దిత్యారభ్యైతావతా సాలోక్యాదికంప్రాప్తానామప్రాకృతశరీరసద్భావోఽభ్యుపేతః, తత్ర “త్రిధాభతస్త్వాన్ముక్తానా ముభయవిధత్వంసద్ధమితి నిర్ణయోత్రఫలమితి ప్రదర్శ్యాకరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౧౫॥ + దేహాదీసద్భావముపజీవ్యతదావేశస్యేహూచ్యమానత్వాత్ “భావంజైమిని” రితి సూత్రేణాసోఽపజీవ్యోపజీవకభావరూపాంసజ్గతింసూచయతి. (భావంజైమిని) రితి.

(చ. ౨౯)

శ్రీ మద్భక్తభాష్యే,

౨౨౫

వతిపచ్చిధావతి " త్యాచిశ్రుత్యుక్తమనేకధాభవనముక్తాత్మనో
 నోపపద్యతేః ఆహుస్త్విమపద్యతేః ఇతివిశయే ప్రత్యగాత్మనోఽనుత్పే
 నైకధావృత్తిత్వావధారణాదనేకధాభవనంనోపపద్యతే ఇత్యేవంప్రా
 ప్తేప్రత్యభిధత్తైః (ప్రదీపవ) నితి = మథాప్రదీపస్యైకదైవవిద్యమానస్య
 దీపాన్తరయాపేణ వశ్యః స్తరే స్వావేశితపద్యతే, ఏవమన్యాత్మనో
 ణుత్పేనైకధావృత్తిప్రేయధానజుల్బం బహూని శరీరాణి సజుల్
 బ్యతేషు సర్వేషుపిదేహేషువిశ్వానేకధాభవనముపపద్యతే, కస్తా
 త్? సమకధాభవతిత్రిధాభవతిపచ్చిధాభవతిస్తధాభవతివధాభవ
 తి" తిశాస్త్రమిహోరవ్యస్యముక్తాత్మనోనేకధాభవనంహి చక్షయ
 తి+అత్రేదంతత్వం- "మూర్తిభిశ్చచతుర్భిశ్చచతుర్వింశతిమూర్తయః | జా

+ బద్ధావస్థాయాం జీవస్యానుత్పేనైకదేశవర్తినస్సత స్త్రిలోహి
 తస్వరూపగుణత్వేష్యస్యాపాదమస్తకావేశస్తత్ర శీతోష్ణాద్యుపలభ్యా
 నిర్భీయతే, తదాకింఞునర్వక్త్యం తస్యముక్తిదశాయామావిచ్ఛతస్వ
 రూపగుణస్య సతత్త్వేభవత్సమగ్రానుగ్రహలబ్ధ నిరవగ్రహణానై
 శ్వర్యవశాద్దేహస్తరావేశో నిర్భీయత ఇతిభావేనాధి కరణసారాథ
 మాహ- (అత్రేదంతత్వ) మితి = ఏతేనముక్తస్యాపిలిక్తోపహితస్వమభ్యు
 పేత్యతాదృశజిజ్ఞదేహస్యవ్యాపిత్యాత్తదేవానేకదేహేషుప్రదీపవదా
 విశిష్టతస్తదుపహితస్యజీవస్య " సమకధాభవతిత్రిధాభవతీ " త్యాచిశ్రు
 త్యుక్తానేకధాభావతపపద్యతే ఇతినిరస్తమ్, ముక్తేలిక్తోపధానాభ్యుపగ
 మస్యాన్యాయ్యత్వాత్తదభ్యుపగమేవాకథంజీవస్యముక్తత్వముపపద్యే
 తేయచిచాయం ముక్తైశ్వర్యానుభవస్సచ్చలోక ఏవేత్యుచ్యతే తదా
 తల్లోకం గతానాం వత్సమణ మనావృత్తివచనజాతమ్ " స్థానంమ
 దీయంసహవిశ్వమేతత్క్రీడావసానేద్విపరార్థసంక్షేపధూభగ్మాత్రేణ
 హి సన్నిధతోఽకాలాత్మనోయస్యతిగోభవిష్యతి " ఇత్యాదిప్రజాపతివా
 క్యంచమిరుద్యోత, కించైతన్నతేషకత్రిపచ్చిధాభవనాదేవేవంజిజ్ఞ విషయ
 త్వేతాదృశదేహస్యైవముక్తత్వప్రసక్త్యుపాధాయాన్యాచ్ఛాస్త్రానో

ధర్మయః ప్రేక్షమశోబ్రహ్మదీపాద్వీపాన్తరంయథేతిశ్రీపాశ్చరాత్రవ
చనమసురుధ్యయథాపరమాత్మస్వాత్మానంహంసుదేవాదిరూపేణమ
త్స్యాదిదిరూపేణచ పూర్వాహ్యనేకధాభవతితద్వత్తదనుగ్రహేణ ము
క్తాఅపిస్వాత్మానమనేకధాపూర్వాహ్యభగవల్లిలామృతనిషేవణంకుర్వన్తి
త్యనుసన్ధేయమ్, *తస్మాదవిరోధః. ... *

—* { ౧౬॥సూ॥స్వాప్యయసమ్మత్స్యోరన్యత
రాపేక్షమావిష్టుతంహి } *—

నను ముక్తస్యానేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంకథం సజ్జచ్చే
త? యతః “ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వకోనబాహ్యంకించనవేదనాం
తర”మిత్యాదిరామ్నాయగపరమపదంప్రాప్తస్యాన్త బహిష్ఞాన
మపివారయతీతిచేదత్రోచ్యతే-(స్వాప్యయసమ్మత్స్యో)రితి=స్వప్-ప్రా
జ్ఞ, మప్యేతి-ప్రాప్తోతీతి స్వాప్యయః-సుషుప్తిః, సమ్మత్తిః-ప్రాకృతిక
ప్రళయేబ్రహ్మసమ్మత్తిః, తయోరన్యతరావస్థాపేక్షంహి “ప్రాజ్ఞేనాత్మ
నాసమ్పరిష్వక్” ఇత్యామననంభవతి, తాదృశామననంస్వాప్యయసమ్మ
త్స్యన్యతరవిషయమిత్యభిప్రాయః, ॥ ముక్తిదశాయాంత్యప్రాకృతైశ్వ
ర్యాదిహ్యవిష్కృతం, అతోనేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యంముక్తస్య
సజ్జతతమమేవేతిధ్యేయమ్. ౫॥ప్రదీపవదధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౨॥

—* { ౧౭॥సూ॥జగద్వ్యోపారవజఃప్రక
రణాదసన్నిహితత్వాచ్చ } *—

అపహతపాప్తత్వాదిసత్యసజ్జల్పత్వాన్తగుణాష్టకావిభా
నచాయున్నన్నతేవిరోధోస్తీత్యాహ-(తస్మా)దితి. ॥ ఫలోపదేశపూ
ర్వకమధికరణముపసంహరతి-(ముక్తిదశాయాంత్య)తి. అ॥౫॥సూ॥౨॥
†అత్రప్రదీపవదావేశఇతిపరమాత్మవత్స్వచ్ఛన్తతోనేకదేహగ్రహణా
భిధానాద్బ్రాహ్మణేత్యత్రసత్యసజ్జల్పత్వాభిధానాచ్చముక్తస్యాపివి
శ్వస్పృష్టినియమాదివ్యాపారసృజ్యతేత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వా
దుత్తరాధికరణమాక్షేపసజ్జత్యోపక్రమతే-(జగద్వ్యోపారవర్జ)మితి.

వేన పరమాత్మవన్నారాదేహస్వీకారకక్షుగ్రావేనచ మంత్రస్థాపకం
జగత్సృష్టినియమనాదిరపి కదాచిత్సచ్చవతి? ఉతనాశతి మిమాంసా
యాంపి పతత్య తరమ్-(జగద్వ్యాపారవజ్జ)మితి= ముక్తజగత్సృ
ష్టినియమనాదివ్యాపారాన్వర్జయత్వాతన్యారణ్యకథిలాన్వ్యాపారాన్వర్జక
వదనుగ్రహీతకర్తృమహాత్మి, జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారయం నిత్యత్వే
న భగవాన్ పరమాత్మైవకరోతీతిశ్చేద్యమేవమతః? ప్రకరణాదన
న్నిహితత్వాత్-తథాపి“సవైకిలామంతుమశిపురాతనోమవీకత
నీదవిశేషత్వనిలగేగుణేభ్యోజగదాన్తరీక్ష్యచేమితితాన్వన్నిమిప్త
శక్తిః ॥ సవపభూయోనిజ వీర్యచోదితాన్వర్జచమాయాం ద్రవ్యశిం
సిస్సృజతేమితిరామరూపాత్మనిరూపనామనివిధిత్వమానోఽచుససార
శాస్త్రక్రియత్ తథా“సత్యం ధానమనంత్రబ్రహ్మతస్మాద్వావీతస్తాదా
త్తన ఆకాశస్సమ్భూతః”తథా “యతోవాగ్నిమానిభూతానిజాయ
న్త” ఇత్యేవమాదీనిజగత్సృష్టిప్రకరణానిసాక్షాత్పరమాత్మకశ్యకం
హిజగద్వ్యాపారాదికముపదిశన్తి, నహ్యేతజగద్వ్యాపారాదాచిర
కాలోపాసనాజిత భగవత్ప్రసాద లబ్ధిమోక్షస్య ప్రత్యగాత్మకస్య
న్నిహితత్వమస్తి, యేనాయం జగద్వ్యాపియేత, అపిచజగద్వ్యా
పారాభ్యుపగమేముక్తానామానంత్ర్యవ్యతిరేకమవాహనైవకస్మిన్నేవా
వసరేకస్యచిత్స్థిత్యభిప్రాయః, కస్యచిత్సంహారాభిప్రాయఇత్యా
ది భూయాన్విరోధో భూయాత్, తస్మా జ్జగద్వ్యాపార వజ్జమేవ
పరమాత్మపరతన్త్రం ముక్తశ్వర్యం భవతీత్యధ్యవసీయతే.

—* ౧౦॥సూ॥సృష్ట్యుత్పదేశాదితీచేన్నాధికారికమద్వైతస్థానై*

అథాపిసాహితీ“అపిక్షితిస్వరాజ్య”మిల్లేకం జాగీరుకయా
శుక్రిశ్యాప్రత్యక్షేణజగద్వ్యాపారో వదేశాన్మక్ష్య జగద్వ్యాపా
పూర్వపక్షస్తుక్తపద, జగద్వ్యాప్రియేత-జగద్వ్యాపారాదికాన్వర్జక
ర్థః. పూర్వపక్షేజగదీశ్వరానంత్యర్థి, నిధానైవిరానంత్య
స్వర్యజ్ఞస్యాశేషచేతనచేతానన్యపరమాత్మచ్యుతానానాయకత్వే

రోప్యస్తీతి చేనై తదస్మిన్ కుతః? అధికారికమణ్డలస్థోక్తేః- అధికారి కమ- యద్ధైరణ్యగభామణ్డలం సభ్యలోకః, తత్రత్యభోగ ప్రిప్తిరే వదేవయానేన సత్యలోకంప్రాప్తస్య “అపార్తిసావ్యాజ్య” మిత్యాది నోచ్యతే, శుక్లోరాకో త్రరస్వరాడితివాక్యశేష ఘటకస్వరాట్పబ్ధో పియథోక్తార్థమేవావగమయతి, తస్మాన్మక్తస్యజగద్వ్యాపారవజ్జ మేవైశ్వర్యం భగవదనుగ్రహేణావిభావతీతి నిశ్చయతే.

—* ౧౯||సూ|| వికారావృత్తిచతథాహిస్థితిమాహ*—

ఆవృత్తిః-అగోచరః, అపిచ ప్రకృతివికారభూతవాగాద్యగో చరత్వేన వతఃమానంసరంధామప్రాప్తా నామనవరతం బ్రహ్మానస్త మనుభవతాం తత్రైవావస్థానముచిత తమమ్, నతు జగద్వ్యాపా రాదౌ, కుతః? తథాహిస్థితిమాహ- స్వయమేవ భగవాన్మక్తస్య “స మ్పద్యతేగుణైర్ముక్తో జీవోజీవంవిహాయమామ్ । జీవోజీవేన నిర్ముక్ తోగుణైశ్చాశయసమ్భవైః॥ మయైవబ్రహ్మణాపూర్ణోనబహి ర్నా న్తరంచరే” దితి, తథాచ పరబ్రహ్మసమ్మన్నానామనవరతం తదాన న్దసముద్రనిమగ్నానాం నతతగిపునరుత్థానసజ్జిల్పభవతీ త్యభిప్రాయః, ఏతదన్యత్రీచామ్నయతే, “ చిత్తం బ్రహ్మమఖి స్పృష్టంనైవో త్తిష్ఠేతకహిచి ” దితి, “ స్తరస్తుకున్దాఙ్గ్యపగూహానం పునః విహాతు మిచ్ఛేన్నరసగ్రహణాయత ” ఇత్యాదిచ. ... *

—* ౨౦||సూ|| దశయశ్చైవం ప్రవృత్తానుమానే*—

దశయతశ్చక్రతిస్తృతీ పరమపదస్యైవం ప్రకృతివికారవా గాద్యగోచరత్వేనస్థేమానమ్, “ యతోవాచోనివర్తంతే అస్మా ష్యమనసాసహే ” తి, తథా “ సతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతార కం నేమావిద్యుతోభాన్తికుతోయమగ్ని ” రితి, తథా “ నయత్రవా వజగత- ర్తృత్వసిద్ధిరితిఫలవివేకః.

కించముక్తానాంజగద్వ్యాపారాదౌప్రవృత్త్యవసరోనాస్తీ త్యాహ- (వికారే) తి.

శ్రీ మ చ్చ క థా మ్యే

చోనమవోనసత్వంతమోరజోవా మహదాదయోమి । నప్రాణాని
 ధీంద్రియదేవతావా నసన్నివేశగణిలోకకల్పః ॥ నస్వప్నకాగ్రంభ
 తత్సుషుప్తం నఖంజలం భూరనిలోన్నిరకః ॥ సంసుప్తవచ్ఛాస్యవద
 ప్రతక్యం తస్మాల్భూతం పదమామనన్తి, ఇతి, తథా “ సయత్ర
 కాలోనిమిషాం పరగప్రభుగ కుతోనుదేవా జగతాంయశశే ॥ సయ
 త్రసత్త్వం నరజస్తమశ్చ నవైవికారో నమహాప్రధానమ్ ॥ పరంపదం
 వైష్ణవమామనన్తి ” త్యాదికాశ్చుతయః, స్మృతయస్తు “ నతద్భా
 సయత్రేసూర్యోవశశాశోనపావకః యగ్గత్వాసవతః క్షేత్రధామప
 రమంమమే ” త్యాదికాః, తస్మాత్ప్రకృతివికార వాగాద్యగోచరమేవ
 పరమపదమితి ధ్యేయమ్. ... .. *

— ✽ అం॥సూ॥భోగమాత్రసామ్యలిక్తాచ్చ ✽ —

ఇతశ్చమాక్తికమైశ్వర్యంజగద్వ్యాపారపజఃమిత్యవగమ్యతే,
 యస్మాత్సుక్తానాం పరమకల్యాణ పరమమగ్గ శాఖిలగుణగణపరిపూ
 ర్ణోన సవజ్ఞేన పరబ్రహ్మదాసాకం భోగమాత్రసామ్యం త్రూయ
 తే, “సోశ్చుతేనర్వాకామా నహ బ్రహ్మదావిసజ్బితే- రసగ్
 హ్యేవాయంలభ్యానన్తి భవతి-సఏకోబ్రహ్మణసన్తి- త్రోత్రియస్య చా
 కామహతస్యే” త్యాదిషు. ... .. *

† నన్వేపంచేదేషామైశ్వర్యంసాతిశయవత్త్వేనాస్తవత్సాగ్రోత్,త
 తన్వైషామావృత్తిగప్రసక్త్యేతేత్యతడత్తరంప్రపఠతి + భగవాన్ బాద

✽ ముక్తైశ్వర్యస్యజగద్వ్యాపారావర్జ త్వేహేత్వస్తరమాహ-
 (భోగమాత్రే) తి,ఇతః- ఏతస్మాన్లిక్తావిత్యర్థః,యస్మాదేవంతస్మాదేతస్మా
 న్లిక్తా దితియోజనీయమ్.

† “అనావృత్తిశ్చబాదనావృత్తి శ్చబాదాత్త్యత్ర సూత్రనిరస్తాం
 శఙ్కామాహ- (నన్వేపంచే)దితి.సూత్రకారంపూజయతి+(భగవాన్)
 నితి= అనైవైవచ్ఛాస్త్రప్రణేతుగ కృష్ణదైవపాయనస్య సమగ్రైశ్చ
 ర్యాదిషాద్గుణ పరిపూర్ణత్వంచాచార, బాదరాయణపదేనతస్యై

రాయణఆచార్యః. ... *
 —❖— ౨౨||సూ|| అనావృత్తిశ్చబద్ధనావృత్తిశ్చబద్ధత్. ❖—

ఏవంయేయే సదాచార్యా దుపదేశం ప్రాప్యంజనావాప్తే
 నాజస్రం భగవద్గుణగణాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిరూప భగవద్భజనే
 నదుజ్జయమనోనిగ్రహాది శ్రమానుభవ పూర్వకాష్టాజ్ఞ యోగలక్ష
 ణేనోపాసనేనవా దేహాస్తేభగవదనుగ్రహేణ పరమపదం ప్రాప్తా
 స్తేసర్వేపిపరమపదాన్న చంద్రలోకాదివద్భుక్తభోగావతఃస్తే, క
 స్తాత్పునరిదమవగమ్యతే? శబ్దాత్ - “ మయైవబ్రహ్మణాఘోషో న
 బహినాన్తరంచరేత్ - ఏతాంగతింభాగవతీంగతోయస్సవైపుననే
 హ విజ్ఞతేజ - యగ్గత్వాననివతఃస్తేయోగీలిజ్గగవినిగఃమే । ఆత్మ
 యాజ్యపశాన్తాత్పాహ్యత్వస్థాననివతఃతే ॥ ఏతేనప్రతిపద్యమానా
 ఇమంమానవమావతః న్నావతఃస్తే బ్రహ్మలాకమభినమ్పద్యతే నచ
 పునరావతఃతే నచపునరావతఃతే- మాముపేత్యపునజన్మదుగ్ధాల
 యమశాశ్వతమ్ । నాపునన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః॥
 ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాః పునరావతినోజున । మాముపేత్యతుకౌ
 న్నేయపునజన్మనవిద్యతే ॥ ఇదంజ్ఞానమపాశ్రిత్యమమసాధమ్యమా
 గతాః । సగేపినోపజాయస్తే ప్రళయేనవ్యధన్తిచ ॥ యగ్గత్వా నని
 వతఃస్తేతద్ధామపరమంమమే ” త్యాదిశ్రుతిస్తృతిభ్యైర్భగవద్భావః, త
 దరికాశ్రమవాసార్థకేనచిరకాలికతపస్సంరాధ్యాన్నిత్యనిసగ్గసర్వజ్ఞత్వ
 సర్వశక్తిత్వాదినిఖిలసద్గుణపరిపూర్ణస్యశ్రీమన్నారాయణస్యపరమగు
 రోఽప్రసాదాత్సమ్ప్రీతీతత్వే నాస్తిశాస్త్రేనిరవద్యతయాఽధికారి
 ణోఽపిప్రవర్తయతి, ఆచార్యభగవత్సేన తస్యసర్వవేదాన్తసారమీ
 మాంసాశ్చైతచ్ఛాస్త్రప్రణయనద్వారాబహునాంజీవానాం భగవ
 త్సర్వచారయితృత్వంద్యోతయతి, ఆచారయితృత్వమ్-అనుష్ఠాపకత్వమ్,
 ఏతచ్ఛనిరుక్తమ్ “ ఆచినోతిహిశాస్త్రాధీనాచారేష్టాపయత్యపి స్వ
 యమాచర తేయస్తాల్లస్తాదాచర్యకరిత ” ఇతి.